

70 324

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXIV. ÉVFOLYAM

1970

1-4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS *technikai szerkesztő*, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár*, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE és MOLLAY KÁROLY

Tartalomjegyzék:

	Lap
<u>Csatkai Endre</u> : Régi soproni kereskedő cégek	201
Fekete Ferenc: A soproni textilipar 25 éve	325
Garád Róbert: Soproni házak, gondok, felújítások	162
Gyulay Zoltán: Az utolsó alkimista műhely és az első elemátalakítás Sopronban	156
Hiller István: Adatok a soproni egyetem utolsó negyedszázados történetéből	139
Hiller István: Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt (1933—1945)	224, 317
Horváth Zoltán: Harc a soproni gyapjűvásártartási jog megszerzéséért (1843—1846)	306
Hünner László: A soproni OTI (a mai Társadalombiztosító) 1945-ben	57
Jancsó Miklós: A soproni egészségügy a felszabaduláskor és 1970-ben	45
Kárpáti Endre: Sopron és a megye egészségügyi viszonyai 1945-ben	39, 130
Körmenyi Dénes: A soproni gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények munkája (1961—1969)	339
Lángh Alfréd és Pettenkofer László: A soproni szőlőtermelés a felszabadulás után	110
Lengyel Alfréd: Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól	242
Lovas Gyula: Autóbuszok Sopron utcáin II. rész	167
Molnár József: Városéletünk kulturális jellemzői a felszabadulás előtt	21

<i>Mórotz László:</i> Későbarokk falfestmények feltárása az Új utca 18-as számú házban	86
<i>Szabó Lajos:</i> A soproni „Kaszinó” és a Liszt Ferenc Művelődési Ház	78
<i>Nagy Alpár:</i> Húszéves a soproni „Liszt Ferenc” pedagógus énekkar	151
<i>Nagy János:</i> Az 1945. évi földreform-rendelet végrehajtása Sopron megyében	246
<i>Papp István:</i> Magyarország felszabadulásának kronológiája helytörténeti adatokkal (1944—1945)	3
<i>Papp István:</i> Válogatott bibliográfia Sopron felszabadulásáról és negyedszázados fejlődéséről	17
<i>Szabó Jenő:</i> A soproni Fémtömegcikk Kisipari Szövetkezet története	65
<i>Szabó Kálmán:</i> A soproni Városi Könyvtár története	236
<i>A szerkesztő bizottság:</i> Kettős nagy ünnepünkre	1
<i>Szita Szabolcs:</i> Kellner Sándor, az internationalista csapatok egyik szervezője	98
<i>Varga Imréné:</i> Soproni hirdetések felszabadulásunk időszakából (1945. ápr.—nov.)	49
<i>Váczy Péter:</i> Karoling művészet Pannóniában: a Cundpald-kehely	210, 289
<i>Vigh István:</i> A megújult Sopron	35
<i>Zádor Anna:</i> Csatka Endre művészettörténeti munkássága	194

Helytörténetírásunk időszerű kérdései:

<i>Mollay Károly:</i> Helyneveink tipológiai vizsgálata	352
---	-----

Helytörténeti adattár:

<i>Bárdosi János:</i> A hegykői és sarródi halászkok szerződése a szovjet csapatokkal (1945. aug.)	179
Csatka Endre: Mi lett a sorsa a soproni 1848-as fegyvereknek?	263
Csatka Endre: Széchenyi István halotti emléke	264
Csatka Endre: A sopronbánfalvi hegyi templom egykori főoltárképe	362
Csatka Endre: Kéry György csepregi festő a XVII. század végén	364
<i>Fried István:</i> Csehországi híradások az egykori Sopron városról és megyéről	266
<i>Gáspárdy Sándor:</i> A soproni képzőművészeti élet alakulása 1968/1969-ben	185
<i>Házi Jenő:</i> Haydn József hercegi karmester 1768. évi tűzkára és a kismartoni levéltár pusztulása	360
<i>Huszár Lajos:</i> A pankart (Részlet Sopron középkori pénztörténetéből)	256
<i>Mikó Sándor:</i> A tanító Sopron vármegyében a XVIII. század második felében	260
<i>Mikó Sándor:</i> „...ha továbbra is így Sanyargattatunk még itt is Francia Ország Lészen”	270
<i>Mikó Sándor:</i> Adatok a Sopron vármegyei halászat történetéhez	366
<i>Soproni József:</i> Jacques F. Carabin belga festő olajfestménye	255
<i>Szerecz Imre:</i> Horváth József Munkácsy-díjas festőművész diákkorából	265
<i>A szerkesztő bizottság:</i> Tájékoztató	97
<i>Zakar János:</i> A felszabadulási emlékmű Sopronban	182

Sopron kulturális élete:

<i>Domonkos Ottó:</i> Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról	280
<i>Horváth Zoltán:</i> „Felszabadulásunk története” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban	374
<i>Környei Attila:</i> A soproni sport 25 éve (Kiállítás a Liszt Ferenc Múzeumban)	381

Megemlékezések:

Boronkai Pál 1897—1970 (<i>Garád Róbert</i>)	191
Gyászjelentés Csatkai Endre haláláról (<i>A szerkesztő bizottság</i>)	96
In memoriam Andrae Csatkai (<i>A szerkesztő</i>)	193
Csatkai Endre 1896—1970 (<i>Domonkos Ottó</i>)	273
Diebold Károly 1896—1969 (<i>Lóránt Ödön</i>)	93
Földi Lőrinc 1913—1970 (<i>Mollay Károly</i>)	382
Dr. Manninger Rezső 1890—1970 (<i>Szabó István</i>)	187
Mihályi Ernő 1887—1969 (<i>Csatkai Endre</i>)	278
Radó Ferenc 1913—1970 (<i>Fábján Lajos</i>)	189

Soproni könyvespolc:

Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert IV. Teil (<i>Mollay Károly</i>)	288
Festschrift für Heinrich Kunnert (<i>Mollay Károly</i>)	286
Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság (<i>Fogarassy László</i>)	285
Hiller István: Die Forstwissenschaft als die Wiege unseres holzwirtschaftlichen Hochschulwesens (<i>Igmándy Zoltán</i>)	383
Kiss Jenő: A rábaközi Mihályi ikeképzői (<i>Mollay Károly</i>)	383
A Megyei Könyvtár dokumentumkötetei az 1917—1919-es forradalmi időszak megyei sajtójából (<i>Környei Attila</i>)	284
Scheiber Sándor (szerk.): Magyar—zsidó Oklevéltár XII. kötet (<i>Mollay Károly</i>)	287
Volk und Heimat. Jahrgang 23, 1969—1970 (<i>Mollay Károly</i>)	384

A képek jegyzéke:

1. Arcképek

Boronkai Pál	191	Dr. Manninger Rezső	188
Csatkai Endre	197, 275, 277	Mihályi Ernő	279
Diebold Károly	93	Radó Ferenc	189
Földi Lőrinc	382	Magyar internacionalisták	105
Kellner Sándor	99, 101		

2. Történeti források

Hirdetmények 1945-ből	50—55	Sopron folyamodványa gyapjűvásár engedélyezéséért	309
Jegyzőkönyv (1940. dec. 17.)	226—7	Sopron gyapjűvásártartási szabadalomlevele	316
Kellner Sándor és Rabinovits József utazási igazolványa	103	A Szövetségesek soproni megbízottjának 101. sz. utasítása	248
A Magyar Urbanisztikai Társaság díszoklevele Sopronnak	36	Az Új Sopron 1945. ápr. 21-i számából	246
A Nemzeti Parasztpárt felhívása	252	A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium leirata	319
Rajnis Ferenc nyilas miniszter levele	321		
Sébor János prodékán részvétlenyilvánítása a Ferenczi testvérek szüleinek	324		

3. Térképek, grafikonok

A -falva XIII—XVI. századi megterhelése	355	A Soproni Áll. Gazdaság és a Dózsa MGTsz. szőlőterületei	111
A Fertő déli környéke 1784-ben	370	Grafikonok 72—3, 342—5, 348—9	351
A Hanság egy része 1845-ben	367		

4. Események

A „Felszaabadulásunk története” c. kiállítás	376—9	Volksbund-ellenes felvonulás	229
A „20 éves Soproni Ruhagyár” kiállításán	334	Volksbund-ellenes tüntetés és márc. 15-i ünnepség (1942.)	231

5. Intézmények, üzemek

Az egykori honvéd főreáliskola	141	A Lakástextil Vállalat	329
Az Erdészeti és Faipari Egyetem	145,	A Pamutipar	331
	147, 149, 157	A Richards Finomposztógyár	332
A Fémtömegcikk Kisipari Szöv.	66—71	A Selyemipar	330
A Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút	169		

6. Szőlőművelés

Egyéni	125—6	Áll. gazdasági és termelőszövet- kezeti	113—123
--------	-------	--	---------

7. Részletek a városképből

A Déli Állomás környéke (1945)	163	Orsolya tér 1. sz.	20
Somfalvi úti romok (1945)	164	Szt. György u. 3. sz.	34
Vasúti felüljáró (1946)	165	Lenin körút	64
Iskolák	340—1	Rákóczi u. 39. sz.	75
Liszt Ferenc Művelődési Ház	79—84	Cégek	202—7

8. Képzőművészeti alkotások

A bócsai aranykehely	290	Kiss Kovács Gyula és Medvedt László: A felszaabadulási emlékmű	184
A Cundpald-kehely	211—2, 292—99	A kunágotai ezüstkehely	291
Edvi Illés György: Dr Csatkai Endre	197	Az Új u. 18. sz. ház falfest- ményei	87—91
A Hild János emlékérem	37—8		
Iniciálék (St. Gallen)	213—217		
Kéry György: Krisztus a keresztfán	365		

9. Sopron környéke

A sopronbánfalvi hegyi templom	363	A sopronhorpácsi volt Széchenyi kastély	253
--------------------------------	-----	--	-----

10. Egyéb

A Szakszervezetek Háza Moszk- vában	106
--	-----

11. Címlap

Sterbenz Károly: Kolostor u.

70 527

70. évfolyam

SOPRONI SZEMLE

FELSZABADULÁSUNK 25. ÉVFORDULÓJÁRA

XXIV. ÉVFOLYAM

1970.

1. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, PRÓFLE JENŐ, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>A szerkesztő bizottság:</i> Kettős nagy ünnepünkre	1
<i>Papp István:</i> Magyarország felszabadulásának kronológiája helytörténeti adatokkal (1944—1945)	3
<i>Papp István:</i> Válogatott bibliográfia Sopron felszabadulásáról és negyedszázados fejlődéséről	17
<i>Molnár József:</i> Városéletünk kulturális jellemzői a felszabadulás előtt	21
<i>Vigh István:</i> A megújult Sopron	35
<i>Kárpáti Endre:</i> Sopron és a megye egészségügyi viszonyai 1945-ben	39
<i>Jancsó Miklós:</i> A soproni egészségügy a felszabaduláskor és 1970-ben	45
<i>Varga Imréné:</i> Soproni hirdetésmények felszabadulásunk időszakából	49
<i>Hünner László:</i> A soproni OTI (a mai Társadalombiztosító) 1945-ben	57
<i>Szabó Jenő:</i> A soproni Fémtömegcikk Kisipari Szövetkezet története (Az első két évtized)	65
<i>Szabó Lajos:</i> A soproni „Kaszinó” és a Liszt Ferenc Művelődési Ház	78
<i>Mérotz László:</i> Későbarokk falfestmények feltárása az Új u. 18-as számú házban	83
<i>Lóránt Ödön:</i> Diebold Károly 1896—1969	93
<i>A szerkesztő bizottság</i> gyászjelentése	96

Felelős kiadó: Ugróczy Mihály, a Lapkiadó Vállalat igazgatója

Terjedelme 6 B/5 ív = 8 3/8 (A/5 ív) — 70.12936 Győr Sopron megyei nyomda 1. telep, Sopron

Terjeszti: Posta Központi Hírlap Iroda

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXIV. ÉVFOLYAM

1970

1. SZÁM

Kettős nagy ünnepünkre

Két nagy jelentőségű évfordulóhoz érkezünk 1970-ben, melynek megünnepléséhez a Soproni Szemle ünnepi számmal kíván hozzájárulni. Ebben az évben ünnepeljük felszabadulásunk negyedszázados évfordulóját és Lenin születésének centenáriumát. Bár a két évforduló különbözőnek tűnik, mégis egybefonódik, mert Lenin neve elválaszthatatlan a szabadságtól és szocializmustól. Lenin legnagyobb gondjai közepette is észrevette a magyar nép forradalmi erőfeszítéseit, elkeseredett harcát elnyomóival szemben. A példát is ő adta győzedelmünkhöz 1919-ben. Elsőként üdvözölte szabadságunk születését, a Tanácsköztársaságot. A tragikus bukás után is az ő szelleme adott erőt, hogy mindent előlről kezdjünk.

Lenin nevéhez fűződik a Szovjetunió léte is, amelynek vívmányai lelkesítettek bennünket az elnyomás idején, és lelkesítenek ma is, a szocializmus beteljesedésének küszöbén.

Negyedszázada annak, hogy hazára lelt a magyar nép. 1945 tavaszán a szovjet hadsereg felszabadította országunkat, és egy dicstelen korszak lezárult. S mindaz, amiért elődeink vérüket hullatták, 1945 után végre beteljesedett. Győzött a polgári demokratikus forradalom, és a lenini elvek alapján folytathatjuk a Tanácsköztársaság által kezdeményezett szocialista építést.

Azon a tavaszon nem volt egyebünk, mint a szabadságunk, és egy rombadőlt ország. A szabadság erőt adott nekünk ahhoz, hogy újra éledjen az ország, hogy begyógyuljanak a sebek, hogy megmutassuk, mire képes a szabad magyar nép. Nemcsak az elszenvedett károkat tudta kiheverni ez a nép, hanem mindazt, amit az úri Magyarország nem tudott megvalósítani, most valóra váltotta.

Nehéz volt a kezdet. A nyilas rémuralom és a bombázások Sopront a megsemmisülés felé sodorták. A szabadság sokáig váratott magára. Itt tombolták ki vérszomjas kedvüket az összeomlást sejtő náci bitangok. A meggyötört lakosság oly sötétnek látta a jövőt, hogy reménytelennek hitte az élet megindulását is. De a szabadság magával hozta az élni akarást, a békét, a munkát, a kenyeret. A város romjaiból régmúlt idők műemlékei tárultak fel, új házak épültek, a régiiek pedig megfiatalodtak a dolgozók keze munkája nyomán. Sopron dolgozó népe végre magáénak érezhette a várost. A hatalomra jutott munkásosztály vette át a város vezetését, és ha visszatekintünk az elmúlt 25 év

eredményeire, akkor megállapíthatjuk, hogy jó gazdának bizonyult. Ezt bizonyítja 1970-ben az Urbanisztikai Társaság által adományozott Hild János emlékérem is, mely szerint Sopron város dolgozói munkálkodtak a legtöbbet és a legeredményesebben a haladó hagyományok megőrzésével a város rendezésén és korszerűsítésén.

A Soproni Szemlét 1944-ben eltörölte a háború, de a felszabadulás tizedik évfordulójára már újból megkezdhette sokkal színesebb és feladatokban fontosabb működését. A város haladó értelmiségének bevonásával kitűnő munkatársakra talált a Szemle, amely továbbra is foglalkozik a város múltjával, közreadja a helytörténeti kutatások eredményeit. A helytörténet új tartalommal gazdagodott, a munkásmozgalmi történetekkel. A Szemle örömmel kísérte a fejlődést és szorgalmasan regisztrálta az előremutató mozzanatokat. A jelenlegi teljes számunkat és nagyjából az egész évfolyamot annak szánjuk, hogy minél szélesebb kép táruljon fel a felszabadulás előtti sötét világról, a felszabadító csapatok hősies harcáról, legjobbjaink küzdelmeiről. Emléket állít a mártír halált halt hősöknek, akik példát mutattak, a megpróbáltatásokról és a helytállásról.

Ezek a történetek szolgáljanak örök mementóul a felszabadulás utáni ifjú nemzedékeknek, hogy soha többé ne ismétlődhessék meg az a népiirtás és rombolás, amiben részünk volt.

A szerkesztő bizottság

Magyarország felszabadulásának kronológiája helytörténeti adatokkal (1944—1945)

Írta: Papp István

Miért vett részt Magyarország a 2194 napig tartó II. világháborúban, amely 50 millió halálos áldozatot követelt az emberiségtől? Miért tartott ki hazánk még akkor is a német fasizmus mellett, amikor már egész Európa harcolt ellene? Miért vált Magyarország területe hadszínterré? Miért nem tudtak a magyar hazafias erők tevékenyen hozzájárulni felszabadulásunkhoz? Milyen körülmények és nehézségek közepette indult meg a demokratikus újjászületés? E kérdésekre a magyar történettudomány az elmúlt években pontos választ adott. Mégis kínzó kérdések a ma embere számára. Azok, negyedszázad távlatából is.

A magyar uralkodó osztályok ezer szállal kötötték hazánk sorsát Európa legsötétebb rendszeréhez, a hitleri Németországhoz. Majdnem negyedszázados reakciós kül- és belpolitikájukból szükségszerűen következett a fasiszta Németországgal való együttműködés, majd politikai és katonai szövetség. Nem Magyarország földrajzi helyzete, hanem népellenes és „területgyarapító” politikája vezette az uralkodó osztályokat Hitler karjaiba. Nem akartak lemaradni a Német Birodalom jóindulatáért és kegyeiért folyó végzetes versengésben. E politika fontosabb állomásai az alábbiak: csatlakozás a fasiszta jellegű háromhatalmi egyezményhez, részvétel Jugoszlávia lerohanásában, önkéntes csatlakozás a Szovjetunió ellen megindult háborúhoz.

1943 nyarától a nemzetközi erőviszonyok és a katonai helyzet változása megingatta, baljós előérzetté változtatta a magyar uralkodó osztályok korábbi győzelmi reményeit. Sokak előtt kezdett világossá válni, hogy a Szövetséges Hatalmak megsemmisítik a fasizmus erőit, s mindez csak idő kérdése. Bajcsy-Zsilinszky Endre két alkalommal intézett memorandumot (1941. augusztus 5, és 1943. július 31.) a kormányfőhöz, követelve Magyarország kilépését a háborúból, a magyar honvédség visszavonását a Szovjetunió területéről. Egyúttal felhívta a figyelmet a készülő német megszállásra és a fasiszta erők elkerülhetetlen vereségére.

A magyar uralkodó köröknek ebben a helyzetben az volt a fő gondjuk, hogyan lehet kilépni a háborúból úgy, hogy ez a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése óta fennálló ellenforradalmi rendszer átmentését eredményezze? Ennek — szerintük — egyetlen járható útja volt: titokban előkészíteni és megvalósítani Magyarország megszállását angol csapatokkal. Ez a gyökere az általuk alkalmazott passzív, kiváró s egyben nemzetvesztő politikának. Ezért lepeli Horthy a magyar szuverénitás foszlányaival a német megszállást, ezért nem hajtja végre a Moszkvában aláírt fegyverszünetet, ezért „törvényesíti” aláírásával a sikertelen kiugrási kísérlet után a nyilasok rémuralmát.

1944 szeptember végén a Szovjet Hadsereg csapatai elérték Magyarország délkeleti határait, kezdetét vette hazánk felszabadítása a német megszállók és hazai csatlósai uralma alól. Ez lehetővé tette, hogy az úri Magyarország romjain új, demokratikus állam születessen. A Szovjet Hadsereg 194 napig tartó harcokban győzte le az ország területén védekező német és magyar fasiszta hadsereget. Az első magyar község felszabadulásától (Battonya. 1944. szeptember 23.)

az utolsó magyar település felszabadulásáig (Nemesmedves. 1945. április 4.) fél esztendő telt el, súlyos véráldozatokat követelő harcokban. A leghevesebb harcok Debrecen, Miskolc, Budapest, Székesfehérvár és a Balaton környékén zajlottak le, ahol minden egyes utcáért, minden házért meg kellett küzdeni.

A hazai ellenállási mozgalom, az ország sajátos politikai és társadalmi viszonyainak, a Horthy-fasizmus negyedszázadig tartó uralmának, a munkásság és parasztság teljes kiszolgáltatottságának, politikai és szellemi elnyomásának következtében csak lassan bontakozott ki. A katonai vereségek hatására nem következett be a magyar államhatalom széthullása. A magyar államhatalom legnagyobb része kiszolgált Szálait is, sőt Németország területére is követte a Szovjet Hadsereg elől menekülő fasiszta vezetőket. A magyar nép zöme passzív, várakozó, tájékozatlan volt. Elfordult a nyilasoktól, de rémuralmuk ellen nem lépett fel cselekvően. Népünk szinte álétan, tehetetlenül állt a fasizmus oldalán akkor is, amikor már egész Európa népei harcban álltak a fasiszta barbársággal. Bár 1944 őszétől az egész országot átszöttek a helyi antifasiszta és háborúellenes akciók, a magyar ellenállási mozgalom végső sorban nem tudta széleskörű fegyveres harc megszervezésével támogatni a Szovjet Hadsereg hadműveleteit. Az üzemekben és falvakban kibontakozó szabotázsakciók, a hadsereg bomlásának tünetei, a helyenként kirobbanó partizánharcok, a gyárak leszerelésének és felrobbantásának megakadályozása jelezték a nemzeti erők ébredését — de mindez időben elkésett és nem fejlődött át általános, antifasiszta, népi felkeléssé. Pedig a végső vereség küszöbén színre lépett nyilas hordák leplezetlen terrorja az uralkodó körök gyengeségét is érzékeltette. Az uralkodó osztályok képtelennek bizonyultak a régi eszközökkel, a régi módon gyakorolni a hatalmat.

1944 és 1945 Sopron történetének is egyik legválságosabb időszaka. A következő német megszállás a fasiszta propaganda hallatlan felerősödését, a demokratikus erők üldözését és a zsidó lakosság deportálását eredményezte. 1944 szeptemberétől menekültek ezrei lepték el a várost. Szálasi hatalomátvétele után nyilas kormányzervek (5 minisztérium, maradék nyilas „parlament”), polgári és katonai hivatalok telepedtek le átmenetileg a városban. Sopronkőhidán nyilas katonai bíróság ítélt a nemzeti ellenállás letartóztatott vezetői felett. A város környékén munkaszolgálatosok ezrei sínylődtek összezsúfolva, embertelen munkával és megaláztatással agyonhajszolva. Közben több alkalommal pusztító légitámadások érték a várost. Sopron valóban súlyos örökséggel és teherrel kezdett hozzá felszabadulása után az új élet megteremtéséhez.

1944 decemberében, az akkor már teljesen felszabadított Tiszántúlon — Debrecen központtal — újjászületett a magyar államiság. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány lerakta egy új, szabad és demokratikus Magyarország alapjait. Ezzel létrejöttek annak feltételei, hogy hazánk megtalálja helyét és szerepét a fasizmus leverésével újjászülető Európában. A hagyományosnak nevezett „magyar-német sorsközösség”-re és magyar szupremáciára épült, egyoldalú, népünk számára tragikus külpolitikai orientációt gyökerében meg kellett változtatni. Jóvá kellett tenni a háborús bűnöket, baráti jobbot nyújtva a szomszéd népeknek. Biztosítani kellett a dolgozó osztályok helyét az újjászülető magyar társadalomban. Új hazát kellett építeni az urai által cserbenhagyott, elárult és pusztulásba sodort országban.

1944 és 1945 eseményei a közép- és idősebb nemzedék számára megrázó élménysor, a fiatal nemzedék számára történelem. Kronológiánk — a nemzeti és helytörténet fontosabb eseményeinek megidézése — tanulságos emlékeztető és tisztelgő megemlékezés.

1944

Február elején:

Bajcsy-Zsilinszky Endre levélben figyelmezteti Kállay miniszterelnököt Magyarország várható német megszállására.

21. Párizsban a német megszállók katonai bírósága kivégeztet 23 ellenállót, köztük 3 magyart.
27. A soproni GySEV pályaudvarról katonavonaton indul a keleti frontra. A frontra induló honvédeket a katolikus zárdák leány növendékei búcsúztatják.

Március

1. Kállay Miklós miniszterelnök körlevele külpolitikája kudarcáról a m. kir. követekhez.
15. Londonban Károlyi Mihály elnöklevele alatt megalakul az Angliai Magyar Tanács. A szervezet programja összefoglalja Magyarország háborúból való kiválásának feltételeit és felhívja a magyar népet a fasizmus elleni harcra.
- 17–18. Hitler és Horthy sorsdöntő tárgyalásai Klessheimben. Eredmény: Magyarország német megszállása és a Kállay-kormány menesztése. (Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök feljegyzéséből: „A Führer azt mondta, hogy Magyarországon, dacára az 1 év előtti figyelmeztetésnek, a politikai helyzet nagyon bizonytalanra vált, és Ő okulva az olasz összeomláson intézkedni fog...”)
19. Német csapatok megszállják Magyarországot. A Gestapo hajtóvadászata a magyar hazafiak ellen: baloldali vezetők, országgyűlési képviselők — köztük Bajcsy-Zsilinszky Endre — letartóztatása.
A kommunisták röplapja a német megszállók elleni harcra szólítja fel az ország népét.
A Gestapo Sopronban letartóztatja a németellenes, magyar érzelmű vezetőket: Hőgyész Pált, Kardos Árpádot, Ferenczy Jánost, Hernfeld Pált és Erdős Aladárt.
Megerősödik a Volksbund soproni szervezetének tevékenysége, további toborzások a német hadseregbe és az SS-be.
22. A sátoraljaújhelyi börtön kommunista foglyainak sikertelen kitörési kísérlete.
24. Sztójay Döme vezetésével új magyar kormány alakult, amely fenntartás nélkül teljesíti a német megszállók minden követelését.
29. A Szociáldemokrata Párt, a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség feloszlata.

Április

A 220 ezer főből álló 1. Magyar Hadsereget a szovjet arcvonalra küldik Lakatos Géza vezérezredes parancsnoksága alatt.

A Sztójay-kormány rendeletére az egész ország területén (a főváros kivételével) gettóba zárják a zsidókat. A naponta megjelenő kormányrendeletek megfosztják őket vagyonuktól és állampolgári jogaiktól. A zsidókérdés magyarországi „megoldásának” tervét 7-én dolgozzák ki a Belügyminisztériumban, német „szakértők” bevonásával.

8. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium táviratban közli a polgármesterrel, hogy a tárca felvevő területétül Sopron várost jelölte ki a kiűritési kormánybiztos.

12. Sopron polgármestere jelenti a Légóltalmi Kormánybiztosnak, hogy a város lakásainak összeírását megkezdték. A kiürítési terveknek megfelelően országos főhatóságok, katonai alakulatok elhelyezésére utasítják a polgármestert.
27. A kormányzó személycseréket hajt végre a vármegyék vezetésében: 20 főispánt mentettek fel állásából.
Jaross Andor belügyminiszter leiratban közli, hogy a kormányzó Högyész Pál főispánt felmentette állásából és virtsologi Rupprecht Antal földbirtokos, felsőházi tagot Sopron vármegye és Sopron város főispánjává kinevezte.

Május

- Megalakul a Magyar Front, a demokratikus pártok antifasiszta szövetsége. Feladata: a nemzeti ellenállás megszervezése és vezetése.
- A Sztójay-kormány zsidókra vonatkozó rendeleteinek végrehajtása Sopronban. A város zsidó lakosságát 3 gettóba (Új utca, Paprét, Jakoby-gyár) tömörítették. (Az 1941-es népszámlálás adatai szerint 1861 zsidó lakos élt Sopronban.) A Sopron megye területén létesített gettókból (Csorna, Kapuvár és Beled) az egyetemi menzaépületbe gyűjtötték össze a zsidó lakosságot. Ezzel Sopron területén kb. 3 000 zsidó lakost tömörítettek.
13. A szövetséges hatalmak (Szovjetunió, Egyesült Államok és Anglia) felszólítják Magyarországot kormányát a hitlerista blokkból való kilépésre és a háború beszüntetésére.
  15. és július 9. között:
A magyarországi zsidóság deportálása Auschwitzba. A hat deportálási zónából 147 vonattal 434 351 főt szállítottak el. A deportálásokat Veessenmayer, Eichmann, Endre László és Bakó László belügyi államtitkárok, Ferenczy László csendőralezredes irányítják. A Dunántúl (V. zóna) zsidó lakosságának deportálására június 30 és július 9-e között került sor.
  23. Virtsologi Rupprecht Antal földbirtokos, felsőházi tag beiktatása Sopron vármegye és Sopron város főispánjává a városháza nagytermében.
  24. A képviselőház ülésén Tasnády-Nagy András házelnök bejelenti, hogy a Gestapo több képviselőt letartóztatott és elhurcolt.

Június

- A Magyar Frontba tömörült demokratikus pártok kiáltványa a magyar nemzethez. („Nem nézhetjük tétlenül, hogyan sodor bennünket végső romlásba a németek oldalán néhány elvakult kalandor és megvásárolt renegát. Nem tűrhetjük, hogy Magyarország az eljövendő béketárgyalásokon a népek szégyenpadjára kerüljön... Az idő sürget. A Magyar Front programja: a német hódítók és cinkosaik kiverése, béke a szövetségesekkel, s a minden ízében demokratikus, szabad Magyarország alapjainak lerakása.”)
1. A Soproni Egyetem hallgatói kötelező honvédelmi munkaszolgálatra vonulnak be, bányászati, kohászati és erdészeti hadiüzemekben teljesítenek szolgálatot.
  6. Angol és amerikai csapatok partraszállása Normandiában:
Megnyílik az európai második front.
Hitler és Sztójay tárgyalásai a német főhadiszálláson.
  28. Csendőralakulatok érkeznek Sopronba a zsidók deportálásának végrehajtására. Parancsnokuk: Dr. Drégely Béla csendőrszázados.
  29. A csendőrkülönítmények a gettóba tömörített soproni és megyei zsidóságot az épülőfélben lévő főiskolai menzaépületbe és a Jakoby gyárépületbe zsúfolják össze.

Július

4. Vitéz Endre László belügyi államtitkár cinikus hangú és hazug távirata Sopronból Budapestre, a Belügyminisztériumba: „Zsidókkal való bánásmód mindenütt emberséges, sőt udvarias”.
5. Sopron város és vármegye 3 000 zsidó lakosát a Déli-pályaudvaron teher-vagonokba kényszerítik. A halálvonat — Budapesten és Kassán át — elindul a sziléziai Auschwitz felé. A szerelvényt Kassáig a magyar csendőrség, onnan az SS kíséri. A vonat 8-án érkezik meg Auschwitzba.
17. A sachsenhauseni koncentrációs táborban a fasiszták kivégzik Alpári Gyulát, a magyar kommunista mozgalom egyik nagytekintélyű vezetőjét és publicistáját.
20. Sikertelen puccskíséret Hitler eltávolítására a vezéri főhadiszálláson.
27. Ságvári Endre a csendőrnnyomozókkal vívott tűzharcban meghal Budán.

Augusztus

23. Románia szakít a fasiszta Németországgal, fegyverszünetet kér a Szovjetuniótól és hadat üzen Németországnak.
29. A szlovák antifasiszta felkelés kezdete Besztercebányán. Horthy kormányzó felmenti a Sztójay-kormányt és Lakatos Géza vezérezredest bízza meg az új kormány megalakításával.

Szeptember

Menekült hivatalok és lakosság tömeges érkezése Sopronba.

2. Megszűnik a finn—szovjet hadiállapot.
5. A magyar hadsereg támadása Dél-Erdély ellen.
6. Magyar kormánynyilatkozat bejelenti, hogy beállt a hadiállapot Romániával.
9. Antifasiszta felkelés Bulgáriában. Megbukik a németbarát kormány, Bulgária hadat üzen Németországnak.
20. A Magyar Front pártjai memorandumban szólítják fel Horthy kormányzót a fasiszta Németországgal való szembefordulásra és a Szövetséges Hatalmakkal való fegyverszünet megkötésére. („Németország teljes katonai vere-sége elkerülhetetlen, és már egészen rövid idő kérdése. Magyarországra, ha továbbra is ezen az úton halad, ugyanaz a sors vár, mint Németországra... a Németországgal szövetséges kis országok még elkerülhetik a teljes pusztulást, ha szakítanak Németországgal... Magyarország számára elérkezett az utolsó pillanat.”)
23. A Szovjet Hadsereg csapatai átlépi Magyarország határát és megkezdik a német fasiszta csapatok és magyar cinkosaik kiűzését hazánk területéről. Felszabadult Battonya. (Elsőként a szovjet hadsereg 18. páncélos hadtesté-nek katonái — Brjuhov hadnagy előőrse — léptek magyar földre.)
26. Felszabadul Makó.
28. Horthy megbízásából magyar küldöttség indul titokban Moszkvába, a fegy-verszünet előkészítésére. (A Faraghó csendőrtábornok, vezette küldöttség október 1-én érkezett Moszkvába és megkezdte tárgyalásait.)

Október

6. Magyar partizánok felrobbantják Gömbös Gyula szobrát Budapesten. Felszabadul Békéscsaba és Orosháza.
8. Felszabadul Hódmezővásárhely.

9. Molotov szovjet külügyminiszter Moszkvában átadja a magyar delegációnak a Szövetséges Hatalmak fegyverszüneti javaslatát.
10. A MKP és a SZDP megállapodása a két munkáspárt együttműködéséről és az egységes munkáspárt létrehozásáról.
11. Moszkvában Horthy megbízásából Faraghó tábornok aláírja a fegyverszüneti egyezményt, melynek értelmében hazánk szembefordul a fasiszta Németországgal.
Kolozsvár és Szeged felszabadul. A Szovjet Hadsereg átkel a Tiszán.
15. Horthy kormányzó rádiónyilatkozatban bejelenti a fegyverszünet megkötését a Szovjetunióval. („Ma már minden józanul gondolkodó előtt kétségtelen, hogy a Német Birodalom ezt a háborút elvesztette. A Német Birodalom a szövetségi hűséget a maga részéről velünk szemben már régen megszegte.”) Sopronban a Gestapo elhurcolja és megöli Takáts Lászlót, Kőfaragó Lászlót, letartóztatja: Breuer Györgyöt, Fábján Lajost, Kardos Árpádot, Közi-Horváth Miklóst, Házi Jenőt, Pekovits Arturt, Zöldi Bélát, Heiszler Bélát, Becht Rezsőt, Molnár Jánost, Karsai Ottót, Karner Gusztávot és Tamás Józsefet „németellenes beállítottságuk és demokratikus gondolkodásuk miatt”.
16. Horthy visszavonja a fegyverszünetre vonatkozó rádiónyilatkozatát és Szálasit kormányalakítással bízta meg. („A magyar nemzethez intézett október 15-i kiáltványomat ezennel semmisnek nyilvánítom... kormányzói tisztemről lemondok... Egyidejűleg Szálasi Ferencet a nemzeti összefogás kormányának megalakításával megbízom.”) Horthy német „védőőrizet” alatt elhagyja Magyarországot területét.
Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, a Kárpátokban harcoló 1. Magyar Hadsereg parancsnoka és törzskara átáll a szovjet csapatokhoz. Vörös János vezérezredes, vezérkari főnök megszökik Budapestről és Kecskeméten bevárja a szovjet csapatokat.
19. A II. Ukrán Front csapatai (Malinovszkij marsall) felszabadítják Debrecent.
20. A III. Ukrán Front csapatai (Tolbuhin marsall) együttműködve a jugoszláv partizánhadsereggel felszabadítják Belgrádot.
Megkezdődik a fővárosi zsidó lakosság elhurcolása (gyalogmenetben) Németország irányába.
24. A Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom Sopron megyei és városi szervezete a Soproni Hírlapban felszólítja volt tagjait, hogy jelentkezzenek a László király utca 9 sz. alatt. A párt városvezetője: Kaszás József, helyettese: Geőcze Zoltán.
26. A Soproni Hírlap közli, hogy Szálasi „nemzetvezető” Sopron város és vármegye új főispánjává Várpalotai Vilmost nevezte ki. Alispán: Dr. Somssich Béla. Várpalotai, az új főispán a Nyilaskeresztes Párt soproni szervezetének „egyik legrégebb és legagilisabb tagja.” Az új főispán és alispán 27-én a vármegyeházán és a város házában ünnepélyesen átveszik hivatalukat.
31. Kecskemét felszabadul.
Sopron összes iskoláiban megszűnik a tanítás.
Budapestről fokozatosan Sopronköhidára szállítják a letartóztatásban lévő politikai foglyokat és elfogott partizánokat.

November elején:

A Magyar Nemzeti Bank aranykészletét Szálasi utasítására Németországba szállítják.
Megalakul a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága, az anti-

- fasiszta fegyveres harc irányító szerve. Elnöke: Bajcsy-Zsilinszky Endre. Munkaszolgálatos gyűjtőtáborok létrehozása a Sopron-környéki (Sopronbánfalva, Ágfalva, Fertőrákos, Balf, Kópháza, Harka, Nagycenk) falvakban. A Gestapo letartóztatja Ferenczy János soproni szociáldemokrata vezetőt és több társát.
3. A képviselőház és a felsőház a kormányzói tisztség betöltését elhalasztja, az államfői teendőket Szálasi mint „nemzetvezető” látja el. Német és nyilas tűzszerészek aláaknázzák a fővárosi Duna-hidakat. A felelőtlen robbantási előkészület tragédiát okoz: a Margit-híd Pest felőli hídszakasza zsúfolt villamosokkal és gyalogos járóelőkelőkkel együtt felrobban. Sopron polgármestere jelenti, hogy a város területén eddig 25 ezer menekült helyezkedett el, további menekült polgári személyek és katonai alakulatok tömeges érkezése várható a városba.
  4. Szálasi a két Ház együttes ülésén leteszi a nemzetvezetői esküt. Szolnok felszabadul. Sopronban a 48-as laktanya udvarán a nyilasok hadbírószáki ítélet alapján kivégzik Pataki Ferenc partizánparancsnokot, Kiss Benjámint, Szoták Mihály, Csizmadia Gyula, Bráz Lajos partizánokat és ismeretlen társaikat.
  7. Szegeden a Magyar Kommunista Párt határozatára megkezdik munkáját az első magyar demokratikus könyvkiadó vállalat, a Szikra.
  10. A szovjet csapatok Baja és Apatin között 75 km-es szakaszon átkelnek a Dunán.
  14. A nyilas kormány megállapodik a német kormánnyal a magyarországi javak Németországba szállításáról.
  15. Kormányrendeletre a Kúria és a Hatásköri Bíróság Sopronban, a Közigazgatási Bíróság Szombathelyen folytatja működését.
  19. Szegeden megjelenik a „Délmagyarország” című demokratikus lap első száma.
  22. A nyilas Számonkérő Szék csendőrnemzetvezetői letartóztatják Bajcsy-Zsilinszky Endrét és a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának katonai vezérkarát: Kiss János altábornagyot, Nagy Jenő ezredest és Tarcsay Vilmos vezérkari századost. Menekülnek a nyilas kormánysszervek Budapestről. Sopron város polgármestere jelenti, hogy a városban 5 menekült minisztérium (Vallás- és Közoktatásügyi, Igazságügyi, Földművelésügyi, Ipar- és Kereskedelemügyi, Pénzügyi) helyezkedett el és megkezdődött az országgyűlés Sopronba telepítése. A Miniszterelnökség és a Honvédelmi Minisztérium Kőszegre, a Külügyminisztérium Szombathelyre, a Belügyminisztérium Sárvára menekül. (Gyepü II.) A Nyilaskeresztes Párt központja Kapuvárra, Szálasi nemzetvezető pártirodája — két részre osztva — Sopronba és Kőszegre települ.
  23. Budapesten letartóztatják Pataki István, Pesti Barnabás és Kreutz Róbert ifjúkommunistákat. A Soproni Hírlap közli, hogy megkezdtek a zsidó tulajdonban volt üzletek felnyitását, az árukészlet kiárusítását, ill. kiutalását.
  25. Az Országos Elhelyezési Kormánybiztos Sopront táviratilag tilos területnek nyilvánítja, megtiltva a menekültek további elhelyezését a város területén. Rajniss Ferenc nyilas kultuszminiszter levélben figyelmezteti a Soproni Egyetem dékánját arra, hogy az egyetemi hallgatók a Sopronban állomásozó, illetve ott átvonuló német katonai alakulatokkal szemben „kihívó magatartást tanúsítsanak.”

29. Pécs felszabadul.

30. A Magyar Kommunista Párt nyilvánosságra hozza Magyarország demokratikus újjáépítésének és nemzeti felemelkedésének programját: „Hazánk történelmének legsúlyosabb katasztrófáját éli át. Egy évszázad szorgos munkájának gyümölcsét pusztította el a német háború. A magyar reakció háborús politikája megrendítette államiségünk alapjait. Mohács óta nem volt ilyen súlyos helyzetben az ország. Mindennek ellenére a Kommunista Párt azt hirdeti: lesz magyar újjászületés!” A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front a programot tevékenysége alapjául elfogadta.

Sopron polgármestere jelenti, hogy a városban 40 286 fő menekült tartózkodik.

Sopronba menekül a magyar törvényhozás alsó- és felsőháza. Ide érkeznek: Szöllösi Jenő miniszterelnökhelyettes, Szász Lajos, a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének elnöke, Jaross Andor propagandavezető, vitéz Rácz Jenő, a felsőház és Tasnádi Nagy András, az alsóház elnöke.

December

1. A német hadvezetőség utasítására a magyar-német (magyar-osztrák) határ mentén meg kell kezdeni az erődítési munkálatokat.

Sopronban a Városháza nagytermében összeül a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége, a fasiszta országgyűlési képviselők „parlament”-nek nevezett fóruma, amely 1945 március végéig itt tevékenykedett. Szöllösi Jenő miniszterelnökhelyettes tájékoztatja a törvényhozókat a katonai helyzetről.

2. Szegeden megalakul a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, a demokratikus pártok szövetsége és a Szegedi Nemzeti Bizottság.

Kaposvár felszabadul.

3. A Marót-partizáncsoport robbantással szétzavarja a nyilasok nagygyűlését a budapesti Városi Színházban.

Miskolc felszabadul.

A demokratikus pártok Szegeden tartott nagygyűlésén elfogadják a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programját, amely tartalmazza a demokratikus, független Magyarország felépítésének politikai és gazdasági feladatait.

6. Szálasi nemzetvezető látogatása Hitlernél.

A Soproni Hírlap közli, hogy Szálasi pályadíjat tűzött ki Budapest újjáépítésére.

Megalakul a Debreceni Nemzeti Bizottság.

Csepel lakói határozott fellépéssel meghiúsítják a nyilasok kiürítési tervének végrehajtását és kiszabadítják a nyilasház pincéjében lévő foglyokat.

Pusztító légitámadás éri Sopront: angolszász bombázók 7 hullámban, 49 percen át bombázták a várost.

A nyilas haditörvényszék tárgyalása Budapesten Bajcsy-Zsilinszky Endre és társai ellen hűtlenség büntette miatt. Bajcsy-Zsilinszky ügyét – mivel ő országgyűlési képviselő – elkülönítik a mentelmi bizottság döntéséig.

8. A nyias katonai bíróság Kiss János altábornagyot, Nagy Jenő ezredest és Tarcsay Vilmos vezérkari századost kötél általi halálra ítéli. (A bíróság tagjai: Dr. Vargyassy Gyula altábornagy, elnök, Dr. Dominich Vilmos hadbíró őrnagy, tárgyalásvezető és Hajnácskőy László csendőrezredes, a hadbíró tagja.)

9. A nyilasok Budapesten felakasztják a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága katonai vezérkarának három vezetőjét: Kiss Jánost, Nagy Jenőt és Tarcsay Vilmost. („Közel 100 éve – írta a Szabad Nép 1944. 5.

száma —, hogy honvédtiszteket akasztottak Magyarországon. Aradon történt 1849-ben... Haynau parancsára. Akkor is az ország szabadságáról volt szó. De akkor a császári reakció maga végezte ezt a hóhérmunkát, míg most a Gestapo bérencei, maguk a nyilasok”.)

A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének soproni ülése vita nélkül felfüggeszti Bajcsy-Zsilinszky Endre országgyűlési képviselő mentelmi jogát, ezzel kiszolgáltatja a katonai bíróságnak.

10. A Szálasi-kormány rendeletet ad ki a totális mozgósításról. „Nemzetvédelmi Nagygyűlés” a Soproni Városi Színházban, a nyilas vezetők a végső győzelemről szónokolnak.
12. Debrecenbe érkeznek: Dálnoki Miklós Béla, vezérezredes, az I. Magyar Hadsereg volt parancsnoka, a Moszkvában tárgyalt Faraghó Gábor vezette fegyverszüneti delegáció és Vörös János volt vezérkari főnök. Debrecenben megalakul az Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság.
13. A nyilas sajtó beszámol a magyar „csodafegyverekről”. Bajcsy-Zsilinszky Endrét Budapestről (a Margit körüli fegyházból) Sopronkőhidára szállítják, a Magyar Királyi Honvédség Főparancsnoksága Bíróságának III. Büntetőintézetébe.
15. Sopron város katonai parancsnoka felszólítja a polgármestert, hogy a város hatóságai és intézményei felszerelését készítsék elő a Németországba történő elszállításra. Sopronkőhidán hűtlenség vádjával katonai bíróság elé állítják Rajk Lászlót, akit 7-én Budapesten tartóztattak le a csendőrnnyomozók. A vád bizonyítása sikertelen, mivel a bíróság nem ismeri Rajk tényleges szerepét az ellenállási mozgalomban.
18. Súlyos angolszász légitámadás éri Sopront.
21. Debrecenben megalakul a 230 tagú Ideiglenes Nemzetgyűlés és megtartja első ülését a református kollégium oratóriumában. A Nemzetgyűlés Szózatban közli a magyar néppel, hogy „kezébe veszi a gazdátlanul maradt ország ügyeinek intézését, mint a nemzeti akarat kifejezője, a magyar szuverenitás birtokosa.”
22. Debrecenben megalakul az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Elnöke: Dálnoki Miklós Béla vezérezredes. Programja: független, szabad, demokratikus kül- és belpolitika. Ferenczy János soproni szociáldemokrata vezető náci koncentrációs táborban meghal.
23. A nyilas katonai bíróság a sopronkőhidai iskola egyik tantermében megtartott ülése Bajcsy-Zsilinszky Endrét kötéltáltali halálra ítéli. Dominich Vilmos hadbíró őrnagy az ítéletet azonnal továbbítja Kőszegre, ahol Fekete-halmy Czeydner csendőrtábornok az ítéletet megerősíti.
24. A nyilasok Sopronkőhidán kivégzik Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Pesti Barnabást, Pataki Istvánt és Kreutz Róbertet. Dachauban, a náci koncentrációs táborban megölik Kulich Gyulát.
26. A II. és III. Ukrán Front csapatai Esztergomnál egyesülnek, ezzel Budapestnél bezárul a szovjet csapatok gyűrűje a védelemre berendezkedett német és magyar fasiszta csapatok körül.
28. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadat üzen a fasiszta Németországnak. Debrecenből elindul Moszkvába a magyar fegyverszüneti delegáció, melynek tagjai: Gyöngyössi János külügyminiszter, Vörös János honvédelmi miniszter és Balogh István államtitkár. Malinovszkij és Tolbuhin marsallok ultimátumot intéznek a Budapestben

- körülzárt fasiszta csapatokhoz. Pfeffer-Wildenbruch SS-vezérezredes az ultimátumot visszautasítja.
29. A fasiszták Budapest határában meggyilkolják a szovjet parlamentereket. A Soproni Egyetem vezetői egyhangúlag úgy határoznak, hogy csak parancsra hagyják el Sopront és települnek át Németország területére. (22-én a Kar titkosan megszavazott memorandumban emelt szót az intézmény tervezett kitelepítése ellen.)
31. A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének ülése Sopronban kiáltványban szólít fel a harc győzelmes befejezésére.

1945

Január

1. Sopronban megkezdik az önkéntes áttelepülők toborzását a Német Birodalom területére.
Sopronban jelenik meg a nyilas kormány hivatalos közlönye.
Budapest ostromának kezdete.
4. Debrecenben megjelenik a „Magyar Közlöny”, az Ideiglenes Nemzeti Kormány hivatalos lapja. Első rendeletek: A polgárőrség megszervezéséről, a nemzeti bizottságok feladatairól, a közalkalmazottak igazolásáról és eskütételéről, a gazdasági és egészségügyi helyzet felméréséről.
9. A Soproni Hírlap közli, hogy a hungarista ifjúsági vezetőket Németország területén képezik ki. Egy kiképzett ifjúsági század visszaérkezett Magyarországra és bekapcsolódik a harcokba.
Sopronkőhidán a nyilasok kivégzik Topa Jánost és Fisch Emilt, az ellenállási mozgalom harcosait.
12. Kudarcot vall a Budapesten körülzárt fasiszta csapatok felmentéséért indított offenzíva.
15. Sopronbánfalván a fasiszták halálra kínozzák Vándor Sándor kommunista karnagyot.
18. Pest felszabadul. A Budára menekült német és magyar fasiszták felrobantják a budapesti Duna-hidakat.
Újabb sikertelen német támadás a Dunántúlról a szovjet ostromgyűrű át-törésére és a Budán rekedt fasiszta csapatok felmentésére.
20. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány fegyverszüneti delegációja Moszkvában aláírja a fegyverszüneti egyezményt Magyarország és a Szövetséges Hatalmak között.
21. A balfi munkaszolgálatos táborban a fasiszták halálra kínozzák Sárközi György író és műfordítót.
23. A Szovjet Hadsereg 50 km-es szakaszon eléri az Odera folyót.
Megalakul a Budapesti Nemzeti Bizottság.
24. A Szovjet Hadsereg Budapestnél pontonhidat épít a Dunán.
25. Összeomlik a német offenzíva Székesfehérvár térségében.
Megjelenik az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete a népbíróságok létrehozásáról.
27. A Szovjet Hadsereg felszabadítja az auschwitzi koncentrációs tábort, ahol 28 nemzet fiából 4 millió embert pusztítottak el a fasiszták.
A balfi munkaszolgálatos táborban a fasiszták kínzásai következtében meghal Szerb Antal irodalomtörténész és kritikus.
Megjelenik az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete a közellátási kor-

mánybiztosok kinevezéséről, az új közbiztonsági szervek tevékenységéről, az élelmiszerkészletek összegyűjtéséről és a honvédség tagjainak igazolásáról.

29. Halmay János a nyilas „parlament” háznyaga levélben közli Sopron polgármesterével a menekült nyilas képviselők elhelyezésének és ellátásának súlyos hiányosságait.
30. A debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány felhívása fegyverbe szólítja a magyar népet a fasiszták elleni harcra.

Február

2. A Szovjet Hadsereg 50 km-re közelíti meg Berlint.
A Törvényhozók Nemzeti Szövetségének soproni ülésén Szász Lajos elnök bejelenti, hogy „Buda sorsa meg van pecsételve.”
3. Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi elnöke Debrecenbe érkezik.
Sopron polgármestere jelenti, hogy a hadihelyzet következtében a város lakossága 42 ezer főről 80 ezerre duzzadt.
4. A Soproni Hírlap közli Szöllősi Jenő miniszterelnökhelyettes rádiószózatát, melyben további kitartásra szólítja fel a budai ostromgyűrűben védekező fasiszta csapatokat.
A Szövetséges Hatalmak államfőinek (Churchill, Roosevelt, Sztálin) konferenciája megnyílik Jaltában.
11. A Budán bekerített 40 ezer német katona sikertelen kitörést kísérel meg, hogy egyesülni tudjon a felmentésükre küldött csapatokkal.
12. A Szovjet Hadsereg oldalára átállt magyar századokból megalakul a Budai Önkéntes Ezred. Parancsnoka: Variházi Oszkár alezredes. Az ezred katonái részt vesznek Buda felszabadításában, közülük 600 elesik a harcokban.
13. A II. és III. Ukrán Front csapatai felszabadítják Budát, ezzel az egész magyar főváros felszabadul.
15. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete az üzemi bizottságokról.
Vajna Gábor nyilas belügyminiszter, elrendeli a zsidóktól összegyűjtött értékek (arany, ékszer, drágakő, nemesprém és nemesszőnyeg) Brennebergbe való szállítását.
16. A Soproni Hírlap 3 napos késéssel beismeri, hogy Budát elfoglalta a Szovjet Hadsereg.
Németh László és Stelczer Lajos kommunistákat a nyilasok kivégzik Sopronkőhidán.
18. Vitéz Jaross Andor propagandavezető Budapest visszafoglalására, több áldozatvállalásra és fanatizmusra szólít fel a Soproni Hírlap hasábjain.
22. A Soproni Hírlap tudósítást közöl arról, hogy Hungarista Iskola létesült Sopronban a menekült családok gyermekei részére, a Nyilaskeresztes Párt irányítása alatt.
23. A Soproni Hírlap közli vitéz Jány Gusztáv vezérezredes „bajtársi szózatát”, melyben felszólítja a magyar honvédeket a harc folytatására, hogy „dühös elszántsággal” védjék meg a megmaradt hazát.

Március

4. Pusztító angolszász légitámadás éri Sopront.
6. Német páncélos erők támadása a Velencei-tó és a Balaton között.
7. Hirdetmény arról, hogy Sopron környékén ismeretlen tettesek több alkalommal megrongálták a polgári és távbeszélő vonalakat.

9. Sopronban jelenik meg a Nyilaskeresztes Párt központi lapja, az „Összetartás”.
11. Az Összetartás című lap részletes tudósításban ismerteti Szálasi nemzetvezető „országjáró körútját”.
16. A Szovjet Hadsereg dunántúli ellentámadásának kezdete, melynek célja Magyarország teljes felszabadítása és Bécs elfoglalása.
17. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hivatalos lapja rendeleteket közöl a fasiszta politikai és katonai szervezetek feloszlatásáról, a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről, a zsidótörvények és rendeletek hatályon kívül helyezéséről.
18. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete (600/1945. Me. sz.) a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról.
25. Felszabadul Tatabánya.
26. A nyilas-kormány minisztertanácsot tart Szombathelyen. Felszabadul Veszprém és Székesfehérvár.
27. A nyilas Honvédelmi Minisztérium áttelepül a Német Birodalom területére. Felszabadul Komárom és Győr.
28. Csornánál egy magyar zászlóalj átáll a Szovjet Hadsereg oldalára. Felszabadul Csorna.
29. A nyilas állami és katonai szervek menekülése Németország területére. Megkezdődik a soprokőhidai fegyház kiürítése, a foglyokat (köztük Rajk Lászlót és feleségét) gyalogmenetben Németország területére hurcolják. Felszabadul Szombathely és Zalaegerszeg. Pusztaszeren megkezdődik a földosztás.
30. A III. Ukrán Front csapatai átlépi Magyarország és Ausztria határát.
31. A balfi mukaszolgálatos gyűjtőtáborban hátramaradt betegeket (179 főt) a visszavonuló SS katonák és nyilasok meggyilkolják. Felszabadul Kapuvár.

Április

1. A III. Ukrán Front (Tolbuhin marsall) csapatai felszabadítják Sopron városát. Várospanacsnok: Romanov alezredes. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetője: Turik őrnagy.
A várospanacsnok magyar és orosz nyelvű felhívásban szólítja fel Sopron lakosságát a békés tevékenység megkezdésére.
Sopront 9 ízben érte súlyos bombatámadás: a város lakosságából 1000 fő meghalt, 2000 főt a Sztójay-kormány és a nyilasok hurcoltak el. Elpusztult, illetve súlyosan megrongálódott: 18 középület, 6 gyártelep, mindkét pályaudvar, 24 műemlékjellegű épület, 7 egyházi építmény. 1944-ben 3 160 épület volt a városban, ebből megsérült, ill. elpusztult 1468.
A földosztás ünnepélyes megkezdése Sövényháza és Sándorfalva (Csongrád megye) határában.
4. A Szovjet Hadsereg befejezi Magyarország felszabadítását. Az utolsóként felszabadult település: Nemesmedves. (Vas m.)
7. Megalakul a Magyar Kommunista Párt Soproni Szervezete, vezetői: Vaskó Kálmán és Havas András.
8. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kiáltványt intéz a magyar néphez hazánk teljes felszabadulása alkalmából: „Szerény, de megérdemelt helyet akarunk biztosítani a magyarságnak a szabadságszerető népek sorában.”
10. Sopron polgármestere jelenti, hogy a városi tisztviselők és alkalmazottak

- többsége Sopronban maradt és folytatja munkáját. A Németországba áttelepült tisztviselőket és alkalmazottakat felmentik állásukból.
12. A Soproni Városi Színházban megkezdődnek a színelőadások és a hangversenyek.
  13. Bécs felszabadulása.
Sopron polgármestere felszólítja a városban tartózkodó menekülteket, menekült tisztviselőket és alkalmazottakat a város elhagyására.
  15. A Szovjet Hadsereg csapatai offenzívát kezdenek Berlin térségében.
  16. A demokratikus pártok képviselőiből megalakul a Soproni Nemzeti Bizottság. Elnöke: Dr. Takáts Kálmán. Főispán: Dr. Hám Tibor, alispán: Vaskó Kálmán.
  20. A Szovjet Hadsereg csapatai elérik Berlint.
A Soproni Nemzeti Bizottság a főispán elé terjeszti a megalakítandó Soproni Népbíróság tagjainak névsorát.
Megalakul Sopronban a demokratikus rendőrség. Vezetésére — a Soproni Nemzeti Bizottságtól — Szigeti Szabó Tibor rendőrtanácsos kap megbízást.
  21. „Új Sopron” címmel megjelenik a helyi demokratikus sajtó első száma.
A Soproni Nemzeti Bizottság ülésén megalakul a Városi Helyreállítási Tanács, melynek feladata: az újjáépítés megszervezése és irányítása. (Tagjai: Füredi Oszkár, Hárs György, Kovács László, Winkler Oszkár, Hantó István, és Bergmann Pál.)
A Soproni Nemzeti Bizottság határozatot hoz arról, hogy a közéletet meg kell tisztítani a hazaáruló nyilasok és volksbundisták maradványaitól.
  24. Hám Tibor főispán Sopron város és vármegye területére Kovács László mérnököt újjáépítési kormánybiztosnak nevezi ki ideiglenes hatállyal.
A Soproni Nemzeti Bizottság határozatai: a Népbíróság megszervezéséről, a romeltakarítás megkezdéséről és a Gömbös Gyuláról elnevezett utca névének Bajcsy-Zsilinszky Endre utcára való átváltoztatásáról.
  25. A szovjet és amerikai hadsereg csapatai találkoznak az Elba folyónál.
A SNB és a polgármester elhatározzák, hogy nagyszabású keretek között ünneplik meg Sopronban május 1. ünnepét.
  30. A Szovjet Hadsereg elfoglalja Berlinben a Reichstagot és a kormányzati épületeket.
Megalakulnak Sopronban az Igazoló Bizottságok. (a város területén 12 Igazoló Bizottság működött és 6 590 személyt vontak igazolási eljárás alá.)

Május

5. Sopron iskoláiban megkezdődik a tanítás.
8. A Szovjet Hadsereg soproni parancsnoksága 7 vagon gabonát biztosít a város kenyérellátására.
9. A fasiszta Németország feltétel nélkül kapitulál. Keitel tábornagy a berlini szovjet főparancsnokságnak a Szövetséges Hatalmak képviselői előtt aláírja a feltétel nélküli fegyverletételt.
13. Az Új Sopron című lap közli, hogy megalakult a Soproni Népbíróság. A Népbíróság munkájában részt vesznek a demokratikus pártok képviselői.
18. Sopron polgármestere határozatot hoz arról, hogy az üzleteket 8–14 óráig nyitva kell tartani.
26. A demokratikus pártok soproni értekezlete határozatot hoz a vasúti közlekedés megindításáról és a hidak helyreállításáról.
A Soproni Nemzeti Bizottság ülése polgármesterré választja Fábján Lajost. (A választást július 2-án a Belügyminisztérium megerősíti.)

28. Sopron polgármestere jelenti a Földművelésügyi Minisztériumnak, hogy a mezőgazdasági művelés alatt álló területek 70⁰/₀-át bevetették.
31. Megválasztják a Soproni Földigénylő Bizottságot.

Június

4. Fábján Lajos, Sopron polgármestere felhívja a mezőgazdasággal foglalkozó lakosságot a még parlagon lévő földek megművelésére.
5. Németországban a Szövetséges Hatalmak képviselőinek (Eisenhower, Zsukov, Montgomery) részvételével Szövetséges Ellenőrző Tanács alakul.
11. Hám Tibor főispán jelenti a Szövetséges Ellenőrző Bizottság soproni vezetőjének, hogy a város területén 109 üzlet megkezdte kereskedelmi tevékenységét.
24. A Szovjet Hadsereg győzelmi díszszemléje Moszkvában.
30. Sopron lakosságának létszáma: 28 222 fő.

Július

4. Hám Tibor főispán jelenti, hogy Sopron város és vármegye területén a földreform végrehajtása során 94 711 katasztrális hold földet vettek igénybe. A földek szétosztását a megyében a Földigénylő Bizottságok végzik.
17. Megkezdődik a Szövetséges Hatalmak államfőinek (Truman, Sztálin, Churchill, ill. később Attlee) konferenciája Potsdamban, a külügyminiszterek és a vezérkari főnökök részvételével.
22. A Kis-Várkerületen felavatják a Sopron felszabadításában elesett szovjet katonák emlékművét. Az emlékművet Baumann Béla kőfaragó mester készítette.
23. A Függetlenségi Frontba tömörült politikai pártok soproni szervezetei és a szakszervezetek 12–12 taggal bekapcsolódnak a városi Törvényhatósági Bizottság munkájába. (A városi Törvényhatósági Bizottság augusztus 16-án megerősíti Fábján Lajos polgármesterré történt megválasztását.)

Augusztus

10. A Győr és Sopron közti vasútvonalon rendszeressé válik a forgalom.

Szeptember

5. Budapest és a Dunántúl küldötteivel kiegészül az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés budapesti ülése törvényerőre emeli az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeleteit.

Források:

Irodalom:

1. Magyarország és a második világháború. 2. Kiad. (Budapest, Kossuth. 1961.)
2. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935–1945. (Budapest, Kossuth. 1964.)
3. Harsányi János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. (Budapest, Zrínyi. 1966.)
4. Horthy Miklós titkos iratai. (Budapest, Kossuth. 1962.)
5. Bajesy-Zsilinszky dokumentumok. (Századok. 1965/1–2. szám)

Helytörténeti források: (Soproni Állami Levéltár)

1. Soproni Hírlap 1944. és 1945. évfolyamai.
2. Összetartás 1945 márciusi számai.
3. Új Sopron 1945 április–júliusi számai.
4. Polgármesteri iratok 1944 és 1945.
5. Soproni Nemzeti Bizottság iratai 1945.

Válogatott bibliográfia Sopron felszabadulásáról és negyedszázados fejlődéséről

Papp István

1. A felszabadító hadsereg nyomában
(Győr-Sopronmegyei Hírlap. 1955. április 3.)
2. A gazdag múlt és a nagy lehetőségek városa. Terv készül Sopron fejlesztésére
(Népszabadság. 1969. augusztus 23.)
3. Ahogy a kortársak látják. Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről
(Magvető, Budapest. Nyomás alatt)
4. Andók István: Bajcsy-Zsilinszky Endre
(Napjaink. 1964/12. sz.)
5. A magyar szabadság négy vértanúja (Bajcsy-Zsilinszky és a három ifjúkommunista) (Szabad Nép. 1954. 358. sz.)
6. A Sopronkőhidán 1944 decemberében kivégzett három ifjúkommunista
(Soproni Szemle. 1963/4. sz.)
7. Bajcsy-Zsilinszky dokumentumok
(Századok. 1965/1—2. sz.)
8. Barcs Sándor: Bajcsy-Zsilinszky Endre a Gestapo fogságában
(Szabadság. 1945. február 14.)
9. Bános Tibor: Soproni színek
(Magyarország. 1968/37. sz.)
10. Bárdosi Jenő: Az utolsó órák Bajcsy-Zsilinszky Endrével
(A szabadság hajnalán. Kossuth. Bp. 1965. 74—80. oldal.)
11. Berényi György: Sopron két márciusa
(Szabad Nép. 1955. március 19.)
12. Berta Jenő: Sopron 1945. A fasizmus végnapjai, a népi demokratikus államiság kezdetei (Soproni Szemle. 1965/1. sz.)
13. Bogáti Pál: Sopron közelről
(Élet és Irodalom. 1957. október 25.)
14. Bognár Dezső: A Soproni Tanács tíz éve
(Soproni Szemle. 1960/1—2—3—4. sz.)
15. Boldizsár Iván: Sopronkőhida. 1944. december 24.
(Szabad Szó. 1945. május 27.)
16. Boronkai Pál: Sopron újjáépítése
(Soproni Szemle. 1960/1. sz.)
17. Csatkai Endre: Kópházán szabadultam fel
(Győr-Sopronmegyei Hírlap. 1955. február 20—22—23—24—25.)
18. Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei (művészettörténeti szintézis)
(Budapest. 1956.)
19. Cseresznyák István: 15 évvel ezelőtt történt. A felszabadulás napjai Sopronban
(Kisalföld. 1960. március 20.)
20. Dernői Kocsis László: Bajcsy-Zsilinszky
(Budapest. Kossuth. 1966.)
21. Fenyő József: Mi történt Balfon 1945. március 31-én?
(Soproni Szemle. 1968/4. sz.)
22. Gazsi József: Rövid áttekintés a magyar antifasiszta ellenállásról 1944—45-ben
(Borsodi Szemle, 1966/4. sz.)
23. Gazsi-Gellért: A fasiszták kísérletei Magyarország népességének elhurcolására
1944—1945-ben (Hadtörténeti Közlemények. 1964/2. sz.)

24. Gergly Gregor Vilmos: Bajcsy-Zsilinszkyt Szálasiék a Vérmezőn akarták felakasztani (Kis Újság. 1945. április 22.)
25. György István: Az utolsó karácsony — Bajcsy-Zsilinszky Endréről (Népszabadság. 1961. december 24.)
26. Hamar Imre: A nyugati kapu (Magyarország. 1968/22. sz.)
27. Harsányi—Pintér: A magyar nép részvétele az ellenállási mozgalomban (Hadtörténeti Közlemények. 1965/1. sz.)
28. Hárs József: A soproni idegenforgalom fejlődése 1945-től napjainkig (Soproni Szemle. 1968/1. sz.)
29. Hiller István: A soproni és Sopron megyei zsidók utolsó állomása 1944-ben (Soproni Szemle. 1964/4. sz.)
30. Hiller István: Vándor Sándor emléke Sopronban (Soproni Szemle. 1968/2. sz.)
31. Hogyan halt meg Bajcsy-Zsilinszky Endre? (Szabad Nép. 1945. április 14.)
32. Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében (Sopron Város Tanácsa. 1965.)
33. Így szabadult fel Sopron (Új Sopron. 1946. március 31.)
34. Jegyzőkönyv a hűtlenség bűntette miatt vádolt Bajcsy-Zsilinszky Endre és társai ellen a Vezérkar Főnökeének Bíróságánál megtartott tárgyalásról (Harsányi János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Zrínyi. Budapest. 1966. 567—586. oldal.)
35. Kapusi Gizella: Sopron felszabadulása (Győr-Sopronmegyei Hírlap. 1955. április 1.)
36. Karsai Elek: Dokumentumok Magyarország felszabadulásának történetéhez (Levéltári Közlemények, 1965/1. sz.)
37. Karsai Elek: Két Magyarország (Kortárs. 1965/3—4—5—7—8—12. sz.)
38. Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1936—1945 (5. átdolg. kiad. Budapest. Kossuth. 1965.)
39. Klinger András: Sopron város demográfiai helyzete (Soproni Szemle. 1964/1. sz.)
40. Klinger András: Sopron népességének társadalmi-gazdasági összetétele (Soproni Szemle. 1965/3. sz.)
41. Klinger András: Sopron népesedésének lakásviszonyai (Soproni Szemle. 1966/2. sz.)
42. Kőszegi Frigyes: Soproni séta (Népszabadság. 1958. november 15.)
43. Kőszegi Frigyes: Sopron, a sokarcú város (Népszabadság. 1967. március 10.)
44. Magyarország felszabadulása és a demokratikus nemzeti újjászületés. 1944 október—1945 április (Párttörténeti Közlemények. 1968/1. sz.)
45. Magyar Sopron. Társadalmi, ipari, kereskedelmi életünk az újjáépítés tükrében. Szerkesztette: Szőke László (Röttig-Romwalter Nyomda. Sopron 1947.)
46. Máté György: Soproni árnyak, soproni fények (Szabad Nép. 1946. december 15.)
47. Máté György: Eloszlott a feledés homálya. Emlékezés Pataki Ferencre (Népszabadság. 1969. november 4.)
48. Milei György: Pataki Ferenc (Párttörténeti Közlemények 1968/1. sz.) és Forradalmárok, katonák. (Kossuth—Zrínyi. Budapest. 1968. 99—115. oldal.)
49. Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása (Budapest, Kossuth. 1960. II. Jav. Kiad.)

50. Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban
(Soproni Szemle. 1960/1. sz.)
51. Papp István: Történelmi figyelmeztető (Sopron német megszállása)
(Kisalföld. 1964. március 19.)
52. Papp István: Húsz éve szabadult fel Sopron
(Kisalföld. 1965. április 1.)
53. Papp István: A budapesti hadművelet és a korabeli soproni nyilas sajtó
(Soproni Szemle. 1965/3. sz.)
54. Papp István: A nemzeti függetlenség és antifasizmus bátor harcosa: Bajcsy-Zsilinszky Endre (Kisalföld. 1966. június 5.)
55. Pamlényi Ervin: Vázlat egy életrajzhoz. Bajcsy-Zsilinszky Endre születésének 75. évfordulójára (Magyar Nemzet. 1961. június 4.)
56. Pamlényi Ervin: A magyar ellenállás tragikus napjai. Sopronkőhida 1944 karácsony (Magyar Nemzet. 1964/302. sz.)
57. Pamlényi Ervin: A magyar történetírás fejlődése a felszabadulás óta
(Századok. 1967/6. sz.)
58. Parragi György: Sopron élni akar
(Magyar Nemzet. 1954. október 8.)
59. Pintér István: Adatok a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának történetéhez (Hadtörténeti Közlemények. 1961/2. sz.)
60. Peterdi Ferenc: A soproni gyáripar fejlődése a felszabadulás után
(Soproni Szemle. 1960/1. sz.)
61. Pethő Tibor: Bajcsy-Zsilinszky Endre
(Magyar Nemzet. 1956/142. sz.)
62. Puskás, A. J.: Adatok a magyar haladó erők szerepéhez az ország felszabadításában 1944 október—1945 április (Századok. 1966/4—5. sz.)
63. Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből
(Soproni Szemle. 1957/3—4.)
64. Radó csendőrszázados a bíróság előtt: Bajcsy-Zsilinszky letartóztatása és az ellenállási mozgalom hőseinek megkínzása (Világ. 1946/270. és 283. sz.)
65. Rétvári László: Adatok Győr-Sopron megye népességföldrajzához
(Földrajzi Értesítő. 1967/1. sz.)
66. Révai József: Bajcsy-Zsilinszky Endre
(Szabadság. 1945. március 9.)
67. Sopron 1966. Összeállították: Hiller—Papp—Simkovic
(Sopron Város Tanácsa. 1966.)
68. Sopronban kivégezték Bajcsy-Zsilinszky Endrét
(Néplap. Debrecen. 1945. február 20.)
69. Székely Lajos: Sopron város mezőgazdaságának szocialista átalakulása
(Soproni Szemle. 1967/1. sz.)
70. Szabó Mária: Bajcsy-Zsilinszky Endre, az antifasizmus harcosa
(Élet és Tudomány. 1964/52. sz.)
71. Szilvási Lajos: Emlékezés Bajcsy-Zsilinszky Endrére
(Szabad Nép. 1956/164. sz.)
72. Takáts Kálmán: Sopron város és a megye felszabadulása 1945-ben
(Soproni Szemle 1956/1. sz.)
73. Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből
(Akadémiai. Budapest. 1955.)
74. Tardos Béla: Vándor Sándor emlékezete
(Népszabadság. 1965. január 15.)
75. Thirring Gusztáv: Sopron népessége 1941 január végén
(Soproni Szemle. 1941/2. sz.)
76. Tilkovszky Lóránt: Bajcsy-Zsilinszky Endre — újabb megvilágításban
(Századok. 1968/1—2. sz.)

77. Vadász Ferenc: A sopronkőhidai mementó
(Népszabadság. 1964. december 24.)
78. Város a Lövérek alján
(Kisalföld. 1969. augusztus 3. és 7.)
79. Vigh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre harca a magyar függetlenségért és szuverénitására a második világháború alatt (Századok. 1967/6. sz.)
80. Winkler Oszkár: Részletes rendezési tervek Sopron város fejlesztésére (Soproni Szemle. 1965/3. sz.)

Az Orsolya tér 1. sz. lakóház. 1945.

Városéletünk kulturális jellemzői a felszabadulás előtt

Írta: Molnár József

I.

Az első világháború végéig Sopron határszéli megyeszékhely volt. Ezt az országhatárt nem őrizték fináncok, útiokmány sem kellett átlépéséhez, és a magyar krajcár az osztrák krajcárral egyenlő vásárlóerejű fizetőeszköz volt a közös vámterületet alkotó monarchia területén. Ezek a tényezők fojtogatták a város gazdasági életét, de kedveztek a művelődés ügyének, a polgári hagyományok ápolásának. Tönkrement a hűbéri szakaszban virágzó posztóipara, vegetált a kádár- és kőfaragóipara, de országos arányszámban Sopron tartotta élvonalbeli helyét az írni-olvasni tudás, a csecsemőhalálozás kedvező statisztikájában.

Az első világháború után a város országhatára megkomolyodott. Fináncok őrizték — jeléül annak, hogy önálló vámterületté vált az ország. Az élelmes osztrák tőke felfedezte, hogy Bécshez mérve nálunk jóval olcsóbb a munkabér, és a céhidőkbeli fejlett kézműiparának örökségéből a városnak van egy kihasználatlan, ügyes és értelmes munkásrétege is. A városi tanács ingyenes telephellyel és néhány évre szóló községi pótagó elengedésével kedvezett az idetelepülő gyáraknak. Főként osztrák tőkével indult fejlődésnek a város textilipara.

A magyar vidéki városokhoz mérve Sopron viszonylag hamar és könnyen gyógyult a háború elvesztésével járó gazdasági következményekből. Nem volt harcok színhelye az első világháború alatt. Borexportja csökkent ugyan a magas osztrák vám miatt — emiatt elégedetlenkedtek is a németajkú szőlősgazdák —, de életüket züllesztő munkanélküliei a legnehezebb időkben sem voltak. Aki kiesett a munkából, az erdei ösvényeken hátizsákjában csempészte ki a pálinkával lerészegített malacokat, és cserébe értük hozta vissza a jó petőházi cukrot, amelyet nálunk óriási fogyasztási adó terhelt, és Ausztriában féláron lehetett megvásárolni.

Az osztrákok főként az idegenforgalom fejlesztéséhez fűződő érdekeik miatt igen liberálisan kezelték a két ország közötti személyforgalmat. Határszéli lakos potom pénzért és nehézségek nélkül juthatott határszéli útiigazolványhoz, amelyet évente kellett megújítani. Esetenként nyolc napig tartózkodhatott az igazolvány birtokosa a burgenlandi zónában. A nyolc napot komolyan kellett venni, de a zónaterületet nem. Ilyen határszéli útiigazolvánnyal eljutottam én minden nehézség nélkül Salzburgig is.

Nem maradt adatunk arról, hogy orosz hadifogságból hány soproni lakos tért vissza családjához. Félkézen lehetett megszámolni azokat a családapákat, akik ottani fogságukban megismerkedtek a marxista—leninista tanításokkal és életük végéig tartották kapcsolatukat a bécsi pártközponttal. Ezek között legismertebb volt a Bognár család. A nyomdászok erős szakszervezetük védelme alatt — a proletárdiktatúra bukása után — gazdasági eredményeik védelmére húzódtak vissza. Az ausztro-marxizmusnak (a II. és III. Internacionálé között

* A Győr-Sopron megyei Művelődési Osztály felszabadulási pályázatán díjnyertes tanulmány

álló ún. „két és felesek”-nek) akadt néhány aktív híve; ezek a helyi szocdem. szervezet baloldalán őrizgették harcosabb lendületüket. A soproni szervezet tömegbázisa a borarak alakulásával elégedetlen szőlősgazdákkal egészült ki. Ezzel a tömegbázissal sikerült a helyi pártszervezetnek az 1922-es választásokon dr. Hébelt Edét, a Károlyi kormány volt közoktatásügyi funkcionáriusát képviselővé megválasztatnia. — Ezt a választási győzelmet utóbb néhány lakkozó visszaemlékező szerette úgy beállítani, mint a lakosság többségének osztályharcosságát bizonyító jelet. A valóságban e választásban a konzolidációhoz szokott soproni ember bírálatot gyakorolt a fehér terror embertelensége fölött.

Nem lenne teljes a háttérről adott vázlat, ha nem szólnék arról a kulturális örökséganyagról, amely az első világháború végéig a soproni polgár életérzését jelentősen befolyásolta. A város lakossága a XVI. sz. óta elsősorban a zenében élte ki érzelmi életét. Fúvósok, citerások alkalmi társulása után jelentős esemény volt 1829-ben a Zeneegyesület megalakulása. Ebből a magból virágoztak ki a magyar és német nyelvű énekkarok. A húszas évek táján alig akadt bennszülött család, amelynek ne lett volna legalább egy tagja valamely zene- vagy énekkarnak.

A képzőművészek — pontosabban a piktorok — igényelték a város művészeti életében a második helyet (A kőfaragás megmaradt céh-szinten kézműiparnak). Valószínű, hogy a belváros utcáinak patinás szépsége, a várost övező 10 000 kat. hold, erdők által kínált témák, a norikumi táj szelíd hajlatai csábították a különben szemérmes városi polgárt pemzlikoptatásra. Persze, akadtak kivételek is. Ennek a csekély kivétellel inkább csak műkedvelősködő ártatlan szenvedélynek néhány figyelemre méltó alkotását őrzi a soproni múzeum. Amatőrök összefogásából született meg a Soproni Képzőművészeti Kör és a századforduló után már olyan középszer fölé emelkedő erővel dicsekedhetett, mint Ágoston, Belányi, a Munkácsy-díjas Horváth József, Mende Gusztáv. — Leggyengébben az írói alkotás területén vizsgáztak a város tollforgatói.

Az apáról fiúra szálló magatartásrend: a konvenciók betartására, hagyományok őrzésére, tisztességre, tartózkodásra, mértékek és arányok harmóniájára nevelő igyekezet nem kedvez az írói szerep vállalásához szükséges bátorságnak. Az író munkaeszköze az alany és az állítmány: valamiről vagy valakiről állítani kell valamit, még hozzá nyomtatásban, névaláírással, tehát teljes felelősséggel. Ilyesmitől irtózott az óvatos polgár szokásrendje. Nem is volt itt a második világháború végéig Sopronban született írónak emléktáblája. Felszabadulásunk után első kivételként Pap Károly szülőháza kapott emléktáblát.

A soproni polgár szívesebben süllyedt el névtelenül egy zenekar vagy egy énekkar közös munkájában. Szégyellte érzéseit, belső vívódásait nyomtatásban a világ elé tárni. Ez az attitűd nem állt ellentétben azzal, hogy szerette a mások által írt verseket és a szépprózát. A múlt századbéli helyi magyar és német napilapok egyaránt közöltek tárcát, folytatásos regényt. A polgárok befogadó igényének kielégítésére alakult meg 1877-ben a Soproni Irodalmi Kör (a továbbiakban IK rövidítéssel; a Frankenburg IK nevet csak utóbb vette fel). Első titkárai még mentegetődztek, amikor éves munkájukról beszámoltak. Íme, egy jellemző idézet:

„Szerény törekvéseinkkel karöltve járt a közönség méltányossága. Hisz tudta mindenki, hogy egyesületünk alapja nem nyugszik szellemóriások remekein, hogy előadásainkat nem szabad az esztétika abszolút mértékével mérlegelni. A közönség meg volt győződve arról, hogy előadásaink művészi színvonalára csak azt a tökélyt érheti el, melyet egy vidéki városnak csak kis részben

hivatásos, különben pedig dilettáns műkedvelőinek javarésztől méltán megkívánhatni.”¹

Tyúkpörök és miniatűr „szenzációk” között gyűrűdzött tova itt az élet a világháború kitöréséig. Örült a lakosság a háború befejezésének, de még jobban örült annak, hogy a háborúskodással együtt járó dülás a várost elkerülte. Ellenséges katonát csak hadifogoly vagy kórházi ápolásra szoruló sebesült minőségében láthatott a város falai között. — Sem németajkúnak, sem magyarnak nem jutott eszébe, hogy a monarchia széthullását sirassa.

II.

A proletárdiktatúrát követő fehér terror kezdeti szakaszában mártírok itt is úgy vezekeltek a 133 napért, mint az ország bármelyik részében. Aztán váratlan csoda történt: híre ment, hogy a győztes hatalmak döntése folytán Sopron népszavazással maga dönthet arról, hogy a jövőben Magyarországhoz vagy Ausztriához kíván-e tartozni. Nem kellett különösebb politikai látnokság annak felismeréséhez: ha Sopronban is folytatják a bosszúhadjáratot, az üldözöttek rokonsága, baráti köre az akkor már konszolidálódott Ausztriára fogja leadni szavazatát. Varázsütésre megszűntek az erőszakoskodások, a kegyetlenkedések. Sopron irigylésre méltó, viszonylag békés társadalmi körülmények közé csöppent vissza.

Levélárunkban nincs nyom arról, hogy ki volt az a karmester, aki intett a Héjjas Ivánoknak, a Francia Kis Mihályoknak, hogy Sopron részükre tilos működési terület. Arra sincs nyom, hogy az IK felső sugalmazásra, bátorításra — avagy öntevékeny sugallatra hallgatva — vállalta el a hatóságok helyett a népszavazás társadalmi előkészítését. A városi tanács hivatalosan nem befolyásolhatta a polgárokat. Ez a kérdés azért érdekelt, mert az IK felkérte az akkor működött egyesületek vezetőségeit, hogy befolyásolják tagjaikat: szavazzanak Sopron Magyarországhoz tartozása mellett. Volt ebben a kiállásban politikai szerepvállalás? E kérdésre nehéz választ adni. Szubjektív álláspontként ma már politikailag haladónak minősítem az IK kiállását; ha akkor mindenki ölbe rakja kezét, lehet, hogy ma „semleges” állam polgáraként emlékezhetnék vissza az elmúlt negyedszázad eseményeire. Az IK kiállásával kapcsolatosan mindössze a polgári művészetpolitika fonákját szeretném érzékeltetni.

Ifjúságunk ma azon a tanításon nevelődik fel, hogy a művészeteknek — tehát az irodalomnak is — pártosnak kell lennie; állást kell foglalnia a szocializmus építésének alapvető politikai kérdéseiben. Mindnyájan érezzük: ebben az egyenes szóban nincs képmutatás. A burzsoázia — erre már kevesen emlékeznek — ennek ellenkezőjét hirdette: az irodalom az ember érzelmi világának ábrázolásával foglalkozzék, a „hit, remény és szeretet” alapelveinek megsértése nélkül, és nem tartozik funkciójához a szociális vagy politikai kérdések feszegetése. Aki pedig tudóbajról, elnyomorodásról, hajóra szálló kivándorló magyarokról ír, az destruktív bértollnok.

Az alábbi mozzanatot még a háttérről adott vázlatban kellett volna megemlítenem: a századforduló után az IK vezetőségén belül az aktuális politika valamely kérdésében nézeteltérés keletkezett. Az elnök és az alelnök a vita első hevében lemondott tisztségéről; akadtak tekintélyes tagok, akik szintén bejelentették kilépésüket. — Pendelyes korom emlékei szerint ebben az időben a fel-

¹ Berecz Dezső: A Frankenburg Irodalmi Kör története. — Idézi Kárpáti Károlyt, az Irodalmi Kör 1892. évi évkönyvéből. — Soproni Helikon 1927. 11. old.

nőttek a darabont-kormány, a magyar katonai vezényszó, az önálló vámterület kérdései miatt szoktak összeveszni. A szoc. dem. párt az általános titkos választójogért harcolt. A Fejérváry kormány megígérte a munkásoknak az általános titkos választójogot, és erre a csel fogásra a magyar urak megrémültek „forrongó” merészségüktől, s inkább lemondtak az önálló vámterületről, magyar katonai vezényszóról. Múltunk e szakasza alapos feldolgozásra került; itt csak azt szeretném bemutatni, hogy ennek az időszaknak milyen volt retrospektíve az irodalomkörü értékelése. — Az IK ötvenéves működésével foglalkozó almanachban Berecz Dezső akkori főtítkár az említett politikai vitáról 1927-ben így vonta le a tanulságot:

„... Deszkásy és Bancsó (elnök és alelnök) a helyén maradt, de mégis szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy ennek a válságnak az oka pártpolitikai szempontokban keresendő. Ez az eset lényegtelen, de mégis amellet szól, hogy a politika szennyes hullámainak az irodalmi kör szentélyébe nem szabad eljutniuk, mert ott csak ártani tudnak. Szerény véleményem szerint hibáznak mindazok, akik tetszetős jelszavak burkában próbálják az irodalmi kör pódiumára csempészni a politikát, és hibáznak, nagyon is hibáznak azok is, akik rossz szemmel nézik, hogy az irodalmi kör ettől a szörnytől fél századon keresztül mentes tudott maradni.”²

Nehogy az olvasó ezt az alapállást speciálisan magyar felfogásnak érezze — idézek német nyelvű dokumentumot is. 1919. januárjában megindult Sopronban Vierburgenland címmel egy polgári világnézetű folyóirat. Ezzel a Bevezetővel ajánlotta magát az olvasó kegyeibe:

„Hosszú évek harcai után végre sikerült a németeknek Magyarországon nyelvi és kulturális szabadságukat kivívni... Német kultúránknak — a világ első kultúrájának — ápolása kötelességünk, és e kötelességünket teljesítenünk kell; elődeink harcai, külföldre került testvéreink igyekezete nem voltak hiábavalóak — mutatkozzunk méltóknak hozzájuk! — Ezt megvalósítandó hivatott életre a Vierburgenland című folyóirat, amely nem szolgál semmiféle politikát, semmilyen pártirányzatot; egyedüli hivatása, hogy a szépet, a jót s az igazat hirdesse és terjessze.”³

A magyar Tanácsköztársaság 1919 márciusában teljes érzéketlenséget áruolt el a polgári legendákat illetően és a pusztán a szép, a jó s az igaz hirdetését hangoztató folyóirat megjelenését betiltotta. Természetesen nem tiltotta be a helyi német nyelvű napilapokat. — Később a város kézzelfogható bizonyítékokat szerzett arról, hogy a Gauamt Westungarn — amely szerv a Vierburgenlandot megjelentette — milyen természetű politikamentes szerepet szánt a folyóiratnak. — Pontosan olyant, amilyent az IK hirdetett. Önmagáért beszél az alábbi idézet:

„Ez év (1919) márciusában tartotta a Frankenburg Irodalmi Kör nevezetes *napgyűlését* (saját kiemelésem), melyen Sopron egész magyar érzésű társadal-

² Berecz Dezső: A fenti kiadványból a 19. oldalon.

³ A Vierburgenland c. folyóirat 1919. I. évf. 1. számának bevezetője. Az idézet saját fordításom; ellenőrzés céljára itt közlöm az eredeti szöveget is: Nach Jahrzehntelangem Kampfe ist es den Deutschen in Ungarn endlich gelungen, ihre sprachliche und kulturelle Freiheit zu erlangen... Unsere deutsche Kultur, die erste des Weltballes, legt uns auch die Pflicht ihrer Pflege auf und dieser Pflicht müssen wir gerecht werden, sollen die Kämpfe unserer Vorfahren, der Fleiß unserer deutschen Brüder in Auslande nicht vergeblich gewesen sein, sollen wir ihrer würdig erscheinen! Dies zu verwirklichen, wurde die Zeitschrift „Vierburgenland“ geschaffen, die ohne jedwede Politik, ohne jedwede Parteirichtung nur dazu berufen ist, das Schöne, Gute und Wahre zu künden und verbreiten.

mát háta mögé sorakoztatta. A magyar népkormányznak az volt a terve, hogy hazánkban Nyugatmagyarország elnevezés alatt ismert részét nagyfokú politikai, művelődési és gazdasági önkormányzattal ruházza fel. Ennek a kormányzásnak hivatalos nyelve a német és székhelye Sopron lett volna. E terv megvalósítása egyenlő lett volna Sopron germanizálásával, Sopron magyarságának halálával.”⁴

Az IK protestálásának célja az volt, hogy Sopron városa a nyugat-magyarországi német kantontól teljesen független önkormányzatot kapjon. Hasonló – nem egészen irodalmi területhez tartozó kiállításaitól függetlenül – az IK-et az őszirózsás forradalom felfrissítette. 1919. évi első estjüket Zrínyi Miklós, a másodikat Ady Endre emlékének szentelték. Az 1922-ben kiadott köri almanachban helyet kaphatott Pozsgai Géza egy bájos novellája, holott a szerző pötytyös volt: internálták a proletárdiktatúra alatt tanúsított magatartása miatt. Ilyen hangvételű írás vagy író sem 1919 előtt, sem 1922 után nem kapott helyet az IK rendezvényein vagy kiadványaiban. Az 1922-ben megválasztott elnök, Östör József is polgárilag haladó szellemű volt. Elnöki székfoglalójában hirdette:

„Az irodalmi körnek a nemzeti eszme szolgálatában kell állnia, s oly irányok előtt, melyek a hazafiságnak és az erkölcsnek üzennek hadat, a kör nem nyithatja meg a kapuját. E fenntartás mellett azonban egyébként minden jogos törekvést, minden új irányt szívesen fogadhat és *szívesen is kell fogadnia* (saját kiemelésem), mert nem lehet a kör célja, hogy pusztán régi hagyományokra támaszkodjék, s kínai fallal zárja el magát a modern irányoktól.”⁵

A felfrissülés háromszorosára emelte a köri tagok számát. E néhány esztendő volt az IK leghaladóbb időszaka. Az 1921. dec. 14-én és 15-én lezajlott népszavazás után a város fokozatosan visszakerült a fehérterror országos taposómalmába. A tisztább közülethez szokott soproni polgár nem tudta elfogadni a bethleni korszak zavaros ügyeit, a frankhamisítást, az Esküdt-botrányt. A harmincas évek nagy gazdasági válsága teljessé tette a polgár tanácstalanságát.

A szoc. dem. párt szervezetében vegetált a politikai munka. A Bethlen–Peyer paktum után ettől függetlenül elvesztette tekintélyét a haladni kívánó értelmiség előtt. Merre felé tájékozódjék az a szellemi inségmunkás, akivel havat lapátoltattak olyan világban, ahol búzával fűtötték a mozdonyokat? (Nálunk eczínálással alakították át állati takarmányozásra; éhező ember képtelen volt elfogyszteni.) Ilyen kérdésekre könnyebben tudott felelni az a szőnyeggyári szövönő, aki ezidőben heti 8–10 pengőt keresett. Az elnyomó szervek szorongatásai alatt a munkásság sem találta meg iránytűjét.

Az adott szituációban az IK vezetősége „nemes konzervativizmusba” húzódott vissza. Az 1933-as új alapszabályok a politikamentesség hangoztatása mellé felvettek egy passzust, amely kimondja: helyi működő tagnak csak olyan írása kerülhet bemutatásra, amelyet e célra kijelölt bírálóbizottság előzetesen elbírált. E passzusnak az volt a célja, hogy lehetetlenné tegye a nvugtalanok fiatalok meglepetésszerű betörését. E sorok írója a SSz. 1966. II. számában az itt megalakított Ady Endre körről, Csatai Endre az 1967. I. számban Értelmiségi fiatalok névtelen irodalmi köre című, és Csaba József A Soproni Fiatalok moz-

⁴ Csaplovits József: Hét esztendő a magyarság szolgálatában: 1914–1921. – Soproni Almanach 1922. 23. old.

⁵ Berecz Dezső: fent idézett dolgozatról; a 26. oldalon; átveszi Östör elnök székfoglalójából.

galma c. visszaemlékezéseikben számoltak be a kísérletekről. Elgondolkoztató, hogy ebben a fojtogató légkörben a Katolikus Kör vezetősége felfedezte, hogyan növelheti befolyását a tömegekre. Úgyesen és jól használta ki az IK bebubózkodását és az SZDP helyi vezetőségének tehetetlenségét.⁶

Felső egyházi szervek igen korán észrevették, hogy az újkatolikus mozgalmat aggasztó melléktünetek követik nyomon: az aktuális változóval való foglalkozás veszélyeket hoz a változatlan alapokhoz ragaszkodó egyházra. Úgy hallottam, hogy fölülről intették le a haladással való kacérkodást. Nem lehet vitás, hogy a Gábor Gézáék által vállalt feladatot tulajdonképp az IK-nek kellett volna vállalnia; az IK azonban útban volt a beszűkülés felé. Ezt a jelenséget Parragi György így tette szóvá egy vezércikkében: „Mi, akik a kör működését közelről szemléljük, bizonyos aggodalommal láttuk, hogy az Irodalmi Kör az utóbbi években mindjobban eltávolodott az élettől, a közönséggel való kapcsolata elhidegült és mindinkább hangversenyrendező vállalattá merevedett... A kör kaszinói estélyeiről kivonultak a soproni írók, és az új generáció a maga mondanivalójával egyáltalában nem jut szóhoz. Soproni írók, esztétikusok másodrendű garnitúra lett, mely csak a moziban jutott szóhoz, ahol előzőleg megcenzúrázott előadását felolvashatta az előadó úr. Az avantgardista írók egyenesen kínos óvatossággal kezeltettek... Úgy látszik ez a kezdeményezés (ti. a Kat. Kör szabadegyeteme), mely nyílt szakítást jelentett az irodalmi kör vezetőségének irodalompolitikájával, rádöbbsentette a Kör vezetőségét arra, hogy eddigi helyi irodalompolitikáján változtatnia kell.”⁷

Ez a cikk élénk vitát indított meg az akkoriban újkatolikus mozgalom felé kacsingató Sopronvármegye és a IK-et tűzön-vízen keresztül támogató Soproni Hírlap között. A közvéleményben tovább süllyedt az IK tekintélye. Mélypontra azonban csak 1936-ban jutott. Ennek az évnek őszén Mészáros Sándor, a kör alelnöke lemondott. A „mindenki lépik egyet” elv alapján Berecz Dezsőnek illett az alelnöki tisztségbe, Szentimrey Lajos akkori titkárnak pedig a főtitkári tisztségbe feljutnia. Berecz Dezsővel nem volt semmi baj. Nemcsak köri tagok, de kívülállók is becsülték, mert nagyvonalúan és előítélet nélkül válogatta össze az alapszabályszerű esetekre a fővárosi előadókat. Országos hírvű előadók válogatásában eklektikus volt. A kör pódiumán szerepelt a Napkelet írógárdája mellett olyan író is, aki a Nyugat hasábjain kapott fémjelzést; szerepelhetett író — akár a Lipótváros, akár a puszták hangját szólaltatta meg. Mindenesetre az ő érdeme, hogy a soproni közönség Móricz Zsigmondot, Babits Mihályt, Karinthy Frigyeset, Móra Ferencet, Kosztolányi Dezsőt, Illyés Gyulát, Veres Pétert szemtől szemben láthatta. Az ő előlépésével tehát valóban nem volt baj. A nehézségek Szentimreyvel kapcsolatban merültek fel. Az egyik nagymamája zsidó volt, ezért Gömbös szemében nem volt fajtisza származású. Még ennél is többet nyomott a latban, hogy előszeretettel írt az ellenzéki lapba és barátkozott az ellenzéki fiatal írókkal. A kör vezetősége ízléstelen driblivel igyekezett kiszabadulni nehéz helyzetéből. A választmány hivatalosan őt jelölte a listán főtitkárnak, de a Soproni Hírlappal megegyeztek, hogy az a hivatalos listát hátba támadja. A kormánylap Vasárnap lesz az irodalmi kör tisztújító közgyűlése c. cikkében ismertette a választmány javaslatát, de hozzáfűzte:

„Az Irodalmi Kör fenti hivatalos közlésének kiegészítéseképpen közöljük, hogy a tagok túlnyomó többsége az elnökség iránti legteljesebb bizalom mellett

6 Ns. J.: A soproni katolikus kör 70 éve. — Soproni Katolikus Almanach 1936. — 19. old.
7 Parragi György: Egy kis soproni irodalompolitika. — Sopronvármegye 1934. nov. 18. szám.

Erdélyi Tibort kívánja a főtitkári tisztségre (vastag betűkkel kiemelve), és az előjelek szerint megválasztása biztosra vehető.⁸

A közgyűlés napján vezércikket szentel a SH a választás ügyének. „... erőteljes ellenzést váltott ki a kari tagok többségében Szentimrey Lajos dr. főtitkári ajánlása. Nem lehet vitás, hogy Szentimrey dr. járatos az irodalmi berkekben. Kétségtelen az is — annak ellenére, hogy szépirodalmi téren keveset tevékenykedett —, mondjuk kétségtelen, hogy rajongója a tollnak. Bizonyos, hogy dolgozott a kör érdekében is. Mindez azonban nem elég arra, hogy a nagy többség benne megnyugtatólag találja meg Berecz Dezső utódját. Ez a többség ugyanis a körű főtitkárban joggal elvárhatja Berecz Dezső alkotó konzervatívizmusát, és a minden irányú irodalmi értékmegnyilvánulások bemutatása mellett elvárhatja, hogy a Berecz Dezső féle haladó konzervatívizmus mellett törjön lándzsát.”⁹

A választás után Szentimrei nyílt levélben jelentette be a körből való kilépését és leleplezte a választás gusztustalan technikáját. Az ő nyílt levelére a SH-ban megjelent válasz a hangja miatt érdemel figyelmet.

„A művészetnek egyetemességét is mutató jellege nem lehet sem cél sem jogcím beteg lelkeknek, vagy ügyes számítóknak arra, hogy a művészetben, közelebbről az irodalomban ható, teremtő, színező, éltető sajátos karaktert adó nemzeti géniust gúny tárgyává tegyék, vagy művészeti értékét vitassák. — Ha vádolják a nemzeti irodalmakat politikai programok hirdetésével, szűk látókörrrel, művészeti szegénykedéssel, akkor a nemzetköziség fogalmában kiterelbelyesedett irodalmi liberalizmus lényegében valóban nem más, mint irodalmi képLETE egy jólismert baloldali politikának, világszemléletnek, amelyhez semmi köze sincs a művészetnek... Ez a Frankenburg Irodalmi Kör hitvallása. Ez a mi imádságunk. Az imádság szentség, felette vitázni nem szokás, nem tettük sem a múltban, és a jövőben sem tesszük meg.”¹⁰

Szentimrey titkári tisztségére a tehetséges, irodalombarát líceumi tanárt, Csaba Józsefet választották meg. Szilárd meggyőződése és irodalomszemlélete miatt nem maradhatott tartós a körhöz való viszonya. Az ő zászlaját a balfelé tartó népi írók hordozták. Irodalmi felfogásának előbb-utóbb össze kellett ütköznie az IK vezetőségének vonalával. A működő tagok előadói estjén előadást vállalt; ebből már kicsendült, hogy a választmány felfogásától eltérő úton kíván járni.

„Mély és megrendítő igazság van abban, hogy a nemzet alaktalan néptömegének megtisztult és messzeszengő hangja a költő. Ami vágy, feszengés, öröm és akarat elrejtve él a közösségben, egyszerre váratlanul kifakad, és a költőben élni, hódítani és lázítani kezd... Miért van az, hogy mélyfakadású, csodálatos költők sokszor elszigetelődnek, és az ügyesek hangjától hangos az ország? Ilyenkor mindig hiányzik, vagy csak nagyon kisszámú az a közönség, amely a költővel együtt tud haladni. Ilyenkor mindig valami szörnyű ízlésbeli elsekélyesedés következik be, amikor irodalomhoz nem értő irodalmárok, vagy társadalmi hangadók közhelyei jelentik a kritikát, és ipartermek az irodalmat.”¹¹

Még élesebben fogalmazta meg álláspontját Irodalom és politika című cikkében.

„Sok szó esik manapság e két szó viszonyáról. De csak azok számára jelent problémát, akik az irodalmat is, a politikát is csak külső és felszínes megnyilat-

⁸ Névtelen cikk a Soproni Hírlap 1936. szept. 29. számában.

⁹ Vezércikk Örségváltás az irodalmi körben címmel a SH 1935. okt. 4-i számában.

¹⁰ Frankenburg Irodalmi Kör aláírással — SH 1936. X. 31. szám.

¹¹ Csaba József: Költő és közönség — Új Sopronvármegye 1939. márc. 2.

kozásaiban ismerik... Ezek számára az irodalom a fekete zsakettnél, finom modernál, sima és szelíd hangulatoknál kezdődik és végződik... Miért akarnak némelyek még most is hidegen elzárkózni természetlenül és finomkodó úri magányuk puha nyugalmába, amikor folyékony állapotban van az egész európai világ, és ebben a mi magyar szigetünk is? Nehéz volna erre a miértre felelni. Nehéz itt Sopronban is, ahol ezek a problémák ott lappanganak a társadalom mélyén, és megoldásra várnak... A harc a következő tétel körül folyik: szabad-e politikát vinni az irodalomba, vagy sem? Azt hiszem a fő baj ott van, hogy a kérdésben felcserélték a sorrendet. Ha a tételt megfordítjuk: elérünk az igazsághoz. Politikát nem szabad vinni az irodalomba, hanem irodalmat kell vinni a politikába. Az irodalom szenteli meg a politikát, az *irodalom indítja el a nemzetet az új fejlődés és haladás útján* (az általam kiemelt rész akkoriban a népi írók egyik alapvető tétele volt), az irodalom neveli a politikusokat, hogy a tűnő és érdekjelenségek mögött meglássák a nemzet örök céljait... A főkérdésre már meg is adtuk a feleletet: az irodalomban igenis van tehát politika, mert az irodalom formálja a nemzeti szellem arcát. Ezt a politikát azonban az irodalom nem a napi politikai életből vette, hanem az író, a költő, a vátesz lelkéből: a nemzeti géniusz és lelkiismeret megnyilatkozása ez... *Ha tehát az irodalomban ilyen magasabbrendű politikát találunk, akkor ezt a politikát elítélni: közél van a hazaáruláshoz.*" — Az idézet utolsó mondata Csaba kiemelése.¹²

A cikkek nem keltettek nagy vihart; Csaba József szinte észrevétlenül szűnt meg köri funkcionárius lenni. Tanártársával, Pröhle Jenővel lelkesen szerveztek egyetemi hallgatókat, teológusokat és diákokat a népi írók soproni előadásaihoz. Tevékenységük gyümölcse volt az a kis mag, amelyet a népi írók „a soproni fiatalok” néven emlegettek. Csaba és Pröhle előkészítésében Móricz Zsigmond, Németh László, Veres Péter, Féja Géza, Darvas József stb. látogattak el Sopronba. E rendezvényeken alig jelent meg öregebb korosztályú. Berecz Dezső így értelmezte az öreg soproniak tartózkodását:

„A népi irodalmat is, amely nemcsak élő, de a legnagyobb vitalitású irodalom, a múltban is, a jövőben is szívesen fogadjuk, de nem tekinthetjük a magyar irodalom egyedüli formájának. Látjuk, hogy irodalmi tulajdonságain kívül vannak szociológiai és politikai vonatkozású tulajdonságai is, s mi, az a nemzedék, amely már átvergődött egy világháborún s annak közvetlen következményein szorongva nézzük, hogy vajon a népi irodalom nem vállal-e túlságosan nagy felelősséget éppen úgy, mint Ady Endre és társai, akik aztán nem tudták megkadályozni a magyar égbolt reánszakadását. Szükséges, hogy a népi erő minél inkább belekapcsolódjék az általános művelődésünkbe, de senki sem kívánhatja, hogy egy ősrégi városban élve, amelynek minden köve, minden épülete, családjának egész lelkülete ősrégi kultúrát áraszt, megtagadjuk a városi polgár műveltségének és az értelmiség magyarságának értékét.”¹³

Tanulságos összevetni a fenti állásponttal Csaba József vélekedését a soproni ember lelki habitusáról.

„Van úgy is, hogy nem a egész múlt él és ihlet, hanem csak egy kis töredéke annak. Ennek következtében van Sopronnak szűk, kispolgáriás szemlélete is, és lágymeleg magatartása: ezek a ferencjózsefi kor társadalmi és népi bajokat elrejtő hatalmi időszakának örökségei. Volt ugyan ennek a kornak is nagyjelentőségű eredménye: a magyar nyelv és érzés kisugárzása a polgári ré-

12 Csaba József: Irodalom és politika. — Új Sopronvármegye 1933. X. 19.

13 Berecz Dezső: Bevezetés-féle. — Soproni Helikon 1943. — 3. old.

tegek felé. De aztán éveken és évtizedeken át *nem akartak túllépni a történelmi érdemek emlegetésén*, és a gondolkodás megfeneklett a polgáris nyugalom féltve őrzött csendjében. A «sorsnéző» népben gyökerező, mély magyar irodalmiság hódító öntudata kívül maradt a kapukon. (Ti. a városkapukon) ... Politikának, elítélendő és veszedelmes lázadásnak minősítettek mindent, ami az új magyar irodalom nagyszerű képviselőinek műveiből sugárzott szét győzelmesen az országban ... Így azután szerepüket lassan eljátszották. A Frankenburg Adolf nevével fémjelzett mű befejeződött. Az elvégzett munka értékes része marad a soproni fejlődésnek. De *az új történelmi feladatok vállalására már nem bizonyult alkalmasnak.* — Az idézetben előforduló kiemelések C. J-től valók.¹⁴ Berecz Dezső patriciusnak számító soproni család ivadéka; Csaba József idegenből jött hozzánk tanárkodni. Amikor utólag döntenem kellett a két ellentétes felfogás között, rájöttem, hogy pusztán előjeles különbség van a két eltérő álláspont között. A békeszerető soproni polgár a múltjában tényleg ellenzett minden forradalmat, mert az tapasztalata szerint felfordulásokkal járt. Ezt a kispolgári életérzést Berecz Dezső pozitív, Csaba József negatív alapállásként értékelte. A tény azonban mindkét felfogásban tény marad: a soproni ember az Idő adott kritikusi fokán is tartózkodással fogadott minden explozív törekvést, mely változás lehetőségét készítette elő.

1941 tavaszán, azon az emlékezetes reggelen, amikor a pesti rádió hírül adta Teleki Pál öngyilkosságát, a soproni polgárok némán és dermedten figyelték a Bécsi út felől a Várkerületre dübörgő tankokat. Gépesített harci német osztagok szabályos gyalogsági felderítéssel közelítették meg a város határát, mert hadvezetőségük nem volt biztos abban, az elmúlt éjszaka hogyan alakult a helyzet a magyar kormányban. A hitleri haderő vonult le Jugoszlávia felé, mi pedig hidegen és némán szorongtunk a Várkerületen. Még a németajkúak is tartózkodással fogadták őket — különösen az első napokban. Egy hónap múlva filmhíradókban láthattuk, hogy színmagyar városokban lányok lelkesen borultak a német katonák nyakába.

Nem voltunk előkészítve arra, hogy a város sorsáért aggódók egymásra találhassanak. Hatósági kezdeményezésre gyorsforraló módszerrel megalakították a Soproni Magyar Szövetséget, mert az IK a tépett köntösével már alkalmatlan volt arra, hogy a közvéleménynek mozgósító erejévé váljék. E szövetségnek egyetlen szerencsés gesztusára emlékszem: a nyilvános énekórákra. A kaszinó nagytermét zsúfolásig megtöltötték hétről hétre a legkülönbözőbb társadalmi rétegekhez tartozó emberek, asszonyok, és egymás mellett szorongva énekeltek a Bartók, Kodály gyűjtötte népi dallamokat. Énekszoba foglalt tüntetések voltak ezek a nyilvános énekórák. Jelkép volt arról, hogy élt itt is a hitleri örület elleni ellenállás vágya, de alaktalan maradt, mert nem nőtt feje neki. A balra orientálódó fiatalok zöme a katonaságnál vagy munkásszázadokban volt. Egy olyan fiatalról is tudok, aki a levegőben lógó események elől Jugoszláviába emigrált.

III.

Háborúbalépésünk egyenruhát szabott a magyar vidéki városok életére. A felszabadító haderő közeledését azonban a városok különböző körülmények és összefüggések között élték át. Sopron az osztrák határhoz való közelsége miatt rendhagyó életet élt. Erről is szeretnék néhány emlékünket felidézni.

¹⁴ Csaba József: A soproni kapu. — Kelet Népe VIII. évf. 7. szám; 1942. ápril. 15.

A város ellenzéki napilapjának, az Új Sopronvármegyének utolsó száma 1944. június 30-án jelent meg. A sajtókamara kötelezte egy árja származású újságíró alkalmazására. A szegényesen tengődő újság ennek fizetését már nem bírta el; a kiadó önként szüntette be megjelentetését. (A harmincas évek táján a Parragi György által szerkesztett lapot a vidék legjobb napilapjai között emlegették.) — A helyi sajtó öt hónap múltával tovább szegényedett: az Oedenburger Zeitung 1944. dec. 1-én búcsúzott el olvasóitól. A hivatalos indokolás szerint „az ország védett érdekeit” veszélyeztető közleményei miatt kellett betiltani. Ez a beállítás szemérmetlenül hazug. Az OeZ-nak egyetlen „bűne” volt, de ezt nem lehetett az indokolásban említeni: szűkszavúan és hűvös közömbösséggel közölte le a német és magyar távirati irodák jelentéseit; ezt leszámítva a város ügyeivel foglalkozott, és a pátriájukat szerető öreg ponchterek napilapja maradt. A sorok között is olvasni tudók azonban felfedezhették, hogy az OeZ inkább az ellenállók felé kacsingat. Erre egyetlen jellemző adatot: Hitler egyik mániája volt, hogy a német nyomdák térjenek vissza a gót betűk használatára. Az OeZ 1944. nov. 1-i száma az addig használt gót betűk helyett latin betűszedéssel jelent meg. A betiltás rugóját azonban máshol kell keresnünk. Az ország németajkú lakossága részére Budapesten jelentették meg az izzigvérig horogkeresztes érdekeket szolgáló Deutsche Zeitungot. A hadiesemények alakulásától szorongatva megkezdték a legfontosabb vezérlőszervek és intézmények nyugati peremrészekre (Szombathely, Kőszeg, Sopron) áttelepítését. A Deutsche Zeitung részére Sopront jelölte ki Hitlerék szállásmestere. Ezért kellett az OeZ betiltására mondvacsinált okot keresni.

A nyilaskeresztesen hazaffyas Soproni Hírlapot is utolérte végzete. Első lépcsőben a helyi szerkesztőt cserélték fel az idemenekült dr. Antal Ferencsel, de eljött annak is az ideje, hogy a SH megjelentetése is feleslegessé váljék.

Képzelnünk el egy országnyi területű jégtáblát, amely kelet felől jövő forró áramlatok miatt olvadásnak indul. Amikor a jégtábla már a Dunántúlon is egyre kisebbre zsugorodott, kezdtek feleslegessé válni a helyi sajtóorganumok. Az utolsó nyilas sajtófőnök, Fiala Ferenc — Kőszeg, 1945. márc. 10. keltezéssel meghagyta: ... a kiadásában megjelenő Soproni Hírlap c. politikai napilap megjelenésének szüneteltetését bezárólag f. év április 1-ig elrendeli. (Ezen a napon szabadult fel a város.) A SH előfizetői március 11-én már az országos napilapot, az Összetartást kapták kézhez. Az Összetartás sem élt Sopronban tovább 16 napnál. Nem tartozik városéletünkhöz, csak a teljesség kedvéért kívánkozok ide: a Budapesti Közlöny 1945. jan. 1-én már Sopronban jelent meg; abban a nyomdában nyomták, ahol az OeZ-ot.

Ebben az időben háromszorosára duzzadt Sopron lakossága; 40 ezer soproni mellett 80 ezer menekült szorongott. Szociológiával passziózó ember számára a menekültek hálás témát kínáltak: egész közelről tudtuk vizsgálgatni, hogy milyen társadalmi szerkezetű volt a csatlós-országban Hitler nem-németajkú tömegbázisa.

Elvbarátaimmal 1933-ban megegyeztünk abban, hogy Hitlernek nincs tömegbázisa; börtönviselt, deklasszálódott, kalandoroskodásra hajlamos zsoldosai segítségével sikerült a hatalmat megragadnia. Ezt a felfogásunkat néhány éven belül revidéálnunk kellett. Megismerkedtünk a poroszág ideológiájában nevelkedett némettel, aki Untertannak, azaz alattvalónak született, vagy legalábbis születéskor erre diszpozíciója volt, és a nevelés a demokráciára érzéketlenné formálta. Amit mi akkor a németekkel való gyakoribb érintkezésben megéreztünk, azt a második világháború után Jaspers körülbelül így fogalmazta meg 1965. júliusában egy Zürichben tartott rádióelőadásában:

Az alattvalók (a német szövetséges köztársaság polgáraitól van szó) így gondolkodnak: nekünk nem kell törődnünk a kormánnyal. Az gondoskodik jólétünkről és biztonságunkról, a világban megadja nekünk egy hatalmas államhoz való tartozhatás büszkeségét, és hogy a külfölddel szemben igazságos és hatékony követeléseket támaszthassunk. — Az alattvalók szemében a ténylegesen uralkodókat valamiféle dicsfény veszi körül. Kövessenek el bármilyen ostobaságot, hivatalunk fénye elfeledteti ezt, még önmagukkal is. Mindent megengednek maguknak, hogy egymás között ellenségeskedjenek, s ennek még az államérdek is áldozatul essék, hogy intrikálhassanak és aljasságukat még politikai beszédekben is kimutathassák; mindezek ellenére is köztisztjelet tárgyai. Röviden: az állampolgári érzület nálunk még sokszorosan alattvalói érzület csupán, nem a szabad polgár demokratikus érzülete. — Bár az alattvaló szidalmaz ott, ahol ez nem jelent veszélyt számára, és ahol nincs következménye, de engedelmessé válik, tisztelettel van és nem cselekszik. Ha az állampolgár személyes felelőssége kimarad és eltűnik, akkor — akár elismerik, akár nem — engedelmessé válik. S akkor megnyílt az út először a tekintélyuralomhoz, aztán a diktatúrához. Jaspers a fenti tartalmú bírálatot a jelenlegi bonni kormány alattvalóinak érzületéről mondotta el, de egyúttal frappáns jellemzése azoknak a német értelmiségieknek is (pedagógusok, orvosok, írók stb.), akikkel a negyvenes évek táján itt mind gyakrabban találkozhattunk. Ezeknek semmi közük nem volt bűnözéshez, kalandorsághoz, sőt még karrierizmushoz sem. Ilyen minőségű tömegbázisa Hitlernek a csatlós országokban nem akadt. A Sopronban összegyűlemlt hitleri tömegbázis csupa vezérkedőből és karrier után áhítózból verődött össze.

A soproni németajkúak zöme, különösen az idősebb korosztályok maximális polgári demokráciában nevelődtek, és semmi ízük nem kívánta a porosz mintájú alattvalói életformát. Becsületes kispolgári ízlésük utasította el a horogkeresztes politika gyakorlatát. A fiatalabb korosztályokhoz tartozók már könnyebben szédültek meg. A katonai szolgálatra behívottaknak joguk volt választani: a német vagy a magyar hadseregben akarnak-e katonai szolgálatot teljesíteni. Elég jelentős számmal akadt fiatal németajkú, aki a német katonai szolgálatot választotta. Nem voltak ők se Untertan-szerkezetűek; ugyanolyan spekulánsok voltak, mint pl. az 1945 elején városunkon keresztül menekülő magyar, aki ugyan egy szót sem tudott németül, de bízott abban, hogy remek szónoki képessége miatt Hitler majd hóna alá nyúl és magyarok igazgatására főembernek teszi meg.

Az utolsó felvonásban lényegében megszűnt az irodalmi élet Sopronban. Nem minősíthető irodalomnak az, ami a Soproni Hírlapban a pennakoptató menekülők tollából időnként megjelent. Még az IK működő gárdája is elnémult. — Városmúltunk lakkozásával lenne egyenlő azt állítani, hogy a város őslakossága marxista világnézete miatt utasította el a horogkeresztes ideológiát. A bolsevizmusról kizárólag rémhíreket hallott. A fasizmust azért utasította el magától, mert az múlthoz tapadó életérzésével nem volt összeegyeztethető. A munkások a kispolgároknál világosabban láttak ugyan, de az igazsághoz az is hozzá tartozik, hogy az itteni munkásság zöme semmivel sem tudott többet a dialektikus materialista világnézetről, mint pl. a kopt nyelv szerkezetéről.

De térjünk vissza az eseményekhez! Horthy 1944. okt. 15-én délelőtt rádiószózatban jelentette be: kilép a tengelyhatalmak szövetségéből. Délután Szálasiék — természetesen német segítséggel — urai voltak a helyzetnek. A késő délutáni órákban már a vidéki városokban is működött a Gestapo. Sopronban az

antifasiszta Becht Rezsőt — akit finom tolla miatt az öregek és a fiatalok egyaránt becsültek — az elsők között fogták le. Az OeZ okt. 16-i számában egy kukkot sem írt a kormányzó rádiónyilatkozatáról. A SH 17-i számában a hungaristák jelszava harc, vagy halál főcímmel kommentálás nélkül beszámolt arról, hogy a nyilasok — élükön Szálasi Ferencsel — átvették a hatalmat; ez a szám sem ismertette a rádiónyilatkozat tartalmát. Tudtommal a Pesten megjelenő Hétfő c. hetilap egymaga vállalkozott arra, hogy különkiadásban a rádiószózatot ismertesse.

A SH említett száma csak annyit közölt, hogy Horthy bejelentette lemondását és semmisnek nyilvánítja vasárnapi rádiónyilatkozatát. Mit tartalmazott e rádiónyilatkozat? Csak a legfontosabb részt emelem ki: minden gondolkodó ember előtt világos, hogy ezt a háborút Németország elvesztette; a hazája sorsáért felelős kormányzatoknak ebből le kell vonniuk a következtetéseket. Az előkészítetlen kiugrás nem sikerült. Ilyen feltűnően rövid ideig — két napig — tudott Horthy hű maradni egyetlen helyesnek bizonyult politikai felismeréséhez.

Sopron számára az igazi pokol Szálasi hatalomátvételével még nem kezdődött el. Persze, urbánus életformájától tovább távolodott. Besúgók megadták haragosuk címét a Gestaponak, és az teherautón szedte össze azokat, akiket angolbarátoknak, a béke híveinek minősítettek. Akadtak kispolgári önérzetükben sértett antifasiszták, akik tiltakoztak az önkényeskedés ellen; ezeket a Gestapo a helyszínen rövid úton elintézte.

A városi tanácsházán márványtábla hirdeti Takács László és Kőfaragó László városi alkalmazottak mártírhalálát. Amikor a Gestapo lakásukon megjelent — önérzetesen tisztakoztak. — A Gestapo túlkapásai inkább növelték, mint csökkentették a lakosság belső ellenállását. A város akkor kapta meg a fekete levelet, amikor a nemzgyűlés mellé még Szálasi is idemenekült.

A soproni ember 1944 decemberéig abban a hiszemben élt, hogy a szövetséges hatalmak vezérkarai tájékozva vannak arról, hogy a város lakossága antifasiszta és angolbarát. Az amerikai gépek fényes nappal röpültek el a város fölött; a Fertő tó volt a tájékozódópontjuk. Szirénák jelezték előre érkezésüket, de csak a betegesen gyávák mentek le az óvóhelyre; több mint két évig repültek el felettünk anélkül, hogy egy szem bombát ledobtak volna. Úgy tudtuk: osztrák és német hadfelszerelési centrumok megsemmisítése a harci feladatuk. A soproni polgár barátságosan pislogott feléjük, és szíve mélyén jó munkát kívánt nekik. Amikor az országos szervek áttelepülésükkel megtölték Sopront, szinte varázsütésre változott meg a bombázógépekhez való viszonyunk.

A SH szürke hírben jelentette, hogy a város a Lövér Szállót „hazafias” célokra engedte át. A hazafias cél mögött meghúzódó tartalmat az ellenség hírszerzői igen hamar felderítették: a szállóban kellett a Pestről menekülő honatyákat elhelyezni. Dec. 1-én a SH egy hirdetésménye adta tudtul: az országgyűlés háznagyi hivatala a városháza öt szobájában megkezdte működését. A Lövér Szálló akkori bérlője kezdte elhordani a szállóból a személyi tulajdonát képező értékeket biztonságosabb helyekre. „Ennyi nyilas potentát egybesereglése után nem maradhat ki a szálló a bombázásból” — mondotta ismerőseinek. A város dec. 6-án szenvedte el az első bombázást; kezdetnek a Várkerületet választották ki; a szálló csak később került sorra.

Szálasi számára Brennbérgbányán, a sporttér melletti hegy gyomrában találtak biztonságos óvóhelyet. A háború után bányászok mesélték, hogy a nemzetvezető a minden igényt kielégítő, feltétlen biztos óvóhelyen párját ritkítóan gyávának mutatkozott. Az első bombázásról a SH viszonylag hosszabb cikkben

emlékezett meg, de a németeknél bevezetett gyakorlat mintájára a kárhelyeket nem jelölte meg és hallgatott a halottak számáról. A későbbi bombázásokról egyre szűszavúbban szólt. Sopront kilenc bombázás érte; az utolsó három bombázásról nem található nyom a helyi sajtóban.

Érdeemes számbavenni a helyi sajtó cikkeit a bombázást megelőző nap 24 órájának eseményeiről. A SH dec. 5-i száma jelentette: a képviselőház dec. 7-én délelőtt a városháza közgyűlési termében ülést tart. Ezt az ülést természetesen nem tartották meg. A bombázók megjelenése előtt néhány órával utcára került a SH dec. 6-i száma, amelyben ilyen hírek voltak olvashatók: „Az orosz ott áll meg, ahol a magyarság meg akarja állítani.” — Ezeket a szavakat Ostier Antal országos sajtó- és propagandavezető mondta el egy beszédében. Milyen lehetett ennek az Antalnak a lelkiismerete? — Ilyen tartalmú beszédekből inkább csak a menekülők beállítottóságára tudunk következtetni. Szemrebbenés nélkül csak olyan hallgatóságnak lehetett ilyen hazug módra szólni, akik irtóztak a valóság felmérésétől, és azt kívánták vezetőiktől, hogy hitükben erősítse őket. Íme, néhány szemelvény ezekből a SH-ban megjelent erősítő pirulákból:

dec. 13.: A rettenetes hatású új magyar fegyverek el fogják dönteni a háborút.

jan. 17.: Törvénybe iktatta az országgyűlés a Nyilaskeresztes Párt — Hungarista mozgalom elévülhetetlen érdemeit.

febr. 27.: Ebben az évben bekövetkezik a nagy fordulat — jelentette be a Führer beszédében. — Az egész világ össze fog törni ellenállásunkon.

A hitelesítő pirulák adagolása mellett 1944 végén már megkezdtek a németek szervezni a vagyonos rétegek Németországba irányítását. A SH dec. 31-i számában jelent meg az első erre vonatkozó cikk „A német birodalom minden becsületes magyar embert befogad” címmel. Eleinte csak a jött-mentek szívárogatok el, de márciusban a hivatalosan szervezett kiürítő szervezvényekre már felkérezkedtek azok a helybéliek is, akiknek vaj volt a fejükön. Az őslakosság idősebb korosztályai — ha németajkúak voltak is — itt maradtak. Erősebb volt városszeretetük a kegyetlenkedésekről szóló rémmesék által keltett félelemlél.

A nyilas sajtótermékek utolsó helyi számaiban már több a patológiás jelenség, mint a józan értelemmel követhető. A Budapesti Közlöny utolsó száma itt 1945. márc. 23-án jelent meg. Ebben olvasható Szálasi alábbi dekrétuma: „Az 1944. októberében kelt első Országépítési Tervben megjelölt feladatok nagy részét — a lehetőség határain belül — a kormány tagjai végrehajtották” — ezért a kormány minden egyes tagjának elismerését fejezi ki. Az Összetartás márc. 27-i számával búcsúzott el a várostól.

***

A város felszabadulását megelőző utolsó négy napról nem maradt hitelesnek tekinthető feljegyzés. Visszaemlékezők és utólagos szubjektív élményeket tartalmazó feljegyzések ugyan akadnak, de akad köztük sok egymásnak ellentmondó részlet is. A felszabadulás után 21 napig nem jelent meg újság Sopronban. Az Új Sopron tömve volt aktuális napi feladatokkal, és nem maradt helye Szálasiék utolsó négy napjának megörökítésére. A hatalomváltás óráinak leírását öt hónapos késedelemmel egy polgármesteri jelentés — ha visszaemlékezésből is — de őrzi. Fábján Lajos 1945. aug. 9-i keltezéssel így foglalta össze a Közigazgatási Bizottság részére a felszabadulás óráit:

„A várost 1945. március utolsó hetében is érték ismételt bombatámadások, és ezeknél a bombázásoknál nagyon sok épületben keletkeztek szinte hely-

rehozhatatlan károk. A város közönsége jóformán állandóan az óvóhelyen tartózkodott, sőt a harcok megkezdésével le is költözött oda.” — Itt következik a fogalmazványban egy tintával áthúzott mondat: „A helyőrség vezetősége — megszabadulván a németektől — feltétlen meghódolás jeléül a Várostoronyra 1945. márc. 31-én 16 órakor kitűzte a fehér zászlót.” — E kihúzott mondat után folytatódik a meghagyott szöveg: „Végre a vörös hadsereg 1945. április 1-én felszabadította a várost. — A város akkori polgármestere 1945. április 1-én reggel fél négy órakor jelentkezett a vármegyeházára bevonult orosz állomásparancsnoknál, aki a jelentkezést tudomásul vette. A városháza főtisztviselői 1945. ápr. 1-én húsvétvasárnap a polgármester felhívására a városházán nyomban hivatalukba léptek az elmenekült tisztviselők kivételével.”

Az új generáció számára szemetszűrő lehet a polgármesteri jelentésben a „szinte helyrehozhatatlan károk”-ról szóló fogalmazás. Mint kortárs azt tudom tanúsítani, hogy a polgármesteri jelentés *akkor* a soproni polgárok életérzését fejezte ki.

Képzeljük el a soproni polgárt, amikor óvóhelyéről kibújva romokban látja a belváros jelentős részét. Az értelmiség nemcsak városát érezte elpusztítotttnak; befejezettnek érezte azt a nyugat-európai kultúrát is, amelyben nevelkedett. Hallott felrobbantott hidakról, termelőberendezések nélkül maradt gyárakról, kibelezett bányáról. A lélek is megsérült, nem a bombázásoktól, hanem az Oradurról, Lidicéről, a gázkamrák embertelenségeiről szóló hírektől. Apokaliptikus képtelenségek várták vele a világ végét. Az áprilisi felmelegedés ijesztő járványveszélyétől sem félt. Hűdéses közönnyel nézte, mint hordják össze szovjet katonák a Széchenyi térre az eltemetetlen halottakat. Robotmunkában kellett őt arra kényszeríteni, hogy eltemesse saját halottait.

A szocializmus építőinek erről a lelki holtpontról kellett a soproni polgárt elmozdítani. Nehéz feladat volt ez; szívósságot, türelmet, a város lelkének megértését követelte. Eredményeink láttán adassék becsülés és elismerés mindazoknak, akik e nehéz munka megszervezésében és végrehajtásában részt vettek!

A Szt. György u. 3. sz. épület romjai

A megújult Sopron

Írta: Vigh István

*„S történetkönyv ez a város,
A történetnek nagy könyve,
Minden utca és minden könyv
Nagy dolgokról beszél benne.”*

(Petőfi)

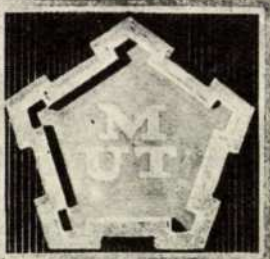
Valahányszor Sopronban járok és teendőimet intézve rovom a város utcáit, eszembe jutnak a költő verssorai, amelyeket Kolozsvárott vetett papírra 1847-ben. Számomra Sopron az a város, amely nyitott történelmkönyvként regél a múltról.

A könyvekből, feljegyzésekből ismerem a rómaiak Scarbantiáját. Legújabbkori életét, fejlődését saját tapasztalataimból, jegyzeteimből tartom számon egészen 1957 októberétől. Akkoriban hosszabb időt töltöttem a város falai között. Nagy tervek készültek akkor, hogy a felszabadulást követő másfél évtizedben szándékosan elhanyagolt város fejlődésnek indulhasson. Ha a tizenkét év előtti Sopront összehasonlítom a maival, elmondhatom én is: ég és föld a kettő — olyan nagy a különbség.

Megszépült, megfiatalodott a 47 500 lakosú város a műemlékek helyreállításával, az épületek tatarozásával, az új lakónegyedekkel 12 esztendő alatt. A Városi Pártbizottság és a Tanács sokoldalú kezdeményezéseként, az Országos Tervhivatal, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, az Országos Műemléki Felügyelőség, a Megyei Tanács mostani vezetőinek segítségével az ősi város megújodott, rendkívüli vonzóerővel rendelkezik.

Hogy ez nem szokvány-megállapítás, hanem valóság, bizonyítja a Magyar Urbanisztikai Társaság legutóbbi állásfoglalása. A társadalmi testület, amely széleskörűen karolja fel hazánkban a városfejlesztés és urbanisztika ügyét, úgy határozott, hogy Hild Jánosnak, az első magyar városrendezőnek, a soproni Hild építőmesterek rokonának emlékére alapított emlékermet 1969-ben *Sopronnak* adja. 1968-ban, első ízben Salgótarjának ítelték ezt a magas kitüntetést az urbanisztika terén országosan kimagasló eredményeiert. A Társaság nagyra értékelt a soproni történelmi városmag, a védett belváros korszerű rekonstrukciója terén elért eredményeket és ezek alapján hozta meg döntését. Sopron városfalakkal körülvett belvárosa a XIX. századvégi átépítés ellenére is lényegileg megőrizte a középkorban kialakult városszerkezetét, nagyszámú, zömében középkori műemlékével együtt teljes mértékben rászolgált arra, hogy az építésügyi miniszter a művelődésügyi miniszterrel egyetértve — 12 más telepítéssel együtt — műemléki jelentőségű területté nyilvánította és így számára műemléki védelmet biztosítson.

Sopron történelmi magjának is az volt a sorsa, mint Európa-szerte a hasonló műemléki értékű településeknek. Az épületek állaga romlott, igényesebb lakások, intézmények céljára alkalmatlanná vált, így a belvárosban elavult épületekben korszerűtlen körülmények közt tengette életét az, akinek újabb, korszerű lakásra nem volt módja. Sopron súlyos károkat szenvedett a második vi-

OKLEVÉL

A MAGYAR URBANISZTIKAI TÁRSASÁG
A VÁROS FEJLESZTÉSE ÉS A VÁROSKÖZ-
PONT REKONSTRUKCIÓJA TERÉN EL-
ÉRT KIEMELKEDŐ EREDMÉNYEIÉRT

S O P R O N
VÁROSI TANÁCSA

RÉSZÉRE

A HILD JÁNOS EMLÉKÉRMET
ADOMÁNYOZTA

KELT BUDAPESTEN, 1969. ÉVI
NOVEMBER HÓ 14. NAPJÁN

A MAGYAR URBANISZTIKAI TÁRSASÁG
ELNÖKE

lágháború alatt, Budapest után itt pusztult el a legtöbb lakóépület és 1957-ig mint a nyugati határon levő város, kimaradt a fejlődésből.

E mostoha körülményeket törte meg az építőügyi kormányzatnak az az elhatározása, amely Sopron belvárosának helyreállítását az Országos Műemléki Felügyelőség számára súlyponti feladatnak nyilvánította. Trautmann Rezső ny. miniszter egy megbeszélésen – az első helyen szereplő lakásépítési feladatokon kívül – három súlyponti feladatot jelölt meg. A Balaton regionális tervezését és megvalósítását, a műemléki városok közül Sopron belvárosának helyreállítását és a műemléki egységek közül a budavári királyi palota helyreállítását.

E koncepció jegyében készült Sopron belvárosának komplex helyreállítási terve, amelynek megvalósításából szakembereivel, tudományos, tervezői és kivitelezési kapacitásával az Országos Műemléki Felügyelőség is igyekezett kivenni a részét. A helyreállítási terv készítésének időpontjában már rendelkezésre álltak a műemléki városok, városrészek felújításának európai tapasztalatai. Ezek egybeestek az Országos Műemléki Felügyelőség műemléki politikájával és arra ösztönözték, hogy a rekonstrukció ne legyen valami halott rezervátum, hanem a műemléki értékek megmentése mellett a város egészének életébe beilleszkedő városcentrumot hozzon létre. A terv egyik főfeladata volt az is, hogy a feltárásokat, a helyreállításokkal együtt járó tudományos kutatómunkát a város történetének jobb megismerésére egy, a marxista történetírás számára szinte modellként jelentkező anyaggal egészítse ki. Ennek köszönhető, hogy ma már ismerjük a római és a magyar város szoros topográfiai kapcsolatait, és a jelentős régészeti feltárások nyomán a magyar településtörténet legkevésbé ismert szakaszára kaptak érdekes adatokat, felvilágosításokat.

Sopronban járt egy alkalommal Vörös Károly történész, a Magyar Tudományos Akadémia várostörténeti bizottságának tagja, és a műemlékek megtekintése után megállapította: Sopron a középkori városmodell számunkra, hű képet ad arról, milyen lehetett a középkori magyar város. A tudományos megállapításhoz azonban hozzátehetjük: Sopron a szocialista városmodell is egyben, hiszen a város jelenlegi és jövőbeli képe szerencsésen kapcsolódik a történelmi múlt értékeihez.

A soproniak bíznak abban, hogy a városfejlesztés utóbbi tíz évben tapasztalt lendülete nem törik meg. A történelmi belváros teljes rekonstrukciója elhúzódik 1975-ig, de a belvároshoz kapcsolódó részeknek, a népi építészeti emlékeknek megóvása még hátravan. Még rengeteg a tennivaló. Meg kell oldani a vegyes, magán- és egyházi tulajdonban levő épületek helyreállítását. A városi tanács tárgyalásokat kezdett az egyházi épületek helyreállításának gondjairól.

Sopronban két új lakótelep körvonalai bontakoznak ki. Az egyik a Kőfaragó téren, a másik a nyugati városrészen épül. A város vezetősége nagy súlyt helyez arra, hogy az új lakónegyed épületei harmonikusan illeszkedjenek be a városképbe.

Megoldatlan gond a helyreállított épületek megfelelő szigetelése. A mostani anyagok nem nyújtanak tökéletes védelmet a nedvesedés ellen. Ehhez kérnek segítséget a szakemberektől. A homlokzatzafelújításoknál azt szeretnék, ha üdőbb színt kapnának a lakóházak.

A soproniak rekonstrukcióit az országos hatáskörű szervek és a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága messzemenően támogatták, a megvalósítás a helyi pártbizottság és tanács nagymérvű segítségével kezdődhetett meg és ért el eredményeket.

Sopron és a megye egészségügyi viszonyai 1945-ben

I.

Írta: Kárpáti Endre

„Alpok tövén, mint ékszerláda
Emelkedett e régi város,
De most lapulva, romba döntve,
Verve, verve, összetörve,
Sajgó sebekkel csak kiáltoz.”¹

1945. március 16-án a 2. és 3. Ukrán Front hadseregei ellentámadásba lendültek, válaszul a német fasiszta haderő március 6-án indított utolsó magyarországi offenzívájára. A 4. Gárdahadsereg március 28-án Csornát, majd 29-én Kapuvárt szabadítja fel. Az ellenség a védelemre berendezett Sopronba vonult vissza. Páncélos hadosztályai három napon át heves ellenlökésekkel igyekeztek feltartóztatni a 4. Gárdahadsereg csapatait. Ellenállásukat a szovjet erők súlyos harcok után megtörték, és március 31-ről április 1-re virradó éjjel felszabadították Sopront, s még ezen a napon átlépték az osztrák határt.²

Ahogy a szovjet csapatok mind közelebb jutottak Budapesthez, s a főváros körülvétele és felszabadítása várható volt, a nyilas vezetők és országvesztő kormányuk sietve menekült az ország nyugati szélei felé, ahol egy ideig még biztonságban érezhették magukat. Így jutott azután a soproniak oszdtájrészéül az a kétes hírv „dicsőség”, hogy a nyilas országgyűlés, kormány és egyéb pereputtyuk jóvoltából, városuk „fővárosi” rangra emelkedett. Januárra Sopron már teljesen a nyilas főváros szerepét töltötte be. Itt volt a parlament, a kúria, a közellátási, ipari, pénzügyi, földművelésügyi és közlekedésügyi minisztérium. Itt jelenik meg a nyilasok hivatalos lapja a „Hivatalos Közlöny” is.³ Az angol-szász repülők első csapása is éppen akkor érte a várost, amikor a nyilas országgyűlés megkezdte ülését a Városháza épületében. Ezt követően Sopront még több légitámadás sújtotta, melyek anyagiakban és emberéletben is súlyos veszteségeket okoztak. Csupán az 1944. december 6-i légitámadás során 150 polgári személy és 170 katona vesztette életét.

A felszabadulás előtti hónapokban a front elől menekülők áradata is ellepte a várost, melynek lakossága 1945 telén megkétszereződött és elérte, vagy talán meg is haladta a 80 000 főt. A zsúfoltság, a rossz lakásviszonyok, a tisztálkodási lehetőségek korlátozottsága, a fenyegető járványok veszélyére figyelmeztetett. Elsősorban a kiütéses tifusz (Typhus exanthematicus) réme kényszerítette a nyilas és német hatóságokat bizonyos preventív intézkedések megtételére. Ezek a rendelkezések azonban nem elég következetesek, inkább felemások. Elvakultságukban, esztelen gyűlöletükben csak későn és felületesen intézkedtek a jelentkező tifuszgócok elfojtására. A kiütéses tifusz fő forrása a Sopron-környéki lá-

1 Endrédy Z. S.: A vert város. Magyar Sopron. 1947. 111. lap.

2 Tóth Sándor: A Szovjet Hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Bp. 1965, 377–378. l.

3 Hiller István: Sopron a fasiszta sajtó tükrében. 1944. okt. 15–1945. IV. 1. Soproni Szemle, 1965. XIX. évf., 2. sz., 97–114 l.

gerekben embertelen körülmények között sýnylódó, német parancsnokság alatt tartott, a helybeli Volksbund és nyilas suhancok segédletével őrzött, több tízezernyi magyarországi munkaszolgálatos volt. Magában Sopronban is több száz munkaszolgálatost tartottak az elemi higiénikus feltételektől megfosztva. A városban állomásozó nagy számú katonai erő is fokozta a túlzásfólttságot és a járványveszélyt.

A kiütéses tifusz az említett légerekben 1945 januárjában lángolt fel. A tömeges halálozás, már ekkor kezdetét vette. Erről azonban a német parancsnokság nem akart tudomást venni. Csupán február elején állítják fel a primitív fertőtlenítő kamrákat. Túl sokat azonban ez nem használt, mert a járvány ekkor már túljutott csúcspontján; másrészt a „költséges” védőoltást nem tették általánossá.

A kiütéses tifuszban elhalt munkaszolgálatosok számát ma már megállapítani nem lehet. Nem lehetséges ez az anyakönyvek hiányos vezetése és a halálokok önkényes és szakszerűtlen bejegyzései miatt sem. Másrészt ezekben a táborokban nemcsak a kiütéses tifusz szedte az áldozatait. Igen sokan haltak meg éhség- és vérvérzésben, vérgyengülésben és nem jelentéktelen azoknak a haláleseteknek a száma, amelyek a halálozási anyakönyvekbe „lőtt seb” megjelöléssel kerültek bejegyzésre. Hozzávetőleges becslés alapján a Sopron-környéki légerekben kiütéses tifuszban elhalt munkaszolgálatosok számát 1–2 ezerre, a megbetegedettek számát 5–6 ezerre kell tartanunk.⁴

Jellemzőek az adatszolgáltatás megbízhatatlanságára az egyes jelentések el- lentmondó számadatai. Míg az ágfalvi jegyző a községben elhalt munkaszolgálatosok számát 250 főben állapítja meg 1945. II. 1-i jelentésében, vele ellentétben II. 14-én a német Orstkommmando értekezletén Hagen német törzsorvos csupán 3 kiütéses tifuszban megbetegedetről tud Ágfalván. Viszont elismeri, hogy Nagycenken 1200 munkaszolgálatos közül 800 betegedett meg kiütéses tifuszban, Harkán pedig 265.⁵

Magában Sopronban 1945 januárjában a tisztifőorvosi jelentés még csak 3 kiütéses tifuszos esetről tesz említést, de már februárban 78 megbetegedést jelent. A megbetegedettek közül 62 katonai, 11 polgári személy és 5 munkaszolgálatos. Január 27-én a polgármester elrendeli a város területén lévő nyilvános helyiségek időleges bezárását, „mert – mint a határozat indokolja – a vármegye területén kiütéses tifusz ütötte fel fejét és ez a város közönségére is áterjedhet.”⁶

Január 27-én Kamenszky polgármester a város katonai parancsnokához küldött átiratában említi, hogy a polgári lakosság körében is terjed a ruhatetvesség, amit a katonaság, de főleg a zsidó munkaszolgálatosok által behozott ruhatetvek okoznak.⁷

Úgy látszik, a nyilas kormányzatot is elfogta a járványtól való szorongás. Erre utal a képviselőház háznagyi hivatalának a tisztifőorvoshoz küldött át-

4 A hivatalos körök a kötelező fertőzőbetegségek bejelentése alapján 1945-ben a polgári lakosság körében 3496 kiütéses tifuszos megbetegedést tartanak nyilván. Ehhez a számhoz a hadifogoly táborokban előforduló megbetegedéseket is hozzászámítva, 1945-ben Magyarország területén a kiütéses tifuszban megbetegedettek számát 8–10 000-re becsülik. Véleményünk szerint ez a becslés erősen mérsékelt, mert csupán a Sopron-környéki légerek kiütéses tifuszban megbetegedetteinek száma 5–6 000-re becsülhető.

5 Sopron Megyei Levéltár. Ágfalvi körjegyzőség. 1945 – 228. Közli: Karsai Elek: „fegyvertelen álltak az aknamezőkön...” Bp. 1962. II. k. 677 l.

6 S. M. L. Vegyes Iratok, 1944/1945 IX. sz. 84/1945.

7 S. M. L. Vegyes Iratok, 1944/1945 IX. sz. 87/1945.

irata, melyben a Pannónia szálló egészségügyi felülvizsgálását szorgalmazza, mert az említett akta közlése szerint „Sopron városában fellépett a flekktífusz. A szállóban vannak elhelyezve a törvényhozás és felsőházának tagjai, valamint azok családtagjai és a parlamenti tisztviselők családtagjaikkal”.⁸

A kiütéses tífusznak 1945 januárjában nagyobb góca alakult ki a csornai járásban, főképp Soboron, ahol az itt elhelyezett leventék közül kb. százan betegedtek meg. Szerencsére halálozás nem fordult elő.⁹

Márciusban a közegészségügyi és köztisztasági helyzet tovább romlott Sopronban. Nem véletlen, hogy e hóról összeállított tisztifőorvosi jelentés 173 kiütéses tífuszos megbetegedésről tesz említést. E hónapban, március 4-én és 28–29-én, még légítámadások is érték a várost, melyeknek közel 200 halálos áldozata volt.

A vármegye 3 kórháza megfeszített munkával, megszakítás nélkül végezte munkáját. Különösen a soproni városi Erzsébet kórházra nehezedtek nagy terhek, minthogy ez a gyógyintézmény a december 6-i bombázás alkalmával súlyos károkat szenvedett. Ha nehézségekkel is, de a kórház 9 osztályán a tél folyamán is megszakítás nélkül folyt a gyógyító munka. A kapuvári és csornai kórházak is teljes kapacitással dolgoztak, minthogy háborús sérülést lényegében nem szenvedtek.

A nyilas hatóságok ezekben a hónapokban nagy gondot fordítottak arra, hogy minél nagyobb mennyiségű egészségügyi felszerelést, kórházat „menekítsenek” ki Németországba. A néhány megyében összetorlódott, az egész ország területéről elrabolt egészségügyi felszerelésnek, raktáraknak stb. még a nyilvántartása is gondot jelentett. Külön rendelet intézkedett a „megszállt területekről odatelepült” gyógyintézeteknek, kórházak és egyéb egészségügyi intézmények és raktárainak felkutatásáról.¹⁰ Csak természetes, hogy a nyilas belügyminisztérium, az egészségügyi intézmények és felszerelések kiszállítását is „szabályozta”. „... Mindazok, akiknek gyógyászati eszközök, illetőleg gyógyszerek, sebészeti kötöző szerek, vagy gyógyászati segédeszközök birtokában vannak, amennyiben a hadműveletek következtében eddigi tartózkodási helyüket megváltoztatni kényszerülnek, kötelesek a lehetőség szerint azoknak elszállításáról gondoskodni, amennyiben pedig azokat elszállíttatni nem tudnák, e körülményt az illetékes m. kir. tisztiorvosnak bejelenteni és a szóban lévő eszközöket elszállítás végett a kijelölt közegeknek átadni”.¹¹

Más egészségügyi intézményeket még a kiürítés elrendelése előtt „menekítették” Németországba. Egyes orvosok, gyógyszerészek és egészségügyi dolgozók igyekezett is mérsékelni kellett és a Németországba való települést előzetes belügyminiszteri engedélyhez kötötték.¹²

Az említett belügyminiszteri rendelet említést tesz azokról is, akik nem fejtettek ki kellő gondosságot a gyógyító intézmények és egészségügyi felszerelési tárgyak ellenség előli biztonságba helyezése érdekében.¹³

Ha nem a magyar történelem legsötétebb korszakának idejéről lenne szó,

⁸ L. ou.

⁹ A csornai járás közegészségügyi jelentése 1945-ről. S. M. L. Vegyes Iratok 526/1946.

¹⁰ A rendeletet a hadművelési terület polgári közigazgatásának vezetője a hírhedt Endre László adta ki. S. M. L. Polgármesteri Iratok 7/1945.

¹¹ S. M. L. Polgármesteri Iratok I. 1/1945 1168/Eln. sz.

¹² Soproni Hírlap, 1945. III. 7.

¹³ Belügyminiszteri rendelet a közegészségügyi személyzet biztosításáról. S. M. L. Polgármesteri Iratok I 1/1945, 126. 309/1945.

komikusnak kellene tartanunk, hogy a Sárváron tanyát vert nyilas belügmintisztérium március 19-én még a „visszafoglalt területek” közigazgatási és egészségügyi ellátásának szervezéséről ad ki rendelkezést.¹⁴

Húsvét vasárnapján a Vörös Hadsereg alakulatai végeláthatatlan sorban vonultak a felszabadult, de dermedt városon keresztül Bécs irányában. A szét-esett megyei és városi közigazgatás gépezetének mielőbbi talpraállítása jelentette az új élet megindítását. Ez azonban igen nagy nehézségekbe ütközött. A megye központja, vasút-, telefon- és táviróösszeköttetés hiányában, teljes elszigeteltségben élt az ország egyéb részeitől, jó ideig a fővárostól is. Az új, demokratikus kormány csak április közepén tette át székhelyét Debrecenből Budapestre. Az egyedüli erő, mely az élet megindítására ösztönzést és segítséget adott: a Vörös Hadsereg helyi parancsnoksága és az alakuló helyi Kommunista Párt.

Az április 11-én tartott népgyűlésen Vaskó párttitkár a romok eltakarításának megkezdésére szólítja fel a város lakosságát és arra, hogy nyújtson segítséget a Vörös Hadsereg sebesültjeinek ápolásában.¹⁵ A sebesültek ellátása igen komoly feladatot rótt a városra. Az Erzsébet kórházon kívül sebesült szovjet katonákat ápoltak majdnem az összes iskolában, kollégiumokban, a műgyetemen, középületekben, laktanyákban, magánépületekben, összesen 33 épület helyiségeiben.¹⁶

Az április 21-én megalakult Nemzeti Bizottság egyik legfontosabb feladatául azt tűzte ki, hogy sikerrel vegye fel a harcot a járványok elhárításáért. Másrészt, hogy megszervezze a közlélmézést. Ezekben a napokban a Nemzeti Bizottság a brennbergi bányászok küldöttségét fogadja, akik rögtöni segílyt kérnek éhező családjaik számára. A szovjet parancsnokság azonnali intézkedése: 1 vagon gabona és ugyanennyi burgonya kiutalásával segíti az éhezőket.

A Soproni Nemzeti Bizottság intézkedik az üzletek kinyitásáról és elrendeli a pékek munkába állítását. A kenyér napi fejadagja ezekben az időkben napi 15 dkg. A közlélmézés biztosítása érdekében kötelezővé tették a hüvelyesek, a liszt-, burgonya-, zsír-, cukor- és sókészletek bejelentését. Gabonát és élelmiszereket más közlekedési eszközök hiányában távoli vidékekről szekerekkel szállítottak a városba. Ezekre a súlyos időkre és nehézségekre emlékezik az akkori polgármester egyik felszólalásában: „... májusban ez a város még halott város volt. Az összes üzletek, bankok zárva voltak, az emberek alig mertek az utcára menni. Az élelmiszerkészleteinket a náci és nyilas béreinceik a városból elszállították. Üres raktárakat hagytak hátra. De nem voltak közlekedési eszközeink sem.”¹⁷

A közlélmézésen kívül az egészségügyi ellátás megszervezése és a járványveszély elhárítása a legsürgetőbb feladatként jelentkezett. A főispán, a polgármester és a tisztifőorvos — megtárgyalva a kialakult helyzetet — arra az elhatározásra jutottak, hogy a város három kerületét több kisebb egységre, körzetre bontják, s ezeknek orvosi ellátását egy-egy orvosra bízzák. Így azután az I. kerületbe 6, a II. kerületbe 4, a III. kerületbe 2 orvost rendeltek ki. A beosztott körzeti orvosok (ahogyan akkor nevezték tömborvosok) a kijelölt körzeteket

14 S. M. L. Polgármesteri Iratok I.1945 1168 Eln.

15 Takáts Kálmán: Sopron város és a megye felszabadulása 1945-ben. Soproni Szemle, 1956, X. évf., 1. sz., 1–15 l.

16 S. M. L. Főispáni Iratok, 1945, 55/1945.

17 Polgármester felszólalása Sopron thj. város közigazgatási bizottságának 1945. okt. 30-i közgyűlésén. S. M. L. 1945. évi Közj. Biz. Iratok.

naponta látogatták. A 12 háztömborvos rendszeresen ellenőrizte a köztisztasági helyzetet, figyelemmel kísérte a tetvességi eseteket. Gondoskodott a fertőző betegek azonnali kórházba szállításáról, a fertőtlenítés, a tetvetlenítés végrehajtásáról. A kerületi hatósági orvossal rendszeresen, lehetőleg naponta megbeszéltek a tennivalókat. Az első időkben azonban az új szervezet működése elé is akadályok tornyosultak. Fertőtlenítő felszerelés és egészségőrök hiányában, még a primitív eszközökkel elvégezhető fertőtlenítés is nehézségekbe ütközött. A tavaszi hónapokban, áprilisban és májusban volt a város egészségügyi helyzete a legkritikusabb a járványveszély szempontjából. Erre utal a tisztifőorvos 1945 április hónapról adott összefoglaló jelentése:

„A város közegészségügyi állapota a várost ért súlyos bombázások óta a multhoz képest nagy mértékben romlott. A hazatérő katonák, de főként a deportáltak kiütéses tifusszal fertőzve érkeztek a városba és így a kiütéses tifuszt széthurcolták a lakosság között a legmesszebbmenőbb óvintézkedések ellenére is. Ennek ellenére 1945 április havában 668 typhus exanthematicus bejelentés, illetőleg kórházi gyógykezelés történt, de a megbetegedések száma ennél is több volt, mert számos eset nem került bejelentés és észlelés alá. Ezenkívül erős kanyaró járvány lépett fel a gyermekek között, sok esetben súlyos tüdőgyulladásal szövődve.”¹⁸

A nagy számú fertőző beteg elhelyezése és gyógykezelése a Vöröskeresztes kórházban és a három hadikórházban történt. A hadikórházak polgári egyéneken kívül katonákat és deportáltakat is gyógykezelésben részesítettek. Az egyesített kórházak parancsnoka április végén a főispánnak küldött jelentésében arról tesz említést, hogy a betegek élelmezése, gyógy- és kötszerellátása nehézségekbe ütközik, és ezért a gyógyuló betegek egy részének elszállítását szorgalmazza. A jelentés idején e kórházak fertőzőbeteg létszáma 1000 fő.¹⁹

A megyeszékhelyet a második világháború során 9 légitámadás érte. A város lakóépületekben és egészségügyi intézményekben is súlyos károkat szenvedett. A romépületek aránya (13%) országos viszonylatban itt volt a legmagasabb a magyar városok közül. A németek 1800 soproni lakost hurcoltak el, a háborús események következtében pedig 2200 ember vesztette életét. A lakosság száma az 1941-es népszámlálás alkalmával 42 255 volt, de 1945. június 30-án csupán 27 248 és még 1946. augusztus 1-én is csak 29 644.²⁰

Súlyos károkat szenvedett a városi Erzsébet kórház is. Az épületkár 44%-os, a berendezést és felszerelést ért kár 84%-os volt.²¹ A felszabaduláskor a romos kórházat a Vörös Hadsereg vette igénybe sebesültjei részére. Az eredetileg 320 ágygal rendelkező közkórház, 230 ágygal az Orsolya-rendi zárdában folytatta működését. Az eredeti épületben csupán a 30 ágvas elmeosztály maradt.²² A városi járványkórház is jelentékeny károkat szenvedett, de fertőtlenítésre és tetvetlenítésre néhány hetes kiesés után használhatóvá vált. Végül is május hónapban a járványkórház megkezdte 45 ágygal működését.

A vármegye betegellátásának szolgálatában álló két másik kórház szeren-

18 Részletes orvosi jelentés Sopron város általános egészségügyi állapotáról. S. M. L. Soproni Tisztifőorvosi Iratok, 1945 286/45.

19 S. M. L. Főispáni Iratok, 1945. 89/1945 sz.

20 Boronkai Pál: Sopron újjáépítése. Soproni Szemle, 1960. XIV. évf., 1 sz., 8-33 l.

21 L. ou.

22 A sebészet, szülészeti az Orsolya-zárdában működött, később ugyanitt a belgyógyászati osztály is. A fül-orr-gége-, bőr-, szemészeti osztályok és a labor az evangélikus elemi iskolában, a fertőző osztály a Zrínyi leánynevelő intézetben nyert elhelyezést.

csére nem szenvedett jelentősebb háborús károkat. Sopron vármegye kapuvári közkórháza szervezett betegágyainak száma 258 volt. Ebből a felszabadulás hónapjaiban 182 ágy volt működőképes állapotban. A kórház 5 osztályra tagolódtott. A sebészeten 52, a szülészetben 13, a belgyógyászati osztályon 37, a fertőző osztályon 21, az elmeosztályon 59 ágy állott a betegek rendelkezésére. A háború utáni nehézségekre mutat, hogy a belgyógyászati betegek elkülönítését a tüdőbetegektől nem sikerült megoldaniok. A kórház orvoslétszáma 1945 májusában mindössze 5 fő volt.

A csornai Margit Közkórház, az előbbihez hasonló jellegű 256 ágylétszámú gyógyító intézmény. 1945 tavaszán a betegek gyógykezelését itt is 5 orvos végezte, annak ellenére, hogy az ágyak száma a háború előttihez képest emelkedett és 280-ra nőtt.

A fentiekén kívül még Csepreg községben működött egy 80 ágyas szükségkórház, melyet április hó elején állítottak fel az esetleges sebesültek részére.

A vármegye területén a felszabadulás előtt 18 gyógyszer-tár működött a soproni 8 gyógyszer-táron kívül. A fertőzőbaktériológiai gyógyszer-tár teljesen megsemmisült, a büki, a simasági gyógyszer-tárat kifosztották. Részben a háborús veszteségek, részben az utánpótlás teljes hiánya miatt, az összes gyógyszer-tár igen nagy mértékű gyógyszer- és kötszer-hiánnyal küzdött. Gyógyszérumok teljesen hiányoztak. A soproni 8 gyógyszer-tár közül április vége táján már 5 működött. A lakosság részéről széthurcolt gyógyszerek egy részét sikerült összegyűjteni.

A gondozó intézetek közül a soproni Tüdőbeteggondozó megszakítás nélkül folytatta munkáját 1945-ben. Hasonlóképpen a csornai, csepregi és a kapuvári gondozók is.

Az egészségházak nem szenvedtek komolyabb háborús károkat. A Zöldkereszt egészségvédelmi szolgálat a tavaszi hónapokban a védőnőhiány és a helyiségek igénybevétele miatt csak kevés helyen működött.

A mentőszolgálat nehézségeire jellemző, hogy Sopronban pl. hosszú ideig nagy gondot jelentett egyetlen lónak a hiánya, a meglévő lovas mentőkocsi üzembehelyezéséhez.²³

A megye egészségügyének személyi ellátottsága a felszabadulás idején és az azt követő időkben viszonylag kielégítőnek volt mondható. A vármegyei tisztifőorvoson kívül 4 járási tisztiorvos, 32 községi körorvos és 7 magánorvos működött a megyében a felszabadulás első heteiben. A megye lakossága az 1945. ápr. 30-i összeírás szerint 171 576 fő, s így 4637 lakosra jutott gyógyító tevékenységet folytató hatósági orvos. Az egyes járások ellátása azonban nem egyenletes. Míg a soproni járásban 3509 lakosra jut egy hatósági orvos, addig a kapuváriiban 5332-re.

A vármegye területén (Sopronon kívül) 19 gyógyszerész működött. Fogtechnikus csupán egy volt a vármegyében. A hatósági bábák száma 100 fő, a magánbábáké 7 fő. Fertőtlenítő és egészségőr 8 volt a felszabadulás idején, viszont az egészségügyi védőnők száma csak 5.²⁴

(Folytatjuk)

23 S. M. L. Soproni Tisztifőorvosi Iratok, 1945, 286/45.

24 A megyei egészségügy személyi adatai Sopronra nem vonatkoznak.

A soproni egészségügy a felszabaduláskor és 1970-ben

Írta: Jancsó Miklós

A soproni városi közkórház a proletárdiktatúrának köszönheti megindulását 1919-ben. Az induláskor sebészeti, belgyógyászati, nőgyógyászati és bőr- s nemibeteg osztály nyílt csak meg, a két első osztálynak volt csupán egy-egy segédorvosa. 1927-ben összesen 18 orvos van: az eddigiek mellett Röntgen- intézet és szemészeti osztály is. 1937-ben került a sor az elme- és idegosztály rendszeresítésére, majd 1943-ban a tüdőbetegosztályra, amely azonban magában a kórházépületben nem talált helyet. Innen már stagnál a szépen megindult fejlődés, a kutató és gyógyító munka. Részben oka az időközben kitört II. világháború, részben a csend, mely a viharokat megelőzi, a közöny, amely megüli a lelkeket a jövőbe vetett bizonytalanság miatt. A bevonulások, a katonai szolgálatok állandósulnak. A munka csak a kurrens dolgok végzésére szorítkozik. Majd a hovatovább minden napra eső légiriadók, bombázások, a munkaidő nagyobb részében az óvóhelyekre kényszerítik az orvosokat, betegeket egyaránt. Komoly műtétekről, orvosi ténykedésekről szó nem lehet ilyen körülmények között. Tetézi a bajokat a hadszíntérről állandóan érkező sebesültek mindinkább növekvő száma. Az ő ápolásukra egyes osztályokat részben, másokat teljes egészükben átad a kórházigazgatóság. Az ápolást, kezelést a kórházi orvosok és ápolónővérek végzik. Sok a menekülő, aki lakás és a legszükségesebbek hiányával van Sopronban. Természetesen idült és egyéb természetű betegségeikkel ők is szaporítják az egyébként is nagy beteglétszámot. A rendet, amiről eddig még egyáltalán beszélni lehetett, 1944 decemberében végleg megbontotta egy repülőbomba, mely a bőr- és nemibetegosztályt, s a szemészeti pavilont csaknem teljesen elpusztította. Nem volt ez meglepő, hisz az egész háború alatt a kórház telepítésének legkevésbé célszerű voltát a vasútvonal közelségében látta minden gondolkodó, tárgyilagos ember. Ez a bomba nemcsak az említett épületet tette tönkre, de a többi objektumban is mindenütt kitört ablakok, helyükből kimozdult ajtók, ablaktokok éktelenkedtek. A nagyobb bajokat mégis a megrongált központi fűtés vezetékai okozták. Ezek a csövek, a bár gyenge, de állandóan jelentkező fagyok miatt hol az egyik, hol a másik helyiségben repedtek meg; mert az ablak, ajtó ritkaság számba ment. A javítás keresztülvitelére ember alig vagy egyáltalában nem volt. Anyag, amivel esetleg helyre lehetett volna hozni, a háború utolsó évében járván, szintén ismeretlen fogalomná vált. Mindenre szükség- és kényszermegoldásokat kellett alkalmazni, mert a betegellátás nem szenvedhetett hiányt. A kórház elromosodása lassan — a belső bajokkal együtt — nemcsak demoralizálta, de egy kisebb elsősegélyhelyé süllyesztette a korábban szépen, példásan működő betegápolást.

De bármily súlyosak voltak is a hiányok, bajok (hisz más nem is volt), az orvosi munkának mennie kellett mindenütt, különösen a sebészeti és szülészeti osztályon. Ezeknek az osztályoknak a munkáját részben nem tudta befolyásolni, részben fokozta a háború. A városban nagy volt az orvoshiány. Egyik katonáskodott, másik a háborús eseményekkel kapcsolatban külföldön tartózkodott. Így a városba települt nagy hadikórház egység (volt ugyan saját orvosi garnitúrája, de a betegekhez képest kicsi) most már nemcsak a katonai, hanem a polgári betegeket is kénytelen volt felvenni kezelésre. Megtette azt annál is

inkább, mert a város itthon maradt orvosai, akik a hadikórházakban is dolgoztak, munkájuk fejében kikötötték azt. A harcok elől menekülő polgári lakosság egészségügyi ellátása — minden külön megszervezés nélkül — ezekre az intézményekre hárult. Minden kórházi egység, egymástól függetlenül, önállóan működött, ahogy tudott. Az élelmiszerek megszerzését is öntevékenyen, minden segítség nélkül, az orvosok, ápolónők és mozgóképes betegek látták el. Összefogó kapocs nem volt. A katonai vezetés már régen megszűnt. A városi tisztifőorvost szolgálati útja alkalmával bomba ölte meg a Templom utcában. Tetézte a bajokat, hogy a hadikórház egyik-másik egységének több ízben kellett helyet változtatnia: vagy az épületet érte bomba, vagy a környékről átterjedt tűz rongálta tovább az egyébként is romos helyiségeket. Tűzoltóság, víz- és villanszerelés nem volt. A mentést, a költöztetést a kórház saját személyzete s a környék beszervezett lakosságának segítségével végezte. (Sopron városi tanács VB Kórházának II. Évkönyve. Szerkeszt. Gerencsér Nándor és Jancsó Miklós 8. 13–14.)

Ebben az állapotában érte a várost a felszabadulás. A közeli osztrák területen nagy csaták dúltak, óriási tömegben hozták a szovjet sebesülteket a városba, jóformán minden lehetőséget fel kellett használni, így a romos kórházat is igénybe vette a szovjet katonaság, a kórház személyzete pedig az orsolyiták zárdájába és iskoláiba vonult. Az eredeti helyre csak 1947 tavaszán térhetett vissza. Hatalmas küzdelmet jelent a következő időszak, míg Sopronnak ez a régente elhiresedett intézménye eljutott a mai magas fokra, és egyúttal az egész közegészségügy jóval túlszárnyalta a felszabadulás előtti korszakot. Ma hatalmas feladatokat old meg a soproni egészségügy. Lakosságunk ma hozzávetőlegesen 47 000, a járásé kb. 28 000. Az utóbbi években az ellátást igénylő lélekszám nagy mértékben emelkedett, aminek oka a sok bejáró dolgozó, valamint a biztosított beteg számának növekedése.

Az egészségügyi ágazatokhoz 10 intézmény tartozik.

1. Kórház

Az alábbi osztályok működnek. *Belgyógyászat* (Egy főorvos, öt beosztott orvos). A kórház legkihasználtabb osztálya. Van belgyógyászati jellegű „örzö szoba” is, ahol a súlyos, életveszélyben levő betegek fogadása történik. *Sebészet* (Egy főorvos, két beosztott orvos). Az utóbbi időben a betegáramlás megnőtt. Intenzív terápiás osztálya fogadja a súlyos sérülteket, megszünteti az életveszélyes állapotot. *Szülészet és nőgyógyászat* (Egy főorvos, három beosztott orvos). 1967-ben elkészült a korszerű műtő. Van újszülött osztály is. A szülések számának örvendetes szaporodása folytán a helyiségek száma kevésnek kezd bizonyulni. *Gyermekosztály* (Egy főorvos, négy beosztott orvos). A termek boxosítottak. Van „koraszülött” kórterem, készülékekkel. *Fül-orr-gége* (Egy főorvos). Az osztályt korszerű műtő egészíti ki, több férőhely biztosítása történt. *Szemészet* (Egy főorvos, egy beosztott orvos). *Bőrgyógyászat* (Egy főorvos). Mykológiai állomásáról a SSz 1967. évfolyamában a 369. lapon emlékeztünk meg. *Ideg- és elmeosztály* (Egy főorvos, két beosztott orvos). Túlszűfolt. Itt intézik az alkoholisták elvonó kúráját is. *Urológia* (Egy főorvos, egy beosztott orvos). Működését tekintve egyik legkihasználtabb osztály, mert az ellátási területen kívüli helyekről is kéri felvételüket betegek. *Fertőző osztály* (Önálló orvosok nélkül). Egyelőre nem felel meg elhelyezése, mert nem lehet a betegeket kellőképp elkülöníteni. *Tüdőosztály* (Két főorvos). A betegek száma örvendatosan csökken ugyan, mégis zsúfoltság van, mert a megyében megszüntették a kórházak tüdőosztályait és ide utalják be a betegeket. *Központi laboratórium* (Egy

főorvos, egy szakorvos). Évente általában 94 000–100 000 beteget vizsgálnak meg. Zsúfolt intézet. *Röntgen osztály* (Egy főorvos, egy adjunktus, két szakorvos). Évente kb. 12 000–15 000 beteget vizsgálnak meg. A vizsgált személyekről zömével fényképfelvételt is készítenek. *Kórbonctan* (Egy függetlenített adjunktus). Tudományos jellegű és igényű munka folyik. *Vérellátó állomás*. 1960 novemberében óta dolgozik. Előírt tervszámait rendszeresen túlteljesíti és különleges vérvizsgálatokat is. végez. *Nővérszállás*. 1966 októberében óta működik, 17 fő lakja, eléggé zsúfolt körülmények közt.

2. Rendelőintézetek.

A betegforgalom napi 1200–1500 főre tehető. Minthogy vidékről is járnak be betegek, a rendelők zsúfoltak. Az új rendelőintézet építésének befejezése a közeljövőben várható, akkor ez a zsúfoltság enyhül. A szakorvosi rendelés 240 óra. *Általános körzeti orvosi szolgálat*. Az orvosok száma újabban 13-ról 14-re emelkedett, az ápolónők 7-ről 15-re. Legújabban Brennbergen, Bánfalván és Fertőrákoson nyílt orvosi rendelő. A városban egy-egy körzeti orvosra 3 000–3 500 fő jut. *Üzemegészségügyi szolgálat*. Az üzemek egészségügyi ellátását 2 fő-foglalkozású, 12 részfoglalkozású üzemorvos és több tanácsadó orvos biztosítja.

3. Gondozóintézetek.

Tüdőgondozó intézet (2 főorvos). Külön helyiségekben. A tüdőbetegek számának örvendetes csökkenése folytán az intézet feladatai bővültek. Főbb tennivaló lett a tüdőbetegek felkutatása, gyógyítása, gondozása, védőoltások adása, szűrővizsgálatok. *Idegbeteg gondozó intézet* (Egy részfoglalkozású főorvos). Az intézet 1967 óta működik a rendelőintézetben. Forgalma nagy; feladata a még be nem utalt vagy elbocsátott elmebajosok gondozása. *Bőr- és nemibeteg gondozó* (Egy főorvos). Főbb feladata szűrővizsgálatok, kezeléseik, felvilágosító munka, valamint nemibetegek felkutatása. *Onkológiai intézet* (Egy főorvos). A rendelőintézetben működik. 1951-ben létesült, de 1968 szeptemberében óta vannak jobb eredményei. Hivatása rákgyanús és rákbetegek felkutatása, ellenőrzése, gyógyítása, gondozása. 700–800 rákos beteget tart számon, az új felfedezett betegek száma évente 150–170 főre tehető.

4. Anya- és gyermekvédelmi szolgálat.

A Május 1. térre való költözésével jobb eredmények lehetősége nyílt. *Körzeti gyermekorvosi szolgálat*. Egy körzetben a 3 000 főt is meghaladja a betegek száma. Részben járóbetegek 14 évig, részben fekvők a lakásukon. Munkakörükhöz tartozik az egészséges gyermekek, csecsemők gondozásának tanácsadása, családlátogatás, gyógyító, ellenőrző munka stb. *Védőnői szolgálat*. A körzeti szám hét volt, legújabban 15-re emelkedett. A védőnők munkáját vezető védőnő és gyermekorvosok irányítják. A munka megszervezése jó, de túlterhelés mutatkozik. Panaszok nem érkeznek. *Anya- és csecsemővédelem*. Munkaterülete az egészséges csecsemők ellenőrzése, a terhességvédelmi tanácsadás. E szolgálat jó munkáját tanúsítja, hogy városunkban a csecsemőhalálozási arányszám lényegesen jobb, mint a megyéé vagy az egész országé. Terhes anyáink száma örvendetesen növekszik.

5. *Iskolaiügyi szolgálat* (2 orvos). Sopron iskolaváros lévén, több ezer diákját egészségügyileg ellátni óriási feladat. Külön iskolafogászat is működik. A felsőoktatási intézmények maguk alakították ki rendelőt és gondoskodnak felszerelésről.

6. *Bölcsődék.* 4 területi (városi), valamint öt üzemi bölcsőde működik. Zsúfoltak, a gyermekgondozási segély révén azonban enyhülés várható.

7. *Állami közegészségügyi felügyelőség.* A város egészségügyi osztályán belül működik. Főbb témakörei: település-, ételmezés-, iskola-, munkaegészségügy és járványügy.

8. *Szociális gondozás* (egy gondozó). Feladata a város területén élő, gondozásra szoruló öregekről és a szoc. otthoni elhelyezést igénylőkről környezettanulmányok elkészítése, gondozásuk, rokkant személyekre és a szellemi fogyatékoságúakra felügyelés.

9. *Az öregek napközi otthona.* 1967 óta működik a Magyar u. 22 szám alatt. Feladata családi gondozásban nem részesülő öregek, csökkent munkaképességű személyek részére nappali hely biztosítása, ezen kívül napi egyszeri meleg étkezés és a kulturális igények kielégítése. A gondozottak száma 32, köztük 30-an részesülnek – csekély térítés ellenében vagy térítés nélkül – étkeztetésben. 1968-ban a résztvevők a balfi fürdőt is rendszeresen igénybevehetik.

10. *Szociális otthonok.* A megye szociális otthonai zsúfoltak. Az átlagos életkor növekedésével az igénylők száma fokozottabb; a megye otthonainak száma kilenc. *Az elmebetegek bánfalvi szociális otthona.* A gondozottak létszáma 100 fő. Orvosi ellátásukat általános és idegszakorvos végzi, az ápolási feladatokat pedig 10 ápoló. Az épület, hajdani kolostor a 17. századból, elavult. *Betegek szociális otthona* a Balfi úton. A gondozottak létszáma 205 fő, köztük magatehetetlen 150. A gondozási munkát 26 dolgozó látja el. Három részfoglalkozású orvos tevékenykedik a betegek ellátásában. Az épület elavult.

Nem tartozik a két állami szanatórium a városi intézmények sorába, de szorosan együtt működnek velük. A gyógyszertárak száma hét.

***

A közeljövő tervei a kórházi túlszűfolttség enyhítésére vonatkoznak. Az elmeosztály 90 ágyas pavilonnal növekszik. A gyermekosztályhoz fertőző-gyanúsak elkülönített helyiségeket kapnak. Az új rendelőintézetben korszerű Röntgenosztály kap helyet. Körzeti rendelő megnyitása a Híd utcában s a Szabadság körúton gyógyszertárral. A régi rendelőintézet átalakítása az újnak megnyitása után. A nővérszállás áttelepítése a Kőfaragó térre, korábbi helyén fiatal orvosok lakása lesz. A tüdőgondozó nagyobbitása. Iskolaorvosi rendelő nyitása a Szent György u. 16. szám alatt.

Távolabbi terv, amely a jelenlegi bajokon segítene, 300 ágyas klinikai épület emelése.

Soproni hirdetések felszabadulásunk időszakából

(1945. ápr.—nov.)

Írta: Varga Imréné

A normális élet és rend fenntartásáról szóló első felhívást, a szovjet katonai parancsnokság adta ki, „1. számú parancsa”-ban, 1945. április 1-én. Ezt követően városunk utcáin egymás után jelennek meg a hirdetések, plakátok és röplapok. Mozgósítanak az újjáépítésre, a népi erők egyesülésére: a szabad és demokratikus Magyarország megteremtése érdekében. A demokratikus pártok, élükön a Magyar Kommunista Párt a népi követelések zászlóvivője: Békét, Kenyeret és Földet. Végül az 1945. évi novemberi országgyűlési választások propagandáját is számos plakát tükrözi.

Sopronban megjelent, ill. nyomtatott hirdetések bibliográfiai adatait közöljük az alábbiakban.

(E hirdetések a levéltárban és a Liszt Ferenc Múzeumban a kutatók rendelkezésére állnak.)

1945. április 5.

Hirdetés Sopron város és vármegye területén tartózkodó miniszteriális tisztviselők jelentkezéséről. (Röplap) Székely és tsa nyomda. 15 × 21 cm. (rózsaszín papír)

(Sopron szab. kir. thj. város polgármesterétől 5512/1945. III. sz.)

1945. április 5.

Hirdetés emberi és állati hullák bejelentéséről. (Röplap) Székely és tsa. nyomda. 15 × 21 cm. (rózsaszínű papír)

(Sopron szab. kir. thj. város pm-től 5517/1945. IV. sz.)

1945. április 12.

„Hazánkon végighömpölygött a háború ... most ezeréves magyar hazánk parancsolja: fogjon fegyvert minden magyar, ősi ellenségünk, Németország ellen. 1945. május 20-ig jelentkezzenek a város polgármesterénél”. (Plakát) Röttig-Romwalter nyomda. 42 × 60 cm. (zöld színű)

(Magyar Honvédelmi Minisztérium toborzási felhívása.)

Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök, Vörös János vezérezredes)

1945. április 18.

Felhívás a zsidó ingóságok 1945. május 12-ig való leadása tárgyában. (Plakát) vargyasi Máté Ernő nyomda. 30 × 42 cm. (kék színű)

(Sopron szab. kir. thj. város polgármesterétől)

1945. április 18.

Fertőző betegségek bejelentésére és az orvosi szakrendelések megkezdésére felhívás. (Plakát) v. Máté Ernő ny. 30 × 43 cm. (zöld színű)

(Sopron szab. kir. thj. város polgármesterétől)

1945. április 22.

Hirdetés az adózó közönséghez, hogy adófizetési kötelezettségének tessen eleget. (Plakát) v. Máté E. nyomda. 30 × 42 cm. (zöld színű)

(Sopron szab. kir. thj. város pm-től 05675/1945.)

1945. április 23.

Közmunka rendelet a rombadöntött város újjáépítésére. (Plakát) v. Máté E. nyomda. 42 × 60 cm (rózsaszínű)
(Polgármestertől)

**Ifjúmunkások!
Parasztifjak!
Diákok!**

Az öntudatra ébredt magyar ifjúság már harsánnyal indult Magyarországszerte a népi demokráciáért, a reakció kisöpréséért, az ifjúsági egység megteremtéséért! Az ifjúság olyan helyet fog elfoglalni demokraciánkban, amelyent egységével, felelősségével és világos ifjúsági politikájával kiharcol.

Tanultunk a múltból! Láttuk, hogyan használta fel a fasiszmus, a reakció az ifjúságunkat saját céljaira. Láttuk, hogyan forgácsolta ezer felé erőit, hogy a felaprózott ifjúsággal lehetetlenné tegye az öntudatra ébredést.

Sorainkba álltak a falvak elnyomott paraszti ifjai. A gyárak és üzemek kiszákmányolt és félrevezetett munkás ifjai. Az iskolák reakciós elmaradottságába és a hivatalok bürokráciájába zárt értelmiségi ifjúság.

A M. D. I. Sz.-ben ma együtt harcol, tanul, sportol és szórakozik a demokratikus Magyarország Ifjúsága. A mi kérdéseinkről beszélünk, a mi dolgainkban döntünk és a soproni ifjúság egységét kovacsoljuk a M. D. I. Sz. nagygyűlésén csillótörtök délután 1/5 órakor az Elite-Mozgó helyiségében.

**Magyar
Demokratikus Ifjúsági Szövetség
soproni szervezete**

Csak a fasiszta Ifjúság marad ottlőni!

1945. május 10.

1945. április 23.

Hirdetmény a közellátási adatok bejelentéséről. (Plakát) Máté E. nyomda. 30 × 42 cm. (rózsaszínű)
(Sopron szab. kir. thj. város polgármesterétől 5635/1945. K.)

1945. április 23.

Hirdetmény a kézműiparosok jelentkezéséről 3 napon belül az Ipartestületnél. (Plakát) Máté E. nyomda. 30 × 42 cm. (zöld színű)
(Sopron szab. kir. thj. város I. fokú iparhatóságától 636/1945.)

1945. április 24.

Hirdetmény a vármegye területén lévő állatok vágásának tilalmáról. (Plakát) vargyasi Máté E. nyomda. 30 × 42 cm. (rózsaszínű)
(Sopron város polgármesterétől 5636 (1945. K.)

IGAZÁN
MAGYAR AKARSZ MARADNI?

Vagy a régi világban álmodozol tovább és elpusztulsz.

AKAROD
a társadalmi választások lerombolását?
Vagy az osztálykülönbség híve vagy és titokban szolgálod a reakciót, a halálot?

EGYSÉGET
AKARSZ?

Akarod Te

MUNKÁS munkádért a megélhetési viszonyokhoz szabott megfelelő munkabért!

PARASZT földet és szerszámot!

DIÁK az oktatási reformot!

Sorsdöntő kérdésekre kapsz választ február hó 28-án, csütörtökön, délután 5 órakor a **MADISZ** székházában (Ógábona-ter. 2).

„**ÚJ UTAKON**” címmel mindent átölelő beszámoló kerül előadásra.

Előadók: **OSTOJOS GYÖRGY, BARTOS LAJOS.**
Utána szabad vitést és műsor.

Soproni útja feltétlenül jöjj el!

1945. június 28.

1945. április 25.

Hirdetmény. „Sopron város és környéke dolgozói egységesen ... ünneplik meg a szabad, független és demokratikus Magyarország első május 1-ének ünnepét”. (Plakát) v. Máté Ernő nyomda. 60 × 84 cm. (narancsszínű)
(Sopron szab. kir. thj. város polgármesterétől)

1945. április 30.

Hirdetmény az újjáépítéshez szükséges anyagok és emberi erők biztosítása tárgyában. (Plakát) Máté E. nyomda. 42 × 60 cm. (kék színű)
(Sopron szab. kir. thj. város pm. 5717/1945. V. szám)

1945. május 1.

Május elsején Sopron és környéke dolgozói hitet tesznek a szabadság, a demokrácia és az ország függetlensége mellett, te is ott legyél. (Röplap) (ny. n.) 15 × 10 cm.

(A Magyar Kommunista Párt) (Liszt Ferenc Múzeum M. 404.)

1945. május 1-re

Plakát tervek magyar és orosz nyelven, kézzel írt. (21 × 34 cm) 2 lap.
(Liszt Ferenc Múzeum M. 394.)

A SOPRONI
NEMZETI SEGÉLY
javára
SZAMSZONOW LOVE IZAKOVICS
moszkvai karmester

f. évi augusztus hó 6-án, hétfőn este 8 órakor
SZIMFONIKUS HANGVERSENYT
rendez.

MŰSOR:

Schubert: Homell szimfonia	Liszt: II. magyar rapszódia
Weber: Koncerti n. 10	Strauss: Kék Duna keringő
Csajkovszky: VI. szimfonia	Strauss: Tavasz hangok
Szünet.	Szenszau: Szamszou delilla
	Berlioz: Rakóczi induló

Nemzeti Segély
soproni szervezete.

1945. augusztus 6.

1945. május 8.

Közlemény a fegyverletételről. (Plakát) Röttig-Romwalter nyomda. 42 × 60 cm. (kék színű)

1945. május 9.

Sztálin marsall napiparancsa a Vörös Hadsereg csapataihoz és a Hadi Flot-tához. „Köszöntelek benneteket a Nagy Honvédő háború győzelmes befejezése alkalmából”. (Röplap) Röttig-Romwalter ny. 15 × 20 cm. (zöld színű)

(I. Sztálin)

1945. május 10.

Ifjómunkások! Parasztifjak! Diákok! (Röplap) Röttig-Romwalter ny. 14 × 20 cm. (sárga színű)

(MADISz soproni szervezetének felhívása nagygyűlésre)

(Liszt Ferenc Múzeum M. 398)

1945. május 12.

Hirdetmény a járványos betegségek fellépésének és elterjedésének megakadályozásáról. (Plakát) Máté E. nyomda. 42 × 60 cm. (narancsszínű)
(Sopron szab. kir. thj. város pm-től 6042/1945.)

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT
csornai járási szervezete, 1945. szeptember 23-án
vasárnap d. e. 11 órakor
Csornán, a Főtéren
NAGY-
GYŰLÉST
TART
A gyűlésen **KÁLLAY GYULA**
budapesti központi titkár
RÁCZ GYULA
budapesti központi titkár
log. felelős
Pártkülömbreg nélkül szeretettel elvár minden ifjat
és öreget, ferfit es not a Magyar Kommunista Párt

1945. október 1.

1945. május 15.

Hirdetmény a tűzveszélyes állapotok megszüntetéséről. (Plakát) Máté Ernő
nyomda. 30 × 42 cm. (zöld színű)
(Sopron szab. kir. thj. város polgármesterétől 6228/1945. XIV. szám.)

1945. május 19.

Minden magyar nő jöjjön el a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének
... alakuló ülésére. (Plakát) Röttig-Romwalter ny. 42 × 60 cm. (kék színű)
(Magyar Nők Demokratikus Szövetsége soproni csoportja)

1945. május 20.

A Szociáldemokrata Párt soproni szervezete május 20-án ... nagygyűlést tart. (géppel írt röplap) 21 × 13 cm. (fehér színű) Liszt Ferenc Múzeum M. 411. (Szociáldemokrata Párt soproni szervezete)

1945. június 10.

Sopron dolgozói! ... június 10-én 11 órakor a Városi Színházban együttes nagygyűlést tart a MKP, SzDP, Szabadszakszervezet. Tömegesen jelenjete meg. Rólatok lesz szó! (Plakát) Röttig-Romwalter nyomda. 59 × 83 cm. (kék színű)

E nagygyűlést hirdető plakát változata:

„Sopron dolgozói! Ti rólatok lesz szó a vasárnapi nagygyűlésen a Városi Színházban. Mindenki ott legyen! Erősítsük az egységet!” (Plakát) Röttig-Romwalter nyomda. 60 × 84 cm. (rózsaszínű)

(MKP, Szoc. Dem. Párt, Szabad Szakszervezet)

1945. június 24.

Sopron város és vármegye népéhez! A Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok ... együttes nagygyűlést tartanak ... Beszélnek a pártok országos vezetői. (Plakát) Röttig-Romwalter nyomda. 60 × 83 cm. (kék színű)

(Polgári Demokrata Párt, NPP, Független Kisgazda Párt, Szocdem Párt, MKP.)

Ugyanez a plakát megjelent röplap formájában is. Röttig-Romwalter nyomda. 15 × 20 cm. (zöld színű)

1945. június 28.

Igazán magyar akarsz maradni? (Plakát) Röttig-Romwalter ny. 59 × 83 cm. (zöld színű). (Liszt Ferenc Múzeum M. 400.)

A fenti plakát röplap változata. ny. n. 15 × 18 cm. (kék színű)

(Liszt Ferenc Múzeum M. 399.)

1945. augusztus 2.

Felhívás a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek és filmek megsemmisítéséről. (Plakát) v. Máté Ernő nyomda. 83 × 59 cm. (fehér színű)

(Sopron thj. város polgármesterétől 10135/1945. I.)

1945. augusztus 5.

Szociáldemokrata Párt soproni szervezete aug. 5-én nagygyűlést tart. (Plakát) Röttig-Romwalter nyomda. 83 × 60 cm. (zöld színű)

(Szociáldemokrata Párt soproni szervezete)

1945. augusztus 6.

A soproni Nemzeti Segély javára ... hangverseny. (Plakát) Röttig-Romwalter nyomda. 60 × 42 cm. (narancsszínű)

(Nemzeti Segély soproni szervezete)

1945. augusztus 9.

Hirdetmény a boroshordókészlet és szükséglet bejelentéséről. (Plakát) Máté Ernő nyomda. 30 × 42 cm. (kék színű)

(Sopron thj. város polgármesterétől 10105/1945. II.)

1945. augusztus 10.

Határozat az erdőkben okozott kártételek megakadályozásáról. (Plakát) v. Máté Ernő nyomda. 30 × 42 cm. (narancsszínű)

(Sopron thj. város polgármesterétől 10212/1945. VI.)

1945. augusztus 22.

Felhívás a járdák és gyalogutak tisztántartásáról. (Plakát) Máté E. nyomda.
31 × 45 cm. (sárga színű)
(Sopron thj. város pm. 11128/1945.)

A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség!

Sopron Ifjúsági Iskolai Munkácsa hívja fel a Magyar Demokrátikus Szövetségre!

A Demokratikus Ifjúsági Szövetségnek tagja lehet:

1. Minden ifjú, akár tagja valamely politikai pártnak, akár párttagként.
2. Nem lehet tagja az az ifjú, aki magyarországi vagy külföldi fasiszta mozgalmakban részt vett.
3. A Demokratikus Ifjúsági Szövetség célja a nemzeti demokratikus erők összefogása a szabadság kiábrándulására és a demokratikus Magyarországi újjáépítésre.
4. A M. D. I. Sz. teljes erejével támogatja az Ideiglenes Nemzeti Kormány munkáját és magáévá teszi a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programját.

As egész Ifjúsági Szövetségi Szövetség előtt van szükség, hogy mindenki megismerje a szociális, politikai és gazdasági helyzetet, és a közvélemény kialakítását. — Ezen idők elvonulása, amikor egyetlen egy ifjú sem zárkózhat el annak a közhatalomnak felépítése elől. Terveinket a politikai életünkben saját mindenkori megvalósítására és demokratikus, szociális fejlődésünk érdekében megvalósítására. Ennek megvalósítását pedig segítjük az országunknak járódi sorát. Ezért, fogjunk össze és minden ifjú hozza felhívást, munkáját, szellemét. Ne legy a társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális együttműködésben szociális szellemet hozza ki a közvélemény párttagjainak.

A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség Soproni Szervezete.

1945. szeptember 23.

1945. augusztus 30.

Hirdetmény a löellenőrzési szemlék időpontjáról. (Plakát) Máté E. nyomda.
30 × 42 cm. (zöld színű)
(Sopron thj. város pm. 11568/1945. III.)

1945. augusztus 31.

Tájékoztató a legújabban kiadott közellátási rendeletek végrehajtásával kapcsolatos tudnivalókról. (Plakát) Máté E. nyomda. 30 × 42 cm. (fehér színű)
(Sopronvármegye és Sopron thj. város Főispánja, mint Közellátási Kormánybiztos.)

1945. szeptember 13.

Hirdetmény az épületek tetőzetének és ezzel összefüggő egyéb szerkezeti részeinek helyreállításáról. (Plakát) Máté Ernő nyomda. 29 × 42 cm. (zöld színű)
(Sopron városi tanács 12.327/1945. V.)

1945. szeptember 14.

Hirdetmény a must és bor bejelentése tárgyában. (plakát) v. Máté Ernő nyomda. 42 × 59 cm. (lila színű)
(Sopron thj. város polgármesterétől 12282/1945. II.)

1945. szeptember 23.

A Magyar Kommunista Párt csornai járási szervezete 1945. szeptember 23-án ... Csornán ... nagygyűlést tart (Plakát) Martincsevics K. és fia nyomda. (Csorna) 52 × 84 cm. (fehér színű). (Liszt Ferenc Múzeum. M. 395.)
(Magyar Kommunista Párt.)

1945. szeptember 26.

Hirdetmény a nemzetgyűlési választójogosultak összeírásáról (Plakát) Máté E. nyomda. 63 × 95 cm. (fehér színű)
(Sopron thj. város polgármesterétől 1269/1945. I.)

1945. szeptember 29.

Hirdetmény a választási határnap kitűzéséről. (1945. november 4.) (Plakát) v. Máté Ernő ny. 42 × 59 cm. (narancsszínű)
Sopron thj. város központi összeíró és választási bizottság elnökétől. 12891/1945. I.)

1945. október 1.

A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség felhívása. (Plakát) Röttig-Romwalter ny. 60 × 84 cm. (kék színű) Liszt Ferenc Múzeum M. 298)
(A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség soproni szervezete)

1945. október 27.

Hirdetmény a rögtönbíráskodás (statárium) kihirdetésének elrendeléséről. (Plakát) Máté Ernő nyomda. 42 × 58 cm. (rózsaszínű)
(Soproni törvényszék elnökétől 1945. El. I. A. 28. sz.)

1945. október 29.

Hirdetmény a szesztilalomról. (Plakát) v. Máté Ernő nyomda. 35 × 50 cm. (sárga színű)
Sopron thj. város polgármesterétől 14550/1945. I.)

1945. október 31.

Hirdetmény a szesztilalomról. (Plakát) Máté Ernő nyomda. 30 × 43 cm. (fehér színű)
(Sopron thj. város polgármesterétől 14737/1945. I.)

1945. november 28.

Hirdetmény a szesztilalom fenntartásáról. (Plakát) Máté E. nyomda. 31 × 45 cm. (sárga színű)
(Sopron thj. város polgármesterétől 15751/1945. I.)

Dátum nélküli.

Az Internacionálé teljes szövege. (Röplap) Röttig-Romwalter ny. 15 × 20 cm. (narancsszínű)

A soproni OTI (a mai Társadalombiztosító) 1945-ben

Írta: Hünner László

A soproni OTI helyzetét legjobban a Soproni Hírlap 1945. január 6-i száma jellemzi a nyilas kormányzat időszakában, a következőképpen: „A soproni OTI szerényen huzódik meg az egyik mellék-utcában, hol csendesen dolgozik a nagy tömeg érdekében . . . . mely építi szebb jövőjét a hungarista Magyarországot . . . . A vakolat lehullott, a fűtőtestek használhatatlanok, folyósóit faablakok védik, az ajtó, ablaktokok kiszakadtak, nincsen mesterember, aki megjavítsa azokat . . . Hideg van, nagykabátban dolgoznak . . .” Az újságíró kérdéseire az OTI vezérigazgatója, Kalotay Gyula válaszol, aki vezérkarával együtt van itt. Ugyancsak nyilatkozik a helyzetről Schumlitz István főfelügyelő, pártmegbízott és dr. Béres János aligazgató-ügyvezető is, Sopronból.

Vajna Gábor nyilas belügyminisztert idézik: „a munkás dolgozók az elsők, a társadalombiztosítás nem állhat meg, Budapest elvesztése miatt még van nyolc megyei szerv a felügyelete alatt, de remény van az ország teljes visszaszerzésére, a Führer ígéretet tett erre. Amennyiben átmenetileg Németországba kellene költözni, akkor sincsen semmi baj, az OTI-nak viszonyossági szerződése van Németországgal, az OTI a dolgozó testvérek érdekében tovább fog ott is dolgozni, közösen építve az országot. Mert a társadalombiztosítás is tudja, inkább hős egy pillanatig, mint rabszolga legyen valaki egy életen át . . .”

A városi Színházban tartott nagy beszédében vitéz Jaross Andor a Nemzeti Szövetség országos propaganda-vezetője, 1944. december 30-án megnyugtatja a Sopronban az ország más területéről idözőket. Így az OTI vezérkarát is, hogy nincsen veszély, minden jóra fordul még. Mindent visszaszerez a Führer akaratára, új fegyverek hoznak dicsőséget a testvérek számára. Beszédéből a sajtó a következőket emeli ki: „Pontot tettünk a liberális korszakra. Vége a peyerizmusnak, a baloldal állandó ármánykodásának, árulók és átállók: a debreceni munkáskormány, mely nemrég még Horthyt szolgálta . . .” Megvetéssel beszél Molnár Erikről, az Ideiglenes Nemzeti Kormány népjóléti miniszteréről, aki kommunista, a társadalombiztosítás minisztere, de tettei a nemzetrontással érnek fel. Bízni a Führerben, a győzelmet megígérte. És „ha a zászlók győzelmesen térnek vissza, akkor nem 1918 rothadt hangulata fogja itt fogadni a hadsereget, hanem fogadja a győzőket az egész nemzet örök hálája . . . Az egészséges nemzetért a társadalombiztosítás az egészségügy felelős, a munkás, katonatestvéreket gondozni kell . . . . gondoskodni kell róluk kényszer áttelepítéssel is, mert még nem látják a munkás testvérek a végső győzelem lehetőségét. Az út biztos, győzni fog az eszme . . .”

Hasonlóan nyilatkozik Geőcze Zoltán városvezetőhelyettes testvér, aki 1945. január 5-én az OTI-ban látogatást tesz. Megdicséri a vezetőket, akik elhagyták állomáshelyüket, és itt Nyugaton, a soproni végvárbán várják a Führer segítségét, akinek támogatásával elhagyott helyeiket mielőbb vissza fogják szerezhetni. Nehéz az irodai munka, nehéz körülmények között vannak a hivatali dolgozók, de össze kell fogni, a szebb jövő reményében.

Másnap a soproni menekült vezetők, így az OTI vezetői is tisztelgő látogatásra mennek Brennbergbányára, ahol a bunkerban a „nemzetvezető” ünnepli születésnapját, menyasszonya és a vezérkar társaságában. A nemzetvezető kissé

ideges, gondjai vannak lakáskérdésben, és a bombatámadások, mintha öt keresnék. Pezsgőt nyitanak, és a társalgás kellemes, a nemzetvezető mindent ígér, amit a Führer neki nyilatkozott. Az OTI vezetői is boldogan távoznak a nemzetvezető hadiszállásáról, abban a biztos tudatban, hogy a nyilas eszme győzedelmeskedni fog. A nemzetvezetőn kívül Sopronban tart ülést az országgyűlés is, több minisztérium helyezkedik itt el az elhagyott lakásokban. Budapest 1944 decemberi kényszerű elhagyása után Sopron a „főváros.” A városháza országgyűlési épületté válik, haditanácsokat is itt tartanak. E „megtiszteltetés”-nek köszönheti Sopron a másik megtiszteltetést is, mely az OTI épületére is kihatott. 1944. december 6-án súlyos angolszász bombatámadás éri Sopront, s ezzel az ország legromosabb városává válik. Az angolszászok a nemzetvezető lakhelyét, az országgyűlés helyét keresik bombaszőnyegükkel, de ehelyett évszázados templomok, üdülők, iskolák, lakónegyedek, gyermekmenhelyek omlanak össze, s a kórház pusztul el. A vasutat is bombázni kívánják, de helyette az OTI palota környékét pusztítják el. Szerencsés véletlen, hogy a modern épület, az „új palota” áll, körülötte romhalmaz minden. Az újságírók sajnálkozva írja, hogy ott, ahol a munkások egészségét védik, ott a dolgozók sanyarú körülmények között kénytelenek dolgozni. Az épület nagy ablakfalai kidőltek, a szél súvít a folyosókon, ablakdeszkák védik ugyan, de kevés sikerrel, mert fűtőanyag sincsen, a faablakok miatt sötétség van az épületben. A tisztviselők helytállanak, az orvosok rendelnek. Kötelességtudatuk áthidalja a nehézségeket, és a munkások betegellátása, valamint a segélyek kifizetése zavartalanul folyik. A Soproni Hírlap a dolgozók megnyugtatóására közli, hogy a szakrendelések rendszeresen működnek, az orvosok addig rendelnek, amíg beteg van, ha a rendelési időt légiriadó zavarja meg, azt az időt míg a riadó tart, magánrendelésen kell kiegszítene az orvosnak a betegek érdekében. Gondot okoz a villany- és a vízhiány is. Az épületben hármastagozódás figyelhető meg a hivatal dolgozói között. Az épület alsó részét az ország különböző helyeiről, Nyíregyházáról, Győről, Szegedről, Budapestről eltávozott menekültek és természetesen a budapesti nyilas vezérkar családjai lakják. Működésük kimerül a lakáskutatásban és élelem biztosításban. Ők azok, akik a nemzetvezető és társai előadásait, buzdítását hallgatják, és bíznak benne. Ők jelennek meg a színházban, a városházán. Az emeleten a soproniak dolgoznak. Őket az alsó lakók a közös élelméből kizárják. — Keressetek magatoknak — közlik az „emeleti” dolgozókkal. Az emeleten a soproniak, ha egyedül maradnak, és nem igyekeznek őket valaki „felvilágosítani” és „bátorítani” az alsó lakók közül, a „Szabad Budapest” hullámhosszát hallgatják. Nem jutnak el a városházi és színházi előadásokra, s ezért a vezérkar meg is rója őket. Nem hallgatják az áttelepítést egyre inkább szorgalmazó testvérek hangját. Molnár Erik beszámolóit hallgatják, tevékenységét vitatják, hiszen a kommunista Budapesten már hozzá kezdtek a szocialista társadalombiztosítás kiépítéséhez. A budapesti OTI-ban ekkor már megalakult az „ideiglenes kormányzat,” működik az önkormányzat, mely előzetesen betiltott volt. A szakszervezetek, melyeket a pártokkal együtt betiltottak, aktívan kapcsolódnak be a szociálpolitikai problémák megoldásába.

A soproni OTI hivatali dolgozói a Járulékcsoporthoz hallgatják a rádiót, ami akkoriban — leleplezés esetén — súlyos büntetést vont maga után. A dolgozók azonban egyre inkább összetartanak, áruló nem akad köztük. Tudják, kikben bízhatnak meg. Egyre jobban együtt találják magukat a régebbi önkormányzat választott képviselőivel, a választmány tagjaival, a munkás-vezetőkkel. A volt választmány tagjai, akik a Szociáldemokrata Párt tagjai, bejárnak

az OTI-ba, és a modern új palota ugyanúgy a munkások összefogásának központja, mint egykor 1919-ben, a Szt. György utcai székház, amikor az akkori Direktoriumba a Munkásbiztosító hét tagot delegált. A Szociáldemokrata Párt részéről legharcosabb Horváth Sándor, valamint a párt elnöke, Fűrész Gyula, akik nem feledték el, hogy mint régi harcospai a pártnak, életük a munkásmozgalommal, a társadalombiztosítással forrott össze. Az elmúlt években a hivatal dolgozóival Horváth Sándor több ízben összezőrdült, de most annál nagyobb a barátság. A jó kapcsolat és munkálkodás az épületen kívül is hat. Kapcsolatot találnak az üzemek munkásságával is. A rádióban hallottak alapján megindul a társadalombiztosítási, de egyéb várospolitikai szervezkedés, tervezés is. Az OTI dolgozói a nyilas rend vonalától így elkülönülnek. A megkeresésekre nem vagy vonakodva válaszolnak. Míg a földszinten megjelenik a kötelezően kinn lévő kereszt mellett a két felírás: „Nagypéntek nélkül nincsen feltámadás” és „Inkább hős egy pillanatig, mint rabszolga egy életen át”, de sem a nemzetvezető fényképe nem jelent meg a falakon, a köszöntés sem változott, a karlendítés elmaradt, és hivatalos bélyegzőt sem változtattak. Inkább a volt címert kivették a bélyegzőből és „sima” cégjelzést használtak. A dolgozók nem igényeltek a zsidó vagyomból, amint ezt más üzemek is tették, melyeket erre hivatalosan felszólítottak, így a Vasöntödét, a Sotexet, a Fésüsfont. Vér Tibor iparügyi államtitkár vizsgálta ezeket az ügyeket és megállapította, hogy bizonyos bolsevista mételty az oka e jelenségnek. (Soproni Hírlap 1945. január 13. száma.)

A soproni polgármester az OTI-ba is megküldi a 1108/1945. IX. sz. átiratát, mely szerint a belügyminiszter és hadművelleti kormánybiztos elrendeli, össze kell írni az orvosokat, ápolónőket, gondozónőket, utóbb a tisztviselőket; majd közlik, hol kell jelentkezni áttelepítés esetén munkavégzésre. A cím Hotel Gruber, Deutsche Dienststelle für den Arbeitseinsatz. Az OTI dolgozói nem jelennek meg az 1945. február 5-i munkásértekezleten, melyet Geőcze Zoltán és Tóth Lajos nyilas vezetők tartanak, és ahol hangsúlyozzák, hogy a nyilas munkásforradalom az igazi forradalom, szükséges az üzemi, hivatali tanácsok felállítása, melyek fő feladata – Kudriczi Sándor és Zöld János megfogalmazásában –: jelentse, hogy a munkásság körében milyen változások figyelhetőek meg, miként vélekednek a politikai helyzetről. Sem a dolgozók, sem az orvosok nem jelentkeznek a felhívásokra, a választmány tagjaival azonban felvilágosító munkát végeznek – ezeket a nyilasok suttogó propagandaként üldözik – az üzemekben, hivatalokban is. Két esetben azonban a dolgozók érdekében közreműködnek a nyilas hatalommal.

Sopronban a bombázások következtében tifusz-járvány tör ki. Az 1944. december 6-i romok, majd az 1945. március 4-i bombázások tovább nehezítik a helyzetet, egyre többen válnak hajléktalanná, 100 000-nél több lakos zsúfolódik össze, hiányzik a tisztálkodási lehetőség, nincsen víz, szappan. Az orvosok és tisztviselők is beoltatják magukat, és Sopront körletenként felosztva, figyelik a jelentkező betegség csíráit, igyekezve elfojtani azt. Egészségét tartására is vállalkoznak. Az előadásokat a Városi Színházban tartják folytatólagosan, azonban – mint erről a Soproni Hírlap 1945. február 15-i száma megemlékezik – egyre kevesebb érdeklődés mellett.

A Szociáldemokrata Párt OTI csoportja az, mely eljut a volt Munkásbiztosító székházába, mely az új leventeothonnak adott szállást és ahová a leventéket toborozzák, hogy onnan tovaszállítsák őket, szolgálni tovább az eszmét Németországban – és igyekeznek ellen-propagandát kifejteni. Ennek köszönhető, hogy a nagyobb csoport levente elszállítását sikerült meggátolni. A hadi esemé-

nyek a nyilas vezetőséget távozásra készítetik, a szovjet csapatok bekerítéssel fenyegetnek, de az Összetartás c. napilap 1945. március 22-i száma még támad: „Az OTI régen túlméretezett adminisztrációja, a tisztviselők szociális érzéke nagyon hiányos. Az idők változnak, de úgy látszik nem változott meg semmi az OTI-ban, ebben a volt szociáldemokrata intézményben, ahol peyerkárolyék dirigáltak, bizonyos vonatkozásban ma is ugyanaz a helyzet, ugyanaz a szellem uralkodik, mint régen.” A cikk már csak a soproni OTI-ra vonatkozott, ekkor már csak Sopron és közvetlen környéke tartozott a nyilas vezetés alá. Az utolsó napokban a tisztviselők még felvehették három havi bérüket, hogy Németországban elköltessék, de Sopronban már minden üzlet zárva volt, nincsen semmi, amit vásárolni lehetne. Közben a várost egyre-másra éri bombatámadás, a menekülöket a repülőgépekről géppuskatűzzel árasztják el, kevesen érik el a határt. Ennek ellenére a nyilas vezetés az OTI-ban is fenyegetéssel igyekszik rábírní a dolgozókat a menekülésre. Az eredmény: csupán egy főorvos és két nődolgozó távozásra nyugatra. A menekülők megmaradó része Ágfalva körül kerül bombatámadás középpontjába, aki túléli és teheti, minden értékét elhagyva, visszamenekül a romvárosba, Sopronba. A tűztornyon megjelenik a fehér zászló, és a Szociáldemokrata Párt terve szerint a munkásság zenével fogadja a bevonult szovjet csapatokat. A németek zuhanórepülő támadása, gépfegyver tüze ezt meggátolja, sőt ideiglenesen a fehér zászlót is be kellett vonni a városháza tornyáról. 1945. április 4-én az OTI dolgozói újból munkához kívánnak fogni a katonák hiányával majdnem teljes létszámban. A többszörösen megsérült, ütött-kopott palota újból benépesül, a károkat igyekszenek rendbehozni. Nem sokáig örülhetnek a dolgozók az alkotó munkának. Az időleges német lángszórós ellentámadás miatt a sebesült katonák százait hozzák vissza a városba. A városi kórház romokban hever, az orsolyita zárdában lévő ideiglenes kórház zsúfolásig megtelt. Lefoglalják az iskolákat és elsősorban a szakrendelővel ellátott OTI épületét. 1945. III/1945. sz. alatt megérkezik a polgármester értesítése, április 7-én, hogy az 1929. II. tc. alapján az OTI Kiss János utca 4. sz. alatti székházát munkásbetegégyező és munkáskórház céljaira ideiglenesen igénybe veszik. Szervezésével dr. Király Jenő ig. főorvost bízzák meg, felhívják az OTI vezetőjét az épület azonnali átadására. Az OTI palotába szovjet katonák kerülnek elhelyezésre. Először véradás folyik a katonák részére, majd ápolásuk következik. Az OTI dolgozói közül, míg a hivatali munka egyéb helyen megindulhat, közreműködnek a véradásban és a katonák gyógykezelésében. Jó kapcsolat fejlődik ki a szovjet alakulatok vezetősége és az OTI vezetősége s dolgozói között. Így az OTI segítséget kap bűtorai, iratai elszállítására. Az OTI dolgozói munkájukat helyhiány miatt összezsúfolva egyik tisztviselőjük, Holtsuk Györgyné lakásán, a Mátyás király utca 3. sz. alatt folytatják. Készpénz és gyógyszer egyelőre nincsen. Mint máshol az országban, a nyilasok a készpénzt magukkal vitték, hogy a „testvéreket” tovább fizethessék. A népjóléti miniszter intézkedése teszi lehetővé, hogy az OTI újból működhessék. Az átállás természetesen már nem oly nehéz, mint előzetesen az ország más városaiban volt, kellő példa állt rendelkezésre. Készpénzt kap az OTI, és megkezdí rövidesen a táppénzek fizetését. Sok utánjárásra sikerül gyógyszert is szerezní és az orvosi ellátást is biztosítani. Az OTI volt választmányának nem egy tagja jelentkezik, ki a Szociáldemokrata, ki már a Kommunista Párt tagjaként. Mindenki bizakodik, mint az Új Sopron 1945. április 21-i száma írja: „Lesz új meg szebb Sopronunk, urrá leszünk a nehézségeken. Új szellemet kell vinni minden közhivatalba, üzembe, testületbe, egységben kell küzdeni a szabad független demokratikus Magyarorszáért.”

A Nemzeti Parasztpárt az Ötvös u. 6. szám alatt, a Szociáldemokrata Párt az Erzsébet utcában, az Olasz-cukrászdában, a Kommunista Párt a Széchenyi tér 2., a Kisgazda Párt a Széchenyi tér 13. sz. alatt, a Róth cukrászdában, illetve később a Domanos utca 13. sz. alatt kezdi meg működését. Minden dolgozót felhívják, hogy működési helyét foglalja el. Dr. Hám Tibor főispán, dr. Takáts Kálmán, a Nemzeti Bizottság elnöke a bizottság nevében kimondja, hogy az elmenekült, működési helyüket elhagyó tisztviselőket felfüggesztik állásuktól. Az OTI felhívása is megjelenik az Új Sopron 1945. április 21-i számában arról, hogy a Mátyás király utca 3. szám alatt működését megkezdte, teljesít kifizetéseket; hirdetik az orvosi rendeléseket is, melyek — ha rendszertelenül is — ismét megindulnak. Van gyógyszer, kötszer, az orvosok is helyükön vannak. Az Orsolya zárdában a sebészet és a szülészeti, a Széchenyi téren a szemészet, a bőr-, fül-, orr-, gége-kezelés pedig az evangélikus elemi iskolában, a Színház utcában kezdte meg működését. Horváth Sándor szabóság, az OTI volt választmányi tagja — mint a Szociáldemokrata Párt titkára — működik a Szociáldemokrata Párt helyiségében, az Ógabona téren, ugyancsak itt kezdi meg működését a Testvériség Munkásdalárda és a Természetbarátok Turista Egyesülete is. Az első szabad május elsején az OTI dolgozói is felvonulnak. Bár ez a menet még — a sok nehézségek következtében — kevésbé színpompás, de annál több akaratot sugároz.

1945. május 2-án Romanov alezredes, Sopron városparancsnoka mond az OTI épületben köszönetet a szovjet katonák gondozásáért, és az ott dolgozó orvosok, felcserek, tisztviselők visszatérnek munkahelyükre.

Mint az Új Sopron 1945. május 3-i száma ismerteti, a Szociáldemokrata Párt az egészségügy területén a munkásság érdekeit messzemenően kívánja biztosítani. Tagjai részére ingyenes szakorvosi kezelést biztosít, tehát azoknak, akik az OTI vagy OTBA kezelésében nem részesülhetnek. Hirdetik, hogy az evangélikus népiskolában vannak a szakrendelések, ezek ingyenesek, laboratórium is áll a betegek rendelkezésére. Dr. Hollós Richárd az Orsolya zárdában rendel a nőbetegeknek. Az Új Sopron 1945. május 6-i száma közli, hogy a fenti elvek mellett azok is részesülnek orvosi kezelésben, akik a Kommunista Párt tagjai. Ugyanezek a helyeken vannak a rendelések. Természetesen mindez az OTI orvosai és tisztviselői közbejöttével, akik ekkor már vagy az egyik vagy másik párthoz tartoztak. A Kommunista Párt szószólója az OTI-ban Luksander Károly cipész, az OTI választmányi tagja, a Kommunista Párt üzemi szervezője. A Szociáldemokrata Párt megbízottja Horváth Sándor szabóság, a Szociáldemokrata Párt titkára, az OTI választmányi tagja. Bár az OTI újbóli megindulásához központi anyagi támogatást kapott, az Új Sopron útján felhívja a munkáltatók figyelmét, hogy a még fennálló törvényes rendelkezések értelmében járulékfizetésüknek mielőbb tegyenek eleget. Ugyancsak közlik, hogy bár a munkások munkaviszonyait tartalmazó várományi lapok országosan, így Sopronban is nagyrészt elpusztultak, egyelőre a dolgozók részére járadékellőleget folyósítanak, ezirányú kérelmeiket az igénylők mielőbb nyújtsák be az ideiglenes irodahelyiségben, a Mátyás király utca 3. sz. alatt. Az OTI-hoz tartozó orvosok érdekeik védelmére csoportot alakítanak, majd csatlakoznak a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetéhez, mely dr. Király Jenő elnökletével megalakul 1945. május 5-én, az elemi iskolában. Sor kerül az OTI választmány újbóli működtetésére is. A polgármester a soproni Szakszervezeti Bizottság címére átír, hivatkozással a Magyar Közlönyben megjelent 208/1945. ME. rendeletre, és felhívja, hogy az OTI-nál is választassa meg a régebbi választmány

helyébe az előírt 12 tagú kerületi bizottságot, melybe nyolc tagot a munkavállalók, négy tagot a munkáltatók küldenek ki. A munkáltatók kijelölését az Ipartestület végzi, a munkavállalók kijelölését a Szakszervezeti Bizottságnak kell elvégeznie. Időközben az Intézet Központja is leiratban sürgeti a kerületi pénztárt, hogy a választást tartsák meg, és a bizottság névsorát sürgősen terjesszék fel. Hosszas tárgyalás előzi meg a választásokat, végül is az Új Sopron 1945. június 8-i száma közli, hogy az OTI önkormányzati szerve megalakult. A 12 tagú bizottságnak elnöke Fűrész Gyula, alelnöke Luksander Károly. Két-két ellenőrző bizottsági tagot választanak, akiknek feladata megválasztani az OTI orvosait és alkalmazottait, mivel ez utóbbiaknak központilag 1945. június 30-ra felmondottak, és a felmondás ideje már lejárt. A központi kiküldött, aki az OTI Központját képviseli és ideiglenes ügyvezető, Cseh István. A napilapokban a pénztár közlése az új rendeleteket, melyek már előzetesen megjelentek országosan, illetve mindazon újabb rendeleteket, melyek hivatottak megváltoztatni az OTI eddigi munkás-gondoskodását, arculatát, mely az elmúlt évtizedekben a munkások előtt nem volt dicséretes. A Pénztárban mind az egészségügyi dolgozók, mind a hivatali dolgozók szakszervezeti bizottságokat választanak. A legkülönbözőbb rendelkezések változtatják meg a betegségi biztosítást, intézkednek a baleseti biztosításról, ezek összegének felemeléséről. Gondoskodás történik az öregségi járadékosokról, a bányanyugbér-biztosítottakról, a nyugdíjasok nyugdíjának rendezéséről. Más rendeletek ismét a gazdasági munkások biztosításának formáját tárgyalják, intézkednek a családi pótlék utalásáról és összegének megállapításáról. Miklós Béla miniszterelnök rendelete alapján nagy iramban indul meg a szakszervezeti és pártos munka a hivatali dolgozók között, mivel ez a rendelkezés eltörli a régebbi rendeletet, hogy közalkalmazott nem léphet sem pártba, sem szakszervezetbe. A hivatal dolgozói a választmány tagjaival részt vesznek 1945. július 18-án a Kommunista és Szociáldemokrata Párt közös városi pártnapján, melyen főtéma az egyesülés kérdése. Rendeletek alapján az OTI a sajtó útján is felhívja a munkáltatókat, hogy minden dolgozót jelentsenek be, új nyilvántartások elkészítése céljából. Az újonnan megválasztott választmány 1945. július 25-i ülésen OTI főorvost választ. Tólos István személyében, aki eddig mint körzeti orvos a főorvos helyettesítette. A soproni 10-es számú Igazoló Bizottság Ihász Sándor elnökletével 1945. július 23-án kezdi meg az OTI alkalmazottak igazolását. Negyven dolgozó járul a bizottság elé, akik legtöbbször már párttag. Időközben dr. Béres János aligazgató ügyvezető helyett Györből Deák Ferenc személyében új vezető kerül a soproni OTI Pénztár élére, működését 1945. augusztus 20-án kezdi meg.

A Kommunista és a Szociáldemokrata Párt és a közben megalakult MNDSz állandó kapcsolatban az OTI-val, rendszeres segítséget kér egészségügyi előadások tartásához. Az előadások népszerűek, látogatottak. Az új ügyvezető, Deák Ferenc, az OTI-ban aktív munkát végez. Igyekszik a munkásság előtt bemutatni, mennyire megváltozott az OTI működése, mennyire állott a dolgozók szolgálatába, érdekeik védelmére. Több sajtócikk ismerteti az új OTI működését. Ezekben ismerteti, hogy a betegbiztosítás új rendje eléri a dolgozók egyre javuló egészségügyi, társadalombiztosítási ellátását. Ismerteti a sajtócikk a szolgáltatásokat és terveket, melyek további anyagi támogatást helyeznek kilátásba a dolgozók részére. Az eddigi elhanyagolt mezőgazdasági biztosítást is fejleszteni kívánják. Bélyeg-rendszert vezetnek be, hogy ekként a munkás ellenőrizhesse munkáltatóját, biztosította-e az OTI-nál. Kialakul az OTI-n belül a két munkáspárt helyi szervezete is. Felszólítja a vezetőséget minden dolgozóját, hogy

a munkás-érdekeket védő pártba lépjenek be. A dolgozók közül számosan válnak pártmunkásokká, többen kapnak elismerő okleveleket munkásságukért. Alakul színjátszó, továbbá kultúrsoportja is az OTI-nak: énekkar, táncsoport és zenekar működik. Ez utóbbi az egyszerűbbektől a legnehezebb zeneszámokig minden műsort játszik. Az eredetileg héttagú zenekar egyre bővül és végül mint Sopron egyetlen szalonzenekara működik. Zeneszerszámaikat a rendezvények csekély bevételéből vásárolják, a kottákat adományként kapják, a szólamokat a zenekar karmesterének, Schmidtbauer Ferencnek kell kiírnia. A kultúrsoport iskolákban, üzemekben lép fel, részt vesz a falujárásokban hétköznap és vasárnap egyaránt. Számos szóbeli és írásos megemlékezés fejezi ki elismerését az OTI kultúrsoportjának. Az OTI-n belül megszűnik a dolgozók között az addigi elkülönülés, számtalan bensőséges, hangulatos összejevetelt tartanak, melyek nyilvánosak, és mindig nagy a közönségük. 1945. szeptember 17-én a kultúrsoport az OTI-ba telepített szovjet kórházat látogatja meg; ez alkalommal a műsort az OTI dolgozói adják. Műsorukon ének, tánc szerepel. Kapuvárott is fellép a kultúrgárda 1945. szeptember 28-án, mikor a Kommunista Párt szónokája, Kállay Gyula tart ünnepi beszédet.

Időközben az OTI hivataltársuk lakásából a régebbi székházába költözik, a Szt. György utca 16. sz. alá, melyet akkoriban is azért hagytak el, mert súlylyedt az épület, sőt életveszélyes volt. A bővülő munkakör szükségessé tette, hogy a kis lakásból elköltözzenek, de egyéb helyiség nincsen. Deák Ferenc ügyvezető a sajtó képviselői előtt ismerteti az 1945 októberétől életbe lépő új törvényeket, melyek az ország anyagi lehetőségein belül javítanák a biztosítottak helyzetét. A sajtó képviselőit végigvezeti az új munkahelyen, mely nyirkos, nedves, elhanyagolt. Miután annak idején az OTI kiköltözött, az épületet a Raidl cégnek kívánta eladni, de a Tanács nem egyezett bele, illetve az OTI központ gördített akadályokat az eladás elé. 1944-ben a nyilas rendszer leventetőthonnak vette igénybe, beruházást azonban nem eszközölt. Az épület sötét, egészségtelen, falai repedezettek, beomlása bármikor várható. Mennyezetéről nemcsak a hólé csurog a dolgozók nyakába, de téglák is zuhannak le. A szovjet katonai parancsnokságtól visszakapott asztalok mellett dolgoznak a tisztviselők, a roncs-bútorokkal próbálnak kis meleget varázsolni a szobákba. Fűtőanyag nincsen. A sajtó képviselőinek az ügyvezető bemutat egy hatalmas szobát, melyben összegereblyezett irattömeg van tárolva, melyet a dolgozók igyekszenek szétválogatni és rendezni. Az iratok a kórházzá vált épületből és annak udvaráról kerültek elő, tele piszokkal, szeméttel. Az anyag rendbehozatalára a dolgozók rohammunkát vállaltak, melyet munkaidőn kívül végeznek „felajánlás” címen, és jó, ha így is az év végéig elkészülnek vele. Az anyag nagyon fontos, mert a dolgozók nyugdíjigényének elismeréséhez szükséges adatok találhatóak benne. A sajtó ismerteti a társadalombiztosítás további terveit, így pl., hogy az állammal közösen az OTI egyes kastélyokban kórházakat, szanatóriumokat rendez be, Nagycenken üdülőt szándékozik létesíteni. A választmány is igen aktív. Jó kapcsolatot tartanak fenn az üzemek szakszervezeti bizottságaival, és így lehetővé válik, hogy közös erővel segítsék a társadalombiztosítást. Betegai érdekében az OTI soproni pénztára a betegbiztosítás átszervezése miatt újabb és újabb orvosokat szerződtet. Sűríti a szakrendelések számát, gyorsítja a félforgalmat. Központjának számtalan újítási javaslatot tesz, a pénztár év végén központi elismerésben részesül.

A magyar társadalombiztosítás, így a soproni is nagy múltra tekinthet vissza. Már az előző századok cégrendszerében felfedezhetjük a társadalombiztosí-

tás nyomait. Az 1891. XIV. tc. alapján megjelent miniszteri dicséret szerint Sopronban elsőként alakult a Munkásbiztosító, és székházán belül fogott össze pártjaiban a munkásság, fejlesztette naggyá a társadalombiztosítást, a dolgozókról való gondoskodást. Ez a harc vitte a társadalombiztosítást arra a magaslatra, melyen 1919-ben állott, és melynek méltó folytatása az 1945-ös esztendő, mikor a munkásság kezébe vette a hatalmat és saját életét, boldogabb szebb jövőjét irányítja, benne egészségét és betegség esetén ellátottságát biztosítja.

A Lenin körút felújított homlokzatai

A soproni Fémöntőmégcikk Kisipari Szövetkezet története

(Az első két évtized)

Írta: Szabó Jenő

Száz millió forint hatalmas összeg. Ilyen értékű árut termelt a Soproni Fémöntőmégcikk KSZ fennállásának majd két évtizede alatt. Első, teljes működési évében, 1952-ben 1 637 000 forint volt termelésének eredménye, 1968-ban 16 688 000 forint. A tízszerese! De még valami más is. A kezdeti kézművesipari, szinte manufakturális termelésből 1970-re félautomatikus üzemi sorozatgyártás lesz. Hogyan történt ez?

A kezdés

Amikor 1951. július 16-án a soproni, Petőfi tér 6. szám alatti szövetkezeti kultúrház emeleti nagytermében az összegyűlt huszonhat ember közösen elhatározta, hogy szövetkezetet alapít és azt leendő működési irányának megfelelően Fémöntőmégcikk KSZ-nek nevezi el, kettős célt akart megvalósítani. Egyrészt olyan munkahelyek létrehozását tervezte, amelyek teljesen szakképzetlen dolgozóknak, sőt olyanoknak is, akik kétkezi munkát sohasem végeztek, kenyeret biztosítanak, másrészt olyan termékeket akart készíteni, amelyekre a mindennapi életben lépten-nyomon szükség van, amelyeket azonban a fejlődésben akkor még meglehetősen lemaradt szocialista könnyűipar egyszerűen nem ért rá gyártani.

Az 1945. évi felszabadulás óriási változásokat hozott, és ezek számtalan ember életét megváltoztatták. A kereskedelem államosítása szerte az országban így Sopronban is, sok-sok kiskereskedő számára azt jelentette, hogy fel kell adnia szakmáját. Ennek következtében sok, már nem egészen fiatal, javarészt szakképzettség nélküli embernek új egzisztenciát kellett teremtenie.

Egy részük ezt a szövetkezet megalakításával próbálta megvalósítani. Nem ment könnyen. „Szövetkezetünknek sok nehézséget kellett és kell ma is leküzdenie” — állapította meg Fischer Lajos, az első elnök 1952. április 2-án, az első mérlegzáró közgyűlésen. „Ennek két főoka van: tapasztalatlanságunk és az, hogy kevés a szakemberünk”.

Ha rögtön az induláskor nem lép be a szövetkezetbe néhány jó szaktudású iparos, akkor a szövetkezet talán meg sem indulhat. Az alapító iparosok között meg kell említeni Molnár István fegyverművest, aki nemcsak műhelyének felszerelését, hanem fiát és társát, Fekete Sándort is bevitte a szövetkezetbe, aztán Alföldi Gábort, aki a Győri Vagongyárban és a soproni Star-garázsban végzett munkájának gyakorlati tapasztalatait „adta be” a szövetkezetbe, Galcsék József bádógost, Katona Endre lakatost, Renner Kálmán rézművest, akik mind városszerte ismert, jónévű iparosok voltak, de túlságosan is kevesen a szakképzetlen tagokhoz viszonyítva.

A szövetkezet az egyetlen járható utat választotta: átképezte a 40–50 éves „ipari tanulókat”, a szakképzetleneket. Az 1952. évi mérlegbeszámoló ír erről: „Legkiválóbb dolgozóink között Alföldi Gábor, Galcsék József és Fekete Sándor, akik teljesítésükön túl tanítással és tapasztalatátadással is segítették a szövetkezet működését.” Számtalan vezetőségi ülés foglalkozik az átképzősökkel.

1952 végén Alföldi Gábor ismételten dicséretet és pénzjutalmat kap tudásának, tapasztalatainak lelkiismeretes átadásáért. A vezetőségi ülés jegyzőkönyve még azt is megemlíti, hogy az átképzősök nevében Strausz Kálmán mondott őszinte

Kokilla öntés gázzal fűtött kemencében
1968. május

szavakkal köszönetet. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ekkor még a régi, kisipari kézműves munka módszerét adják át.

A kezdésnek a szakemberek hiányán kívül volt egyéb nehézsége is, amelyről Fekete Sándor alapító tag így emlékezik: „Az első hónapokban alig vittünk haza 200–300 forintnál több fizetést, egyszerűen nem mertünk többet felvenni,

mert kellett a pénz anyagvásárlásra, rezsiköltségekre. Számtalan esetben előfordult, hogy az, akinek a tagok közül volt otthon megtakarított pénze, behozta a szövetkezetbe, forgótőkének. Alföldi Gábor, Schwarz Márton alapító

Ajtókilincs-cím kokilla öntése
elektromos fűtésű kemencében. 1967

tagoknak néha 10–20 000 forinttal is tartozott a szövetkezet.” „A munkaidőt sem tartottuk be olyan pontosan, mint manapság — emlékezik vissza Klausz Emil — előfordult, hogy látástól vakulásig, néha reggel hattól este tízig egyfolytában dolgoztunk. És örömmel tettük, mert a kezdet nehézségei ellenére

(vagy éppen azért) kezdett már a kollektíva összekovácsolódní, és mert örülünk, hogy egyáltalában volt megrendelésünk és dolgozhattunk. Nem számított, hogy nem kaptunk új, reguler anyagot, dolgoztunk hulladékból. Géparkunk is primitív és kicsiny volt, a fúrógépet kézzel hajtottuk — motor híján, műhelyeink négy helyen (Rákóczi u. 39, Ikvahíd, Iskolaköz, Lenin körút 39.) szétszórva, irodánk az ötödik helyen (Mátyás király u. 5.). Az anyagmozgatást kézikocsival végeztük, de a megrendeléseket határidőre, pontosan teljesítettük! Azonban: sokkal többször gyűltünk össze baráti beszélgetésekre, közös vacsorákra, mint mostanában. Akkoriban nemcsak a közgyűlések után találkozott a szövetkezet tagsága." Vezetőségi jegyzőkönyvek még 1953-ban is említik a „családi összejöveteleket”, sőt az 1954. március 4-i vezetőségi ülés jegyzőkönyvében olyan határozatot található, amely szerint a vezetőség és az ellenőrző bizottság tagjai éves részesedésük egy százalékát az ilyen közös rendezvényekre ajánlják fel.

A kezdeti nehézségek közé tartoztak még a munkafegyelem kisebb-nagyobb lazaságai. Érthető, hogy a vezetőségnek sok baja volt a fegyelmezással. Olyan emberekkel, akik évtizedeken át azt tettek, amihez kedvük támadt, kellett megértetni, hogy a közösség érdekében szabályokhoz kell alkalmazkodniok. Le kellett szoktatni őket a kedélyes soprni szokásról, hogy amikor megsumjaztak a műhelyben, egyszerűen átmentek a legközelebbi vendéglőbe egy pohár sörre vagy borra. Sok a baj a jelenléti ívek vezetésével is. Vagy nem írták be magukat, derogált nekik, hogy iskolásmódra „bejelentkezzenek”, vagy a „jóbarát” a távollévőt is beírta. A vezetőség tisztában volt vele, hogy nem szabad elnézőnek lennie, 10–50 forintos pénzbüntetéseket szabott, amikor a szóbeli dorgálások nem használtak. Súlyos fegyelmi vétség ritkábban fordult elő, a kezdeti évek jegyzőkönyveiben egyetlen eggyel találkoztam. Egy tag hús tábla ónozot lemezt lopott a szövetkezetől és a Vendéglátó Vállalat részére hamutartókat készített belőlük. Kizárták.

Ilyen módon alakulgatott a későbbi évek fejlettebben termelő kollektívája, noha az ötvenes évek közepén és még utána is, éveken keresztül, a szövetkezet valamennyi terméke kéziipari módszerrel készült.

A fejlődés

Az újonnan alakult szövetkezet profilját, gyártmányait elsősorban az határozta meg, hogy mit tudott gyártani és mit tudott eladni, de befolyásolta a profilt az is, hogy a tagok milyen termékeket készítettek saját műhelyükben belépésük előtt, s beleszólt az anyaghiány is.

A szövetkezet kezdetben főképpen a hulladékanyagokból készíthető cikkek termelését növelte. Az 1952-es mérlegben olvassuk: „A 387 000 forint összes anyagfelhasználásból 105 000 forint volt az új anyag, 90 000 forint a hulladékanyag, tehát majdnem egyforma értékű volt az új anyag és a hulladék felhasználása, viszont az összes értékesítés 2 173 000 forintos összegéből 1 377 000 forint, 63% esett a hulladékanyagból készült cikkekre és 796 000 forint, 37% az egyéb termelésre”. Ez azt is mutatja, hogy népgazdasági szempontból a szövetkezet működése hasznos volt, mert a nagyüzemek által már fel nem használt hulladékanyaghoz munkaerő hozzáadásával komoly értéket termelt. „Érdekes — állapítja meg a mérlegbeszámoló —, hogy amíg ezer forint értékű új anyag feldolgozása során 7 600 forint értékű áru keletkezett, addig 1000 forint hulladékanyag feldolgozásából 15 300 forint, tehát majdnem kétszer olyan értékű. Egészséges hozzájárulás ez a nemzeti jövedelemhez, a népvagyon növe-

léséhez." Természetes, hogy induláskor a szövetkezet olyan gyártmányok készítésére helyezte a fősúlyt, amelyekben a munka volt a legnagyobb értékű: ebből rendelkezett a legnagyobb készlettel, s ez is volt a legkönnyebben jár-

Alumínium-termék előkészítés fúrógépen. 1968.

ható út, a szövetkezeti tagokká lett kisiparosok a közös műhelyben továbbra is úgy és azt termelték, amit saját műhelyükben, csak éppen több „ipari tanulójuk” volt, az átképzősök. Az 1951-ben kifizetett munkabér még a termelési érték 48%-a, 1968-ban már csak húsz %-a, a kokillaöntvényeknél még ennél

is kevesebb: 10⁰%. Ez viszont már változást jelez, ha még nem is a termelési mód, de mindenesetre a termékösszetétel nagyarányú változását.

A profil változásának több oka is van. Állandóan javul az anyagellátás, a hulladékanyag feldolgozása már túlságosan drága, tehát háttérbe szorul. Az átképzősök egyre jobban beletanulnak a „szakmába”, újabb szakemberek lépnek be a szövetkezetbe, tehát már műszakilag összetettebb termék gyártására is vállalkozhatnak. A szövetkezet vezetősége is állandóan napirenden tartja a profil kialakításának kérdését, szüntelenül kutatja a nyereség növelésének lehetőségét, felhagy a régi, csekély hozamú termékekkel. Vezetőségi ülések jegyzőkönyveinek sora tanuskodik a profilgondokról. Még belső pályázatot is hirdetnek az egyik évben, bevásárlókocsi (úgynevezett kuli) mintadarabjának esztétikus kialakítására.

Beeszl a profil kialakításába a telephely is. 1956-ra már központosították a szövetkezet termelését, csak a Lenin körút 39. szám alatti részlegük dolgozik a központi telepen kívül. Viszont a központi telep, amely a Rákóczi u. 39. sz. alatt, a Spitzer-féle házban van, túlszűfolt. A szövetkezetten kívül itt vannak: a Kiskereskedelmi Vállalat gépkocsiszíjje, a Női Szabó Ktsz műhelyei és irodái, az Állami Gazdaság pincészete, azonkívül egy csomó lakó. A szövetkezet műhelyei szűkek. Terjedelmesebb cikkeit, mint üstház, mézkanna, épület-szerkezetek, kénytelen az udvaron készíteni vagy ha elkészültek, ott tárolni. Késő ősztől kora tavaszig azonban nem lehet a szabadban dolgozni, és ezért a szövetkezet nagyobb terjedelmű termékei valóságos szezónális jellegűekké válnak.

Talán a hely szűke is közrejátszott abban, hogy megpróbálkoztak a kokillaöntéssel,* és amikor 1953-ban egy fészterben, kezdetleges kokillákkal, még kezdetlegesebb tégelyekben melegített alumíniumból leöntötték az első kanalat, villát és megformázták homokból az első mozsarat, észrevették, hogy olyan termékre találtak, amelyből sokat, gyorsan lehet előállítani, tehát feltétlenül jövedelmezőnek kell lennie. Az is. Már az első év után tudták, a mérlegadatok bizonyították.

1952-ben a sport- és horgász cikkek az összes termelés 43⁰%-át teszik ki, 1953-ban és 1954-ben már csak 6–6⁰%-át. A kéziszerszámok, amelyek 1952-ben a termelés 18⁰%-át hozták, 1954-re 49⁰%-ra nőnek, tehát majdnem a termelés felére. Háztartási cikkek (evőeszköztartó, szénkanna) az első négy évben általában a termelés 16–21⁰%-át teszik.

Az alumínium evőeszköz és mozsár gyártása 1954-ben szerepel első ízben, 15⁰%-os részarányal, 1955-ben pedig egyszerre megnő a termelés felére. Mit jelent ez?

Még nem azt, hogy a szövetkezet vezetősége megsejtette a fejlődés útját. Egyelőre még csak azt látják, hogy az öreg Nyitrai bácsi, aki a kokillaöntést a szövetkezetbe „behozta”, nem tévedett, az jó üzlet, van elég megrendelés és az eredmény sem megvetendő. Nyitrai János természetesen úgy végzi az öntést, mint „maszek” korában, kisépári módszerrel. Ha az öntők száma meg is nő 8–10 főre, a módszer marad a régi. A szövetkezet majd csak jóval később, majdnem egy évtized múlva fordul tudatosan az öntőde üzemszerű fejlesztésének irányába. Addig még sok kitérő van. Egyik legsúlyosabb az 1956-os év.

Bármelyik diagrammáját nézzük is a szövetkezetnek, az eredményt jelző

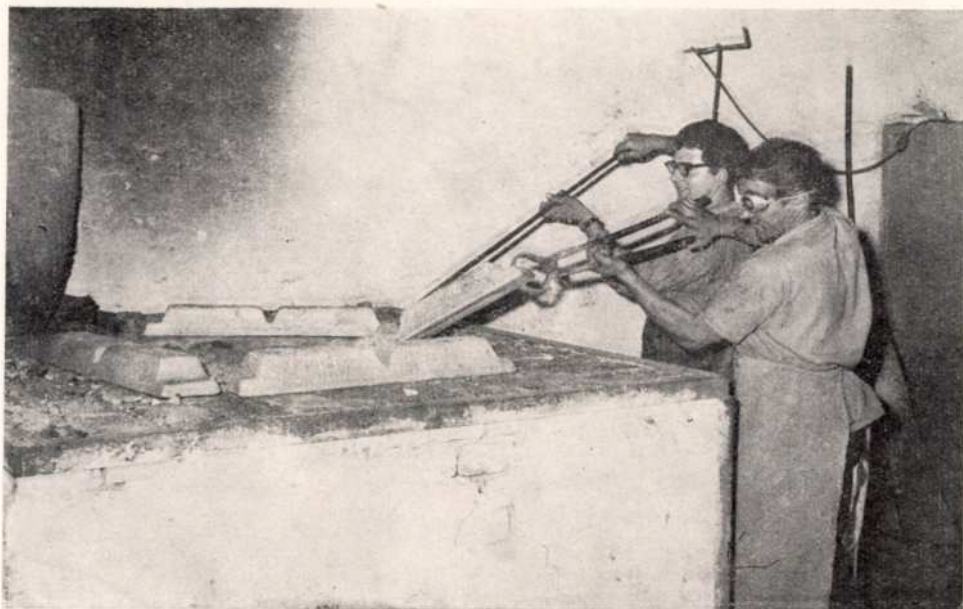
* fém öntőmintában való öntés

vonal ennél az évnél megtörik, esik és csak évek múltán kapaszkodik fel ismét az 1956 előtti szintre.

Huszonhat tag alapítja a szövetkezetet, létszámuk 1952-ben 44-re, 1953-ban 59 főre emelkedik. A kezdő létszám tehát majdnem kétszeresére megnőtt és 1956-ig — néhány fős eltéréssel — megmarad ezen a szinten.

1956-ban tizennyolc félrevezetett, megfélemlített szövetkezeti tag és alkalmazott elhagyja az országot. Köztük van a szövetkezet elnöke, műszaki vezetője és főkönyvelője. A szövetkezet kis híján feloszlik. Egy hónapon át nem dolgoznak a műhelyekben. November közepén közgyűlést tartottak, amelyen a tagság titkos szavazással új vezetőséget választ.

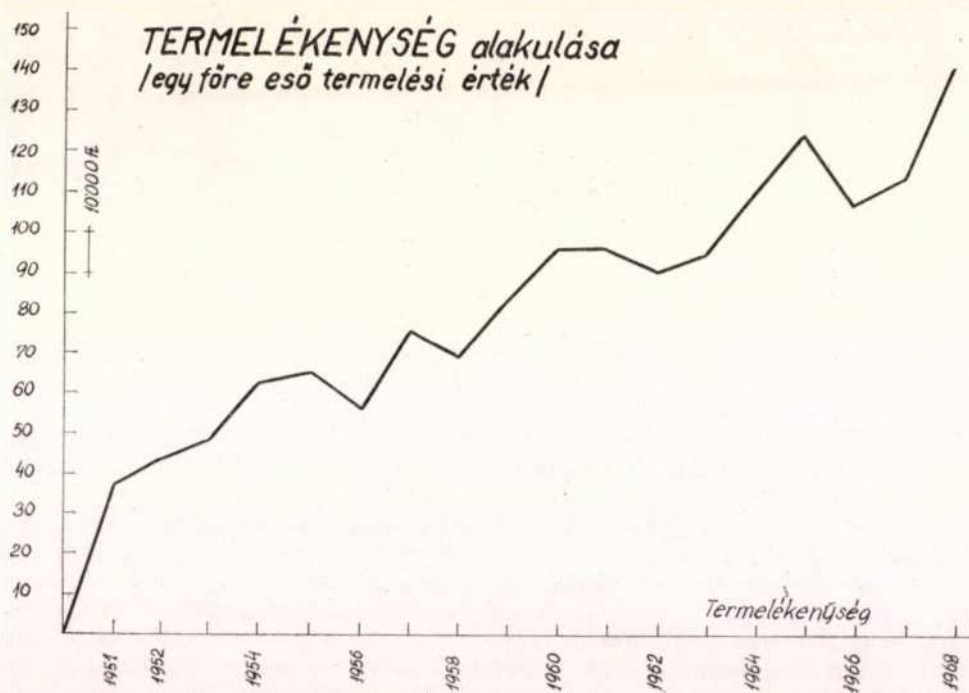
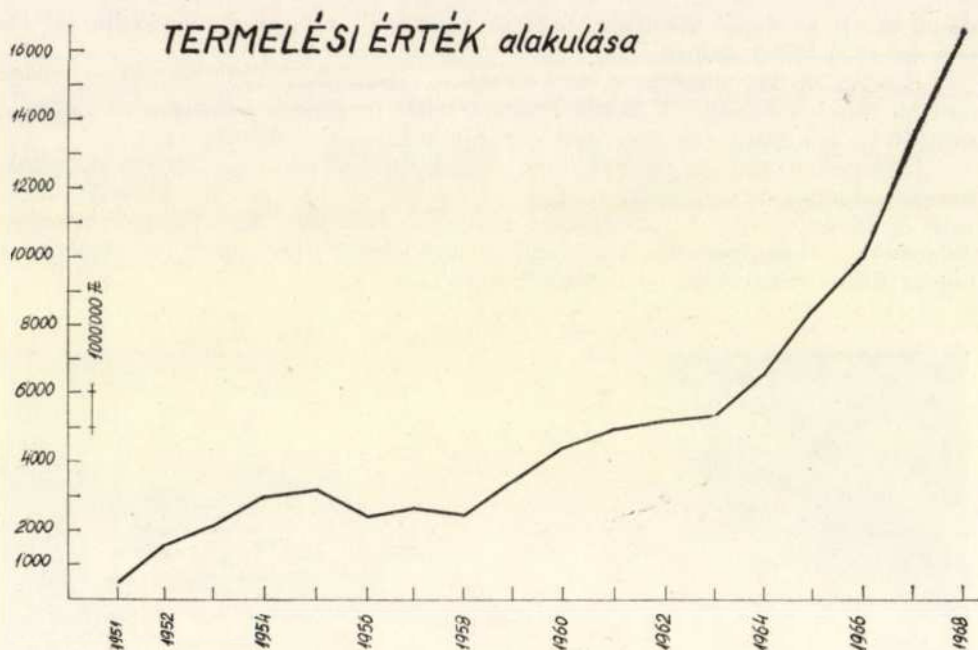

Alumínium olvasztás koks kályhában. 1967.

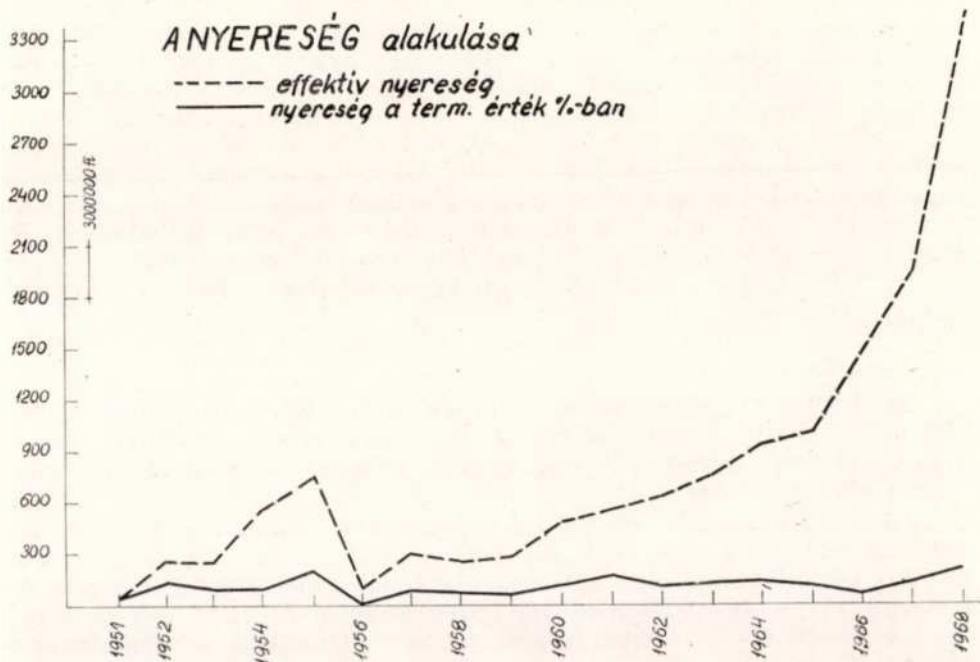
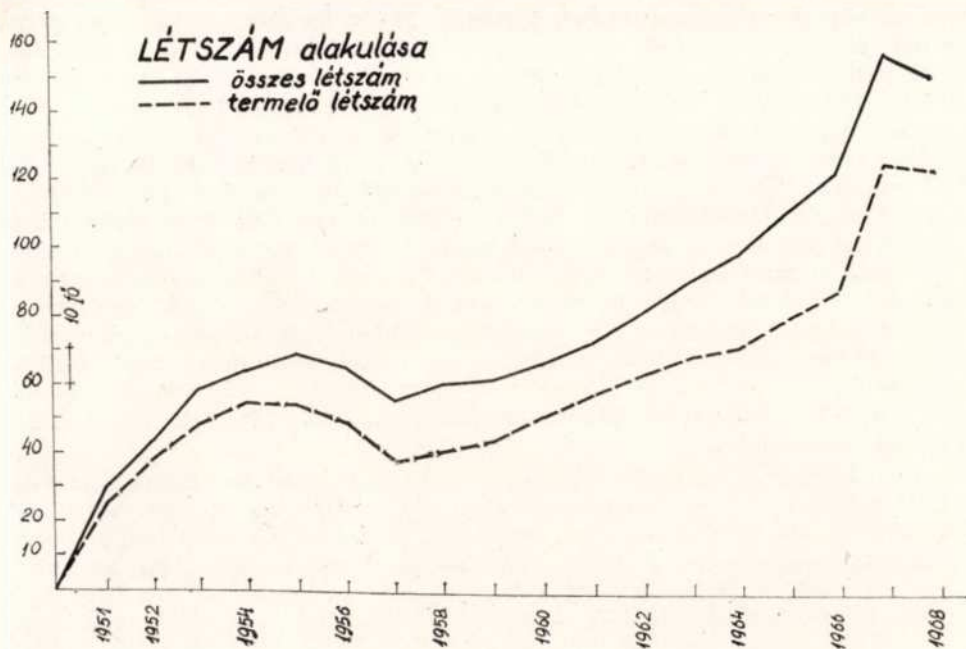
Nagyon óvatosan kezdenek, először rendbeszedik a szövetkezetet, megteremtik a folyamatos termelés feltételeit, azután látnak hozzá a fejlesztéshez, töltik fel a megritkult létszámot. A létszám csak 1960-ban érte el az 1955. évi szintet, azután évente egyenletesen emelkedett, 1968-ban 144 fő.

Lassan nő a termelési érték is, 1959-re érte csupán el az 1955-ös nagyságot, a nyereség pedig 1963-ra, a termelékenység viszont — kedvező jel, ha később esett is — már 1957-re.

Mikor veszi majd észre az új vezetőség, hogy a fejlesztés igazi lehetősége a kokillaöntés? 1959-ben már sejtik. A Városi Pártbizottság egy brigádja 1959 júliusában ellenőrzést tart, annak így panaszkodnak: „A fejlesztésnek egyelőre gátat szab, hogy a telep egyik helyiségét a Kiskereskedelmi Vállalat foglalja el (gépkocsiszínek). Annak helyére szeretnénk az öntödét telepíteni.” Az 1961. évi mérlegbeszámoló: „A fehérfém vasalás termelését fejlesztettük, ennek érdekében beruházást eszközöltünk.” Még nem sokat, 50 000 forint érték-

kút. A következő lépés 1963-ban történik: 13 000 forintért szalagfűrész gépet vettek, hogy a beöntőfejeket, amelyeket eddig lepattintottak vagy lecsíptek, most lefűrészelhessék. Ez meggyorsítja az öntvények tisztítását. Az 1965. évi elnöki beszámolóból: „Műszaki fejlesztésünkben első helyet foglal el a kokillaöntőde fejlesztése, korszerűsítése.” Ugyanebben az évben csak 10 000 forintot fordít a szövetkezet a kokillaöntődére, de szerepel a kiadások között egy 5 549 forint összegű tétel: az új kokillaöntőde tervezési díja. Az 1966. évi elnöki beszámoló még határozottabb: „A szövetkezetnek további fejlesztése során üzemi jelleget kell felvennie s ahol még van kisipari termelő módszer, meg kell szüntetni, csak a minőség terén kell a kisipari jellegű jóminőségű munkát megtartani.” 1966-ban 130 000 forintos kerettel megkezdődik a kokillaöntőde új öntőcsarnokának kialakítása egy addig lomtárként használt pajtyszerű épületben. 1967-ben villanykályhák foglalják el a régi kezdetleges koksztüzelésű kályhák helyét. 1968 elejére véget ér a két gáztüzelésű rekuperátoros gázkemence üzembehelyezésével kapcsolatos kísérlet. Több mint félmillió forint a költsége, de megéri.

Az új kemence az eddig kéményen át haszontalanul távozó hőt használja fel előmelegítésre. A szellemes megoldású újítás csökkenti az öntés költségeit, biztosítja az állandó hőfokot s ez megjavítja az öntvények minőségét is, azonkívül tetemesen megnöveli az öntési kapacitást is. A szövetkezet ebben az évben éri el másodikban fennállása óta a legnagyobb nyereséget, 20⁰/₀-ot. Még csak az első, kezdő lépést tették meg az üzemszerű termelési mód felé s máris nagy-szerű az eredmény. Az 1969. évi fejlesztési terv most már „előre megfontolt szándékkal” egy millió forintos beruházást irányoz elő a kokillaöntés fejlesztésére. Tovább akarják növelni a kapacitást, fejleszteni az öntési technológiát, ellátni minden szükséges géppel a szerszámkészítő műhelyt, amelynek a jövőben kulcshelyzete lesz: az készíti az öntés legfontosabb szerszámát, a kokillát. De már számolnak a megnövekedett termelékenység miatt megnagyobbítandó öntvényletörő műhellyel, raktárhelyiségekkel. Beütemeztek egy félautomata, alacsony nyomású öntőgépet is, amely az öntési ciklusidőt a kéziöntés száznyolcvan másodpercéről huszonöt-harmincra csökkenti, tehát egyhatodára.

A kokillaöntőde már jelenleg sem kisipari módszerrel termel, hanem üzemszerűen. A félautomata öntőgép beállításával pedig megindul a fejlesztés a nagyüzemi termelési mód felé. A termelés számai jelzik az ütemet: 1961-ben 33 tonna öntvény készült, 1966-ban 118, 1968-ban 262 tonna. 1970-ben, ha lezárul a fejlesztés első üteme, 500 tonna alumíniumot fognak önteni.

De — kik fogják önteni? Megtanulták-e a dolgozók és vezetőik az új termelési módot?

A tagság

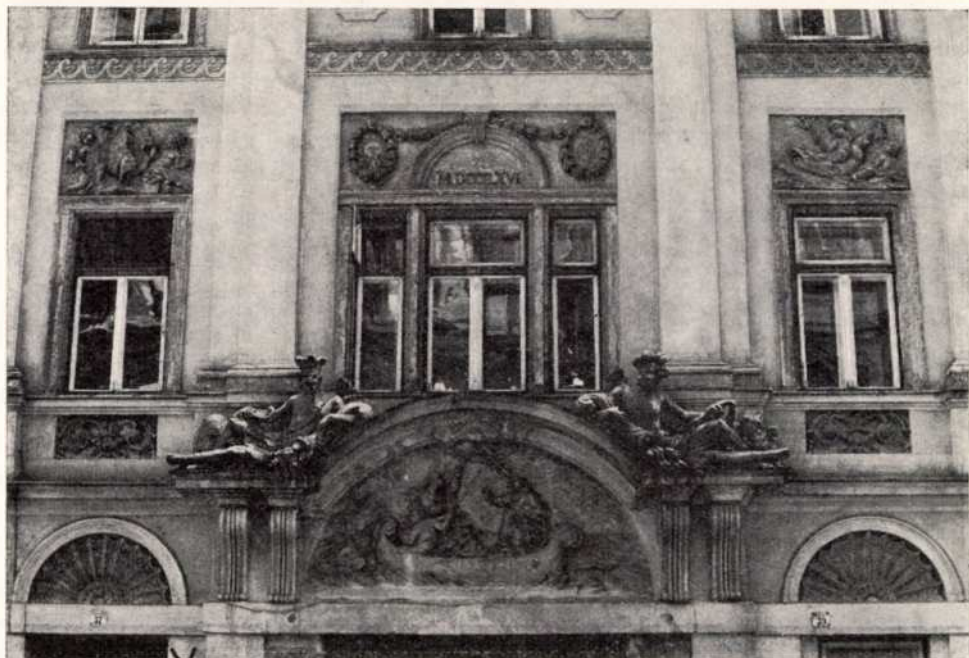
Az elnök érettségizett, szakképzett lakatos, két éves esti politikai egyetem, OKISZ elnöki tanfolyamot végzett. A műszaki vezető szakképzett lakatos, több tanfolyamot végzett, helyettese műszaki főiskolát, a főkönyvelő egyetemet végzett régi szakember.

Jelenleg a szövetkezet tíz tagja tanul, közép- és általános iskolát végeznek. 1956 óta évenként átlagban négy-öt dolgozó tanul tovább. Van lemorzsolódás, de négy közül három elvégzi azt, amit maga elé tűzött. A politikai képzés folyamatos, évente szemináriumot szerveznek, átlagban 20–25 fő vesz részt rajtuk. A vezetőségi- és közgyűlésekről sohasem hiányzik a politikai helyzet-elemzés.

A szakmai képzés egyik komoly módja, a tapasztalatátadás rendszeresen folyik a szövetkezetben. Vagy az érdekelt dolgozók látogatnak el egy-egy fejlettebb üzembe, szövetkezetbe, vagy a vezetőség hív meg egy-egy kiváló képzettségű és tudású gyakorlati szakembert, aki néha két-három héten át oktatja a dolgozókat. Főképpen vonatkozik ez a kokillaöntöde és a csiszoló munkásaira, az utóbbi időben pedig az újonnan beindított felületkezelő dolgozóira, ők még gyakrabban kapnak szakmai oktatást.

Az ipari tanulók előmenetele évek óta sorozatosan és sűrűn visszatérő tárgya a vezetőségi üléseknek. Személy szerint foglalkoznak a fiatalokkal és en-

Klasszicista lakóház utcai homlokzata. Rákóczi u. 39.

nek köszönhető, hogy a szövetkezet fiatal szakembereinek nagy része saját nevelés.

A versenymozgalom a kezdet éveiben nem volt átfogó, csak inkább alkalmoszerű. Gyakran előfordult, hogy a közgyűlésen felállt valamelyik dolgozó és párosversenyre hívta ki hasonló munkát végző társát vagy egy másik szövetkezet dolgozóját. Az ilyen versenyek rendszerint abba fulladtak el, hogy nehezen voltak értékelhetők és végül is a versenyzők elkedvetlenedtek. Az önköltségsökkentés, minőségjavítás érdekében majdnem minden évben indítottak versenyt több-kevesebb eredménnyel. Általában a szövetkezet kezdeti versenymunkája nem maradt el az általános színvonaltól, amit a felettes szervek dicséretei bizonyítanak.

1963-ban alakult meg a Petőfi Sándor csiszolóbrigád, amelynek sikerült elnyernie és meg is tartani a szocialista címet. Alakult még négy vagy öt bri-

gád, három a lakatosok, kettő a bádogosok között, de ezek nem tudták elérni a szocialista szintet és szét is hullottak.

A szervezeteknek nem nagy, de célszerűen fejlesztett műszaki könyvtára van, amelynek köteteit a dolgozók használják is. A különféle szakmai továbbképző tanfolyamok elvégzését a szervezet nemcsak a szükséges szabadidő biztosításával, hanem a tandíjhoz való hozzájárulással is segíti.

A tagok művelődését szolgálja a szervezet mintegy ötszáz kötetes szép-irodalmi könyvtára. Már 1953. december 15-én határozatot hozott a vezetőség, hogy a különleges alapokból fel nem használt összeget a könyvtárra kell fordítani. Ily módon az évről évre gyarapodott. 1965-ben a könyvek jelentős részét átadták a Városi Szövetkezeti Bizottságnak, mert az központi szövetkezeti könyvtárt szándékozott létrehozni. A terv nem vált be, a központi könyvtár olvasói nemhogy megszorodtak volna, ellenkezőleg, a szervezetek tagjai egyáltalán nem vették igénybe. A vezetőség azért úgy döntött, hogy továbbra is a saját könyvtárát fejleszti. A vezetőség ezenkívül rendszeresen ad könyvjutalmat az ipari tanulóknak, s alkalmasszerűen a dolgozóknak is. A kulturális nevelést szolgálják a szociális helyiségek, irodák falát díszítő képek, rézkarcok, festmények.

A szervezetnek önálló művészeti csoportja nincs, de tagjai a Városi Szövetkezeti Bizottság művészeti csoportjaiban működnek, sőt a szervezet tagjai közül került ki két művészeti csoport vezetője is.

Külön meg kell emlékezni a szervezet elhunyt műszaki vezetőjéről, Alföldi Gáborról. Évtizedet meghaladó időn át volt a szervezet Testvériség énekkarának tagja, tevékenyen részt vett a Városi Szövetkezeti Bizottság munkájában s nagyrészt az ő agilitásának, energiájának köszönhető, hogy a szervezeteknek Sopronban van kulturális otthonuk.

A szervezet tagjai a sport terén több ágazatban: tekében, labdarúgásban, sakkban, természetjárásban, horgászásban működnek. Labdarúgó csapat a városi bajnokságban 1961-ben a harmadik, 1963-ban az első, 1967-ben a második helyen végzett. A horgászok főképpen a Rába partján, Nicken lévő horgásztanya környékén hódolnak sportjuknak.

1959-ben a Városi Pártbizottság ellenőrzése során felvett jegyzőkönyv megállapítja: „Az új gazdasági vezetőkkel a tagság elégedett. A vezetők erélyesen irányítják a szervezet munkáját. A szervezet tagságának szakképzettsége megfelelő.”

Azóta két ízben, egyszer titkosan is, választott a szervezet tagsága. Majdnem változatlanul mindig a régi vezetőséget választotta meg újra.

Befejezés

A szervezet teljes képéhez tartoznának az elmúlt két évtized fontosabb mutatói is, de nem akartam az ismertetőt számokkal agyonterhelni, inkább diagramokban dolgoztam fel őket. A fontosabb mutatók azokból leolvashatók.

A szervezetnek csak egyik termelési ágazata a kokillaöntés. Ismertetőmben azért tettem rá a hangsúlyt, mert a legnagyobb, és mert rajta keresztül érzékelhető legjobban a fejlődés mértéke.

Ezenkívül gyártanak még evőeszköztartókat, pénztartókat, üstházakat, készíterszámokat, homoköntődjében homokformázással öntenek réz-, bronz- és alumínium öntvényeket, felületkezelő műhelyében nikkeleznek, krómoznak és eloxálnak. Az épület és bútortervezés alumínium öntvényeit vertikálisan is

feldolgozzák és mint késztermékeket hozzák forgalomba. Természetesen a szövetezettel legtöbb terméke ma nagyobb mennyiségben készül, mint a kezdeti években, a termelés módja azonban általában nem fejlődött olyan dinamikusán, mint az öntvényeké.

Hozzátartozik a szövetezetről rajzolt képhez az is, hogy ma már majdnem minden megyei és országos vas-és műszaki vállalatnak szállítja termékeit. Exportál keletre és nyugatra. Fiókhúzógombjait ismerik Szíriában, horganyzott csatornakampóit keresik Hollandiában. Eloxált, „Lövér” típusú, modern alakú kilincsei iránt a belföldi és külföld egyaránt érdeklődik.

***

A szövetezettel története kissé soproni helytörténet is. Akik ismerték a régi soproni Várkerületet, kereseik a mai Lenin körúton a régi üzletházak falatnyi foltjait, homlokukon közismert, évtizedeken át megszokott soproni nevekkel. Hová lettek az üzletek és hová tulajdonosuk? Az épületekről tudjuk: néhányat lebombáztak, néhány annyira megrongálódott, hogy le kellett bontani. Tulajdonosaik közül nem egy ott található a szövetezettel huszonhat alapító tagja között.

Egy-két évtized és a Soproni Fémtömegek Ksz személytelen cégtáblája éppen úgy hozzátartozik majd a város megszokott képéhez, mint a maguk korában Molnár István fegyverművesé, Durst Ernő kefekötőé, Galcsok József bádogosé és Renner Kálmán rézöntőé.

***

Még egy képet kell vázolnom, hogy teljesebbé tegyem az ismertetőt. Majdnem naponta látható, hogy a szövetezettel udvarán öreg soproni néni baktat, szatyrában megjavítandó lábasokkal, s mellette alumíniumtömbökkel megrakott nehéz tehergépkocsi kanyarodik be a telepre. Az alumínium tonnát dobálják le a gépkocsiról, amíg az irodában az adminisztrátor kiállítja a nénikének a javítandó lábsorokról az átvételi jegyet. A szövetezettel nem keres annyit az ilyen apró-cseprő javításokkal, mint amennyibe azok adminisztrálása kerül. De vállalja, mert ha a régi kisipari termelési módot ki is nőtte már, a kisiparos nemes hagyományát, a vevő, a megrendelő szolgálatát szigorúan megtartja.

Nagyon jellemző a szövetezetre: naponta majdnem egy tonna alumíniumot dolgoz fel és a hét bizonyos napjain kivesz egy embert a sorozatgyártásból, hogy fazekat, lábast és egyéb apróságot javítson, mert ezt kívánja a lakosság szolgálata.

A soproni „Kaszinó“ és a Liszt Ferenc Művelődési Ház

Írta: Szabó Lajos

1963 áprilisában véglegesen bezárták a 90 évig működő hajdani Kaszinó épületét. Ez a monumentális középület a soproni művelődés történetének egy szép szakaszát idézte. Nemcsak formájában, de tartalmában is hozzáért a soproniak szívéhez. Széchenyi István a múlt század első felében kezdeményezte a Kaszinó megalakítását. Pesten, Pozsonyban, Sopronban és másutt is létrejött ez az intézmény, a művelődés, a társas szórakozás e nemes formája.¹ Sopronban sok nehézséggel küszködött, több helyiségben működött, míg a Kaszinó Egyesületben 1868 novemberében merült fel a gondolat, hogy a szaporodó egyesületi tagok számára halaszthatatlanul alkalmasabb helyiségek szükségesek. Meg is indult az előkészületi munka. Az építkezés előkészítése részvénytársasági alapon kezdődött. Kiválasztották a telket, a mai Petőfi tér és Széchenyi tér sarkát, amelyen abban az időben egy nagy bástya állott. Ennek lebontására 1869-ben sor is került. Az építkezés költségeit 120 ezer forintra tervezték, de a terep nehézségei, a vizenyős talaj, a sok földmunka, az épület túlméretezése, az eredeti tervektől való többszöri eltérés az előirányzott összeget közel háromszorosára emelték.

Az előkészítő bizottság az épület tervezésére pályázatot írt ki. Több pályamű érkezett be, de ezek közül csak három volt jelentős: Wächtler Lajos bécsi építészé, Stach Frigyes bécsi mérnöké és a Terpsichore jellegével beküldött terv, amely igen tetszetős formában oldotta meg a feladatot, de nem tudni, miért, nem fogadták el kivitelezésre.

Az 1870. május 15-én megalakult Kaszinó Részvénytársaság gyűlésén határozták el a Wächtler-terv elfogadását, s kiírták a pályázatot az építkezési munkálatokra is. Mindmáig nem egyértelmű, kinek a tervei alapján készült el az épület. Csatkai Endre egy kisebb tanulmányában kimutatja,² hogy a soproni Kolbenheyer Ferenc építész nyerte el munkájával a pályázatot, de mégsem az ő tervei alapján készült el a Kaszinó épülete, hanem sok-sok átalakítással Wächtler terve került megvalósításra. A két és fél éves munka során Markl József soproni építőmester hozta tető alá az épületet, aki éppen a többszöri tervmódosítás nyomán 8 ezer forintot fizetett rá az építkezésre. A tervnek festését a soproni születésű, de Bécsben élő Pruzsinszky Ferenc (Sopron, 1852. aug. 24—Bécs, 1914. nov. 20.) végezte néhány idősebb soproni és bécsi, ismeretlen mesterember segítségével, közel 10 ezer forintért. Kitűnő festékanyagot használtak fel, hiszen eredeti színeiben pompázott munkájuk a legutóbbi időkig, bár a második világháború idején annyira megsérült, hogy kijavítása lehetetlennek bizonyult.

A Kaszinó Egyesület 1872 őszén beköltözött az új épületbe és a földszinti helyiségeket foglalta el. Az ünnepélyes megnyitásra 1873. január 11-én került sor. Nagy bált rendeztek, amelyen pozsonyi katonazenekar muzsikált. Igaz, hogy a vigasság nem tartott sokáig, mert még májusban a bécsi pénzválság

¹ Dr. Deszkásy Boldizsár: A soproni Kaszinó 100 éve. Sopron, 1944.

² Csatkai Endre: Ki építette a soproni Liszt Ferenc művelődési Házat? SSz, 1967. 3. szám, 283. l.

Sopronban is éreztette hatását és hosszú időre elnémitotta a jókedvet, és úgy tűnt, mintha a nagy és túlméretezett palota meghaladná a 25 ezer lakosú város kívánalmait.

Az eklektikus stílusú épület azonban jól beleilleszkedett a Széchenyi térbe és szépen lezárta a Köztársaság utcát is. Homlokzati rendszere a Magyar Tudományos Akadémia elrendezését követi, csupán a főbejárat hiányzik a köz-

Az építkezés 1967 októberében.
A szerző felvétele

pontjából. A kivitelezés és a terv is a reprezentatív helyiségek szép kialakítására, díszítésére törekedett, és nem fordított különösebb gondot a tartozék-helyiségekre, a lépcsőházakra, a folyosókra. Így ezek szűkek, sötétek, célszerűtlen elhelyezésűek voltak és a későbbi átalakító törekvéseknek már előrevetítették az árnyékát, hiszen a használat során szükségmegoldásokat kellett alkalmazni. Az épület funkcionális használhatósága ezáltal kicsi lett, belső építészeti értéke veszített eredeti mivoltából. A több ízben felmerült átalakítási tervek csak részben valósultak meg és az épület struktúráját nem érintették. E ter-

vek közül a legjelentősebbek közé tartozik Hárs György és Winkler Oszkár 1943-ban elkészített terve.³ Ez az elképzelés a helyiségek jobb csoportosításával, okosabb belső szervezéssel emelte volna az épület használhatóságát. Az elgondolásban szerepelt már az alagsori helyiségek átalakítása is olyan formában, hogy itt vendéglátó egység létesüljön, amely megfelelő kapcsolatban van az épület egyéb részeivel is. Ezeknek a terveknek csak kis része valósult meg. Az 1940-es években nagyobb mértékű padozat feltárási munkákat végeztek a nagyteremben és a kisteremben. A tartógerendák korhadt felületét lefaragták és a visszamaradó részeket mikrozol oldattal mázolták be. Ez a védekezés azonban időleges volt, mert az 1963-as vizsgálat gazdag gombaszövedéket, ún. házi kéreggombát (*Poris vaporaria*) talált. A második világháború tovább rontotta az épület állagát és a későbbi esztendőök gazdátlansága sem sokat használt. Az első alaposabb vizsgálatot a Faipari Kutatóintézet szakértői tartották 1963-ban. Megállapították, hogy legtöbb helyen a fapadozat sérült és a könnyező házigomba (*Merulius lacrymans*) fertőzése előrehaladott. A károsodás megszüntetése csak teljes belső átszervezés útján lehetséges. Az intézkedések a sérült faanyagok eltávolítását és elégetését, a falak fertőtlenítését, általában födémcserét javasolnak. Természetesen nem lehetett pontosan megállapítani a fertőzés pontos elterjedését, de a pincétől a padlásig feltárt helyeken mindenütt erős, elterjedt gombásodást talált a vizsgálat és életveszélyessé nyilvánította az épületet.

1963 elején elkészült a rekonstrukciós programtervezet és különféle tárgyalások eredményeképpen a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága az É. M. Középülettervező Vállalatot, illetve Perczel Dénes mérnököt bízta meg a részletes kidolgozással. A munkák kivitelezését az É. M. Győr-Sopron megyei Állami Építőipari Vállalat Soproni Főépítészvezetősége vállalta. Az építkezés beruházója, illetve a munkák menetének irányítója a Győr-Sopron megyei Beruházási Iroda (1968. január 1-től Beruházási Vállalat).

A tervező javaslata részletesen ismerteti a régi épület funkcionális építészeti megoldásait és az átalakításra vonatkozó részben amellett foglal állást, hogy az épület régi, külső architektúráját meg kell tartani, elsősorban városképi megfontolások alapján. Az előcsarnok, a lépcsőház és a termek kialakításával kapcsolatban javaslatokkal általában egyetértett a Városi Tanács. Mégis a rekonstrukciós tervek vitájában sok szó esett a nagyteremről. Ez nőtt leginkább a város polgárainak szívéhez és korszerű átalakítása ellen sokoldalú ellenállás mutatkozott.

Miért ragaszkodtak a soproniak a nagyteremhez? Nagyrészt nosztalgiájukból és a hagyományokhoz ragaszkodásukból táplálkozott ez, hiszen a nagyterem falai 1874-ben és 1881-ben még látták Liszt Ferencet hangverseny közben. 1904-ben Goldmark Károly vezényelt itt. Bartók Béla 1905-ben hangversenyezett először falai között és később is több ízben. Az idősebbik Lehár Ferenc még a megnyitás évében népszerűsítette Wagnert. Az írók közül az egész Nyugat nemzedék szerepelt dobogóján, a Frankenburg Kör szervezésében, így Gyóni Géza, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Móricz Zsigmond, Laczkó Géza, Kós Károly vagy a ma élő idősebb nemzedék számos kiváló tagja.

Az érdekességek között kell megemlíteni, hogy 1896 vége tájékán itt volt az első mozielőadás az ún. cári szobában. Az első városi telefonbeszélgetés a

³ Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről. SSz, 1958. 1. szám, 1-23. 1.

reálgimnáziumból a nagyterembe itt hangzott el. A zenei-technikai események közé tartozik, hogy az ún. telefonhírmondóval a nagyteremből közvetítettek hangversenyt Győrbe.

A kedvesebb hagyományai közé tartoztak a bálók is. 1904-től rendszeresen a nagyteremben rendezték a Turista bált. Híresek voltak a február elsején tartott „Lícista” bálók is. Mégis a konzerválás népszerű igényének kielégítése, a régi architektúra kismértékű átalakítása – a korszerű funkcióknak megfele-

A Művelődési Ház déli oldala
1967 okt. A szerző felvétele

lően – lehetséges lett volna az eredeti stílus megtartásával, de nem jelentett lényeges költségtöbbletet a végül is kivitelezésre került megoldás, amely szakított az eredeti állapot korszerűsítésével és egy akusztikailag azonos értékű, de teljesen új, modern belső teret alakított ki. Városképi szempontból az épület külső megjelenésén nincs különösebb változás. A bővítés mindössze az új főbejárat, az I. és II. emeleti előcsarnokok és a Petőfi téri szintmegoldások kialakítását jelenti. Az új főbejárat kiképzése – fix portálüvegezésű acél vázszer-

kezetben és domborított alumínium lemez – a régi épületképet lényegesen nem befolyásolja. A főbejárati homlokzat az alumínium és üvegfal kombinációjával, a régi Bástya-kert átalakításával, a Liszt Ferenc szobor elhelyezésével kedvezően alakítja mind az épületet, mind a környéket és jól beleillik a Széchenyi tér korszerű kertészeti kultúrájába. A terv megtartotta a homlokzati „Magyar Művelődés Háza” feliratot is. Ezt az elnevezést 1942-ben kapta a Kaszinó. Ekkor oszlott fel a Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ) és Soproni Magyar Szövetség néven alakult újjá. Még ebben az esztendőben megvette a város a tulajdonostól, a Soproni Takarékpénztártól az épületet és Magyar Művelődés Házá-nak nevezték el. Az erősödő német befolyás ellenhatásaként történt mindez. A há-

Az egykori „Nagyterem” mennyezeti részlete 1967.
Németh János felvétele

romnapos ünnepség keretében mutatták be Csatkai Endre és Veress Béláné: Etelka naplója című látványos alkalmi színművét. Soproni fiatalok, Báthy Anna énekelt a Hunyadi László című operából s Becht Rezső írásai is megszólaltak.⁴ Ez idő tájt kezdte el Radó Ferenc nagyszerű nyilvános énekóráit a nagyteremben, amely újrafelfedezése volt a magyar népdalnak és terjesztése a magyar népi muzsikának.

A mai belső egységben a következő nagy területek alakultak ki: művelődési rész, amelyhez a nagyterem, a kamaraterem, a szakköri helyiségek, klub-

⁴ Csatkai Endre ebben az időben dolgozta fel Schlachta Etelka soproni leány tizennyolc kötetes naplóját, amely az 1848-as időket mutatja be s lapjain megjelenik Széchenyi, Wesselényi, Petőfi alakja. – Csatkai Endre szíves közlése.

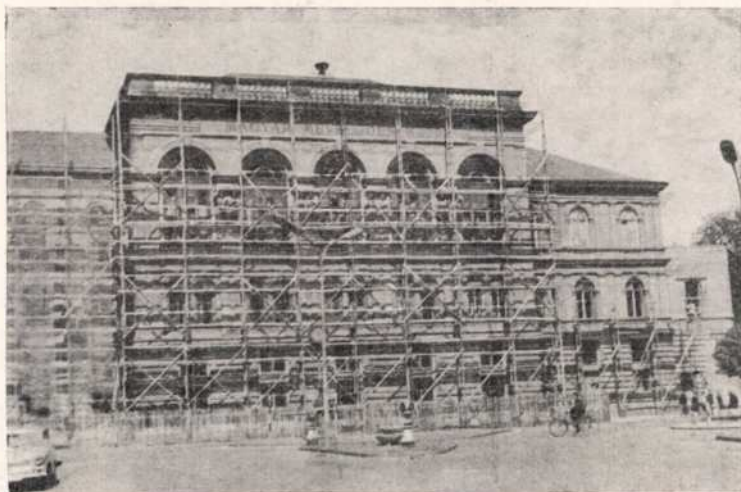
helyiségek, irodák és a kiszolgáló területek tartoznak. A vendéglátó-egység, mely magába foglalja az éttermet, a konyhát és a különféle kiszolgáló helyiségeket. A könyvtári rész a különböző könyvtári kölcsönző helyiségekből, a repositóriumból, könyvkötészetből, irodákból és egyéb helyiségekből áll.

A programban és a kivitelezésben az egyes szinteken a következő helyiségek alakultak ki:

Pince: klubszobák, bár, társalgó, TV-szoba, kazánház, hydrofor, víztároló, repositórium, szellőző-gépház, raktárak, lépcső és közlekedő folyosók.

Földszint: előtér, társalgó, ruhatár, étterem, konyha és a vele kapcsolatos helyiségek, két könyvtári olvasó, lépcsőházak és közlekedő folyosók.

I. emelet: az étterem légtere, gépház, szellőző-gépház, repositórium, könyvtári olvasó, irodák, két lépcsőház, közlekedő folyosók.

A főhomlokzat. 1969 május

II. emelet: hangversenyterem, kamaraterem, előtér, büfé, színpadok, öltözők, két lépcsőház, közlekedő folyosók.

III. emelet: a hangversenyterem, kamaraterem légterei, irodák, irattár, lépcsőházak és közlekedő folyosók.

IV. emelet: a hangversenyterem és kamaraterem légterei, a hangversenyterem és kamaraterem karzatai, előtér, balett-terem, világosítófülke, szakköri helyiség, gondnoki lakás, lépcsőházak és közlekedő folyosók.

V. emelet: szakköri helyiségek, szellőző gépházak, padlásterem és a közlekedő folyosók.

A felújításnál teljes földemcserére került sor, ezért az új földemelhelyezés lehetővé tette a Petőfi téri oldalon az egyes szintek megosztását, amelynek eredményeképpen a három szintes épület öt szintre bővült és ezáltal jelentősen megnőtt az alapterülete.

A tervezés figyelembe vette azt az elképzelést és általános művelődési gyakorlatot, hogy az egyes programok nemcsak párhuzamosan, hanem egymást kiegészítve is folynak. Az épület csak olyan módon tekinthető teljes értékűnek, ha a jelentkező közönségforgalmat megfelelő színvonalon ki tudja szolgálni, úgy hogy az egyes rendezvények nem zavarják egymást, illetve az épü-

letben tartózkodó közönség zavar nélkül elérheti programját. Ennek megfelelően a közönségforgalom háromfelé bomlott. A főbejárati részen érkezők központi portaszolgálatot találnak. A ruhatár az előcsarnokban helyezkedik el és az épületet bármilyen célból használó közönség igényét képes kielégíteni. Az előcsarnokból vezető lépcsőház és a személyfelvonó biztosítja az épület vertikális forgalmát. A könyvtár a Petőfi térről közelíthető meg és üzemelése a ház többi részétől függetlenül működik. Külön bejárat alakult ki a Liszt Ferenc utcában, amely melléklépcső és személyfelvonó segítségével az irodai forgal-

A helyreállított épület. 1970 február. G. Nagy Béla felvétele

mat, a színpadok előadói forgalmát bonyolítja le és megoldásként szolgál a IV. és V. emeleti szakköri helyiségek közönségforgalmának lebonyolítására is. Az étterem és a pince forgalma a főbejáraton át, míg az ezeket kiszolgáló személyzeti és áruforgalom a Liszt Ferenc utcai II. számú bejáraton át történik. A melléklépcsőn keresztül lehetséges – az épület elhagyása nélkül – az épület többi helyiségei felé való közlekedés is, mivel a Petőfi téri öt szintet és a főbejárati két szintet közlekedő folyosók kötik össze.

A fontosabb egységek ismertetése:

I. Művelődési rész: a nagyterem a hagyomány értelmében megtartotta a hangversenyterem jellegét. Színpada a kívánságnak megfelelően bővíthető. Hátsó részében orgonakarzattal bővült. A régi emeleti galéria helyett hátul félköríves megoldású erkély alakult ki 80 férőhellyel. A terem berendezése szét-szedhető széksorokkal történik s így a terem más jellegű rendezvényekre is

rövid idő alatt átalakítható. Ablakait egyedi tervezésű képzőművészeti függöny takarja.

A kamaraterem kialakításánál a régi architektúrát nem lehetett megtartani. Az új megoldás lehetővé tette a nézőtér padozatának húzott elhelyezését, s így kényelmes és jó látási viszonyok biztosítását. Székei rögzítettek. Befogadóképessége 240 fő. A kialakításnak megfelelően alkalmas irodalmi színpad, kamaraszínház, bábszínház, kamarazene és más, kamarajellegű előadásokra. Mindkét terem belső kiképzése korszerű. Uralkodó színe a fehér és a barna, éppen a fa, illetve a műkö burkolóanyagból eredően. Az előadótermek a Liszt Ferenc utcai bejáraton át szolgálhatók ki. A termeknek megfelelő szinteken öltözők biztosítják a kulturált és csöndes felkészülést, pihenést az előadók részére. A szakköri helyiségek a IV. és az V. emeleten helyezkednek el. Bizonyos mértékig külön állanak, mert ezek forgalma és munkája igényli a legzavartalanabb területet és legnagyobb csendet. A helyiségek berendezése a munkának megfelelő változatosságú. A főlépcsőházzal szembeni szakaszon, a II. emeleti előtér, amely a nagyterem és kamaraterem dohányzójaként használható, egy válaszfalas elrendezéssel készült el a balett-terem, illetve a zenekari gyakorló.

II. Vendéglátó egység: az étterem két részre tagozódik és közösen vagy szeparáltan is üzemeltethető. A konyhából látható el belső felvonó segítségével az I. emeleti és az alagsori büfé is. Az emeleti büfé rendszere lehetővé teszi a nagyobb rendezvények ellátását. A pinceklub üzeme a délutáni és az esti órákra korlátozódik. A klub kialakításának ez a megvalósulása már az 1943-as Winkler-Hárs-féle tervben is szerepelt. A mostani kialakításra jó megoldásként kínálkozott az alagsor, mert a főlépcsőház lefelé történő meghosszabbításával könnyen megközelíthetővé vált. Belső kiképzése lehetővé teszi, hogy az esti szórakozás is esztétikus formák között legyen lebonyolítható.

III. A könyvtári forgalom három szakaszra tagolódik: a földszinti déli oldal, ahol a műszaki könyvtár kap helyet, a földszinti északi oldal, amelyet az ifjúsági könyvtár, az I. emeleti déli oldal, melyet a szépirodalmi kölcsönző és olvasó foglal el. A bejáratnál ruhatár és tájékoztató szolgálat helyezkedik el. A könyvtári adminisztráció az I. emelet északi oldalán kapott helyet. A könyvraktározást a pincében kialakított raktárak oldják meg. A belső forgalom lebonyolítását egy teherlift oldja meg.

A technikai berendezésekről: Az épület átalakításával minden régi technikai berendezést leszereltek. Legnagyobb részük nem is volt korszerű és nem alkalmas az új igények kielégítésére. A szükséges hőenergiát olajtüzelésű kazánok látják el. Az olajtárolás a Petőfi téren süllyesztett megoldású tartályokban történik. Külön érdekessége az épületnek a klímaberendezés, amely a technológiai igények kielégítésére mesterséges szellőzést biztosít. A villamos berendezések is teljes átalakításra kerültek. A világítási berendezés a különleges igényekkel fellépő helyiség (hangversenyterem, kamaraterem, étterem, pince) számára egyedi kivitelezésű lámpatestek kerültek beépítésre. A televízióvételt központi antennával oldották meg. A távbeszélő csatlakozást a portán elhelyezett központ végzi el.

***

Száz esztendeje kezdtek el a Kaszinó épületének építését, s közel kilencven évig szolgálta a soproni közönség művelődését és szórakozását. Az átalakított épület építészeti megoldásai, korszerű berendezése, funkcionális lehetőségei biztosítják a következő évtizedekre egy új és más igényű nemzedék magas szintű művelődését, szabad idejének tartalmas eltöltését.

Későbarokk falfestmények feltárása az Új utca 18-as számú házban

Írta: Mórotz László

A műemléképületek helyreállítása során gyakran érik kellemes meglepések a falakat megkopogtató kutató művészettörténészeket és restaurátorokat, amikor az eltávolított vakolat-, meszelés- vagy festékréteg alól művészi festésű felület bukkan elő. Ez történt Sopronban is 1968 őszén az Új utca 18. sz. házának utcára néző emeleti három szobájában. A módszeres feltárást október 17-én kezdtem el munkatársaimmal, s három hét híján egy év múlva végeztük a befejező műveletet, a felület rögzítést.

A kutatósvakok alapján a középső helyiség festményei ígértek legérdekesebbeknek, tehát érthető, hogy itt fogtunk a vastag, néhol nyolc centimétert meghaladó vakolat leveréséhez, a várható felfedezések izalmával. A falak az évszázadok során megsüllyedtek, eltértek a függőlegetől. Valamilyik tulajdonos vagy bérlő ezen igyekezett segíteni a rávakolással, s hogy az időtállóan megkapaszkodjon, a régi mesterek – a lyukak mérete alapján egy erősebb és egy gyengébb fizikumú – jó sűrűn kipikkelték kalapácsukkal a falakat. Egy m²-en több mint ötszáz beütést számoltunk meg. A vakolat alatt viszonylag könnyen lefejtető mézsrétegeket találtunk (Eltávolításuk fő eszközéből, az orvosi szikéből jónéhány elkopott, mire mindhárom teremben megtisztítottuk a festéseket). Minden bizonnyal ennek a meszelésnek köszönhető, hogy a naponta előkerülő képeket csak elvéve érte helyrehozhatatlan kalapácsütés. Alig két hét alatt kibontottuk a hat figurális kompozíciót, a következő sorrendben:

1. Mars (?) polgári személyek társaságában, amelyet – amíg a történészek megnyugtatóan nem tisztázzák a személyek kilétét – „Megvendégelés” címmel láttunk el. Egy nő, egy férfi és a páncélinges alak – akinek sajnos a feje hiányzik – körlapú asztal mellett ül a szabadban, fára akasztott drapéria árnyékában. Az asztalt földig érő terítő borítja. Tetején tál, valamilyen étellel, a figurák előtt kés, villa. Az étkezést feltehetően befejezték, a gesztusok alapján élénken társalognak. Aktív kapcsolatuk távoli aláfestője a négy, lírai egyszerűségben zenélő nőalak. Ha megfigyeljük a kompozíció alaprajzát, láthatjuk, hogy az koncentrikus körökből áll: az asztal, a főszereplők, megvilágított talai, árnyékos talaj, zenélők e séma szerint rendeződtek. A központi nőalak kétirányú, átkötő mozdulata és úszó stólája biztosítja a két csoport közti formai összefartozást. A páncélinges férfi támaszkodó karja, kézfeje zárja le a kompozíció jobb oldalát, mint pont a mondatot.

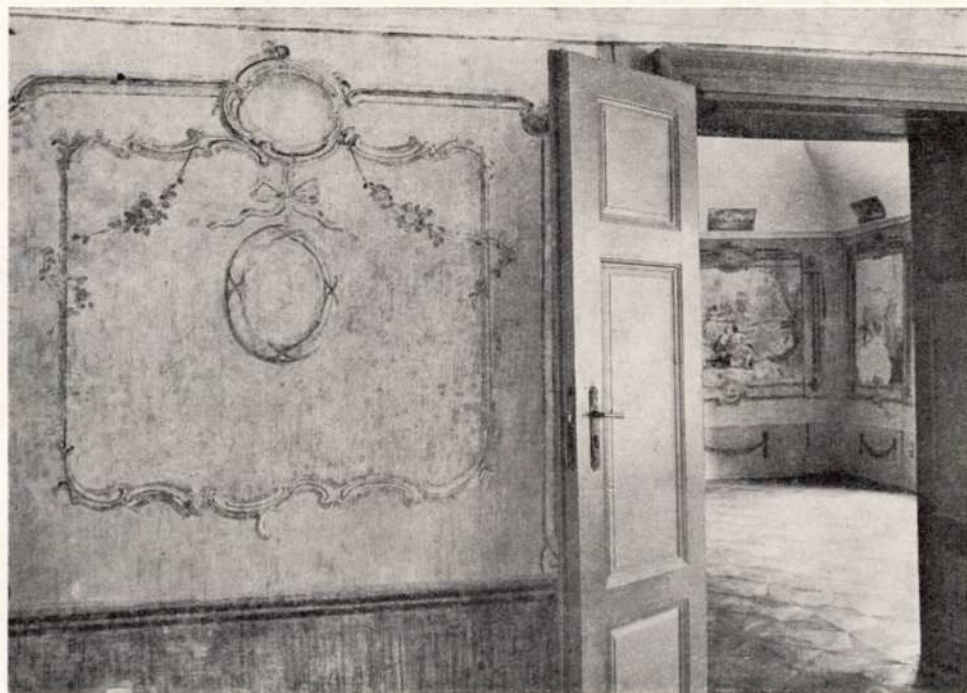
2. „Borvétel”. Három lépő és beszélgető, egy féltérdre ereszkedett, és a bort aranyserlegbe csapoló nő, lenge, vidám színű ruhákban. A bolthajtásos pince falain belgő, indás növények, a háttérben sejtelmes árnyéknvombok, az előtérben kemény árnyékbeugrás. Innen indul a térbe csendéleti motívumokkal a kompozíció, s vezeti a szemet a figurákra, de ugyanezt szolgálja a bortároló edények elrendezése és a boltív sötét függőlegese is, vagy a külön figyelmet érdemlő arany Erősz-szobrocska testtartása.

3. „Töredék”. Elindult három nő a kép középteréből, jobbról balra, az előtér irányába. Ugyanannak a lépésnek három fázisa bizonyítja önmagát, előreloki a figurákat. Sajnos, úticéljukat sohasem láthatjuk meg. Hiányzik.

4. „Ikarosz-Daidalosz”; a legenda közismert. A bizonytalanság kompozíciója. Ha a figurák közé egy vízszintes tükörtengelyt képzelünk, észrevesszük, hogy mozdulataik hajszál híján egymás megfelelői. Különbségük: az Ikarosz tehetetlen hátrahanyatlása és Daidalosz aktív megtámaszkodása, lendületvisszafogása. Sötét sziklák ugráltatják a szemet, magasságot és mélységet éreztetve, s ölelő vonulatot alkotva az Ikaroszt elnyelő tengerrel.

5. „Vadászó Diána”. Háromszög alapú gúlakompozíció, feszes, mint a delta. Diána koncentrált mozdulatán kívül az előtérben háttal ülő nő kar- és lábmozdulata és a terelőhálót tartó két alak karja egyaránt a rohanó vad felé irányul. A tájrészek tagolása bevezeti és kíséri a figurák alkotta konstrukciót. A gúlán

A rózsaszín és a figurális szoba részlete a teljes helyreállítás után

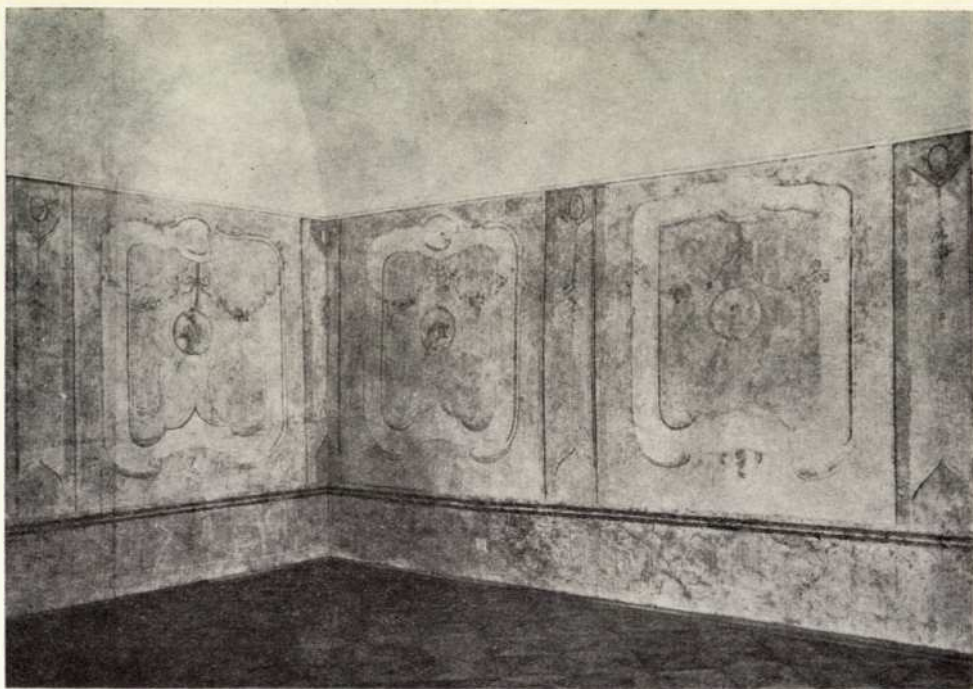
belül kis gúla az előtér két nőalakja. A tömegüket befoglaló élek nyílként vezetik a szemet Diána megfeszített íjára.

6. „Diána és Kallisztó”. A Zeusz által elcsábított arkádiai királyleány botlásának felfedezése. A képmező felső és alsó részéből nagy felületek hiányoznak. A figurák majdnem teljesen épek maradtak.

A képeket széles, szürke, plasztikusan festett, lombfüzerekkel díszített keretek veszik körül. A kereten túli mezőt okkersárgára festették, s ezt a párkány alatt barna sávval zárták le a festők (Feltételezzük bizonyos jegyek alapján, hogy a képfestő mester mellett nem képfestő is dolgozott). A lábazat szürkésbarna, a képek tengelyében barnás-vörös füzerekkel. A sima, keretbe foglalt mezők világoszöldek, a kályha mögötti felület derített melegbarna.

A képek egyébként a közhiedelemmel ellentétben — amely a falfestményeket általában freskóknak véli — al secco, vagyis szárazon készültek enyves vagy kazeinos kötőanyaggal, s szemben a nedves alapra, vagyis al fresco festett lazuros képekkel, itt pasztózosan és ugyanazt a felületet többször átfestve is lehet dolgozni.

A feltárás után injektáltuk azokat a részeket, ahol — végigkopogtatva a falakat — elválást észleltünk. Az ilyen rések feltöltéséhez 1:1 arányú vízplextol (műgyanta) keveréket használtunk. A falcsúszás okozta nagy repedéseket cementtejjel öntöttük ki. Természetesen az egyes munkafolyamatok között együttfutás volt, tehát a pikkelések durva tömítése, a nagy vakolathiányok

Az elkészült madaras szoba részlete

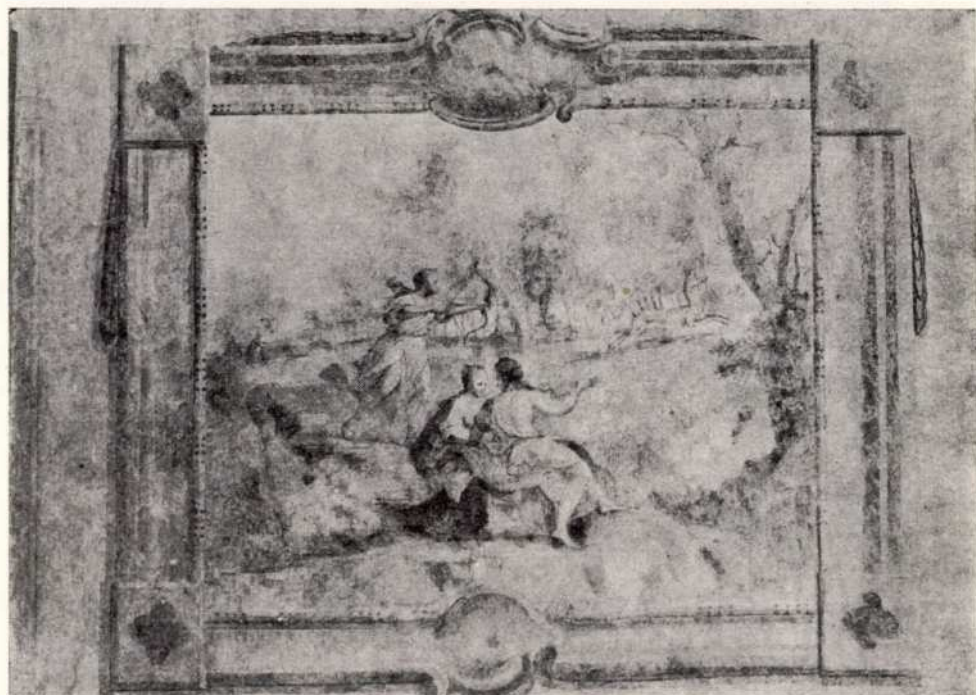
pótlása és a további feltárás sem szünetelt. A festőréteg — 1:3 arányú mészköliszt keverék — felhordása és száradása után elkezdtem a retusálást az előttem dolgozó munkatársaim nyomában. A retusáláshoz vízfestéket használtam és vékony puhaszórú ecsetet. A megkülönböztethetőség miatt a retust függőleges vonalkázással és a pótolandó színnél egy árnyalattal világosabb színnel végezzük, természetesen csak azokon a helyeken, ahol a töredékek alapján az eredetire következtethetünk. A restaurálás szigorúan alkalmazkodó művészete nagy önfegyelmet és azonulási készséget igényel.

A mennyezetfestés rétegeinek eltávolításakor a párkány helye fölötti sávban tíz, kb. 25 × 45 cm-es ideális-romantikus tájképcséket találtunk. Ezek valószínűleg a 19. század elején készültek, miután a 18. századiakat lemeszel-

ték. A képecskéket kovácsoltvas jellegű patrone díszítés kapcsolta össze, fölöttük párhuzamos csikozások szaladtak körbe. A képecskék megtartása sok vitát okozott szakmai körökben, mivel egyes vélemények szerint zavarják a belső tér stílusegységét. Végül is a kuriozitásra hivatkozók kívánsága teljesült: a képek maradtak, de körítés nélkül.

A madaras vagy zöld szobában különösen az eredetnél durvább színezésű enyves átfestés eltávolítása okozott gondot. Csak mechanikai tisztítást alkalmazhattunk, s ez a legnagyobb óvatosság mellett is sok retusálni valót hagyott maga után. A nyugati falon mindössze a két központi madármotívum töredéke maradt meg, viszont mivel az egyes mezők csekély eltérésű variációk, a teljes

„Vadászó Diána.” Retusálás utáni állapot

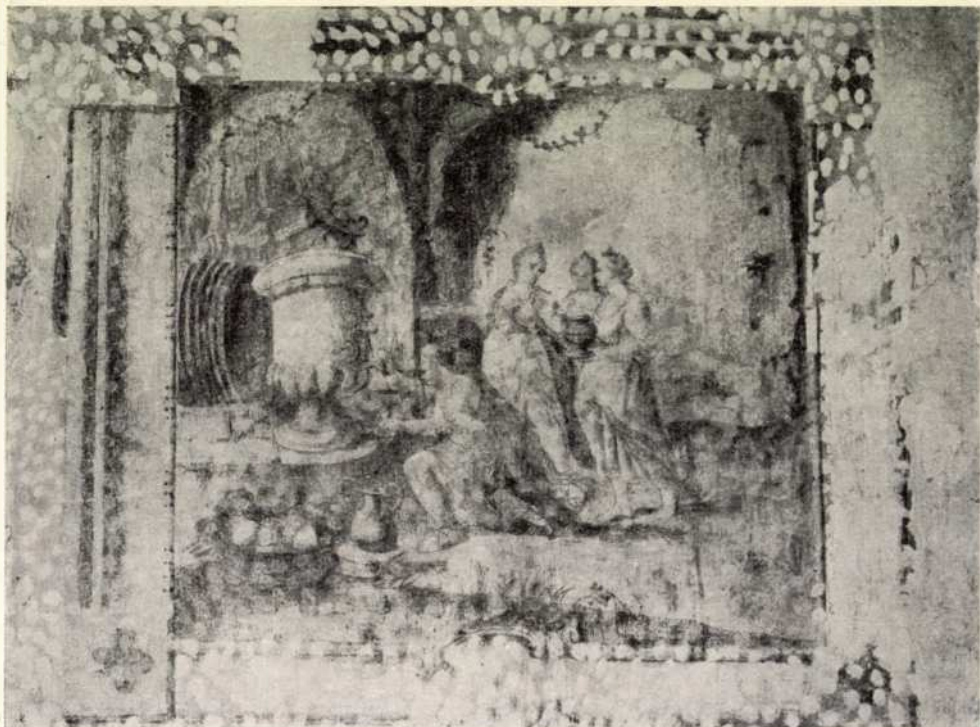
felületet visszafestettem. A déli fal és az ablakbélések hajdani díszítményeit az elenyésző mennyiségű maradék alapján nem tudtam rekonstruálni.

Az egzotikus madár gyűrűben, a virágfüzerek, szalagcsokrok, hajlított keretmotívumok az érzékeny színkülönbőségű zöld mezőkben, amelyeket megnyugtatóan egészít ki a tagoló lizénák rózsaszínje s a lábazat érett sárgája, méltán tették kedvelté az adott korban a szobakifestésnek ezt a módját.

A rózsaszín vagy antik szoba falait csaknem összefüggően piszkosszürke gipszlelt borította, elválaszthatatlan képződményt alkotva az alatta lévő festékréteggel. Mechanikai leválasztása lehetetlen volt, vegyi kezeléseink is csak tenyérnyi területeken bizonyultak hatásosnak. Más választás híján itt fedőfestékekkel retusáltam.

A stukkók profilja mindhárom teremben ismeretlen lévén, csak az alaprajzokat képeztük ki 5 mm-es bemélyítéssel, kapart, közuzalékos felülettel. A mennyezetet a hiánypótlások után az egyes szobák színhangulatának megfelelőre festettük.

A képek keletkezésének pontos idejét nem ismerjük. A copf jegyek alapján viszont feltehetően Polányiné háztulajdonosságának éveiben, közelebbről 1780–1790 között festhette őket a korabeli soproni festők közül nem a legjelesebb, de nagyon jó képességű mester. Szignóját nem találtuk. Munkatársaim nevét viszont, akik a restaurálásban nagy szorgalommal vettek részt, ideírom:

„Borvétel.” Retusálás közbeni állapot

Jagodics Antal és Peszlen József kőműves, Köcs István és Mohácsi Sándor segédrestaurátor.

A ház történetére nézve Csatkai Endrétől kaptam a következő adatokat. Még a 18. század közepén sem írták úgy össze az Új utca házait, ahogy egymás mellett állottak, épp ezért az 1734-gyel kezdődő adóösszeírásokban sem könnyű eligazodni. Másolatokból ismerjük az 1686-ból és 1711-ből való összeírásokat. Ekkor Weber Balázsé a ház, aki az előkelő Dobner családból nősült; feltehetően ő is patrícius volt. De könnyelmű lévén, a házra sok adósságot táblázott. Így a város kezelte és a diákok segélyezésére fordítandó alapból több mint 700 ft-t, Kéry Balázstól 400 ft-t stb. Emiatt 1693-ban nem sikerült cseréje Eitelhuber vaskereskedővel, akit Kéry figyelmeztetett a betáblázásra. 1725-

„Diána és Kallisztó” jelenete, fölötté egy 19. sz-i képecske. (Befejezett állapot)

ben Bergmann Mihály kádará a ház, 1734-től Rothenecker Andrásé. Ettől 1747-ben a Lackner alap veszi át, de az épület rombadőlt, újjáépítését Kamper Jakab és Eisenkölbl Jakab soproni kőművesek végezték. 1774 II. 7-én az alapítványtól Kiss Sándor kerületi biztoshelyettes veszi meg, gyermekeitől meg 1776-ban Polányiné Sennyei bárónő (Egy Polányi Jusztina 1731-ben a zsirai templomnak ajándékozta a sümegi kegykép másolatát). Polányiné örököseié 1808-ban a ház, kik 1810-ben eladják Szabó Mihálynak, akinek a kezében rövid ideig van az ingatlan. Ugyancsak rövid ideig birtokos a Meskó család; 1811-ben Kovács János megyei esküdt veszi meg, 1813-ban meghalt és özvegye 1815-ben 11 000 ft-ért eladja Asbóth kereskedő özvegyének, Kleinrath Reginának. Ennek örökösei 1821-ben Felsőbüki Nagy Sándornak juttatják árverésen. 1851-ben tőle vásárolja meg Horváth Nep. János.

A házban rendszerint csak egy bérlő lakos, név szerint 1751–1753: Weille András, 1774–1779: Aminger András, 1807–1809: Haubitz Ignác szíjjártó, 1816: Leibrecht Jakab, 1829: Philipp János német szabó, 1848: Piccard János tábor-szernagy és Zöberer Róza.

MEGEMLEKEZÉSEK

**Diebold Károly
(1896—1969)**

Csendben, halkán távozott körünkből. Ahogy élt, úgy követte az élet örök törvényét: feltűnés nélkül, észrevétlenül ment el. Nézem önarcképét. Finom visszafojtott mosoly vibrál szája körül. Szeme kutatva néz a távolba, mintha egy kedves gyermekfejet, egy szép, virágot, fát, tájat vagy történetet figyelne, és kutató tekintete már

meg is lelte a képre kínálkozó alkalmas mozzanatot. Beleélté magát a lefényképezendő témába, kileste a megörökítendő pillanatot, a legtöbbet jelentő helyzetet: azonosult a modellel, érezte annak rezdülését. A kép nem csupán egy pillanatot ábrázolt, hanem annál sokkal többet: a lelki alkatot, a lelkiséget.

Finom csendes lénye szerette az ökörnnyálás, lilába hajló őszi alkonyatot, szerette a fény és árnyék egymásba simuló lágy hatását. Nem lehet csodálni, hogy hamar megértő barátság fejlődött ki közte és a nagy akvarellista Horváth József festőművész között. Együtt jártak, együtt kerestek témát a téglagyárak környékén, az Ikva partján. Amíg Józsi bácsi csodás színekkel, addig ő a fekete — fehér, majd a barna — fehér árnyalataival fejezte ki a meglátott és megérett tájak hangulatát, rezdülését.

Sárszentlőrincen született. Tíz hónapos korában már Sopronba került. Édesapja és nagyapja is tanító volt. Mindketten kitűnően rajzoltak. A művészetek iránti szeretetet, hajlamot és tehetséget örökségként kapta. Sopronban az állami reáliskolában a nagynevű, kiváló pedagógus, Seemann Kálmán irányítása és útmutatása alapján fejlődött ki rajz- és festőkészsége. Több éven át az önképzőköri rajzkiállításokon nevét a díjnyertesek között találjuk. Minden évben „tiszta jeles” tanuló volt, aki szem előtt tartotta a bölcs mondást: „mens sana in corpore sano”. A tornaközi versenyeken a 100 m-es síkfutásban, a magas- és távolugrásban díjakat nyert. A vérzivataros 1915—1918 években katonai szolgálatot teljesített, majd leszerelése után a budapesti József nádor műegyetem mérnöki karának lett hallgatója. Bár indexe jeles volt, özvegy édesanyja nem tudta anyagilag a kiadásokat fedezni. Ekkor állást vállalt a Seltenhofer Frigyes Fiai Szivattyúgyár és Harangöntödében, ahol rátermettsége és komolysága következtében hamarosan cégjegyző lett. A művészetek iránt érzett vonzalma és a rendelkezésére álló kevesebb szabadidő a festészet teréről a fényképezés felé terelte figyelmét. Mint minden nemesen érző, a szépért rajongó lélek, ő is szerelmese lett Sopronnak. Járt a utcákat, a sikátorokat, tornyokat és várfalakat, és szüntelen kereste a még művészebb, még meglepőbb helyzeteket, amelyek a várost jól ismerők előtt is annak új arculatát mutatták meg. Így született meg 1932-ben a „Soproni Képeskönyv”, amelynek 123 képe közül 96-ot ő fényképezett. Neve gyorsan ismert lett az országban, de azon túl is. Szeretete az erdőt, szerette a természetet. A színes fotográfia arra indította, hogy a két színről áttérjen a pompás színharmóniára. A virágok, virágzó bokrok, az erdők csodálatos színekben pompázó fái mind megragadták figyelmét. Az a mérhetetlen szeretet, amellyel a kis ciklámen-családot megörökítette, amellyel a sokféle zöld színárnyalatban tobzódó fákat, parkrészeteket fényképezte, örök emléket állított létrehozójának. A fényképezés tudománya, a technika elsajátítása, valamint a színes felvételek kidolgozásának színhelyes kikísérletezése idejét oly mértékben vette igénybe, hogy 1931-ben addigi állását felmondta és művészi hajjában engedve önálló foto-műtermet és foto-szaküzletet nyitott. Ebben az időben gyakran vett részt külföldi fényképpályázatokon és több alkalommal nyert első díjat az „Agfa” nemzetközi pályázatán. Neve ismert lett külföldön is. Szinte természetes volt, hogy 1939-ben Heimler Károly a Soproni Szépítő Egyesület elnöke az egyesület 75. éves fennállása alkalmából kiadandó „Sopron Város Műemlékei” című munka képeinek elkészítésével őt bízta meg. Kiváló képei és szakmai tevékenysége elismerésül 1957-ben nagy kitüntetés érte: a „Federation Internationale De L' Art Photographique” Bernben tagjának ismerte el és ezt díszoklevéllel erősítette meg. A háborús események műtermét megsemmisítették. A változott helyzetben örömmel fogadta a Műszaki Egyetemen kínálgzó lehetőségét annak, hogy megszervezhessen egy foto-laboratoriumot, amely-

nek később vezetője lett. Nagy szakmai tudását és tapasztalatát önzetlenül adta át beosztottjainak és hallgatóinak. Sokat járta az arborétumokat és sok ritkaságszámba menő fát és növényt örökített meg pompás színgazdagságban. Alapos tudására támaszkodva fáradságot nem kímélve kereste és kiművelte a színes felvételek előhívásának titkát. Hatalmas képanyagából 1956-ban a Liszt Ferenc Múzeum, 1960-ban pedig az Erdőmérnöki Főiskola színes fényképkiallítást rendezett. A látogatók feljegyzései a meglepetés hangján nyilvánítják elragadtatásukat. Az 1961. évi Ünnepi Hetek alkalmával újra színes fényképkiallításban gyönyörködhetnek a látogatók. Legnagyobb szabású kiállítását 1966-ban az Erdészeti Egyesület 100 éves fennállása alkalmából mutatta be óriási sikerrel.

Az eredményekben gazdag, de küzdelmes élet vége felé közeledett. Elérve a korhatárt, nyugalomba vonult. Csendes, harmonikus életet élt teljes egyetértésben szeretett feleségével, akinek kifinomult művészi érzéke és ízlése sokszor inspirálta. Élete még zárkózottabb, csenedesebb lett. Száraz humora utolsó napjáig elkísérte. Emlékét megőrzi az a több ezer fénykép, amely művészi meglátás és kivitel szempontjából útmutató volt. Munkáját és annak eredményességét felmérni szinte lehetetlen. Érdeklődése az élet minden megnyilvánulására kiterjedt. Gyermekek-felvételei? Egy halom játékból kiválasztott a csöppség egyet, és amikor elmerült a játszásban, akkor kattant a kioldó. Csupa természetes mozdulatot örökített meg minden erőltettség nélkül. A műemléképületekről a legapróbb díszítő elemig készített felvételt. A fertődi kastély külsőjéről és minden terméről készített felvételeket. Ezeknek a felvételeknek az alapján folyik a kastély helyreállítása. Színes felvételei csodás színhatásban tárják elénk a virágok, bokrok, fák, erdőrészetek, ligetek sokaságát. Horváth József festőművész legszebb aktjai, tájképei több mint 50 képen elevenednek meg előttünk. Külön érdekességnek számítanak a kristályok mikroszkópiai felvételei. Tanulmányozta és fotografálta a szabadon élő és állatkertben ápolt állatok világát. Eredményekben gazdag élet szűnt meg halálával. Munkásságát megmaradt képei méltó helyen: a Liszt Ferenc Múzeumban őrzik meg.

Mindannyian, akik elismerték és csodálták művészetét, a legméltóbban egy válogatott képekből összeállított emlékkiállításon búcsúznánk Diebold Károlytól.

Lóránt Ödön

A Soproni Szemle szerkesztő bizottsága mély fájdalommal jelenti, hogy

Dr. CSATKAI ENDRE

Kossuth-díjas művészettörténész, kandidátus, ny. múzeumi főigazgatóhelyettes 1970. március 12-én, 74. évében váratlanul elhunyt.

Az országosan ismert művészettörténész a soproni és a megyei műemlékek felkutatásának, a soproni helytörténetírásnak egyik legkiválóbb úttörője volt.

A Soproni Szemlének kezdettől fogva munkatársa, újjászületésétől, 1955-től kezdve pedig fáradhatatlan, lelkes és kiváló szerkesztője.

Halálával a Soproni Szemle szerkesztő bizottsága, Sopron egész társadalma nemcsak kiváló tudóst, munkatársat és szerkesztőt, hanem derűs kedélyű és bölcs barátot is veszített.

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Oedenburger) Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Aus dem Inhalt:

- Papp, Stefan:* Die Chronologie der Befreiung Ungarns mit lokalhistorische Daten (1944—1945)
Papp, Stefan: Ausgewählte Bibliographie über die Befreiung und Entwicklung der Stadt Ödenburg
Molnár, Josef: Charakterisierung des kulturellen Leben Ödenburgs vor der Befreiung
Vigh, Stefan: Erneuerung der Stadt Ödenburg
Kárpáti, André: Das Gesundheitswesen in der Stadt und im Komitat Ödenburg im Jahre 1945
Jancsó, Nikolaus: Das Ödenburger Gesundheitswesen in den Jahren 1945, 1970
Varga, Gyöngyi: Ödenburger Auschläge zur Zeit der Befreiung
Hünner, Ladislaus: Die Ödenburger Krankenkasse im Jahre 1945
Szabó, Eugen: Die Geschichte der Soproner Genossenschaft zur Herstellung von Metall-Massen artikeln
Szabó, Ludwig: Der Umbau des Ödenburger Franz Liszt Kulturhauses (Kasino-Gebäude)
Mórotz, Ladislaus: Entdeckung von Wandgemälden des Spätbarocks im Wohnhaus Neu Gasse 18.

MUNKATÁRSAINKHOZ!

A kéziratokkal kapcsolatos kívánságaink:

1. Csak nyomdakész kéziratokat fogadunk el. (Szabványos ívpapíron, írógéppel, kettős sortávolsággal, 3 cm-es lapszélességgel. Az idézetek központozását, a korhű szövegek helyesírását pontosan jelölni kell. Csak egyszeres kiemeléseket alkalmazunk, a *dölt* szedés egyszeri aláhúzásával. A kiadó a korrektúrában történt szerzői változtatások, pótlások költségeit a szerzőre hárítja.)

2. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják, a legszükségesebb könyvészeti adatok pontos megjelölésével. A rövid lapalji jegyzeteket zárójelbe téve a szövegbe dolgozzuk bele. (Pl.: SSz. VII, 39.)

3. Minden tanulmányhoz szíveskedjenek rövid német nyelvű összefoglalót is adni.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekk számlaszám: egyéni 61 280, közületi 61.066

(vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egy számlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Áca: 16,—

INDEX: 25.915

70 329

SOPRONI SZEMLE

XXIV. ÉVFOLYAM

1970.

2. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat
Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA
MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HILLER
ISTVÁN, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC, MOLLAY
KÁROLY, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS,
TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI
LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>A szerkesztő bizottság:</i> Tájékoztató	97
<i>Szita Szabolcs:</i> Kellner Sándor, az internacionalista csapatok egyik szervezője	98
<i>Láng Alfréd—Pettenkofer László:</i> A soproni szőlőtermelés a felszabadulástól napjainkig	110
<i>Kárpáti Endre:</i> Sopron és a megye egészségügyi viszonyai 1945-ben. II. rész	130
<i>Hiller István:</i> Adatok a soproni egyetem negyedszázados történetéből	139
<i>Nagy Alpár:</i> Húszéves a soproni „Liszt Ferenc” pedagógus énekkar	151
<i>Gyulay Zoltán:</i> Az utolsó alkimista műhely és az első elemátalakítás Sopronban	156
<i>Garád Róbert:</i> Soproni házak, gondok, helyreállítások	162
<i>Lovas Gyula:</i> Autóbuszok Sopron utcáin. II. rész	167

Helytörténeti adattár:

<i>Bárdosi János:</i> A hegykői és sarródi halászkor szerződése a szovjet csapatokkal	179
<i>Zakar János:</i> A felszabadulási emlékmű Sopronban	182
<i>Gáspárdy Sándor:</i> A soproni képzőművészeti élet alakulása 1968/69-ben	185

Megemlékezések:

<i>Szabó István:</i> Dr. Manninger Rezső (1890—1970)	187
<i>Fábján Lajos:</i> Radó Ferenc (1913—1970)	189
<i>Garád Róbert:</i> Boronkai Pál (1897—1970)	191

Felelős kiadó: Ugróczy Mihály, a Lapkiadó Vállalat igazgatója

Terjedelme 6 B/5 ív = 8 3/8 (A/5 ív) — 70.13869 Győr Sopron megyei nyomda 1. telep, Sopron
Terjeszti: Posta Központi Hírlap Iroda

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXIV. ÉVFOLYAM

1970

2. SZÁM

Tájékoztató

Folyóiratunk ez évi második számát is még az 1970. március 12-én elhunyt Csatkai Endre neve alatt adjuk közre, mivel a felszabadulásunk 25. évfordulójára tervezett két szám anyagát még Ő készítette elő. A szerkesztő bizottság 1970. május 3-i ülésén az új szerkesztő kijelöléséig a sajtó alá rendezés munkájával Mollay Károlyt bízta meg, aki feladatát Hammerl Lajos, Hiller István és Kelényi Ferenc közreműködésével végezte el. Csatkai Endréről jelen évfolyamunk harmadik számában emlékezünk meg.

A szerkesztő bizottság

Kellner Sándor, az internacionalista csapatok egyik szervezője

Írta: Szita Szaboles

A Nagy Októberi Szocialista Forradalomban, majd a polgárháborúban résztvevő magyar internacionalisták emlékét szovjet földön sokfelé őrzi a kegyelet. A Szovjetunió Fegyveres Erőinek Múzeumában járva, a Vörös Hadsereg internacionalista csapatainak szervezői között Münnich Ferenc, Kellner Sándor¹ és Varga Gyula arcképére bukkantam.

Ez indított arra, hogy kísérletet tegyek a hadifogoly Kellner tetteinek felkutatására, a magyar hadifogoly mozgalom néhány vonatkozásának tükrében oroszországi forradalmi tevékenysége bemutatására.

A Forradalmi Kormányzótanács soproni teljhatalmú megbízottjának, a munkásmozgalom mártírja életének oroszországi időszakából kevés ismeretes. Csekély számú magyar forrás áll rendelkezésre, volt hadifoglyok, kortársak néhány utalását ismerjük csupán Kellner Sándor fogságáról. Az anyaggyűjtés során orosz nyelvű egykori újságok és kiadványok, levéltári anyagok, valamint a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából kiadott gyűjteményes munkák tanulmányozása kapcsán sikerült Kellner tevékenységéről néhány, Magyarországon eddig ismeretlen hiteles adatot fellelni.

Kellner Sándor 1887-ben született Tiszaeszláron. Már tanonc korában bekapcsolódik az ifjúmunkás mozgalomba. 17 éves korában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a nyomdászszakszervezet bátor kiállású, öntudatos tagja. Az első világháború a megpróbáltatások poklába sodorja. Orosz földön az emberiség jövőjéért harcolókhöz csatlakozik. Agitál, szervez, lapot szerkeszt – kommunista lesz.

1914 nyarán, a mozgósítás első napjaiban mint tizennyolcas soproni honvéd bevonul.² Hamarosan az orosz harc téren harcol. Néhány hónap múlva elfogják, és a peszcsankai hadifogolytáborba kerül. A tábor Csitától 25 km-re DK-re, az Ingoda folyó mentén volt. Kellner peszcsankai tartózkodásának időszakát homály fedi. Tény, hogy a peszcsankai szociáldemokrata kör még a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt létrejött. Szervezői Müller Armand, az osztrák–magyar hadsereg hadnagya és Steinhardt F., az óbudai hajógyár munkása voltak. A kör tagjainak jó kapcsolatuk volt, a helyi bolsevikekkel. További tevékenysége alapján feltételezhető Kellner részvétele is a kör munkájában.

Az orosz hadifogságban lévő mintegy 600 000 magyar hadifogolynak³, különösen a legénységnek nehéz sora volt ebben az időben. A táborokban a zsúfoltság egyre nő, az ellátás pedig rosszabbodik. Nagy megpróbáltatást jelentett a szokatlan időjárás és az időnként fellépő járvány is. A hágai egyezmény a tiszteknek kiváltságokat biztosított, a közkatonák viszont a kizsákmányolás

1 A fénykép alatt: Kellner Sándor magyar internacionalista, a Vörös Hadsereg internacionalista csapatainak egyik szervezője Szaratovban.

2 Bors András: Kellner Sándor, az igaz bolsevik. SZ. 1960, 194. lap.

3 Vengerszkie internacionalisztij v Velikoj Oktyábrszkoj Szocialiszticeszkoj Revolucij. a továbbiakban: VIR (Moszkva, 1959, 22. lap.)

Kellner Sándor arcképe.
Felirata: „Kellner elvtárs a Végrehajtó Bizottság tagja,
a magyar nyelvű „Világforradalom” c. újság szerkesztője”
Szaratov-megyei Állami Levéltár (Első magyarországi közlés)

és harácsolás áldozatai lettek. Az első hadifogoly megmozdulások 1916 januárjában kezdődtek az élelmezés és a munkakörülmények javítására. A világtól elzárt táborokba az első időben kevés hír jutott el. A fokozódó munkaerőhiány azonban a hadifoglyoknak a termelőmunkába (különösen a nehéz fizikai munkába) való bevonására kényszerítette a cári hatóságokat. A fogoly katonák jelentős része így kiszabadult a nagy többségében monarchista és sovinszta tisztek hatása alól. A magyar parasztok és munkások — különösen a szervezett munkások — orosz osztálytestvéreikkel együtt dolgozva, hamarosan felismerték az összefogás szükségességét és erejét.

Az első ösztönös megmozdulások érdekvédelmi célokat szolgáltak, de a szervezettség növelésével a forradalmi erjedést is segítették. A hadifoglyok érdekeiért csak egyetlen párt, a bolsevik párt volt kész kiállni. A párt hamar felismerte és magáévá tette a fogoly munkások és parasztok követeléseinek jogosságát a régi világ erőivel szemben. Az 1917 februárjában lezajlott polgári demokratikus forradalom lökést adott a haladó erőknek, a tömegek háború ellenes hangulatának. Márciusban Lenin röplapon szólott „a fogságban synylődő elvtársakhoz”.

1917. május elsején a hadifoglyok ezrei vonultak fel és vettek részt politikai gyűléseken a helyi dolgozókkal együtt. Május–június hónapban a tisztek kiváltságai és zsarnoksága ellen több helyen felléptek a fogoly katonák s kialakítják különféle saját szervezeteiket. Sorra alakulnak a nemzeti és internacionalista körök — forradalmi sejtek⁴. Az Ideiglenes Kormány hitszegő politikája, nacionalista uszítása azt eredményezte, hogy a hadifoglyok mindinkább a kormány ellen hangolódtak.⁵ A békét és földet követelők tábora mind nagyobb lett. A magyar hadifoglyok öntudatosabbjai a Vörös Gárdákat szervezik. Ebben az időszakban Kellner Sándor a szaratovi táborba kerül. A szaratovi táborban 20 000 hadifogoly volt a különböző nemzetek háborúba taszított fiaiból. A Vörös Gárdában egymásra talált, volt szervezett munkások⁷ létrehozták a szociáldemokrata köröket, csoportokat. A szociáldemokrata szervezet vezetője Kellner Sándor lett⁸.

A szovjet hatalom 1917. okt. 27-én győzött Szaratovban⁹ (Omszkban XI. 30-án, Tomszkban XII. 6-án). A hadifoglyok nagy része örömmel üdvözölte a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét. A szovjet hatalom első intézkedései, a dekrétumok széles visszhangra találtak körükben.

Ebben az időben a hadifogolytáborokban — céljaikban és elnevezésükben különböző — hadifogolyszervezetek gombamódra szaporodnak. A magyar bolsevikok csoportja: Kun Béla, Münnich Ferenc, Ligeti Károly, Rabinovits József és mások nagy szervezőmunkát fejtettek ki. Az agitátorok a szervezetek gyűlésein a fiatal szovjet hatalom támogatására mozgósítottak eredményesen. 1918 februárjában a német imperialisták egyoldalúan megszüntették a breszt-litovszki fegyverszüneti szerződést, mely válságos helyzetbe juttatta a régi hadseregét leszerelő szovjet köztársaságot. Az imperialisták intervenciója a helyi reakciót, az ellenforradalmár erőket is bátorította, 1918. február 10-én a magyar hadi-

4 Internacionalszti. Trugyasieszja zarubezsnih sztran- ucsasznyiki borbi za vlaszty szovevov. A továbbiakban: ITZ. (Moszkva, 1967. 7. lap; Lenin művei. 23. kötet. Bp., 1951, 352–378.)

5 ITZ. 70. lap.

6 A Pravda 1917. jún. 3-i száma felhívja a bolsevikok figyelmét a hadifoglyokkal való kapcsolat kiépítésére.

7 A hadifoglyok között az első kommunista sejtet Gavró Lajos hozta létre 1917-ben Szaratovban.

8 Sarló és Kalapács. Moszkva. 1931. 10. sz., 37. lap.

9 A Szovjetunió Fegyveres Erőinek Múzeuma táblázata szerint.

foglyok omszki szervezete felhívást adott ki: minden hadifogoly lépjen fel a szocialista forradalom védelméért! A felhívás zárórésze: Éljen a munkások világforradalma! Éljen a nagy orosz forradalom! Éljen a magyar forradalom¹⁰.

A szovjet kormány fegyverbe szőlította a munkásokat és parasztokat, felhívást adott ki a Vörös Hadsereg¹¹ megszervezésére. Élet-halál küzdelem kez-

Kellner Sándor orosz hadifogságban. 1914—18

dődött. Lenin felhívást írt: a szocialista haza veszélyben! Kun Béla ekkor már Petrográdon tartózkodott, szerteágazó szervező munkával mozgósította az internacionalista erőket¹². 1918. február 26-án ment Moszkvából az első internacionalista csapat a frontra. „Az orosz forradalom a mi forradalmunk, a mi remé-

¹⁰ Isztorija SZSZSZR. Orlik I. I.: Vengri na frontah grazdsanszkoi vojni v SZSZSZR. 1957, 4. 171. lap.

¹¹ Boevie godi. Novoszibirszk. 1959, 77. lap. A Vörös Hadsereg egységeinek felépítése 1918 februárjában: egy ezred 3 zászlóaljából, egy zászlóalj 4 századból, egy század (250 fő) 5 szakaszból áll.

¹² ITZ, 132. lap. Intézkedések: eltávolítani a hadifoglyok közül az ellenforradalommal szimpatizálókat; agitációt indítanak, kidolgozzák a módszereit a frontra és a lágerok körülményeire; további forradalmi szervezetek megalakítása a szovjetkormány támogatására.

nyünk” — írták zászlajukra¹³. Ebben az időben alakulnak meg a Volga-menti internacionalista szervezetek. Fellendül a szaratovi kommunista csoport munkája is.

Padlovics Gyula a „Sarló és Kalapács”-ban így emlékezik: „Kellner, Varga, Litner és én több elvtárs bevonásával rendszeres agitációt folytattunk a hadifoglyok között: lépjenek be a Vörös Gárdába!¹⁴ Az agitáció sikeresen folyt, bár a tisztek a királlyal, hazatérés utáni megtorlással fenyegettek meg mindenkit, aki belépett vagy szándékozott a Vörös Gárdába. A tisztek ellenhatása minimális volt, az aknamunka eredménytelenségét mutatta, hogy a hadifoglyok tömegesen léptek a mi szervezetünkbe, majd ezen keresztül a Vörös Hadseregbe.”

A szaratovi elvtársaknak jó összeköttetést sikerült kialakítaniuk a moszkvai központtal. Bizottságokat hoznak létre — táborokban agitálnak, rölapokat adnak ki.

1918. március 24-én Moszkvában Kun Béla Szamuely Tiborral, Pór Ernővel, Vántus Károllyal, Jancsik Ferenczel és másokkal megalakítja az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága magyar kommunista csoportját. Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártot követve a csoport elhatározta, hogy a reformizmus ellen harcolva, tevékenységével segíti a forradalmi munkásmozgalom fejlődését Magyarországon, valamint tőle telhetően kivieszi részét a szovjet népek a külső és belső ellenséggel vívott harcából. 1918. március 29-én publikálták a hadifogoly kongresszus összehívását. Az április 1-én kiadott kormányrendelet lehetőséget adott a hadifoglyoknak a szovjet állampolgárság felvételére. E naptól kezdve a magyar kommunisták mint szabad szovjet polgárok forradalmi propagandát folytathattak, nem sértve a békeszerződés feltételeit.

Április 3-tól hetente kétszer megjelent a csoport lapja, a „Szociális Forradalom”. A 34 különböző magyar nyelvű újság és folyóirat, rölapok és broszúrák gyűjtő hangon mozgósítottak a hadifogoly szervezetek között a Vörös Hadseregbe való belépésre, a proletárforradalom megvédésére Oroszországban.

Április 14-től 18-ig ülésezett Moszkvában az internacionalista hadifoglyok kongresszusa¹⁵. A kongresszus nagy politikai jelentőségű munkát végzett, különösen az internacionalista alakulatok szervezési kérdéseinek és a forradalmi propaganda terjesztésének feladatai terén. Külön felhívással fordult a hazatérőkhöz: „Munkás, tiéd a gyár, paraszt, tiéd a föld. A gyárat, a földet elbitorták előled a tőkésék: földesurak, bankárok, papok és mágnások. Vegyétek el tőlük! Fel kell lázadnotok, különben a barbárságba süllyedés, új háborúk, végleges elnyomorodás vár reátok. Csak kettő között választhattok: *imperializmus vagy szociális forradalom.*”

A kongresszus munkájából oroszánrészt vállaltak a nagyszámú magyar küldöttek. A szaratovi hadifoglyok küldötte Kellner Sándor volt, akj a mandátumvizsgáló bizottság elnökeként tevékenykedett. Itt találkozott Kun Bélával, Szamuely Tiborral és régi barátjával, Vántus Károllyal. Szamuely és Kun

13 ITZ. 141. lap.

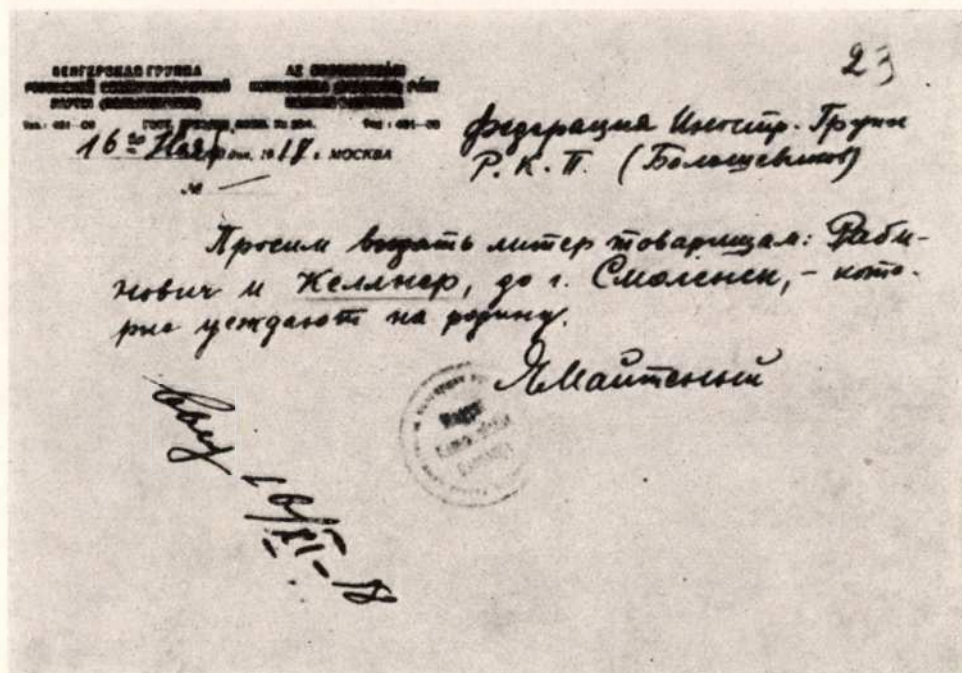
14 A munkás és paraszt önkéntesek harc! egységei területi-üzemi elv szerint épültek fel: a rajok szakaszokba, a szakaszok századokba tartoztak, ezek pedig zászlóaljakra tömörültek. Egy-egy zászlóaljba 600 vörösgárdista tartozott.

15 A kongresszus eseményeivel foglalkozik: Pravda 1918 ápr. 13. (71.) sz., ápr. 16. (73.) sz., ápr. 17. (74.) sz., ápr. 19. (75.) sz., ápr. 21. (77.) sz.; V. Kopolov: Vszeroszijszkij szjezd vojenno-plennih szociálgemokratov-internacionalisztov. Internacionalisztij v bojah za vlaszty szovetov. Moszkva, 1965, 66–89 lap; Rabinovits József: Proletárfoglyok kongresszusa. „Forradalom” Omszk, 1918. május 1.

szigorú utasítást adott: csak olyan foglyokat toborozunk, akik meggyőződésből kelnek a szovjet hatalom védelmére – emlékezik Majthényi János, a kongresszus jegyzője.¹⁶

Április hónapban a tábori öngazgatási szervek is működni kezdtek. Javultak az életkörülmények, megszűntek a tisztek kiváltságai. A forradalmi rendre a Vörös Gárda vigyázott. A lágerokban az ételmezési és egészségügyi bizottságokból, a Vörös Keresztből (segély, posta) és tábori bíróságból létre-

Kellner Sándor és Rabinovits József utazási igazolványa Moszkvából Szmolenszkba, 1918.

jöttek a tábori testületek.¹⁷ Moszkvai küldetését befejezve, Kellner Sándor visszatért Szaratovba. Egyszerű, közvetlen magatartásával mindenütt rokonszenvet keltett. Megnyerő viselkedése miatt az emberek megszerették, vitás ügyekben gyakran kérték fel döntőbírónak, tanácsait megfogadták.¹⁸

Az imperialista hatalmak tovább mesterkedtek a haladó erők ellen. Megkezdődött az antant hatalmak nyílt intervenciója, az ellenforradalmi bandák garázdálkodása. A magyar internacionalisták nagy erővel veszik ki részüket a Vörös Hadsereg szervezéséből. Agitátorok indulnak tábori körutakra, akik a forradalmi jellegű agitáció és a kommunista eszmék terjesztése mellett szervezik az internacionalista osztagokat is. Kellner Sándor és elvtársai védelmi

16 Környei Attila gyűjtése (visszaemlékezés magnószalagon).

17 ITZ, 157. lap.

18 A szabadság vértanúi. Bp., 1960, 40. lap.

osztagokat hoznak létre a helyi reakció ellen.¹⁹ Ekkor jelent meg Szaratovban az „Előre” c. lap, melynek kiadásában Kellner résztvett.²⁰ A Szaratov megyei állami archívumból előkerült fotodokumentum tanúsága szerint a későbbiekben kiadott „Világforradalom” c. lapot²¹ már Kellner Sándor, az egykori nyomdász szerkesztette.

Az odaadó szervező munkát dokumentálja a szaratovi „Izvesztyija” 1918. május 15-i száma. A megrázó felhívás címe: „Önkéntesek, jelentkeztek a munkáshadseregbe!” A harcra kész, öntudatos hadifoglyok száma egyre nő: kitűnnek bátorságukkal a magyar internacionalisták a szaratovi kuláklázadás leverésében.²² Május 27-én már 578 internacionalista katona harcolt a szaratovi forradalmi ezredben.²³ Ekkor robbant ki a nagy fontosságú transzszibériai vasúton a csehszlovák hadtest lázadása, mely nagy megpróbáltatást jelentett a fiatal munkáshatalomnak és helyi szerveinek. Az internacionalisták, a bolsevikok fegyvert fogtak: „a németekből és magyarokból álló szaratovi nemzetközi vöröskatona-osztag elítélte gyűlésén a csehszlovákok fellépését és kijelentette, hajlandó a Szovjet hatalom védelmére kelni.”²⁴ Szaratovban a különböző nemzetiségű kommunista sejteket elméletileg és szervezetenként sikertelenül tartósan egyesíteni. Kialakultak a kapcsolatok a helyi bolsevikokkal is.

Kellner elvtárs (orosz nevén Alekszandr Szemjonovics Kellner) ekkor már felelős, választott pozíciókat visel. A szaratovi táborban élő kilenc nemzetiségű kommunista csoportjait összefogó végrehajtóbizottság tagja, majd a bizottság elnöke.²⁵ 1918. június 23-tól pedig Szaratov kormányzóság munkás – vöröskatona – paraszt küldött tanácsa végrehajtóbizottságának tagja, a tanács VI. kormányzósági egybehívásának (ülésének) elnökségi tagja.²⁶

A szaratovi Vörös Gárdából sokan kerültek a vörös lovasezredbe is, „melyben a 3. század kizárólag, a 2. és 6. túlnyomóan magyarokból állott. Tűzkereszt-ségük 1918. júniusában Krasznij Kut²⁷ körzetében Novouzenszk visszafoglalása volt a főerőktől” – írja Padlovics Gyula.²⁸

Egy fennmaradt igazolvány²⁹ szerint július 2-től augusztus 2-ig Kellner távol volt Szaratovtól, Gábor Mózeszt bízták meg helyettesítésével. Feltételezhető, hogy ekkor végezte el a központ által szervezett agitátor tanfolyamot, vagy agitációs körúton volt, mivel az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportjának 1918. szeptember 4-én írt jelentése szerint volt tanfolyamhallgató mint állandó munkatárs dolgozik Oroszország 12 városában, köztük Szaratovban.³⁰

19 A Pravda 1918. ápr. 17-i száma megemlékezik a szaratovi munkás-osztag által levert ellenforradalmi felkelésről.

20 A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Bp., 1968, 11. kötet, 661. lap.

21 A lap 5. száma Budapesten, a Visegrádi utcai párttörténeti múzeumban kiállítva. Környei Attila szíves közlése.

22 Világ szabadság. Penza. Ingyen kiadvány a magyar katonatestvérek számára. 1918. május 22.

23 Internacionalisztli za vlasztyi szovetov. Moszkva. 1965. (A továbbiakban: IZV) 302 lap.

24 Vengerszkie internacionalisztli v Oktyábrszkoj revolucij, i v grazsdanskoj vojne v SZSZSZR. Moszkva 1968, 123. lap.

25 Az SZKP Szaratov megyei pártlevéltárának közlése.

26 A Szaratov megyei áll. levéltár közlése szerint nov. 23-ig(?)

27 Szamara kormányzóság, Szaratovtól DK-re.

28 Sarló és Kalapács. Moszkva. 1931, 3-4. sz., 85-87 lap. 1. Szaratovi lovasezred.

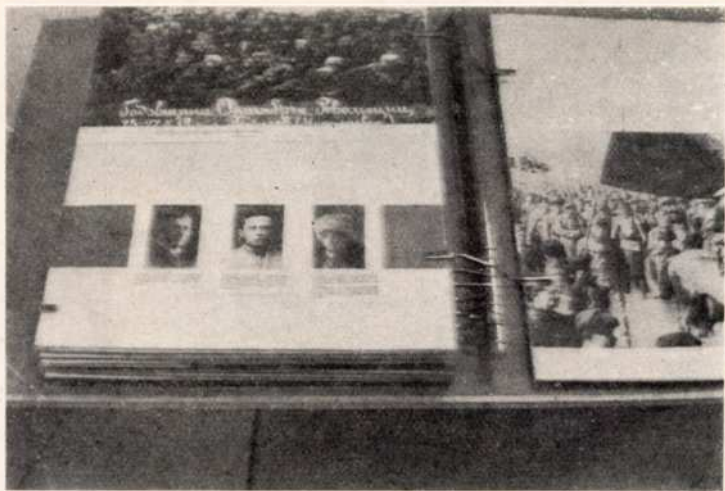
29 Szaratov megyei állami levéltárban.

30 A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Bp., 1967-1968, 1. kötet, 229. lap.

1918 nyarán a legkritikusabb pont a keleti front volt.³¹ Itt az ellenforradalmat a helyi kulákság és a középparasztság egy része is támogatta. Az ellenforradalmár lázadók, lezárva a vasúti közlekedést, meggátolták a hadifoglyok leghőbb vágyának teljesülését, a hazájukba való visszatérést. Ez elkeseredést szült, ugyanakkor lendületet adott a forradalmi szervezőmunkához. A helyi szervek támogatására a moszkvai központ 12 képzett agitátort küldött a keleti arcvonalra.³²

A szaratovi kommunisták a táborban tömeggyűléseket, előadásokat szerveztek, pl. „az imperialista háború és a proletariátus feladatai”, „mi a szovjet-

Magyar internacionalisták fényképei a Szovjetunió Fegyveres Erőinek Múzeumában, Moszkvában

hatalom és milyen a felépítése” címmel. Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt külföldi csoportjainak szövetsége Kellner Sándorral az élen 1918 augusztusában Szarátovban megszervezte a csehszlovák osztagot (90 harccsal Renort parancsnoksága alatt), a német–magyar osztagot 112 fővel, a szerb osztagot 227 vörösgárdistával.³³ Ezekből az internacionalista egységekből erősítették meg az 1. sz. szaratovi internacionalista ezredet, mely a későbbiekben a IV. hadsereg Szamarai Hadosztályaiba került. Az internacionalista katonák ünnepélyes esküt tettek „a szocialista hadsereg katonája kötelességeinek teljesítésére.”³⁴

31 VIR, 45. lap.

32 IZV, 320. lap.

33 IZV, 326. lap.

34 Kuranov G. G.: Proletárszkij internacionalizm v Velikoj Oktyábrszkoj Szocialisztij-cseszkoj Revoljucij. Moszkva, 1967, 64. lap. Egy fennmaradt esküszöveg: kötelezem magam harcolni és megvédeni utolsó csepp véremig a proletárhatalmat; az ellenséget nem kímélem, a munkásosztály ügyéért meghalni kész vagyok és kitüntetésnek tekintem; a haremezőről való futást, a részegséget és a lopást főbelövással járó bűnnek tartom.

Az ezred állandóan bővült: kilenc nemzet fiaiból állt. 1918. október 10-én már 1200 harcost (gyalogos katonát) számlált.³⁵ Fegyverzetük: 20 géppuska és 4 ágyú.

A szaratovi internacionalista ezred októberben és novemberben kemény harcokat vívott Szipranyért és Szamaráért. Az internacionalisták közül sokan áldozták életüket az ellenforradalmi bandákkal vívott harcban. Ugyanakkor a hadifogoly magyar volt szervezett munkások, kommunisták éberren figyelték

A Szakszervezetek Háza Moszkvában. Az 1918. évi hadifogoly kongresszus színhelye. (Szita Szabolcs felvétele)

a távolból a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tevékenységét, a magyar munkásmozgalom eseményeit. A bolsevizmus elmélete útmutatást adott: felismerték, hogy Magyarországon megérték a társadalom szocialista átalakításnak feltételei. A „Szociális Forradalom” 1918. XI. 13-i számának vezércikke felhívás: Minden ember a magyar forradalmi frontra! A Szovjetunió Állami Forradalmi Múzeuma őrzi a szaratovi kommunista párt magyar csoportjának rőplapját: „a kommunisták vörös zászlaja alatt indulunk haza, hogy felszabadítsuk családunkat, gyermekeinket az évszázados rabság alól. Jelszavunk: Eljen a munkások és parasztok tanácsának hatalma az egész világon!” Kun Béla ekkor már az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága mellett működő Külföldi Csoportok Központi Föderációjának nagy tekintélyű elnöke. A lenini tanítások elterjesztésében, a hazatérő hadifoglyok előkészítésében

35 I. Sz. Kutyakov: Razgrom uralszkoj beloĵ kazacseĵ armii. Moszkva, 1931, 13 lap.

rendkívül sokat tettek az internacionalisták. Az 1918 októberi magyar polgári demokratikus forradalom megrengette a roskadozó burzsoá rendszert, felrázta a néptömegeket. Ugyanakkor az új, szocialista rend győzelme még váratott magára Magyarországon.

Igazi forradalmi politikára, forradalmi elmélettel felvértezett munkáspártra volt szükség. Az Oroszországban élő, volt szervezett magyar munkások között mind több híve volt annak a nézetnek, hogy *nem a szociáldemokrata párton belül* kell otthon a forradalmi szocialistáknak szervezkedniük, hanem *új pártot kell alapítani*.

1918. X. 24-én a hadifogoly kommunisták Moszkvában, a Dresden szállóban értekezletet tartottak. 25-én kiáltványukat „Kommunisták Magyarországi Szövetsége” néven írták alá.³⁶ Egyhangúlag a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása mellett foglaltak állást, s november 4-én határozat született arról, hogy a Vörös Hadseregben harcolókon kívül minden magyar kommunista köteles a legrövidebb időn belül hazatérni, hogy erejét Magyarországon állítsa „a nemzetközi forradalom szolgálatába.”³⁷

Ennek szellemében 1918 végén a magyar kommunista csoport kb. 80 vezetője tért haza. Kellner Sándor Rabinovits Józseffel indult neki a kockázatos útnak. A fennmaradt, 1918. nov. 16-án keltezett utazási igazolvány³⁸ szerint Szmolenszk felé utaztak, majd valószínűleg illegális úton Ukrajnán és Lengyelországon keresztül érkeztek haza.

Hazaérkezésük napjáról ellentmondó adatokat találunk. Viszont tény, hogy Kellner Sándor 1918. november 24-én Budapesten részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakításában.³⁹ A volt szociáldemokrata hadifogoly hazájában, a lenini tanításokkal felvértezve újra harcba indult.

A magyar munkásmozgalom történetének, a forradalmi harcnak új szakasza kezdődött.

Néhány személyi adat a cikkben említett magyar internacionalisták forradalmi tevékenységéről (1914—1918)

Gavró (Dembó) Lajos (1894—1941)

1912-től az MSZDP tagja. 1916-ban fogságba esik, majd a szaratóvi és volszki táborban forradalmi agitációt végez. 1917-ben Szarátovban, 1918 tavaszán Asztrahányban internacionalista osztagokat szervez. A Gyenyikin és Petljura elleni harcokban kitűnik bátorságával. Később két ízben Vörös Zászló Renddel tüntetik ki.

Gábor (Judkovics) Mózes (1886—)

A Galilei-kör és az MSZDP tagja. 1916-tól orosz hadifogoly. Szarátovban 1917 végétől részt vesz a nemzetközi osztagok szervezésében, a külföldi kommunisták szaratóvi csoportjának titkára. 1919-ben hazatér, a KMP tagja.

36 Sarló és Kalapács. Moszkva, 1932, 4. sz., 49—54 old. Szamuely György: A Kommunisták Magyarországi Pártjának előkészítése.

37 Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság. Bp., 1965.

38 Környei Attila szíves közlése.

39 Irina Kun: Béla Kun. Moszkva, 1968, 89. lap.

Jancsik Ferenc (1882—1946)

Szervezett vasmunkás. Hadifogságba esve, Skotovóban baloldali szocialista kört szervez, később a Vörös Gárdában szolgál, a magyar kommunista csoport egyik megalapítója. 1918 júliusában a moszkvai eszer lázadás leverésében résztvevő internacionalista zászlóalj parancsnoka. 1918 novemberében hazatér, a KMP Központi Bizottságának tagja.

Kun Béla (1886—1939)

1902-től az MSZDP tagja. 1915-ben fogságba kerül, a tomszki baloldali tiszti csoport vezetője lesz. 1918 januárjában kapcsolatba kerül Leninnel, majd az Oroszországi szocialista-kommunista hadifogoly szervezetek elismert vezetője. Részt vesz a szovjet hatalom fegyveres védelmében. 1918 novemberben hazatér, a KMP elnökvé választják.

Ligeti Károly (1890—1919)

1916-ban fogságba esik. 1917 őszétől az omszki tábor hadifogoly mozgalmának egyik vezéralakja. A „Forradalom” c. lapot szerkeszti, gyűjtő hangú verseket, felhívásokat ír. Fegyverrel harcol a cseh légionisták ellen. Sebesülten börtönbe kerül, ahol Kolcsak fehérgárdistái kivégzik.

Majthényi János (1889—)

1917-ben kapcsolódik a hadifogoly mozgalomba Kazanyban. 1918 áprilisban a hadifogoly kongresszus jegyzője. Majd Vántus Károllyal Moszkvában dolgozik. Permben és Asztrahányban agitál. 1919 januárban hazatér.

Müller Armand (1890—1967)

1912-től az MSZDP tagja. A csita-peszcsankai táborban az internacionalista szociáldemokrata kört szervezi, később a hadifogolyszervezet egyik vezetője. 1918 áprilistól a Bajkál tó környékén harcol.

Dr. Münnich Ferenc (1886—1967)

1915-ben cári fogságba esik, majd Tomszkba kerül. Széleskörű agitációt és szervezőmunkát végez. Az 1918-as év hadieseményei során parancsnoki intézkedéseivel tünt ki. 1918 novemberben hazatér, a KMP alapító tagja.

Padlovics Gyula

Az első világháborúban fogságba esik, Szaratovban szervező és agitátor. 1918-ban belép a Vörös Hadseregbe, később a Csapajev hadosztály állományában harcoló 222. nemzetközi lövészezred magyar századparancsnoka.

Pór Ernő (1889—1943)

1907-től az MSZDP tagja. Orosz fogságba kerülve az Uralban szervez és agitál, majd kommunistaként a német intervenció ellen harcol. Részt vesz a moszkvai eszer lázadás leverésében. 1918 novemberében hazatér, a KMP Központi Bizottságának tagjává választják.

Rabinovits József (1884—1940)

1901-től az MSZDP tagja, szervezett aranyművessegéd. 1914-ben orosz fogságba esik, a csitai, tomszki és omszki hadifogoly táborokban széleskörű forradalmi tevékenységet fejt ki. 1918 novemberben hazatér, a KMP alapító tagja.

Szamuely Tibor (1890—1919)

1916-ban került cári fogságba, a hadifogoly táborokban újságírói tudását a forradalom javára kamatoztatja. 1918 januárjában a moszkvai hadifogoly szervezethez csatlakozik, részt vesz a „Szociális Forradalom” szerkesztésében, az eszer lázadás leverésében. 1919 januárjában hazatér.

Varga Gyula, András (1890—1959)

1915 nyarán zászlóaljával együtt megadja magát az orosz csapatoknak, majd kapcsolatba kerül a kievi bolsevik pártszervezettel. 1917-től illegális forradalmi csoportosulásokat szervez, később nemzetközi alakulatok parancsnoka lesz. Részt vesz a Volga-menti ellenforradalmi lázadások felszámolásában.

Vántus Károly (1879—1927)

Szervezett ács, az MSZDP egyik vezetője. Cári fogságba kerülve, 1915-ben a skotovói hadifoglyok szervezetének létrehozásában vesz részt, 1918 áprilistól a „Szociális Forradalom” egyik szerkesztője, majd a moszkvai központi agitátorképző iskola előadója. 1918 novemberében hazatérve a KMP alapításának résztvevője, a Központi Bizottság tagja.

A soproni szőlőtermelés a felszabadulástól napjainkig

Írta: Lángh Alfréd és Pettenkofer László

25 év telt el, amióta Sopron várost a dicsőséges szovjet hadsereg felszabadította a fasiszta járom alól. Ez idő alatt nagy változások történtek életünk minden vonatkozásában. Megváltozott társadalmunk, újjáalakult mezőgazdaságunk, mindezek pedig Sopron város és környékének szőlő- és bortermelésére is hatottak. A 25 éves évforduló tiszteletére vállalkoztunk arra — ha nem is teljes részletességgel —, hogy feldolgozzuk ennek a fontos termelési ágának negyedévszázados történetét.

A soproni szőlő- és bortermelés negyedévszázados történelmének lapjait visszaforgatva, felvetődött bennünk az a gondolat, hogy tulajdonképpen olyan eseményeket elevenítünk fel, amelyek ma már kevés embert érdekelnek, ezért kár minden szóért, amit leírunk, mert az a mai nemzedék érdeklődését úgysem köti le. Látva, hogy napjaink lázas sietsége és döntő fordulatai milyen gyorsan és hirtelenül törlik ki az emberek emlékezetéből azokat a mozzanatokot, amelyek annak idején jelentőségteljesek voltak; hogy ma az emberek kevesebbet foglalkoznak a múlttal, mert túlságosan leköti idejüket a jelen, akkor megszólal bennünk a lelkiismeret, mert feleleveníti a múltat és gondos mérlegelésén keresztül rávilágít olyan körülményekre, amelyek már feledésbe merültek. Nemcsak a fiatal nemzedéknek érdemes városunk szőlő- és bortermelését érintő múltjával foglalkozni, hanem az idősebbeknek is, mert voltak ebben az időszakban olyan részletek, amelyekről az emberek csak nagyon hiányosan tájékozódtak. Úgy gondoljuk, ha most módunkban áll bevilágítani e jelentős események szövevényébe, ennek teljesítésével hasznos munkát végeztünk.

A SSz. külön kiadásában, 1961-ben jelent meg Mühl Nándor „A soproni szőlészet története 1845—1945” című helytörténeti munkája, melyben leírja az akkori idők szőlőtermelőinek a termeléssel, a bor értékesítésével kapcsolatos évszázados küzdelmét. Részletesen foglalkozott a filoxeravész okozta károk miatti felújításokkal és rámutatott, hogy a szőlőtermelés és a bor értékesítése terén gyakran adódtak válságos időszakok, a gazdapolgárok azonban hozzáértésükkel, szorgalmukkal és kitartásukkal mindenkor átvészelték e nehézségeket. Felszabadulásunk időpontjával lezárult a szőlőművelés történelmének egy nagy korszaka, amely után egy újabb, hasonlóan nehéz időszak vette kezdetét.

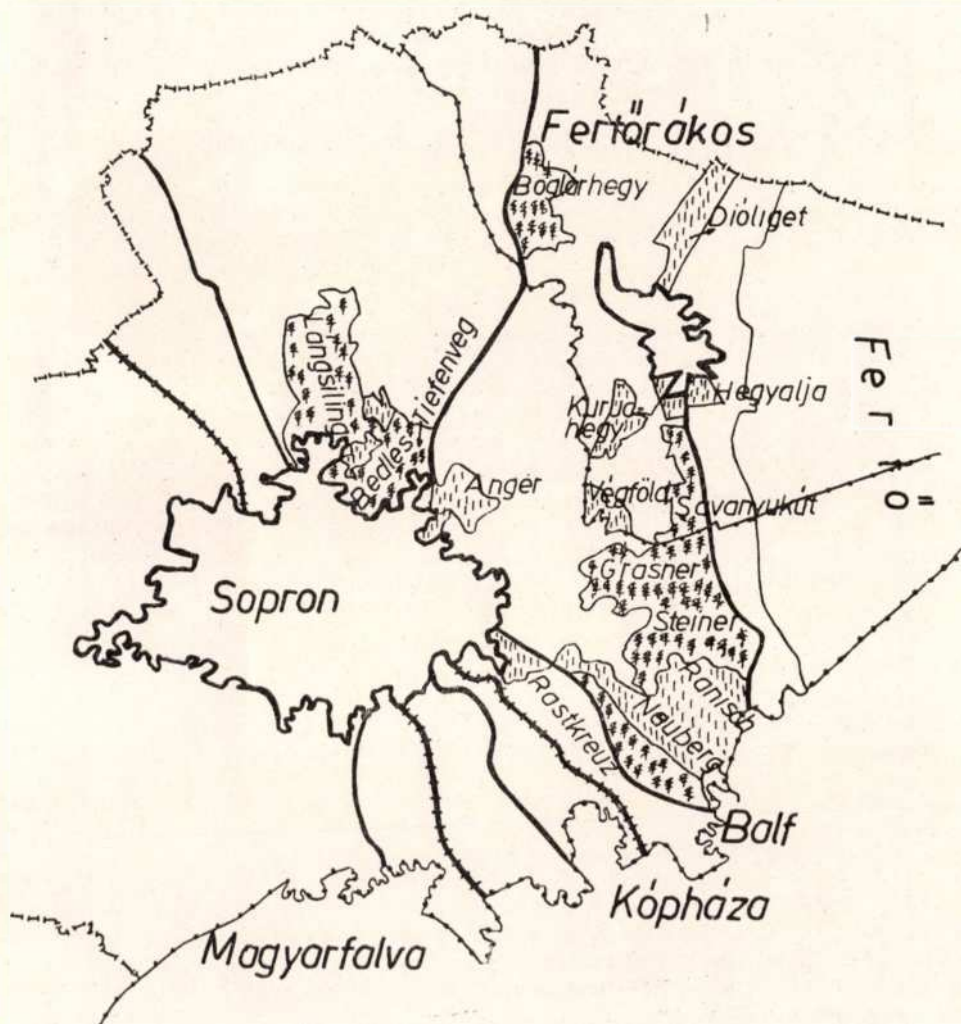
Ennek az újabb időszaknak a szőlőtermelést érintő kérdéseivel Székely Lajos „Sopron város mezőgazdaságának átalakulása” című, a SSz-ben 1967-ben megjelent tanulmánya foglalkozott. A tanulmány részletes áttekintést nyújt a város egész mezőgazdaságának legújabb fejlődéséről, azonban nem tárgyalta mélyrehatóan a szőlő- és bortermelés minden kérdését.

Sopron város és közvetlen környéke kedvező fekvésénél, talaj-, éghajlati-, gazdasági-, és közgazdasági viszonyai miatt kedvező a szőlőtermelésre.

A „Soproni borvidék” a Fertő-melléki domboson terül el. Földtani tekintetben ezek a dombosok lényegében megegyeznek a szomszédos Rozália és Lajta-hegység földtani viszonyaival. Geológiai felépítésüket tekintve részben vulkanikus eredetűek, részben üledékes kőzetek alakulásából jöttek létre. A legmélyebben fekvő kőzet a palás szerkeszetű gneisz. Erre települtek a fiatalabb korú, üledékes kőzetek. Az üledékek legnagyobb része középmiocénkorú és sok bennük az elmárgásodott mész. Ezzel magyarázható a talajok aránylag

1:100 000

Dózsa Mg. Tsz.

Állami Gazdaság

az 1969. december 31-i állapot szerint.

A Dózsa termelészövetkezet adatai az egyesülés utáni állapotot tartalmazzák, magában foglalják a korábbi Dózsa, a soproni Haladás és a fertőrákosi Ságvári termelészövetkezet szőlőterületét

magas mésztartalma. Helyenként homok- és agyagos dombok bukkannak ki. A borvidék talajának jellegzetességét a lajtamészke képezi, amely Fertőrákosnál észlelhető legjobban.

A borvidék magában foglalja Sopron város, Balf, Fertőrákos, Fertőboz, Kópháza és Magyarfalva község mintegy 2 600 kh kiterjedésű, a kataszter szerint I–II. osztályba sorolt hegyi jellegű szőlőterületeit. Előkelő helyet foglal el hazánk történelmi borvidékeinek sorában és ezt az előkelőséget méltán kiérdemelte kiváló minőségű Kékfrankos vörös, Muscát Otonell – és a ma már csak hírből ismert „Weirer” (M. Lunel) boraival, amelyeket a külföldiek „See – Weine” néven ismertek és hoztak forgalomba.

A legtöbb szőlő Sopron város határában található, amely a borvidék összes szőlőterületének 72,2⁰/₀-át teszi ki. Jelentős a város körüli községek szőlőtermelése is, azok borai sokszor vetekszenek a város határában termelt borokkal.

A „Soproni borvidék” szőlőterületi adatai szektorok szerint 1969 végén:

Megnevezés	AG. kh	MTSz kh	Egyéni gazdagságok	Összesen kh	%-os megoszlásban
Sopron	723	438	370	1531	72,2
Balf	—	118	35	153	7,2
Fertőrákos	186	105	17	308	14,6
Fertőboz	—	40	8	48	2,3
Kópháza	—	—	34	34	1,6
Magyarfalva	—	28	18	46	2,1
Összesen:	909	729	482	2120	100.—

E helyen, részleteiben, csak a város szőlőtermelését érintő kérdésekkel foglalkozunk.

A második világháború alatt többször került szorult helyzetbe a soproni szőlőtermelő, mert a tetterős fiatalok hadviselése, a rézgálichiany, a kedvezőtlen időjárás miatt nem tudták szőlőiket olyan gondozásban részesíteni, ahogyan azt békeidőben teheték. A felszabadulás időpontjában Sopron város szőlőterületei mégis aránylag jó állapotban maradtak, mert a gazdapolgárok az adódott nehézségek ellenére is szorgalmasan dolgoztak. A felszabadulás időpontjában — egy-két elhanyagolt szőlőt kivéve — csupán a tankcsapdák és futóárkok létesítésével kapcsolatban okozott károk tekinthetők jelentőseknek.

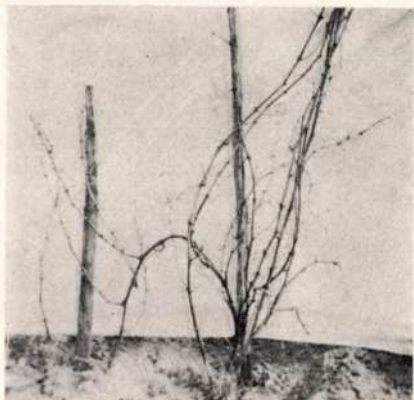
1945. április 1-én szabadult fel Sopron. Megindult az élet és lassan benépesült a szőlőhatár. Az időjárás kedvezően alakult, és így a nehéz körülmények között megművelt szőlőterületekről közepes termést takaríthattak be. A szüret a kedvező időjárás ellenére, a termés féltése miatt, már nagyon korán, augusztus végén megkezdődött.

1946 tavaszán a „Potsdami Konferencia” határozata értelmében, Sopronból mintegy 1500 németajkú családot kitelepítettek Németországba, és így

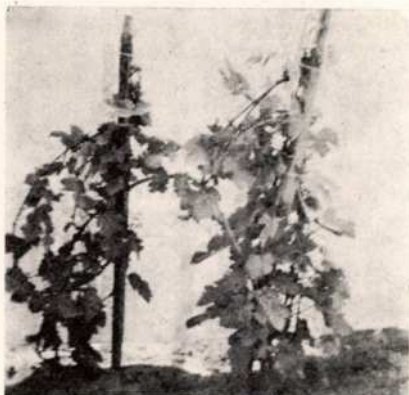

1206 holdnyi szőlőterület tulajdonjoga az államkincstárra szállt. A kitelepítettek, valamint a kettős birtokosok volt földterületét részben az akkori Sopron megyéből telepített szegénysorsú mezőgazdasági dolgozók vették birtokukba. A Felvidékről áttelepített magyar anyanyelvű lakosokat hozták a megüresedett porták egy részébe. A terület nagyobb hányadát a város vegyes foglalkozású polgárai kishaszonbérletbe vették. A községi Földigénylő Bizottság az évben 1400 darab 6–800 öles szőlőt adott kishaszonbérletbe.

A szőlőknek ilyen módon történt hasznosítása jórészt sikertelen maradt, mert a nem szőlőtermelő vidékről idetelepítettek a szőlőműveléshez nem értettek, a kishaszonbérletlők pedig kiszorították szőlőiket, mondván, hogy jövőre

Hagyományos soproni művelési mód
(metszés előtt)

(zöld állapotban)

ügysem lesz az övék. Az, aki csak egy évre kaphatta meg szőlőterületét, igyekezett kihasználni. Erősen rámeteszt, két szál vesszőt hagyott meg a többtermés érdekében, a talajerőt, a karót és a tőkehiányokat nem pótolta. Így pusztult szemlátomást a város szőlőkultúrája. Mindenki látta, hogy ha továbbra is ilyen rablogzádkodás folyik, teljes pusztulás lesz az eredmény.

Bizottságok alakultak, javasolták, hogy csak az kapjon szőlőt, aki azt két keze munkájával becsültesen meg is dolgozza. Sajnos, ez csak javaslat maradt. Kitavaszkodott és a szőlőkben alig folyt munka. A kormányzat igyekezett segítséget nyújtani, rézgalic–bor csereakciót szervezett, az akcióban azonban kevesen vettek részt. Termelési Bizottság is alakult a termelés normális mederbe terelése érdekében.

1946-ban a kedvező időjárás mellett ilyen kezelés mellett is elfogadható termést adtak a szőlők. Az akkori becslések szerint a termés 20–25 000 hl lehetett.

A bérlők megfelelő eszközökkel, hordóállománnyal és tárolóterrel nem rendelkeztek, és ezért felvetődött a közös szüret, feldolgozás és tárolás gondolata. Sajnos, nem valósulhatott meg, az emberek félték a közösködéstől.

Elszaporodtak a mezei lopások. A mezőőrök tehetetlenek maradtak a visszaélőkkel szemben. Ugyanakkor akadtak lázítók és fenyegetődzők, akik az újgazdákat a kitelepítettek visszatérésével ijesztgették.

A felszabadulás utáni évek aránylag száraz és meleg időjárása kedvezett a szőlőtermelésnek. Különösen jó bor termett 1947-ben. Az idősebb gazdák sem emlékeznek arra, hogy valaha is termett volna olyan jó minőség, mint ebben az évben. A megfelelő időben szüretelt mustok 22–24 cukorfokosak voltak. Nem volt ritka a 14 Mal. fokon felüli édes, testes fehér- és vörösbor. Ezek a borok felérték a legjobb magyarországi minőségű borvidékek borainak minőségével. Pontos feljegyzések nincsenek, de az akkori becslések szerint 25–30 ezer hl bor teremhetett.

1947-ben az akkori Szőlészeti és Borászati Kerületi Felügyelőség 5 hetes téli szőlőgazdaképző tanfolyamot tartott, amelyen az úgazdák szép számmal részt vettek.

Az 1948-as évjárat némileg alatta maradt az előző évinek, a peronoszpóra és lisztharmat kártétel miatt. Érdekes, hogy a felszabadulás utáni 4–5 esztendőben szőlőmoly és szőlőilonca alig jelentkezett, míg a szőlőeszeleny komoly károkat okozott.

Ahogy múltak az évek, a szőlőtermelés nehézségei fokozódtak. A munkaerő megcsappant a város gyáriparának fejlődésével. Megkezdődtek az építkezések és a szőlőművelők a jobb és kényelmesebb megélhetés reményében az iparba szegődtek. 1948-ban megalakult a Szőlőtermelő Nemzeti Vállalat és ez volt az első lépés a szőlőtermelés szocializálódásához vezető úton. A vállalat 40 kh elszórt, földalapi tartalékszőlő kezelését vette át. A késői alakulás miatt a szőlőmunkálatok megkésttek, a metszést pl. június első napjaiban fejezték be. A vállalatot rövidesen átszervezték, és mint Gyümölcs-Szőlőtermelő Nemzeti Vállalat folytatta munkáját, nem sok sikerrel.

A szőlőkérdés az 1949. évi birtokrendezéssel oldódott meg. Megalakult a Soproni Szőlő Állami Gazdaság.

Felszerelése minimális volt. A városban megfelelő munkaerő nem akadt, és így a környék szabad munkaerejére támaszkodott. Balf, Kópháza és Fertőrákos dolgozóinak szakmunkásoknak számítottak, mert korábban is a szőlőkben dolgoztak, azonban a Sopron–Szombathely és Sopron–Kapunav vasútvonal mentéről toborzott munkaerőnek a gazdaságban kellett megismernie a szőlőmunkálatokat. A betanítás nagy feladatot és hosszú időt vett igénybe. Mindaddig, míg a munkálatok menetét el nem sajátították, sok kárt szenvedett a szőlő, és ez meg is látszott a terméseredményekben.

A szőlőben foglalkoztatott dolgozók kezdetben napszámberben dolgoztak, de az így eltöltött munkaidejük után alig volt teljesítmény. A munka szerinti díjazás elvének megvalósítása követelte meg a teljesítménybérezést, a normára való áttérést. A dolgozók kezdetben idegenkedtek a normában való munkától, mert így ellenőrizhető volt teljesítményük. Később annyira megbarátkoztak a bérezés új formájával, hogy már csak normában voltak hajlandók dolgozni, mert így jobb lett a kereseti lehetőség. Az áttérés azonban negatív irányban is hatott. Az ellenőrzés hiánya, a munkát közvetlenül irányító brigádvezetők tapasztalatlansága nyomán a munka minősége a leggyengébben dolgozók minőségi munkavégzési szintjére csökkent.

Voltak a gazdaságban olyan időszakok, amikor a munkaerőhiányt nem-hogy enyhítették volna, hanem a meglévőt is elvitték. Ez történt 1953 nyarán, amikor a Területi Igazgatóság június 14-én, minden szőlőben foglalkoztatott munkaerőt – még a kocsisokat is – a Márialigeti Állami Gazdaságba rendelte cukorrépa egyelésre. A dolgozók vonakodva indultak el és miután nem járhattak minden nap haza, és keresetük is csökkent, a következő napokban sem a

kirendelt munkahelyre, sem a gazdaságba nem mentek dolgozni. A szőlőmunkák elmaradtak, a talaj elgyomosodott, a peronoszpóra pusztított.

A változást az állami gazdaságban a vezetés megszilárdulása és egy olyan bérezési forma bevezetése hozta meg, amely nagymértékben növelte a szőlőben foglalkoztatott dolgozók anyagi érdekeltségét.

1953-tól az akkori nyomasztó gazdasági politika megváltozott, a munkadíjazás terén feloldódott a mezőgazdaságban uralkodott kötöttség. A gazdaság bevezette az ún. pénzrészes művelést. Ennek értelmében a dolgozó megkapta a norma szerinti teljesítménybért és minden terven felül termelt mázsa szőlő

Magas kordon művelés (metszés előtt)

után 40,— Ft prémiumot. Ennek nyomán kevesebb lett a kiesett munkanapok száma, nem fordult elő olyan eset — mint korábban számtalanszor megtörtént —, hogy a dolgozók csapadékosabb idő esetén 2—3 napra hazamentek. A dolgozók megtalálták számításukat és a gazdaság is eredményesen zárta szőlőtermelését.

Az állami gazdaság megalakulásával párhuzamosan az új-birtokos gazdák haladó csoportja termelészövetkezetet alakított. 1948-ban a Brand-majorban alakult meg a város első termelészövetkezeti csoportja, a Partizán, ezt követte 1949-ben a Dózsa és a József Attila. 1952-ben a három gazdaság Dózsa Mezőgazdasági Termelészövetkezet néven egyesült, taglétszáma 200 fő volt.

1951. őszén a város régi szőlőgazdáiból megalakult a Haladás Termelészövetkezet, és pár év alatt országosan kiemelkedő termelési eredményeket ért el. A gyakorlott szőlőművelők munkája nyomán példaszerűen művelt szőlőtáblák jelezték a szövetkezet területét.

1959-től a Dózsa szőlőtermelése is ugrásszerűen javul. A Dózsa kezdte a szélessorú telepítést, a Haladás csak később kapcsolódott az újszerű rekonstrukcióba.

Már az 50-es években tudott dolog volt, hogy az állami gazdaság és a tsz-ek szőlőterületei nem alkalmasak nagyüzemi termelésre. A szőlőművelés hagyományos módjának feleltek meg, mely csak ott alkalmazható, ahol a munkák végzéséhez megfelelő számú, hozzáértő munkaerő áll rendelkezésre.

A hagyományos soproni szőlőművelés

A soproni szőlőkultúra igen régi keletű. Elképzelhető, hogy a honfoglaló magyarok virágzó szőlőkultúrárt találtak, azt átvették és folytatták. Hosszú évszázadokon át alakult ki az a művelési mód, amelyet több-kevesebb célszerűséggel ma is alkalmaznak.

A szőlőket Sopronban télire nem fedék. Ezt a Fertő tó kiegyenlítő hatása tette lehetővé. A szőlők talaját általában ősszel felásták. Ezt a munkát újabban lófogattal, mankós kerekű eke segítségével végezték. A szervestrágyázást legtöbbször az őszi-tavaszi ásással kapcsolták össze. Fogatos művelés esetén a fedőeke által képzett barázdába történt a szervestrágyázás, káli- és foszfor műtrágyázás. Az őszi talajmunkával egyidejűleg alátemették a lehullott lombleveleket és ezzel megelőzték az állati és növényi kártevők elszaporodását. Az ősszel talajmunkában részesített területek egész éven át könnyen munkálhatók voltak és gyommentesek maradtak.

A tavaszi munkálatok a metszéssel kezdődtek. A termőszőlők metszéséhez hozzáértés kellett, mely magával vonta az egész évi munkák helyes kivitelezésének módját. A tőkefej egyik oldalán csercsapot és azon egy 12—14 szemes szálvesszőt képeztek ki, míg a tőke ellentétes oldalán egy négyszemes csapot hagytak a következő évi szálvessző kiképzésére. Biztosítékul hagytak még egy két szemes csapot is.

A szálvesszőt ív alakban hajlították le, a végét 8—10 cm mélyen a talajba szúrták, majd a fő- és vendégkaróhoz kötötték. A tőkék sortávolsága 70—90 cm, a tőtávolság 100—120 cm volt. Régebben a metszéssel egyidőben végezték el a harmatgyökerek eltávolítását is. A venyigét azonnal 50—60 cm-es darabokra törték és kévekbe kötötték.

A metszés után a letaposott területet mélyen megkapálták. A következő 3—4 kapálást sekélyen végezték, az utolsó kapálásnál a tőkék alól a földet elhúzták, hogy a talajfelszín közelében lévő szőlőfürtöket a rothadástól megóvják.

A zöldmunkákat nagy körültekintéssel végezték, ez a munka fontos kiegészítője a sajátos metszési módnak. Amikor a hajtások elérték a 15—20 cm-t az első kötözéssel egyidőben eltávolították minden tőből kihajtott sarjhajtást, majd különös gonddal kötözték azokat a hajtásokat, amelyekből a következő évben a szálvesszőt válogatták ki.

A kötözést két-háromszor megismételték és vele egyidőben végezték a karó fölé nőtt hajtások kurtítását, csonkozását.

A növényvédelem azonos az általánosan alkalmazott eljárással. Csapadékosabb időjárás esetén többször és töményebb oldattal permeteztek háti permetezőgépekkel.

A művelési mód mellett a termés nagyobb része a szálvesszőkön fejlődik. Az év összes munkáit úgy kell elvégezni, hogy a következő évi termést biztosító termőképletek kifejlődhessenek. Ezt csak kellő hozzáértéssel, a munkának időben és jó minőségben való végzésével lehet elérni.

Sok kezdeményezés volt a hagyományos szőlőművelés egyszerűsítése érdekében. Ilyen a lófogatú ekék bevezetése, a szőlők között elszórt — ültetett vagy magról kelt — gyümölcsfák kivágása.

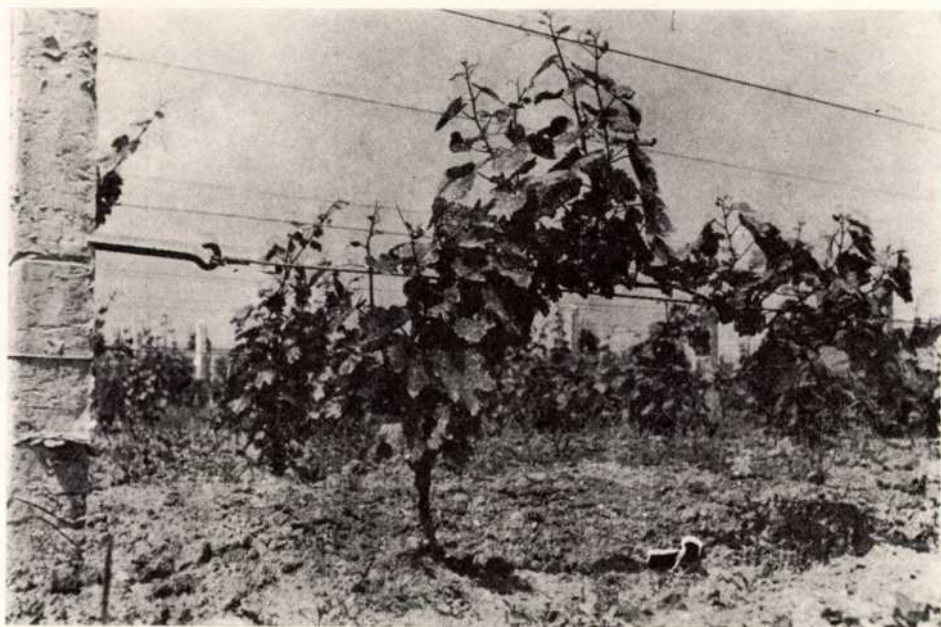
Az 1952. évben a Szőlészeti Kutató Intézet munkatársai elvégezték a borvidék szőlőmonográfiai felvételezését. Felmérték a szőlők akkori állagát, kijelölték a szőlőtelepítés alkalmas területeket. Meghatározták a telepítendő fajtákat és hasznos utasításokat adtak a rekonstrukció végrehajtásához.

A szétszórt és előregedett szőlők áttelepítése az állami gazdaságban már 1951-ben megkezdődött, és 1953-ra 195 kh-t telepítettek. Egybevágó, hektáros

táblák alakultak ki 1,5 m-es sortávolsággal, amelyeken sorközjáró kis traktorok dolgozhattak és beton táंबरendezéses huzalos kordonon a hagyományos vagy az egy síkban képzett Gulyot művelési módhoz hasonló módon kívántak dolgozni.

Ennek a művelési módnak javított formája volt az az eljárás, amikor a szálvesszőt már nem fejbujtásszerűen hajtották le, hanem azt vízszintesen a legalsó tartóhuzalhoz erősítették. Így csapadékosabb időjárás esetén az azon

Tőke, kordonos műveléssel. (Mentes Ottó felvétele)

képződött fürtök nem értek a földre és így kevésbé károsodtak. A kellő magasságban (50–60 cm) vízszintesen vezetett szálvesszők alatt a talajmunkák könnyebben végezhetők. Ésszerűsítést jelentett az is, hogy a leterhelt szálvesszők egy részét egykarú kordonként tovább nevelték.

Az elképzelés nem valósulhatott meg. A népgazdaság nem importálta a csak nyugati piacokon beszerezhető, kis traktorokat, és így a talajmunkát és permetezést nem lehetett gépesíteni. A hagyományos tenyészterület növekedésével a lombfelület is megnövekedett és miután a metszés és kötözés technikája alapján véve a régi maradt, a munkaerősükséglet nem csökkent.

Szőlőtermelőink két évtizeden át élénk érdeklődéssel kísérték a szomszédos Ausztriának és Csehszlovákiának a korszerű nagyüzemi szőlőtermelés kialakítása terén tett törekvéseit. Különösen figyelemreméltó volt a szélessoros, közép magas és magas kordonos művelési forma, amelyet először idegenkedve

fogadtak, de később, a Szőlészeti Kutató Intézet és az állami gazdaságok kutatási eredményei, az osztrák és csehszlovák tanulmányutak tapasztalatai alapján, arra a meggyőződésre jutottak, hogy Sopronban ez a művelési mód képezheti a szőlő korszerű művelésének alapját.

A tapasztalat szerint a magaskordonos művelés ott alakulhat ki, ahol a szőlőt télire nem fedik. Sopronban a szőlőt a múltban sem fedték, és ez az adottság lehetővé tette a magasművelés kockázat nélküli bevezetését.

A Lenz-Moser néven ismert szélessoros magasművelési mód

A szélessorú szőlőtelepítés a géppel nehezen művelhető, (17—25⁰/₀-os lejtő) területen 180 × 100 cm-es térállású alacsony, míg a gazdagabb talajú sík vagy enyhén lejtős (10—16⁰/₀-os lejtő) terepen magas, 300 × 100—120 cm térállású.

A tőke két vízszintes karja 50—60, illetőleg 120—130 cm magasan helyezkedik el a föld felszíne felett. Támberendezésül oszlopos-huzalos támasz szolgál. Lényegében mindkét esetben a kordonkarokat egy vastagabb 4—6 mm-es huzal tartja, míg a termőképleteket, majd a hajtásokat 2—2,5 mm-es huzalpárok támasztják alá úgy, hogy azok egy része a huzalpárok közé igazítva vagy anélkül fölfelé szabadon nőhessen.

A szőlő liánszerű kúszó-futónövény, amely akkor érzi jól magát, ha szabadon nőhet. Ez a feltétel a magasművelés esetén biztosított. A sűrű ültetés és alacsony művelés tulajdonképpen természetellenes. Magasművelés esetén kényelmesebb a metszés, a zöldmunkálatok és a szüret. A megfelelő magasságban szabadon nőtt lombzatot a levegő és napfény jobban éri, és ez a gombabetegségek elszaporodásának vet gátat. A növényvédelem is könnyebben végezhető, a szórófejek alulról fölfelé irányítva működtethetők. (Fonákpermetezés.)

A talajmunkák a szélessorban a szántóföldön is alkalmazott univerzál traktorokkal végezhetők. Könnyebb a szerves- és műtrágya behordása és bedolgozása, ugyanakkor a temés betakarítása közvetlenül a szállító tartályba gyűjtve történhet.

A hagyományos szőlő holdankénti 125—135 munkanap igényével szemben művelése 45—50 munkanappal megoldható. A művelési mód tulajdonképpen lehetővé teszi az iparszerű munkaszervezést, miután kisebb az eltérés a téli és nyári munkaerő-szükséglet között.

A Soproni Dózsa Mtsz.-nél végzett vizsgálatok szerint a hagyományos szőlőtelepítés költsége 27 616,— Ft munkabér és 48 481,— Ft anyag. A szélessorú telepítés költsége 14 352,— Ft munkabér és 54 287,— Ft anyag. A művelési költségek ugyanebben a szövetkezetben hagyományos művelésnél 7 209,— Ft munkabér és 1882,— Ft anyagköltség, a magaskordonnál 2 632,— Ft munkabér és 1903,— Ft anyagköltség. Ezek a ténytörvények is bizonyítják a magasművelés gazdaságos voltát.

Vannak a művelési módnak hátrányai is. A cukorfok általában 0,5—1 fokkal alacsonyabb, a savfok pedig magasabb lehet. Ez, miután a must- és borárak a cukor, illetve maligánd fok arányában változik, jövedelemkiesést is okozhat.

A magasművelési szőlő hosszabb idő alatt fordul termőre, a tőkék kineveléséhez több időre van szükség. Ezek a hátrányok azonban elenyészőek előnyeivel szemben.

Sopron város és környékén az újszerű művelési módnak megvannak a követői. Az állami gazdaság és a termelőszövetkezetek példamutató eredményeket értek el, sőt az egyéni gazdálkodók között is akadtak követők. Szocialista üzemeinkben ma már elfogadott ez az újszerű művelési mód, az egyéniek között sokan vannak, akik a hagyományos művelési mód mellett tartanak ki.

A szélessorú művelési mód elterjedését igazolja az alábbi néhány adat.

Az állami gazdaság és a termelőszövetkezetek kezelésében lévő szőlők az alkalmazott művelési mód szerint 1969 végén. (Sopron város és Fertőrákos)

	AG kh.	Dózsa Mtsz. kh.	Haladás Mtsz. kh.	Összesen kh.
Összes szőlő	909	248	190	1347
Ebből szélessorú	909	104	69	1082
Szélessorú szőlő- terület % ₀ -a	100	42	37	80

Az 1969. év végével a Dózsa, a Haladás és a fertőrákosi Ságvári termelőszövetkezet egyesült. Most már az állami gazdaság és egy nagy szövetkezet a Soproni Dózsa kezelésében van a soproni borvidék legnagyobb része. Az egyesülés lehetővé tette a szőlőtelepítés céljára legalkalmasabb területek rekonstrukcióját is. Az eddigi szövetkezeti telepítések elsősorban a meglévő szabad és sok esetben szőlőtelepítésre ki sem jelölt vagy kevésbé alkalmas területeken történtek. A tulajdonképpeni soproni borvidékhez tartozó szövetkezeti szőlők rekonstrukciója a jövő feladata.

Szöveg közti táblázatokban feldolgoztuk Sopron város éghajlati adatait és a soproni borvidék fajtankénti megoszlását.

Sopron város éghajlati adatai

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	évi átlag
a) 1901–1950. évi adatok (átlag)													
Hőmérséklet													
–1.1	0,4	5,0	9,9	14,9	18,8	20,1	19,2	15,5	9,9	4,4	0,7	9,8	
Csapadék mm													
36	36	41	54	73	77	94	94	69	58	55	49	716	
Napfény-tartam óra*													
57	83	135	175	227	227	243	229	161	113	61	41	1734	
b) 1961–1967. évi (átlag)													
Hőmérséklet													
–2,9	0,7	4,1	10,7	13,8	18,1	19,3	18,5	15,6	10,3	4,4	0,9	9,3	
Csapadék mm													
27	33	40	54	89	69	87	74	52	67	75	41	708	
Napfény-tartam óra													
56	82	122	168	194	209	206	208	175	122	347	40	1629	

* 30 évi átlag (1901–1930)

A soproni borvidék szőlőterületének megoszlása szőlőfajták szerint 1965-ben

Szőlőfajta	AG. kh.	Tanácsi szektor kh.	Összesen kh.
Kadarka	5	2	7
Kékfrankos-Nagyburgundi	425	840	1255
Oporto	1	—	1
Egyéb vörösborfajták	—	16	16
<i>Vörösborfajták összesen</i>	431	858	1289
Furmint	—	1	1
Leányka	179	4	183
Mézesfehér	2	—	2
Olaszrizling	20	34	54
Ottonel muskotály	9	9	18
Rizlingszilváni	—	1	1
Egyéb fehér szőlőfajták	78	201	279
<i>Fehérborfajták összesen</i>	288	250	538
Összes borszőlő	719	1108	1827
Csemegeszőlő	—	26	26
Direkttermő	—	59	59
<i>Szőlőterület összesen</i>	719	1193	1912

A szőlőtermelés helyzete társadalmi szektorok szerint

A Soproni Állami Gazdaság

Sopronpusztán már 1947-től kezdődően működött állami gazdaság, ez azonban szántóföldi termeléssel és állattartással foglalkozott. 1949 végén alakult az állami tartalékterületükön a Nyugatmajori és a Soproni Szőlő Állami Gazdaság. A három gazdaság 1950 végével egyesült, 1951. január 1-ével kerültek egységes kezelésbe a szőlőterületek. Ettől az időponttól kezdve a gazdaság fő termelési ága a szőlőtermelés.

A gazdaság a folyamatos birtokrendezések alkalmával mintegy 2000 különböző nagyságú szőlőparcellát kapott, amelynek nagysága átlagosan 400–600 n.-öl volt, de a legnagyobbak területe sem érte el a 2 kat. holdat. A szűksorú, gyümölcsfákkal teletűzdelt, kisüzemi művelésre telepített szőlőkben a gazdaság feladata arra szorítkozott, hogy valamilyen formában biztosítsa azok megművelését. Az ezzel kapcsolatos nehézségekről a történeti áttekintésben részletesen szoltunk.

Az átvett szőlők áttelepítése már 1951-ben megkezdődött. Ez évben 60, 1952-ben 60 és 1953-ban 75 kh szőlőt telepítettek 150 × 100-as kötésben. Ezek a telepítések csak részben hozták meg a várt eredményt a már ismertett

munkaerő és kistraktor hiány miatt. Egy részüket ki kellett irtani, más részüket a későbbiekben a gazdaság szélessortávú művelésre alakította át.

A nehézségek ellenére voltak köztük sikeres telepítések is. A Kohlenbergi dűlőben telepített szőlőről a telepítés utáni negyedik évben 41 mázsa átlagtermést takarítottak be, később azonban ezt a sikeresnek mondható telepítést is széleskörű művelésre kellett átalakítani, a talajmunkák és a vegyszeres védekezés gépesítésének érdekében.

Ez a szokásosnál szélesebb telepítési mód a város gazdái körében kedvezőlen visszhangra talált. Azóta a gyakorlat és a külföldi tapasztalatok bebizonyították, hogy a 3 m-es sortávolság is keskeny, jobb lenne a 3,5 méter, mert ez esetben a nagyobb gépek is üzemeltethetők lennének a szőlőben.

A kezdeti telepítéseknél nem alakulhatott ki a telepítések kedvező fajtaaránya sem, mert olyan fajtát kellett telepíteni, amilyen oltványokat kapott a gazdaság. Így kerülhetett sor az Olaszrizling, a Medochnoir és az Oporto telepítésére is. Az eltelt idő alatt kialakult a legkedvezőbb fajtaarány. A telepítések 50%-a Kékfrankos, a többi magasművelésre alkalmas, koránérő, bőtermő fehér fajtából áll. Az utóbbi időben ezen a borvidéken eddig nem telepített Semillon blanc és Sovignon blanc fajtából is jelentős területet telepítettek. A kezdeti telepítések eredménytelenségének másik oka, hogy ezeket a volt szőlőterületek kellő pihentetése és alaptrágyázása nélkül hajtották végre. Nem volt meg a telepítési munkák irányításához szükséges szakembergárda sem. Ezeket a többmillió forintos értéket képviselő munkákat nem egy esetben rövid brigádvezetői tanfolyamon képzett dolgozók irányítására kellett bízni. Az 1955. évi kormányhatározat rendet teremtett ezen a téren, és az ezutáni telepítések már tervszerűbben folytak.

A korábban telepített 195 kh szőlőhöz az 1960–1965-ös években további 309 kat. holdat telepítettek. 1961-ben a sortávolság még 180 cm volt, később azonban kizárólag 3 méter sortávolságra telepítettek.

1965-ben vágták ki az utolsó kisüzemi parcellát. Felszámolták a szőlőt Brandmajor környékén is, mivel ezek a szőlők nem tartoztak a jellegzetes Fertői borvidékhez. Ezen a nehezebben művelhető területen valamivel gyengébb minőségű bor termett.

Ezzel, az egyébként elfogadható indoklással szemben volt olyan vélemény, hogy a szőlők kivágását elhamarkodták. Az aránylag még fiatal, jóállagú és bőven termő szőlőterületet esetleg a város lakói megművelték volna, hiszen a helyét azóta is szántóföldi művelésben használják. Az is igaz, hogy a gazdaság a szőlőterület helyett a korábban szőlőtermelésre nem használt fertőrákosi Goltoma dűlőben majd ugyanannyi szőlőt telepített, és ez a hely minőségileg jobb termést adhat mint a brandmajori szőlő.

A szőlőtermelés mellett nagy feladatot jelentett a gazdaság számára a feldolgozás és a bortárolás feltételeinek biztosítása.

Kezdetben a feldolgozás részben a volt Állami Közpince préstermében és szabadtéren történt. Később megépült a fertői présház, majd a tűzérési laktanya egyik épületében létesült szőlőfeldolgozó. Az 1969-es évre készült el a gazdaság új, korszerű központi szőlőfeldolgozó üzeme, amely a rendelkezésre álló korszerű technológia alkalmazásával rövid idő alatt biztosítja a szőlő feldolgozását.

Volt olyan időszak az 50-es években, amikor a hivatalos álláspont az volt, hogy a gazdaságnak csak a szőlő megtermelése a feladata, a feldolgozást és a

tárolást a forgalmi vállalatokra kell bízni. Ez a szemlélet késleltette a korszerű feldolgozó üzem építését.

A gazdaság már az 50-es évek elején 15 000 hl-es hordókapacitással rendelkezett, a 2000 hl-es tárolóképeségű központi pince mellett berendezte az ún. Rákóczi és Tánicsics pincéket is.

A gazdaság borai már az 50-es évek elején keresettek voltak. A szüret után közvetlenül svájci, osztrák és nyugatnémet cégek szállították a fojtott mustot, a minőségi vörösborokat pedig a MONINPEX Vállalat útján, jelentős felárral, értékesítették.

A jó minőségű borok iránt belföldön is nagy volt az érdeklődés. Az igény kielégítésére 1945-ben kezdte meg a gazdaság a borpalackozást először kisebb méretekben. Az új gazdaságirányítási rendszerre való áttérés hatására a gazdaság ezt a tevékenységét nagymértékben bővítette, és ma már borait az ország minden tájára, közvetlenül az értékesítő vállalatok részére szállítja.

A gazdaság eredményeiben nagy szerepe van annak, hogy ma már a szőlőtermelés munkáját megfelelően képzett szakemberek irányítják, akik a hazai és külföldi legjobb tapasztalatok birtokában jelentős termelési eredményeket érnek el.

A Soproni „Haladás” Mtsz

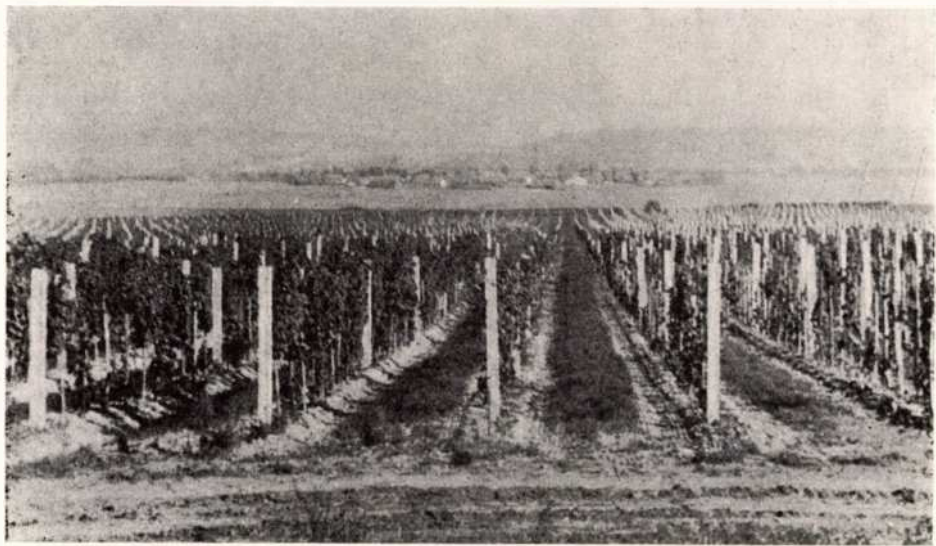
A szövetkezet minden eredményét és kudarcát szemléltetően fejezi ki az alábbi táblázat:

Év	Termő szőlő- terület kh	Átlagtermés q/kh	Taglétszám fő	Munkaegység értéke Ft	Egy főre eső át- lagos me. száma
1952	33	26	35	92	147
1953	45	78	47	249	194
1954	64	68	60	153	273
1955	64	17	73	46	265
1956	64	38	82	80	317
1957	45	31	66	65	324
1958	47	65	65	91	338
1959	112	21	154	23	413
1960	128	26	156	41	375
1961	110	26	159	40	380
1962	105	30	142	40	342
1963	103	52	132	58	337
1964	97	67	102	58	405
1965	97	45	117	36	389
1966	73	28	114	30	369
1967	73	43	102	42	360
1968	77	39	96	42	343
1969	61	61	95	56	360

Az első három év ugrásszerű fejlődése országos hírűvé tette a szövetkezetet. A régi szőlőgazdák szakértő munkája nemcsak a szőlőtermelés eredményeiben jelentkezett, kiváló minőségű borukat is többszörösen díjazták orszá-

gos versenyeken, mezőgazdasági kiállításon. Ez a kezdeti szép indulás az 1955-ös viszonylagos rosszabb termés után visszaesett. Ennek oka részben abban is keresendő, hogy a fő súlyt inkább a közös és háztáji bor értékesítésére, mint a termelésre fektették. Ez időben az ország különböző helyein 11 állandó jellegű borkimérést üzemeltettek. Az 1956-os ellenforradalmi események kapcsán a tagság egyharmada kilépett, a megkisebbedett szövetkezet több-kevesebb eredménnyel gazdálkodott.

Korszerű szőlőtelepítés. (Mentes Ottó felvétele)

1958-ig 25 kh új szőlőt telepítettek hagyományos módon a meglévő szőlők közötti — addig szántóként hasznosított — területeken és ezzel összefüggő szőlőtáblákat alapítottak ki. A lehetőségek megvoltak új, korszerű szőlőtelepek létesítésére is, azonban a szövetkezet a felajánlott kedvező telepítési lehetőségeket visszautasította, féltek a beruházási hitelfelvételtől. Közrejátszott ebben, hogy a kedvező terméseredményű induló évek, párosulva a rendkívül jövedelmező szabadpiaci értékesítés lehetőségeivel, országos szinten fogalommá tették a szövetkezet tagjainak munkáját és elért eredményét. A napisajtó, a szaklapok, a rádió gyakran foglalkozott az eredményekkel. Az ország minden részéről jött küldöttségek tanulmányozták a szövetkezet eredményes gazdálkodását. Ezek a körülmények olyan szemléletet alakítottak ki a tagság körében, hogy az általuk végzett sűrűsoros telepítés a szőlőgazdálkodás egyedüli megfelelő útja, és úgy nyilatkoztak, hogy ezeket az eredményeket a szélessorú telepítéseken nem lehet elérni. Az azóta eltelt idő bizonyította, hogy ez a szőlőművelési mód csak addig életképes, amíg elegendő régi módon dolgozó szőlősgazda műveli e területeket, az új nemzedék a korszerűbb formákhoz ragaszkodik.

1959-ig ún. befelé fordulás volt tapasztalható a szövetkezetben, nem szívesen vették, sőt meg is akadályozták, hogy új tagok lépjenek soraikba, féltették a szorgos munkával elért magasabb jövedelmet.

1959-ben, amikor Sopron város dolgozó parasztjai a szocialista gazdálkodás útját választották, oldódott fel a befelé fordulás. A tagság háromszorosára emelkedett. A megnövekedett tagságú szövetkezet 1963–64-ben érte el jelentős szőlőtermését, ebben az időben kezdték a szélessorú, magasművelésű szőlőtelepítéseket. A Haladás elsősorban a Sopronban elterjedt fehér fajtákat ültette.

Ebben az időben jelent meg az a korlátozás, mely szerint a tsz. saját termésű borait csak akkor mérhette ki, ha termésének 70%-át az államnál értékesítette. Ez az intézkedés erősen sújtotta a szövetkezetet, hiszen tagjainak jövedelme elsősorban a háztájiban termelt borok kedvező értékesítéséből származott. Az intézkedés hatására – az elsősorban a kedvező borértékesítésre számító tagok közül – sokan kiléptek. A korábbi 159 fős taglétszám 102 főre csökkent.

1965-ben készítette el a szövetkezet telepítési tervét, és a telepítéseket ennek értelmében hajtja végre. Az üzemi telepítéseken kívül nagy gondot fordít a háztáji szőlők felújítására is.

A soproni borvidék hírnevét a Kékfrankos alapozta meg. A szövetkezet borai azonban a jóminőségű Tramini, Leányka és Zöldveltelini nyomán váltak híressé. A fogyasztók igényeihez való ragaszkodás, a kedvezőbb értékesítési lehetőség miatt termel elsősorban fehér borfajtákat a szövetkezet.

A Soproni „Dózsa” Mtsz

Az 1950. évben alakult Dózsa Szövetkezet szőlőtermelési eredményei rendkívül alacsonyak voltak. Az elsősorban szántóföldi műveléshez értő tagok keveset törődtek a szőlőműveléssel, és ennek hatása jelentkezett az eredményekben. A nagy fordulat a szövetkezet életében 1959 tavasza.

Ekkor, a szocialista átszervezéssel szövetkezetbe tömörült gazdák az állami gazdaság egyik szőlőtermelő szakemberét kérték fel az elnöki teendők ellátására. Az elnök szívós szervező munkája nyomán a szövetkezet évről évre növelte termelését, és 1964-ben, az 1963. évi eredményei alapján elnyerte a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány vándorzászlaját.

1959-ben további két szövetkezet alakult a városban, a Kossuth és a Petőfi. Ezek a kis szövetkezetek később egyesültek a Dózsával. A Kossuth Tsz-ben keveset tudtak tenni a szőlőtermelés fejlesztése érdekében.

Az így megnövekedett termelőszövetkezet az 1962. évben elkészült szőlőrekonstrukciós terv alapján megkezdte szőlőtelepeinek felújítását.

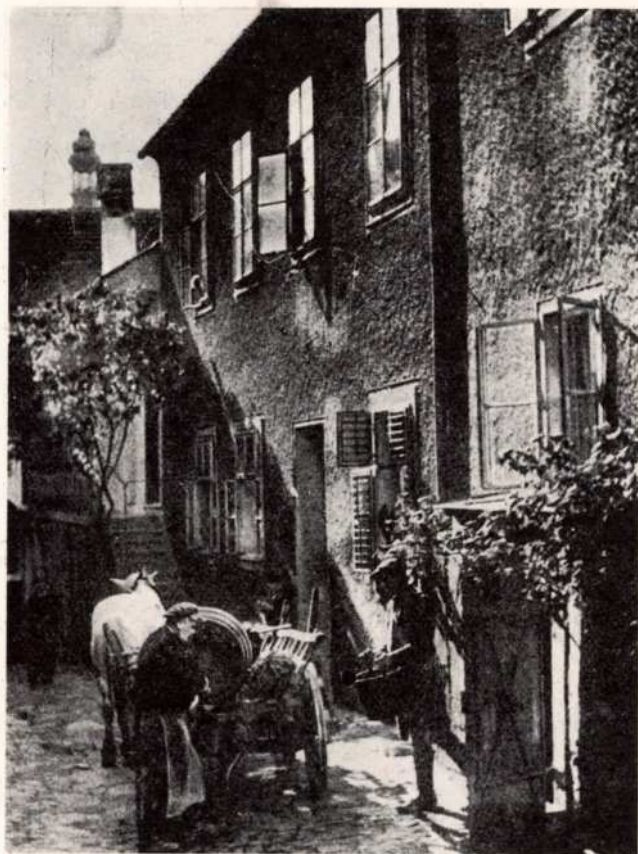
A Dózsa Mtsz. szőlőterületi adatai és a termés alakulása

Év	Összes szőlő kh	Termő szőlő kh	Termő szőlő átlag-termése q/kh
1961	77	72	17
1962	70	62	28
1963	83	62	56
1964	150	120	34
1965	134	74	33
1966	166	98	20
1967	167	109	54
1968	169	119	50
1969	168	113	65

A termelőszövetkezet a megtermelt szőlőnek nagyobb részét közvetlenül értékesítette a felvásárló vállalatnál. Miután a soproni borvidéken a Kékfrankos szőlőár a legkedvezőbb, elsősorban Kékfrankos szőlőt telepített.

A két soproni termelőszövetkezet az 1969. év végi egyesülése és a szintén soproni borvidékhez tartozó fertőrákosi szövetkezet csatlakozása nyomán Sopron városban egy erős szőlőtermelő profilú gazdaság alakult, amelynek minden

Soproni szüret

lehetősége megvan, hogy a megkezdett rekonstrukciós munkát gyors ütemben befejezve, korszerűen termelő üzemmé fejlessze a szövetkezetet. Az egyesült szövetkezeteknek megvannak az anyagi lehetőségei és szakemberei a gyors telepítés és korszerű feldolgozás feltételeinek megteremtésére.

Az egyéni szőlőtermelők

Az egyéni szőlőtermelők a város szőlőterületének közel negyedrészt birtokolják, az 1531 kh. szőlőterületből 370 kat. holdat. Megemlékeztünk róla, hogy Sopronban sokan, az iparban és egyéb területen dolgozók is foglalkoznak

szőlőtermeléssel. Ez természetes, hiszen a szőlőtermelő családoknak egyes tagjai ipari munkakörben helyezkedtek el, s ha örökségként szőlőhöz jutottak, otthonról magukkal hozták a szőlőművelés szeretetét. Sokan kaptak szőlőt a földrendezések alkalmával.

Az egyéni szőlőtermelők hagyományos módon művelik szőlőjüket. A szőlők általában nagyon szépen műveltek. Sokan a szőlőművelést kedvtelésből

Soproni egyéni bortermelő munkába indul

végzik, és így érthető az a versengésszerű törekvés, hogy minél szebb, minél ápoltabb legyen szőlőjük.

A szőlőtermelők számára jelentős jövedelemkiegészítésnek számít a szőlő-és borértékesítésből származó bevétel.

A szőlőtermelés eredményességét mutatja az alábbi adatfelvétel. Össze-
gyűjtöttük egy pontos adminisztrációt vezető egyéni szőlőtermelő szőlőműve-
lési ráfordításait és hozamát az 1967. évről. A vizsgált szőlőterület az Anger-
dűlőben fekszik, területe 670 öl, a szőlőt 1932-ben telepítették, meglévő tőke-
száma 2300.

A szőlőtermelő ráfordításai:

Felhasznált trágyamennyiség 120 q á 5,— Ft/q	600,— Ft
Trágyaszállítás fuvardíja	360,— Ft
Trágyaszállítás kézi munkadíja	180,— Ft
Talajelőkészítés trágyázással lóekével 4 óra	120,— Ft
Trágyabedolgozás fogattal 3 óra	90,— Ft
Trágyabedolgozás kézi munkaereje 37 óra	300,— Ft
Kötözőszalma leszedés 10 óra	70,— Ft
Metszés 76 óra	608,— Ft
Venyigekötözés, kihordás 10 óra	70,— Ft
Szálvessző kikötés 10 óra	70,— Ft
Első kötözés 23 óra	161,— Ft
Második kötözés 33 óra	231,— Ft
Harmadik kötözés 23 óra	161,— Ft
Csonkázás, tetejézés 16 óra	102,— Ft
Ötszöri kézi kapálás	1169,— Ft
20 kg 20,5 ⁰ / ₀ -os pétisó	350,— Ft
Mútrágya kiszórás, szállítás	40,— Ft
Kétszeri permetezés költsége	
vízszállítás	98,— Ft
7 kg Orthocid	476,— Ft
6 kg rézgalic	90,— Ft
8 kg DL-40 permetezőszer	358,— Ft
6 kg Thiovit	54,— Ft
permetezés kézi munkadíja 70 óra	700,— Ft
8 köteg zsúpszalma kötözéshez	260,— Ft
biztosítási díj	280,— Ft
föld- és jövedelemadó	800,— Ft
szüretelés 56 óra	448,— Ft
termés beszállítása a felvásárlóhoz	400,— Ft
Összesen:	8 646,— Ft

A hozam 3 300 kg Kékfrankos 18,2 cukorfokú szőlő elért árbevétele fajtafelárral és nagyüzemi felárral (6,70 Ft/kg + 15⁰/₀), nagyüzemi felár 8,70 l/kg, összesen: 29 265,60 Ft
 Elért bruttó jövedelem: 20 619,60 Ft

A 670 n.-ölon elért eredmény rendkívül kedvező, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy a terméseredmény 80 q/kh átlagon felüli és a fajtafelár, valamint a nagyüzemi felár is jelentősen emelte az eredményességet. Mindenesetre az eredmény nem egyedülálló, a hagyományos szőlőművelés mellett kedvező évjáratban sok termelő ért el 100 q körüli holdankénti termést.

Az egyéni termelők jelentős hányada a megtermelt szőlőt közvetlenül értékesíti a felvásárló vállalatnál.

Az egyéni termelők használatában alig van 30 évesnél fiatalabb szőlő. A felszabadulás utáni esztendőkből még a meglévő szőlő megműveléséhez sem volt elegendő munkaerő. Az utóbbi esztendőkből, a termelési biztonság növekedésével megkezdődött a régi szőlők áttelepítése, sőt egy-két haladó gazda szélessorú szőlőt telepített. Sajnos, a telepítők száma viszonylag alacsony. Sopron város szőlőtermelésének fellendítéséhez hozzátartozna az egyéni kezelésben lévő szőlők áttelepítése is.

Az állami gazdaság, a termelészövetkezetek az új korszerű telepek kialakításához jelentős támogatást kapnak. A jelenlegi érvényes támogatási rendszer szerint a támogatás mértéke a bekerülési költség 50⁰/₀-a. Az egyéni szőlőtermelők telepítési támogatást nem kapnak. E téren csak akkor remélhető gyorsabb előrehaladás, ha az egyéni szőlőtermelők vagy egy részük valamilyen egyszerűbb társulásba tömörülne.

A 60-as évek elején volt az egyéni szőlőművelők között ilyen törekvés. A Petőfi termelészövetkezeti csoport is hasonló szándékkal létesült, azonban akkor az volt a hivatalos álláspont, hogy ezt a kérdést a mezőgazdasági termelészövetkezeteknek kell megoldaniuk. Az egyéb területeken dolgozók nem léphettek tagként a szövetkezetekbe, és így a kérdés megoldatlan maradt. Az áttelepítés megoldása népgazdasági szinten is hasznot jelentene, hiszen az egyéni termelők állami beruházások és esetleges csökkentett állami támogatás mellett ugyanolyan értékű árut képesek előállítani, mint a szocialista üzemek. A kérdés megoldását napirendre kell tűzni, az egyéni kezelésben lévő szőlők rekonstrukciója nélkül nem lehet teljes a soproni borvidék rekonstrukciója.

A szőlészeti és borászati intézmények helyzete

A felszabadulás időpontjáig Sopronban Szőlészeti Szakiskola működött. Az iskola megszűnése nehéz helyzetet teremtett akkor, amikor a régi szőlőművelők helyébe mezőgazdasági vidékről telepített telepesek vették át a szőlőterület művelésének jelentős részét. A város szakemberei ebben az időben időt, fáradságot nem kímélve oktatták, tanították az újjazdákat a szőlőművelésre. Mégis sokáig érezhető volt annak hiánya, hogy az új generáció tagjai közül egyáltalán nem voltak szőlőművelésre megfelelően felkészített fiatalok. A 60-as évek eleje hozott megoldást, amikor a kormányzat intézkedése nyomán Sopronban Szőlő- és Gyümölcs Szakmunkásképző Iskola létesült.

A Soproni Lippai János Szakiskola korszerű eszközökkel felszerelve, megfelelő oktatókkal tanítja évről évre az e pályára jelentkező fiatalokat. Munkájuk eredménye máris érezhető, hiszen az állami gazdaságban és a környékbeli termelészövetkezetekben dolgoznak az iskolában végzett szakmunkás fiatalok.

A volt Állami Közpince

Az állami gazdaság megalakulásáig az Állami Közpince volt az az intézmény, amely a legtöbb tanácsot, adta a szőlőtermelőknek a szőlő művelésére és elsősorban a szőlő feldolgozására. Amikor a felszabadulás után a volt Szőlészeti és Borászati Szakiskola megindításának lehetőségeit vizsgálták, határozták el, hogy a volt Soproni Bortermelők Pinceszövetkezetének Ady Endre u. 31. szám alatti elhagyott, romos pincéjét a soproni bortermelés előmozdítása céljából a szőlőtermés feldolgozása, a borok tárolása, szakszerű kezelésének biztosítása érdekében állami közpincévé alakítják. A pince szakképzett vezetőjétől sok termelő kapott értékes tanácsokat és sokan, akik szőlőjüket az állami közpincében dolgoztatták fel, megfelelően kezelt, jóminőségű borhoz juthattak. Az állami gazdaság kezelésébe került.

A Badacsonyvidéki Borforgalmi Vállalat Soproni Pincészete

Sopronban gyakorlat volt, hogy a szőlőtermelők termésüknek jelentős részét cefre formájában értékesítették. A városban korábban jelentős számú kereskedő foglalkozott a cefre felvásárlásával.

A felszabadulás utáni években sok nehézséget jelentett a termelők számára, hogy a megtermelt szőlőt nem tudták értékesíteni. Az állami gazdaság létrejöttével egyidőben létesült a Badacsonyvidéki Borforgalmi Vállalat Soproni Pincészete. Az első telephelye a Pfandler-féle Szeder utcai pince. Az igénytette szükségessé a vállalat kapacitásának bővítését, ezért 1950-ben az Uszoda utcában új telepet létesítettek. 1951-ben vette át a vállalat a Kossuth Lajos utcai volt Kláber-féle romos telepet és azt még abban az esztendőben üzembe helyezte. A vállalat telepeinek kapacitása 10 000 hl-re emelkedett. Később a Kossuth utcai telep nagyarányú korszerűsítése után az Uszoda utcai telepet a Haladás szövetkezetnek adták át.

Időközben korszerűsítették a feldolgozó technológiát és a vörösbor erjesztéshez korszerű erjesztő tornyokat építettek. A telep kapacitása nagymértékben megnövekedett, azonban a szőlőátvétel rövid ideje miatt az átvétel még ma is nehézkes. Gyakori látvány szüret idején a Kossuth Lajos utcában álló koscsik hosszú sora, amint a cefreátvétellel várnak.

***

A felszabadulás óta eltelt 25 esztendő alatt nagy változások történtek a soproni borvidéken. A Soproni Állami Gazdaság befejezte a szőlőtelepek rekonstrukcióját és korszerűsítését, a termelőség szövetkezetek pedig szőlőterületük 40%-án végeztek ezzel a munkával. A termelőség szövetkezetek egyesülése minden bizonnyal meggyorsítja ezt a rendkívül fontos munkát. A magántermelők körében is egyre gyakrabban találkozunk olyanokkal, akik megértve az idők szavát, új módon telepítik szőlőjüket, ezzel jelentős munkaerőfordítási megtakarítást érnek el.

Bízást mondhatjuk, hogy a soproni szőlővidéken befejezéshez közeledik az a hatalmas méretű munka, ami a filoxéravész utáni időszakhoz hasonlóan, amikor oltványszőlőkkel kellett áttelepíteni a szőlőterületeket, a következő évtizedekre meghatározza a soproni borvidék termelését.

Sopron és a megye egészségügyi viszonyai 1945-ben

II. rész

Írta: **Kárpáti Endre**

A vármegye lakosságának száma a háborús veszteségek, a születések csökkenése, a deportálások és az 1945. évi magas halálozási arányok miatt csökkent. Pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre, minthogy 1945-ben a központi statisztikai adatszolgáltatás szünetelt. Így csupán a tisztiorvosi jelentések sokszor ellentmondó, itt-ott hiányos adataira szorítkozhatunk. Ezek, ha nem is pontosak minden esetben, mégis hasznosak és tájékoztató jellegűek.

Magyarországon a születések arányszáma ezer lakosra számítva 19 ezrelék körül ingadozott. Az 1940–44-es évek átlagában ez az arány nem volt sokkal alacsonyabb, mint a 30-as évek második felében. A II. világháború idején – az ismert okoknál fogva – nem következett be olyan születéscsökkenés, mint az I. világháború alatt.

Az éveszülések 100 lakosra eső arányszámai (1920–42)

Év	Sopron megyében	Országosan	Sopronban
1920	33,0 ezer.	31,4 ezer.	26,0 ezer.
1921	34,3	31,8	23,9
1922	32,7	30,8	22,7
1923	32,6	29,2	22,7
1924	29,8	26,9	20,1
1925	30,0	28,4	20,8
1926	29,7	27,4	20,8
1927	27,6	25,9	19,6
1928	28,0	26,4	19,1
1929	26,4	25,1	18,4
1930	26,5	25,4	19,3
1931	24,5	23,7	18,1
1932	24,5	23,4	18,4
1933	22,8	21,9	15,1
1934	22,7	21,8	14,8
1935	21,6	21,1	14,0
1936	21,6	20,3	13,4
1937	21,6	20,0	15,5
1938	22,0	19,9	15,9
1939	21,2	19,4	14,4
1940	Nincs adat		
1941	19,5	19,0	13,9
1942	20,7	19,9	16,3 ²⁰

A fenti táblázatból kitűnik, hogy a vármegye élveszületési aránya a két világháború közötti időben végig magasabb, mint az országos élveszületési arányszám. Viszont Sopron város élveszületési arányszáma lényegesen alacsonyabb az országos átlagnál és a 40-éves elején alig magasabb a Budapesti születési arányszámnál. Sajnos, a II. világháború alatti adatokat nem áll módunkban összehasonlítani, de az 1945. évi adatok, ha kissé pontatlanul is, rendelkezésünkre állnak:

Az élveszületések száma Sopron vármegye járásiban 1954-ben

(1000 lakos után)

Kapuvári járás	22,1 ezrelék
Soproni járás	18,7 ezrelék
Csornai járás	19,9 ezrelék
Csepregi járás	24,3 ezrelék
Sopron város	18,5 ezrelék

az utóbbi 11 hónap adatai alapján számítva.²⁷

Mint a fenti adatok igazolják, 1945-ben a születések számában lényegében nincs visszaesés. Sőt a csepregi járás születési arányszáma a 30-as évek első éveinek viszonylag magas átlagát is eléri, Sopron születési arányszáma még jelentősen emelkedett is. Ezek az arányszámok feltehetően magasabbak az országosnál. Ez abból is kitűnik, hogy az adatszolgáltatás megindulása évében, 1946 első negyedében az élveszületési országos arányszám: 16,4 ezrelék.

A halálozási arányszám az előző évekhez képest országosan is romlott, de nem olyan mértékben, mint az várható volt. A születések és halálozások különbözete országos viszonylatban is passzív volt 1945-ben, vagyis a halálozások száma meghaladta a születéseket.

Sopron megye népesedési mérlege is passzív volt 1945-ben. A lakosság számának legnagyobb arányú csökkenése Sopronban következett be. 1945 januártól novemberig a lakosság fogyása 864 fő. A decemberi adat hiányzik. Az egyik forrás szerint Sopron lakossága 1945-ben 907 fővel csökkent. Ezek a számok nem foglalják magukba a deportálásban elhaltakat. Sopron után a csornai járás mutatja a legmagasabb halálozási arányt, ahol 1000 lakosra 24,8 ezrelék halálozás jut, a kapuvári járásban 21,9, a csepregi járásban 19,9 ezrelék.

A halálozási arányszám országos viszonylatban 1941–43 között 13,7 ezrelék. 1944-től azonban a polgári halálozások számának növekedésével 17,4 ezrelékre emelkedett. Sopron halálozási arányszáma 1920–42 között a magyar városok közül a legalacsonyabb. 1932-től 1942-ig a halálozási arányszám egy évben sem emelkedik 14 ezrelék fölé, sőt több éven keresztül 11 ezrelék alá süllyed. Sopron megye halálozási arányszáma is jobb a két világháború közötti időben — a 30-as évek néhány évétől eltekintve —, mint az országos átlag.²⁸ Az alábbiakban Budapest és Sopron 1930–1942 közötti halálozási arányszámait állítjuk párhuzamba.

²⁷ Sopron város adatai csak 11 hónapra vonatkoznak. Egy-két hónapban hiányzik a Sopronban született vidékiek feltüntetése, ezért az adatok nem lehetnek teljesen pontosak.

²⁸ Acsády-Klinger-Szabady: i. m. 39 l.

1000 lakosra jutó halálozás:

Év	Budapest	Sopron
1930	15,3 ezrelék	13,3 ezrelék
1931	16,3 ezrelék	13,0 ezrelék
1932	16,9 ezrelék	13,8 ezrelék
1933	14,9 ezrelék	11,9 ezrelék
1934	13,9 ezrelék	11,8 ezrelék
1935	14,5 ezrelék	13,2 ezrelék
1936	14,0 ezrelék	11,9 ezrelék
1937	14,6 ezrelék	11,7 ezrelék
1938	14,2 ezrelék	11,6 ezrelék
1939	14,2 ezrelék	10,6 ezrelék
1940	nincs adat	
1941	12,0 ezrelék	10,6 ezrelék
1942	13,3 ezrelék	10,7 ezrelék ²⁹

A továbbiakban Budapest és Sopron halálozási arányszámait az 1945. év első 11 hónapjára vonatkoztatva hasonlítjuk össze:

	Budapest	Sopron
Január	163,7 ezrelék	20,7 ezrelék
Február	107,0 ezrelék	37,4 ezrelék
Március	69,7 ezrelék	85,4 ezrelék
Április	43,4 ezrelék	60,7 ezrelék
Május	35,9 ezrelék	58,5 ezrelék
Június	34,7 ezrelék	60,3 ezrelék
Július	32,0 ezrelék	59,2 ezrelék
Augusztus	20,9 ezrelék	21,1 ezrelék
Szeptember	16,4 ezrelék	26,3 ezrelék
Október	17,6 ezrelék	23,0 ezrelék
November	17,7 ezrelék	13,1 ezrelék

A fenti táblázatok rendkívül magas értékeket mutatnak. Budapesten és Sopronban is a legmagasabb arányszámok a háborús cselekmények következményei. A későbbiek folyamán a magas halálozási arány már nem a háború közvetlen következménye, hanem annak közvetett hatása.

A halálozások korcsoportok szerinti összehasonlítását adatok hiányában nem áll módunkban közölni, viszont a legveszélyeztetettebb korcsoportnak, az

²⁹ Kóvágó József: Budapest közállapota az 1945/46. tél küszöbén. Bp., 1946.

1 éven aluliaknak halálozásáról már megyei és járási viszonylatban is rendelkezünk adatokkal.

A megye és Sopron csecsemőhalálózása a felszabadulás előtti évtizedekben, országosan is a legalacsonyabbak közé tartozott. Különösen áll ez Sopron városára. Sopron kivételes helyzete összefüggött az alacsony születésszámmal, az egészségügyi kultúra magas színvonalával, másrészt a Soproni Anya- és Csecsemővédő Szövetség több évtizedes gondos és körültekintő munkájával.³⁰

A következő táblázatban összehasonlítjuk Sopron város 1925–1938 közötti csecsemőhalálózását az országos átlaggal.

100 éveszülöttre jutó 1 éven aluli halálozás (‰-ban)

Év	Sopron	Országosan
1925	9,3 ‰	16,4 ‰
1926	9,4 ‰	16,6 ‰
1927	9,1 ‰	18,5 ‰
1928	6,6 ‰	17,7 ‰
1929	10,4 ‰	17,9 ‰
1930	5,4 ‰	15,2 ‰
1931	6,8 ‰	16,2 ‰
1932	10,6 ‰	18,4 ‰
1933	6,5 ‰	13,6 ‰
1934	4,8 ‰	14,8 ‰
1935	9,8 ‰	15,2 ‰
1936	3,6 ‰	13,9 ‰
1937	6,6 ‰	13,4 ‰
1938	7,5 ‰	13,1 ‰ ³¹

Ha 3 éves átlagokat veszünk, a soproni mérleg akkor is igen kedvező.

Év	Sopron	Országosan
1925–29	9,0 ‰	17,0 ‰
1930–34	6,0 ‰	15,0 ‰
1935–40	7,0 ‰	13,0 ‰ ! (1935–38)

Természetes, hogy a jól szervezett és irányított védőnői munkának is része volt abban, hogy nemcsak Sopronban, de főleg a Sopron környéki falvakban is lényegesen alacsonyabb volt a csecsemőhalálozás aránya az országos átlagnál. Az 1940-es évben a Sopron környéki falvak csecsemőhalálozási átlaga 8,5 ‰ volt.

³¹ A Soproni Anya- és Csecsemővédő Szövetség elődje, az Országos Stefánia-Szövetség soproni fiókja volt, amelyet dr. Madzsar József, egy 1917 januárjában tartott soproni előadása nyomán, dr. Csatka Ignác soproni gyermekorvos vezetésével alakult meg 1917 májusában.

Ha a csecsemőhalálozás Sopron megyei átlagait hozzuk párhuzamba az országos átlagokkal az 1920–44-es években, a megyei arányszámok ebben az esetben is, egy év (1933) kivételével, kedvezőbbek az országosnál. A megye járásai közül e szempontból a kapuvári járás eredményei voltak a leggyengébbek.

A II. világháború alatti években a csecsemőhalandóság nem romlott az előző évekhez képest. Ez a megállapítás, még az 1944. évre is vonatkozik, természetesen a háború pusztításaitól megkímélt országrészekre gondolunk. Az 1945. évben viszont a csecsemőhalandóság ugrásszerűen emelkedik, sok helyütt az egy évszázaddal korábbi színvonalra esett vissza. Ahogy a halálozási gyakoriság 1945-ben a városokban, nagyobb településeken a legmagasabb, ehhez hasonlóan a csecsemőhalálozás is ezeken a helyeken a legnagyobb. Mint ismeretes, nyugodt békeidőben ez éppen fordítva érvényesült. A városi népesség életkörülményeinek fokozottabb romlásával állott ez összefüggésben. Budapesten 1946 első negyedének csecsemőhalandósága 14,9 ‰, viszont a tízezernél kevesebb lélekszámú községekben 12,9 ‰.³²

Hasonló a helyzet Sopron és a megye viszonylatában is:

Sopron város csecsemőhalandóságának alakulása 1945-ben

Hónap	Születések száma	1 éven aluli halálozások száma	‰
Január	71	8	11,3 ‰
Február	95	9	9,5 ‰
Március	77	20	26,0 ‰
Április	61	18	29,5 ‰
Május	50	12	24,0 ‰
Június	35	20	57,1 ‰
Július	63	28	44,4 ‰
Augusztus	59	14	23,3 ‰
Szeptember	50	8	16,0 ‰
Október	44	8	18,2 ‰
November	52	8	15,4 ‰
December	Hiányoznak az adatok!		

Ha a fenti táblázat csecsemőhalálozásának számsorait áttekintjük, szembe-tűnik, hogy az év első három hónapjában a születések száma lényegesen ma-gasabb – havonta átlag 81 szülés –, mint a későbbi hónapokban. Áprilistól jú-liusig 51,2, augusztustól novemberig 52,2 a születések átlaga. Ennek oka a vá-rosi lakosság számában bekövetkezett igen nagy csökkenés. A város törzslakos-sága 1945 első negyedében 42 000–43 000 (nem számítva a menekültekkel össze-torlódott lakosságot, mely a 80 000-et is meghaladta); áprilistól az év végéig viszont Sopron lakossága 27–29 000 között mozog.

³² Graeser Frigyes: Soproni Anya- és Csecsemővédő Szövetség XXIV. összefoglaló jelen-tése az 1917 – 40. évekről. Sopron, 1941.

A másik feltűnő a csecsemőhalalozásokkal kapcsolatban az, hogy június és július hónapokban a soproni csecsemőhalandóság szinte valószínűtlenül magas arányokat mutat. E kétségtelen torzulást az okozza, hogy a halalozások bejelentése néha egy-két hónapot is késett. Így a június és júliusi kiugróan magas csecsemőhalalozás számaiban az áprilisi és májusi csecsemőhalottakat kell ke-
resnünk. Ha tehát az 1945. évet három részre osztjuk és átlagban vizsgáljuk a soproni csecsemőhalalozás arányszámaikat, realisabb képet nyerünk:

Sopron csecsemőhalandósága 1945-ben

1945. I–III. hónapok átlagában:	15,6 ‰
IV–VII. hónapok átlagában:	38,8 ‰
VIII–XI. hónapok átlagában:	18,2 ‰

E három periódus első és harmadik csoportja egymáshoz közelítő értéket mutat, a középső viszont igen magas. Budapest csecsemőhalandósága is majdnem a sopronival azonos arányú június és július hónapokban. (39,8 és 37,2 ‰) E súlyos csecsemőhalalozás oka a nagymérvű bélhurut, ami a tehéntej hiányával és minőségének megromlásával függ össze. A mesterségesen táplált csecsemők tejjelátása normális viszonyok között is problémát jelentett. A megyei tisztifőorvos a főispánnak küldött jelentésében is olvashatunk e problémáról: „Csecsemők nyári bélhurutja is meglehetősen nagy számban fordult elő és több esetben halált okozott. Igen fontos volna a csecsemők és kisdetek tejjelátása, amely még egyelőre a kezdet kezdetén van”.³³ A júliusi súlyos helyzetre a halálokok statisztikája is utal: a bejegyzések között 24 bélhurut és 6 veleszületett gyengeség megjelölésű halálokot találunk.

Az 1945. év csecsemőhalandóságának átlaga Sopronban 25,0 ‰. Ez olyan magas arány, amit csak az 1915-ös kanyaróév közelített meg (23,9 ‰).³⁴ Az 1944. évi csecsemőhalalozás viszont 9,6 ‰ volt. Nemcsak a csecsemőhalalozás emelkedett többszörösére az 1944. évihez képest, de jelentősen megnőtt pl. az 1–6 évesek halalozási aránya is. 1944-ben Sopronban ennek a korcsoportnak halalozási aránya 2,7 ‰ volt, 1945-ben pedig 6,2 ‰-ra emelkedett.³⁵

A megye csecsemőhalalozási adatait vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy itt is visszaesés van az előző évekhez képest, de mégis lényegesen alacsonyabbak a csecsemőhalalozási arányszámok, az egy soproni járás kivételével. A legkedvezőbb eredményt a csepregi járásban találjuk, ahol 1945-ben 100 élveszülettre csupán 9,8 ‰-os csecsemőhalalozás jut.

33 Statisztikai Tájékoztató, Magyarország népmozgalma az 1946 év első negyedében. Kiadja a Magyar Közp. Stat. Hiv. Veszprémi Megyei Levéltár 56/1946/1973–46.

34 SML Tisztifőorvosi Iratok, 1945 486/45.

35 SML Tisztifőorvosi Iratok, 1945 607/45.

36 A tisztifőorvosi jelentésben 24,8 ‰, más esetben 24,5 ‰ csecsemőhalalozás van feltüntetve.

37 SML Tisztifőorvosi Iratok 255/1946.

A megye fontosabb népmozgalmi adatai 1945-ben

Járás	Lakosság száma	Elveszül		Halálozások		1 éven alul		Term. szap.
		száma	‰	száma	‰	száma	‰	
Csepregi	24 723	602	24,3	494	19,9	59	9,8	+108
Kapuvári	48 349	1069	22,1	1059	21,9	147	14,6	+10
Csornai	40 809	811	19,9	1013	24,8	139	17,1	-202
Soproni	28 075	527	18,7	Nincs adat			28,8	?
Sopron	42 500	591	14,0	1498	35,6	145	24,5	-907
	27 500							
	28-29 000							

A Sopronra vonatkozó adatok némi eltérést mutatnak az eddig közöltektől. Részint azért, mert nem 11 hónap, hanem az egész év adatait adják. Az ezrelék számításnál Sopron eredeti lakosságát veszi alapul, ami a kiszámított értékeket torzítja. (Sopron itt közölt adatait l. SÁL Tisztifőorvosi iratok. Szám nélkül).

A táblázaton szembetűnők az 1 éven aluliak halálozási arányának szélsőségei. Egyrészt a 9,8 ‰-os csecsemőhalandósági arányszámmal rendelkező csepregi járás és az 1945 előtt legkedvezőbb eredményeket felmutató soproni járás jelenlegi 28,8 ‰-a között. A megye amúgyis magas csecsemőhalandóságát még növelte a menekültek elhalt csecsemőinek száma is, amire a kapuvári tisztiorvosnak az 1945. évről adott jelentése is kitér.³⁸ Ez kisebb-nagyobb mértékben a megye mindegyik járására vonatkozik.

Külön kell tárgyalnunk a soproni járás 1945. évi csecsemőhalandóságának alakulását. Ezen belül is a német lakosságú egészségvédelmi körök csecsemőhalandóságáról adnak döbbenetes képet a jelentések. Ha a rendelkezésünkre álló megyei tisztifőorvosi jelentések egyes hónapokról összeállított anyagában lapozunk és július, augusztus és szeptember hónapok csecsemőhalálozási adatait átnézzük, a következő képet nyerjük:

	Elveszületések száma a megye 3 járásában együtt	1 éven aluli halálozás	‰-ban
Július	150	22	14,6 ‰
A soproni járásban	37	17	45,9 ‰
Augusztus	176	49	27,8 ‰
A soproni járásban	53	39	73,6 ‰
Szeptember	202	52	25,7 ‰
A soproni járásban	32	26	81,2 ‰

³⁸ SML Vegyes Iratok 526/1946.

Ugyanezen járáson belül szintén megtalálhatók a szélsőségek. A lövői egészségvédelmi kör községeinek csecsemőhalálzási arányszáma 1945-ben 11,9 ‰, a nagyecenki egészségvédelmi körben 11,0 ‰, a nagylozsiban 12,1 ‰.³⁹

Ha a 3 német lakosságú egészségvédelmi kör teljes évi eredményét állítjuk össze, az említettél ugyan kedvezőbb, de még mindig rendkívül magas csecsemőhalálzási arányokat találunk.

	árfalvi kör	balfi kör	fertőrákosi kör
Élveszületés	96	48	80
1 éven aluli halálzási	42	21	42
‰-ban	43,8 ‰	43,7 ‰	52,5 ‰

Ha az árfalvi egészségvédelmi körön belül magának Árfalvának csecsemőhalálzásiát vizsgáljuk, akkor a következő eredményt találjuk: a községben az 1945. év folyamán 31 gyermek született, ezekből 1 éves koruk előtt meghalt 22, vagyis a csecsemőknek 70,9 ‰-a.⁴⁰

A járási tisztiorvos, aki ezt a drámát nyomon követi, összeállítja a soproni járás csecsemőhalálzásiának számsorát 1900-tól:

A soproni járás csecsemőhalálzásiának adatai

(1000 élveszülöttre eső 1 éven aluli halálzási)

	‰-ban		‰-ban
1900	22,7	1937	5,4
1910	16,2	1938	7,1
1920	18,1	1939	5,8
1930	9,5	1940	5,9
1931	11,3	1941	5,2
1932	7,3	1942	5,6
1933	5,5	1943	5,2
1934	6,4	1944	6,1
1935	8,4	1945	28,8 ¹¹
1936	5,0		

A soproni járásban történetekre a minisztérium is felfigyel. A megyei tisztifőorvos a népjóléti miniszternek küldött jelentésében a következő indoklást adja: „A jobbára német nemzetiségű lakosság politikai magatartása következtében rendkívül nehéz családi, anyagi és szociális körülmények közé került. Igen sok család a hadműveletek következtében, vagy politikai okokból elhagyta otthonát. Lelki és anyagi letörtségükben, a kitelepítés kilátásaival, sok esetben

39 SML Tisztifőorvosi Iratok, 1945 10 952/45.

40 SML Tisztifőorvosi Iratok, 1945 10 952 sz.

41 SML Tisztifőorvosi Iratok, 1945 10 952/45 – Járási Tisztiorvos 132/945 sz. jelentése.

még a kötelező gondosságot is elmulasztják a csecsemőgondozás terén. Gyógyszernek, tápszernek, tejnek beszerzésére lehetőségük alig van. A lakásviszonyok sok községben az összeköltöztetés és lakáshiány folytán nagy mértékben hanyatlottak.⁴²

A fertőző megbetegedésekről, csak részben lehet tájékozódni. Elsősorban azért, mert az akkori viszonyok között a bejelentésre kötelezett fertőző megbetegedéseknek csupán egy részét jelentették be, másrészt két járás, a csepregi és soproni nem küldött összefoglaló jelentést. Harmadsorban pedig az adatok pontatlanságának az az oka, hogy a vármegye területén ideiglenesen tartózkodókat is feltüntetik a megbetegedettek között, halálozási adataikat viszont nem közlik.

A vármegye területén előforduló fertőző megbetegedések száma 1945-ben (az említett két járás kivételével) 2381, a halálozási arány: 177. Az előző évben 400 fertőző megbetegedés fordult elő a vármegyében 94 halálozással. Az itt feltüntetett megbetegedés és halálozás egy jelentős része a tbc-re vonatkozik. A kiütéses tifuszban megbetegedettek száma e csonka jelentés szerint is 1573, mely 43 esetben okozott halálozást. A Sopron környéki légerekben a jelentés 1224 kiütéses tifuszos megbetegedést tüntet fel, de elhalálozást egyet sem.

Bár a fertőző megbetegedések száma 1945-ben 1944-hez képest erősen emelkedett, az egyes fellobbanó járványgócok mégsem váltak kiterjedt járvánnyá. Ez elsősorban az igen nehéz viszonyok között dolgozó egészségügyi személyzet lelkiismeretes elhárító munkáján és a társadalmi szervekkel végzett közös erőfeszítésen múlott.

A tavaszi járvány offenzívájának sikeres elhárítása után, 1945 nyarán és őszén a hadifogságból hazatérők tízezrei léptek a vármegye területére, sokszor betegségekkel elcsigázva. Meg kellett szervezni fogadásukat, biztosítani kellett néhány napra ételmezésüket, gondosan át kellett vizsgálni őket tetvesség és fertőző betegség szempontjából. A fertőző betegségben szenvedők vagy arra gyanúsnak talált személyek megfelelő elhelyezéséről, esetleg kórházba szállításáról kellett gondoskodni. Csupán augusztus hónapban 11 923 hazatérő civilt és hadifoglyot vizsgáltak át.⁴³

De meg kellett küzdeni a nemibetegségek támadásával is. 1945 májusában kezdte meg működését az újonnan megszervezett soproni Nemibeteggonozó. A nemibetegségek elleni küzdelembe bekapcsolták az egészségvédelmi szolgálatokat és a hatósági orvosokat. A szükséges gyógyszereket a Nemibeteggonozó és a tisztifőorvosi hivatal biztosította. Kiterjedt vizsgálat alá vetették a veszélyeztetett foglalkozásúakat, rendszeresen vizsgálták az óvodás- és iskoláskorúakat herediter lues szempontjából. A Zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálatok munkakörét venereás tanácsokkal bővítették ki.

A felszabadulás évében a megye orvosai és egészségügyi személyzete igen nehéz körülmények között, sokszor a minimális gyógyszert is nélkülözve, hiányos felszereléssel, a kórházak dolgozói mostoha viszonyok között munkálkodtak az új élet alapjainak lerakásán, a dolgozó ember egészségének védelmén. Az újjáépítés eredményei hamarosan az egészségügy terén is mutatkoztak. 1946-ban Sopronban a csecsemőhalálozás az 1945 évének 1/3-ára csökkent már 70 %-al kevesebb soproni hal meg 1946-ban, mint az előző évben, több az életben maradt gyermekek száma és lényegesen kevesebben estek áldozatul a tuberkulózisnak. A fejlődésnek ez az iránya a megyében is.

42 SML Megyei Tisztifőorvosi Iratok, 1945 10 974 sz.

43 SML Megyei Tisztifőorvosi Iratok, 1945 Közig. Biz. Ir. 679/1945.

Adatok a soproni egyetem utolsó negyedszázados történetéből

Írta: Hiller István

A felszabadulás előtti hónapok nemcsak városunkak, hanem egyetemünknek is egyik legviharosabb és nagy áldozatokat követelő, megpróbáltatásokkal teli, hosszú időszakát jelentették. A soproni egyetem akkoriban szervezetileg a Budapesti Műszaki Egyetemhez tartozott, pontosabban a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karaként működött. A háború már az 1943/44. tanévben is egyre több olyan rendelkezés kiadását vonta maga után, amelyek igen hátrányosan hatottak az egyetemi oktatás menetére. Így pl. 1944. április 14-én a Budapesten székelő rektor utasítja a dékánt, hogy az 1943/44. tanév második félévének előadásait 1944. április 13-án fejeztesse be. Kivételt csak a negyedik évfolyam hallgatói képeztek, akik az előadásokat május 17-ig hallgathatták. A tanév lezárásával kapcsolatos összes teendők lebonyolítását (vizsgákat, szigorlatokat, stb.) a kora délelőtti órákra (8–11-ig) vagy délután (14 és 19 óra között) rendelték el. A IV. évfolyamon is csak ezekben az órákban lehetett előadásokat tartani. A vidékiek bejövételének megkönnyítése érdekében egy-egy hallgató vizsgáit sűríteni kellett. A hallgatóságot hirdetményben szolgáltatták fel, hogy a gyakori légitámadások miatt csak halaszthatatlan ügyeik elintézése végett tartózkodjanak az egyetem épületeiben. Az intézkedések végrehajtása az egyetem dolgozóira is fokozott munkát rótt, az ügymenet zavartalansága érdekében a szabadságok kiadását is felfüggesztették. A rektor rendelkezett arról is, hogy amennyiben az írásbeli vizsgálatot légiriadó vagy más elháríthatatlan esemény félbeszakítja, az írásbeli dolgozatot az addig elvégzett munka alapján kell – a körülmények méltányos figyelembevételével – elbírálni. A jelöltek megvizsgálásában arra kellett törekedni, hogy végzett tanulmányaikról általánosabb kérdések kapcsán is számot tudjanak adni és „hogy a méltányosság szempontjai a vizsgálat komolyságához fűződő közérdekkel kellőképpen összeegyeztethetők legyenek”.¹

1944. április 22-én a rektor arról értesíti a tanszékeket, hogy nagyobb arányú katonai és munkaszolgálati behívásokra lehet számítani, és ez esetben a tanszékek esetleg ségederő nélkül maradnak. Meg fogja kísérelni, hogy a tanszéki egészségmélyzetből és az altisztekből munkaszolgálatra behívottak közül legalább egy segédtanerőt és egy altisztet polgári munkahelyére, azaz a tanszékre osszanak be szolgálatátételre.²

Sopron polgármestere 1944. július 21-én arról értesítette a Szent Imre Kollégiumot (az egyetemi hallgatók kollégiuma volt), hogy a pénzügyminisztérium egyes főosztályai a beosztott tisztviselők családtagjaival és alkalmazottaival 1944. július 27-én Sopronba költöznek, és a kollégiumot a hivatalok és családtagok elhelyezése céljából lefoglalja. A véghatározat ezenkívül még 11 objektum igénybevételét is tartalmazza. A hivatalok elhelyezésére a polgármester igénybe

¹ A rendelkezések kiadására a VKM a honvédelemről szóló 1939. II. tc. 168. §-át használta fel. (8.666/1944. V. K. M. számú rendelet az egyetemeken és főiskolákon az 1943/44. tanév második félévének befejezése tárgyában.) Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Irattára 425/1944.

² Erdészeti és Faipari Egyetem (a továbbiakban: EFE) Központi Irattára 470/1944. sz.

vette az akkori Felkelő utcai evangélikus teológusok épületét és az evangélikus líceum diákotthonát (ma Hunyadi utcai általános iskola). Az egyetem ebben a helyzetben az 1944/45. tanévben a kollégiumot nem tudta volna megnyitni, ezért kérte a rektornál a határozat azonnali visszavonásának kieszközölését. Később sikerült az épület felét mentesíteni.³

1944. szeptember 5-én kelt véghatározatával a polgármester az egyetem lövőházát is igénybe veszi és átadja a honvédség részére.⁴

Ilyen előzmények után a rektori tanács mégis úgy dönt, hogy az 1944/45. tanévet szeptember 18-án megkezdik. Bizonytalansággal, félelemmel és aggodalommal teli tanév kezdődik. A háború veszélyei és borzalmai pedig egyre közelebről fenyegetnek. November 4-én kelt határozattal a város igénybe veszi az egyetem kémiai épületének alagsori folyosóját és két helyiségét az 1. számú légoltalmi alkörzet elhelyezésére. Elrendelik az összes belső ablakok leszedését. Kettős ablakot sehol nem volt szabad fenntartani, mert a „nyomasztó üveg-hiány miatt légitámadás okozta károk nem biztosíthatók”. Jelentős táviratváltásra került sor 1944. november 11-én. Az egyetem ezen a napon 15 óra 50 perckor a soproni állomásparancsnokságtól kapott táviratban azt az utasítást kapja, hogy a műegyetem budapesti fakultásainak esetleges soproni áttelepítésével kapcsolatban sürgősen jelentse, hogy a soproni karon mennyi férőhely áll rendelkezésre személyek, laboratóriumok és raktárak céljaira és azt, hogy általában milyen lehetőségekkel lehet az áttelepítéssel kapcsolatban számolni. A soproni válaszban az állt, hogy ha az áttelepítés megtörténik, Sopronban órarend módosítást kell végrehajtani, a személyek elhelyezéséről azonban Sopron városának kell gondoskodnia.

Egyre gyakoribb, hogy a városi lakáshivatal a hallgatók bérelt szobáira is igényt tart, ami növeli a nyugtalanságot a hallgatóság körében. Az aggodalmat és a növekvő bizonytalanság általános érzését sem a nyilasok gyűlései (melyekre az egyetemi ifjúságot is meghívták), sem az nem csökkentette, hogy az Országos Elhelyezési Kormánybiztos 1944 decemberében közölte a dékánal: nincs tudomása arról, hogy a németek az egyetem épületeit igénybe akarnák venni. Hozzájárulása nélkül — írta — sem a honvédség, sem a németek az épületeket igénybe nem vehetik. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy az épületekben az oktatás a megszokott kerékvágásban folytatódhat, csupán azt, hogy a kormánybiztos az épületbe nem katonákat, hanem más hivatalokat kívánt elhelyezni. Így pl. december 5-én értesítést kap a kar, hogy ide költöztetik a műegyetem gazdasági hivatalának egy részét. Kéri, hogy a soproni kirendeltséget úgy egészítsék ki, hogy szükség esetén az egész egyetem gazdasági igazgatásának ellátására alkalmas legyen. Ugyanezen a napon a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium arról értesíti a rektoron keresztül a soproni dékánt, hogy a közeljövőben a Németországban működő magyar egyetemi „rövidített tanfolyamok végzett szigorlóit” a német-magyar egyezmény szerint magyar területen, Sopronban fogják doktorrá avatni. Felhívja ezért a rektort, hogy az avatások teendőinek és a Műegyetem kormányzásának ellátása céljából állandóan Sopronban székeljen. Ezzel gyakorlatilag az egész egyetem székhelye Sopron lett. A rendelkezés arról is szól, hogy amennyiben a rektor a soproni székhelyet elhagyni kényszerülne, németországi székhelyét ki fogják jelölni. „A németbirodalom

³ Sopron szab. kir. thj. város polgármesterétől 15501/1944. III. szám. Erdészeti és Falpari Egyetem Központi Irattára 1233/1944.

⁴ 18.525/1944. III. sz. polgármesteri átirat. EFE Központi Irattára 1944. évi iktatókönyvi bejegyzés.

határának kényszerű átlépése esetén csak a legszükségesebb létszámban lehet majd tisztviselőt német területre vinni. A Sopronba való utazás időpontját később fogom közölni.” Szó szerint ezzel fejeződik be a rendelkezés.⁵

1944. december 15-én a város közigazgatási katonai parancsnoka átiratot intéz az egyetemhez, amelyben kilátásba helyezi annak Németországba való áttelepítését és felhívja felszerelésének előkészítésére. Ilyen körülmények között enyhe vigasz az olyan „kedvezmény”, hogy a hallgatók december 26-ától kezdve

Az egykori honvéd főreáliskola (a későbbi Egyetem) főépülete

csak vásár- és ünnepnapokon kötelesek munkaszolgálatot teljesíteni. A hiányzókkal szemben a katonai hatóság jár el – jelezte a hirdetés.

A professzori kar minden tagja a Németországba való telepítés ellen volt, ez azonban egyénileg abban az időben nem jelentett sokat. Erőt csak a határozottság, az egység és ennek dokumentálása jelenthetett. És ez csakhamar meg is mutatkozott.

1944. december 22-én 17 órakor a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar tanácsa rendkívüli kari ülésre ült össze, hogy megtárgyalja a Németországba való kitelepítés ügyét. Az ülésen részt vett az egyetem rektor magnificusza is. Nagyon sok függött ennek az ülésnek a kimenetelétől. A professzori kar nehéz feladat előtt állt. Állást kellett foglalnia, határozott igennel vagy nemmel kellett felelnie, vizsgáznia kellett hazaszeretetből, bátorságból és ellenállásból a kíméletlen erőszakkal szemben. A hiteles jegyzőkönyv szerint az elnök (Sébor János) néhány bevezető szó után az ügyet tárgyalásra bocsátja, „a Mindenhatóhoz in-

⁵ VKM 8/1944. szám alatt jelzett rendelkezése az egyetemi rövidített tanfolyamok kormánybiztosától. E. F. E. Központi Irattára 1835/1944 szám.

tézett azzal a kéréssel, hogy Karunknak ne kelljen elmennie Sopronból. Mind-egyikünkben él az a remény, hogy hazánk felszabadul és munkánkat egy boldogabb és szebb Magyarországon folytathatjuk.”⁶ A hadihelyzet ismeretében és a két mondat ilyen sorrendjében nem lehet kétséges, hogy az elnök milyen felszabadulásról beszélt. Ezt egyébként az ülés ismertetésre kerülő lefolyása is teljesen egyértelműen tisztázza. Az elnök szavai után a kar egyik közismerten baloldali érzelmű professzora azt javasolta, hogy adjon ki az ülés ugyanolyan rezolúciót, mint a budapesti karok. A műegyetem közgyűlése ugyanis december 6-án egyhangú nyilatkozatot tett és juttatott el a kormányhoz, amelyben többek között a következőket hangoztatta: A műegyetem tanári kara a kitelepítéssel kapcsolatban az eljövendő magyar élet védelmében szót kíván emelni. Gondos megfontolás után a tanári kar kénytelen megállapítani, hogy az idegen helyen, idegen környezetben tartandó gyorsított tanfolyamok nem alkalmasak arra, hogy a hallgatóságnak megfelelő kiképzést nyújtsanak és a kívánt eredményt produkálhassák. Az eredmény igen kétes értékű lenne, nem állna arányban azzal a pótolhatatlan veszteséggel, amely a magyar szellemiséget az egyetem szétszakításával, féltve őrzött értékeinek külföldre szállításával érné, kitéve embert és anyagot a szállítás rendkívüli veszélyeinek. A diplomatikus megfogalmazás lehetővé tette, hogy a memorandumban az is helyet kapjon, hogy a tanári kar lelkiismerete és a magyar jövőbe vetett rendíthetetlen hite parancsolja a tervezett intézkedés hatálytalanítását. Miután a rektor ismertette a fenti tartalmú memorandumot, az elnök szavazásra tette fel a kérdést, hogy a kar csatlakozik-e a memorandumhoz vagy sem. 17 óra 55 perckor azonban „nagyriadó” kezdődött; emiatt az ülés 23-án 17 órakor folytatódott. A titkos szavazáson a leadott 18 szavazat közül 18 igen volt, a kar tehát egyhangúlag csatlakozott a budapesti tanári kar memorandumához.

December 29-én a „Totális Mozgósítás és Harcbavetés Minisztériuma” átiratban igényli 3–4 hétre a hallgatóság részvételét a teljesen értelmetlen, ún. erődítési munkálatokhoz Sopron környékén. Január 11-én a soproni kar viszont azt kéri a VKM-től, hogy ne járuljon hozzá a hallgatóság igénybevételéhez, mert „a rövidített tanfolyamokra beiratkozott hallgatóinknak a fenti célra való igénybevétele, az amúgy is rövid időre megállapított előadások megtartását lehetetlenné teszi”.⁷

December 30-án az uralmon lévő nyilas kormányzat más irányból szorgalmazza a kitelepedést, finomabb eszközöket alkalmaz. Nem utasít, hanem közli, hogy a „német hatóságok előzékenysége folytán lehetőség nyílik arra, hogy a hadműveleti helyzetre való tekintettel magyar állampolgárok ideiglenesen a Német Birodalom területére települjenek át.”⁸

Miközben a kar a legkülönbözőbb módon kifejezi ellenszenvét a németekkel és nyilasokkal szemben (pl. az Erdőműveléstani Tanszék ismételt tiltakozik a katonai állomásparancsnokságnál, mert magyar és német egyenruhát viselő katonaszemélyek, tiszték is a tanulmányi vadászterületen engedély nélkül vadásznak), ezek elhatározott tények tartják a kar kitelepítését. Erre utal az a távirat is, amelyet a kar január 6-án kapott és amely a következőképpen hangzik:

6 Idézet a kari ülés jegyzőkönyvéből. EFE Központi Irattára 1/1945. sz.

7 EFE Központi Irattára 19/1945 szám.

8 EFE Központi Irattára 24/1945 szám.

Telegramm Nr. 20 vom 6.1.

Auf Drahtbericht Nr. 2 vom 2.1.

„Unterbringung von Studenten und Lehrkörper Ödenburg in Vorbereitung. Erbitte umgehend Drahtbericht über Anzahl Lehrkörpers und Familienangehörige getrennt nach Studienrichtung, da Unterbringung an einem Platz nicht möglich. Studienorte Freiberg und Tharand liegen nicht beieinander; zentraler gemeinsamer Lehr- und Verwaltungskörper somit trotzdem möglich.“⁹

A kar vezetőinek helyállása, hűsége Sopronhoz, az országhoz való szeretete és ragaszkodása meghiúsította a kitelepítési terveket, a professzori kar és a hallgatóság itthon maradt. A prodékán 1945. április 30-án jelenthette az Ideiglenes Kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterének, hogy a harcok és a romeltakarítási munkák befejezte után, április 26-án a megszakított előadásokat és gyakorlatokat újra megkezdték. A kollokviumok, utóvizsgák és a szigorlatok megszakítás nélkül folytak az egész idő alatt. A kar tanárai, segédtanerői, tisztviselői és alkalmazottjai – a katonai szolgálatra kisszámú behívott kivételével – a harcok kezdetéig ellátták munkakörüket, majd azok megszűnte után szolgálatételre jelentkeztek. A kar épületeiben és felszerelésében a többszörös légitámadások, a harcok és az épületnek részben hadikórházzá történt átalakítása során mintegy 20–30%-os kár keletkezett. A prodékán végül kéri a minisztert, hogy jelölje meg annak módját, hogy miképpen veheti fel a kar a rendszeres kapcsolatot miniszterével és az egyetem budapesti központjával.¹⁰

Április 30-án a prodékán hirdetményben értesíti a hallgatóságot, hogy a május 1-i ünnepségeken az egyetem testületileg részt vesz. Május 19-én pedig a következő levelet intézik Turik őrnagyhoz, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőjéhez:

„Turik Urnak

őrnagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőjének

Sopron

Van szerencsém tisztelettel közölni, hogy a m. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó és Erdőmérnöki Kara 1945. évi május hó 16. és 17-én tartott IV. rendes ülésén hozott egyhangú határozatával őrnagy Urnak Karunkkal szemben tanusított szives előzékenységéért, támogatásáért és önzetlen baráti munkájáért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott.

Amidőn ezt őrnagy Urnak szives tudomására hozom, nem mulaszthatom el, hogy a magam részéről külön is tapasztalt szives jóindulatáért a Karunk érdekeinek támogatásáért a saját leghálásabb köszönetemet ki ne fejezzem, ama tiszteletteljes kérésem kapcsán, hogy bennünket nagybecsű támogatásában a jövőben is részesíteni méltóztassék.

Sopron, 1945. évi május hó 19.

Sébor János
prodékán¹¹

Turik őrnagy közszeretetnek örvendett az egyetemen, nem utolsó sorban azért, mert nagyra értékelte az egyetemen folyó munkát és őszintén becsülte a tudomány művelőit. Egy irattári feljegyzés is ezt támasztja alá.

9 EFE Központi Irattára 68/1945 szám.

10 EFE Központi Irattára 277/1945 szám.

11 EFE Központi Irattára 327/1945 szám.

A város felszabadulása után halaszthatatlanul szükség volt a közmunka bevezetésére, hiszen ez az élet megindulásának alapvető feltétele volt. 1945. május 7-én reggel 7 órakor az egyetem több munkaköteles korú alkalmazottja és hallgatója a városháza udvarán várta munkára való beosztását. Az egyik csoport, amely egyetemi tanárokból, hallgatókból és más egyetemi alkalmazottakból állt, azt a feladatot kapta, hogy jelentkezék a Templom utca 2. számú házban, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság székhelyén. Odaérve, Turik őrnagy — a tolmács útján — elmagyarázta, hogy az Esterházy uradalmak irattárát kell át-
rakni. A mintegy két órás munka elvégeztével a csoport további munkát kért. Turik érdeklődött, hogy kik azok, akik a munkát végzik. Mikor a tolmács közölte, hogy főleg egyetemi tanárok és hallgatók, nagyon felháborodott, hogy ilyen munka elvégzésére a tolmács egyetemi tanárokat hozott, és nagyon elmarasztalta őt. Az őrnagy ezután magához kérte a csoportban lévő öt egyetemi tanárt. Közölte velük, hogy a további munkákban nem vehetnek részt, felírta nevüket, állásukat, tudományterületeket, majd az iránt érdeklődött, hogyan kerültek ebbe a csoportba. A tanárok erre előadták, hogy a munkaszolgálati rendelkezés értelmében minden 16–50 éves férfi — a felmentettek kivételével — köteles közmunkán részt venni. A további kérdésekre elmondták, hogy bár az egyetem helyiségeiben kórház működik, az oktatás folyik. Ismertették heti beosztásukat, amely szerint az összes előadásokat és gyakorlatokat öt napra zsúfolták össze, hogy hétfőn eleget tehessenek közmunka kötelezettségüknek. Bár a működő hivatalok vezetői, így a tanszékvezető tanárok is mentesítést élveznek, a város ezt a mentesítést megtagadta tőlük, azzal a megokolással, hogy az egyetem nem működik. A feljegyzés a következőkkel zárul: „... az őrnagy ur néhány nem éppen hízogó megjegyzést tett az egyetemi tanárok Sopronban való bánásáról — megjegyezvén, hogy kulturbotrány őket olyan féle munkára fogni, mint aminő a közmunkaszolgálat is —, hangoztatta, hogy Oroszországban az ilyesmi nem fordulhat elő, majd kérés nélkül ígéretet tett, hogy mentesítésünk érdekében a polgármesternél eljár”. Ezt telefonon azonnal meg is kísérelte, az azonban éppen ülésezett, ezért úgy határozott, hogy majd az ülés után beszél vele. Megígérte: szorgalmazni fogja az egyetemi helyiségek kórházi célra való igénybevételeének lerövidítését. Turik ezután hazaküldte a professzorokat, akik a baráti beszélgetés végén búcsúzóul még megköszönték az őrnagynak a magyar kultúra iránti jóindulatát.¹²

Az a kari ülés, amely Turik őrnagynak köszönetet szavazott önzetlen baráti támogatásáért, megemlékezett Sébor János prodékánról is, „aki emberfeletti munkával, töretlen erővel és magánéletének úgyszólván teljes feláldozásával a lefolyt nehéz időkben vállalta a kar vezetését, bölcs tapintattal többször mérsekelt az akkori felettes hatóságok részéről tervezett legszélsőségesebb intézkedéseket (itt elsősorban a nyilas kormányzattal szemben kifejtett bátor fellépésére kell gondolnunk, amellyel sikerült megakadályoznia az egyetem kitelepitését, anélkül, hogy erőszakos cselekményekre került volna sor) és biztosította a kar működését, sikerrel intézte el a hadihelyzet változásával szinte napról-napra felvetődő kényes ügyeket.”¹³

***

12 Egyetemi tanárok feljegyzése a dékán számára 1945. május 10-én. EFE Központi Irattára 333/1945 szám. Hiteles másolat.

13 EFE Központi Irattára 333/1945. Kari ülési jegyzőkönyv.

Hazánk felszabadulása olyan perspektivákat nyitott egyetemünk fejlődésében, amilyent addig közel két évszázados történelme még soha nem kínált. Ma, egy negyed évszázad távlatából meg lehet állapítani, hogy élt is ezzel a lehetőséggel.

Az Egyetem főépülete a felszabadulás előtt

Annak ellenére, hogy a felszabadulás után hamarosan felvetődik az egyetem átszervezésének szükségessége és az útkeresés, a helyes szervezeti formák kialakításának munkálatai is nagy energiát kötnek le, ez az időszak eredményeiben, eseményeiben és az eszmei-politikai fejlődésben páratlanul gazdag és előre mutató. A következőkben néhány jellemző adattal, ténnyel szeretnénk ezt bizonyítani.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4050/1945 M. E. számú rendelete szerint a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karának erdőmérnöki osztálya kiválik az egyetem szervezetéből és az 1945/46. tanévtől kezdődően a Földművelésügyi Minisztérium főhatósága alatt folytatja működését. Ezt a nagy horderejű intézkedést a kar behatóan megvitatta és július 4-én megtartott ülésén azt az egyhangú határozatot hozta, hogy a kar egységének fenntartása és annak a műegyetem szervezetében való meghagyása érdekében megfelelő előterjesztéseket tesz. Nyilván e felterjesztések eredménye, hogy a különválásra nem kerül egyelőre sor. Az átszervezést azonban az illetékesek szükségesnek és célszerűnek tartották, s ezt 1949-ben végérvényesen el is rendelték. A szakok azóta különváltak fejlődnek és gyarapodnak. 1959-től kezdve helyileg is külön, Miskolcon és Sopronban. A soproni évtizedek azonban nem múltak el nyomtalanul, a szakok barátsága ma is él, és nemcsak az egyéni kapcsolatokban, hanem közös ügyeinkben is.

Már a felszabadulást követő első években rohamos fejlődésnek indul az erdőészeti tudomány, ennek megfelelően 1952-ben az Erdőmérnöki Kar kiválik az Agrártudományi Egyetem szervezetéből — ebben a szervezetben működött 1950-től — és önállósul. Szocialista rendszerünk megszilárdulásával és fejlődésével párhuzamosan az önálló Erdőmérnöki Főiskolán is jelentős eredmények születnek a tudományok művelésében, az oktatásban, a tanszékek létszám- és keretemelésében, a tananyag bővülésében, a dialektikus materializmus alaptételeinek megismertetésében és nem utolsósorban a hallgatók létszámának emelkedésében.

1949-től 1954-ig két tagozaton: erdőgazdasági és erdőmérnöki tagozaton folyt az oktatás, majd ezeknek megszüntetése után a képzés ismét általános lett. Kormányzatunk a legmagasabb országos kitüntetésekkel (Kossuth-díjakkal is) adta tanújelét oktatóink megbecsülésének.

Az egyenes vonalban felfelé ívelő fejlődést, sajnos, az ellenforradalmi események megtörték. Az ellenforradalom okozta károk helyrehozásához egyetemünk már 1956. november 5-én hozzákezdett. Nagy jelentőségű tény, hogy egyetemünk az országban az elsők között kezdte meg oktató- nevelő munkáját. Az 1957/58. tanévtől a hallgatók kiképzési ideje kilenc félévről 10 félévre emelkedett, így biztosítani lehetett a diplomaterv alapos elkészítését.

Ugyancsak az 1957/58. tanévben kezdődött meg az önálló faipari mérnök-képzés is, valamint a harmadik év elvégzése után kötelező egyhónapos nyári üzemi gyakorlat. Az 1952/53. tanévtől bevezetett levelező oktatást 1957-ben a faipari szakon is bevezették. Az ősi intézet 1958. szeptember 3–6-áig méltó keretek között ünnepelte meg Sopronban az Erdészeti Tanintézet megalapításának 150. évfordulóját. A jubileum évében 18 tanszék szolgálta az erdő- és faipari mérnök-képzést.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1962. évi 22. számú törvényerejű rendelete alapján 1962. szeptember 1-től az addig műszaki egyetemi rangú Erdőmérnöki Főiskola mint *Erdészeti és Faipari Egyetem* működik. Keretébe két kar tartozik: az *Erdőmérnöki Kar* és a *Faipari Mérnöki Kar*.

Az intézmény egyetemmé válásáig rendkívül sok változást hajtott végre kebelében. Felszámolta az ellenforradalom okozta anyagi károkat, leküzdötte az eszmei-politikai zűrzavart. Eszmeileg egységes, politikailag és szakmailag magasan képzett oktatói kart kovácsolt ki. Ennek biztosítása után került sor az oktatási reform célkitűzéseinek kidolgozására és alkalmazására. Ma már világosan és kézzelfoghatóan érzékelhető annak nagy jelentősége, hogy városunkban olyan egyetem székel, amely egyedüli az országban. A sok százezer forint értékű társadalmi munka mellett értékben ki sem fejezhető a szakemberek munkája. A tanszékek közvetlen segítése a város és megye üzemének, vállalala-

Az Egyetem főépülete napjainkban

tainak, termelőszövetkezeteinek és az országos szervezeteknek azt mutatja, hogy az egyetem kapcsolata a gyakorlattal és szocialista társadalmunk minden rétegével szoros és helyes irányú. Az egyetemen készült és készülő különböző építési, városfejlesztési tervek stb. nagy értéket és hasznos segítséget jelentenek városunk számára. Nem véletlen, hanem az egyetem segítségének köszönhető, hogy az ország városai közül Sopron áll az első helyen a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének munkájában. A MTESZ tagegyesületek élén az egyetem oktatói állnak. Az egyetem, a város, a megye, a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság, sőt országos szervezetek együttműködésének, de az egyetemi ifjúság példamutatásának eredménye is a Bors László Ifjúsági Ház felépítése, amely a maga nemében az ország első egyetemi kultúrházaként épült fel.

Az elmúlt évtized nagy eredményei között kell felsorolnunk az egyetem korszerűsítését; az épületek tatarozását, modernizálását, korszerű munkahelyek kialakítását, a tanszékeknek a legkorszerűbb eszközökkel való felszerelését, központi fotolaboratórium, izotóplaboratórium, automata telefonközpont létesítését, gépkocsi-park, utak, központi fűtés, egyetemi lakóházak építését, a bota-

nikus kert átalakítását, új területek bekapcsolását, új tanszékek alapítását stb.; egyezőval az egyetem felszerelésének biztosítását. Mindez a város hírét és rangját is emeli.

A közelmúlt fejlesztései között kell megemlítenünk a jegyzetsokszorosító részleg nagymérvű fejlődését. Gyakorlatilag ez a részleg a nyomda feladatait látja el. Az itt készülő jegyzetek, periodikák és más kiadványok a jegyzetsokszorosító kitűnő munkáját dicsérik, a nyomdatermékek nemcsak a város területén, hanem az ország más részein is méltó elismerést szereztek.

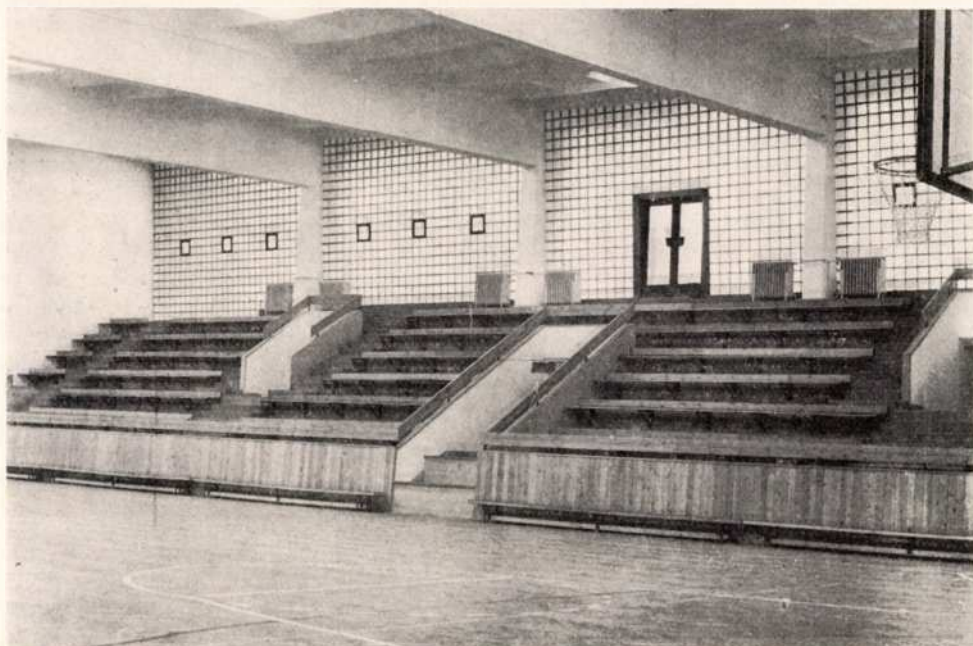
Változatlanul tervszerűen folyik az egyetem jó felszereltségének biztosítása. Megkezdődtek és részben befejeződtek egy vadászati és kultúrtörténeti gyűjtemény létesítésének munkálatai, a jegyzetsokszorosító részleg új, korszerű munkahelyet kapott és célszerűen egybeolvadt a könyvkötő műhellyel. További oktatói lakások épültek, amelyek átadásával az egyetem legégetőbb lakásgondjai oldódtak meg, de a város lakásgondjai is enyhültek ezzel. Felépült a korszerű sportcsarnok, amely nemcsak az egyetem igényeit elégíti ki, hanem a város fiataljainak sportolási lehetőségeit is szélesíti. Korszerű és minden vizsgálat elvégzésére szükséges orvosi rendelő, fogászati rendelő épült, amely a városi rendelőintézet zsúfoltságát is enyhíti. A virágzás teljében lévő egyetem rangja és tekintélye is nőtt. A soproni egyetemre nemcsak az országban, hanem világszerte felfigyeltek. Ezt bizonyítja többek között az a számos külföldi szakfolyóiratban megjelent cikk, tanulmány, ismertetés, amely vele foglalkozik. Külföldi kapcsolatai még sohasem voltak ilyen szerteágazóak. Jellemző adatként említjük meg, hogy 1967-ben az Erdőmérnöki Karhoz tartozó 15 tanszék közül 3 kivételével minden tanszék oktatói részesültek külföldi kiküldetésben. A karról összesen 20 oktató 31 ízben járt külföldön. 1967-ben sikerült kialakítani a kapcsolatokat a Szovjetunió hasonló jellegű felsőoktatási intézményeivel, sor került a drezdai Műszaki Egyetem tharandti Erdőmérnöki Kara és a soproni Erdőmérnöki Kar közötti együttműködési szerződés aláírására, tovább erősödtek és mélyültek a korábbi kapcsolatok a zólyomi és varsói társintézményekkel. A Faipari Mérnöki Kar külföldi kapcsolatainak fejlesztését elősegítette az a Sopronban megtartott 1967. évi faipari felsőoktatási konferencia, amelyet a kar a külföldi hasonló profilú intézmények oktatóinak bevonásával a Faipari Tudományos Egyesülettel közösen rendezett meg. A Faipari Mérnöki Kar rendszeres és gyümölcsöző kapcsolatot tart fenn a zólyomi, varsói, szófiai, drezdai, leningrádi és brassói társintézménnyel. Jellemző adatként kívánjuk megemlíteni, hogy 1967-ben az egyetem oktatóinak és a könyvtár tudományos dolgozóinak tollából 101 sakkönyv, egyetemi jegyzet, illetve szakcikk jelent meg és 84 belföldi tudományos előadás hangzott el.

Az oktatás állandó kapcsolatban van a tudományok fejlődésével és a gyakorlattal. Ezt bizonyítja az is, hogy új tantárgyak oktatása kezdődött meg (pl. Erdészeti növénynevelés, Elektronika alapjai stb.), és hogy a korszerű gyakorlati oktatás számára nagy jelentőségű erdészeti géptani műhelyt szerveztek. Az egyetemen folyó oktató- és kutatómunka egyik legnagyobb bázisa a Központi Könyvtár. A mintegy 120 000 kötetes Központi Könyvtárban megteremtődtek a korszerű tájékoztatói és dokumentációs szolgálattal működő könyvtár folyamatos kiépítésének feltételei.

A *tájékoztató szolgálat* jelentős mértékben fejlődött. Városunk és egyetemünk rangját, tekintélyét nagyban emelik azok a rendezvények, amelyek országos, sőt nem egy esetben nemzetközi szintűek. Számuk örömdetesen és állandóan növekszik.

Igen jelentős az a tevékenység, amelyet az oktatók külső megbízásként és szaktanácsadásként végeznek. 20 oktató az MTA 17 bizottságának, 6 oktató 3 tudományos tanácsnak, 13 oktató, ill. tudományos dolgozó 8 szerkesztő bizottságának tagja, ezenkívül 42 egyéb tudományos egyesületben 54 oktató, ill. tudományos dolgozó tölt be vezető vagy jelentős pozíciót. Az egyetem tudományos kiadványai igényesek, magas szintűek és tetszetős kivitelűek. A világ 474 intézményében hirdetik a magyar erdészeti és faipari tudományok magas színvonalát.

Az Egyetem új sportcsarnoka

Rendszeressé válik a mérnök-továbbképzés, amely biztosítja a gyakorlatban tevékenykedő mérnökök felkészültségének a tudomány állásának megfelelő szinten tartását.

Sopron nagyon korán felismerte, hogy rendkívül nagy jelentősége van annak, ha falai között egyetem székel. Az egyetem jellege természetesen meghatározója annak, hogy milyen kisugárzása van a város életére. Egy tudományegyetem, illetve humán jellegű főiskola természetesen elsősorban a város irodalmi, művészeti, zenei és részben képzőművészeti életére van termékeny hatással. A műszaki, természettudományi, biológiai irányzatú egyetem kisugárzása semmivel sem kisebb a város életére, azonban alapvetően más irányú. Városunkban a kétkarú egyetem hallgatósága elsősorban a természettudományi, biológiai és műszaki jellegű rendezvények iránt érdeklődik. Azok a rendezvények, amelyek a TIT, MTESZ tagegyesületei, az ifjúsági szervezetek és más szervezetek keretén belül kerülnek megrendezésre, az egyetem oktatóinak és hallgatóinak részvétele vagy éppen kezdeményezése és lebonyolítása nélkül elképzelhetetlenek. Ilyen vonatkozásban nem kétséges, hogy az Erdészeti és Faipari Egyetem ki-

sugárzó hatása a város életére rendkívül nagy jelentőségű. A tudományos ismeretterjesztés, a műszaki, biológiai és általában tudományos szemlélet elterjesztése és megfelelő módon való propagálása ma kulturális életünknek, sajnos, még mindig nem eléggé felismert, de nagy fontosságú része. Akik ilyen tevékenységet fejtenek ki, ugyanúgy kulturális munkát végeznek, mint azok, akik a kulturális nevelés más területén dolgoznak.

Ha csak azt a kulturális tevékenységet vizsgáljuk, amit ma *általában* nevezünk kulturális tevékenységnek, megállapítható, hogy az egyetem jellegénél, valamint hallgatói és oktatói számánál fogva sem lebecsülendő munkát végez. Nem törekedhetünk itt teljességre, de az elmúlt évtized néhány kiemelkedőbb rendezvényének megemlítését állításunk igazolására érdemesnek tartjuk.

A KISZ Központi Bizottsága megbízásából az Egyetemi KISZ Bizottság rendezte meg 1960–61 és 1962-ben az egyetemi kulturális szemlék területi bemutatóit. Egy-egy évben több mint 2000 diák sereglett össze Sopronban, hogy öntevékeny és magas színvonalú kultúrmunkájáról számot adjon. Az egyetemi tánczenekar csak az 1959–1962-ig terjedő években 49 alkalommal szerepelt térítésmentesen a város üzemeiben, gyáraiban, intézményeiben és iskoláiban. Az egyetem Központi Könyvtára – a Művelődési Tanáccsal közösen – öt alkalommal rendezett irodalmi estet, neves fővárosi előadóművészekkel. Ezeket az elmúlt időszakban sok száz városi vendég is látogatta. Az elmúlt évtizedben a könyvtár hat alkalommal tartott könyvismertető estet és négy esetben szerepeltette Sopronban a budapesti Egyetemi Színpad együttesét. Egyetemi dolgozók rendezték meg 1962-ben az egyetemi KISZ vezetők országos tanfolyamát városunkban. Az elmúlt években az egyetemi hallgatóság pompás valétakarnevókat rendezett a városban, felújítva ezzel a régi szép hagyományokat, de sikeresen szerepelt a soproni szüreti felvonulásokon is. Az egyetem kezdeményezte 1959-ben a szabadegyetem közművelődési előadásorozatát amelyet azóta a TIT nagy sikerrel bonyolít. Az egyetem és a TIT felújította és közösen szervezi most már évek óta a Soproni Nyári Egyetemet. Ennek keretében sok száz külföldi ismerkedik meg városunkkal és egyetemünkkel. Jellemző a város és egyetemünk jó kapcsolatára, hogy a Bors László Művelődési Házban (egyetemi KISZ ház) fennállása óta közel háromszáz városi rendezvény is volt. (iskolák, klubok, intézmények, üzemek, ünnepségi hangversenyek stb.) A Soproni Egyetemi Színpad a város közönsége számára is rendszeresen tart előadásokat. A kultúrscsoport csaknem minden nagy városi ünnepségen szerepel. Az oktatók és dolgozók közül többen voltak már megbízott felelősei, szónokai, rendezői és szervezői nagy városi ünnepségeknek. A KISZ Központi Bizottsága megbízásából az egyetemi KISZ szervezet rendezte meg a II. Nemzetközi Erdész Diákszemináriumot Sopronban.

Az egyetem képviselteti magát a vezető városi szervezetekben és a városi szervezetek vezetői is állandó kapcsolatot tartanak az egyetemmel, képviselik annak érdekeit, támogatják munkáját és számos kezdeményezéssel segítik elő fejlődését.

Húszéves a soproni „Liszt Ferenc” pedagógus énekkar

(A kórus vázlatos története)

Írta: Nagy Alpár

„Mi tehát a teendő? Mennél nagyobb tömegeket közvetlen érintkezésbe hozni igazi, értékes zenével. Mi ennek ma a legjárhatóbb útja? A karéneklés.” (Kodály Zoltán)

A kóruséneklés a legtermészetesebb zenélési mód. Örömei, célkitűzései, egyéni és közösségi eredményei sok-sok fiatal, felnőttet vezetnek a hangversenytermek zenéjének hallgatásához, megértéséhez. Műveltséget, fejlettebb zenei ízlést, magasrendű művészet iránti érdeklődést, lelket gyönyörködtető szórakozást merítenek abból a csodálatos forrásból, aminek neve: énekkar!

Hazánk kórusainak kitűnő, új szelleme gazdag hagyományokból táplálkozik: az európai klasszikus vokális művészetből és a magyarság zenei kincséből. Kodály Zoltán „Éneklő Magyarországá” népünk zenei nevelésének egyik alapkérdése lett és marad a jövőben is.

Karművészetünk országszerte hosszú, göröngyös utat járt be az 1840-es évek első magyar énekeitől napjainkig. A reformkor nagyszerű küzdelmeiben helyet kapott a magyar nyelvű karéneklés; Mosonyi Mihály, Erkel Ferenc, Liszt Ferenc zenei tevékenysége fontos része a nemzet öntudatra ébresztésének.¹ Később a népies műdal széleskörű elterjedésekor magyarul nótázgató énektársaságok, éneklő csoportok, dalkörök alakulnak. A múlt század közepén már tudunk a budai férfi-társaságról, győri, pécsi, miskolci, kőszegi dalárdákról.

Sopronban az első dalegylet 1844. május 16-án mutatkozott be. Előbb is voltak szép, de merész, néha nyaktörő zenei „vállalkozások”. A Férfidalkör (Männergesangs Verein) 1848-ban létesült 20–24 taggal; fellépéseiről hiányos adatok maradtak.

1859-ben kelt életre a Dalfüzér (Liederkrantz). Műsorának alig egynegyede magyar vagy magyar szövegű alkotás. (Pl: Káka tövén költ a ruca, Árvalányhaj, Mariskám, Beteg lány, Sárga csikó, Piros bugyelláris dalai.)

„Az első 25 év, azaz 1884-ig bezáróan a legmagasabb régióig csak egyszer vitte fel a kórust, amikor ti. 1869 március 27-én Beethoven Fideliójának rabkarát adták elő.”²

A nyugati végeken fekvő város zenei életét sem kerüli el a magyarosodási folyamat, amely eleinte lassú ütemű. 1875 decemberében énekel először az Oedenburger Männergesangsverein, mindent németül. Hála az erősödő nemzeti törekvéseknek, az együttes 1876-ban a Soproni Férfidalkör nevet veszi föl, később – 1881-ben – pedig a Magyar Férfidalkör elnevezést. Mindez Kapi Gyula érdeme.³ A magyar nyelvű éneklésnek derék harcosa, ösztönzője volt Kapi Gyula mellett Deszkásy Boldizsár.⁴ Jegyezzük meg az ő nevét is!

1 Maróti Gyula: A zenei tömegmozgalom. Bp., 1956. 10. l.

2 Dr. Csatka Endre: A soproni daloskultúra múltja. 8. l. (A Soproni Ünnepi Hetek 1963. évi műsorfüzetének bevezetése.)

3 Dr. Csatka Endre: A soproni zenei művelődés 1848–1950. Sopron, 1962.

4 Dr. Csatka Endre: A soproni muzsika története. Sopron, 1925. A „Soproni Magyar Férfidalkör” 50 éves történetének vázlata. 1875–1925.

A Gazdapolgárok dalárdáját (1886) a Zeneegyesület (1829-ben alakult!) vegyeskara követte 1889-ben. A soproni nyomdászok is hallatnak magukról; kórusukban helyet kapnak a vasárugyár, a sörgyár énekelni szerető dolgozói (1895). 1909-ben szervezte újjá a Testvériség munkásdalárdát Weinharra Tivadar, s a két világháború között pozitív szerepet játszottak műsorpolitikájukkal. Az Iparosdalárda (1916), valamint a Kárpáti Sándor szervezte énekkar nem volt hosszú életű.

Az 1945 óta eltelt negyedszázadban Sopronban néhány új, egészséges összetételű és szellemű énekkar lépett a sok felbomlott kórus helyébe. Leghamarabb a Zeneegyesület vegyeskara szerepelt nyilvánosság előtt; szórványos szereplései 1955-ben véget értek. Napjainkban életerős a Kisipari Szövetkezetek „Testvériség” Énekkara. Törzsök Béla 1965 végén szervezte az Ady Endre Művelődési Ház Kamarakórusát, amely kezdeti komoly eredmények után jelenleg erősen csökkent teljesítő képességgel önmagának él.

A felszabadulás után Sopron háború okozta sebeit gyógyította. Az élet elemi feltételeinek megteremtése volt a legelső tennivaló. Egy-két esztendő elteltével azonban a sokszáz éves zenei hagyomány sürgette a város zene- és daloskultúrájának felélesztését. Lelkesedés, jövőbe vetett hit jellemezte a kezdeti ösztönös megmozdulásokat. Öntevékeny csoportok egész sora alakult, és akadtak szép számban lelkes pedagógusok, akik rögtönzészzerű énekes összejöveteleiket szervezett formában kívánták rendszeressé tenni. E próbálkozásokat tett követte. A párt és a tanügyi hatóság minden segítséget megadott a szervezéshez. Ötven-hatvan pedagógus vállalta a heti 2×2 órás elfoglaltságot és vele együtt a szerepléseket, gondokat, örömeket, immáron egységesen. Mindez 1948 szeptemberében történt.

Az énekkar szakmai vezetését a fiatal Sopron megyei ének- szakfelügyelő, *Kovács Sándor* vállalta társadalmi munkában. Bemutatkozó hangversenyüket a „Liszt Ferenc” Művelődési Ház nagytermében adták 1949. november 1-én. A műsorban madrigálok, Halmos László művei, tömegdalok szerepeltek. Később néhány vidéki szereplésen, városi ünnepségen, gyűlésen s több társadalmi akcióban látjuk-halljuk az énekkart. Sok – ma már fölöslegesnek tűnő – „szereplésre” is kivezényelték az együttest, pl. a háztartási alkalmazottak báljára! Egyre erősebb irányítás alá került mind külső, mind belső tevékenysége. Szekretár nézetű zsűrizés, kötelező műsorpolitika ... végül kényszerpihenőhöz, szét-hulláshoz vezetett.

1956 nyarán *Törzsök Béla* fáradtságot nem ismerve hozzáfogott az énekkar felélesztéséhez. Tevékenységét siker koronázta: a Pedagógus Énekkar felébredt Csipkerózsika-álmából. Tényleges munka csak 1957 októberében kezdődött, s már december 11-én szerepeltek Kodály „Öreges”, Bárdos „Régi táncdal” című alkotásaival. 1958. június 7-én önálló kórushangversenyt adtak Palestrina, Lassus, Gastoldi, Bach, Gade, Mendelssohn, Csajkovszkij, Bárdos, Kodály műveiből. 1959 tavaszán műsorukat Clemens non Papa, Marenzio, Haydn, Aljabjev, Gárdonyi Zoltán, Tardos Béla, Cser Gusztáv kompozícióival egészítették ki. A karnagy javaslatára az együttes Liszt Ferenc nevét vette föl. Helyi szerepléseken kívül szombathelyi, siófoki, fertői fellépések színesítették a kórus életét. 1959. szeptember 20-án Fertődön énekeltek Haydn: Évszakok című oratóriumát a fertői Haydn Kórusal közösen, fényes protokoll hangversenyen.

Ezt követően Győrött, Budapesten, majd újra Fertődön szólalt meg a klasszikus remekmű, és a kritikusok nem fukarkodtak a szép szavakkal.⁵

1960-ban Felszabadulási Dalostalálkozó, önálló hangverseny tarkította a kórus programját. Komoly erőfeszítések voltak ezek, amelyeket később fáradtság váltott fel. Ráadásul elmaradt a pozsonyi szereplés, szívpanaszai miatt a karnagy is benyújtotta lemondását, megcsappant a kórus létszáma, ereje, munkakedve...

1961–1962 őszeig „átmeneti állapot” következett. A nagy szárnyalásokat benseőséges házi hangversenyek, tájjellegű fellépések váltották, kisebb helyi ténykedések tartották felszínen az énekkart.

Horváth Valériaé volt az érdem, amiért ideig-óráig összefogta az énekesek színe-javát. Erejéből új művek betanítására is futotta. 1962 júniusától újra vezetől nélküli maradt az énekkar. A lelkesedés, az éneklés tiszta öröme, az erkölcsi felelősség azonban a derekabbjait jobban-rosszban összetartotta.

Somlai András, a fertődi Haydn Kórus egykori vezetője a kórus élére nem ideális állapotok közepette került 1962 késő őszen. A rendszeres próbák atmoszférájának megteremtése, tartalommal megtöltése sok türelmet, emberséget, olykor fortélyosságot követelt. Szívós munka eredményeként 1963. március 30-án egész estét betöltő műsorral kedveskedtek közönségüknek, ahol Friderici, Dowland egy-egy műve is szerepelt. Nemsokára Brahms „Bűvös éj”, Bárdos „Az nem lehet” című kompozícióit is bemutatják az Országos Centenárium Dalostalálkozón, a soproni Ünnepi Heteken. 1964-ben 15 éves jubileumát ülte a kórus. Ebből az alkalomból Sopronban rendezték a Pedagógus Énekkarok Fesztiválját 12 vendégkórus meghívásával. A jubileumi díszhangversenyen a nyitó- és zárószámokat énekelte az együttes; Hassler, Brahms, Bárdos, Haydn művei, Kodály „Kállai kettőse” szerepelt a programban. Magas erkölcsi elismerésként „Szocialista kultúráért” jelvénnel tüntették ki a „Liszt Ferenc” Pedagógus Énekkart, valamint Höfle Józsefet, a kórus egyik aktív alapító tagját.⁶ Kevés idő eltelté után Pápán, Szombathelyen lépett közönség elé az énekkar. Fertődön az I. Országos Énekkari Minősítésen „ezüstkoszorú” fokozatot szerzett még ebben az évben. Társadalmi, politikai jellegű ünnepeken éppen úgy ott látjuk a kórust, mint nagyobb léleketű művészi rendezvényeken, annak bizonyosságaként, hogy munkájában egyforma rangot biztosított mindegyik zenei területnek. Így van napjainkban is.

1965-ben jelentős esemény a „városok versenye”. Sopron–Veszprém között folyt a „küzdelem” március 7-én, ahol énekkari vonatkozásban is összemérte tudását a két város. Énekkarunk a televízió technikai hibái ellenére a maximumot nyújtotta. Április 4-én központi díszhangversenyen énekelik Beethoven IX. szimfóniájának zárótételét. Június 19–21-ig az ausztriai Judenburgban szerepeltek és felléptek Bécsújhelyen.⁷ Idehaza az Ünnepi Hetekben újra felhangzik a IX. szimfónia a Petőfi Színházban.

5 Népszabadság, 1959. szeptember 20. Haydn-emlékünnepe Fertődön, a régi szépségében helyreállított Esterházy-kastélyban. Kisalföld, 1959. szeptember 22. Haydn-ünnepe Fertődön. Esti Hírlap, 1959. szeptember 22. Haydn-ünnepe Fertődön. Élet és Irodalom, 1959. szeptember 23. Haydn-fesztivál, 1959. Kisalföld, 1959. december 21. Haydn: Az évszakok győri előadása. Kisalföld, 1960. március 20. Haydn: Évszakok. A győri Filharmonikus zenekar hangversenye a Zeneművészeti Főiskolán. Film Színház Muzsika, 1960. március 25. Hangverseny krónika. Muzsika, 1960. júniusi száma. Vidéki zenekaraink Budapesten.

6 Pedagógusok Lapja, 1964. április 22. Az ének ünnepe – Sopronban.

7 Murtaler Zeitung, 1965. június 26. 6. 1. A Liszt Ferenc Kórus (Sopron) vendégszereplése a judenburg hangversenyteremben. (Lehelvári Vilmos fordítása.)

1966-ban kezdődött a kórus életének ötödik fejezete: itt kapcsolódtam be a jóhírű együttes dolgaiba, részese lettem hétköznapijainak, osztoztam sikereiben, bepillantottam múltjába, egyre jobban befolyásolhattam jövőjét művészeti vonatkozásokban. A kezdeti kettős vezetésnek voltak előnyös oldalai, árnyékei. A dualizmus pozitívását hangversenyek bizonyították. Szombathelyi szereplés, önálló soproni hangverseny következett, ahol kiemelkedtek Donati, Lassus, Schumann, Petrovics művei, valamint Kodály „Szép könyörgés”-e. Június 4–5-én került sor Sopron–Judenburg dalostalálkozójára. A II. Országos Énekkari Minősítésen előbbre léptünk: „aranykoszorú” fokozatot érdemeltünk a „Hajnal” és a „Szép könyörgés” kimagasló énekléséért. Az 1966-os Ünnepi Hetekben szintén dalolt együttesünk.

Ekkor vettem át mint egyedüli karnagy a „Liszt Ferenc” Pedagógus Énekkar művészeti, szakmai irányítását. Mint mindegyik „örsékváltás”, a mostani is átmeneti nehézségeket okozott. Elsősorban a kórus létszámában. Többen elmraadtak a próbákról elfoglaltságukra, betegségeikre hivatkozván vagy egyszerűen bejelentés nélkül.

Sikerült sorainkat rendezni, erőnket egyesíteni. Az 1967-es év kimagasló eredményeket hozott. Ifjúsági hangversenyt adtunk, a Magyar Rádió próba-felvételén énekeltünk a Kóruspódium sorozat részére, megnyitottuk a soproni Éneklő Ifjúság seregszemléjét, sikerrel tolmácsoltuk új műsorszámainkat Pécsre, a III. Országos Pedagógus Kórusfesztiválon, mindezek után véghez vittük a legnagyobb „fegyvertényt”: a soproni Ünnepi Hetekben bemutattuk Händel „Judás Makkabeus” című oratóriumát. A siker minden eddigit felülmúlt, csak az Évszakok előadásához lehetett hasonlítani.⁸

Nyári pihenő után Győrött, a szakszervezeti kórusok megyei fesztiválján léptünk dobogóra először. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója tiszteletére rendezett hangversenyen az eszmei-politikai tartalomhoz méltó műsort állítottunk össze Sulyok, Kocsár, Ribári és Nagy Alpár műveiből.⁹

Az 1968-as esztendő szintén bőséges volt: február 3-án önálló hangversenyt adtunk, április 18-án ifjúsági sorozatban léptünk fel „Századunk magyar művészete” címmel, új magyar művek sorozatával, május 4-én Kodály-művekkel köszöntöttük az Éneklő Ifjúságot, május 18-án a III. Országos Énekkari Minősítésen elnyertük másodsor az „aranykoszorú” fokozatot Zangius, Monteverdi, Dávid Gyula, Kodály Zoltán, Nagy Alpár egy-egy énekkari számával. Június 9–16-ig az NDK-ban Görlitz város fogadott bennünket szeretettel, igaz barátsággal. Fogadásukat 1969. október 9–12-ig viszonztuk. A Kisalföld és a Pedagógusok Lapja tájékoztatta közönségét külföldi szereplésünkről.¹⁰ A gör-litzi sajtó és a német (NDK) televízió szintén növelte jóhírünket.¹¹

Július 4-én az Ünnepi Hetekben Haydn: Teremtés című oratóriumát énekeltük a Szent Mihály templomban a Judás Makkabeushoz mérhető színvonalon, Klaus Zoepfel drezdai karmester vezényletével. Partnerünk a soproni „Liszt Ferenc” Szimfonikus Zenekar volt.¹² A Soproni Ünnepi Hetek Intéző Bizottsága zárójelentésében nagy elismeréssel írt produkciónkról:

⁸ Kisalföld, 1967. július 9. Film Színház Muzsika, 1967. július 14.

⁹ Kisalföld, 1967. december 5.

¹⁰ Kisalföld, 1968. június 21. A Soproni Pedagóguskórus sikere Görlitzben. Pedagógusok Lapja, 1968. augusztus 20.

¹¹ Görlitzer Stadtnachrichten, Sonnabend 15. Juni 1968. Freunde kamen zu Freunden.

¹² Kisalföld, 1968. július 7. Haydn: Teremtés.

„A Liszt Ferenc Pedagógus Kórus a tavaszi zsűfolt programja mellett is sikerrel, általános elismeréssel oldotta meg feladatát.”¹³

Ősszel barokk hangversenyen működtünk közre (október 20), majd részt vettünk a KPM megalakulásának 50. évfordulóján rendezett ünnepi ülésen (november 20.), egy hét múlva újra előadtuk a Judás Makkabeust filharmóniai bérletsorozatban. December 16-án „Éneklő reneszánsz” előadásunkat mutattuk be ifjúsági ismeretterjesztő hangversenyen.

A 20 éves jubileum esztendeje (1969) egybeesett a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 50., irodalmi vonatkozásban pedig Ady Endre halálának 50. évfordulójával. Természetes, hogy énekkarunk első tevékenysége 1969-ben ezekhez kapcsolódott. Megismételtük később „Éneklő reneszánsz” című műsorunkat, sikerrel daloltunk Kőszegen május 18-án, majd az Ünnepi Heteken a Teremtést másodszer is bemutattuk.¹⁴ Gluck „Orpheus”-át bravúros gyorsasággal tanultuk meg és énekeltük zenekarral, szólistákkal koncetszerűen július 4-én.

Októberben Görlitz (NDK) nyolcvan énekes pedagógusát fogadtuk, december 13-án alapító-jubiláló kórustagok találkozására került sor a Pedagógus Kultúrotthonban. Jubileumi díszhangversenyünket szándékosan 1970-ben, hazánk felszabadulásának 25. évfordulója tiszteletére rendezzük a Liszt Ferenc Művelődési Házban. Műsorunk nagyobb része soproni bemutató lesz, főként magyar szerzők műveiből.

Ha áttekintjük a 20 esztendő sikereit, kudarcait, akkor azt mondhatjuk: érdemes volt sokszor küzdeni a kórus létéért, sokat dolgozni minden apró eredményért, érdemes lesz tovább munkálkodni, ameddig erőnkből futja.

¹³ A Soproni Ünnepi Hetek Intéző Bizottságának 1968-as zárójelentése. 3. 1.

¹⁴ Kisalföld, 1969. július 1. Ragyogó „Teremtés”.

Az utolsó alkimista műhely és az első elemátalakítás Sopronban

Írta: Gyulay Zoltán

Szathmáry Lászlónak a magyarországi alkimistákról írt művében¹ azt olvassuk, hogy a XVII. században virágzott az aranycsinálás Bécsben, ami nem volt hatástalan a környékre: Pozsony, Sopron, Szentgyörgy mind egy-egy központja volt az aranycsinálóknak. Művében azonban Sopronról közelebbit nem közöl.²

Az alkimista tevékenység a XVIII. század második felében, egyidejűleg a természettudományok fejlődésének meggyorsulásával, megélénkült. Ebből a korból, a feltehetően utolsó soproni alkimista műhelyről az osztrák–magyar monarchia bányászati okmánygyűjteményében találunk adatot.³ Eszerint a bécsi udvari kamara 1768. április 18-án kelt leiratával a Selmecebányán székelő kir. alsómagyarországi főkamaragrófnak megküldi Mária Teréziának 1768. március 26-án a kir. magyar helytartótanácsához intézett rendeletét, amelyben az uralkodó – egy soproni esetre hivatkozva – az ércek és fémek titkos olvasztását megtiltja. A latin nyelvű, cikornyás fogalmazású uralkodói rendelet magyar fordításban így hangzik:⁴

„Eljutott hozzánk szereteteknek és hűségteknek alázatos megnyilatkozása a gróf Szluha György házában Sopronban felállított kémiai műhelyről és a benne bizonyos báró Romsay de Fuchs vezetése mellett megkezdett munkálatról. Hozzá volt csatolva az előbb említett Sopron városnak ez ügyben írt levele, melyet az említett Romsay műveleteinek megindításáról az elmúlt február hó 22-én ide küldött. Szereteteknek és hűségteknek e levélben kifejezett megnyilatkozását arról, hogy a közjó érdekében az említett báró Romsayt és társait és minden más hasonló szándékú embert a műhely felállításától és az említett célra szoigáló műveletektől Sopron város vezetősége szándékának a jóváhagyása mellett eltiltjátok, kegyesen helyeseljük, mert ezek a lakosokra különféle nyereszkesedés céljából terheket rónak, sőt őket igen gyakran tilalmas dolgokba keverik. Sőt az idegen pénzeknek és más fémes tárgyakkal egyedül a pénzverdék számára fenntartott olvasztása és szétválasztása (magánosok általi gyakorlásának) megakadályozására és a családok ebből származó, már sok szomorú példával igazolt pusztulásának megelőzésére, az ásványoknak, érceknek és félérceknek magánosok általi olvasztását, szétválasztását, csurgatását a törvény erejével egyetemesen eltiltjuk, azzal, hogy azoknak a kivételével, akiknek hivatásuknál és mesterségüknél fogva kémiai műveletekkel kell foglalkozniuk, senki másnak nem szabad ilyen műveleteket végezni, csakis a bányászati ügyekkel foglalkozó császári vagy császári királyi udvari kamaránk írásbeli engedélyével, melyet a helyi hatóságoknak a szükséges törvényesítés céljából mindig be kell mutatni. Ha pedig valaki bizonyos kitűzött határidő után is ezen tilalomnak ellenszegül, ha külföldi vagy nem ne-

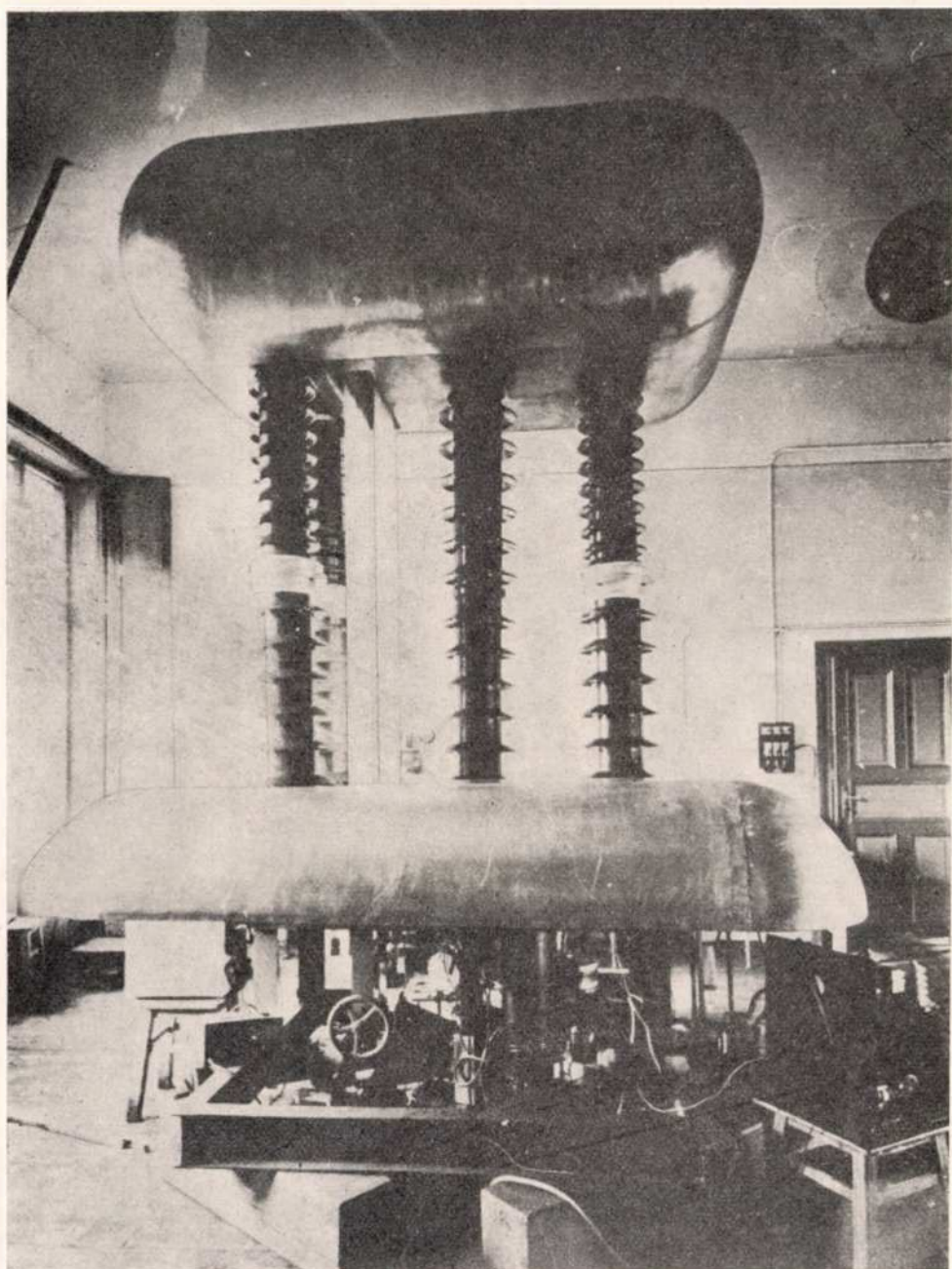
1 Szathmáry László: Magyar alkémisták. Bp., 1926.

2 A mű 47. lapján a 2. lapolji jegyzet szerint a Széchényi Könyvtár kéziratárának 202. Quart. Lat. kézirata tartalmaz Sopronra vonatkozó adatot; a kéziratártól kapott értesülés szerint ez a kézirat Benczur József Historia aularum c. művének másolata, csak történeti eseményeket tárgyal és alkémiáról nincs benne szó.

3 Franz Anton Schmidt: Chronologisch-systematische Sammlung der Bergesetze der österreichischen Monarchie. Wien, 1836, 2. Ser. 13. Band, Nr. 811, 101–103. lapok.

4 Az idézett latin nyelvű források magyarra fordításáért Mihályi Ernőnek tartozom köszönettel.

Van de Graaff-generátor a Soproni Műszaki Egyetemi Karok Elektrotechnikai tanszékén 1951-ben. Diebold Károly felvétele

mes személy, akkor a műveleteknél használt eszközök és anyag elkobzásán és a bűntetőház felállítására fordításán kívül még személyében is börtönbe kerül úgy, hogy esetenkénti jelentés alapján a bűn minősége szerint büntessék vagy az országból száműzzék. Ha pedig (ezek) az ország nemesei vagy mágnások lettek volna, ezekre való tekintettel kegyesen határozzuk, hogy őket másképpen büntessék, ha az egyedül a közjót szolgáló kegyes királyi rendelkezéseinkkel szembeszállnának.

Tudják meg tehát szeretett híveim, hogy említett kegyes döntésünk nyomában az egész Magyarországra nézve hatályba lép. Az említett Sopron város előljárósága pedig az adott esetben hasonlóképpen kegyes döntésünk szerint intézkedjék."

Eddig a királyi rendelet. Sopron város e rendeletben említett levelének fogalmazványa⁵ magyar fordításban így hangzik:

„Főméltóságú Herceg, Királyi Helytartó!
Magas Magyar Királyi Helytartótanács!
Kegyes, jóságos, igen tisztelt Uraim!

Miután a kegyelmes ikladi Szluha György a belvárosban fekvő bizonyos házat jogos tulajdonává tette, úgy történt, hogy abban a házban laboratórium létesült, nem tudni, a chryssorrhoea⁶ Sopronba történő behozatala és készítése, vagy fémnek arannyá változtatása, vagy szeszgyártás, vagy kémiai folyadékok készítése céljából-e, vagy bármely más célból, és az említett célokra segítőársul báró Ramzay de Fuchs-ot, másik segítőársul bizonyos Horák nevű orvosdoktor alkalmazott, az Isten tudja miféle eredetű munkára. És mivel ebből a tervezett, előkészületben lévő s a jövőben valamilyen célt és elvet szolgáló működésből könnyen tűzveszedelem származhatik, a városi magisztrátus kötelességének ismerve a közbiztonságról való gondoskodást, kiment a helyszínre, hogy a saját szemével lássa a szerkezetet és magát a laboratóriumot is. Úgy találta, hogy bár ezek a természetes lángok ellen teljes biztonságot ígérnek, de nincsenek úgy megszerkesztve, hogy akár a lepárló üvegek robbanása esetén, pedig ezeket bőséges számban láttuk ott, akár egyéb szerencsétlenség esetén, amilyenek ilyen műveleteknél könnyen előfordulhatnak és nagy erővel lépnek fel, tűzveszély szempontjából a városnak teljes biztonságot ígérnének. Annál kevésbé, mert az említett gyárnak és laboratóriumnak az igazgatója, báró Ramzay, mikor megkérdeztük, hogy miféle műveleteket szándékozik ott végezni, nekünk ezt megvallani, minket erről felvilágosítani vonakodott. Aggodalmunkat ez növelte. Ez arra indított minket, hogy az említett bárót a magas udvari kamara ezirányú döntéséig, a magának és főnökének, az említett kegyelmes Szluha grófnak ezen műveletek végzésére megszerzendő engedélyéig, minden ilyenfajta művelet végzésétől mindaddig eltiltottuk, míg a felszólított kamarai vagy más hivatal az engedélyt meg nem adja.

Ezek előrebocsátásával alázatosan és szerényen jelentjük királyi fenségednek és a magyar királyi helytartótanácsnak, hogy ha az említett gróf ezen irányban királyi fenségedhez és a magas tanácshoz felfolyamodással élne, a megelőzőleg benyújtott hivatalos tiltakozásunk, ha mingyárt ő közbenjárt is, érvényben maradjon. Alázatosan bízunk abban, hogy királyi fenséged és a magas királyi helytartótanács hivatalos tiltakozásunkat a közbiztonság felforgatása ellen atyailag helyeselni fogja és jóváhagyja. Egyben alázatosan kérjük királyi fenségedet és a magas királyi helytartótanácsot, hogy a közbiztonság veszélyeztetése és a könnyen előfordulható tűzvesz és rendkívüli csapás megelőzése érdekében ez ügyben a tanácsnál, a kamaránál és a kancelláriánál atyai gondoskodással méltóztassék elrendelni, hogy az említett vállalkozók, aranycsinálók, kémikusok, szeszfőzők műveleteikkel, melyeket kevésbé meggondoltan és óvatosan a városban terveznek, menjenek ki a falakon kívüli, kerti

⁵ Soproni Állami Levéltár (SAL). *Protocolium Conceptum Latinorum Pro Anno 1768*, 52–54. lapok.

⁶ Chryssorrhoea a. m. aranyfolyó, az ótestamentum Amana v. Abana folyója, ma Nahr Barada Szíriában, az Antilibanonban ered. Nyilván fővénye volt aranyban gazdag.

részbe, ahol a kegyelmes Szluha grófnak is van a városon kívül épülete. Ezzel a belváros minden tűzveszélytől megszabadulna. Egyebekben teljes hódolattal maradunk királyi fenségednek és a magas magyar királyi helytartótanácsnak

Sopron, 1768. február 5.

legalázatosabb szolgálí
N. N. polgármester, bíró
és Sopron szabad királyi város
tanácsa.

NB. Ugyanilyen szöveggel írtak a magas pozsonyi kamarának, március 2-án pedig a magas magyar királyi udvari kancelláriának."

A város e levelére először a pozsonyi udvari kancelláriától kap egy 1768. február 18-án kelt különös választ, mely szerint bár a városnak a tűzveszélyt illetően igaza van és az alkimia gyakorlata sem megengedhető, sőt mindenütt megszüntetendő, de nehogy a várost megrovás érje – feltehetően a rangjukra való tekintettel –, „az előbb említett alkímistákat munkájukban semmiképp ne zavarják.”⁷

Az uralkodónak a bevezetőben idézett 1768. március 26-i döntését ez ügyben, az alkímistáknak munkájuktól eltiltását, a helytartótanács április 7-én kelt levelével közli a várossal⁸, mellékelve a hatóságokhoz intézett nyomtatott körendeletet is.

A város a rendelet végrehajtását április 23-án kelt latin nyelvű levelében a következőképp jelenti a helytartótanácsnak:⁹

„Fenséges királyi helytartó Herceg! Magas magyar királyi helytartó tanács, kegyes, kedvelt, igen tisztelt Uraim!

Mély hódolattal vettük királyi fenségednek és a magyar királyi helytartótanácsnak folyó év április 7-én hozánk intézett döntését a gróf Szluha György házában bizonyos Ramzay de Fuchs által felállított kémiai műhely ügyében. Mi ennek végrehajtása céljából a másolatát Szluha gróffal közöltük és egyben a házában Ramzay bárót minden művelettől hivatalosan eltiltottuk. Egyébként magát a helytartótanácsi rendelkezés értelmében igazolásra szólítottuk fel s a gróf a kölcsönös levélváltás alkalmával kijelentette, hogy a felállított műhelyben az előkészített, megkezdett és részben már megvalósított műveletek nem valami kémiai tevékenység, ásványok vagy ércek olvasztása, elválasztása, csurgatása, hanem egyedül a legtisztább máz előállítására való műveletek, amit a németek lakknak hívnak, amely az agyagedények rendkívül finom színezéséhez szükséges. Ezt a vallomást, miszerint az említett műveletek a királyi parancsban eltiltott és büntetendő műveletekkel semmiféle vonatkozásban nincsenek, az ügyet az ő részéről is a magyar királyi helytartótanácsnak jelenteni kívánja. Ezeket királyi fenségednek és a magas magyar királyi helytartótanácsnak jelentve, alázatos hódolattal még előterjesztjük, hogy mikor a fentebb említett királyi döntést az elénk meghívott Ramzay báróval közöltük, kitűnt, hogy egy bécsi hitelezőnek 500 frt. tiszta követelése van vele szemben, melyet háromszoros kötelezvény támogat. És az adósnak semmiféle állandó tartózkodási helye nincs. Továbbá az adós a törvénykönyv 3. részének 28. cikkelye miatti félelmében menekült ide, nehogy az említett hitelező az ő igazságos követeléséhez jusson, amelynek megszerzésére ő már az előző 1766. évben a magas ausztriai kormány előtt eljár s az adós Ramzaynak a bebörtönzését elérte. Amint értesültünk, Ramzay ez elől csunyán megszökött s ezt maga az adós Ramzay sem tudta tagadni.

7 SAL Repos. I. Fasc. XXXIV. Num: 15. Lit. A.

8 SAL Repos. I. Fasc. XXXIV. Num. 32. Lit. A.

9 SAL Protocollum Conceptum Latinorum Pro Anno 1768. 137-139. lapok.

Az ítéletet kijátszotta. Pedig nem is a közös börtönbe került, hanem csak a biztonságba, tisztos őrizetbe, amíg kellő és törvényes módon nem igazolja, hogy a valószínű adósságot a hitelezőnek a követelésére a magas ausztriai kormány, vagy inkább a bécsi udvari kamara rendelkezése szerint a bányánál ki nem fizeti, melyet az adós vallomása szerint Szepesben birtokol. Mindezt királyi fenségednek és a magas magyar királyi helytartótanácsnak alázatosan jelentjük s magas pártfogásában bizakodva teljes hódolattal maradunk királyi fenségednek és a magas királyi helytartótanácsnak alázatos szolgálói

Sopron, 1768. április 23-án

Sopron szabad királyi város
polgármestere, bírása és tanácsa."

Ennyit nyújtanak a források. A nemesfémek magánosok által történő finomítását a nemesfém-monopólium bevezetésével egyidejűleg már Károly Róbert eltiltotta és azt a fémjelzéssel együtt a kamarai üzem számára tartotta fenn. A tilalom azóta fennállt, csak kijátszása miatt időnként felújították. A magán finomítóüzemek eltiltása már az 1335. évi kamarai szerződés szövegéből következtethető.

A soproni ügy főszereplője ikladi gróf Szluha György altábornagy annak a volt kuruc Szluha Ferencnek, egykor Rákóczi bizalmasának, 1722-ben már nádori protonotáriusnak volt a fia, aki az 1772. június 27-én megnyílt országgyűlésen azt javasolta, hogy a királynak önként ajánlják fel a nőági örökösödést és contra vim externam az uniót. Ebből lett a pragmatica sanctio. Györgyöt, aki atyja után már báró, 1743-ban emelték grófi rangra. 1752-ben lett tábornok. Felesége Sinzendorf Rozália. Thirring Gusztáv szerint¹⁰ gróf Szluha altábornagy a Ferenc József tér — ma Tanácsok tere — 5. sz. alatt álló egykori megyeháza, ma járási tanács épülete helyén állt két ház egyikének, a Templom utca felé eső 574. helyrajzi számú, ún. Ainfalt-háznak volt 1766-ban a résztulajdonosa, ebben lehetett a laboratóriuma. A laboratóriumot 1768-ban tiltották be, 1774-ben a háznak már nem is résztulajdonosa. György fia, Alajos, 1774-ben a Szt. György utca 22. sz. házat bírta. Romsay (Rozmay, Ramzay) báróról és Horák doktorról nincs adat.

Hogy a soproni ügy szereplői aranycsinálók voltak-e, a forrásokból csak sejthető. Hogy kerámiai festék előállítására lett volna a céljuk, kevésbé valószínű. Abban az időben két fajansz üzem volt hazánkban: Holicson, (ezt Lotharingiai Ferenc alapította 1743-ban) és Tatán, (ez Esterházy-alapítás 1758-ból). Mindkét üzemnek nyilván megvolt a saját, féltve őrzött festék-receptje.

Viszont bőséges adatok vannak arról, hogy a XVIII. század második felében a magyar főuraknak kedvenc mestersége volt a „titkos művészet”, az aranycsinálás. Szathmáry szerint ez nagy népszerűségnek örvendett a magasrangú katonák közt is. Az alkimia melegágyai a szabadkőműves páholyok voltak, ezek közt is a rózsakeresztes ágazatúak. Szemben Mária Teréziával, aki ellenséges érzülettel viseltetett e mozgalom iránt, magas pártfogóik is voltak, előbb a férje, Ferenc császár, majd a veje, Albert tescheni herceg, 1765-től magyarországi helytartó. Valószínűnek tűnik, hogy Szluha György is e főúri divatnak hódolt, talán az ércbányatulajdonosként „szakértő” Romsay hatására. Ennek a szenvedélynek a felvidéki ércbányavidékeken igen mélyek voltak a gyökerei: a rézbányák rézszulfát tartalmú bányavizeiből a beléjük helyezett vastárgyakra kicsapódó rezet évszázadokon át a fémek átalakulása, a transzmutáció kézzel-

10 Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. Sopron, 1941.

fogható bizonyítékának tartották. Ezen még későbbi utazók is meglepődtek.¹¹

Az alkímia megítélésében ma már kevésbé térnek el a vélemények: a kémiához az alkimián – Liebig szerint a középkor kémiáján – át vezetett az út. Már Francis Bacon azt írta, hogy az alkímia ahhoz az emberhez hasonlítható, aki halálos ágyán azt mondta fiainak, hogy aranyat ástott el kertjében. Fiai az aranyat ugyan nem találták meg, de a földet megforgatva bőségesen termővé tették. Az alkímisták hittek a fémek átalakíthatóságában, mivel nem látták az okát annak, miért lennének a fémek kivételek, mikor a világon minden változik – és mert erősen kívánták a fémeket arannyá változtatni. A XIX. század vegyészei nem hittek az ilyen változások lehetőségeiben.

Századunké annak a felfedezésnek a dicsősége, hogy az atomok nem azok, amelyeknek nevük szerint lenniök kellene, hanem atommagból és az ezt körülvevő elektronfelhőből állanak, hogy az atommagot a félelmetes nukleáris erő páncélként szorítja össze, és hogy ebben a mikrokozmoszban az Einstein megjósolta kozmikus energia rejlik. Hogy e páncél felnyitása miként történt, azt lenyűgözően írja le nagy felfedezője, Rutherford utolsó könyvében, melynek az „Új alkímia” címet adta. A tudomány felnyitotta a mikrokozmosz kapuját, azt a kaput, ami kapuja lehet az emberiség boldog életének, de kapuja lehet a halálnak is.

A véletlenek találkozása, hogy hazánkban éppen Sopronban történt az első mesterséges elemátalakítás. Sopronban, ahol utoljára kellett fellépni a transzmutáció hívoí, az alkímisták ellen. Az első mesterséges maghasítás 1951. december 23-ná hajnali 3 óra 30-kor történt a soproni Műszaki Egyetemi Karok Elektrotechnikai tanzsékén. Jelen voltak Simonyi Károly tanszékvezető professzor, Karlovits József adjunktus, Erő János és Schmidt György aspiránsok. Az előkészítő munkákban részt vett Lux András tanársegéd, Linka Erzsébet laboráns és Horváth István tudományos főmunkatárs. Van de Graaff rendszerű nagyfeszültségű elektrosztatikus generátorban felgyorsított protonokkal (hidrogén ionokkal) bombáztak vékony lithium réteget. A lithium mag proton felvétellel két hélium magra (mesterséges alfa sugarak) esik szét, amelyek igen nagy sebességgel szétrepülnek. A generátort Horváth István készítette, a nagyfeszültségű egyenirányítót pedig Karlovits József és Schmidt György. Az ionforrás előállítása Erő János, a vákuum technika Lux András munkája volt.

Simonyi Károlyt „a fizikai kutatás szempontjából nagy jelentőségű nagyfeszültségű gyorsító berendezésért” 1952-ben Kossuth-díjjal tüntették ki.

És hogy az alkímisták álma valóban megvalósult, íme a bizonyíték: titokzatos fémjük, a higany egyik izotópja az arany egyik izotópjává átalakítható.

¹¹ John Reed: Thorough Alchemy to Chemistry. London, 1937, 144. lap.

¹² Georg Gottlieb Pusch: Geognostisch-bergmännische Reise durch einen Theil der Kärpathen, Ober- und Nieder-Ungarn angestellt im Jahre 1821. Erster Theil, 211. lap.

Soproni házak, gondok, felújítások

Írta: Garád Róbert

Városunk itt élő és közlekedő embere nap-nap után beleütközik a helyreállítási, bontási, városátalakítási munkákba. Nem kell bizonyítanunk, hogy a soproni műemlékek feltárásának, helyreállításának folyamata gazdagítja azokat a szép eredményeket, amelyek múltja immár túllépte az emberöltőket. Itt hivatkozhatunk Vidák Öse tanárra, aki már 1847-ben jól megalapozott beadvánnyal fordult a Magyar Tudományos Akadémiához és leírta a város középkori emlékeit. Ez az írás akta maradt az intézmény levéltárában, azonban az 1847-ben Sopronban tartott Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlésén Töpler Károly orvos és Vidák Öse tanár egy-egy magvas előadásban ismertették a soproni műemlékeket. Így az előadások alapján több száz belöldi és külföldi kutató vihette szerteszéjjel városunk műemlékeinek hírért. A Bach-korszak kevés pozitívuma közé tartozott a műemlék-védelem. Ausztria e tekintetben messze előbbre volt, mint hazánk. A Zentralkommissionnak magas szintű lapjában (Mitteilungen der Zentralkommission) ismertetésre kerültek Sopron és a környék középkori templomai, sőt már a lámpásos keresztetek is. Ugyancsak restaurálási munkálatok is folytak. Így abban az időben dolgoztak a lébényi templomon is.

Jellemző, hogy főleg a középkori emlékek egyoldalú dédelgetése folyt, és ez a szemlélet uralkodott az általános művészet-pártolás területén is. A barokkra a szokásos jelző így hangzott: „Ízetlen.” Így magyarázhatók a század második felében történt rombolások, melyek közül a legfájdalmasabb városunkban a régi városháza lebontása, de pótolhatatlan veszteséget jelentett a Szent Mihály templom barokk oltárainak széthordása is.

Az I. világháborúban a sok nyugtalan és bizonytalan évek súlya alatt megváltozott az emberi gondolkodás és a századvégi romantikus hozzáállás számos kísérő jelensége. A művészeti világban ezt a barokk emlékek felfedezése követte.

Ebben az időben bontakozik ki Sopronban az újabb műemlékvédelem. 1915-ben, még a háború éveitől megjelent Mihályi Ernő tanár Sopron renaissance és barokk stílusban épült házai című füzetét, és közel 30, addig teljesen figyelmen kívül hagyott házra hivatkozva leírta a temérdek szobrot, díszítmenyt. Mint tanár módjában volt hatni a fiatalokra, rajtuk keresztül a szülőkre. Az ilyen előkészítés után – és ha figyelembe vesszük azt, hogy Mihályi korában elenyészően kevés adat állott a kutatás rendelkezésére – nem csodálkozhatunk azon, hogy abban az időben még a kora-barokkot nem választották el a renaissancétól.

A kiadott munka azonban határozott fordulatot adott a Sopronról alkotott nézeteknek és maradandóan ebben a mondatban kristályosodott ki a Sopronnal kapcsolatos műemléki szemlélet: Sopron barokk város.

A két világháború közt elsősorban a Magyar Művészet gazdag soproni száma hozta – Mihályi mellett – a fiatal Csatkai Endre országos érdeklődést keltett tanulmányait (1928). Később Nyilas-Kolb Jenő Heimler Károlyval írta a Soproni Képeskönyvet (1932), és ezt a munkát a Szép Sopron követte. Műszakilag rendkívül fontos munkát jelentett a Felső Építőipari Főiskola diák-

jaival felvett rajzok gyűjteményes kiadása. Követte mindezt Heimler Károly díszműve, mely összefoglalta a belvárosi műemlékeket és vitathatatlanul teljessé tette ezt a művet az a fénykép-gyűjtemény, melyet Diebold Károly művészi igénnyel állított össze.

Ez utóbbi könyvben sok energia mutatkozott meg, azonban a kollektív együttműködés még több sikert eredményezhetett volna. Az összefogó tevékenység hiánya jelentkezett akkor is, amikor az 1930-as években Csatkai Endre elhatározta, hogy a belváros és az azt körülvevő övezet minden házának külső történetét is összeállítja egy művészeti topográfia számára. Ezért éveken át ki-

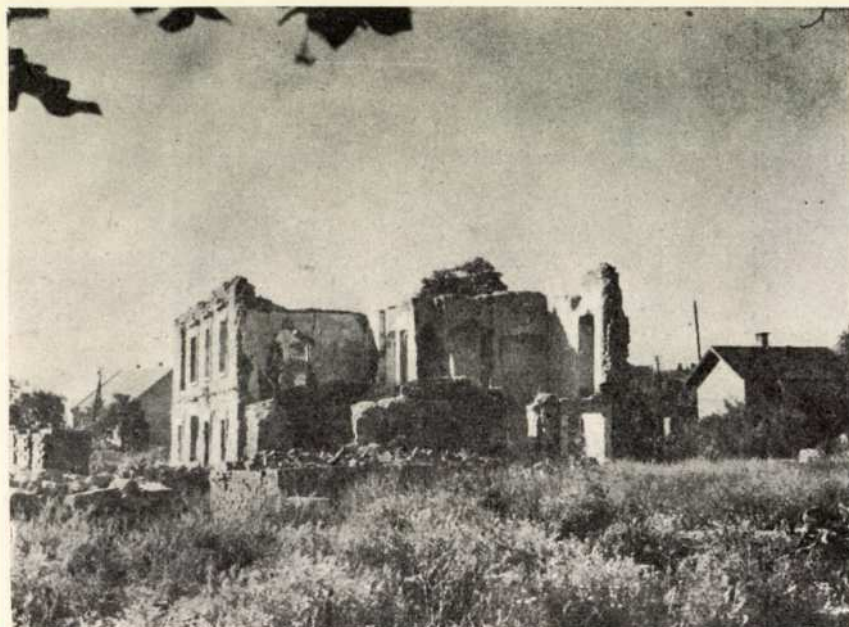
A Déli Állomás környéke (1945)

írta a telekkönyvből (1734-től napjainkig) az illetékes háztulajdonosokat és a lakókat, majd sorra vette 1734-től a háztulajdonosok végrendeleteit, végül a házakra vonatkozó adás-vételi szerződéseket.

Ebben az időben Csatkai Endre Kismartonban volt múzeumvezető és kevés szabad idejét is erre a kutatásra fordította. Pontosan ez idő tájt a soproni helytörténet nagyneveű veteránja, Thirring Gusztáv is tervbe vette a város várfalain belül lévő házak telekkönyvi feldolgozását. Sajnos azonban nem évről évre, mint Csatkai Endre, hanem csak 10 évenként és csak a tulajdonosok feltüntetésével. Így e rendkívül fontos munka hiányossá vált, mert a tulajdonosok változását a 10 éves ciklus nem tudta követni, hiszen 10 éven belül néha több tulajdonos is volt. Egyidőben tehát két nagyon fontos munka folyt, de nem azonos módon. Az egyik a város jelentős részét dolgozta fel, a lehető legjobb szempontok szerint, a másik az összes házakat, de hiányosan. Milyen jó lett volna a ma gyakran alkalmazott koordinációs lehetőségekkel élni!

1945 után az országosan központi kérdéssé vált műemlékvédelem éppen itt, városunkban érte el a legszebb eredményeket. Az időközben mind nagyobb mértéket öltött műemlékvédelemnek országosan és helyileg is szüksége van dokumentációs anyagra. Így fordult a figyelem a gazdag városi levéltár felé, amelyben joggal lehetett számítani megfelelő anyagokra.

A Soproni Ingatlankezelő Vállalat illetékesei — mellőzve a bürokratikus kereteket — a soproni levéltár vezetőjével közös dokumentációs programot szerveztek, mely immár több mint 3 éve szolgálja a soproni házak, tervrajzok, építési-engedélyek, statikai számítások stb. felhasználásának, ellenőrzésének

Somfalvi úti romok (1945)

ügyét. Hogy milyen értékesen segíti ez a közös munka a soproni rekonstrukciós terv végrehajtását, azt az az egy tény is bizonyítja, hogy amikor ez év tavaszán majdnem lebontásra javasolt Május 1. téri általános iskolát felülvizsgálták, akkor a rendelkezésre álló levéltári dokumentációs anyag alapján lehetett ezt a nagy fontosságú épületet a tanulóifjúság és a szülők részére megmenteni. A rendelkezésre álló statikai számítások és részletes tervrajzok ugyanis igazolták az épület további használhatóságát.

A gazdag levéltári dokumentációs anyag feldolgozása most a soproni házak felújítási programját is szolgálja. Előre feldolgozható, ellenőrizhető az épületek alapozása, szerkezeti adottságai, az építési-engedélyekkel kapcsolatos korhű megjegyzések és előírások minden részlete. A nagy soproni felújítási munkafolyamatban most már a levéltári szakemberek munkájára is támaszkodhatunk. E beszámolóinkban megkezdtük az eddigi kutatások összefoglaló ismertetését. A további eredmények alapján ezt helytörténeti szempontból még ki fogjuk egészíteni.

Az eddig átnézett és kicédulázott iratanyag az 1787-től 1902-ig vonatkozó sorozatban szerepel:

Fasc.	I.	Ecclesiastica	20 csomó
	II.	Religionaria	7 csomó
	III.	Contributionalia	120 csomóból 62. kész
	IV.	Commissariatica	144 csomó
	V.	Publico-Politica	150 csomó
	VI.	Negotia Sanitatis	34 csomó
	VII.	Pupillaria	31 csomó
	VIII.	Fundacionalia Saecularia	228 csomó
	IX.	Litteralia	15 csomó
	X.	Commercialia	33 csomó
	XI.	Publica et privata	48 csomó
	XII.	Urbarialia	35 csomó

Az ebből az anyagból gyűjtött tervrajzokat külön feltüntették és rendezték.

A levéltári kutatók a megbízás alapján a hivatalos teendők ellátása mellett most már tervszerűen figyelembe veszik a járulékosan jelentkező tervrajzokat és a műemlékvédelemmel kapcsolatos anyagokat.

Ez évben a XXIV. levéltári sorozat feltárása folyik és részleteiben az alábbi iratsorozatok munkája fejeződött be:

	III.	Contributionalia	58 csomó
	V.	Publico-Politica	76 csomó
	IX.	Litteralia	8 csomó
	XIII.	Conscriptionalia	2 csomó
	XV.	Protocolla Electae Communitatis S.	23 csomó
	XIX.	Intabulationes et Fassiones	208 csomó
	XX.	Testamenta Codicilli	56 csomó
	XXI.	Limitations Objecta	44 csomó
	XXIX.	Regesta vinearum Custodum et Promontoriorum	2 csomó
	XXV.	Regalia et Allodialia	633 csomó
	XXX.	Házassági anyakönyvi ügyek	6 csomó
	XIV.	Judicialia	(folyamatban)
	XVIII.	Acta diaetalia	18 csomó
	XXII.	Decimalia	45 csomó
	XVII.	Criminalia	13 csomó
	XXIII.	Metalia	51 csomó
	XXVI.	Negotia Impopulationis et Emigrationis	103 csomó
	XXVIII.	Caducitates et Jus Detractus	7 csomó
	XXIII.	Acta Sedis dominalis et Protocolla	22 csomó

Sopron város polgármesteri iratanyagából 1919-től 1939-ig folynak a rendszerező kutatások.

Ugyancsak kezdetét vette az 1787–1949. években keletkezett ún. „Külön-csomók” feldolgozása, amelyek a nagyobb építkezések iratait foglalják magukban. Ezek között szerepelnek a Városháza, a laktanyák, a szállodák, a kórházak stb. iratai is.

Ezen a helyen mondunk köszönetet mindazoknak, akik megértésükkel és támogatásukkal lehetővé tették e nagy jelentőségű munka megszervezését. Városunk története, valamint a napjainkban folyó helyreállítási munkák tömege szükségessé teszi, hogy minden rendelkezésre álló tudományos előkészítés folyamatosabbá és értékesebbé tegye a mindannyiunkat érdeklő helyreállítási munkálatokat.

Vasúti felüljáró a Győri úton (1946)

Autóbuszok Sopron utcáin

Írta: Lovas Gyula

II. rész

A tavasz beköszöntével, az utak felszáradásával egyelőre csak két hónapi próbaidőre ismét megindították a süttöri járatokat, de valahogy mindig meghosszabbították a próbaidő végét. Egyre alakították a menetdíjat: korábban a GySEV gyorsmotorvonatjának menetdíját vették díjszámítási alapul, 1930 januárjára már a személyvonat II. osztályának viteldíja lett az alap. A vidéki járatokra is bevezették a bérletjegyeket. Bizonyára nem sokan lehettek a bérletjegyesek, hiszen egy sopron–hegykői havi bérlet ára 60,— P, egy sopron–széplaki ára pedig 70 P volt.

A postabuszok legjövendőbb járatai a tóalmi meg a balfi járatok voltak. A balfi járatok komoly versenytársai lettek a GySEV-nek, hiszen közvetlenül a fürdőhöz járt az autóbusz, így az utast megkímélte a vasúti megálló és a fürdő közötti kapaszkodótól. Sokan vonattal utaztak, mert lefelé az út könnyelmesebb volt, s a városba vissza busszal. A két közlekedési eszköz közötti verseny egyre élesedett. A GySEV azért, hogy visszahódítsa utasait az autóbusztól, kedvezményes oda-vissza, sőt fürdőjeggyel is kombinált vasúti jegyet vezetett be Sopron és Balf-fürdő között.

A gépjárművek sok előnyével szemben a GySEV nem vehette fel a versenyt. Sokasodtak is a gépjárművek az utcákon. 1930 tavaszán már 123 autót és 114 motorkerékpárt tartottak Sopronban nyilván. Egy 1929. évi nyilvántartás — a válság ellenére is — 27 taxit szerepeltet. A Royal kávéház előtti standon már nem is fértek el a taxik, a Széchenyi térig nyúlott a parkolók sora.

Közben feltűntek a kirándulókat hozó osztrák autóbuszok is. 1930 nyarán híre járt, hogy hamarosan Béccsel és Budapesttel is megindítják az autóbuszjáratokat. A hírnek azonban csak a fele valósult meg, a bécsi Barry-féle autóbuszvállalat engedélyt kapott a Sopron–Bécs közötti autóbuszjáratok megindítására. Eredetileg ugyan valóban Sopronon keresztül Budapestig akart közlekedni autóbuszaival, azonban a Sopron–Győr közötti országút olyan állapotban volt, hogy azon autóbuszszal közlekedni nem lehetett. Több más országgal együtt a győri országút kiépítésére is kiírták 1929-ben a pályázatot, azonban a munkát nem kezdték meg. Pedig azoktól a környék munkanélküli tömegei munkaalkalmat vártak, azaz legalább ideiglenes kenyeret. Erre célzott az úépítésekre vonatkozó egyik 1929-ben megjelent rendelet is:

„A mai gazdasági helyzet és a nyomasztó munkanélküliség elsőrendű feladatává teszi minden munkaadónak, hogy a jelentkező munkalehetőségeket soron kívül kivitelre juttassa és a kézierő felhasználását kedvező elbánásban részesítse, még abban az esetben is, ha a munkának gépi erővel való végrehajtása látszólag anyagi előnyt jelentene. Ennél fogva intézkedjék, hogy a végrehajtásra kerülő makadám utépítéseknél a fedanyag a helyszinre köanyagban szállíttassék és a helyszinen kézierővel törjék az előirt szemmagyságra. Az eljárás mód lehetővé teszi, hogy útkilométerenként további 2–300 napszám alkalmaztassék, ami mint munkaalkalom a mai viszonyok között nem mellőzhető.”

A válság elhúzódott, a lakosság nagy tömegeinek anyagi helyzete semmit sem javult, az autóbuszok utaslétszámát minden próbálkozás ellenére sem si-

került növelni. Így 1931. november 14-én a posta a soproni helyi és a vidéki járatokat is megszüntette. A város a kereskedelmi minisztertől még félévi kegyelmet kért az autóbuszüzemre, azonban a kérést elutasították, hiszen semmi sem ígérte az üzemköltségek csökkenését és az utaslétszám emelkedését.

A város tehát ismét autóbuszjáratok nélkül maradt. Úgy látszik, hogy a város belső forgalma mégis életlehetőséget ígért egy okosan és megfontoltan szervezett vállalatnak, mert hamarosan jelentkeztek vállalkozók a helyi közlekedés lebonyolítására. Sopron egyre inkább üdülőváros lett. A Lövéreken valóban új város kezdett kiépülni, nyáron egyre több nyaraló jött városunkba. A városban tehát szükség volt valamilyen, a helyi járatokat lebonyolító autóbuszvállalatra. Ezért is ígérte meg a városvezetés, hogy mindazokat a kedvezményeket, amelyeket a posta autóbuszüzeme élvezett, egy új vállalatnak is biztosítja. Így hamarosan három komoly jelentkező is akadt: a győri Star-féle Autóbusz Rt, a GySEV szervezés alatt állt üzemével és az ezüstbárkának nevezett autóbuszairól már ismert Breuer József. Breuer mögött most egy budapesti pénzcsoport állt, amely hat kocsival vállalkozott volna a forgalom lebonyolítására. Azonban az első kettő mögött ajánlatával lemaradt. A GySEV már 1931 decemberében próbajáratokat indított a városban, egyidejűleg megindította a posta kezelésében állandóan deficitessé vált vonalon a járatait. A kocsik Sopron GySEV p. u. — Ikvahíd — Evangélikus temető—Balf-fürdő—Fertőboz—Hidesség—Fertőhomok—Hegykő—Fertőszéplak—Eszterháza—Süttör vonalon közlekedtek, akárcsak a posta autóbuszai. A GySEV azonban nem adott külön kaulaut a kocsikra, a jegyárúsítást a gépkocsivezető végezte, ezzel az önköltséget máris csökkenthette.

A GySEV első autóbusza 18 ülő- és 6 állóhellyel épített Rába-Fiat volt, második kocsiját pedig egyelőre az Ausztriában már korábban megindított autóbuszüzemüktől vezényelték Magyarországra; ez Saurer gyártmányú kocsik voltak. A vasúti autóbuszüzem létrehozása ekkor igen sikeres vállalkozásnak bizonyult. Ugyanis ezzel kikapcsolta a lehetséges versenyt a többi autóbuszvállalatokkal. Kedvezőbb díjtételeket is alkalmazhatott, hiszen a vasút utasa lett az utas az autóbuszon is. Utaslétszámát azzal is növelhette, hogy nem a vetélytárs szerepében a vasúti menetrenddel szembeállítva, hanem a jelentkező igényeknek megfelelően tervezhette járatait. A várost azonban becsapta, mert amint biztosította a vidéki vonalát, teljesen visszavonult a helyi járatok indításától. Így a város legalkalmasabbnak találta, ha elfogadja a Star-cég ajánlatát, bár az 12 ezer P szubvenciót kért. Mégis három éves tartamra megkötötték a helyi járatok lebonyolítására a szerződést a győri résztvénytársasággal. Természetesen ezen kívül az ígért kedvezményeket is megkapta, mint a postai üzem, azaz kövezetvámmmentességet, gépkocsivezetőinek ingyenes lakást, ingyen garázst sőt még 3 taxiengedélyt is.

A város szubvencióján kívül Kovács Vince, a Tómalom bérlője még külön havi 100 P-vel támogatta a vállalatot azért, hogy a tóalmi járat még rossz idő esetén is rendszeres legyen, amikor kevés lenne a fürdőző utas.

Az autóbuszjáratok megindítására komoly szükség volt. A MÁV a harmincas évek elején az utazási kedv, s ezen keresztül bevételeinek növelésére ún. filléres vonatokat indított az ország kirándulóhelyeire, így Sopronba is. Egy-egy ilyen különvonat utasai szívesen kirándultak volna még Sopron környékére is, elsősorban Fertőrákosra, a rendelkezésre álló kevés gépkocsi azonban az érdeklődőket sehogy sem tudta elszállítani. A GySEV ugyan ilyenkor autóbuszaival indított különjáratokat, ami sokat segített az igények kielégítésében. Jellemző az ilyen különvonatokkal érkezett utasok kirándulókedvére,

hogy az 1932 pünkösdjén Sopronba érkezett vonathoz a két vasúti autóbusz mellett még a győri Stár is három autóbust járatott egész napon, ezek közül kettő aztán itt is maradt a soproni üzemnél.

A GYSEV 5. számú autóbusza. Fücsök F. felvétele

1932. május 20-tól kezdve tehát végre ismét menetrend szerint közlekedtek az autóbuszok a városi járatokon. A Stár-cég, teljes nevén: Győri Általános Közlekedési Vállalat Sopronban három vonalon közlekedtette kocsijait: a vasúti járatok a Pannónia szálló és a pályaudvarok között közlekedtek, minden vonatérkezés és indulás előtt 10 perccel elindulva a szálló elől. Ugyaninnen in-

dult a Lövér körüti járat is napi kilenc fordulóval a városligeti penzióig és vissza. A tóalmi járat kocsijai pedig az Idegenforgalmi Iroda elől indultak és oda is érkeztek.

A Stár vállalat nyáron nyolc-tíz, télen öt-hat kocsit tartott Sopronban. Ezek közül az első ideérkezett autóbusz még olyan volt, mint a GySEV kisebbik autóbusza: az első sárvédőtől a hátsóig futódeszka volt a skatulya forma karosszéria kétoldalán, ez volt a 6. számú kocsi. A kocsiszekrényt ennél is, mint majd valamennyi kocsijánál a vállalat a saját győri üzemében építette, csak motort vásároltak hozzá. A 6. számú kocsi is egy Chevrolet motort építettek.

Az új autóbuszüzem díjszabása kedvezőbb volt, mint a postaüzemé, ami máris kedvezőbb fogadtatást biztosított számára Sopronban. Persze mégsem sikerült az üzem bevezetése minden akadály nélkül. A GySEV, amely korábban nem sok hajlandóságot mutatott a helyi járatok megindítására, hirtelen akadékoskodni kezdett. Megtiltotta, hogy a Stár kocsijai bejárjanak az állomás előtti térre, arra hivatkozva, hogy az a GySEV tulajdona. A vitát a városi mérnöki hivatal döntötte el, amikor kiderítette, hogy a tér ugyan a vasúté, de abból egy 3 méteres sáv a városé, s így nem tiltakozhatott tovább a vasút. Persze a Stár üzemében is akadtak hibák. Csak vontatottan helyezték el az utcákon a megállóhelyek tábláit, akadozott és rendszertelen volt a járatok indítása, nem tartották be a menetrendet.

Az pedig természetesen volt, hogy a soproni bérautósok csak ellenségnek tekinthették az új vállalatot. Közös memorandumban tiltakoztak a város vezetőinél amiatt, hogy a város az autóbuszvállalatnak köveztvámmmentességet is adott sőt még szubvenciót is fizet, ráadásul több taxit tart üzemben, mint amennyire engedélyt kapott, az utasok kényelmével pedig nem törődve, összeszófolja utasait. Szóval, kitört Sopronban az ellenségeskedés a taxi és az autóbusz között. Ennek első jeleként 1932. augusztus 23-án hirdetés jelent meg a Sopronvármegyében:

„Olcso autótaxi járatok a Tómalomhoz. Autóstandokról kiskocsival 4 személy, nagykocsival 6 személy. személyenként 60 fillér.”

Ekkor az autóbusz menetdíja egy útra 50 fillér volt, illetve a menettérti jegy ára 80 fillér. Bár még mindig olcsóbb volt mint a taxi, azonban az nagyobb kényelmet ígérhetett az utasoknak. A hirdetés megjelenése előtti vasárnapon rendőri beavatkozásra is szükség volt a már éles harccá vált ügyben, ugyanis a taxisok is oda álltak kocsijaikkal, ahonnan a tóalmi autóbuszok indultak, és bizony sok utast elcsábítottak. Az autóbuszvállalat hívására innen rendőr zavarta el a taxikat. Ezért kellett a hirdetés. Persze a soproniak jórésze nem toladott ott a várkerületi autóbuszstand körül. Ha már a Tómalomra mentek fürdeni, gyalog-kerékpáron többen mentek, mint autóbuszon, főleg a fiatalok, hisz lefelé olykor hárman is ültek egy kerékpáron, lefelé gurult...

A Stár lassan rendbehozta a soproni üzemet, abban vetélytárs nem háborgatta. A GySEV csak a vidéki hálózatával foglalkozott. Schwab Richárd kapuvári vállalkozótól átvette a Kapuvár–Beled közötti vonalat, a süttöri vonalon meg azzal kísérletezett, hogy vasárnaponként színházi járatokat indított, azonban ezzel hamarosan fel kellett hagynia. Az a próbálkozása sem járt eredménnyel, hogy hetente egyszer Kapuvárról Sárvárra, illetve Celldömölkre indítson jártot. Az érintett vidék lakóinak még nem volt ekkor szükségük erre a forgalomra. Sokkal sikeresebb volt az a járat, amelyet Kapuvár és Csorna, majd tovább Csorna és Győr között hetivásáros napokon indított. A vasúti tarifával indított járatokra annyi utas jelentkezett, hogy azok az autóbuszra fel se fértek. Ezt a kedvező díjszabást azonban csak a vastúii autóbuszüzem adhatta

meg. Kedvező helyzetét csak erősítette az a rendelkezés, amely éppen a vasutak és a már megalakult államvasúti autóbuszvállalat védelmében kimondta, hogy magánvállalat csak 25 kilométeres körzetben végezhet személyszállítást. Így a GySEV a soproni iskolák autóbusszal szervezett tanulmányi kirándulásainak kizárólagos lebonyolítója lett — belföldön, a Stár pedig ezzel szemben a máriazelli és semmeringi kirándulásoknál keresett kárpótlást, hiszen ez a tiltó rendelkezés csak belföldre vonatkozott. A GySEV a megszorított járataihoz még 1932-ben két új autóbust szerzett, majd a harmincas évek végén ezekhez még két kocsit vásárolt. Ezek javítását részben a saját műhelyében, részben a Stár győri javítóműhelyében végeztette. A két autóbuszvállalat, mely Sopronban ellenlábasként kezdett szerepelni, a későbbiekben jól megosztott a forgalmon, úgyannyira, hogy ismételten egymást még autóbuszok kölcsönzésével is kiegészítették.

A soproniakat a városban kiszolgáló Stár kocsik persze nem mindig a legelőkelőbb kocsik voltak. Egy levélíró 1934. május 6-án a Sopronvármegyében leközölt levelében így mutatta be a soproni autóbuszokat:

„... Ugyanazokat az ősi, rozoga kocsikat állította be az idén is, amikkel már tavaly is nem csak bosszantotta, de nem egyszer veszélyeztette is utasait. A kocsik tönkrement rugózata, üléseinek kikopott párnázata, elnyűtt alváza talán jó lenne még a megyebeli faluk között vásáros napok forgalmának lebonyolítására...”

A rossz ülések bizonyára a 13-as számot viselő autóbuszra vonatkoztak, mert erre levelek sora panszkodott. Nagyobb volt az, hogy amikor különjáratra kellett mennie a vállalat valamelyik kocsijának, akkor természetesen a legnagyobb, a 19-es számú kocsit küldték. Helyébe ilyenkor kiskocsit állítottak forgalomba, mellyel ugyanannyi utast akartak egyszerre elszállítani, mint a nagykocsival. Ebből lett aztán a „heringdoboz”...

1934 nyarán megnyílt a Fertő-strand, ahova a GySEV indított autóbuszjáratokat. A kiránduló kedv megnövekedését, a gazdasági viszonyok kedvezőbbé válását ekkor egyre több különjárat jelezte. Ezek közül a legérdemesebb az a többször megismételt műemléki kirándulás, melyet autóbusszal Kópháza—Nagyecenk—Szentmiklós—Széplak útvonalon Csatkai Endre kalauzolásával rendeztek meg, s mintegy előfutára volt a mai fertőparti autóbustúráinknak.

A gazdasági viszonyok kedvezőbbé válásával a Stár számára is egyre jövedelmezőbbé vált a soproni üzem, ezért lejárt három éves szerződését újabb 10 évre meghosszabbította. A meghosszabbításról beszámoló újságcikk azt is hozzátette a hírhez, hogy „a társaság munkáját megelégedés dicséri.” Mintegy válaszul írhatták az újságíróknak a levelet:

„... Nem tudom, kinek az agyában született meg az az ötlet, hogy a Lővérekben közlekedő autóbuszoknak ne legyen tetejük. Mindenesetre nagyon rossz ötlet volt. A jeges április napokban az autóbusz teteje teljesen nyitva volt, talán, hogy ne maradjon senki, aki elkerülhesse az influenzát. De nyitva van nyáron is, amikor a nap oly erősen tűz, hogy az ember a legkisebb árnyéket is szívesen fogadja, de hát hadd perzselje a szegény lövérlakót a nap! De még hátrányosabb télen a lövéri autóbusz, amikor is a tetejére egy vászontakaró kerül, ami tekintve, hogy néha 16 fok hideg van, kellemetlenség. Az ilyen nyitott autóbuszok csak kiránduló autóbuszoknak valók és másutt csakis mint olyanokat használják. Kérem a lövérlakókat megszabadítani ettől az új autóbuszoktól és újra a barna autóbuszokat járatni és a zseniális nyitott járműveket olyan vonalakon használni, ahol csakis nyáron van közlekedés, de akkor is vászontakaróval.” (Sopronvármegye. 1935. május 7.)

Bár nem közvetlen soproni, de megyei probléma volt az, amely a MÁV egyik új autóbuszvonalának tervekor támadt. Az Államvasút ugyanis kőszegi telepéről kiindulva 1935 nyarán azt tervezte, hogy Lövőig és vissza Kőszegre autóbuszjáratot indít, az egyik kocsiját Csepregen, a másikat Répcevisen keresztül közlekedtetve. A járathoz nagy várakozást fűztek, hiszen az a jelentős vasút által nem érintett területeket kapcsolt volna be a forgalomba. Azonban már a próbaúton kiderült, hogy a Kőszeg—Horvátzsidány közötti 3,5 km hosszúságú útszakasz autóbusszal járhatatlan. „Nyáron homok, nedves időben pedig sártenger” — írta le az utat a Vas megyei aispánhoz benyújtott jelentés.

Ez az út végig, Lövőtől Kőszegig állami út volt, tehát annak fenntartása is állami feladat lett volna. A megyében lévő államutak másutt sem voltak hibátlanok. Annak ellenére, hogy 1935-ben a megye állami útjaira 152 ezer pengőt utaltak ki, ami összességében jelentős volt, de még a Sopron—győri országút javítására sem volt elég, pedig ezt sürgősen rendbe kellett volna hozni az egyre növekvő autóforgalom miatt. Sopron ekkor már a Bécs—Balaton autóbuszvonal egyik állomása lett, a fellendülő idegenforgalom egyre sürgetőbben követelte az úthálózat rendbehozását. A győri úton egész nyáron két úthenger dolgozott, érthető hogy a zsidányi útra nem futott a keretből. Végül októberre sikerült 20 ezer P-t biztosítani a horvátzsidányi útszakasz rendezésére is.

Az 1935. év végén a város, a rendőrkapitányság, az Idegenforgalmi Iroda meg a Star képviselői közösen beszéltek meg a helyi járatok gondjait. Megállapították, amit már mindenki úgyis tudott, hogy a megállóhelyeken nincsenek kitéve a megállóhelyet jelző táblák, valamint a menetrend. Megnézték a Printz pihenőnél terméskőből épített új váróhelyiséget, s hasonló váróhelyiségek építését javasolták a többi lövéri megállóhoz. Ezek az évek során valóban fel is épültek és máig szolgálják az utazóközönseget. A megbeszélésen, mint ahogy az már szokásos volt, az autóbuszüzem képviselői mindent megígértek a meglévő hiányosságok megszüntetésére. De már tavasszal kiderült egy, a Sopronvármegyében leközölt levélből, hogy az ígéretből kevés valósulhatott meg: „... bár tavaly megígérték, hogy nem hozzák vissza, ismét beállították a városi forgalomba a 32. számú alacsony autóbust. Nem lehet benne felegyenesedni. Kicsi is, meg az ülések igen rosszul vannak benne elosztva, úgy hogy ha valaki kiszáll, előle másoknak is ki kell szállniok, mert másként nem fér ki a többi utastól.”

Ezt a kis kocsit is a Star cég maga építette, csak Austro-Fiat motort vásárolt hozzá. Ez az autóbusz Rómát is megjárta egy kirándulócsoporttal, tehát jól megépített jármű volt. Azonban nem városi forgalomra rendezték el benne az ülőhelyeket.

Viszont javulást ígért az autóbuszutasoknak az, hogy 1936 tavaszán áttelelték a Déli pályaudvar meg Bánfalva és Brennerbányára felé irányuló autóbuszforgalmat a Lackner Kristóf utcába az addigi útvonal, a mindig szűk és rázós Újteleki utcából. A városi úthálózat jelentős korszerűsítése éppen ekkor kezdődött meg. Ezzel szemben a vidéki utak állapota még sokáig sok gondot okozott az autósoknak, főleg a győri országút vette erősen igénybe az autóbuszokat. A Sopronvármegye rövid hírből számolt be arról — jellemezve ezzel a győri út állapotát — hogy Budapestről Bécsen keresztül jött Sopronba egy MAHART autóbusz, mert utasai nem vállalkoztak arra, hogy a győr—soproni úton autózzanak végig.

Ennek az állapotnak ellenére a GySEV koncessziót kért egy Sopron—Győr—Budapest között indítandó autóbuszjáratra. Ugyan a vasúti autóbuszüzem vezetői sem gondoltak mindjárt a járatok megindítására, csak biztosítani szeret-

ték volna maguknak az előjogot. Mégis elkéstek, mert kérésüket azzal utasították el, hogy a Barry-cég már korábban megkapta az engedélyt.

Sopronban a két autóbusz vállalat egymással kartellszerződést kötöt. Ennek értelmében a GySEV egyeduralmat kapott a vidéki járatokban, ahol a kormányrendeletek is védték a vasúti vállalkozás érdekeit. A Barry-cég előjogával szemben azonban nem tudott megbirkózni.

Pedig sok biztató hír érkezett arról, hogy valamit mégis csak tesznek a győri országúttal. Egy alkalommal a belügyminiszter is megpróbált autózni ezen az úton. Visszatérve Budapestre, mindjárt megkereste a kereskedelmi minisztert a győri út ügyében. Így kapott a győri Államépítészeti Hivatal 1935. szeptemberében 105 ezer P-t, hogy az úton a legszükségesebb javításokat elvégezze. Novemberre még egy miniszteri bizottság is járt a győri országúton. A javítások valóban el is kezdődtek. Első lépésként azonban még csak táblák kerültek a legrosszabb szakaszok elé „Jobb út Sopron felé” felírással, s ezekkel a megyei utakra terheltek átmenetileg a javítás idejére a forgalmat.

Egyelőre a GySEV nem terjeszkedhetett. A Star viszont már Szombathely felé tekingetett. Szombathely vezetőivel javában tárgyalt arról, hogy ott is autóbuszjáratokat indít, ugyanakkor pedig a villamosvasutat megszüntetik. A hír nem talált kedvező fogadtatásra a szombathelyiek között. Egy olvasójának levelét közölte a közvélemény bemutatására a Vas megye c. lap; ebből való a részlet:

„Azt mondják, hogy lám Sopronban is fölszedték a villamossíneket és nem történt belőle semmi baj és most ott beállították az autóbust és óh, íme, milyen fölségesen bevált. Jártunk már mi is Sopronban. Hallottuk eleget azokat a jókívánságokat, amiket azoknak címeztek, akik a villamost Sopronból elbölcselkedték. Az istennyi volt még a legegészségesebb kívánság valamennyi közül. Igenis ültünk a soproni villamoson és betaláltunk rajta a városba. És nem győztük kivárni a mostani Sopronban az autóbusz érkezését...”

Azonban a Stárnak végül mégsem sikerült Szombathelyen megtelepednie. Persze nemcsak a Stár kocsijaival akadt bajuk az utasoknak. Egy utas, aki a GySEV süttöri járatának egyik autóbuszán utazott, elismerte abban a levelében, amit a Sopronvármegyének írt, hogy az út nagyon rossz és szűk is, de az autóbusz rugózása is rossz. Úgyannyira, hogy az utas attól tart, ha kinyitja a száját, leharapja a nyelvét. Ideje volna – írja az utas – ha az öreg autóbuszok kikerülnének a forgalomból, de mivel tudja, ahhoz, hogy új kocsit vegyenek helyettük, pénz kell, azt javasolja: legalább lassabban közlekedjenek.

Az utak állapotáról elhangzott rengeteg panasznak lett is foganatja. 1937 nyarán megkezdték a lövő-kőszegi út földmunkáit meg a győri út teljes újjáépítéséhez is hordták már a követ-kavicsot. Mivel ez az út Kópháza és Nagycenk között új nyomvonalra épült, nagymennyiségű követ vásároltak az útépítéshez a város közeli kőbányájából. 1938 nyarán pedig a sokat panaszolt Stár kített magáért. A Sopronvármegye 1938. június 9-én számolt be az új Stár kocsiról olvasóinak:

„Pünkösöd óta új látványossága van a soproni utcának. A régi 19-es autóbusz új acélvázis karosszériát kapott, így 43 férőhelyes, laticelüléses lett. Egy új dieselmotoros autóbusz is fut, hűtőfelirata: Special Diesel. Eddig csak öt ilyen motor van Magyarországon: három a Stár, egy a GySEV, egy Budapest egyik vállalkozásának tulajdonában. 6 hengeres motor, maximális sebessége 80 kilométer. A karosszériát a győri Stár telepen készítették. A hírek szerint hamarosan még két ilyen kocsit érkezik Sopronba.”

1838 tavaszán történelmi változás következett be a szomszédban, megtörtént az Anschluss, mely városunk autóbuszforgalmára is kihatott. Ugyanis csakhamar megszűntették a Barry-céget. Ezzel egy időre megszűnt a Bécs–Sopron és a Bécs–Balaton járat is. Szerepét valamennyire a GySEV vette át, amely új, 2. számot kapott, dieselmotorral felszerelt autóbuszával balatoni járatokra vállalkozott. Bejelentette, hogy „weekend”-járatokat indít felváltva Keszthelyre és Badacsonyba 25 fő előre jelentkezése esetén. Azonban ez már nem menetrendszerű járat volt, csak különjárat előre meghirdetett formában.

A gazdasági válságidőből alig lábolt ki Európa, csak rövid békés korszakot ért meg világ, s máris újra elkezdődtek a háborús esztendők. Ennek a korszaknak az elején valami igen üdvös dolog történt Sopron közlekedésében: 1939 október közepétől a lebontott Tschurl átjáró helyén nyitott utcán közlekedhettek már az autóbuszok is a győri állomásra, feltételes megállót jelölve ki a Domonkos templom mellé, a sarokra meg rendes megállót a Deák térre. Még augusztusban átadták a forgalomnak a sopron–kópháza–nagyeceni egyenes új utat, ami ugyancsak kedvező volt a gépkocsiforgalom számára. Mintha csak a háborús forgalomnak épült volna...

A szorító háborús anyaggazdálkodás, a katonai készülődések nyomán 1940. április 30-tól kezdve a kereskedelmi miniszter már benzinkorlátozást rendelt el. Ezért korlátozni kellett az autóbuszjáratok számát, bár ez a korlátozás még csak rövid ideig tartott, s a soproniak hamarosan ismét békés közlekedési viszonyok közé jutottak. Ez azonban csak rövid ideig tartott, mert az erdélyi konfliktus idején ismét behívták a Stár kocsijait katonai szolgálatra. Májusban a rákosi járatokat kellett a benzinkorlátozás miatt leállítani, szeptemberben ismét csak ehhez a legkevésbé gazdaságos járathoz nyúltak.

Új vendégeket kaptak ettől a nyártól kezdve a soproni utcák. A feloszlott Barry-cég helyett a Német Birodalmi Posta indított napi két járatot Bécs és Sopron között, vasárnap pedig sokszor 10–12 bécsi autóbusz is állt a Várkerületen. A Birodalmi Posta kérésére engedélyezték azt is, hogy járatait esetenként a Balatonig indíthassa. Ekkor építették meg a Bécsi-domb és a Lackner Kristóf utca között a bécsi országút új szakaszát, ami a bécsi nagy autóbuszok útját könnyebbé tette, hiszen korábban a régi Bécsi út–Sas tér–Szt. Lélek utca vonalon közlekedni valóban veszélyes volt.

1941 tavasza a Jugoszlávia elleni hadműveletekkel kezdődött. Autóbuszaink egy részét ismét csak bevonultatták. Nyár végén pedig...” a soproni autóbuszok egyes járatain feltűnt az új idők jele, a női kalauz. Az autóbuszüzem ezzel a férfi munkaerők túlterhelését kívánja csökkenteni és munkaidőbbletüket megszüntetni” – tudatta az újságíró a Sopronvármegye 1941. augusztus 4-i számában. A háborús idők jele volt ez akkor.

A benzinnel való takarékoság céljából a hatóságok ismételten különböző gépjárműkorlátozásokat léptettek életbe. Betiltották az autóbuszkülönjáratokat, hogy ezzel legalább a menetrendszerű járatokhoz biztosítsák az üzemanyagot. Sopronban ez a korlátozás komolyan érintette az Idegenforgalmi Irodát, amely rendszeresen indított ilyen kirándulójáratokat.

Legkönnyebben a teherautósok segítettek magukon. Ők teherautóik motorját faszéngázüzemre alakították át. Egyre több ilyen tehergépkocsi jelent meg a soproni utcákon. Az egyre növekvő katonai behívások miatt szeptemberre már csak egyetlen autóbusza maradt a Stár-cégnek Sopronban. A behívási parancsok nyomán a cég ugyanis elsősorban Sopronból vonta el autóbuszait, inkább a győri üzemet akarta fenntartani.

Ugyanekkor szeptember 1-től új partner jelentkezett a környéken. Kőszeg–Eszterháza között indított autóbuszjáratokat a MÁVAUT, ezekkel bekapcsolva jónéhány vasút által érintett községet is a forgalomba. A járatok menetrendjét a vasúti forgalomhoz igazították, így jól kiegészítették a vasúti személyszállítást.

Amíg tehát a vidéken új járat is indult, addig a városban egyre lehetlenebb helyzetbe kerültek a Stár-céggel. Az újságokban megjelent panaszcikkek és a város vezetőinek sürgetése csak keveset jelentett. A vállalat benzinhíánnyal és a rossz gumiabroncsokkal indokolta azt, hogy sorozatosan nem tudta kiállítani a járatokhoz az autóbuszokat. A polgármester közbenjárását kérte az illetékes szerveknél, hogy juttassa anyagkiutaláshoz a vállalatot. Természetesen a polgármester ígéretet is tett a közbenjárásra, azonban ha megkísérelte is, az eredménytelen maradt. Az autóbuszüzem eddig hat gépkocsivezetőt foglalkoztatott Sopronban. Mivel gépkocsit sem tudott Sopronban az addigi számban biztosítani, gépkocsivezetőit is felszólította, hogy aki közülük akar, azt áthelyezi Győrbe, ahol ha nem is gépkocsivezetőként, de javítóműhelyében foglalkoztatja. Csak egy gépkocsivezető fogadta el az elhelyezést, így a vállalat három gépkocsivezetőjének felmondott. Ekkor két kocsija volt már csak Sopronban: egynek a napi hat lövéri járatot, valamint két rákosi és két brennbergi járatot kellett lebonyolítani, a másik pedig a tartalékkocsi volt. Azonban 1941 októberében a tartalékkocsit gépkocsivezetőjével együtt behívták. Mivel ugyanekkor Győrből is négy autóbuszt vonultattak be, a tartalékkocsit gépkocsivezetőjével együtt behívták. Mivel ugyanekkor Győrből is négy autóbuszt vonultattak be, a tartalékkocsi helyett újat nem rendelhettek, a vállalat újsághirdetésben közölte a soproniakkal, hogy a menetrendet sehogy sem tudja tartani; azt ajánlotta, hogy érdeklődjenek az Idegenforgalmi Irodában, ha utazni szándékoznak.

Egy kocsival ugyan, de valahogy lebonyolították a télen úgysis kisebb forgalmat, ha csökkentett járatokkal is. Pedig egyre több sopronit érintett ez a korlátozás, hiszen a magángépkocsik nagy részének is visszavonták az üzemengedélyét, 1941 novemberében a vasárnapi taxiforgalmat is megszüntették. Sopronban csak 3 orvos kapott magángépkocsija részére üzemengedélyt, és tűzhetette fel szélvédőjére a fehér E betűt.

Az állandó gumiabronchsiány nyomására a Stár győri üzeme érdekes kísérletbe kezdett, s 1942 áprilisában megjelentek a győri utcákon első fakerékkel felszerelt autóbuszokkal. „Ez természetesen nem annyira rugalmas, mint a gumikerekes autóbusz, gördülése közben különös mély hangot ad...” — mutatta be az újmódi járművet az újságíró. A fakerék ékalakú elemekből volt összecsavarozva. Az elemeket összefogó csavarokat minden egyes út után meg kellett húzni, mert azok a kemény rázódástól-felütéstől meglazultak és csak állandó szabályozással, utánhúzással maradtak együtt a fadarabok.

Hamarosan Sopronban is sor került az ilyen fakerekes busz próbaüzemére. Előbb azonban megváltoztatták a lövéri járat útvonalát, s májustól a Széchenyi tér–Erzsébet utca helyett a Mátyás király utcán közlekedtek az autóbuszok a Lövérek felé is. A röviddel korábban készült aszfaltburkolatú Mátyás király utcán át közlekedésnek az utasok is valóban örültek, mert hiszen a korábbi útvonal kövezete még gumiabroncsokon is rázott.

Sok csodálójuk akadt Sopronban is a fakerekeknek. Ezek nagyon gyorsan koptak, azért újságcikkekben kérte fel az autóbuszüzem a soproniakat, hogy nagyon ne zsúfolják meg az autóbuszokat, mert akkor a fakerék még hamarabb tönkremegy. A Sopronvármegye 1942. április 24-én még azzal vigasztalta az

olvasóit, hogy másutt is akad gond és baj az autóbusszokkal: Szeged és Újszeged között például az autóbussz helyett lófogatú omnibuszokat állítanak üzembe.

Persze ez sovány vigasz volt azért, hogy még a meghirdetett kevés járat is sorra elmaradt, az 1942. évi nyári menetrend alá már oda került a mindent igazoló szöveg:

„Felelősség kötelezettsége nélkül.” Szóval már szidni se lehetett a vállalatot. A fakerekes megoldás minden merész, új és átalakított változatában sem vált be, vissza kellett térni a gumikerekekhez. Úgy látszik, nyárra valami kiutalást kaphatott a vállalat, mert júliustól még arra is vállalkozott, hogy az esti színházi előadás befejezésére egyetlen autóbusszát a színház elé állítja, s azzal hazaszállítja a lövérlakókat.

A következő évre azonban már ismét elkoptak az abroncsok, s megint a város közbenjárását kérték az autóbusszosok. Annál inkább bízhattak a város közbenjárásának eredményességében, mert a városnak az országgyűlési képviselője az ipari és kereskedelmi miniszter volt. Az autóbusszüzem azt ígérte, ha lesz abroncs, akkor öt autóbusszt vezényelhet Sopronba a nyári forgalomhoz. Ugyanis közben kapott vissza bevonultatott autóbusszaiból, de elhasznált abroncsokkal. A városi közbenjárás most sem hozott eredményt, s mikor az egyetlen még közlekedő autóbussznak a brennbergi úton egyszerre két kereke kapott „durdefektet”, akkor más gumiabroncs híján ez az egyetlen kocsi is bakra került a garázsban. Amikor ideiglenesen sikerült valahogy megjavítani a szükséges abroncsokat, volt autóbusszunk, amikor azokat éppen vulkanizálták, akkor nem közlekedtek a kocsik. A Stár számára is tarthatatlan volt ez a helyzet. Sok javulásra nem lehetett számítani. Hiszen a vállalat helyzetét az is súlyosbította, hogy mint „zsidó üzem” még kevesebb kiutalást kapott, mint mások.

Ilyen körülmények között jelentkezett Sopronban egy új szereplő: Gáncs Lajos székesfehérvári autóbusszvállalkozó meghívta a város képviselőit, tekintsek meg autóbusszait. Gáncsnak ugyanis 1943. május 1-ig volt szerződése Székesfehérvár várossal a helyi autóbusszjáratok lebonyolítására. Ez a vállalkozás Székesfehérvárott eredetileg még részvénytársaságként indult a húszas években, majd annak egyetlen tulajdonosa lett idősebb Gáncs Lajos. Közben a vállalatot fia vette át, s ő vállalkozott a soproni áttelepülésre. Először ugyan még arról volt szó, hogy eladná autóbusszait, így két kocsit már el is adott Debrecennek. A júniusban megkezdett tárgyalások igen kedvezően haladtak és augusztus 15-én már fel is vette a forgalmat a Gáncs-féle autóbusszüzem. Gáncs öt autóbusszt hozott Sopronba: egy Mercedes-Benz, 1 Chevrolet és 3 Rába gyártmányú autóbusszt. Gáncs Lajos is az egykori posta-autóbusszgarázsba települt. Korábbi székesfehérvári személyzetéből 6 gépkocsivezetőt hozott magával, ezek közül azonban többen visszamentek, a helyükbe a Stár embereiből vett fel kocsivezetőket.

Amint híre járt a székesfehérvári tárgyalásoknak, mintha a Stár-üzem észbekapott volna. Egyszeriben akadt nagy kocsi is, és a kis skatulyák helyett a 9. számú nagy kocsival bonyolították le a forgalmat, illetve inkább csak a jövedelmezőbb brennbergi és rákosi járatokat, s ha ezek között maradt még ideje, nagy ritkán, akkor ment fel a Lővérekbe is. Így tehát a városnak egyszerre két autóbusszvállalata is volt, ezek között kenyértörésre kellett hogy kerüljön a sor. A város azt várta, hogy a Stár-cég, amely ugyan érvényes szerződésének birtokában jogosult volt a helyi járatokra, belátja a fonák helyzetet, s mivel kötelezettségeit teljesíteni nem tudja, lemond a még rendszeresen lebonyolított két vonalról is, melyre belügyminiszteri engedélye volt.

A Stár egyre hátrább szorult a versenyben. Ismételten előfordult, hogy egy hétig sem közlekedtek kocsik a Stár vonalakon. Sopronban sokan nem is értették meg, hogyan lehetséges az, hogy azon a brennbergi úton, amelyet a város tart fenn, az azon közlekedő autóbusszjárat engedélyét nem vonhatja vissza. Pedig a város valóban csak kérhette a minisztériumot, hogy vonja vissza a Stár vállalatnak adott engedélyét. A városnak csak a belterületre volt joga engedélyt adni autóbusszjárat folytatására, de más közigazgatási egység, mint Brennberg és Fertőrákos területét is érintő járatok esetén, erre nem volt illetékes. A kérést az oldotta meg, hogy 1944. augusztus 30-án behívóparancsot kapott az utolsó soproni Stár-kocsi is, és Mesterházy gépkocsivezetővel a kormányánál katonai szolgálatra vonult be.

Gáncs Lajos abban állapodott meg a várossal, hogy napi 10 lövéri és nyári időben napi négy tómalmi járatot indít, hozzátevé ehhez, hogy ha a rendes járatokon kívül még 10 utas jelentkezik, úgy még egy járatot indít a Tómalomra. Elsőnek a lövéri járatokat indította meg, szeptemberre pedig már három vonalon közlekedtetette kocsijait:

„A” vonal: napi 10 járat a Lövérekbe a Turistaházig;

„B” vonal: tómalmi járat hétköznapon 4, munkaszüneti napon 6;

„D” vonal: déli vasúti járat naponta ötször a Várkerület—Deák tér—Képezde utca—Kossuth út vonalon és vissza az Újteleki utcán az Ógabona térre.

Ezzel a harmadik járatral Gáncs Lajos körjáratot teremtett meg a városban. Irodája az Ógabona téren volt, ott az iroda előtt parkoltak a kocsijai is, ahol később az üzemet átvette a MÁVAUT.

Gáncs Lajos ügyes vállalkozó volt. Halottak napján mindkét temetőbe indított járatokat, azokat jóelőre meghirdetve a helyi lapokban. Ez a Halottak napja volt a vasárnapi autóbusszközlekedés utolsó napja a háború alatt, ugyanis november 5-től a kereskedelmi miniszter az összes vidéki autóbusszjáratot vasár- és ünnepnapra leállította. Ezzel vasárnap megszakadt az autóbusszkapcsolat a város és Fertőrákos között. A brennbergi járatokat Gáncs nem vállalta már, mert a rendkívül rossz állapotban lévő úton nem akarta a kocsik abroncsait tönkretenni.

Az ismételt korlátozások és nehézségek ellenére az üzem egyéves eredményei igen jók voltak. Az öt autóbussz mellett 4 bérautót is tartott üzemben. Egy év alatt járműveivel 200 ezer utast szállított. Alkalmazottainak száma 16 fő volt.

1944 őszére a város egyre több „menekült” fogadott falai közé. A városi lakáshivatal csakhamar menekülteket elhelyező irodává vált. Amikor elfogytak a városban a kiutalható lakások, a lövéri nyaralókat utalták ki. Így a lövéri autóbusszjárat egyre több utast szállított. Pedig az egyre fogyó üzemanyagtaralék meg az egyre romló gumik miatt már nem sokáig tudta Gáncs Lajos sem fenntartani az üzemet. November 9-én a soproni újságokban hirdetés jelent meg:

„Az autóbusszforgalom anyagihiány miatt bizonytalan időre szünetel. Gáncs Lajos autóközlekedési vállalat.”

Ezzel a közléssel a felszabadulás utánig megszűntek a soproni helyi autóbusszjáratok. Gáncs Lajos maga is bevonult, már az üzem utolsó két hónapjában is mundérban igazgatta vállalatát.

A szovjet csapatok elől a Dunántúlra visszavont MÁVAUT autóbusszok foglalkoztatására meg a nyugati országszélre menekült nyilas kormányhivatalok közötti közlekedés javítására december 4-től kezdve két új autóbusszvonalon nyitottak üzemet. Az egyik Sopron—Kőszeg—Szombathely között közlekedett.

Ekkor ugyanis a hadiforgalom miatt erősen igénybe vett szombathelyi vasútvonalon csak egy pár személyvonat járt, így valóban szükség is volt napi két járatra.

A másik MÁVAUT vonal Mosonmagyaróvár—Csorna—Lövő—Kőszeg vonal volt. A járatokat úgy indították, hogy Lövön találkoztak a kocsik, s így az átszállást biztosították. A járatok kihasználtságát ugyan erősen csökkentette az 1945. január 10-től Sopron—Szentgotthárd között bevezetett gyorsvonat, mely 8 óra 15 perckor indult Sopronból. Árpád típusú sinautóbusszal közlekedett, kedvező menetrendje sok utast vonzott, bár a legtöbben katonai nyílt parancsossal utaztak.

Minthogy ezeket a járatokat csak az idetelepült intézmények indokolták s nem a gazdasági élet, a nyugatra települő hivatalokkal együtt ezek az autóbuszok is velük távoztak.

Gáncs Lajos autóbuszaiból kettő a soproni huszárlaktanya romjai alá került. Kocsiszekrényük teljesen elpusztult. Többi kocsija valahol a honvédség szolgálatában veszett el. A felszabadulás után a megmaradt roncsokból kellett az új élet megindulásával autóbuszokat építeni.

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

A hegykői és sarródi halászsok szerződése a szovjet csapatokkal

(1945 augusztus)

Írta: Bárdosi János

1945-ben — a magyarországi halászható vizekkel egyetemben — a Fertő tó halászati jogrendszerében is lényeges változás következett be, mivel a 6700/1945 M. E. rendelet 2. §-a értelmében a természetes vizeken a halászati jog az államra szállt át. Addig ugyanis az 1835-ben megjelent vízjogról szóló törvény volt érvényben, amely szerint: „A vizek partja és medre a parti birtokos tulajdona és a parti birtoknak elválaszthatatlan alkatrésze.” (1835: XXIII. tc. 4. §.) Ezen alapult a 3 évvel későbbi halászati törvény, amely kimondotta: „A halászat joga a földtulajdon elválaszthatatlan tartozékát képezi és a meder tulajdonosát illeti.” (1888: XIX. tc. 1. §.)

A fentiek értelmében a címben említett községek halászhai 1945-ig egyrészt gróf Széchenyi Bálint uradalmi intézőségétől, másrészt az Esterházy hercegi hitbizomány gazdasági intézőségétől bérelték a halászható vízterületet, szerződésben meghatározott időre és területre szóló bérleti díj ellenében.

Az utóbbi uradalom Mexiko-pusztai intézősége még 1944. január 3-án is bérbe adta a hegykői halászsoknak; „... a Fertőszéplak és Hegykő község közös határának északnyugat irányban húzódó egyenes vonal által a neudegi csónakut és a Kőbokor közötti egyenes vonalat metsző vonalaktól nyugatra eső mexikói intézőség kezelésébe levő Fertőtó területének halászati jogát 1944. január hó 1-től 1945. március 31-ig terjedő időre azaz egy és egynegyed évre.”² A fenti területre vonatkozó bérleti idő hasznosára 600,— P volt, amit a halászsoknak a bérszerződés megkötése napján az intézőség pénztárába be kellett fizetniük.²

Amire e szerződés lejárt, megérkeztek a szovjet csapatok, s így a földbirtokosok uradalmi intézőségeivel újabb szerződések megkötésére már nem kerülhetett sor. Ettől kezdve a Fertő melléki községeknek nemcsak a halászhai, hanem egyéb lakói is hónapokon keresztül halászhak magánosan, kihalász módjára vagy kettesével összeállva a gazdátlanok vélt tóban. Ez bizonyos fokig

érthető, hiszen a hal- és vadfogási ösztön az emberiség évezredes öröksége, s ha mód és alkalom kínálkozik rá, nemcsak a kamaszodó gyerekek, hanem még a felnőttek is gyakorolják a tiltó rendszabályok ellenére is, hát még akkor, amikor ezek nincsenek érvényben.

Ebben az időben a halászoknak nem volt joguk kitiltani az „idegen”, konkurráló halfogókat a vízterületről, mivel bérleti szerződés hiányában ők is jogtalanul halásztak. Így tulajdonképpen hallgatólagos megegyezéssel az akkori inséges viszonyok között bárki halászhatott a tavon élelemszerzés céljából, eladásra ugyanis csak a legritkább esetben került sor. Ezen a helyzeten változtatnak azok az ideiglenes szerződések, melyeket a szovjet alakulatok parancsnokai a községek halászaival kötöttek.

E megmaradt szerződések bizonyítják, hogy a felszabadulás után hogyan indult meg újra a szervezett halászelet a Fertőn. 1945 augusztusában Hegykő és Sarród halászhai közvetlenül a szovjet katonai alakulatok parancsnokaival kötöttek szerződéseket a halászat megszervezése és gyakorlása ügyében. A halászok a katonai alakulatok részére szállították a halat, ahonnan a megállapított állami áron kívül cserébe élelmiszert is kaptak.

A szerződéseket orosz és magyar nyelven kötötték és az aláírásokon kívül a katonai alakulat, ill. a község pecsétjével is hitelesítették.³

Az alábbiakban előbb a hegykői, majd a sarródi szerződés teljes szövegét közöljük:

S z e r z ő d é s .

1945. augusztus 12-én mi alulírottak, egyik részről a 68406. tábori posta számú katonai alakulat képviselője, Onockij Fedor Ivanovics őrnagy, másik részről Zsugonits Ferenc a halászbrigád vezetője és Sopron vármegye Sopron járás Hegykő község halászbrigádjának négy tagja megkötöttük az alábbiakban részletezett szerződést:

1. A halászbrigád Zsugonits Ferenc vezetővel az élen 1945. VIII. 14-től megkezdti a Fertő-tóban a halászatot,

2. A háló és minden szükséges halászfelszerelés beszerzéséig a halászbrigád a rendelkezésére álló halászati eszközöket használja,

3. A halászbrigád semmiféle halászatra vonatkozó szerződést nem köt semmiféle szervezettel a 68406. tábori posta számú katonai alakulaton kívül, és a kifogott halállományt átadja a 68406. tábori posta számú katonai alakulat raktárának. Legalább 2—3 mázsa jóminőségű halat kell átadniok.

4. A 68406. táb. p. számú kat. alakulat kötelezi magát, hogy a hal értékét a megállapított állami árakon havonta kétszer kifizeti.

5. A következő élelmiszereket bocsátja rendelkezésre: 200 gramm vodkát vagy 100 gramm szeszt, 10 gramm dohányt, 600 gramm kenyeret vagy 400 gramm lisztet a halászati napokon és a kifogott halmennyiségtől függően 600 gramm cukrot havonta. A fenti élelmiszereket állami árakon bocsátja rendelkezésre a havonta kétszeri elszámolásos fizetés terhére.

6. Biztosítja a hal kocsifogatos elszállítását a kifogás helyétől a raktárig.

7. A szerződés három példányban készült. Életbe lép a 68406. tábori posta számú katonai alakulat parancsnokságának jóváhagyása napjától.

A fentiekben kötöttük meg a jelen szerződést.

A 68406. tábori posta számú katonai alakulat pecsétje és képviselője

A halászbrigád vezetője

Onockij őrnagy sk.
Zsugonits Ferenc sk.

1-3 Az eredeti szerződések a soproni Liszt Ferenc Múzeum néprajzi adattárában találhatóak.

A halászbrigád tagjai:

1. Kellner Sándor sk.
2. Kertész Lajos sk.
3. Horváth Lajos sk.
4. Zsugonits János sk.

A halászbrigád tagjainak személyes aláírási családneveit aláírással és pecséttel tanusítom:

Poczán (?) István sk.

Hegykő község előljárója

„Sopron vármegye Hegykő község” pecsétjével.

S z e r z őd é s.

1945. augusztus 31. napján.

Mi alulírottak, egyik részről a továbbiakban megrendelőnek nevezett 66887. tábori posta számu katonai alakulat képviselője Jeliszejev Alekszej Petrovics százados, másik részről a továbbiakban szállítóknak nevezett Heiner József Sarród községi lakos megkötöttük az alábbiakban részletezett szerződést:

1. Heiner József polgártárs kötelezi magát arra, hogy 1945. augusztus 31-től kezdődőleg halászatot szervez a közeli halastavakban, és a kifogott halállományt átadja a 66887. tábori posta számu katonai alakulatnak,

2. Az összes halászfelszerelést a szállító, azaz Heiner József polgártárs biztosítja,

3. Az átadott jó minőségű halért a 66887. tábori posta számu katonai alakulat Heiner József polgártársnak készpénzben fizet 12,50 P-t, (azaz: tizenkettő P 50 fillért) kilogrammonként,

4. Ezen kívül minden 100 (száz) kg kifogott halért a szállító a rendelőtől (66887. tábori posta számu alakulat) a következő élelmiszert kapja:

- a) 200 gramm vodka
- b) 600 gramm kenyér
- c) 10 gramm dohány

5. A jelen szerződésben alábbiakban meghatározott szállítandó mennyiség teljesítése esetén a szállító kap még kiegészítésképp 600 gramm cukrot havonta,

6. A szállító polgártárs kötelezi magát arra, hogy a 66887. tábori posta számu katonai alakulatnak 1945. szept., okt. és november hónapokban legalább 1000 (azaz egyezer) kg friss halat szállít minden hónapban,

7. A hal elszállítását a kifogás helyéről a rendelőhöz a 66887. tábori posta számu katonai alakulat biztosítja,

8. Jelen szerződés 1945. december 1-ig kötött. A szerződés megsemmisíthető, amennyiben a szállító vagy a rendelő a vállalt kötelezettségeket nem teljesíti.

A szerződés három példányban készült el.

A szerződést aláírták:

A 66887. tábori posta számu katonai alakulat
pecsétje és képviselője Jeliszejev százados sk.

Heiner József és
társai sk.

Ferencz Lajos bíró sk.

és „Sopron vármegye Sarród község” pecsétje

1945. augusztus 31-én.

A halászok szempontjából az alábbiak miatt volt előnyös e szerződések megkötése:

1. A szerződés megkötésével a halászatra illetékteleneket kizárhatták a tó vizéről.

2. A halászok újra csoportokba; *bokrokba*, *kötésekbe*, *bandákba*, az akkoriban meghonosodó új kifejezés szerint *brigádokba* szerveződhetnek s közösen dolgozhattak.

3. A kifogott hal eladásáról és elszállításáról nem kellett gondoskodniok, mivel azt a katonai alakulatok minden mennyiségben átvették és elszállították a megszabott állami áron.

4. A hal vételárán kívül a halászok olyan élelmiszerekhez is hozzájutottak, ami abban az időben csak kevesek számára adatott meg, mivel még a cserekereskedelmet űző ún. „feketézők”-nek is csak nagy ritkán sikerült ilyen élelmiszerekhez és élvezeti cikkekhez hozzájutniuk.

5. A sarródi halászokkal kötött szerződés 5. pontjából az is kitűnik, hogy a katonai alakulat parancsnoka tulajdonképpen természetbeni „célprémiumként” kiegészítésképpen ajánlotta fel havonta a halászoknak a 600 gr cukrot a szerződésben meghatározott halmennyiség szállítása esetén, ami akkorteljesen ismeretlen és szokatlan ösztönzési módszer volt. Bár a kifogott halmenynyiségtől függően ezt a cukormennyiséget havonta a hegykői halászoknak is kilátásba helyezték, de csak az elszámolások fizetés terhére, ami azt jelentette, hogy az átadott hal árából a juttatott cukor értékét levonták.

A fentebb leírt átmeneti időszak után 1946-tól kezdődően már az államtól bérelték a halászok a vízterületet, holdanként 1 kg halért, ill. ennek fogyasztási áráért, aminek összegét a Fertői Hal- és Nádgazdaságon keresztül, a Halászati Felügyelőséghez kellett befizetniük, mivel a területre vonatkozó szerződést vagy megállapodást is velük kötötték.

E megállapodás tulajdonképpen nem volt egyéb mint a Halászati Felügyelőség fennhatóságának elismerésével a halászok között létrejövő írásbeli meg egyezés a terület bérlésére, valamint a bérösszeg arányos fizetésére vonatkozóan.

Feltehetően a többi Fertő menti községben — és elsősorban a legtöbb halászt számláló Fertőrákoson — is hasonló módon indult meg a halászat 1945 második felében, ezekről azonban egyelőre nem állnak dokumentumok rendelkezésünkre.

A felszabadulási emlékmű Sopronban

Írta: Zakar János

Huszonöt évvel ezelőtt, 1945. április 1-én szabadult fel Sopron városa a német megszállás és a nyilas uralom alól. A szovjet csapatok április 4-re súlyos áldozatok árán az egész országot felszabadították. Megszűntek a háború borzalmai, a dolgozó nép kezébe vette a hatalmat, megkezdődhetett az újjáépítés.

Hazánk és városunk történetének ezt a sorsdöntő évfordulóját méltóan kívánta megünnepelni Sopron városa. Ezért a Városi Tanács még 1965. április hó 1-én, a felszabadulás 20. évfordulóján tartott ülésén határozatot hozott a 25. évforduló alkalmával köztéri szobor felállítására. Ennek a határozatnak az alapján indult meg az előkészítő munka.

1966. március 23-án az emlékmű helyéül a Május 1. tér és a Mátyás király utca keresztezésében, Kellner Sándor szobrának helyét jelölték ki, mert így mód nyílt rá, hogy a szobor előtt a Május 1. tér folytatásában olyan megfelelő felvonulási teret alakítsanak ki, ahol a jelentős állami ünnepélyek méltó keretek közt tarthatók meg.

A Városi Tanács felkérte a Képző- és Iparművészeti Lektorátust mint az ország közterein felállításra kerülő művészi alkotások intéző és elbíráló szervét, hogy a szobor megtervezése érdekében a szükséges lépéseket tegye meg.

A város a következő években — Kellner Sándor özvegyével történt megállapodás után — a Kellner-szobor új felállítása helyéül a volt Evangélikus Teológia

épülete előtti tér közepét jelölte meg, ahová azt a Műemlékfelügyelőség Soproni Építésvezetősége kegyeletes ünnepség keretében, szakszerűen áthelyezte. Így mind az újonnan felállítandó felszabadulási emlékmű, mind a Kellner-szobor elhelyezése megnyugtató megoldást nyert.

Sopron Városi Tanácsa indokoltnak találta a magasabb művészi nivó biztosítása céljából több művész felkérését tervpályázat benyújtására. A felkért művészek 1967. április 30-ig bemutatták elkészült tervezetüket, illetve a róluk készült makettekét. A pályaművek elbírálását 1967. május 11-én egy erre a célra összehívott zsűribizottság végezte el, s határozatuk eredményeképpen némi módosításokkal *Kiss Kovács Gyula* szobrászművész pályaművét fogadták el. Az emlékmű előtti díszemlvény (podeszt) architektúrájának és a felvonulási tér megtervezésének elkészítésére a Lektorátus *Medvedt László* építésmérnököt jelölte ki. *Medvedt László* felvette a kapcsolatot *Kiss Kovács Gyula* szobrászművésszel, és így a készülő figurális mű ismeretében fogott a tervezéshez.

A szobor végérvényes tervének birtokában a Városi Tanács felkérte a Képzőművészeti Alap Kivitelező Vállalatot a szobor bronzba öntésére. Egyidejűleg *Kiss Kovács Gyula* szobrászművésszel szerződést kötött a város a szobor 1 : 1 arányú gipszmodelljének elkészítésére.

A Városi Tanács által elfogadott és most már kivitelezése alatt álló szobor-terv egy hét méter magas betontalazaton (posztament) álló libbenő női alakot ábrázol, amihez a művész a görög mitológia Niké istennőjének alakját vette alapul. A szobor ugyanis a felszabadulást, a magyarság kétszer eltaposott szabadságharcának (1848-ban, 1919-ben) 1945-ben megvalósult győzelmét jelképezi. Ezért lebegett a művész szeme előtt Niké, a győzelem szárnyas istennője, akit azonban a mai kor szellemének és a mai művészeti irányzatnak megfelelően nem szárnyakkal, hanem a libbenő női alak könnyedén kiterjesztett karjainak kecses mozdulatával kívánt ábrázolni. A női alak ruháját dús redőkben lobogtatja a szél, a friss, a megtisztító, a felszabadulást hozó szél.

A szobor tehát szimbólum, ezért került a talapzatra felirat helyett csupán a három sorsdöntő évszám: 1848. 1919. 1945.

Gondoskodott a Városi Tanács a szobor díszkivilágításáról is, melynek megépítésére és felszerelésére a tervet az É. M. Győri Tervező Vállalat Soproni Tervező Irodája készítette el, a kivitelezést pedig soproni vállalatok végezték nagy gondossággal.

Jelentős társadalmi munka járult hozzá az emlékmű létrejöttéhez. Az É. M. Győri Tervező Vállalat Soproni Tervező Irodája negyvenezzer, az Állami Építőipari Vállalat százezer, a Soproni Köztisztasági és Útkarbantartó Vállalat ötvenezzer forint értékű társadalmi munkát végzett a felszabadulás évfordulója tiszteletére. Sopron mindent megtett annak érdekében, hogy az emlékmű méltóan hirdesse az eszmét, amit jelképez.

1970. március 27-re elkészült a térbukolat és a díszkivilágítás, felállították a szobrot, és 1970. április 1-én, a város felszabadulásának 25. évfordulóján ünnepélyesen felavatták.

A térburkolat és díszkivilágítás munkálatai idején a kedvezőtlen időjárás nagyon hátráltatta a munkát. Hóvihar, fagy, havaseső már szinte megghiúsította a határidő betartását, de a kivitelező vállalatok lelkes akarása – vasárnapi műszakok segítségével – úrrá lett a rendkívüli időjárás okozta nehézségeken, és április 1-én *Nagy Józsefné* könnyűipari miniszter jelenlétében lehullott a szoborról a lepel. Azóta hirdeti a magyar szabadságmozgalmak kiteljesedését, amit a fasizmus leverésével a Szovjetunió világraszóló győzelme hozott meg Magyarországnak is.

A soproni képzőművészeti élet alakulása 1968/1969-ben

Írta: Gáspárdy Sándor

A Soproni Szemle 1968. évi 2. száma foglalkozott több olyan képzőművészeti vonatkozású eseménnyel, amelyek Sopronban 1967 végéig számbavehetőek voltak. Az azóta eltelt két esztendőben sűrűn adódtak ismét feljegyezni valók. Az a korábbi megállapítás, hogy a fejlődésben való előrehaladás felismerhetőbb lesz a szervezeti élet reformja után, egyre inkább valóra válik. Az öt megyét magába foglaló szervezet nagyobb erkölcsi súlyával, irányításával, közös kiállításával többet nyújt az e területen élő képzőművészeknek, mint az egykori megyei szervezésű Munkacsoport. Tagjaival szemben bizonyos fokú színvonal felmutatásának igényével lép fel, ami a többet nyújtani akarás mindenkorú kovásza. Másrészről az évenként ismétlődő megyei felszabadulási képzőművészeti pályázat s az 1969-ben újólág felélesztett soproni nyári művésztelep munkájába való bekapcsolódás tette aktívabbá a város képzőművészeti életét és egyben az alkotómunka eredményét. A folyamat progresszivitása a hirtelen megélnékülő, önálló kiállítások rendezésében, az országos tárlatokon való többszöri részvételben s az alkotásokra szóló megbízások teljesítésében is megnyilatkozott. Erre az időszakra esik az első városi műteremlakás létesítése és átadása.

Történeti sorrendben a XI. Országos Képzőművészeti Kiállításon Sz. Egyed Emma és Renner Kálmán érmeit láthattuk. (Budapest, Műcsarnok, 1968. márc.) Az előbb említett szobrásznak ott kiállított s Szabó Zoltánról készített plakettjét a Művészet belső címlapján közölte. (1968. évf. 10. sz.) Sz. Egyed Emma érmei szerepeltek a fiatal művészek Stúdiójának budapesti jubileumi kiállításán, a szegedi Nyári Tárlaton és Giczzy János festő műveivel együtt Keszthelyen a Balatoni Kiállításon is. (Kovács Gyula: Studio 1958–68; Kovács Gyula: IV. Balatoni Nyári Tárlat, Művészet 1968. évf. 11. sz.) Újabb plakettjét, zögödi Nagy Imréről, a Művészet 1968. évf. 12. száma közli. Giczzy Jánossal még 1967-ben rendezett önálló tárlatokról pedig a Művészet 1969. évf. 1. száma és a SSz 1969. évf. 4. száma írt.

A TIT Sopron városi szervezete rendezésében, önálló kiállítás keretében Gáspárdy Sándor festő és Renner Kálmán szobrász mutatták be alkotásaikat a városi Festőteremben (1968 szept.). Az anyagot Győr város támogatásával Győrben is kiállították 1968 októberében. (Látóhatár 1969. 1. sz.; Rajztanítás 1968. 5–6. sz.; Pedagógusok Lapja 1968. nov.; Hogyan? 1968. dec.) Renner Kálmán több emlékérmét készített. Többek között az Országos Diáknapokra, a nemzetközi Casals gordonkaversenyre (Budapest, 1968), a nemzetközi Weiner Vonósnégyes és Brácsaversenyre (Budapest, 1968), a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójára. Elkészítette Győr város emlékérmét, valamint a „Szép

magyar beszédért" című érmet. Plakettjei közül néhányat a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, a szigetvári Vármúzeum és a bécsi Kunsthistorisches Museum őriz. A tahiti Gauguin múzeumba került Gauguin érme és az American Numismatic Society múzeumba (New-York) Toulouse-Lautrec-é. Éremművészeti munkásságáról angol, olasz, német és osztrák folyóiratok számoltak be. Vadonné Perényi Irén festőművész a párizsi Salon International-ban évente állított ki alkotásaiból. Munkáiért 1967-ben a Szépművészetek érmével tüntették ki. (Salon International des Beaux Arts 1967.) Szabó Alajos grafikus megnyerte Győr város címerpályázatának első díját, ezt követően Pécs város címerpályázatán is az első díj részese lett.

Az 1969. év elején Szakál Ernő szobrászművész restaurátori munkásságáért Munkácsy-díjat kapott. Nagyszabású restaurátori munkájának, a visegrádi vár vörösmárvány kútjának helyreállítása után jelenleg a siklósi vár gótikus erkélyének restaurálásán dolgozik, amit a falkutatásnál előkerült és az erkély töredékeként azonosítható számos gótikus faragvány tett lehetővé. Ez Magyarországon egyetlen gótikus erkélye. Szakál Ernő Héjj Miklóssal együtt a nemzetközi művészettörténeti kongresszus alkalmából a visegrádi Salamon toronyban kiállítást rendezett a Mátyás korabeli, európai hírű és rangú kőfaragó művészet legbecsesebb alkotásaiból. A fellelt töredékek alapján bemutatta a visegrádi Herkules-kút tőle származó elméleti rekonstrukcióját is.

1968-ban nem volt városi képzőművészeti kiállítás Sopronban. Helyette 1969 márciusában rendezték meg a soproni képzőművészek tavaszi tárlatukat. Ezen a kiállításon 16 alkotó 70 művét (48 kép és 22 plakett) állították ki. Az 1969. évi megyei felszabadulási képzőművészeti pályázaton Giczy János festő nagydíjat, Sz. Egyed Emma szobrász érmével különdíjat nyert. Május végén leplezték le Sz. Egyed Emmának Ferenczi Jánosról készített domborművét, annak a háznak a falán, amelyben a soproni munkásmozgalmi mártírja egykor lakott (Újteleki u. 54.). Ugyancsak a tavaszi időszakban rendezte a megyei Pedagógus Szakszervezet győri kiállítását, amelyen több soproni pedagógusfestő vett részt. Így: Békés Imre, Gáspárdy Sándor, Giczy János, Kozák János, Szarka Árpád, Rázó József, Tóthné Lándori Angéla, Sz. Egyed Emma és Szőke Ernő. Ezt követően nyílt meg az V. Országos Pedagógus Képzőművészeti kiállítás a debreceni Déry Múzeumban. Itt Gáspárdy Sándor, Giczy János és Sz. Egyed Emma alkotása voltak láthatóak. Szabó Alajost Pécs város tanácsa megbízta a „Pro Sophiane” emlékérem, Sopron városa pedig Sopron város új címerének elkészítésével. Ugyanakkor Békés megye címerpályázatának III. díját nyerte el. Június elején került sor Kozák János festő olajképeinek és grafikáinak önálló tárlatára a Festőteremben. (Kisalföld, 1969 jún.)

A nyári időszak kiemelkedő eseményeként, ötévi szünet után, újra benépesült a soproni nyári művésztelep, amelyet a Megyei Tanács 40 000 Ft hozzájárulással hívott életre. A telepen hat héten át 30, a megyéből és az ország más tájairól érkező festőművész és szobrászművész tevékenykedett. Munkásságukról kiállításon számoltak be. (Kisalföld, 1969 július) Giczy Jánosnak az év szeptemberében Budapesten, a Fényes Adolf teremben rendezett kiállítást a Műcsarnok, amelyet még néhány városba vittek el. Erre a hónapra esett az Észak-dunántúli Területi Szervezet IV. képzőművészeti kiállítása a tatai Művelődési Központban. Az öt megye képzőművészeinek együttes tárlatán Gáspárdy Sándor, Giczy János, Sz. Egyed Emma és Renner Kálmán alkotásai képviselték Sopront.

A képzőművészeti élet szempontjából mozgalmas esztendő záróeseményeként Rázó József festő mutatta be gyűjteményes kiállítását a Festőteremben.

MEGEMLEKEZÉSEK

Dr. Manninger Rezső

1890 – 1970

1970. február 4-én, életének 80. évében meghalt dr. Manninger Rezső kétszeres Kossuth-díjas akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia volt alelnöke, az Állatorvostudományi Egyetem volt tanszékvezető egyetemi tanára, akit a Magyar Tudományos Akadémia, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium és az Állatorvostudományi Egyetem saját halottjának tekintett. Elhunytával igen nagy veszteség érte a magyar tudományos életet, a hazai és a nemzetközi állatorvostudományt. A magyar tudományos élet és ezen belül az állatorvostudomány olyan kimagasló alakját vesztette el, akinek munkássága mintegy 6 évtizeden át meghatározó jelleggel nyomta rá bélyegét az állatorvostudomány fejlődésére. A mai állatorvosnemzedék felejthetetlen tanítómestere volt. 1928-ban megszervezte az Országos Állategészségügyi Intézetet és ennek 15 éven át történt irányításával megszabta az állatok fertőző betegségeinek leküzdésére szolgáló bázis-intézmény fejlődési irányát.

Manninger Rezső 1890. július 7-én született Sopronban. Bár nem volt szentimentális és lokálpatrióta, magát mindvégig soproninak tartotta. Gimnáziumi tanulmányait 1900/01–1907/08 között a soproni liceumban (ma: Berzsenyi Dániel Gimnázium) végezte jeles eredménnyel. 1908-ban színjeles eredménnyel tett érettségi vizsgát. Az iskolában működött Magyar Társaságban VIII. osztályos korában „Csokonai és a Lilladalok” című értekezésével szerepelt. Az év végi irodalmi pályázaton „Kleanthes himnusza Juppiterhez” című műfordítása díjat nyert. VIII. osztályos korában az iskola Ének- és zenekörének főjegyzője volt. Régi licista-, majd egyetemi barátjával, a ma is Sopronban élő dr. Raiger Alfréd ny. városi főállatorvossal együtt egyetemi éve alatt is tevékenykedett a zenekarban.

Az akkori Állatorvosi Főiskolán kimagasló eredménnyel végezte tanulmányait és 1912-ben kitűnő jelzésű állatorvosi oklevelet szerzett. A Főiskola akkori világhírű professzora, Hutyra Ferenc hívta meg tanszékére, ahol néhány évig gyakornok volt, majd 1914-ben „summa cum laude” állatorvosdoktori diplomát kapott. Ezután szakmai és tudományos pályája meredeken ívelt felfelé. 1916-ban tanársegéd, 1917-ben adjunktus és már 1918-ban magántanár lett. 1921-ben ny. rk. tanári címet és jelleget kapott. 1923-ban ny. rk. tanárrá, 1927-ben pedig a járványtan nyilvános rendes tanárává nevezték ki. Ezt a tanszéket 1963-ban történt nyugugalomba vonulásáig megszakítás nélkül vezette.

A Magyar Tudományos Akadémiának 1927-ben lett levelező, majd 1939-ben rendes tagja. 1953–56 között a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudo-

mányok Osztályának elnöke, 1958-ban az Akadémia elnökségi tanácsának tagja volt, 1960–67 között pedig az Akadémia egyik alelnöki tisztségét töltötte be.

Főbb munkái: „A szárnyas baromfi fertőző és parazitás betegségei”, az „Állatorvosi mikrobiológia és immunitástan”, valamint az „Állatorvosi Belgyógyászat” I. (Fertőző betegségek) kötete, amelyek közül az utóbbinak bővített kiadása német, angol, orosz, francia, olasz, spanyol, szerb, szlovák, lengyel, kínai nyelven, esetenként több kiadásban is megjelent. Több mint 100 saját kutatáson nyugvó dolgozata jelent meg idegen nyelven és több mint 200 dolgozata magyarul. Saját és a munkatársai közleményei az állatorvosi járványtan,

immunitástan és bakteriológia csaknem valamennyi területét felölelték, és több tekintetben nemcsak itthon, hanem külföldön is irányt mutattak.

Szorosan vett szakmai irányító szerepén túlmenően jelentős szerepet vállalt hazánk társadalmi szervezeteinek a vezetésében is. Elnöke volt a Magyar Agrártudományi Egyesület Állatorvosok Társaságának, 12 éven át a Magyar Mikrobiológusok Társaságának, 1947–1967 között az Országos Állategészségügyi Tanácsnak. A Hazafias Népfront Országos Tanácsának 1954–1968 között volt tagja. A több mint fél évszázados kimagasló tudományos és társadalmi tevékenységének elismeréséül a Kossuth-díj első fokozatát kétszer, a Magyar Népköztársaság Érdemrendje IV. fokozatát és a Munka Vörös Zászló Érdemrendjét kétszer ítélték oda neki. Tulajdonosa volt az Akadémia Aranyérmének is és Ő kapta a Hutyra-émlékérem első példányát.

Ennek a csak vázlatosan ismertetett életpályának nemcsak hazánkban, hanem külföldön is megmutatkozott az elismerése. Nemcsak könyvei, hanem szá-

mos nemzetközi tudományos ülésen való szereplése is ismertté tették nevét, munkásságát. 30 éven át képviselte Magyarországot a Nemzetközi Állategészségügyi Hivatalban, melynek egy ízben elnöke, két periódusban pedig az intéző bizottság tagja volt. A külföldi tudományos világ azzal fejezte ki az iránta tanúsított elismerését és tiszteletét, hogy a Német Mezőgazdasági Akadémia, a Leninről elnevezett moszkvai Össz-szövetségi Mezőgazdasági Akadémia, a francia Orvostudományi Akadémia, a francia Állatorvostudományi Akadémia és a Lengyel Tudományos Akadémia levelező, a Csehszlovák Tudományos Akadémia rendes, a Csehszlovák Mezőgazdasági Akadémia, az Állatorvosok Világszövetsége, az angol Royal College of Veterinary Surgeons, a Bolgár Tudományos Akadémia, a Lengyel Állatorvosok Tudományos Társasága és a Görög Állatorvos Egyesület tiszteleti tagjának választotta. A lipcsei Karl Marx Egyetem Állatorvostudományi Karának, a budapesti Állatorvostudományi Egyetemnek, a bécsi Állatorvosi Főiskolának és a thessalonikii Aristoteles Egyetem Állatorvosi Karának tiszteletbeli doktora, a madridi Egyetem Állatorvostudományi Karának tiszteletbeli tanára volt. Halála napján kapta meg a Bolgár Nemzetgyűlés Elnökségétől a Ciril- és Method-rend I. fokozatát.

Manninger Rezső Sopronból származott és a liceum padjaiból kimagasló tudományos és társadalmi rangra jutott el. Ha elindulását az átlagosnál kevesebbet is emlegette, a Sopronban rendezett állatorvosi szaküléseken mégis mindig szívesen vett részt és örömmel vállalt előadást. S ilyenkor sopronivá vált és mindig meglátogatta soproni barátait.

Emlékét kegyelettel őrzik: az egész tudományos világ, a magyar állatorvosi kar, továbbá a soproniak és a volt licisták.

Szabó István

Radó Ferenc

1913 – 1970

Vaskos köteteket tölthetnének meg azok a riportok, cikkek, melyeket szülővárosa napjairól, gondjairól, terveiről, életéről leírt. Február első hetére is sűrűn sorakoztak a tanácskozások, értekezletek, üzemlátogatások előjegyzési naptárában. Velem hétfőre tervezett egy időszerű riportot Sopron idegenforgalmáról. Azután Budapestre utaztam – és ott olvastam a fővárosi lapokban a hírt: Radó Ferenc újságíró jaunár 29-én tragikus hirtelenséggel elhunyt.

Sopronban született 1913. szeptember 9-én. Édesapja tanító volt, gyermekkorában magába szívta már városának szeretetét. Iskoláit Sopronban, Győrött és Bécsben végezte. Megszerezte a tanítói oklevelet, majd külön engedéllyel elvégezte a Zeneakadémiát. 1934. szeptember 2-án lépett először a katedrara; játékos kedvvel, ifjú szívvel együtt énekelt, játszott a fiatalokkal. A „Sopronvármegye” és a „Soproni Újság” sportrovatában lelkes hangú cikkeket írt kedvenc csapata, a SFAC szerepléséről, azonkívül színikritikával, riportjaival ráirányította a figyelmet a kulturális élet egy-egy eseményére.

Sokan vallják a mai negyven – ötvenévesek közül, hogy ő szerettette meg velük a magyar népdalt, az éneklést. Radó Ferenc nevéhez fűződik a soproni „Nyilvános Énekóra”-mozgalom megszervezése, mely hosszú éveken át sikeresen ellensúlyozta a Volksbund befolyását, míg azután 1944 márciusában a Gestapo utasítására be nem szüntették az összejöveteleket.

Nehéz, vészterhes idők következtek Sopron számára: német megszállás, gettó és tömeges elhurcolások, nyilas uralom, pusztító bombatámadások. A Gestapo számára ő sem volt közömbös – „behívták” és a „Márciusi Front” tagjai felől faggatták. 1944. november 23-án Nemeskoltára hívták be munkaszolgálatra, innen egy hónappal később máshova vezényelték, majd 1945 márciusában Fertőszentmiklósról került, ahonnan sikerült megszöknie. Nagylozson, családjá körében érték a felszabadító szovjet csapatok.

Tagja lett a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Pártnak, melynek egy időn át a városi titkárhelyettesi tisztségét töltötte be. Ott volt a helyi demokratikus sajtó bölcsojénél és az „Új Sopron” c. lap szerkesztő bizottsági tagjaként harcolt, agitált szeretett városa sorsának jobbra fordításáért. Felelős szerkesztője lett a „Színházi Fecsegő” és a „Színház” című hetilapnak, majd egy időben a „Soproni Újság” belső munkatársaként dolgozott. Igazi közéleti emberként időt, fáradságot nem ismervé munkálkodott a város felemelésén. Delegáltak a népbíróságba, segítette az irodalmi kör újjászervezését, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége Soproni Csoportjának főtitkárává választották. Ott volt a felszabadulást követő városi közigazgatási testületben, majd az ideiglenes tanácsban, míg 1950-ben a tanács rendes tagjává választották meg. Nyolc évig volt tanácstag, közben egy esztendőn át a végrehajtó bizottságban munkálkodott.

1963 februárjában, majd 1967-ben ismét beválasztották a tanácsba, ahol a művelődési állandó bizottságban tevékenykedett. Több cikluson át részt vett a Hazafias Népfront városi elnökségének munkájában. Sokrétű társadalmi elfoglaltsága mellett hű maradt a katedrához, a tanítóképző intézet ének- és zene-tanára lett, igazgatója volt a Színház utcai általános iskolának, míg 1961-ben felkérésre elvállalta a „Kisalföld” c. megyei lap munkatársi tisztségét és 1966 óta a lap soproni főmunkatársaként dolgozott.

Lehetne még folytatni a felsorolást: énekkari karnagy, az ellenforradalom utáni években úttörővezető, a sportmozgalom lelkes támogatója. A felszabadulás óta részt vett a munkásmozgalomban, tagja volt a Magyar Szocialista Munkás Pártnak. 1953-ban kapta meg a „Szocialista kultúráért” érdemérmet, majd 1959-ben miniszteri elismerő oklevelet, 1966-ban a KISZ KB dicsérő oklevelét, majd egy évvel később a KISZ érdemérmét.

Életvidám emberként tisztelték barátai, ismerősei. Szerette a pezsgő zsi-bongást, az újat formáló, szebbéért lelkesedő fiatal teremtő kezdeményezést.

Könyörtelen volt a sors, amikor gazdag életútjának delén, teremtő – formáló ereje teljében megfosztotta attól, hogy a sok-sok szépen, újon együtt örvendjen azokkal, akikkel mindezekről tervezgetett.

A pusztító világégés utáni évtizedekben újjászülető Sopron utcáiban, kirándulóhelyein megannyi új létesítményén Radó Ferenc a közéleti újságíró le-törőlhétlenül otthagya alkotó kezének nyomait.

Boronkai Pál

1897—1970

Az elmúlt hónapok járványos időszakában, 1970. január 21-én hirtelen eltávozott körünkből Boronkai Pál nyugalmazott városi főmérnök, a Magyar Hidrológiai Társaság tiszteletbeli tagja, a soproni csoport elnöke, a soproni Városszépítő Egyesület alelnöke, az építőipar kiváló dolgozója.

Amikor barátai kórházi ágyához siettek, a hivatalos értesítés már közölte a megváltozhatatlan tényt, hogy Boronkai Pál nem térhet többé vissza közénk. Sírjánál sokan átélték gondolatban Sopron városának fél évszázados, küzdelmes történetét. A nyitott sír a meghalt emlékéért és az élő város elszárguló évtizedeit idézte. Régi soproni iparoscsalád gyermeke volt. A nagymúltú Széchenyi István reáliskolában szerette meg a matematikát és a műszaki gondolkodást. 1921-ben befejezte tanulmányait Budapesten, a Műegyetemen. Külföldi utazások, tapasztalatszerzések után Sopron városának alkalmazottja, 1922-től 1962-ig, 40 éven át közvetlenül intézte a város műszaki ügyeit. Sőt még egy évtizedig — nyugdíjaztatása után is — haláláig dolgozott szeretett munkahelyén. Műszaki tevékenységét két világháború rombolásai kísérték. Gyenge fizikumra arra készítette, hogy tudással, szorgalommal pótolja a mozgékonyágát, a közéleti nyilvánosságát. Már az I. világháború utáni években megjelentette műszaki tárgyú cikkeit, és főleg a Soproni Szemle hasábjain rögzítődtek akkori elgondolásai, városrendezési elképzelései. A 30-as évek közművesítési problémái teljes energiáját igénybe vették.

1945 után a majdnem teljesen elpusztított, szinte reménytelen helyzetben lévő Sopront kellett újjáépíteni. A megszokott régi munkatársak és szakemberek meghaltak, ill. eltűntek. Boronkai Pálra nehezedtek azok a hagyományos köteleességek, amelyek a felszabadulás utáni időszakban fokozott mértékben jelentkeztek. Az újjáépítés legnehezebb évtizede után folytatta műszaki irodalmi tevékenységét. Feldolgozta Sopron vízellátási kérdéseit.

1960-ban elemezte az újjáépítés műszaki tapasztalatait. A bombázások, közművesítések, alapozási munkák feltárták Sopron város különleges talajviszonyait, és e műszaki feladatok megoldása érdekében szervezte a MTESZ és a MHT soproni csoportjának szakembereivel az altalajviszonyok feltárását, kutatását és dokumentálását. Sopronban először készült egy olyan hossz- és keresztmetszet szelvény a város altalajviszonyairól, mely lehetővé tette a műemléki helyreállítások nagymértékű kibontakozását. 1963-ban elkészült a soproni Várkör homlokzatkialakítási tervezete. 1965-ben a nagy árvizek időszakában az árvízvédelmi feladatok megoldását és végrehajtását dolgozta ki teljes részletességgel. Tapasztalatait összefoglaló tanulmány keretében ismertette. 1966-ban megírta a soproni Petőfi Színház műszaki vonatkozású építészeti-történeti előtanulmányát. Sokat törődött a város köztisztaságával, és tevékenységével irányt mutatott a hasonló adottságú városok köztisztasági problémáinak rendezéséhez. A város vízellátási, szennyvíztisztítási kérdéseit állandóan figyelte és időt szakított arra is, hogy bekapcsolódjék a Fertő tavi regionális terv kialakításába.

Eletének megértéséhez és munkájának értékeléséhez hozzá tartozik a légkör, mely Sopron városával és helyzetével harmonikusan összefügg. Munkáját

és életét a soproni hagyományok tisztelete és szeretete irányította. A napi munka elvégzése mellett környezetének és embertársainak kisebb-nagyobb gondjai is foglalkoztatták. A rossz esővízelvezető csatorna, az elhanyagolt utcai csatornarács, a szerteszét heverő szemét, a szeretett város minden műszaki baja és gondja nap mint nap arra készítette, hogy ha kellett, hatósági keretek közt intézkedjék a panaszok és problémák felszámolása érdekében. Hosszú élete folyamán szülővárosa felfedte rejtett mélységeit és elfelejtett értékeit. Tagja volt a Műemléki Albizottságnak. Személyes kapcsolatait felhasználta arra, hogy országos szaktekintélyek tárgyalják és elemezzék a város műszaki problémáit. Fiatalos lelkesedéssel vállalta a több mint száz éves múltra visszatekintő Soproni Városszépítő Egyesület alelnöki tisztségét.

1968-ban befejezte a „Soproni közművesítés története” című tanulmányát. Ezt a tanulmányt barátai most készítik elő kiadásra. Kívánatos lenne e mű szélesebb körben való ismertetése. Amikor még életében e munkájának egy-egy részletét ismertette velünk, érdekesen nyilatkoztak meg azok a közgazdasági adottságok, amelyek a mindenkori társadalom gondolkozásmódjával és osztályhelyzeti szempontjaival szorosan összefüggnek.

Szomorúsággal állapítható meg, hogy munkáját saját városában igazi elismerés alig kísérte. A két világháború világgazdasági problémái súlyos helyzet elé állították azt a társadalmat, amelyben élt. A felszabadulás utáni lehetőségek és fejlődési irányelvek már csak életének alkonyát befolyásolhatták. Hálás köszönettel adózott a Magyar Hidrológiai Társaság Elnökségének, amikor tiszteleti tagságának okiratát átvehette. Utolsó éveiben ez a megtiszteltetés adott számára munkakedvet és életörömet.

Hosszú munkás élete után a sírjánál elhangzott búcsúztatók gazdag tevékenységére tettek utalást, s a jelenlevők érezték, hogy az életben maradottakra hárul az a kötelességvállalás, melynek fél évszázadon át hű teljesítője volt. Barátai számára még az a lehetőség sem adatott meg, hogy özvegyének sorsát megkönnyítsék, mert 1970. március 16-án Ő is követte élettársát a halálban.

Garád Róbert

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Aus dem Inhalt:

- Szita, Szabolcs*: Alexander Kellner, Mitorganisator internationalistischer Truppen in der sowjetrussischen Revolution
- Lángh, Alfred—Pettenkofer, Ladislaus*: Die Ödenburger Weinkultur von 1945 bis heute
- Kárpáti, André*: Gesundheitswesen von Stadt und Komitat Ödenburg im Jahre 1945. II. Teil
- Hiller, Stefan*: Beiträge zur Geschichte der Ödenburger Universität im letzten Vierteljahrhundert
- Nagy, Alp r*: 20 Jahre „Franz Liszt“ Gesangchor der Ödenburger Pädagogen
- Gyulay, Zolt n*: Die letzte Alchimistenwerkstatt und die erste Atomspaltung in Ödenburg
- Gar d, Robert*: Ödenburger H user, Sorgen, Denkmalschutzarbeiten
- Lovas, Gyula*: Autobusse in Soprons Strassen. II. Teil

MUNKATÁRSAINKHOZ!

  kéziratokkal kapcsolatos kívánságaink:

1. Csak nyomdakész kéziratokat fogadunk el. (Szabványos  vpap ron,  r g ppel, kettes sortávolsággal, 3 cm-es lapsz llet. Az idézetek központozását, a korhű szövegek helyesírását pontosan jelölni kell. Csak egyszeres kiemeléseket alkalmazunk, a d lt szedés egyszeri aláhúzásával. A kiadó a korrektúrában történt szerzői változtatások, pótlások költségeit a szerzőre hárítja.)

2. A lapalji jegyzeteket külön lapra  rj k, a legszükségesebb könyvészeti adatok pontos megjelölésével. A rövid lapalji jegyzeteket zárójelbe téve a szövegbe dolgozzuk bele. (Pl.: SSz. VII, 39.)

3. Minden tanulmányhoz szíveskedjenek rövid német nyelvű összefoglalót is adni.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24  v terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.)  s minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a lev lk zbesit k útján.

Előfizetési csekksz mmlasz m: egyéni 61.280, k z leti 61.066

(vagy átutalás az MNB 8. sz. fi kn l vezetett egyszámlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-t l) a szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Ára: 16,—

INDEX: 25.915

40 SZÁM

SOPRONI SZEMLE

XXIV. ÉVFOLYAM

1970.

3. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat
Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDELY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KAROLY, GAL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS *technikai szerkesztő*, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár*, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkesztí:
MOLLAY KÁROLY

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>A szerkesztő:</i> In memoriam Andreae Csatkai	193
<i>Zádor Anna:</i> Csatkai Endre művészettörténeti munkássága	194
Csatkai Endre: Régi soproni kereskedőcégek	201
<i>Váczy Péter:</i> Karoling művészet Pannóniában: A Cundpald-kehely. I. rész	210
<i>Hiller István:</i> Haladó egyetemi diákmozgalmak a felszabadulás előtt (1933—1945.) I. rész	224
<i>Szabó Kálmán:</i> A soproni Városi Könyvtár története	236
<i>Lengyel Alfréd:</i> Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól	242
<i>Nagy János:</i> Az 1945. évi földreform-rendelet végrehajtása Sopron megyében	248

Helytörténeti adattár:

<i>Soproni József:</i> Jacques F. Carabin belga festő olajfestménye Sopronról	253
<i>Huszár Lajos:</i> A pankart (Részlet Sopron középkori pénztörténetéből)	253
<i>Mikó Sándor:</i> A tanító Sopron vármegyében a XVIII. század második felében	260
Csatkai Endre: Mi lett a sorsa a soproni 1848-as fegyvereknek?	263
Csatkai Endre: Széchenyi István halotti emléke	264
<i>Szerecz Imre:</i> Horváth József Munkácsy-díjas festőművész diákkorából	265
<i>Fried István:</i> Csehországi híradások az egykori Sopron városról és megyéről	266
<i>Mikó Sándor:</i> „... ha továbbra is így Sanyargattatunk még itt is Francia Ország h Lészen”	270

Megemlékezések:

<i>Domonkos Ottó:</i> Csatkai Endre (1896—1970)	273
Csatkai Endre: Mihályi Ernő (1887—1969)	278

Sopron kulturális élete

<i>Domonkos Ottó:</i> Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról	280
---	-----

Soproni könyvespolc

<i>Környei Attila:</i> A Megyei Könyvtár dokumentumkötetei az 1917—1919-es forradalmi időszak megyei sajtójából	284
<i>Fogarassy László:</i> Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság	285
<i>Mollay Károly:</i> Festschrift für Heinrich Kunnert	286
<i>Mollay Károly:</i> Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár	287
<i>Mollay Károly:</i> Buzás Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert	288

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXIV. ÉVFOLYAM

1970

3. SZÁM

IN MEMORIAM ANDREAE CSATKAI

A Soproni Szemlének újjászületésétől, 1955-től fogva 1970. március 12-ig volt szerkesztője Csatkai Endre. Életműve és emléke előtt tisztelgünk, amikor folyóiratunk ez évi harmadik és negyedik számában közzéteszük hátrahagyott helytörténeti írásait és irodalmi munkásságának bibliográfiáját, művészettörténeti, múzeológusi és helytörténetirői munkásságának méltatását, valamint munkatársaink olyan tanulmányait, amelyek tárgyuknál fogva Csatkai Endre kutatási területeihez kapcsolódnak. Mindezzel egyúttal a soproni helytörténetírás még megírandó története számára is kívánunk adalékot nyújtani.

Legméltóbb tiszteletadásunk azonban az lesz, ha folytatjuk és tovább fejlesztjük a Soproni Szemle célkitűzéseinek megvalósítását. Ehhez kéri a Soproni Szemle minden barátjának támogatását

A SZERKESZTŐ

Csatkai Endre művészettörténeti munkássága

Írta: Zádor Anna

Évtizedeken keresztül úgy élt közöttünk, mint a hazai művészettörténet, főleg azonban a soproni művészettörténet egyik legfőbb megtestesítője. Személyében egyesítette a kutató és a tudós, a gyűjtő és a muzeológus, az ismeretterjesztő és az oktató minden vonását. Kevesen voltak, akik a hazai művészettörténet művelőivel oly széles körben tudtak volna kapcsolatot tartani, öregekkel és fiatalokkal, régiekkel és frissen e területre jöttekkel a baráti hangot megtalálni. Békés és derűs egyénisége harciassá vált egy-egy ügy érdekében, de ügyes diplomata is volt, aki sohasem fáradt el a meggyőzés és a megnyerés nehéz munkájában. A helyesnek tudott álláspont érdekében egyszerre volt hajlíthatatlan és bölcsen konciliáns.

Mindezt elsősorban sok küzdelmet kiállt, szerencsés természetének köszönhetően, de ezeken az alkati sajátságokon kívül nagy része volt munkája eredményességében tehetsége sokféleségének, szellemi adottságai szerencsés együttesének. Egyike volt a keveseknek, aki a régi humán értelemben – azaz az emberközpontú társadalomtudományok megannyi oldaláról – közelítette meg elsődleges tárgyát, a képzőművészeti alkotást. De egyaránt jártas volt a zene- és a színháztörténet terén, élete végéig lelkesen és nemcsak a maga örömeire foglalkozott zenével, sokat és jól zongorázott, mindvégig gyarapította egyéni szempontjai szerint válogatott, nem mindennapi értékű lemezgyűjteményét. Ugyanilyen alapos készséggel rendelkezett az irodalomtörténet, elsősorban a magyarországi terén, beleértve az irodalom minden ágát, folyóiratokat, emlékiratokat, levelezéseket, amelyek kedvelt témái közé tartoztak. Teljesen otthonos volt a Dunántúllal szomszédos területek ránk vonatkozó vagy történelmünk számára hasznosítható irodalmával és káprázatos emlékezőtehetsége révén – amihez mindvégig friss asszociáló képessége járult – ez a nagy anyag az ő fejében mindig felhasználásra készen állott a felmerült kérdés megoldására. Hogy évtizedeket töltött lankadatlan levéltári és hírlaptári kutatásokkal, hogy a kutatásai szempontjából őt érdeklő művészeti anyag formai és minőségi tulajdonságai terén ugyanolyan kitűnő emlékezőtehetséggel rendelkezett, mint az adatok felhasználása terén: műveinek ismerője számára természetesnek tűnik. Mégis meg kell említeni, hogy produktivitásának ezt a rendkívüli bőséget, kicsire-nagyra kiterjedő figyelmét, a látszólag csekélyhez és kicsihez számos érdekes vonatkozást fűzni tudó képességét valahogyan összetevőire bontsuk és körvonalazzuk ezt a nagyon speciális és mégis egyetemes igényű, erősen hazai gyökerű, de a közép- és kelet-európai vonatkozásokat mindig teljes egységben érzékeltető szemléletet, amelyet munkásságában mindvégig alkalmazott, módszerét egyre csiszolva és továbbfejlesztve hosszú élete során.

Nehéz körülményei, főleg fiatal korában sok gondot okozó egészségi állapota mint sarkalló erő dolgoztak közre abban, hogy mindenben úrrá legyen, elérje, amit szeretne: elsősorban szűkebb pátriájának, Sopron és környéke indulásakor még alig feltárt és felfedezett művészetének, művelődéstörténetének feldolgozását. Ebben egyetemi tanulmányai és az utána következő évek is segítettek, noha a külső körülmények inkább arra vallának, hogy elejétől világos célja érdekében mindenfelől akadályokkal kellett megküzdenie. Elsőként a budapesti egyetemre iratkozott, de csakhamar eltanácsolták a művészettörténet szakról, mint nem megfelelő képességűt, ami az akkori egyetemi előíté-

leteknek egyik jellegzetes, sajnos, nem egyetlen példája. Tanulmányait magyar-német szakon folytatta tovább, de a létfenntartásért folytatott küzdelem súlyos betegséget váltott ki, amelynek következtében hosszú időre abba kellett hagynia rendszeres tanulmányait. Annál többet olvasott, sőt írt ezalatt: már 1917-ben jelenik meg a Sopronvármegye című lapban programadó kis cikke.¹ 1920-tól, alig helyreállott egészséggel, a bécsi egyetemen tanult tovább. Itt a művészettörténet legjobbjaival hallgathatta, Dvorakot és Strzygovskit, Schlossert és Tietzet. Talán ez az értékes és érdekes sokféleség – ami különösen megfelelhetett Csatkai adottságainak – okozta, hogy egyik tudós szoros követőjévé sem vált, de mindegyiktől sokat tanult. Ősztönös próbálkozásai kezdtek módszerré szilárdulni, noha mindvégig nem vált valamely kikristályosodott módszert tudatosan követő és ahhoz mereven alkalmazkodó kutatóvá. Mindvégig a konkrét anyag, az éppen soron következő téma döntötte el, hogyan dolgozza fel azt. A művészettörténeti képzésen kívül zenei történeti érdeklődése kapott Bécsben erős tápot és maradandó szempontokat, ugyancsak itt került kapcsolatba a magyar emigráció számos tagjával, elsősorban írókkal. E kapcsolatok életre szóló barátságá alakultak: kevés embernek volt oly sok és oly sokféle barátja, mint Csatkai Endrének.

Számos nehézség után visszakerült a pesti egyetemre, ahol 1925-ben doktorált Kazinczy és a képzőművészetek című, máig alapvető, de sajnos kéziratban maradt munkájával. Kazinczy mindvégig kedvenc témája volt, ezekben az írásaiban csakúgy, mint a következő évek nagyszámú rövidebb lélegzetű dolgozatában, újságcikkeiben, kisebb tanulmányaiban a művészettörténeti, színház-történeti és zenei történeti témákat olyan művelődéstörténeti komplexitással dolgozta fel, ami ezeknek a jórészt feledésbe merült írásoknak akkor is súlyt kölcsönözne, ha bennük nem alakult volna ki sajátos módszere. Több művelődéstörténeti tanulmánykötetet lehetne összeállítani belőlük olyan tág perspektívákkal, amelyek messze túlmutatnak a Sopron és környékét jelentő földrajzi határokon.

Az ilyképp jól megalapozott kezdethez szerencsés fordulatként járult a kismartoni Wolf-múzeummal való kapcsolata. Ez a múzeum akkor Közép-Európa legnagyobb (a háború után jórészt szétszóródott) magángyűjteménye volt, amelynek gyarapítását, szakszerű feldolgozását és állandó kiállítás jellegű elrendezését (több mint 20 helyiségben) Csatkai végezte. De ami ennél talán még fontosabb: a nagyműveltségű gyűjtő házában a kor legjobb szakértői, a szellemi élet európai és Európán kívüli legjobbjai fordultak meg nagy számban, az élénk szakmai viták mindennaposak voltak, nemcsak a szűkebb értelemben vett művészettörténet terén. Ráadásul majd 20 000 kötetnyi könyvtár állt rendelkezésre, sok fénykép, gazdag katalógus-gyűjtemény és sok más segédeszköz: mindez az élénk érdeklődésű fiatal művészettörténész ismereteit bővítette. A sokféleség és élénkség is nagyon megfelelt természetének, sokat írt az itt virágzó helytörténeti lapokba,² sőt kapcsolatai mindvégig éltek, amit a Barb-émlékkönyv számára³ írt érdekes tanulmánya is bizonyít. Specializálódása – ha erről Csatkainál egyáltalán beszélhetünk – itt, a Wolf-múzeumban indult meg. Elsősorban a XVIII. és a XIX. század művészete érdekelt, de munkái közül

¹ Pár szó Sopron szépségeiről (1917); Soproni és megyei származású festők (1918); Sopron-megyei képrókról.

² Burgenland, Deutsch-ungarische Heimatblätter, Mitteilungen des Burgenländischen Heimatschutzvereines, Burgenländische Heimatblätter stb.

³ Die Sammeltätigkeit in Eisenstadt bis 1838 (Eisenstadt, 1966).

nem egy kezdődik a későközépkor valamely emlékének feldolgozásával és nemcsak Sopron élő és alkotó művészei, hanem az előtte járó generáció művészei is mindig foglalkoztatták, műveiket gyűjtötte, bemutatta és valamilyen formában feldolgozta.

Es ha egyfelől a festészet, másfelől a műemléki épületek foglalkoztatták is legmélyebben. korai műveitől kezdve a legutolsóig szerepel írásai közt az alkalmazott, az úgynevezett kisművészetek minden területe. Stukkatorok és harangöntők, könyvkötők és öntők csakúgy érdeklik, mint ahogyan a szobrászat akkor még alig figyelembe vett kérdései foglalkoztatják mindvégig. Különösen azt igyekszik tisztázni — és e téren érdemleges továbblépés máig alig történt —, hogy a sokat emlegetett külföldi művészek és nagy mesterek, mint például Canova vagy a tipikus bécsi nagyságok, mint például Josef Klieber, mit hagytak hátra hazánkban és működésüknek szellemi és formai hatása miben jelentkezik.⁴ Kedvenc írásai közt szerepeltette mindig a soproni ötvösség feldolgozását, sok évi kutatását a művészi cégekről. Ez utóbbiakkal foglalkozó kötete csak postumus műveként fog megjelenni.⁵

A kismartoni Wolf-múzeumban sűrűn rendezett alkalmi kiállítások nemcsak a kiállításrendezés ismeretét és gyakorlatát biztosították számára, hanem — ami még fontosabb — új kezdeményezés: az ikonográfiai kutatások iránti érdeklődését keltették fel. Akár az Elsler Fannyval foglalkozó kiállítás, akár Liszt Ferenc vagy Haydn magyarországi működése volt a kitűzött cél, elsősorban a képzőművészeti ábrázolás és annak kortársi visszhangja érdekli. Ebből az anyagból fontos történelmi konklúziókat tud levonni mind az eszménykép formálódása és változása, mind az utánélés mikéntjének és miértjének alakulása szempontjából. Az ikonográfia, sőt ikonológia mindvégig érdekli. Magyar művészettörténetesek közt elsőként foglalkozik a barokk szobrászat egyik érdekes jelenségének, a Nepomuki Szent János szobrok hazai elterjedésének kérdésével, sőt egyik legutóbbi megjelent munkája is hasonló problémákat vet fel.⁶ Ezek a tanulmányai nemcsak a mű mögött feszülő problémák megvilágítását és a kutató nagyobb összefüggések iránti érdeklődését példázzák, hanem egyúttal bizonyítják — amit Csatkai indulásakor egyáltalán nem méltányoltak még —, hogy minden művet mint kordokumentumot vizsgál, a minőségi kérdés, a művészi formálás problémái csak másodsorban érdeklik. Ezzel az új megközelítési móddal tudott sok eddig ismeretlen összefüggést, sőt új területeket a művészet-történeti kutatás számára felfedezni.

Kismartoni tartózkodása hozta kapcsolatba az osztrák műemléki hivatal és a topográfiai munka akkori jelentékeny vezetőjével, Dagobert Frey professzorral, aki együttműködésre kérte fel Csatkait, hogy a topográfia soron következő, Burgenlanddal foglalkozó kötetét — hangsúllyal Kismarton és vidékén — együtt készítsék el. Eltekintve attól, hogy ez a megbízás az idehaza oly kevésbé értékelt Csatkai számára nagyon kitüntető volt, egyben kiváló iskolának is bizonyult. Dagobert Frey kitűnő szakember volt, építész és művészettörténész egy személyben. Jelentős építészettörténeti és művészetelméleti munkásságot fejtett ki, nagy hatással volt munkatársára. Eddig is a műemlékek alapos és többszö-

4 Canova magyar mecénásai. Magyar Művészet 1925, 130. II.; Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata. SSz. 1942, 114–125.

5 Soproni ötvösök a XV–XIX. században. Sopron, 1951; Eine Zeichnung zu einem Oedenburger Goldschmiede. Meisterstück aus dem Jahre 1588. Acta Historiae Artium 1958, 139–142.

6 A nyugatmagyarországi barokk szobrászat problémái. MTA II. Osztályának Közleményei. 1951, 91–102; Beiträge zu den mitteleuropäischen Darstellungen des Todes des Hl. Franz Xaver im 17. und 18. Jahrhundert. Acta Historiae Artium 1969, 293–301.

rős megtekintése, a források lehető teljességű feltárása volt a kiindulópont, de szerkezeti vázat, módszertani alapokat a fiatal magyar szakember munkája ebben az együttműködésben nyert.⁷ Egyúttal erős indítást kapott ahhoz, hogy ilyen munkával hazai anyagon próbálkozzon is foglalkozzék. 1932–37 közt három kis kötetben jelentette meg saját költségén „Sopron vármegye műemlékei”-t,

az eladhatóságra való tekintettel mellőzve a tudományos apparátust. Mégis, a szűken mért sorok és a tömör mondatok közt kibontakozik az a nagy ismeretanyag és ennek biztos kezelése, ami Csátskait mindvégig jellemezte.⁸ Ez indí-

⁷ Csátskai-Frey: Die Denkmäler des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust. Österreichische Kunsttopographie XXIV. Wien, 1932.

⁸ Régi soproni házak, régi soproni családok. Sopron, 1936; Idegenek a régi Sopronról. Sopron, 1938; Három klasszicista építész. SSz. 1942; Sopron, az élő múzeum. Vándortűz 1947; Parasztházak leltárai a Széchenyiek uradalmaiból. Néprajzi Közlemények 1957, 1-2. szám; A magyar művészettörténeli helyrajz történetéhez. Művészettörténeli Értesítő 1960, 1. szám; stb.

totta a Műemlékek Országos Bizottságát arra, hogy megbízást adjon nagyobb arányú műemléki feldolgozásra, amit Csatkai ekkor el is kezdett, de a politikai viszonyok rohamos rosszabbodása miatt nem tudott befejezni. Amikor a felszabadulás után nagyszabású szervezethez újra megindult a tudományos munka, csakhamar sor került erre a már erősen előrehaladt munkára. A további anyaggyűjtést, illetve a korábban feldolgozott ingó és ingatlan anyagnak háború utáni számbavételét és feldolgozását Csatkai Endre egymagában végezte. A Dercsényi Dezső irányító szerkesztésével és az egyes bevezető fejezeteknek a legjobb szakemberek bevonásával készített együttese a topográfiai munka tekintetében Csatkai munkásságának egyik csúcspontja. Szempontjainak következetes végigvezetésével, a levéltári anyag mélységével, a leírások egységesítésével, az ingó és ingatlan anyag egyforma gonddal való tárgyalásában és nem utolsósorban a művészeti anyag alapos ismeretén alapuló történelmi értékelésével alapvetőnek tekinthető. Ritkán fordul elő, hogy egyetlen szakemberben összpontosuljon az ilyen tudományos munkának volumenben és feldolgozásban egyaránt kimagasló volta. Ezt az egyszeri kitűnő teljesítményt – amit fővonásait tekintve azóta sem tudott a műemléki topográfia nálunk túlszárnyalni – jutalmazta a kormányzat a Kossuth-díj adományozásával, amit Csatkainak mint kutatónak és a mintaszerű leírások megfogalmazójának, Dercsényi Dezsőnek pedig mint a módszer és a szerkezet kialakítójának adtak.⁹ Sopron helyreállításának azóta megindult nagyarányú munkálatai természetesen számos részeredmény terén megváltoztatták, helyesbítették Csatkai megállapításait: ennek talán ő örült legjobban, mert törekvései legszebb gyümölcsének tekintette, ha mások és másként foglalkoznak azzal, ami az ő számára évtizedeken át fontos volt. De ez a felismerés – testi erejének növekvő fogyásával – készítette arra, hogy lemondjon a munka folytatásáról: a megye második, nagyobbik részét tárgyaló kötetét már nem vállalta. Sajnos, ez a rész máig sem talált folytatóra. A műemléki topográfia módszerének és gyakorlatának kialakítása Csatkai munkásságának egyik fő eredménye, természetesen, hogy a most tárgyalt, több mint 15 éve megjelent művet előtte is, utána is számos hasonló természetű munkája kísérte, elsősorban Sopron és Vas megye műemlékeire vonatkozólag. A legutóbbi időben – váratlan haláltól megakasztva – ez a munka újra átfogta a burgenlandi kérdések egész sorát, különös tekintettel a hazai, valamint a szlovákiai összefüggésekre, amelyek mindig erősen érdekelték.

Egyik mellékága ennek a széleskörű és évtizedeken át folyó topográfiai munkának a Sopron művészetével és műemlékeivel foglalkozó munkák gazdag sorozata. Szinte el sem választható az előbb érintett topográfiai munkáktól. Már a Magyar Művészet című folyóirat 1928-ban megjelent soproni számának három nagy tanulmányát ő készítette. Övé a legtöbb kiadásban megjelent és most is több változatban kiadás előtt álló „Sopron” kötet (1954), képeskönyv formájú városkönyv kialakítása, amely népszerű és szemléletes, sok képpel gazdagított szerkezete mellett tudományos katalógus igényével nyújtja a képekhez tartozó adatokat és leírásokat, valamint a történelmi bevezetést. Ezt a szeretett városára vonatkozó, képzőművészet központú feldolgozást kíséri számtalan kisebb-nagyobb tanulmánya, amely e város és vidékének művészetével, egy-egy érdekes mesterével, nagy és kis művészetével egyaránt foglalkozik. Nyilvánvaló, hogy e tekintetben is valaminő teljességre törekedett, hiszen az összefoglaló

⁹ Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1953; II. kiadás 1956.

cikkek több területen megjelentek.¹⁰ De nemcsak egyéniségek és tárgyak, hanem intézmények is érdeklők, akár a képzőművészeti életéről, akár iskoláztatásról, nevelésről legyen szó. Mindez azt is mutatja, hogy a kisebb terjedelmű, változatos tematikájú munkák feleltek meg legjobban hajlamainak és egyben annak a törekvésének, hogy gazdag anyaggyűjtéséből minél többet és minél többfelét tudjon közzétenni, ismereteink gyarapítása és a további munka megindítása érdekében.

Munkásságának ez a nemcsak művészettörténeti, hanem hangsúlyosan művelődéstörténeti jellege sajátos helyet biztosít számára a magyar tudományban. Kedvenc érdeklődési területének egyik régóta előkészített, gazdag anyaggyűjtésű munkáját, amely a magyar műgyűjtés történetével foglalkozott volna, az adatgyűjtésen túl már nem tudta elkészíteni.

Az ilyen komplex megközelítéséhez szükséges sokoldalú felkészültséget a már előzőekben érintett alapos tanulmányai készítették elő és egy élet lankadatlan munkája fejlesztette tovább. Ebben a bizonyos tekintetben polihisztor beállítottságban — ő maga nem szerette, ha ezt mondták rá, mert a semmibenszem-szakembert hallotta ki belőle — egy előző nemzedék műveltségét és módszerét is képviseli, amit azonban Csatai esetében a modern művészettörténeti módszerek nagymértékben finomítottak, szakosítottak. De hozzájárult az ilyen sokirányú érdeklődéshez gyűjtemény gyarapító tevékenysége is, amit mind a kismartoni Wolf-múzeumban, mind soproni múzeumigazgató korában feladatának tekintett. Erről szólni nem feladatom. És végül ezekből a most kiemelt hajlamokból és képességekből fakadt az a vonása, hogy kicsi és nagy, átfogó és speciális, nagy művészet és kis művészet egyformán meg tudta ragadni érdeklődését. Mindig a nagyobb egészet, az összefüggések lehető részletét látta bennük, egy kor, egy alkotó, speciális érdeklődés történelmi tanújelét. Kitűnő emlékezőtehetsége, ritka élenkségű asszociáló képessége mindenből többet, sőt sokat tudott csinálni. Azok közé tartozott — és ezt sok száza menő újságcikke is bizonyítja —, akik egy személyben tudtak megtölteni folyóiratokat, amire elsősorban a Soproni Szemle sok éven át folytatott igen színvonalas szerkesztése nyújtott bőséges alkalmat. Nemcsak a Dunántúlon, az egész szakterületen alig van olyan művészettörténeti, társadalomtudományi folyóirat, amelyben munkája nem jelent volna meg, elsősorban természetesen a Soproni Szemle és a Vasi Szemle, a Magyar Művészet, a Művészettörténeti Értesítő, az Arrabona stb. hasábjain. Külön bibliográfiai feladat azoknak a dolgozatainak összeállítása, amelyek álnéven vagy névtelenül jelentek meg, főleg az 1925 és 1945 közti években. Nemcsak Csatai, hanem a hazai művelődéstörténet szempontjából, a művészet kérdéseivel kapcsolatos gazdaságtörténet, a soproni élet sajátos eseményeivel és embereivel foglalkozó érdekes anyag miatt fontosak ezek számkra.

Ez a szerteágazó érdeklődés, a sok írás — ami élete hosszú korszakán át létalapját biztosította — nem tette őt sem felületessé, sem pontatlanná. Levéltári és könyvtári munkája folyamatosan, igen pontosan haladt, legegyszerűbb cikket is áthatja nemcsak a tárgy iránti vonzódás, hanem az a belső tisztelet, amely

10 A régi soproni öntők. Történetírás 1937, 24. II.; Művész szerzetesek és iparművészek a 17–18. században. SSz. 1938, 337. II.; Soproni Iparosok. SSz. 1938, 100. II.; Adatok a soproni grafika történetéhez. SSz. 1942, 308; Dorfmeister István festő fia. Művészettörténeti Értesítő 1960, 1. szám; A magyar quodlibet. Arrabona 1963; Adalékok a soproni barokk festészetéhez. SSz. 1968, 1. szám; Jonas Drentweit in Sopron (Oedenburg). Mitteilungen der Österreichischen Galerie XIII. 1969, No. 57, 3–15; Kozina Sándor, elfelejtett magyar biedermeier festő. Művészettörténeti Értesítő XIX. 1970, 24–40.

az igazi tudományos munkát fémjelzi. Nem szeretett semmit sem felfűjni — nagyobb feneket keríteni, ahogyan ő mondta —, mint ami okvetlen szükséges, mert a tudomány iránti tisztelete minden egyéni hibriszt elfojtott benne. Anynyit írt le, amennyit tudott vagy gondolt, mindig gondosan különválasztva a szilárd tényeket a hipotézisektől. Messzemenő következtetéseket, széleskörű esztétizálást szófecsérlésnek tekintett. Ehhez annál inkább joga volt, mert nemcsak formaemlékezete volt kitűnő — ami a művészeti tárgyak besorolásánál, egybevetésénél volt nagy segítségére —, hanem igen jó minőségű is. Bizonyította ezt múzeumgyarapítási tevékenysége, de az is, hogy az általa feldolgozott mesterek munkásságának összeállításában — ha ezt művészeti minőség alapján kellett megállapítani — alig tévedett.¹¹ Ezen a megállapításon az sem módosít, hogy ritkán foglalkozott igazán nagy mesterekkel: éppen az érdekelte, hogy a követők, a másodsorban állók közt hogyan tud „rendet teremteni”. Ha helyesbítették vagy módosították megállapításait: ő örült legjobban, mert termékeny hatásnak tekintette.

Ez vezet át művészettörténeti munkássága leghatékonyabb részéhez, az ismeretterjesztő-népnevelő tevékenységhez. Igazi tanár volt, lelkes és lelkiismeretes oktató, fáradhatatlan és mindig megújuló. Fiatalok százait vezette be vagy hozta közel a kultúrához általában, a képzőművészetihez és zeneihez szorosabban érve. Különös tehetsége volt ahhoz, hogy a hallgatókkal könnyen és gyorsan teremtsen kapcsolatot, rendelkezett a rögtönzés és ízesítés képességével, aminek segítségével olyan témát, olyan terjedelmű előadást is el tudott fogadtatni, nem-szakember közönséggel is, ami másoknak nem sikerült volna. Talán erre volt legbüszkébb. Ha valakire azt mondta: tanítványom vagy fiam — mindkét kategóriánál sok tucatról volt szó — érezni lehetett a jól végzett munka feletti örömét. Ahogyan nem tekintette másodlagos feladatnak a kis művészetekkel, a nem elsőrendű művekkel való foglalkozást, úgy nem tekintette másodlagos munkának a tanítást sem.

Sokat nyújtott a művészettörténetnek és a művészet kedvelőinek, művelőinek egyaránt. Sokat indított el, gazdag örökséget hagyott hátra. Szeretném hinni, hogy annyira szeretett fiatal követői jól fognak sáfárkodni ezzel az örökséggel.

¹¹ Altomonte és Schaller István szerepe a soproni barokk festészetben. Művészettörténeti Ertesítő 1952; Steinacker Károly soproni biedermeier festő uo. 1953; Sterio Károly elfeledett festő tevékenysége a Jászkunságban. Jászkunság 1962; Adalékok a soproni barokk festészetéhez. SSz. 1968.

Régi soproni kereskedő cégek

Írta: Csatkai Endre

Ma a kirakat mutatja meg, mit lehet valami boltban vásárolni. Hajdanában a cégér szolgált erre. Ma az a kíváncsi, hogy az üzlet lehetőleg sem táblával, sem mással ne nyúljon ki az épület síkjából. A névmutató betűk alig emelkednek ki a falból, vagy ráfestik. Régen számos dolog himbálódzott hosszú póznán az üzlet előtt, megmutatva fából, bádogból, mit árulnak, vagy kőbe, fába vésvé, vagy kifaragva, bádogból összeállítva jellegzetes figurákat láthatott az ember a boltajtó felett; festett cégeket, amelyeknek csak távoli kapcsolata volt az árukkal. Ha valahol gyarmatárut mértek, ott a kelet állatai figyelmeztették erre a vevőt; magot és mezei gazdasághoz szükséges holmit kutya cégér alatt árusítottak; ha divatcikket keresett valaki, olyan kép igazította útba, amely menyasszonyt vagy vőlegényt ábrázolt. Hiszen a köznép régen írni-olvasni nem tudott; hasztalan ismerte a kereskedő nevét, tudta, hogy ilyen vagy olyan kereskedőnél mérik a jó kávé, a cégtáblán a nevet nem tudta volna elolvasni, viszont az oroszlan cégéres boltra könnyen rátalált. A régi Várkerületen annyi volt a boltok felett a cégér, hogy a jobban lelógóak már-már a járás-kelest is megnehezítették.¹ Volt is razzia ellenük 1858-ban, a rendőrség bevonatta a szabálytalanabbakat. A cégek elnevezésében általában nem volt sok leleményesség. De miért is? A mintakép Bécs volt még Pest-Buda részére is. Már most, ha valamely bécsi cégér híres lett, Magyarországon is megvolt iránta a bizalom, ezért is nem törekedtek nagy eredetiségre.² A XVIII. század közepe előtt is lehettek bolti cégek Sopronban, de egyelőre alig ismerjük ezeket. A cégek divatja valószínűleg a XVIII. század vége felé kezdődött Sopronban. Delelőjük a Bach-korszak, utána az olvasás tudományának terjedése, meg a kirakat jelentőségének növekedése folytán mindjobban csökkent a szerepük. Az első világháborút megelőző években még akadt újonnan nyílt bolt, amely címet választott és megfelelő cégért készített, a másik világháború után az utolsó soproni cégek egyike is elenyészett, amúgy is már csak a neve és a boltajtó üvegére maradt kép maradt fenn: ez a Hernnhuti bolt volt a Lenin körút (Várkerület) 94. szám alatt.

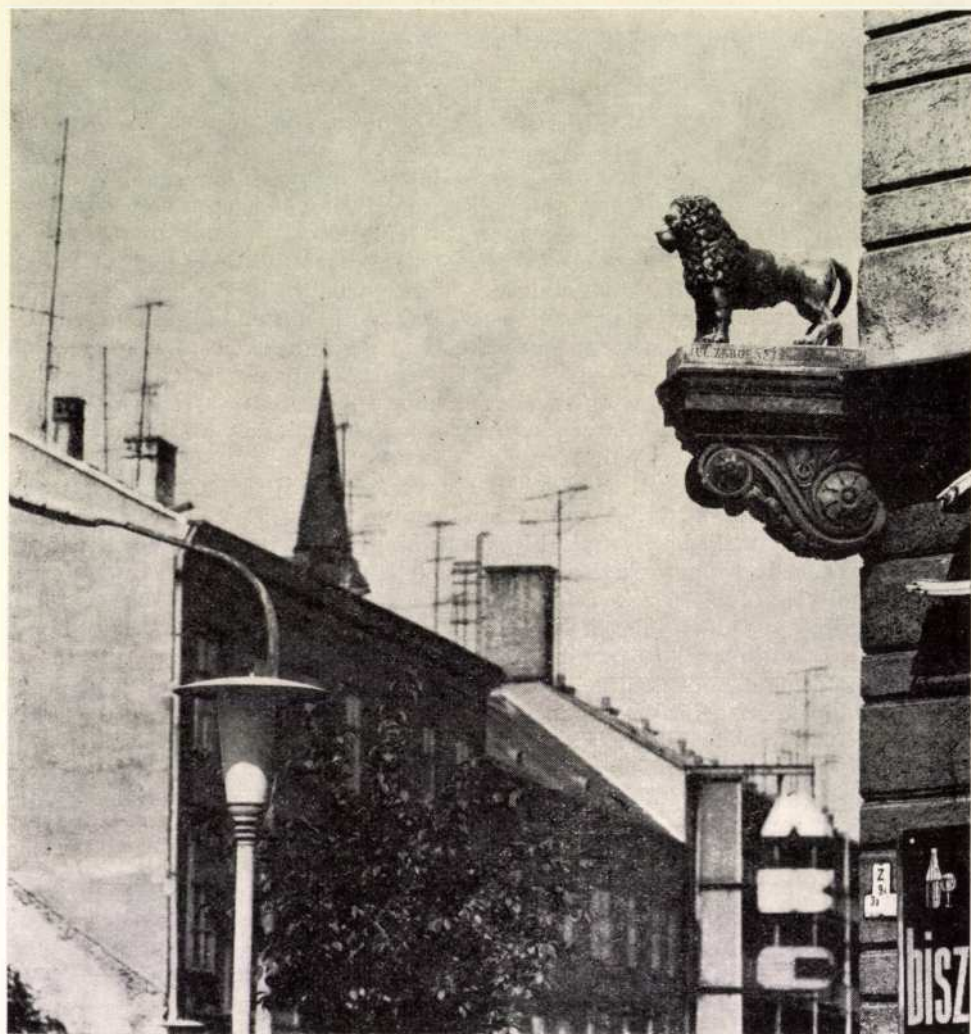
Itt most persze nem szólunk sem a kocsmacégekről, sem az iparosok cégeiről, amelyekből jócskán maradt, hanem azokról az elnevezésekről, amelyekkel ezek a régi boltok éltek. Külön kell megemlíteni a Hillebrand-házon (Lenin körút) a kereskedőjelvényt, ugyanilyet, de szerényebbet, egy horgonyt, a Lenin körút 19. és 31. sz. házon gyaníthatólag posztós jelvényt, a Bécsi utcában az 5-ös számon a pékcégért stb.

A bolti cégek lajstromát sok évi gyűjtésből az alábbiakban közöljük. Forrásaink tanácsjegyzőkönyvek, üzleti számlák, családi iratok, naptárak, újsághirdetések, reklámcédulák voltak, amelyek néha magát a cégért is feltüntették. Idősebb kortársaktól is kaptunk adatokat.

¹ Ödenburger Intelligenz und Anzeig Blatt 1858. 9. szám. A tanács rendelete 1857. február 7-én kelt, de már 1836-ban tiltották a rüdon függő cégeket a belvárosban, a Várkerületen, Ogabona téren. Magyar, Ezüst, Szt. Lélek, Hátsó, Ujteleki utcában és a Hosszúoron. A többi utcában megmaradhatnak, de újnak alkalmazása tilos.

² Gronau: Wien, wie es war. Wien, 1934.

Arany ásó. Vaskereskedés (1888). Schleifer és Lang. Lenin körút 66.
Arany golyó. Vászonkereskedés (1861). Steiner és Harrer. Lenin körút 34. Öden-
burger Intelligenzblatt. 30. szám.
Arany hajó. Borkereskedés (1856). Ezüst u. 9.

„Arany oroszlán” cégér a Lenin körút 83. sz. házon

Arany hordó. Fűszeresbolt. XIX. század. Russ. Keresztélő Jnos. Lenin körút
12–14. Russ német keresztneve (*Johannes Baptista*) J. B. betűkkel kezdő-
dött: ahogy Paulin Müllerből Pémüllert csinált a soproni nyelvhasználat,
lett Jébérusz a szóban forgó boltos vulgója.
Arany kapa. Vaskereskedés (1805, 1838, 1850). Braun Ferdinánd alapította 1805-

ben; 1838-ban Rátz János György elvette a Braun leányt, így lett az övé a bolt. Lenin körút 110.

Arany kasza. Vaskereskedés. Thirring Mátyás alapította 1842-ben. Özvegye átadta a Lánd és Schleifer cégnek. Lenin körút 60.

Arany kereszt. Fűszerbolt (1874). Thirring Lajosé volt. Vajon azonos-e azzal, amelyet 1881-ben Schügerl, 1893-ban az Ikvahídon Kremser bírt? V. ö. Sopron 1881. 27. sz.; Ödenburger Zeitung. 1893. 291. szám.

Arany lánc. Vaskereskedés (1857–1893). Kovács F. A. Ezüst u. 3. Magyar számla az 1850-es évekből: Arany lántz.

„A fekete kutyához” címzett soproni fűszerbolt egykori cégére (Liszt F. Múzeum)

Arany oroslán. 1835-ben Brandl Ferenc engedélyt kap, hogy ezt a cégért használhassa. (Tanácsjegyzőkönyv. 3059. sz. végzés). Lenin körút 30. Másik hasonló cégérű fűszerbolt 1854: Hillebrand Vince (Számla). Valószínűleg azonos azzal a cégérral, amely a Lenin körút 83. számú nagy házon ma is megvan és amely alatt Zergényi Gyula, majd Mód Gyula 1888-ban tartott fűszerboltot (naptár 1888-ból).

Arany szekerce. Vaskereskedés (1867). Zügen J. Gusztáv. Az Ödenburger — Kanischaer Bote hirdetése.

Arany vakaró. Vaskereskedés. Alapítási éve 1777. A Thirring családé volt. A második világháború után államosították. A fafaragású cégért már az első világháború után leszerelték, ma a Liszt Ferenc Múzeumban van.

Cethal. Fűszeresbolt (1785). Corneider J. B. (Tanácsjegyzőkönyv. 29. sz. végzés). Bécsi mintára készült.

Fecske. Fűszeresbolt (1881). Magyar utca. Mühl Konrád. Cégére a Liszt Ferenc Múzeumban.

A „Vaslovag” és a „Vashorgony” cégér
a Lenin körút 6–7. sz. házon

Fehér galamb. Rövidárubolt. 1820 körül alapította Schmiedt Károly, 1840-ben hirdette a Pressburger Zeitungban 91. száma. Tán azonos a rőfös bolttal, amelyet 1873-ban hirdet Szöllösy és Zettl. Egykor Lenin körút 103. szám alatt: lebontották.

Fehér oroszlán. Fűszeresbolt (1814). Ekkor egy Kánia nevű szlovén kereskedő, tűz ütött ki benne, így került bele a név a korabeli krónikákba. Lenin kör-

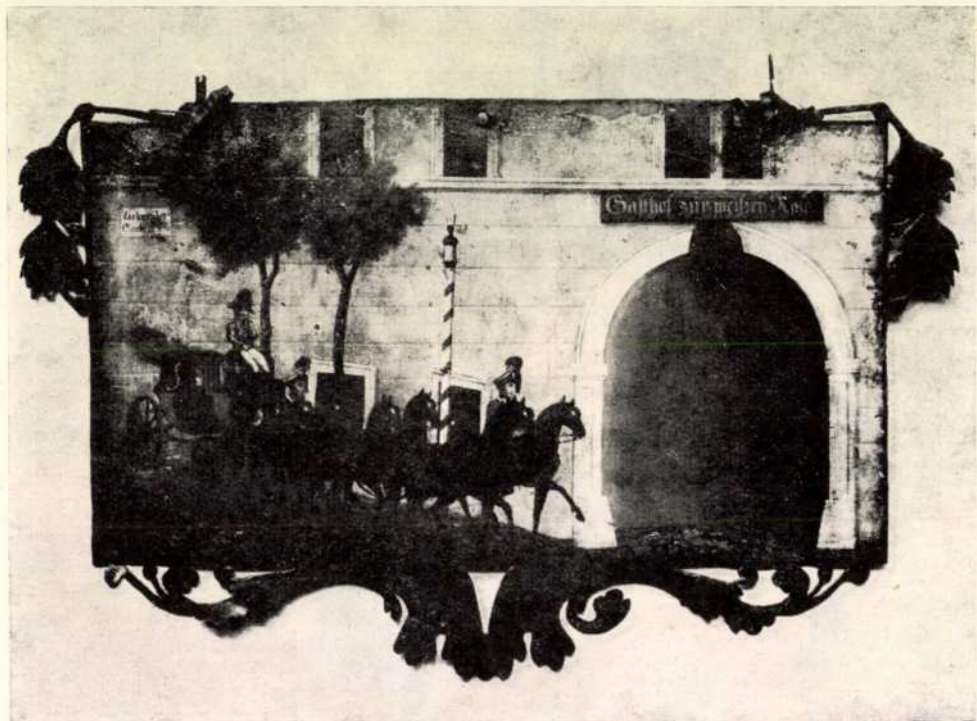

„A fecskéhez” címzett fűszeresbolt 1881. évi cégére (Liszt F. Múzeum)

út 30. A furcsa elnevezés alighanem bécsi mintára történt, ott és Velencében ugyanezen a néven vendégfogadó létezett.

Fehér rózsza. Fűszeresbolt (1860–1912). Tulajdonosai a Seybold, majd a Wrchovszky család, végül Schwaby Jakab. Ödenburger Intelligenzblatt 1861. 17. sz. (Számlák). A Lenin körúton a bombázáskor elpusztult Fehér Rózsa fogadóban volt.

Fekete elefánt. Fűszeresbolt. 1725-ben alapította a venetoi Buschiatits; lányától megvette 1807-ben Giefing. 1845-ben Alberth kereskedőé. Lenin körút 37. Az egykori üzletportált 1896-ban az udvari részbe építették be. Giefing

Az egykori „a fehér rózsához” címzett fogadó (Lenin körút) 1817. évi cégére

1835-ben felépítette a Hátsó kapu utca 8-as számú házat és ott nyitott fűszeresboltot a Fekete elefánthoz címezve. Később Müller Paulin nagykereskedéssé fejlesztette. A bolt az első világháború után megszűnt, cégére a Liszt Ferenc múzeumba került.³

Fekete kutya. 1810 körül. Drogéria az Előkapu közelében, Erreth János. Bécsi mintára készült. 1862-ben szűnt meg a drogéria ezzel a cégérral. Ugyanabban az időben fűszeresbolt a Magyar utca 1. sz. alatt, bádoggégérje a Liszt Ferenc Múzeumban.

³ A Fekete elefánt, egyáltalában az elefántos cégér igen kedvelt volt és gyarmatárak eladására keltette fel a figyelmet. Pécssett még ma is van ilyen cégér.

Fekete medve. (1601) Bizonytalan, bolt volt-e vagy vendéglő. V. ö. Payr: A soproni ev. egyházközség története. Sopron, 1917. 183.

Fekete teve. 1845. körül. Fűszeresbolt. Miután Giefing a Fekete elefánt cégért a Hátsó kapu utcai új házára vitte át, a régi bolt új nevet kapott. Alberth, majd Schmidl Mátyás és ennek egykori inasa, Schaffer József voltak a boltosok. 1908-ban megszűnt az üzlet, értékes mérlegtartója a Lisz Ferenc Múzeumba került. Az elnevezés bécsi mintakép után történt.

Fortuna. 1878. Fehérneműs bolt. Willigut. Lenin körút.

Francia. Divatáru, függöny (1882). Charnay. Lenin körút 80. szám. V. ö. Ödenburger Zeitung. 1882. 72. szám.

A Hillebrand-kereskedőház cégére a Lenin körúton

Három oroszlán. Drogéria (1895). Müller Ferenc. V. ö. Ödenburger Zeitung. 1895. 61. szám.

Herrnhuti. Alapítása: 1860. A herrnhuti telepeken készült finom vászonárúk boltja. Cégérjét eredetileg Steinacker Károly soproni festőművész festette, később csak a boltajtó üvegébe maratott kép volt herrnhuti telepes képével. Tulajdonosai Graf és Karner voltak. A bolt 1945 után megszűnt.⁴

Isten szeme. Fűszeresbolt (1878). Ezüst utca 6. (V. ö. Ödenburger Zeitung 1878. hirdetés.)

⁴ Az utolsó tulajdonos, Karner Lajos, magas korban halt meg 1945 után. Tőle számos adatot szereztem.

- Kék csillag.* Divatárú, vászonkereskedés. 1845 körül nyílt meg. (V. ö. Ödenburger Intelligenzblatt 1861. 111.) 1861-ben újjá épült a ház, a bolt fölé hatalmas csillagos cégér került kőből. Tribaumer András 1873-ban megszünteti a boltot, de 1885-ben azonos cégér alatt ugyanott (Lenin körút 56) megnyitja Ambrosi Kálmán (V. ö. Ödenburger Zeitung 1885. 8. szám.) 1893-ban Kék csillag cégérről Ezüst u. 10. szám alatt van Fürst és Rosenberger rövidíru boltja. (Ödenburger Zeitung 1893. évi hirdetés).
- Kék golyó.* Fűszeresbolt (1830. évi számlán). Hatalmas cégére, a kék golyó, benyúlt az utca képébe. Tulajdonosa Pinterits Károly, 1888-ban Weiss József. Előkapu 9. Kék golyós ház volt Bécsben is.
- Két mór.* Fűszeresbolt. 1816-ból való az eredeti üzleti ház a Rákóczi utca 39. sz. alatt, a kapuzat felett két szerezsen alakjával. Ugyanígyenek látszottak az 1850 körül épült Lenin körüti üzleti ház kapuja felett (5); az átépítés során elvesztek. A ház Szt. György utcai homlokzatán két mór fej van maig, a másik homlokzatot a bombázás elpusztította. A nagyhírű Lenck-cég még az első világháború előtt megszűnt.
- Koszorú.* Faragványok (1857). Fischthaller szobrász boltja. Régi szám 95. A ház 1944-ben elpusztult.
- Magyar.* Posztós (1873). Eredetileg a Nádor, majd a Töpler családé. Lenin körút 74. szám (V. ö. Sopron 1873. 44. szám).
- Magyar király.* Posztósbolt és divatárúkereskedés (1862, 1886). Lenin körút 72. (V. ö. Harmonia 1862; Diem: Führer durch Ödenburg. Ödenburg 1886).
- Magyar királyné.* Divatárubolt. 1824-ben Welliowitz György eladja Pfendesack Sámuelnek. (Adásvételi szerződés Mika Ferenc birtokában).
- Magyar korona.* Fehérneműs bolt. 1900–1920 körül Deutsch Mártoné. Lenin körút 74.
- Matróz.* Gyarmatáru. 1860-ban nyílt meg. (V. ö. Oedenburger Lokalblatt. 1864).
- Menyasszony.* Divatáru (1855–1862). Lenin körút 70. (V. ö. Ödenburger Intelligenzblatt 1855. 1. sz.).
- Mór.* Fűszeresbolt. 1815-ben alapította id. Flandorffer Ignác. Lenin körút 23.
- Nap.* Fűszeresbolt (1832). Durigozzi Lénárté volt a mai Hátsó kapu utca 8. számú ház helyén. (Tanácsjegyzőkönyv. 1832. évi 5252. sz. végzés).
- Nádor.* Posztósbolt (1848). Lenin körút 74. Később „Magyar” cégérről.
- Nefelejts.* Divatárubolt (1895). Kammerloher Ferencé. Hátsó kapu utca 8. (1895. évi naptár).
- Nemzeti zászló.* Divatárubolt? 1850-es évek (Számle alapján).
- Olasz.* Déligyümölcs, fagyalt (1859). Lenin körút 53. (Ödenburger Intelligenzblatt 1860. 5. sz.). Ugyanezzel a cégérről csemegebolt (1907). Muzzulini Umberto tulajdonában. Hátsó kapu utca 3. (Soproni Napló 1907. I. 27).
- Orrszarvú.* Fűszeresbolt (1815–1834). Gusetti Lőrincé. Lenin körút 45. V. ö. a kismartoni plébánia hist. domusa 230. lap.
- Svájci nő.* Kelmés bolt (1878). Lenin körút 106. (Sopron 1878. 14. szám).
- Szép bécsi nő.* Divatárubolt. 1858-ban alapította Pfendesack. Később Zöld koszorú néven Gallauneré és Wallheim Alfrédé. Majd cégér nélkül Jány Ferenc, Seidl Samu, végül Schwartz József boltja. Lenin körút 62. szám.
- Szép magyar nő.* Divat- és rövidíru bolt. Lenin körút 54. 1853. Wallheim Józsefé, később Gallauner Antalé. 1902-ben Püller Frigyesé. Lenin körút 47.
- Szép soproni nő.* 1850 körül. Csecsebecse-árus. Wágner Sámuelé (falragasz). Liszt Ferenc Múzeum.

- Szép rabszolga nő.* Divatárubolt. 1800 körül. Fink Józsefé (Rékarcos reklám-cédula a Liszt Ferenc Múzeumban).
- Sziléziai.* Vászonkereskedés (1869–1888). Gross Ignácé és Józsefé. Lenin körút 30. szám. 1920 körül szűnt meg; akkor Tiefbrunner Sándoré volt.
- Szivárvány.* Csecsebecse-bolt (1840). Kalmár Györgyé. Elpusztult. (Várkerület 107. sz. ház volt).
- Teknősbéka.* Fűszeresbolt (1861–1866). Tulajdonosa Seybold J. C. Lenin körút 67. (Ödenburger Lokalblatt 1866. 31. sz.).
- Tigris.* Fűszeresbolt (1836). Tulajdonosa Martini C. S. (Tanácsjegyzőkönyv 1836. évi 4215. sz. végzés).
- Vadember.* Fűszeresbolt (1861). Ikvahíd.
- Vasember.* Vaskereskedés (1886). Tulajdonosai Trinkl G. és társa, később Ritter Vilmos (számla és naptárak). A vasból összeállított lovag szobrocskája később is megmaradt, de a bolt, Hackstock Károly nevén már nem szerepeltette a cégért. Ma is megvan a Lenin körút 67-es számú ház falán. Bécsi mintára készült.⁶
- Virágkoszorú.* Művirágbolt (1845). (Tanácsjegyzőkönyv 1845. évi 1839. sz. végzés).
- Virágos ág.* (Blumenstöckel). 1928-ban a Lenin körút 9. számú házban levő bolt portálján fent félkörben, fára festett virágos ág volt látható ezzel a felírással: „Zum Blumenstöckel.”
- Vashorgony.* Vaskereskedés. 1875–96 közt Trinkl Istváné. Lenin körút 57. 1902 körül Hackstock és Lang nevén.⁷
- Vörös rák.* Fűszeresbolt; 1835-ig Török Jánosé, majd Brandl Ferenc vette meg és cégéret Arany oroszlánná változtatta. (Tanácsjegyzőkönyv 1835. 3059. sz. végzés).⁸
- Vörös kereszt.* Kötszerek, textiliák (1893). Wagner Sebestyéné, utóda volt Deutsch Maximilián. Lenin körút 74. A bolt 1905 körül még megvolt.
- Vörös öntözőkanna.* Bádogos áruk (1816–1818). Friedenreich Andrásé. Lenin körút 76. (számla, tanácsjegyzőkönyv 1818. 3834. sz. végzés).
- Zöld horgony.* Fűszeresbolt. Bock Gyula 1862-ben nyitja meg a boltot szemben a Magyar Király fogadóval. (Ödenburger Lokalblatt 1864.)
- Zöld koszorú.* Fűszeresbolt (1847). Az Ikvahídon, Brandl Antalé (Pressburger Zeitung, hirdetés). 1878-ban Gallauer Antal ilyen cégérű divatáruházát átadja Deutsch Mórnak. Lenin körút 62. (Sopron 1878. 38. szám).
- Zöld öntözőkanna.* 1818-ig Csapkovic bádogos boltja. Ekkor rosszindulatú versenyből pirosra festette a cégért, ennek a cégérnek jogos tulajdonosa, Friedenreich bepanaszolta a városnál és így a piros színt el kellett távolítania a cégérről. (Tanácsjegyzőkönyv 1818. 3834. sz. végzés).
- Zrínyi.* Ruhásbolt (1891). Weiss szabóé. Hátsó kapu utca 1.

⁶ Mikor a boltot Hackstock Károly vette át, saját cégéret, a vashorgonyt rászerezeltette a vasember talpazatára. A második világháború alatt azonban ez a horgony elkallódott.

⁷ V. ö. a 6. számú jegyzettel.

⁸ Vörös rák: gyakran patika címer, így Bécsben is.

Karoling művészet Pannóniában: a Cundpald-kehely

Írta: Váczy Péter

Az avar birodalom Bizánc és Nyugat közt terült el. Vajon a két szomszéd közül melyiknek hatása alatt állt leginkább? A kérdést Bizánc javára kell eldöntenünk. Bizánci minták tűnnek fel az avarok ékszerein, használati tárgyain, sőt azokon a vereteken is, melyek az öveket — a keleti öltözék e jellegzetes darabjait — díszítették.¹ Az avar birodalom területére bizánci császárok pénze áramlik, és amikor ennek az áramlásnak légbőszéesebb forrása, az évente kapott pénzdó IV. Konstantinos Pogonatos császár (668–685) óta végleg elapad, az avarok megpróbálkoznak a bizánci veretek, főleg az előbb említett császár vereteinek utánzásával is.² De Bizánc szellemi kultúrájáról sem szabad megfeledkeznünk, elsősorban kereszténységéről, mely a Duna völgyébe mélyen benyomult és hatása a magyar egyház egyes archaikus keleti vonásaiban még a XI. században is felismerhető.³

Általános jellegű megállapításainkat jól szemléltetik az avar leletanyaghoz tartozó kehelyformájú ivóedények. Ezekkel már azért is érdemes foglalkoznunk, mert hasznos összehasonlító anyagot adnak tulajdonképpeni témánkhöz, az Ikva torkolatánál előkerült Cundpald-kehelyhez.

Noha valamennyi avar kehely bizánci alaptípusra vezethető vissza, két önálló emlékcsoportra oszthatók: egy korábbira és egy későbbire. A korábbi típus, a VII. századból, a szebbik, a kultúraltabb, a görög kultúrával is nagyobb a rokonsága. A későbbi csoport abban az időben alakult ki, amikor Bizánc közvetlen befolyása az avar műiparra már meggyöngült, s egy új, öntött griffesindás stílus vált uralkodóvá. Bizánc kézjegye most sem hiányzik, de a kelyhek egész jellege egy fokkal orientálisabb, amellettt rosszabb kivitelű, egyszerűbb és még barbárabb. A VII. század végétől kezdve találkozunk e csoporttal, mely az előzőnél lényegesen kisebb számú.⁴

Az első csoport összefüggését a bizánci ötvösművészettel a zalesiei kincslelet ezüst kelyhe igazolja. E kehelynek lába és nodusa ugyanabból a vékony ezüstlemezéből készült, a kupa lemezfala ennél vastagabb, alsó — nagyobbik — része pedig függőlegesen bordázott.⁵ A bócsai és a kunágotai avar fejedelmi serlegek e bizánci típusnak még előkelő, de provinciális eredetű változatai. A forma tovább egyszerűsödik azokon a kelyheken, melyeket Tápén, Igaron, Kiskörös-Vágóhídon, Szeged-Átokházán emeltek ki avar sírokból. Az avaroknak dolgozó ötvös úgy könnyített munkáján, hogy a nodust egyszerűen elhagyta, a lábból pedig alulról fölfelé szélesedő tölcserűt formált, melyet aztán felül a kupa fenekére, alul a felpúposodó körtalpra forrasztott. A korrózió következtében idővel a forrasztás engedett, a láb levált és gyakran el is veszett.⁶

Az avar kelyhek másik csoportja — miként említettük — szorosan kapcsolódik egy új művészeti és technikai irányhoz. E típus bizánci előképe olyanfajta ezüst kehely lehetett, mint amilyen az avar birodalom egykori területén, Dél-Szlovákiában Nemesvárbokon (Zemianský Vrbovok) egy bizánci ötvös vagy talán kereskedő elásott kincseivel együtt jutott napfényre. A kincslelethez tartozó 18 bizánci érme a kelyhet a VII. század végére datálja. Ezen a kupa egészen tálszerű, a hengerformájú láb nodus nélkül más lemezéből való. A hengeres láb diszei fent és lent vízszintesen futó bordák. A talp egyszerű kerek

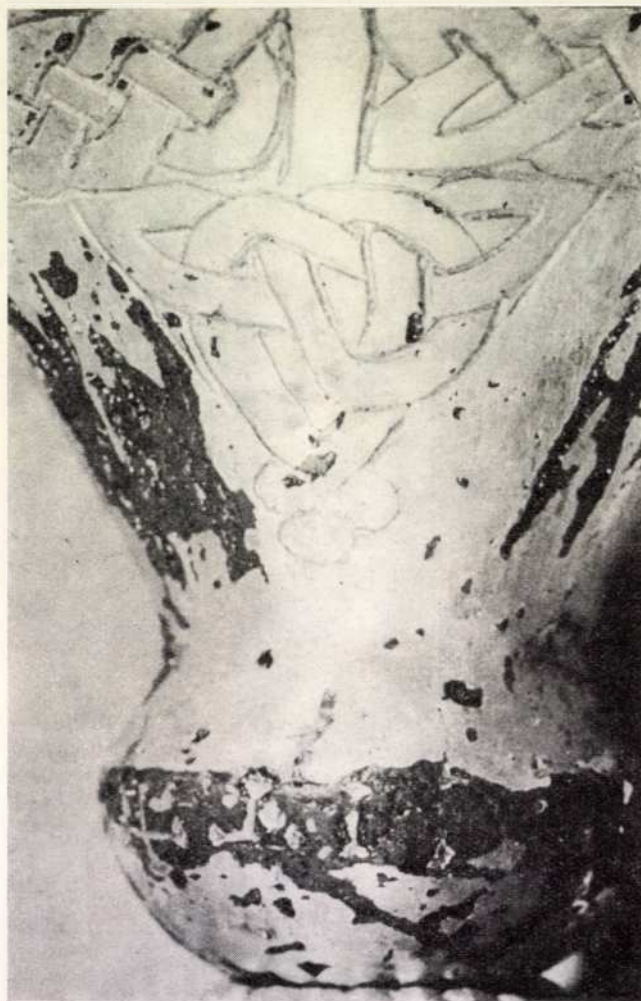
lap. Így tehát a kehely három részből áll, és a különálló részeket forrasztás fogja egybe.⁷ Miként az előző típust, úgy ezt is az avar birodalom műhelyeiben utánozták. Ilyen barbár utánzatok a budapesti Tihanyi téri avar sírmező két ezüstkelyhe, hol a nagyobbik példánynak lába szintén bordázott; az ozorai, másképp tóti-pusztai lelet, valamint egy kehely töredéke Szeged—Átokházáról,

A Cundpald-kehely a szakszerű restaurálás előtt
(Magyar Nemzeti Múzeum)

ez utóbbinak csupán aranyozott talpa és hatszögű lába maradt meg. Új leletként csatlakozik e csoporthoz a Želovcen (Ipolyság) talált kehely.⁸ A kései nagyszentmiklósi kincs is tartalmaz egy szép példányt e típusból, hatszögű lábbal, sőt vékony lemezből külön kiformált nodusszal.⁹

Bizánc mellett Nyugat nem volt számba vehető kultúrtényező az avar világban. A latin egyház és kultúrhagyomány csak 803 után kezdett érvényesülni

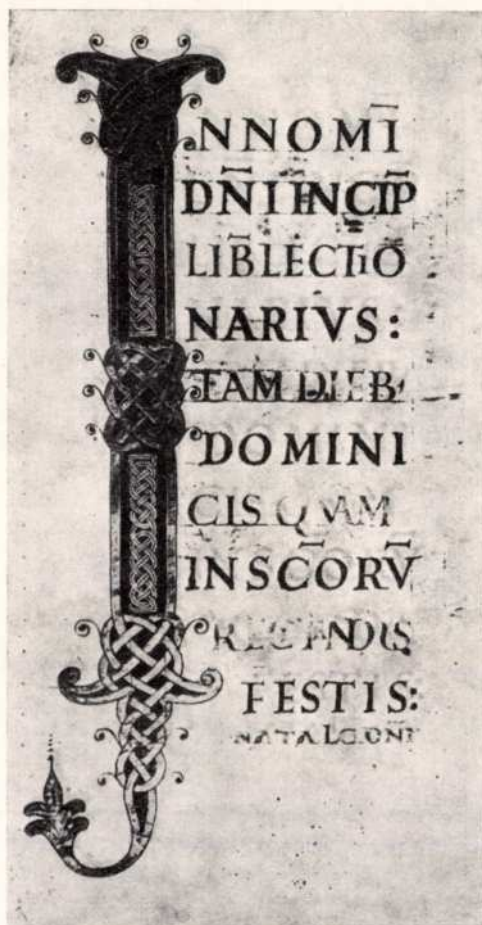
Háromszögbe komponált szalagdísz a Cundpald-kelyhen

az avaroknál, amikor birodalmuk már széthullt és a hajdani római Pannóniára a frankok tették rá kezüket. Ennek a frank előtörésnek ritka emléke a soproni Liszt Ferenc Múzeum Cundpald-kelyhe.

A kehely Paúr Iván gyűjteményével együtt került a soproni múzeumba.¹⁰ Egykori tulajdonosa, amikor a kelyhet kiállította a magyar ötvösművek 1884.

évi nagyszabású seregszmléjén, ekként határozta meg a lelet körülményeit: „lelhely Ikvatorok.”¹¹ Az Ikva azonban nemcsak manapság, hanem a múlt század nyolcvanas éveiben sem ömlött Petőháza falu közelében vagy a cukorgyárnál a Hanságba.¹² Nem lehet tehát helyes az az általánosan elterjedt nézet, hogy ti. a kehelyre a cukorgyár helyén az építkezés megindulásakor bukkantak rá.¹³ A kutatók alighanem Bella Lajos szavait értették félre. Az érdemes múzeumi

I iniciále. St. Gallen, 850 után.
Genf, Universitäts-Bibl. Vod. lat. 37a.

igazgató ugyanis a tárgy ismertetése során megemlítette, hogy a kehely előző tulajdonosa, Paúr Iván Carstanjen Gusztávtól 1881-ben kapta ajándékba, „kinek kezébe — írja — a petőházi cukorgyár (Eszterháza mellett) építése alkalmából 1879-ben került.” Bella nyilvánvalóan csupán a lelet időpontjára kívánt utalni, nem pedig a lelet helyére. Korántsem állítja, hogy a kehely a cukorgyári építkezés során jutott felszínre. A kutatásnak véleményünk szerint Paúr Iván

meghatározásához kell igazodnia, mert hiszen az ajándékozó Carstanjentől pontosan értesülhetett a lelet körülményeiről.¹¹

A Cundpald-kehely semmiben sem emlékeztet a bizánci vagy az avar műhelyek hasonló termékeire. Ezekről eltérően lába nem karcsú, sőt éppenséggel széles és tölcser módjára némileg horpadtan szűkül felfelé. A jellegzetes keskeny talp is hiányzik. Nodusa magának a lábnak anyagából domborodik ki és a kupától csak egy öntött gyöngysor választja el. A kupa más lemezből készült. Öblösen indul, majd kiegyenesedve folytatódik anélkül, hogy fala magasra emelkedne. A kupát a nodusszal és lábbal négy hosszú nitszög tartja össze, melyeket elfed a nodus üregébe öntött ólom.¹⁵ Eszerint a kelyhet két vörösrézlemezről kalapálták ki, végül kívül-belül bearanyozták.

A kehely méretei: teljes magasság 12 cm, a láb és a nodus együttes magassága 5,5 cm, a kupa külső átmérője 8,8–9 cm, a láb átmérője alul 7–7,3 cm, a rézlemez átlagos vastagsága a széleken 1 mm.

A Cundpald-kelyhet leginkább a híres Tassilo-kehelyhez szokták hasonlítani, főleg a láb azonos alkata alapján. Ebből az összehasonlításból mindössze annyi igaz, hogy kelyhünk már felirata – Cundpald fecit – miatt is a német műpar körébe tartozik. De az előkelő, gazdagon díszített Tassilo-kehely mellett a Cundpald-kehely a maga vaskos arányaival, esetlenül megrajzolt ornamentikájával minden tekintetben szegényes és provinciális benyomást kelt. Nem tartjuk valószínűnek, hogy Nagy Károly korában bajorországi mestertől, akár Salzburgban, akár Mondsee vagy Kremsmünster kolostoraiban ilyen kezdetleges mű egyáltalán kikerülhetett volna.¹⁶

A Cundpald-kehely fő jellegzetessége, hogy kizárólag szalagornamentika díszíti. A szalagok játékát a kupa szájánál négy, a lábazat szélén megint négy téglalap alakú rekesz zárja be. Ezenkívül találunk még háromszögbe komponált szalagdíszeket is, melyek a téglalap alakú rekeszeket részben felül, részben alul híd módjára kötik össze. A háromszögletű fonatdíszítmények csúcsa a kupán lefelé, a lábon felfelé néz és egy-egy háromfelé tagolt, lóherére emlékeztető levélkében végződik. E levélkék széle félkörös, sehol sem hegyes.¹⁷

Jól észlelhető, hogy a művész keze mennyire ügyetlenül vezette a poncolót a kalapács ütéseire. A szerszám sokszor kiszaladt és a kész mustrába karcolt. A szalagfonat se mindig ott bujik át, ahol kellene. A háromszögbe komponált szalagdíszek gyöngén mélyednek a réz anyagába, ellenben a téglalap alakú rekeszekben a vonalak legtöbbször durvák, szélesek, mély árkúak. Megfigyelhető, hogy a szerszám sokszor háromszor-négyszer is nekiszaladt, amíg a megfelelő mélyedés elérte. Különben a művész a díszítést nem vésővel rakta fel a kehelyre, hanem a trasszírozásnak nevezett eljárással, az ütések helyét a lemez túlloldalán aztán utólag elkalapálta.¹⁸

A szalagfonatok olyanok, mintha bőrből készültek volna: feltűnően szélesek és laposak. Nincs élet bennük. Mind kivitelükben, mind formájukban eltérnek nemcsak az avarok és a germánok szalagfonat-díszeitől, hanem az angolszász és a korai kontinentális szalagornamentikától is.¹⁹ Ennek ellenére a kutatók kelyhünket a Tassilo-kehelyhez hasonlították és a szalagdísz kizárólagos használatára miatt Salzburg, Mondsee és Kremsmünster körébe utalták. Ennek igazolására főleg illuminált kéziratokat idéztek. De a Cundpald-kehely díszítésének fő jellegzetessége a háromszögbe komponált szalagdísz, végén a lóherére emlékeztető levélkével, már pedig ezt a díszítő motívumot eddig nem sikerült kimutatni a salzburgi körzet művészeti gyakorlatában.²⁰ A levélke ugyan külön díszként feltűnik egy VIII. század végére datálható salzburgi és egy 810-ből való

kremsmünsteri iniciálén, de anélkül, hogy háromszögű szalagdíszhez kapcsolódna.²¹ A Cundpald-kehely díszének eredetét tehát máshol kell keresnünk.

A Cundpald-kehely díszítése valóban nem bajor, hanem alemann eredetű. Nemcsak Salzburg, Mondsee vagy Kremsmünster scriptoriumaiban, hanem az alemann kultúrközpontban, Sankt Gallenben is a szalagornamentika szinte kizárólagos a díszítésben. A Cundpald-kehely téglalap alakú rekeszeinek nem egy szalagmintája Sankt Gallen könyvdíszein is megtalálható.²² E párhuzamoknál azonban sokkal lényegesebb, hogy kelyhünk legjellegzetesebb díszítménye, a háromszögbe komponált szalagfonat a kérdéses levélkével német földön csupán alemann körzetben bukkan fel, itt aztán fölös számban. Hangsúlyozzuk: német földön, mert Északkelet-Franciaországban ez a díszítő elem úgyszintén előfor-

S iniciále. St. Gallen. IX. sz. közepe. Karlsruhe, Cod. Aug. XXIX.

dul. Ugyanis a Corbie-kéziratok illuminált lapjain²³ a kérdéses levélke mint önálló dísz már a VIII. század második felében megjelenik, 800 körül pedig rákerül a háromszögű szalagdíszre is.²⁴ Valószínűnek kell tartanunk, hogy a levélke sajátos összekapcsolódása a háromszögű szalagdísszal francia hatásra, Corbie példája nyomán terjedt el Alemanniában.

Mindenesetre a levélke a háromszögű szalagdísszal együtt szerepel az adelhäuseri hordozható oltáron, mely alemann műhelyben készült, legkésőbb 800 körül.²⁵ Erdemes megfigyelnünk, hogy ez a motívum mennyire kedvelt az alemannok kultúrközpontjában, Sankt Gallenben. Az ottani híres scriptorium a lóherére emlékeztető levélkét még külön díszként sem ismeri 841 előtt. Az iniciálék szárainak és a szalagfonatoknak díszei közt parányi indákat, különféle kacsoakat, kerek bimbócskákat, hegyes végű levélkéket találunk,²⁶ de hiányoznak még a szabályosan háromfelé tagolt, körszélű levélkéik, ezek csak 841 után mutatkoznak a betűk szárain vagy a szalagmintákon.²⁷ Másrészt a Cundpald-

kehelyről ismert háromszögbe fonott szalagdísz 841 előtt még nélkülöz minden levélkét vagy egyéb cifrát, a motívum bővítése indával, levellel vagy más díszszel csak ezután következett be.²⁸ Más szóval: a Cundpald-kelyhen tapasztalható háromszögbe zárt szalag- és levélkegyüttes 841 után válik ismertté Sankt Gallenben.

A Sankt Gallen-i scriptorium munkáján észlelhető változás összefügg azzal az eseménnyel, hogy a kolostor élére Német Lajos meghitt tanácsadóját, az akkori kancellárt, Grimald weissenburgi apátot állította (841–872). Noha az új apát továbbra is többit tartózkodott az udvarban, mint a kolostorban, hatása mindjárt érezhetővé vált, elsősorban a műveltség szintjén. Egykori feljegyzés szerint Grimald kedvelte a szépen illuminált kéziratokat és ezekből a gondjaira bízott Sankt Gallen-nek is juttatott. Műveltségét Galliában és Itáliában szerzte, tanárai közt Alkuint is említik. Weissenburg, ahol kezdetben apát volt, Dél-Elzászban fekszik. Jámbor Lajos alatt mint királyi *capellanus* szoros viszonyba került a királyi kápolna vezetőjével, Hilduinnelel, Saint-Denis apátjával.²⁹ Ez a magyarázata annak, hogy apátsága idején miért találunk a Sankt Gallen-i kéziratok díszítésében a Corbie-kéziratokra jellemző díszeket, így mindjárt a lóherlevélkében végződő háromszögű szalagkompozíciót. A Corbie apátság ugyanis Saint-Denis-től északra fekszik, scriptoriuma azt az északi, északkeleti frank irányt képviselte, mely magába fogadta az angolszász művészet termékeny hatását.³⁰

Miután a Cundpald-kehely szalagmintái alemann eredetűek, ezeknek keletkezési ideje egyúttal a kehely korát is meghatározza. Ha a Cundpald-kehely legsajátosabb díszé, a háromszögbe font szalag a lóherelevélkével csak 800 körül észlelhető alemann területen, Sankt Gallenben pedig csak 841 után, maga a kehely sem készülhetett ennél korábban.

Másrészt a kehely keletkezési idejét nem igen lehet 875-nél későbbre helyezni. A rajta levő szalagdísz még egészen szalagszerű, élettelen. Viszont már a IX. század közepén egyes iniciálékon egy új művészeti irány kezd jelentkezni, mely a szalagot élő növényi indává vagy szárrá formálja és rügyekkel, levelekkel rakja meg. A rajz mértéktartó aránya is felbomlik: az indák minden szabad teret sűrű, vad hajtással befutnak. A IX. század utolsó negyedében és a következő időkben egyre gyakrabban találunk erre a törekvése példát. A hagyományos szalagminta legtovább maradt meg a betűk száraiban, a román stílust felidéző inda-motívumok viszont legelőször a betűk szárai között üresen talált helyet lepték el.³¹ A régi fajta szalagornamentika uralma Grimald apátsága idejéig tartott Sankt Gallenben. A Hartmuta apát idején festett Psalterium aureum korai lapjain a két irány még küzd egymással, az ifjabb mesterek által készült lapok már tisztán érvényesítik az új stílus követelményeit.³² A háromszögbe komponált szalagdísz a levélkével nem kerül többé sarkokra, szalagfonatok végére, elvész az indák szövedékében.³³ Mindezt tekintetbe véve, teljesen valószínűtlen, hogy a Cundpald-kehely 872-nél későbbi időben készült volna. Tiszta szalagornamentikája oly korból való, amikor az új stílustörekvéseknek még hírük-hamvuk sem volt.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a kehely nodusán végig futó feliratot vesszük vizsgálat alá.

A felirat tanulmányozását megnehezíti a korrózió pusztítása, ami a betűk nagy részét megcsontkította. Amikor a kelyhet a magyar ötvöskiállításon első ízben bemutatták (1884), az írás már nehezen volt olvasható. Ez abból derül ki, hogy a nevet hibásan *Scindpald*-nak olvasták.³⁴

Az írás latin majuscula, jellege azonban nem egységes, mivel a betűk egyik

része capitalis quadrata, másik része uncialis. A betűk szárai a sorból nem nyúlnak ki, ami kifejezetten capitalis írásmódra vall. Capitalis betűnek tartjuk az *A*, *D* és *F* betűt. Az *A* jellegzetessége a két szárát összekötő vonal megtörése. Ez ismeretlen a klasszikus latin írásban, de görög hatásra már az ókor végén elterjedt és a középkor folyamán is használatban maradt.³⁵ A *D* kétségtelenül nem uncialis. Az *E* betűt azért soroljuk a capitalis quadrata betűi közé, mivel szára nem ereszkedik a sor alá, s ennek megfelelően a két vízszintes vonalka

B iniciále. St. Gallen. Psalterium aureum, IX. sz. 2. fele St. Gallen, Stiftsbibl. Cod. 22.

se fogja át a teljes sortávot. Mindenképpen uncialis jellegű az öblös *U* betű, az *E* gömbölyű szárával – különben ez is úgy jött át a görögből a latinba – valamint a *P* betű, minthogy jól megtermett hasa majdnem talpáig ér le, igaz viszont, hogy szára nem nyúlik a sor alá. A többi betű egészen jellegtelen.³⁶ A feliraton tehát két rendszer keveredik egymással, amire akad példa a Karolingkorban.³⁷ Ritkább az olyan eset, amikor capitalis *E* vagy *U* váltakozik uncialis *E*-vel vagy *U*-val egyazon szövegben. Ez kiváltképp a XI. század elején fordul

elő német emlékeken.³⁸ A Cundpald-névnek viszont mindkét *D*-je capitalis. Ha az egyik *D* unciális, a másik capitalis volna, számításba jöhetne a név X–XI. századi eredete.

Külön kell foglalkoznunk azzal a móddal, ahogyan a művész a vegyes típusú betűket felrakta a kehely noduszára. Az egyes betűk szárait akként zárta le egy kereszt-vonással, hogy a végek kis háromszöget alkotnak. E háromszögű „bunkók” két szár találkozásánál sem hiányoznak. Az unciális *U* görbe szára mindkét végén bunkós, úgyhogy a betű másik szárát csupán megközelíti, de vele nem egyesül. Ugyanilyen végeket látunk az *N*, *D*, *P*, *A*, *F* betűk mindazon helyén, hol két szár találkozik egymással. Mégsem állíthatjuk e végekről, hogy túlzottan kiemelkednének a betűkből. Az *N*, a *D* és a *P* két szárának érintkezési pontján a dudor egészen csekély, annál erőteljesebb az *U* alján és az *F* függőleges szárának felső végén. A művészt nem vezette az a szándék, hogy a száratkat módfelett megnyújtsa, hanem hogy zárófejjel lássa el. E tekintetben az *F* betű sem kivétel.

Az írásnak effajta módja természetesen másutt is megtalálható, ez a Cundpald-kehelynek korántsem sajátja. Az illuminált kéziratokon a festők rendszerint megelégedtek a szárra keresztbe rakott vonással, mert számukra ez volt az egyszerűbb eljárás. Mindazok a mesterek azonban, akik vésővel, poncolóval dolgoztak, megfelelőbbnek találták, ha a betűk szárát háromszögű fejjel látják el. Az ókor – főleg Görögországban – már ismerte ezt az eljárást és a középkor tovább alkalmazta.³⁹ Az írás alapján tehát a Cundpald-kehely nem helyezhető el se térben, se időben.

B. Bischoff mégis úgy találta, hogy a Cundpald-kehely felirata leginkább a Rajna-vidék és Északkelet-Franciaország VI–VII. századi írásos emlékeivel állítható párhuzamba. E tekintetben különösen figyelemre méltó Pertram apát sírkövén a név írásmódja, valamint a Breviarium Alarici egy észak-francia kéziratának betűtípusa. De az érdemes szerző maga is kiemeli, hogy ezeknek a betűknek legfőbb érdekessége az erősen megnyújtott függőleges szár, amely a germán runákat juttatja eszébe.⁴⁰ Ha módja lett volna a Cundpald-kelyhet személyesen tanulmányozni, bizonyára nem kerülte volna el a figyelmét az a mélyreható különbség, mely a kehely felirata és az általa idézett emlékek írásmódja közt mutatkozik. A *Cundpald fecit* betűi nem nyújtott szárúak; jellegzetességük, hogy minden betűszár háromszögű idomban végződik. Nem kapcsolhatók a Rajna-vidék korai – VII–VIII. századi – emlékcsoportjához. Viszont közeli rokonságban állnak azzal az írásmóddal, mely ponttal, vonallal vagy háromszögű idommal zárta le a betűk szárait.

Röviden foglalkoznunk kell még azzal a kérdéssel is, hogy vajon a Cundpald-kehely nem tartozik-e az ún. köttlachi kultúra körébe. Ez a frank eredetű emlékcsoport kelet felé messze kiterjedt. Találkozunk vele Friaulban, Krajnában, Karintiában, Stájerországban, a Duna mellékén például Oroszváron, sőt a bánáti Dettán is. Kora a IX. század végétől a XI. század első feléig számítható. Összehasonlító anyagként tekintetbe jönnek a mélyített zománc- vagy poncolt korong-fibulák, amelyeknek rajza nemcsak állatalakokat mutat, hanem növény- és szalagornamentikát is. A növénydíszek emlékeztetnek az iniciálék fejlett indamotívumaira, a hármastágú levélke is előjön, de már indák szövevényében. Ugyancsak a könyvdíszek mintáiból egyszerűsödött le a széles szalagfonat a négy sarokkal X. századi korongfibulákon. Mindezek a motívumok nem elegendők ahhoz, hogy a Cundpald-kelyhet a köttlachi készítmények közé sorolhassuk.⁴¹

(Folytatjuk)

Jegyzetek:

- 1 Csallány Dezső: A bizánci fémművesség emlékei. Antik tanulmányok 1954, 101–128, főleg 114–17; I. Erdélyi: Die Kunst der Awaren, Budapest, 1966, 26–30, 35–37.
- 2 E. Jonas: Monnaies du temps des Avars en Hnogie. Demareteion I, 1935, 130–136;
- D. Csallány: ВИЗАИТИЙСКІЕ МОНЕИ В АВАРКІХ НЕХОДКАХ. Acta Arch. Hung. II, 1952, 231–250; L. Huszár: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken. Acta Arch. Hung. V, 1955, 61–109. A bizánci utánzatok: 307. sz.: Herakleios (610–640); 308. sz.: IV. Konst. Pogonatos (668–685); 382. sz., 401. sz.: IV. Konst. Pogonatos – Csallány a bolgárok Duna melléki államalapításával hozza kapcsolatba a bizánci pénzek beáramlásának megszűnését Konst. Pogonatos után. Fehér Géza meggyőzően mutatta ki, hogy az avar-bizánci kereskedelem útjai nem kerültek bolgár kézre, s ezért az áruk továbbra is szabadon áramolhattak az avarokhoz (Avar-bizánci kapcsolatok és a bolgár államalapítás: Arch. Értesítő LXXXII, 1955, 45–47). Ennek ellenére bekövetkezett az avar-bizánci kapcsolatok meglazulása. Az avarságot új hatások érték, melyeknek hellén öröksége már nem vall közvetlen bizánci forrásra.
- 3 P. Váczy: Les racines byzantines du christianisme hongrois. Nouvelle Revue de Hongrie XXXIV, 1941, 99–108. A kérdés megérett új tárgyalásra.
- 4 Bizáncban és Közél-Keleten még egyéb kehelytípusok is használatban voltak, de ezek nem terjedtek el az avar világban. Gondolunk a kétfüles kelyhekre, melyek korábban Nyugaton is el lehettek terjedve, valamint az igen öblös, talszerű kelyhekre, amilyeneket ismerünk az írországi Ardagh-ból, a cornwalli Trewhiddle-ből, Hexham-ból (Northumberland), valamint Ibéria Silos kolostorából. Ez utóbbiak dombszerű talpon állnak, nodusszal vagy anélkül, csőlábbal (erre vö. V. H. Elbern alapos összefoglalását: Der eucharistische Kelch im frühen Mittelalter. Zeitschrift d. deutschen Vereins f. Kunstwissenschaft XVII, 1963, 23 kk., 34 kk.; 21 kk., 41 kk., 48.). Az említett angolszász, ír és ibér öblös kelyhek rokonságban állnak kopt edényekkel, ezek pedig közép-ázsiai párhuzamokat mutatnak (vö. I. Erdélyi: Die Kunst der Awaren: 2. sz. ábra, egy VI. századi falfestményről). E csoportba kell sorolnunk a Martinovka-i (Dnyeper-vidék) edényformájú kelyhet is. (N. Fettich: Archäologische Studien zur Gesch. der späthunnischen Metallkunst. Budapest, 1951, XXIII. 2. tábla). Ebből is látható, hogy az avarok a Duna mellékén kikerültek Ázsia – beleértve Kisázsia – hatása alól.
- 5 N. Fettich: Archäologische Studien 109 kk. Datálása koral.
- 6 Csallány Dezső: Kora-avarkori edények Magyarországon (Dolgozatok. XVI). Szeged, 1940, 131 kk.; Gy. László: Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. Budapest, 1955, 22, 44 (Kis-Körös–Vágóhid), 227, (Bócsa), 253, (Tépe), 279 (Malaja Perescsepina), I. és XLII. tábla. Vö. még László Gy.: A tépei lelet. Arch. Ért. 1940, 77–90; L. Matzulewitsch: Byzantinische Antike. Berlin 1929, 109–111.
- 7 B. Svoboda: Poklad byzantského kovotepce v Zemlanském Vrbovku (Der Verwahrfund eines byzantinischen Meisters in Zemiansky Vrbovok). Památky Archeologické XLIV, 1953. A leletet a turócszentmártoni (Turciánsky Sv. Martin) a Szlovák Nemzeti Múzeumban őrzik.
- 8 Csallány: Kora-avarkori edények 131 kk. – A Tihanyi téri két ezüstkelyhelyre: László Gy.: Budapest a népvándorlás korában (Budapest története I/2). Budapest, 1942, 789. – A Zeloveci kelyhelyre: Z. Cilinská: Vcasnostredoveké pohrebisko v Zelovciach (Archeologické rozhledy XIX, 1967, 674). A kehely (222. ábra) a VII–VIII. században használt temető 257. sírjából került elő. A lelőhely, Zsély (Zelovec) nem messze fekszik Nemesvarbóktól. (Zemiansky Vrbovok) az Ipoly középső szakaszán. Az adatot Cs. Sós Ágnes szívességének köszönhetem.
- 9 N. Mavrodinov: Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós, Budapest 1943, 19, XXXVI. tábla.
- 10 V. H. Elbern a koral kelyhek katalógusában (Der eucharistische Kelch. Kat. Nr. 30) ezeket írja: „Der lange in amerikanischem Privatbesitz befindliche Kelch entstammt der gleichen Kunstlandschaft wie der Tassilokeicher”. Ez így aligha helyes. Bella Lajos szerint a kehely Paur Iván gyűjteményével együtt jutott a soproni múzeum birtokába. Paur Iván 1881-ben kapta lovag Carstanjen Gusztávtól, aki viszont 1879-ben szerezte (A sopronmegyei múzeum néhány érdekesebb tárgya: A sopron-megyei régészeti társulat második évkönyve 1891. Sopron 1892, 46–50. Közölve előbb: Arch. Ért. X, 1890.).
- 11 A magyar történeti ötvösmű-kiállítás lajstroma. 1884. február 17. Budapest, II. rész 109: „Scindpald kelyhe... Kiállítja Paur Iván”.
- 12 A XVIII. sz. végén az Ikva Petőháza mellett folyt ugyan el, de Szergény és Süttör – akkor Söjtör – között veszett el a Hanságban. A magasabban fekvő Sarródot, hol 1956-ban avar sírokat tárt fel Nováki Gyula, felszigetként nyaldosta a víz. (L. Görög, Magyar Atlasz. Vienna, 1802, XV. tábla, mely XVIII. sz. végi felvétel alapján készült). Szergényt egy 1373. évi oklevél *tuhta aquam Fertew* említi (Csánki: Magyarország tört. földr. III, 632). Eszerint a régi vízállást Sarród és Szergény közt kell elképzelnünk. Amikor a kelyhet 1879-ben vízszabályozás alkalmával megtalálták, az Ikva Petőháza falutól körülbelül 5 km távolságra érte a Hanságot. Erre vö. Gönczy P.: Magyarország kézi atlasza. Budapest é. n.

13 Kelyhünket az újabb irodalom mint petőházi leletet tartja számon (V. H. Elbern: Der eucharistische Kelch. Kat. Nr. 30; H. Schnell: Bayerische Frömmigkeit. Kult u. Kunst in 14 Jahrhunderten. München (Zürich, 1965, XXXV. t. 28. l.; J. Werners Zum Cundpald-Kelch von Petőháza. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz XIII, 1966, Mainz, 1966, 265–275).

14 Bella i. m. 60. Hogy valóban nem a cukorgyár alapozása alkalmával találtak rá a kehelyre, mutatja Ikvai Nándor beszámolója is a lelet körülményeiről, melyet Bóna István közöl (Cundpald fecit. A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon. SSz. XVIII, 1964, 232–33.). Eszerint a kehely az Ikva Süttör felőli oldalán került elő a folyóból a meder szabályozásakor.

15 A Trehiddle-i kehely három részét is nitszőgek tartják össze (V. H. Elbern: Der eucharistische Kelch. Kat. Nr. 20).

16 A Tassilo-kehelyre vö. G. Haseloff: Der Tassilokelch. München, 1951; W. Neumüller-K. Holter: Der Codex Millenarius. Linz, 1959, 88 kk.; V. H. Elbern: Der eucharistische Kelch 13 kk., Kat. Nr. 17.; H. Schnell: i. m. VII., XXXV. tábla. – Bóna helyesen mutat rá azokra a lényeges különbségekre, melyek a Cundpald-kehelyt a Tassilo-kehelytől elválasztják (SSz. 1964, 218, 227 kk.). J. Werner szerint a Cundpald-kehely Mondsee vagy Kremsmünster kolostori műhelyében készült, ugyanakkor elismeri, hogy művészi kidolgozás dolgában elmaradt a kultúrközpontok egyéb megnyilvánulásai mögött (i. h. 273 kk.).

17 J. Werner (i. h. 271) a három vágatú levélkét három szemből álló szőlőfürtnek értelmezi – mondanunk sem kell, teljesen alaptalanul. A szőlőbogyókat másképpen ábrázolták, mind Bizáncban, mind latin kultúrterületen. Erre példa: elefántosont diphychon (VI. sz. eleje) Muránóból, jelenleg a ravennai Museo Nazionaleban (R. Talbot-Rice: Art of the Byzantine Era. New York, 1963, 7. ábra); márványrelief a velencei San Marco templomból, XII. sz. (uo. 167. ábra); elefántosont diphychon, Tours(?) 800 kőr. (A. Goldschmidt: Die Eifenbeinskulpturen aus der Zeit der karolingischen u. sächsischen Kaiser. Berlin, 1914, 178, LXXXIII. tábla); Kells-i evangeliarium Írországból, VIII. sz. eleje (A. Boeckler: Abendländische Miniaturen, Berlin-Leipzig, 1930, 9. sz. tábla). Az iv jobb és bal oldalán kehelyben elhelyezett szőlőfürtök láthatók, amelyeknek ábrázolása különbözik a háromvágatú levelekétől. St. Gallen-ben is találunk példákat: az ún. Folchard-psalterium (860 kőr.) egyik lapján jól kivehető, hogy a festő másképp festette meg a három szem szőlőbogyót, mint az ugyanott ábrázolt háromosztatú levélkéket (A. Merton: Die Buchmalerei in St. Gallen. Leipzig, 1923, XXII/1. tábla); evangeliarium (IX. sz. vége): itt is egyazon képen kapjuk a hárombogyót a háromosztatú levélkével (Merton i. m. XXXVII/1 és XXXVIII/1 táblák). A Trier-i műhelyben 983 előtt készült evangeliarium, egykor a párizsi Sainte Chapelle birtokában, jól példázza tételünket. János apostol és evangalista képen három- és hatfürtű szőlőtől küszik az iv külső bal szélén (A. Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei II. kötet. Firenze/München 1928, XI. tábla). III. Ottó evangeliariuma, Echternach-i munka a 983 és 991 közti időből. Ebből közöl Goldschmidt (i. m. II. köt. XLVII. tábla) egy képet, ahol az iv külső bal oldalán szőlőfürtöket és háromrészes levélkét hozdoz egy inda.

18 A véső anyagot vág ki a felületből. Nincs nyoma annak, hogy a Cundpald-kehely mesztere az árkolást anyag eltávolításával érte volna el.

19 Avar tárgyakon is előfordul, de ritkán, a szalagfonat. Erre vö. Gy. László: Etudes archéologiques LXVII. tábla (Madaras); I. Erdélyi: Die Kunst der Awaren IV., V., VIII. kép (Homokmégy-Halom, Igar, Környe). A szalagok fordulataiban elhelyezett „szemek”, valamint a szalagon ritmikusan árkolt rovatkák, az erőteljesen kidomborított szélekkkel, a fonatokat éllettel telítik. A Cundpald-kehely ornamentikája nem ilyen, az az avar mellett „halottnak” tűnik fel. Ugyanilyen „mágikus” hatást kelt a germán és a vele rokon angolszász, ír szalagmustra. Vad szövevény, mely teljesen elüt a Cundpald-kehely széles és merev szalagjaitól. Ezeknek kontinentális, „frank” jellege – miként látni fogjuk – ugyan vitathatatlan, de már a stílus kései időszakának felel meg. A kontinentális jellegre vö. Bóna (i. n. 223–224) és Werner (Zum Cundpald-Kelch 270 kk.) helyes megállapításait.

20 „A háromszögbe komponált szalagmintához” – írja Bóna (i. h. 225) – „nem találtam párhuzamot”; Werner pedig annak ellenére, hogy a kehely szalagdíszait kontinentálisnak tartja, a levélkét – nála „Dreibeerentraube” – kénytelen „insularis”, idegen behatásnak tulajdonítani (i. n. 271–272).

21 K. Forstner „Die karolingischen Handschriften in den Salzburger Bibliotheken” c. kiadványában (Salzburg, 1962) a 9. sz. ábrán egy p iniciálét közöl, melynek félkörében két helyen is található a kérdéses levele. Ugyancsak nála az első ábrán egy Q iniciálét látunk, mezejében három félkörves levélkével, de a középső félkör hegyben végződik (800 kőr., St. Amand kolostorából). A Kremsmünster-i scriptorium Fragm. I/2 A betűjén tört vonal köti össze a két szárat a Cundpald-kehely feliratán szereplő A módjára. Ennek a tört vonalnak folytatása három vágatú levél, a középső karéj azonban nem körformájú, hanem hosszant nyújtott. Még inkább különbözik a Cundpald levélkedéztől a Codex Millenarius Q iniciáléján szereplő levéldísz. Három vágatú, de a középső karéj itt még inkább megnyújtott. Emiatt a levélke nem

hozható kapcsolatba a Cundpald-kehely löhereformájú levelével. Pedig ezen a Q iniciálén a levélke valóban háromszögletű szalagkompozícióból nő ki. (Neumüller-Holter i. m. 20, 34 ábra).

22 A díszek rekeszbe foglalása annak jele, hogy mintául illuminált kézirat szolgált. Bóna összeállította a Cundpald-kelyhen található szalagmintákat, majd összevetette velük VIII. századbeli kódexek festett lapjait (i. h. 224–226). Hasonló módszert követett Werner is (i. h. 259). Az illuminált kéziratokban felfedezett párhuzamok azonban nem sokat bizonyítanak. Ugyanaz a motívum különböző kéziratcsoportokban is feltűnik, sőt a VIII. századra sem korlátozható. Ennek igazolására a St. Gallen-i kéziratokból két példával szolgáltunk. Eltekintve a háromszögbe komponált szalagoktól, Bóna három mustrát különböztet meg, melyeket A, B és C betűvel jelöl. Ha nagyon szigorúak vagyunk, nem három, hanem négy mustráról kell beszélnünk, mert a B alatt ulajdonképpen két eltérő mustrát találunk. Nevezzük el az A mustrával szomszédos B mustrát B₁-nek, akkor a B₂-ről megállapíthatjuk, hogy előfordul egy St. Gallen-ben Grimald apátsága idején, 850 után, készült kódexben is (Genf, Egyet. Könyvtár, lat. 37a) az I iniciálén, melynek képét Merton kiadványában (i. m. XVIII/1. t.) közli. A kupa száját díszítő C mustrára ugyancsak akad St. Gallen-i párhuzam, éspedig a IX. sz. végéről. A St. Gallen-i apátsági könyvtár Cod. 562. sz. alatti Vita sancti Galli-je egy szép M iniciálét tartalmaz a 2. könyv elején, amelynek díszítő motívuma egyezik a Cundpald-kehely C szalagfonatával (Merton i. m. XLII/2. tábla).

23 A vita, mely a Corbie-nak tulajdonított kéziratok körül támadt, nem érinti a korai időszakot, így az általunk idézett illuminált kéziratokat sem. Csak a Kopasz Károly udvari másoló-és festőiskolájáról állapították meg, hogy nincs köze Corbie-hoz (vö. Boeckler i. m. 10 kk.; O. Homburger: Eine karolingische Schule von Corbie. Karolingische u. Ottonische Kunst. Forschungen zur Kunstgesch. u. christlichen Archäologie III. Wiesbaden, 1957, 412–426). Kopasz Károly udvari műhelyéről A. M. Friend: The Carolingian Art in the Abbey of Saint-Denis. Art Studies I, 1923, 132 kk.; ua.: Two Manuscripts of the School of Saint-Denis. Speculum I, 1926, 59 kk.

24 E. H. Zimmermann: Vorkarolingische Miniaturen. Berlin, 1916, XCIII., CII/d. táblák (Cambrai: Ms. 684/624/fo. 150a; VIII. sz. 2. fele), CX. tábla (Párizs: lat. 11627; 800 kör.).

25 V. H. Eibern: Der Adelhausener Tragaltar. Formenschatz u. Ikonographie. Nachr. d. Deutschen Instituts f. merowingische u. karolingische Kunstforschung. Erlangen, 1954; W. Braunfels: Die Welt der Karolinger und ihre Kunst. München, 1968, XI. tábla. Tragaltar aus dem Kloster Adelhausen um 800.

26 St. Gallen-ben a scriptorium megindulásakor egyszerű kacsok élénkítik a rajzok vonalát (Merton i. m. I–III. táblák), később a díszek kerek bimbócskák, középpütt ponttal (uo. IV/2; VII. táblák), de ezek a IX. sz. közepén eltűnnek (uo. 22). A levélmotívumok még ezeknél is későbbiek, keskenyek, hegyben végződnek s rendszerint a betűk szárát zárják le (uo. VI/3, VIII; IX/2; X/1; XI/1. táblák).

27 Nem lehet véletlen, hogy a kerek szélű löherére emlékeztető levélke mindjárt a háromszögbe font szalagdísz végén jelenik meg. A motívum készen juthatott St. Gallenbe. E jellegzetes levélkét mutatják a következő táblák: Merton i. m. XVII/1. (IX. sz. közepe); XXI/2. és XXII/1. (860 kör.); XXVII/1. (860–70); XXXI. és XXXII/1. a Psalterium aureumban (872 után); XXXIV/1. (IX. sz. vége); XXXVIII/2. (IX. sz. vége); XLI. (900 kör.); XLII. (IX. sz. vége); XLVI/1. (X. sz.); stb. Másutt előbb is előfordul a levélke, de csupán egyedül: Salzburg, VIII. sz. vége (Forstner i. m. IX. ábra); Laon, 760 kör. (Zimmermann i. m. Tafelband II, 147. tábla); Ada-csoport, 800 kör. (Goldschmidt); Die deutsche Buchmalerei I, XLIV. tábla; Luxeuil, VIII. sz. eleje (W. Braunfels i. m. 23. kép).

28 A háromszögalakú szalagdísz levélke nélkül valószínűleg insularis eredetű, de korán elterjedt a kontinensen. St. Gallen-ben mindjárt a scriptorium megindulásakor ismert (vö. Merton i. m. III/1.; VII.; XII/1.; XIII/1.; XVI/1. táblák, stb.). Angolszász példára mutat a VIII. sz. elején Lindesfarne-ben (Northumbria) készült evangeliarium (Boeckler i. m. 17 kk., XI. tábla), valamint az angolszász hagyomány alapján dolgozó Thomas a Trier melletti Echternach-ból a VIII. sz. utolsó negyedében (Goldschmidt i. m. I., VII. tábla). Egyéb példák a háromszögbe komponált szalagdíszre: Goldschmidt i. m. XLI., XLIX. táblák, stb.; Boeckler i. m. XX. tábla, stb.; Boeckler i. m. XX. tábla, stb.; Zimmermann i. m. Tafelband IV, 275, 329, 331. táblák.

29 Grimald életére: P. Kehr, Ludwig der Deutsche (előszó az oklevelek kiadásához). Berlin, 1932, XIX. kk.; J. Fleckenstein: Die Hofkapelle der deutschen Könige I. Stuttgart, 1959, 65, 71, 89 kk., 107 kk., 168–177, 180 kk. Hilduinra: uo. 52–54.

30 Corbie scriptoriuma: J. Porcher: Les débuts de l'art carolingien et l'art longobard. Atti dell' 8º Congresso di studi sull'arte dell'Alto Medioevo Milanó, 1962, 55 kk.; Homburger i. h. 411 kk. – Saint-Denis: A. M. Friend két idézett tanulmánya (Art Studies I, 1923 132 kk.; Speculum I, 1926 59 kk.).

31 Az irányváltozás általános. Metz, mely a frank Austrasia székhelye volt, kiváltképpen példát mutatott (Goldschmidt): Die Elfenbeinskulpturen 72., könyvtábla, IX. sz. közepe; Boeck-

ler: Abendl. Miniaturen XXI. tábla, Drogo püspök sacramentariuma megh. 855). St. Gallen-ben 860 kör. kezdődött a változás, mégpedig a Psalterium Folchardii lapjain. Az apát még Grimald volt, de a kódex festésére és másolására Hartmut, Grimald állandó helyettese és későbbi utódja adott megbízást. Folchardot 855–895 közt látjuk tevékenykedni (vö. Merton i. m. 34 kk. és a XXI–XXVI. táblák). Psalterium aureum, St. Gallen, Stiftsbibl. cod. 22 Merton i. m. XXVIII–XXXII. táblák, szöveg 38 kk., 71 kk. és Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei I. köt. LXVII. tábla). További példák St. Gallen-re: Merton, i. m. XXXVII. tábla (IX. sz. vége); LIX. tábla (X. sz. eleje) stb. Fuldára: X. sz. utolsó negyede, sacramentarium (Elbern, Das erste Jahrtausend. Tafelband CXC. tábla). Trier: Sacramentarium a X. sz. utolsó negyedéből (Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei II. köt., XV. tábla).

32 Merton i. m. 71.

33 L. a következő táblákat Mertonnál: XXXI/1 (872 után); XLII/1 (IX. sz. vége); XLIV/2 (X. sz. kezdete); LXXI/2 (XI. sz. első fele); LXXXIX (X. sz. közepe, Reichenau).

34 A magyar történeti ötvös-kiállítás lajstroma. 1884 február 17, Budapest II. rész 109. A név a kereszt után következik; első két betűje ma már alig kivehető. Az arany csak a C szárát felül lezáró keresztvonalon maradt meg, a szár árka ugyan szemmel követhető, végét azonban elpusztította a korrózió. Az U uncialis, gömbölyű szára éppen a két végponton őrizte meg az aranyozást. A szár vonala már csak a színes felvételen mutatkozik. Az U másik szára egyenes és végig ép, medrét ma is arany tölti ki. Különös véletlen folytán a Magyar Nemzeti Múzeum (Tört. Múzeum) fényképgyűjteményében a régi felvételek között az egyik a kelyhet éppen arról az oldaláról mutatja be, amelyen a névből ez a betűsor áll: CUND (348. N.). A felvételen jól kivehető, hogy a kezdő betű C, nem pedig S, miként 1884-ben olvasták; de G sem, amellyel a C betű könnyen összetéveszthető. Ugyanilyen világosan rajzolódik ki a név második tagja is. Ez kétségtelenül uncialis U, amelynek erősen görbülő szára fent és lent egyaránt ékformában záródik s elég magasan csatlakozik a betű másik, merev szárához. Így történhetett meg az a furcsa dolog, hogy az U betűt két betűnek (C és I) vélték.

35 A jellegzetes A a tört összekötő vonallal görög eredetű és már időszámításunk előtt megvolt. Latin szövegben csak i. sz. IV–V. században tűnik fel anélkül, hogy kizárította volna a klasszikus A formát a tübingai egyetemi könyvtár IV. századi Vergilius-kézirata (Lat. fol. 416) már alkalmazza, de csak a nagy kezdőbetűkben (E. A. Lowe: Codices latini antiquiores I, Oxford 1934, 13. sz.). A valódi jelet felfedi két rokon fogadalmi táblácska szembeállításával, az egyik görög (Sziszekről, Jugoszlávia), a másik latin (Erdélyből) írású. Az A betű csak a görögben mutat megtört vonalú alakot, a latinban a hagyományos, klasszikus A fordul elő (Alföldi A.: Latin keresztény felirat Erdélyből a Kr. u. IV. századból. Arch. Ért. 1942, 252–55, ua.; Keletmagyarország a római korban. Törttud. Int. Évkönyve 1943, 90). A Krisztus-monogram alfája és omegája az új A típus első terjesztője volt Nyugaton. Példa erre a római Santa Sabina nyugati kapujának faajtaja (430 kör.), amelyen a görög omega párja a tört szárú alfa (W. Fr. Volbach: Frühchristliche Kunst, München, 1958, 103. tábla). Ilyen jellegzetes A szerepel Maurianus sírkövéjén i. sz. 530–533 (Museo dell'alto medioevo, Roma, Viale Lincoln 1); VI. századi nyugati gót liturgikus bronzkészítményeken Spanyolországban és Portugáliában (Pedro de Palol Salellas és Fernando Russel Cortez cikkei: Forschungen zur Kunstgeschichte u. christlichen Archäologie I/2. Frühmittelalter, Baden-Baden 1954, 19., 23., 26 ábrák); a Porec-i (Parenzo) basilica eufrasiana szentélyének mozaikjain található feliratokon a VI. sz. közepéről (Bruno Molajoli: La basilica eufrasiana di Parenzo Padova, 1943, 2 50–53. ábrák); a ravennai mozaikok (V–VI. sz.) feliratain, így Battistero Neoniano (kupola), S. Vitale, S. Apollinare Nuove, S. Apollinare in Classe számos helyén; Agnello érsek (556–569) márvány szöszékén, érsekek szarkofágjain (Volbach i. m. 152–185. ábrák; M. Lawrence: The Sarcophagi of Ravenna, 1945); a milánói S. Vittore (S. Ambrogio épületömbjében, V. sz.) NAVOR feliratú mozaikján (R. Kömstedt: Vormittelalterliche Malerei. Augsburg, 1929, 56. ábra); Wittislingen-ben sirban talált fibula keresztény feliratán, 600 után (H. Schnell: Bayerische Frömmigkeiten XXII. tábla); Pertram apát sírkövén (VII–VIII. sz.) váltakozva klasszikus A-val (Elbern: Das erste Jahrtausend. Tafelband CLXXIV. tábla); a Merowingok pénzén stb. A betűtípus használatát nem általános, sokszor ugyanazon a feliraton vegyül többfajta A egymással. Ezt a hagyatékot vették át a Karolingok és az Ottók, s adták tovább a középkor későbbi századainak. A példák nem hiányoznak az 1000 előtti évszázadokból, a hivatkozást rájuk feleslegesnek tartjuk. Elegendő, ha rá rámutatunk arra, hogy a görög eredetű A Salzburgban, Kremsmünster és Mondsee apátságában is ismert volt a Karoling-korban (Forstner i. m. 4. ábra; Neumüller-Holter i. m. 34., 42. ábrák). Corbie, melynek régebbi scriptoriumával fentebb foglalkoztunk, hasonlóképpen egy csomó példát ad a görög A használatára (Zimmermann: Vorkarol. Miniaturen II. Tafelband 93, 102 b, 102 d, 104 a, valamennyi a VIII. századból; Manuscripts a peintures du VIIe au XIIe siècle. Paris, Bibl. Nationale 1954, XII. tábla 84. sz., IX. sz. eleje; Zimmermann i. m. II. 107 d, 110 c, 800 kör.). A St. Gallen-i kéziratok első időszakából idézzük a következő adatokat: Merton i. m. I/2., V/1., VI/3. táblák. Meg kell még jegyeznünk, hogy a Cundpald-kehellyel kapcsolatban annyit idézett Tassilo-kelyhen is találkozunk a görög A-val, mégpedig a Tassilo névben, ellenben a Krisztus-

inogram a medálionban klasszikus latin A-val van írva (Elbern: Der eucharistische Kelch 13 és Kat. 17. sz.), ami más mester kezére vall. A görög A korai és késői használata, valamint nagy elterjedése miatt nem alkalmas arra, hogy általa a Cundpald-kehely korát és készítési helyét meghatározzuk.

36 Már B. Bischoff megállapította, hogy a feliratnak nincs köze az angolszász íráshoz (szakvéleménye J. Werner cikkéhez: Zum Cundpald-Kelch 277), s ezt mi is – Bóna Istvánnal (i. h. 227) szemben – így találtuk.

37 Az írás vegyes jellegét nem árt hangsúlyoznunk. Egy-egy példát csipegetve századok kézírataiból: a Breviarium Alarici párizsi kéziratán (Bibl. Nat. Lat. 12238) a VII–VIII. századból a titulusok unciális betűi capitalisszal keverednek. Ezt Lowe (i. m. V, 617. sz.) „fél-unciálisnak” nevezi. A közölt szövegben pl. unciális U betűt követ capitalis E. Következő példánk a VIII. sz. végéről egy elefántesont-könyvfedél (Adacsoport), amelyen Mária neve capitalis quadrata, a szöveg E betűje viszont unciális. Ugyanitt görög A is (Goldschmidt: Die Elfenbeinskulpturen II. tábla). A IX. századból úgyszintén egy könyvtáblát idézhetünk. Elefántesontból készült Toursban. Rajta MARTINUS neve capitalis, kivéve az U-t, mely ugyanolyan jellegű unciális, mint a Cundpald-kehely feliratának U betűje (uo. LXV. tábla). Gizella magyar királyné fogadalmi keresztje 1006 után készült Regensburgban. Noha a felirat capitalis quadrata, az E betű következetesen unciális. (H. Schnitzler: Zur Regensburger Goldschmiedekunst. Wandlungen christlicher Kunst im Mittelalter. Forschungen zur Kunstgeschichte u. christlichen Archäologie II. Baden-Baden, 1953, 171 kk.) stb.

38 Lássunk néhány példát: IX. sz. eleje, Adacsoport, I iniciálé, az EVANGELIUM szóban az első E unciális, a másik E capitalis (Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei I, 48. tábla); IX. sz. közepe, Franciaország, flabellum, a szövegben kétfajta E (Goldschmidt, Die Elfenbeinskulpturen LXVI–LXVIII. táblák); IX. vagy X. sz. Adacsoport, könyvtábla, az E betű egyszerű unciális, másszor capitalis (uo. XV. tábla); 1019-ből II. Henrik selyemhímzésű csillagöltönyén capitalis E változik unciális E-vel (Schnell: Bayerische Frömmigkeit LX. tábla); hordozható oltár Watterbachból 1020/40 kör., kétféle E-vel (uo. LXIV. tábla); XI. sz. kölni, freisingi és belgumi miniatúrákon főleg az A, E, U, M ugyanabban a szövegben egyszerű unciális, másszor capitalis (Boeckler i. m. 38., 42., 51., 56., 57. tábla); XI. első fele, Reichenau, Echternach, Regensburg, Seon, Köln illuminált kéziratán főleg az E, U, M típusváltozásai ugyanabban a szövegben (Goldschmidt, Die deutsche Buchmalerei 35., 38., 50., 53., 54., 60., 63., 72., 73., 76., 77., 78., 79., 91., 95., 96. tábla). St. Gallen scriptoriuma sem ügyelt többé az írásforma tisztaságára és unciális betűket kevert a capitalisba vagy megfordítva. Ezt a jelenséget a IX. sz. végétől kezdve, de kiváltképpen a XI. sz. első felében figyelhetjük meg (Merton i. m. XXXIV; XLII 2; LXX/1; LXXII/1.; LXXVI/2; LXXX/2).

39 A legközelebbi párhuzamot a Cundpald-kehely betűformáihoz Szt. Liudger kelyhének feliratán találjuk. A betűk szárai kis háromszögű idomban végződnek, miként a Cundpald-kehelyen. A Liudger-féle kehely Szászországban készült a IX. sz. második felében vagy a következő században, s így közel egykorú a Cundpald-kehellyel (Elbern: Der eucharistische Kelch 3 kk. Kat. 9. sz.). A betűk megformálásának ez a módja nem illik a festőtechnikához, nem is nagyon mutatkozik a miniatúrákon és a falfestményeken (Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei I, 48. sz. kép: Adacsoport, IX. sz. eleje; D. Diringer: The illuminated book. London, 1958, III/3. tábla, szöveg 140: Codex Amiatinus, fol. 2 v. Toszkána, 900 után). Annál gyakoribb az olyan tárgyakon, amelyekre vésővel vagy poncolóval rakták fel a betűket. Sirkövek tanúsága szerint ez az eljárás a görögöknél már igen korán meggyökeresedett. Konstantinápolyból az Arkeológiai Múzei sirkő-gyűjteményét idézhetjük (pl. Platthis sirköve III–II. sz. i. e. En. No: 4839, F. Kat. No. 152; Méniskos-sirkő II. sz. i. e. En. No. 5045, F. Kat. 35; Dizales sirköve III. sz. i. sz. En. No. 358, F. Kat. 1049; stb.). Nagy L. „Pannonia sacra” c. tanulmányában (Szt. István-Emlékkönyv, Budapest, 1938, I, 93; 7. sz.; 103; 65. sz.; 104; 66. sz. kép) közli néhány sirkő képét Savariából, Sirmiumból. Latin feliratuk capitalis quadrata betűkből áll, az A már tört karú, a száruk a jellegzetes háromszögű végződést mutatják. Példák a korai középkorból: a liguriai Albenga Baptisteriumának mozaikképe a Szentháromság ábrázolása, V. sz. 2. fele (G. Schiller: Ikonographie der christlichen Kunst. Gütersloh, 1966, I, 384; 344. sz. kép); Ravenna, Agnello érsek szőzéke, VI. sz. (Volbach i. m. 158. kép); fibula, hátán keresztény felirással Wittlingenberg, 600 után (Schnell: Bayerische Frömmigkeit XXII. tábla); elefántesont-domborműves könyvtábla. Genoels-Elderenből (Belgium), VIII. sz. (Schiller i. m. I. 272, 75. ábra); elefántesont-könyvtábla, Tours-i iskola, IX. sz. (Goldschmidt, Die Elfenbeinskulpturen 153, LXV. tábla); ládika, Tournai-iskola, 900 kör. (uo. 161. LXXXIII. tábla); könyvtábla, Sankt Gallen, 900. kör. (uo. 163a, LXXV. tábla); hordozható oltár Watterbachból, 1020/40 kör. (Schnell: Bayerische Frömmigkeit 64. tábla); stb. Látnivaló, hogy a betűk írásának ez a technikai sajátossága a Cundpald-kehely korára és eredetére nézve nem ad útbaigazítást.

40 A kéziratok közül B. Bischoff hivatkozik a Breviarium Alarici VII–VIII. századi párizsi kéziratára, amelyet mi is idéztünk, valamint a berni Burgerbibliothek 219., francia eredetű kéziratára a VII. sz. végéről (Lowe i. m. V, 617. sz.; VII, 860. sz.). Utóbbinak betűtípusa – pl.

szárvegi vízszintes vonáska – azonban eltér a *Cundpaid fecit* felirattól, viszont ugyanennek a könyvtárnak egy másik darabja (uo. VII. 592. sz. F219,3 és Párizs, Bibl. Nat. Lat. 10233) unciális és fél-unciális írásával, ugyancsak a VII. sz. végéről, de Spanyolországból, hasonlít rá. A kérdéses feliratok közül Pertram apát sírkövét említjük, melynek kopt-gall mintájára mutat rá Elbern (Das erste Jahrtausend. Tafelband 174. kép. Vö. H. Gombert: Frühchristliche Grabsteine vom Mittelrhein. Mainz, 1940, 34, 40; G. Behrens: Das frühchristliche u. merowingische Mainz. Mainz, 1950, 7.). B. Bischoff erről a kérdésről is ír (vö. Werner: Zum Cundpaid-Kelch 277). Meg kell jegyeznünk, hogy az Iszlám elől menekült szír, kopt és egyéb keleti lakosság nagyszámú kolóniát alapított a Földközi-tenger keresztény országaiban, elsősorban Galliában. E keletiek hatására, nem pedig a germán runák mintájára, vezetjük vissza a betűk írásának Rajna-vidéki sajátosságát: a száraz megnyújtását és vízszintes vonalal való lezárását. Ugyanis Bizánc körzetében már 400 körül van példa erre (Szaloniki, Hagios Georgios); a kupola mozaikfrizén, Szt. Onesiphoros, Porphyrios feliratán (Volbach i. m. 124., 125., 127 ábrák).

41 A Köttlach-i bronzok korára és elterjedési körzetére utalnak E. Diez: Die Funde von Krungl u. Hohenberg, Wien, 1906; R. Pittioni: Der frühmittelalterliche Gräberfund von Kettlach, 1945; K. Dinklage: Frühdeutsche Volkskultur in Kärnten u. seinen Marken. Laibach, 1943; J. Korosec: Pomen nekaterih nakitnih predmelov, najdenih v Deti v Banatu (Die Bedeutung einiger zu Detta im Banat gefundenen Schmuckgegenstände) Arheoloski Vestnik V, 1954 50–60, német kivonat 60–62; K. Dinklage: Zur Vor-u. Frühgeschichte des Galltales Funde aus Förk von der Laténezeit bis zu den Ottonen). Carinthia I/145, köt., 1955, főleg 237, 239, 242; E. Beninger u. Ae. Kloiber: Oberösterreichs Bodenfunde aus bairischer u. frühdeutscher Zeit. Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereines CVII. Linz, 1962, 228–229 és a 39., 66., 70. sz. leletleírások. Alsó-Ausztriában Zwentendorf-ban (Tulln körzete) pénzelet a XI. sz. elejére határozza meg a Köttlach-i kultúra korát. Nyugat-Magyarországon Oroszvárról ismerünk Köttlach-típusú leletet (Fettich Nándor szíves közlése). Ezzel természetesen nem merítettük ki se az ismertetett, se a publikálatlan anyagot.

Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt (1933–1945)

Írta: Hiller István

Az 1929–33-i nagy világgazdasági válság idején erősödött a forradalmi mozgalom az ország minden részén. Az elégedetlenség munkanélküli-felvonulásokban, éhségtüntetésekben, majd az 1930. szeptember 1-i, százezres tömegeket megmozgató forradalmi tüntetésben csúcsosodott. A tömegmozgalom nagyarányú fellendülésére az uralkodó osztály az erőszak fokozásával válaszolt. A fasiszta jellegű intézkedések bevezetése a sztrájkok egész sorát váltotta ki. Mindezek az események hatást gyakoroltak az egyetemi ifjúságra is.

1933. október 4-én a pénzügyminisztériumi államtitkár megfelelő alkalmazás végett másolatban megküldte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szeptember 14-én kelt leiratát a M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola rektorának a külön rendelkezéssel, hogy azt a hallgatósággal ismeresse. A rendelkezés tárgya: „A kommunista szervezkedések megakadályozása.” Ennek értelmében a rektor köteles volt egy előadót kijelölni, akinek „minden kommunista ügyben” tájékoztató jelentést kellett küldenie a miniszternek.

A leirat eredetijét a VKM a M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem tanácsához intézte. Ez megerősítette a rektornak azokat a rendelkezéseit, amelyeket a kommunista szervezkedésben résztvevő hallgatók ügyében hozott. Az ítéletek a bölcsészkaron súlyosak voltak. Egy hallgatót szigorú rektori megdorgálásban és az esetleg élvezett vagy élvezhető összes kedvezményektől való

1 358/res P. M./1933. XV. számú rendelet a soproni rektorhoz. Erdészeti és Faipari Egyetem (EFE) Központi Irattár, 16 eln./1933.

megfosztásra ítélték.² Hivatalból fegyelmi vizsgálatot rendeltek el *Rajk László* és kilenc bölcsészhallgató társa ellen, majd ezt kiterjesztették még hat hallgatóra.³

A leirat többi részében — amely már a soproni főiskolának is szólt — a miniszter azt írja: megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy a magyar egyetemi ifjúság soraiban, *sajnos nem egy helyütt* (a kiemelés tőlem. H. I.) kedvező talajra találtak a fennálló társadalmi és állami rend ellen irányuló mozgalmak magvetői. Különös megdöbbenéssel töltötte el ez akkor, amikor a királyi bíróság állam- és nemzetellenes működéssel vádolta meg az egyik kollégium néhány tagját. Kíméletlen szigorú követel, mert — mint írja — a nemzeti közszellem aláásása és az eddigi világnézet megmetéyezése több irányból, *de különösen már az értelmiség nagyobb felelősséggel tartozó köreiből is kiindult* (A kiemelés tőlem. H. I.). Az ítéletek mellett a figyelmeztetések is komolyak; a nemzeti állam megtorló rendszabályainak teljes szigorát, a legkeményebb szigorúsággal fellépő államhatalmat emlegeti többször a miniszter. Felszólítja az egyetemi tanácsot, ha a jövőben bárhol, esetleges újságközleményből is, tudomására jut, hogy a hallgatóság nemzetellenes szervezkedésben vesz részt, vagy ha ennek a gyanúja merül is fel, haladéktalanul indítsa meg a fegyelmit megelelő vizsgálatot. Ne várja meg a királyi bíróság jogerős ítéletét, hanem határozattal intézkedjék megfelelőképpen, általában olyan értelemben, ahogy azt a budapesti bölcsészkaron tették.

A miniszter az ilyen mozgalmaknak bejelentési kötelezettségéről is részletesen szól és ebbe még az ifjúsági szervezeteket is be kívánta vonni. A rendszer elsősorban az egyetemi ifjúságot szerette volna olyan egységes tábornak látni, amely elsőnek alakít frontot minden forradalmi törekvéssel szemben, amely — mint a rendelkezés is írta — mind egyedeiben, mind összességében, de különösen szervezeteiben a nemzeti irányzatnak feltétel nélküli lelkes és hű támogatója. Ez a törekvés látszott most veszélyben. Ezért rendelte el a miniszter, hogy a tanács hirdetményben, az ifjúsági egyesületek elnökségeiben és a tanévnyitó ünnepségen külön szózáttal hívja fel az ifjúságot a nemzeti gondolat tántoríthatatlan követelésére, de szigorúan figyelmeztesse is, hogy minden ezzel való szembe fordulás a hatóságok és az államhatalom legkeményebb megtorló intézkedését vonja maga után.

A soproni M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola tanácsa 1933. július 28-án tartott ülése ugyan még azt állapíthatja meg, hogy a lezárult szemeszterben a hallgatók ellen semmiféle panasz nem merült fel és az erkölcsi magaviseletet valamennyiükre nézve „a szabályoknak teljesen megfelelő” fokozat mutatja, hamarosan kiderül, hogy a soproni hallgatóságban is élt az elégedetlenség a fennálló társadalmi renddel szemben.⁴

Jelei már 1933 végén mutatkoztak, 1934. március 15-én pedig nyíltan kifejezésre jutottak. Ezen a napon — mint akkor már szokásos volt — a főiskolai Ifjúsági Kör a Petőfi téren tartotta megemlékező ünnepségét. Az ünnepi szónok a kör akkori elnöke, Ruzsinszky László bányamérnök-hallgató a színház erkélyén beszélt a nagyszámú közönséghez. Bátran hangot adott a hallgatóság elé-

² Gál István III. éves bölcsészkaros hallgató.

³ VKM 19.885/1933/IV. sz. rendelete kiterjesztve megfelelő alkalmazás végett a soproni főiskolára is. Az érintett hallgatók a következők voltak: Alpár László, Beck Márta, Bertók János, Birki Agnes, Gergely János, Jakó Géza, Kelemen János, Mészáros Zoltán, Mód Péter, Németh HÉla, Schöppflin Gyula, Stolte József, ifj. Szabó István, Széll Jenő és Weisz Emília.

⁴ Főiskolai tanácsulési jegyzőkönyv. EFG. Központi Irattár 1932. I-11-1933. VII. 28.

Meiravich Ferenc, születési nr.
r. tanár, mint az ifjúsági Zár tanács-
nöke a következő kérdéseket teszi fel
Apl. Kass bmb. urnak, és K. ri. annak
legjobb tudása szerint való megválaszolásá-
t.

1. Monda el a f. 4. november hó 23.-án
On és Hallgató társai között történt
eseményt, különösen megnevezve, történetek-
sértés kijelentéseket Önökre nézve, hogy hang-
szettek azok, és kik tették azokat?

A fent nevezett napra a
V.D.U. jelvényével jöhünk be az
ősszabandera. Ész két óra a halog-
tóság nem volt ideint tudomásom mint
múndig. A parancsok és pléjén Kéző-
dék. "Kassap, pléjén" is, megfigyel a
"pléjén" kiállítását illetik. Mind el-
használt a tanárnak is, és Wally prof.
is részvételével megfigyel.

A prof. is kimondta minket
is megfigyel, hogy megfigyel a pléjén
a tanítás ideje alatt. Kéremnek
azonnal eljött tekintet.

Kéremnek említésem nem tudok
mivel nem látom hogy kik kiálto-
nak, mert ez idő alatt nem tudok
látok jelenik.

2. A november 13-iki eszt elitt normalis-
tan rest vett-e On és két társunk hallgató
társával együtt az ifjúsági letben: ha
nem, miért nem?

Jest megfigyel Kérem Kéremnek
minket, mint nem kivánatos
Jellemet.

2000 1940. dec 17. p. Kass

W. Tom

H. d. r. a

Podrovnich Ferenc, egyetemi ny.
r. tanár, mint az ifjúsági CsR tanfrel-
nöke a következő kérdéseket teszi fel
Dáry István tanár úrnak, és kéri annak
legjobb tudása szerint való megválaszolását.

1. Monda el a f.é. november hó 23.-án
CsR és hallgató társai között történt
eseményt, különösen megnevezve, történet-
esítő kijelentések CsR-ekre nézve, hogy hang-
zóttak azok, és kik tették azokat?

1940 nov. 13-án Bethold és I. p.
társammal. Voksbóráim felhívásait követve
Ainak meg, az előadásokon. Az elő. két órára
1. fele, kémiát, kémia színhelye mellett
nem voltam, minthogy egyetemi ügy-
melet tudlaltam. Thy, reggel le a
felhívást

Az elő. matematika óráiban az órák
hallgatói kivonultak a teremből. Beszéltem
néhány perccel. Utaltam rá, hogy
kémia mellett az a kére voltam, hogy egy
szelvényes utatjék ellenük az előadást
legalább az ó. óráim me. meggyűlt a
felhívást. Az erre felhívást melletl. kért
vona az előadó teremből, mire az elő.
hallgatói is elfogadta a felhívást.

2. A november 13-iki eset előtt normálisan részt vett-e Ön és két társaink hallgatói társával együtt az ifjúsági életben: ha nem, miért nem?

Az ifjúsági életben nem voltam részt, mert a felhívást (balold.) meggyűlt
belátom, hogy az ifjúsági életben
nem éltem, mert a felhívást a kollegák
szelvényes és udvariasan meggyűlt
tük melletl. meggyűlt, meggyűlt.

szelvényes meggyűlt

Az előadást meggyűlt néhány meggyűlt
felhívást a felhívást meggyűlt és az elő.
nem voltam melletl. meggyűlt és az elő.
felhívást meggyűlt meggyűlt meggyűlt

1940. dec. 17

Dáry István

Válasz: Dáry István

gedetlenségének. Erőteljesen bírálta a fennálló társadalmi igazságtalanságokat, azt, hogy az ifjúságnak nem adnak lehetőséget tehetsége kibontakoztatására, a fiatalok, a végzett mérnökök elhelyezkedési nehézségekkel küzdenek elsősorban azért, mert az amúgyis jól fizetett méltóságos urak másodállásokat igényelnek és töltenek be. Az álláshalmazók nagyszerűen élnek, ugyanakkor a hallgatóság előtt nem áll semmilyen perspektíva.

A sókimondó beszédet a városi hatóságok izgatásnak és lázításnak bélyegezve azonnal mozgósították a rendőrséget. A kivonult rendőrök fel akartak jutni a szónokhoz, ezt azonban a bejáratoknál, illetve feljáratoknál álló hallgatóság megakadályozta. Ruzsinszky még egy ideig folytathatta beszédét, de nem fejezhette be, mert az erősítésként érkezett rendőrség túlereje mégis eltávolította a hallgatók „örségét” és a szónokot is elhallgattatta. A hallgatóság és az Ifjúsági Kör vezetősége teljes egészében azonosította magát elnökének beszédével.

Az ünnepségről a soproni sajtó (Soproni Hírlap, Sopronvármegye, Oedenburger Zeitung) is megemlékezett, egy szóval sem említette azonban az egyetemisták megmozdulását.

A Soproni Hírlap 1934. március 17-i számában azt írja, hogy az ifjúság közös ünnepségén a főispán, az alispán, a polgármester, a főiskolai rektor és az evangélikus teológiai dékán vezetésével ott volt a város egész magyar szívé értelmisége. Az ifjúsági szónok inkább *politikai ízű* beszédében a mai ifjúság sivár helyzetét és kevés kilátással biztató jövőjét ismertette, és ennek során az ifjúság meg nem értését hangoztatta. *Az erős beszéd különböző hatást tett a közönségre.* (A kiemelés tőlem. H. I.) Valóban így igaz: az ifjúság hatalmas tapsviharral, lelkesedéssel köszöntötte a szónokot, a jelenlévő urak viszont, a miniszter által kilátásba helyezett, „a nemzeti állam megtorló rendszabályainak teljes szigorát” látták célszerűnek alkalmazni.

Dr. Thurner Mihály polgármester még aznap reagált Ruzsinszky beszédére. Erre a Frankenburg Irodalmi Kör ünnepsége adott alkalmat, melyet a vármegyeházán tartottak. A Soproni Hírlap leírja, hogy a polgármester rövid beszédében azt hangoztatta, hogy nem romboló szavakkal, hanem építő tettekkel lehet kivívni a magyar szabadságot.

A Sopronvármegye semmit sem ír az incidensről, még célzásokat sem tesz, konkurrens lapja, az Oedenburger Zeitung pedig a szónok beszédéről ezt írja: „Aus seinen Worten klang Schmerz und Erbitterung heraus und sie verfehlten nicht bei den Zuhörern tiefen Eindruck zu machen” (1934. márc. 17. szám).

Az ügynek hosszú folytatása lett és Ruzsinszkynek is sokba került a szónoklat; három évvel később sikerült csak végeznie, mint kellett volna, a hivatalos városi hatóságok pedig az egész Ifjúsági Kört érintő megtorló intézkedéseket léptettek életbe.⁵ Az esemény még egy évvel később is hullámokat vert. Foglalkoznia kellett az ügygel a főiskolai tanácsnak is.

Roth Gyula professzor 1935. március 18-án beadványban fordult a prodékánhoz és megkísérelte a hallgatóság, illetve az Ifjúsági Kör megmozdulását menteni.⁶ Roth professzor beadványában kívánatosnak tartja, hogy a tanári kar beleavatkozzék a kormányt képviselő hatóság és az Ifjúsági Kör között felmerült „ellentétbe”, amely már az álarcos bál háttérében lappangott és a március

⁵ A megmozdulásról nem maradt írásos feljegyzés, csak következményeiről. Az esemény lefolyásáról Dr. N. E. egyetemi tanár és Dr. S. L. egykori Ifjúsági Köri elnök volt szíves tájékoztatni. Az akkori eseményeknek résztvevői voltak.

⁶ EFE Központi Irattár - 803/1934/35. szám.

15-e körüli ünnepélynél nyilvánvaló lett. Ezt az ünnepélyt — folytatja Roth professor — a múltban mindig az Ifjúsági Kör rendezte és annak már szinte hivatalos jellege volt. Kívánatos, hogy ez a helyzet állandósíttassék. A szónok védelmére kel, amikor azt hangoztatja, hogy az ifjúság képviselője tényleg olyan kifejezéseket használt, amelyek nem voltak helyükön, azonban nem a hatóság vagy osztályok elleni izgatásnak kell ezt felfogni, hanem csak „ügyetlenségnek és a kellő tapintat hiányának”. Éppen ezért nem lett volna szükséges az a megtorlás, amelyet a hatóság alkalmazott akkor, amikor a TESZ-re⁷ ruházta át azt a szerepet, amit addig az Ifjúsági Kör töltött be, anélkül, hogy erről akár a dékán is értesítette volna. A dékán a hatóságot is figyelmeztesse arra, ha az ifjúság viselkedése ellen kifogása van, azt közölje az egyetem vezetőségé-

A Volksbund-ellenes tüntetésre és a márc. 15-i ünnepségre való felvonulás
1942-ben

vel, mert a hatósághoz nem is méltó a „csendesen duzzogó” szerep. Az egyetem járjon közbe a hatóságnál, hogy ismét az Ifjúsági Kör rendezhesse meg a hazafias ünnepélyeket.

Ennek az esetnek kapcsán merül fel először az a gondolat, hogy az Ifjúsági Kör életére tanár-elnököt is jelöljenek, egy fiatalabb oktatót, aki a „nyilvános, mintegy hivatalos jellegű szereplések alkalmával örködjék afelett, hogy az ifjúság, illetve annak egyik-másik képviselője ne tévedjen oly helytelen utakra, mint éppen a múlt évi márciusi ünnepélyen történt.”

A feszült viszony a városi szervek és az Ifjúsági Kör között még az 1935. évi márciusi ünnepségen is érződött. Az ifjúság ugyanis a szokástól eltérően a Deák téren tartotta meg ünnepélyét, külön a városi szervektől. Ez volt az If-

⁷ A Horthy-rendszer idején a társadalmi egyesületek központi szerve, melyet a háttérből a kormány irányított. Teljes neve: Társadalmi Egyesületek Szövetsége.

júsági Kör válasza a hatóságnak, valamint az a beszéd is, amely ott elhangzott, és amelyben a köri elnök a város intézkedését többször erőteljesen bírálta.⁸

A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Erdőmérnöki Osztályának 1935. évi március 21-én tartott ülésén Roth Gyula ismét napirendre veteti az ügyet és felhívja az osztály figyelmét arra, hogy a múlt évi márciusi ünnepélyen elhangzott ünnepi beszéd óta az ifjúság és a hatóságok között nem szűnt meg a feszültség. Ennek egyik következményeképpen — mondta Roth — az idei ifjúsági ünnepély megtartása az utolsó pillanatig kétséges volt, s végül is nem a meghívóban megjelölt, megfelelő környezetben volt megtartható.⁹

Az ifjúság elégedetlenségére és jogos kitérőseire jellemző ebben a korszakban, hogy még az értelmiségi ifjúságnak rendszerhű nevelését célnak tekintő MEFHOSZ¹⁰ is úgy versengett a fiatalok megnyeréséért, hogy 1935 márciusában memorandumot intézett a kereskedelemügyi miniszterhez, amelyben a magyar egyetemi ifjúság viszonyait igen sötétben festi. A soproni egyetemnek is megküldött memorandumban a szervezet arról panaszkodik, hogy az ifjúságnak még saját hazájában sincs módja utazni, hogy „egyhelyben taposó, butító, züllesztő vegetatív és vakondok-horizontu, élvehalott életre van kárhóztatva a huszadik századba illő kultur-életnivó minden reménye, sőt már-már igénye nélkül... Mindez oly feneketlen anyagi, sőt már szellemi nyomort sejtet, melynek láttán kell, hogy sirjon a szív és piruljon az értelem. Magyarországon a hatóságok és testületek valóságos propagandáját üzik a szegénységnek, és ezzel nemcsak a társadalmat züllesztik le, hanem a szegénységre való intézményes rászoktatással önállótlaná, gerinctelenné, szolgáléküvé sorvasztják az ifjúságot is, a magyar jövő letéteményesét, amely a mindig oly buzgón és atyailag hangoztatott frázisok ellenére is a világ legelhanyagoltabb ifjúsága” — hangzik a nyilatkozat.¹¹

A nemzetiszocialista Németország és politikája elleni korai megnyilatkozásokra is hamarosan sor kerül. A szegénység és az elmaradottság elleni tiltakozás párosul fasisztaellenséggel. Az egyetemistákban meglévő ilyen felfogásnak Parragi György, a neves publicista — maga is évekig hallgatója a soproni Főiskolának — adott hangot. 1936 márciusában több szenvedélyes cikket jelentet meg a „Sopronvármegyében” arról, hogy a Sopronban tanuló német egyetemista cserediákokat bizonyos szervek küldték ide, hogy az itt élő németeket a hitlerizmus szolgálatába állítsák. Ezek a szervek fizetik is őket. A cikkekről az egész világ tudomást szerez. Az ügy nagy port ver fel, a VKM 18 678 szám alatt vizsgálatot kénytelen elrendelni. A dékán azt jelenti, hogy nem tud ilyen izgatásokról és ezt megerősíti a rendőrkapitány is. Ezzel azonban csak a kezdetén vagyunk a németellenes megnyilatkozásoknak, később ezek erőteljesebben törnek fel.¹²

1941 január végén újabb diákmegmozdulásokra kerül sor a soproni egyetemen. A hallgatóság a magas tanítási költségek ellen tiltakozik és *sztrájkba lép*. A sztrájk az egész hallgatóságot magával ragadja, így a sajtó is kénytelen írni az eseményről. A Soproni Hírlap 1941. január 23-i számában részletesen foglalkozik a hallgatóság követeléseivel, mivel sok diáknak nem jut évi 249

8 A „Sopronvármegye” 1935. márc. 17-i száma is beszámol arról, hogy a műegyetem ifjúsága délelőtt 1/2 10 órakor külön és nem a TESZ-szel tartotta meg ünnepélyét.

9 A M. Kir. József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Osztályának ülési jegyzőkönyve az 1934/35. tanévről. EFE Központi Irattár.

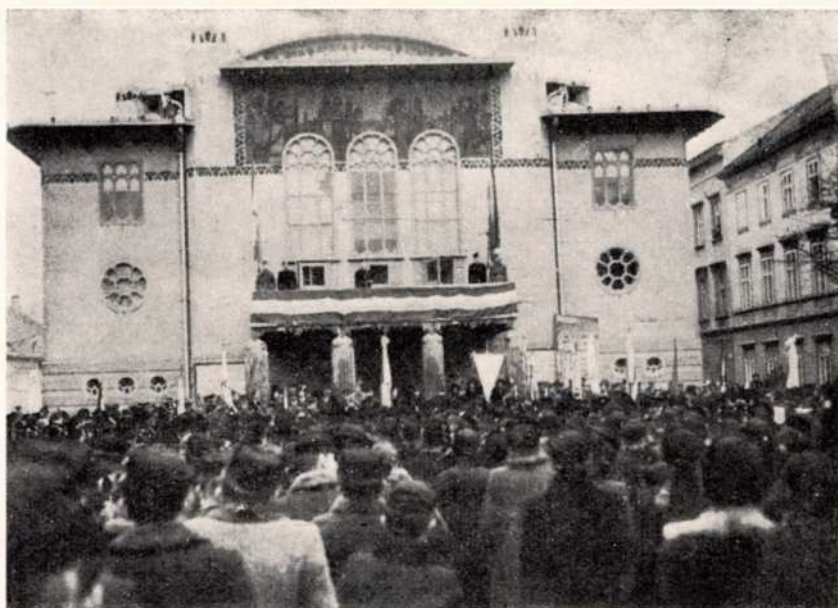
10 Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (1920-ban alakult).

11 EFE Központi Irattár 768/1924/35. szám.

12 EFE Központi Irattár 853/1935/36. szám: Sopronvármegye 1936. márc. 12., 18-i számai.

pengő a beiratásra, sem nagyobb összegek a vizsgadíjra. Így nem egynek félbe kell szakítania tanulmányait. A tandíj emelkedésével nem tartott lépést a szülők fizetésének emelkedése, ami még nehezebbé teszi a tanulást. A lap szerint január 21-én délután tartották a hallgatók az első gyűlést, ahol memorandumot fogadtak el, hogy azt a kultuszminiszterhez juttassák. Az esti második gyűlésen még azt is elhatározták, hogy a memorandum kedvező elintézéséig senki nem iratkozik be és kérvényeiket sem adják be. A memorandum teljes szövegét meg kívánták küldeni az ország valamennyi egyetemi és főiskolai diákegyesületének, hasonló állásfoglalásra kérve őket. Ezt nyilván meg is tették, mert a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar 1941. február 7-i üléséről készült jegyző-

Volksbund-ellenes tüntetés és március 15-i ünnepség 1942-ben a Petöfi téren

könyvben az szerepel, hogy a budapesti karokon is hasonló megmozdulásokra került sor.¹³

Az „Új Sopronvármegye” 1941. január 23-i száma közli a hallgatóság teljes memorandumát és azt állítja, hogy azt 15 tagú diákküldöttség vitte Dr. Prosztt János dékánhoz. Az újság január 24-i száma szerint a hallgatók csak bemutatották a memorandumot. Az egyetemi hatóság ugyanis a memorandum hangját nem tartotta alkalmasnak, sem illőnek arra, hogy az a miniszterhez jusson és így megtagadta továbbítását.

A diáksztrájk lefolyásáról a leghitelesebb képet a rektornak a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez küldött 1941. január 27-i jelentése adja. A kilenc oldalas beszámolóban a rektor jelenti, hogy január 22-én a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar ifjúsága sztrájkba lépett, a beiratkozásokat sztrájkorségekkel

¹³ Karl ülési jegyzőkönyvek 1940/41. tanév. EFE Központi Irattár.

megakadályozta és egy „Nagyméltóságodhoz intézett, de senki által alá nem írt ultimátumszerű beadványban követelte a tandíjak és vizsgadíjak lényeges leszállítását”.¹⁴ A beadvány hangja és szabálytalan volta miatt – folytatja a rektor – annak továbbítását nem vállalta, de tanártársai tapintatos és erélyes közreműködésével a sztrájkot sikerült 24 órán belül – az Új Sopronvármegye c lapban megjelent hasonló hangú cikk ellenére – leszerelni.

A rektor arra a következtetésre jutott, hogy a mozgalmat részben az erdélyi hallgatók által fizetett alacsony tandíj és vizsgadíj példája is szította. Összesen 64 pengős tandíjat és 1,20 pengős, illetve 2,40 pengős utóvizsgadíjat fizet most például az erdélyi, igen jól dotált bányagazgató fia – írja a rektor – még ha semmi eredményt sem mutat fel, az anyaországbeli, sokkal nehezebb anyagi viszonyok között élő hallgató viszont csak a tandíjkedvezményt érheti el, s ezt is csupán kivételesen, igen jó eredmény esetén.

Ezt a nyilvánvalóan politikai megfontolásból hozott igazságtalan rendelkezést a kultuszminiszter a második félévben is fenntartotta. A rendelet éppen január 22-én érkezett a rektorhoz, aki jobbnak látta azt nem kifüggeszteni, hanem tartalmáról inkább szóban értesítette az érdekelt erdélyi hallgatókat.

A sztrájk később a már említett február 7-i kari ülésen is szerepelt még.

1940. augusztus 30-án az akkori német és magyar külügyminiszter Bécsben megállapodást írt alá, amelynek értelmében Horthyék a „Volksbund” magyar állampolgárságú tagjait „népi németeknek”, azaz a hitleri Németországhoz tartozóknak ismerték el.¹⁵

Az egyemény aláírása után a Volksbund tevékenysége rendkívüli mértékben megélénkült. Ezzel párhuzamosan megélénkült a soproni egyetemi hallgatók közismerten hitlerellenes és vlksbundellenes tevékenysége is. Gyakori összetűzésekre került sor.

1940. augusztus 31-én Bayer József, majd szeptember 13-án Berthold Henrik és Opl Lars érettségizett diákok kérték felvételüket a soproni kar bányamérnöki tagozatára.¹⁶ Mindhármuk felvétele 1940. szeptember 28-án elintéztet nyert.¹⁷ November 13-án a három hallgató Volksbund jelvénnel jelent meg az órákon. Az Ifjúsági Kör már októberben olyan határozatot hozott, hogy a Volksbund tagjait kiközösíti soraiból. Bár a fennálló törvények értelmében a Volksbund-jelvény viselése nem volt törvényellenes, a hallgatók ezt egyértelműen provokációnak tekintette, jogosan, hiszen a Volksbund jogait szabályozó bécsi külügyminiszteri egyezményt az egész nemzet és főleg az ifjúság érzelmei ellen kötötték. A három hallgató lépésére az ifjúság *sztrájkoszerű megmozdulással* válaszolt.

Egy 1940. december 17-én keltezett jegyzőkönyv a következőképpen rögzíti a november 13-án történeteket:

„Modrovich Ferenc egyetemi ny. r. tanár, mint az Ifjúsági Kör tanárelnöke a következő kérdéseket teszi fel Bayer József bmh. urnak, és kéri annak legjobb tudása szerint való megválaszolását.

1. Mondja el a f. é. november 13-án Ön és hallgató társai között történt eseményt, különösen megnevezve, történtek-e sértő kijelentések Önökre nézve, hogy hangzottak azok és kik tették azokat?

14 EFE Központi Irattár 650/1940/41. szám.

15 A Volksbund – teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn – a magyarországi németek fasiszta politikai szervezete volt.

16 EFE 1939/40. tanévi iktatókönyv 1776. szám; 1940/41. tanévi iktatókönyv 60. és 61. számú bejegyzés.

17 EFE Központi Irattárban 1778/1939/40. szám alatt.

1940 nov. 13-án Berthold és Opl társammal „Volksbund” jelvénnel jelentünk meg az előadásokon. Az első két órán (fizika, kémia) semmi említésre méltó nem történt, minthogy egyesek ilyeneket kiáltottak: „Pfuj, vegyék le a jelvényt”. Az első matematika óra után az összes hallgató kivonult a teremből. Ezután néhány perccel Walek tanár ur hivatott bennünket és azt kérte tőlünk, hogy egy esetleges sztrájk elkerülése céljából legalább az ő óráján ne viseljük a jelvényt. Mi erre jelvény nélkül tértünk vissza az előadóterembe, mire a többi hallgató is elfoglalta helyét.

2. A november 13-iki eset előtt normálisan részt vett-e Ön és két társa többi hallgatótársaival együtt az ifjúsági életben, ha nem, miért nem?

Az ifjúsági kör életében nem vettem részt, mert a felvételi (balek) vizsgán beláttam, hogy ez részemre lehetetlen. Ettől eltekintve a kollégák szívesen és udvariasan viselkedtek velünk szemben, amit mi ugyanugy viszonzottunk. Az említett nap előtt néhány nappal teljesen kizártak bennünket és azóta nem beszél velünk senki és köszöntésünket nem fogadja senki.

1940 dec. 17.

Bayer József.

Elöttem:

Modrovich Ferenc¹⁸.

A feltett kérdésekre a két másik hallgató a következő feleletet adta:

Opl Lars bányamérnökhallgató:

„1. A fent nevezett napon a V. D. U. jelvénnel jöttünk be az előadásokra. Első két órán a hallgatóság nem vett rólunk tudomást, mint mindig. A harmadik óra elején kezdődött. Hangos „pfui” és „vegyék le a jelvényt”, kiáltásokkal illettek. Mind elhagyták a tantermet és Dr. Walek prof. ur szobája elé sereglettek.

A prof. ur hivatott minket és megkért, hogy vegyük le a jelvényt a tanítás ideje alatt. Kérésének eleget tettünk.

Neveket említeni nem tudok mivel nem láttam hogy kik kiáltoznak, mert ez idő alatt mind háttal álltak felénk.

2. Mert maguk között kizártak minket, mint nem kívánatos elemet.

Sopron 1940. dec. 17.

Opl Lars.

Elöttem: Modrovich.”

Berthold Henrik bányamérnökhallgató:

„1. Nov. 13-án Matematika óra előtt először egyesek, majd az egész hallgatóság zajosan pfujolt bennünket, „Vegyék le a jelvényt” kiáltások hangzottak, és nem sokára az egész hallgatóság kivonult a tanteremből. Miután pedig Méltóságos Walek professzor (igy!) Ur kérésére levettük jelvényünket ismét bevonultak a terembe és az előadás megkezdődhetett. Egyesek részéről nem történtek sértő kijelentések.

2. Nem, mert a hallgatóság ugyszólván kizárt köréből és nem beszélhetett velünk senki.

Sopron, 1940 dec. 17.

Berthold Henrik

Elöttem: Modrovich¹⁹.”

A vizsgálatok megindítására azután került sor, mütán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a német követség feljegyzése alapján ezt elrendelte. Az idevonatkozó ügyiratokat a következőkben ismertetjük:

„M. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium 36714/1940. szám.

¹⁸ Az eredeti jegyzőkönyvről készült fotokópia alapján. EFE Központi Irattár.

¹⁹ A Központi Bányászati Múzeum Dokumentációs Gyűjteményének 28. iratgyűjtőjében őrzött fotokópiák alapján. Az eseményt részletesen leírja Tamás László: Ifjúságunk élete a főiskola elhelyezkedésétől a második világháború végéig c. tanulmányában. Megjelenés alatt az egyetemi jubileumi évkönyvben.

Tárgy: Soproni német hallgatók bántalmazása.

A budapesti német követség feljegyzésének másolatát, Berthold Heinrich, Bayer József és Ipl Lars (előírás történt, helyesen Opl. Szerző) német kisebbségi egyetemi hallgatók bántalmazása ügyében azzal küldöm meg a tek. Tanácsnak, hogy az ügy kivizsgálását haladéktalanul foganatosítani és a szükségesnek látszó intézkedések megtételéről jelentését, illetve javaslatát ide azonnal megtenni sziveskedjék.

Budapest, 1940. december 7.

A miniszter rendeletéből:
dr. vitéz Nagy Iván s. k.
miniszteri o. tanácsos.

A kiadvány hitelül: Gémesi s. k. irodaigazgató. P. h.
A m. kir. József Nádor Műegyetem tek. Tanácsának, Budapest.

Budapest, 1940. december 9.

A másolat hitelül:
Olvashatatlan aláírás
műegyetemi tanácsjegyző."

Az egyetem rektora a német követség feljegyzésének másolatával együtt az egész anyagot megküldte a soproni dékánnak a „vizsgálat eredményeiről szóló jelentés előterjesztése végett”.

A német követség feljegyzése a következőképpen hangzott: „Die Volksdeutschen Heinrich Berthold, József Bayer und Lars Opl liessen sich vor einiger Zeit in der Hochschule für Forst- und Bergbau in Sopron einschreiben, um dort Studien für den Bergbauingenieur-Beruf zu betreiben.

Nachdem die Genannten bereits seit längerer Zeit von ihren Mitschülern höchst unkollegial behandelt worden waren, wurden sie am 13. November d. J. in einem Hörsaal der Hochschule gröblich beschimpft und bedroht und als „Landesverräter“, „Deutsche Schweine“, „Hitler-Gesindel“ etc. bezeichnet. Den Anlass hierzu bot vielleicht die Tatsache, dass die drei Volksdeutschen an diesem Tage das Abzeichen des „Volksbunds der Deutschen in Ungarn“ trugen, wozu sie nach den Bestimmungen des deutsch-ungarischen Minderheitsabkommens vom 30. August d. J. vollauf berechtigt waren” Budapest, den 18. November 1940”.²⁰

Az ifjúság kiközösítő határozata erősebb volt mint a német követség nyomására megindított vizsgálat. A három hallgató hamarosan eltávozott az egyetemről. Opl Lars már 1940. december 20-án kérvényt nyújtott be, amelyben „tisztelettel kéri az egyetemről való elbocsáttatását.” Megokolás: Önkéntes katonai szolgálat. Bizonyára valamelyik német alakulathoz vonult be.²¹

Az 1941/42. és 1942/43. tanévben egy Dr. Hermann Reisinger nevű német biológus, a müncheni egyetem természettudományi karának adjunktusa a „Reichsforschungsrat” megbízásából növénykórtani kutatásokat folytatott az egyetem soproni növénytani intézetében.²² Dr. Fehér Dániel professzor gyakran magával vitte az akkori II. éves erdőmérnökhallgatók gyakorlati kirándulá-

20 Magyar fordítása: Berthold Heinrich, Josef Bayer és Lars Opl népi németek nemrégben beiratkoztak Sopronban a Bányászati és Erdészeti Főiskolára, hogy ott bányamérnöki tanulmányokat folytassanak. Miután nevezettek diaktársaik már hosszabb ideje a legnagyobb barátságatlansággal vették körül, ez év november 13-án a főiskola egyik tantermében durva szidalmaknak és fenyegetéseknek vetették alá. „Hazaárulóknak”, „német dísznóknak”, „Hitler-csöcselék”-nek stb. nevezték őket. Erre talán az a tény szolgáltatta az okot, hogy a három népi német ezen a napon a „Volksbund der Deutschen in Ungarn” jelvényét hordta, amelyre őket az ezévi augusztus hó 30-i német-magyar kisebbségi szerződés teljes mértékben feljogosította.

21 EFE Központi Irattára 535/1940/41. szám. Okmányait elküldték és kilépését a főkönyvbé bevezették.

22 József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1941/42. tanévi évkönyve (264) és 1942/43. tanévi évkönyve (259).

saira. Dr. Reisinger bajor parasztcsaládból származott, karcsú, barna, szemüveges, közvetlen, kollegiális, barátságos magatartású, jellegzetes kutató-tudós típusú embernek írták le az akkori hallgatók. Az évfolyam hamar megkedvelte. Négyszemközti beszélgetésekben úgy nyilatkozott, hogy Németország nem nyerheti meg a háborút. Sokat panaszkodott a németországi léghőre, ahol elegendő egyetlen hitlerellenes viccet elmondani, hogy a GESTAPO elhurcolja az embert.²³

Dr. Reisinger hazatérése után részt vett a náciellenes megmozdulásokban, amiért letartóztatták, majd kényszermunkatáborba hurcolták Burgenlandba. A növényteni kirándulásokból jól ismerte a határmenti terepet és így sikerült átszöknie a határon, remélve, hogy az egyetemen menedéket talál. A németek hamarosan megállapították tartózkodási helyét és kérték a soproni rendőrkapitányt, toloncoltassa vissza Burgenlandba. Egyetemi professzorok jártak el ügyében eredményesen: a külügyminisztérium megtagadta Reisinger kiadatását. A hallgatóság feszült izgalommal figyelte az ügy alakulását, egyöntetű szimpátiát érezve az üldözöttel. Sopronban azonban a jellegzetes arcú ember nem soká maradhatott, mert a Volksbund állandóan szemmel tartotta. Dr. Fehér Dániel professzornak sikerült megszerveznie „eltüntetését”: Kárpátalján az egyik erdőgazdaságban alkalmazták, ahol 1944-ben bombatámadás áldozata lett.

A Reisinger-ügy is bizonyítja, hogy a soproni egyetemi hallgatók zöme náciellenes volt. Nem kívánjuk ennek okait mélyebben elemezni, annyit azonban megjegyzünk, hogy ehhez nagyban hozzájárult a Volksbund aktivizálódása, amely ösztönös védekezést váltott ki a hallgatóságból; a voronyezsi hadszíntérről hazatért katona-hallgatók, akik elmondták, hogyan viselkedtek a német „szövetségesek”. Ez különösen mély felháborodást váltott ki. Hábel György azt is oknak tartja, hogy nagyon erős volt az ún. népi írók szellemi befolyása a soproni egyetemi ifjúságra. Azt írja, hogy feltétlenül meg kell említeni Vargha Domokos erdőmérnök-hallgató csoportját, amely nagy szellemi befolyásra tett szert.

Áttanulmányozva Varghának az Ifjúsági Kör havi folyóiratában akkoriban megjelent néhány írását, valóban találunk ügyesen rejtett náciellenes megnyilatkozásokat. Például ilyeneket: Mibőlőlünk nagyon rossz német lenne, de nem is lehet célunk az ő mintaképül vevésük, utánzásuk (1943 május!). Finnországi útibesámolójában Bécsről azt írja (már az Anschluss után vagyunk), hogy a komor pályaudvaron kiaggatott, feleslegesen sok zászlóra (tehát nyilván horogkeresztes zászlókra) emlékszik (1942 április). A vogulokról és osztjákokról azt írja, hogy a szovjet uralom állítólag új fejlődést hozott az életükbe és bár erről nem tudhat biztos adatokat, az tény, hogy az utóbbi húsz év alatt, tehát 1922 óta vogul és osztják nyelvű tankönyvek jelentek meg. Majd azzal folytatja, hogy a Szovjetunióban vogul és osztják nyelvű iskolák megnyitása is lehetséges tanítókkal. Ezt mutatja az is, hogy Zsirai professzor²⁴ birtokában van egy tanult vogul ember lelkes eszmékkel és tervekkel telt levele, amely a vogul népnek új fellendülésére és a halál révéből való kiszabadulására mutat (1942 július).

Hábel szerint különösen az erdélyi hallgatókban volt erős a náciellenesség, igen jó talaja volt azonban csaknem az egész hallgatóságnál. Ennek nyílt és burkolt formában egyre inkább bizonyítékát adták.

(Folytatjuk)

²³ Hábel György erdőmérnök szíves leveléből közlése alapján. Ezekben az időkben erdőmérnök-hallgató Sopronban, az ifjúsági élet kiváló ismerője.

²⁴ V. ö. Mollay Károly: Zsirai Miklós (1892–1955). SSz. 1955, 3–4 szám (161).

A soproni Városi Könyvtár története

Írta: Szabó Kálmán

Az 1790-es években már működött Sopronban egy német nyelvű kölcsonkönyvtár, Pfundtner Mátyás tulajdonában. Csaknem egy évszázaddal később alakult a Frankenburg Irodalmi és Művészeti Kör a nemzeti szellemű és nyelvű műveltség ápolására és terjesztésére. A Kör nyilvános jellegű könyvtárának szépirodalmi anyagát¹ (a későbbi Szabadkőműves Páholy könyvtárával együtt) felállításakor a Városi Közkönyvtár vette át, így az átadott két könyvtár könyveivel képezték a Városi Könyvtár alapállományát. A Frankenburg Irodalmi Kör 1927-ben² örök letétként ugyancsak átadta azt a kb. 2 000 kötetes Széchenyi könyvtártöredékét is, melyet még Széchenyi Béla ajándékozott 1877-ben (alakulásakor) az Irodalmi Körnek. Ennek a töredéknek fennmaradt részét, valamint helytörténeti anyagát a Városi Könyvtár jelenleg is különgyűjteményként kezeli.

Egy városi közkönyvtár létesítésének gondolatával már 1912-ben foglalkozott a város néhány vezetője, de felállításának szükségességét csak az 1913. évi októberi közgyűlésen sikerült kimondatni. Ilyen előzmény után néhány, már működő városi könyvtárban szerzett tapasztalat eredményeként végül is 1914. március 26-án a törvényhatósági bizottság 4184. és 4441/108. kgy.-1914. sz. szabályrendeletével hozott határozatot a „Városi Közkönyvtár”³ létesítéséről. Ez a szabályrendelet többek között kimondta: „az intézmény fenntartója: Sopron szab. kir. thj. város közönsége, annak igazgatása felett a felügyeletet és ellenőrzést a város törvényhatósági bizottsága és helyette a város tanácsa... és a közvetlen felügyelettel megbízott... könyvtárbizottság, míg a szakfelügyeletet – állami segély ellenében – a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége gyakorolja.”

A város a saját és az állam támogatásán felül a társadalom támogatására is igényt tartott, s mindazokat, akik legalább 100 korona készpénzhozzájárással vagy legalább 500 korona értékű könyvadománnyal az intézmény fejlesztéséhez hozzájárultak, alapítóknak tekintette, és neveiket a könyvtárban lévő névjegyzékébe iktatta. Így könyvadományuk alapján a *Szabadkőműves Páholy*, a *Frankenburg Irodalmi Kör* és könyvhagyatéka után *Reichenhaller Béla*, míg készpénztámogatásukért *dr. Heimler Károly*, *dr. Töpler Kálmán*, *Ritter Ottó*, *Huber Aladár* és *Wamoscher Lajos* kerültek az alapítók névjegyzékébe. Magánosok részéről a kisebb pénz- vagy könyvadomány – az első világháborút követő évek kivételével – a könyvtár fennállása óta elég gyakori volt. Külön említést érdemel *Ringhófer Mihály* és műkedvelő csoportja, akik 1925. január 18-án tartott előadásuk tiszta jövedelmét: 7 millió koronát a könyvtárnak adták.

A közkönyvtár létesítésével kapcsolatos helyiség és szervezési problémák csak 1914. augusztus 1-én jutottak odáig, hogy a Színház utca 35. sz. házban egy földszintes 2 szobás lakást bérelhetett ki és rendezhetett be a városi tanács,

¹ Sopron szab. kir. város közkönyvtárának összesített névjegyzéke. I. kötet. Összeáll.: Kund Aranka. Sopron, 1932. 384 l.

² Radó István: A Sopron sz. kir. thj. város közkönyvtárában őrzött Széchenyi könyvtártöredék címjegyzéke. Sopron, 1941. 48 l.

³ A városi könyvtárt az 1929. 11. t. c. 2. §-a alapján a VKM. 1936-ban közgyűjteménnyé nyilvánította.

ahol a feldolgozási munkát megkezdhették. A kitört világháború miatt valójában csak 1915. március 27-én nyílt meg a könyvtár, mely az első évben heti 2-szer 3, majd heti 4-szer 4 óra időtartamra állott a közönség rendelkezésére. Az egyik helyiséget olvasóteremnek rendezték be. A könyvtár használata 1922-ig ingyenes volt, majd ez időtől kezdődően havi 50 fillér tagsági díjat állapítottak meg. Ezen a helyen alig 3 éves szerény működés után a háború utolsó évében gazdasági nehézségek miatt (1919 június végén) megszüntette nyitvatartását.

A Tanácsköztársaság művelődéspolitikája a soproni könyvtár életében is figyelemre méltó változtatást kívánt megvalósítani. A Soproni Vörös Újság 1919. április 16-i száma jogos és igen éles bírálatot közöl a könyvtár állapotáról: „A város létesítette a Városi Közkönyvtárat. Amint neve mutatja, a köz számára. Volt a köznek szánt könyvtárban összesen 5 000 kötet, amelynek fele hasznavehetetlen, másik fele rossz könyv, mert az állam vallásérkölcös, honhazafias könyvek beszerzésére kényszerítette a várost. A közkönyvtár fenntartására összesen 5–6000 koronát szenteltek évenként a soproni városi virilisták. Ezt nevezték ők közművelődésnek, így dolgoztak a köz érdekében.”

Az idézett újságcikk közli továbbá a soproni direktórium ma is előremutató, nemes szándékkal hozott rendelkezését a közkönyvtár fejlesztéséről: „A kommunista társadalom másként dolgozik a köz érdekében. Sopron összes könyvtárait centralizálja, behozza vidékről is azokat a könyvtárakat, amelyek használatlanul porosodnak egyes volt főurak váraiban és kastélyaiban és átadja ezeket a könyveket olvasásra a proletariátusnak. A könyvtár egy helyiségben lesz, hatalmas olvasótermet rendeznek be a proletár olvasók részére, időnként tudományos előadást rendeznek számukra.”

A könyvtár új helyéül az Orsolya-rendház I. emeleti dísztermét jelölték ki, ahová a költözködést 1919. július 1-én kezdték. Sajnos, a nemes elképzelés valóra váltására már nem kerülhetett sor, mert mielőtt a célnak megfelelő helyiségeket megnyithatták volna, a Tanácsköztársaságot megdöntötték, a könyvtárnak a rendházból haladéktalanul távoznia kellett. Mivel időközben a Színház utcai helyiségeket lakássá alakították át, hogy a könyvtár utcára ne kerüljön — egyéb megoldás hiányában —, a könyveket ideiglenesen a városi levéltár városházi II. emeleti helyiségébe raktározták be. Innen a városháza egy szűk és nedves pincehelyiségébe kellett költöznie, ahol 1922. január 1-én a közönség részére újból hozzáférhetővé vált. Itt azonban csak könyvkölcsönzésre volt lehetőség, naponta 8–14 óráig.

Ilyen körülmények között a könyvtár nem fejlődhetett. Hosszas huzavona után a Városi Tanács a régi pénzügyi palota (ma Rákóczi utca 14. sz.) földszintjén helyiségeket bérelt ki, ahová a könyvtár átköltözhetett és 1925. december 21-én olvasótermével együtt megkezdhette munkáját. Ennek a viszonylag megfelelő elhelyezésnek nem sokáig örülhettek olvasói. A Hartmann-féle mozi Lackner Kristóf utcai épülete 1927 tavaszán a város tulajdonába került. Ezt a törvényhatósági bizottság átalakítás után a közkönyvtárnak engedte át, s az ideköltözés után 1927. augusztus 3-án a Rákóczi utcainál is tágasabb helyiségekben újból megnyílhatott. Itt a II. világháború végéig működhetett és bár helyiségeit rövid 10 év leforgása alatt kinötte, a gazdasági nehézségek ellenére némileg még fejlődni is tudott.

A könyvtár időnként nyomtatott könyvjegyzékeket készített, ezeket pótkönyvjegyzékek követték, míg összesített könyvjegyzékének I. kötetét 1932-ben, II. kötetét 1943-ban adta ki. (Készítette Kund Aranka és Radó István.) A könyvjegyzék sajátos osztályozási rendszerének megfelelően tükrözi az állomány sze-

gényes összetételét. A könyvtár működéséről csak 1925-től vannak statisztikai adataink. Ezek mutatószámai képet adnak a könyvtár forgalmáról.

*A könyvtár munkája 1925-től 1945-ig:
1. sz. táblázat.*

Év:	Könyv- állomány:	Beiratkozott olvasók:	Látogatók száma:	Kölcsönzött kötetek:	Olvastéren látogatói:
1925.	5 978	?	13 172	?	—
1926.	6 860	837	14 150	?	179
1927.	8 507	914	14 700	?	277
1928.	10 917	889	16 955	?	331
1929.	13 154	866	18 886	47 720	476
1930.	14 216	947	20 239	48 597	425
1931.	14 913	978	22 013	49 713	428
1932.	16 047	956	21 327	48 438	452
1933.	18 756	985	22 156	49 983	416
1934.	20 013	1 036	23 423	52 217	531
1935.	21 244	1 101	23 852	55 311	586
1936.	22 901	1 192	24 012	57 418	618
1937.	25 442	1 187	24 105	57 145	642
1938.	29 714	1 231	25 616	63 516	805
1939.	30 436	1 276	26 002	67 850	846
1940.	32 110	1 281	26 518	76 422	892
1941.	35 441	1 182	25 830	70 533	831
1942.	37 152	1 302	27 315	81 115	993
1943.	38 723	1 416	28 516	86 327	904
1944.	39 630	1 683	31 036	93 239	841
1945.	?	?	?	?	?
Össz.:	—	—	449 823	1 005 544	11 419

A II. világháború utolsó hónapjaiban a visszavonuló német katonaság „raktári célokra” lefoglalta a könyvtár épületét. Az oda elszállásolt katonák a könyvekkel fűtöttek és az állomány egy részét az udvarra dobálták ki. Távozásuk után az őrizetlenül hagyott épületből a lakosság is szabadon hordhatta

el a könyveket mindaddig, míg a szemben lévő rendőrség épületébe orosz katonaság nem költözött, mely elejét vette a további fosztogatásoknak. Így is elvesztek a nyilvántartások, a felszerelési tárgyak egy része és kb. 15 000 kötet könyv.

A felszabadulás utáni hónapokban a 4 főnyi személyzet megkezdte a megmaradt állomány újratörzskönyvezését. A munka nagyon vontatottan haladt s egy év elteltével a könyvtár még zárva volt. A kommunista párt szorgalmazására csak 1946. december 10-én nyílt meg újra. 1947-től 1951-ig a forgalom nagyjából stagnált. A fejlesztésre hiányoztak az anyagi feltételek, az állomány főként megszűnt egyesületektől átvett inkurrens könyvekkel növekedett. Az olvasók igényeinek kielégítése az említett 5 év alatt mind nagyobb problémát okozott. Az 1949-ben szervezett új szakfelügyeleti szerv, az Országos Könyvtári Központ erőteljesen hozzáfogott a könyvtárak fejlesztési problémáinak megoldásához és 1951-ben Sopronban is Körzeti Könyvtárt létesített, melynek a volt Sopron megye 3 járása (soproni, kapuvári és csornai) minden községében népkönyvtár létesítése volt a fő feladata. Ezt a munkát a legnehezebb körülmények között, 160–200 kötetes alapállomány letétbe adásával, helyiség, könyvszekrény biztosításával és társadalmi munkás könyvtárosok önzetlen munkájára támaszkodva a Körzeti Könyvtár (4 dolgozójával) megkezdte.

Az 1952-es év lényeges szervezeti változást hozott. November 1-én a Városi Könyvtár egyesült a Körzeti Könyvtárral és Járási-Városi Könyvtár elnevezéssel a Járási Tanács kezelésébe kerülvén a Lackner Kristóf utcából a Művelődési Házba költözött, melynek Petőfi téri oldalán a földszinten 13 helyiségből álló tágas, további fejlesztésre alkalmas elhelyezést kapott. Az átszervezés következtében a könyvtár gyakorlatilag hármas felügyelet alá került, ami a későbbi évek során nagyon megnehezítette a könyvtár munkáját. A dolgozók létszáma 5 főre emelkedett, a feladatok viszont közel háromszorosára nőttek. Legfontosabb volt a 3 járás területén a községi könyvtárak létesítésének folytatása (1953-ban a 3 járás minden községében megtörtént), majd ezeknek a könyvtáraknak a tervszerű fejlesztése, szakmai-módszertani irányítása, a községi, üzemi-szakszervezeti és iskolai könyvtárosok kiképzése. A községi könyvtárak állományfejlesztését a Népkönyvtári Központ könyvküldeményeiből kialakított külön letéti állományból végezték, melynek kötetszáma 1954-ben már 31 000 volt. Az átszervezést követő években a városi feladatok is megnövekedtek: 1953-ban már közel háromszorosára emelkedett a beiratkozott olvasók és könyvkölcsönzések száma. Ebben az időben a könyvtárnak katalógusa és olvasóterme nem volt. A dolgozók száma 1954-ben 7 főre emelkedett, mely után megnyithatta 16 férőhelyes olvasótermét és megkezdhette katalógus-rendszerének kiépítését. Még ebben az évben a kapuvári, majd 1955-ben a csornai járási könyvtárak felállításával a hálózati munka a soproni járás 30 községi könyvtárára korlátozódott, mely lehetővé tette a szakirányú segítség fokozását, melynek következtében a szabadpolcossá fejlesztett és katalógusokkal ellátott falusi könyvtárakat 11 000 kötetes állománnyal 1959-ben helyi tanácsi kezelésbe adhatta a Járási-Városi Könyvtár. A tanácsosításkor a községi könyvtárakban a beiratkozott olvasók száma 3017, a kölcsönzött köteteké 45 548 volt.

A városi forgalom növekedése szükségessé tette a központi könyvtár tehermentesítését. A sopronbánfalvi kultúrotthonban 1955-ben fiókkönyvtár nyílt, majd az 1958-ban kapott 100 000 Ft-os állami támogatás lehetővé tette egy helyiségben külön gyermekkönyvtár és egy 36 férőhelyes olvasóterem létesítését. Az előcsarnokban 6 üveges tárló elhelyezésével évente átlag 24 könyvkiállítást rendezhettek, a gyermekkönyvtárban diafilmtárat létesíthettek és a könyvtár

nyitvatartását heti 5 × 5 órára hosszabbíthatták meg. A legjelentősebb változást az önkiválasztó (szabadpolcos) kölcsönzési módszerre való áttérés jelentette.

Mindezek következtében tovább nőtt a könyvtár forgalma. Újabb fiókkönyvtárt nyitottak 1963. május 1-én Brennbergbányán 1000 kötetes alapállománnyal. A fokozott forgalomban megrongálódott könyvek újrakötése és megóvása érdekében saját könyvkötészet létesült. A dolgozók létszáma a könyvkötő szakmunkással és egy takarítóval 10-re emelkedett. A Hazafias Népfront kezdeményezésére 1964-ben társadalmi segítséggel a Kurucdombsor 6. sz. házban új fiókkönyvtár létesült, mely 3 000 kötetes állománnyal 1965. január 1-én nyílt meg. Ez a munkáslakta peremkerületi fiók rövid idő alatt népszerű lett: 1967-ben olvasóinak száma 800, kölcsönzéseinek száma pedig 20 000 fölött volt.

Mivel a háborús beázások következtében megrongálódott Művelődési Ház felújítása időszerűvé vált, 1965 decemberében a könyvtárnak az épületből ki kellett költözni. A központi könyvtár felnőtt kölcsönző részlege és olvasóterme a Petőfi téri ált. iskola 2 földszinti tantermébe, a gyermekkönyvtár a Május 1 téri ált. iskola egy alagsori helyiségébe, míg a többi részlegei (raktár, iroda, könyvkötészet) a Zeneiskola raktárhelyiségébe került. A kiköltözést a könyvtár dolgozói társadalmi munkában végezték el.

A kiköltözéssel egyidejűleg megtörtént a könyvtár újbóli átszervezése is. A községi könyvtárak felügyeletét ellátó 2 könyvtáros a Járási Tanács felügyelete alatt járási könyvtárosként folytatja tevékenységét. A könyvtár részlegei, állománya és 8 dolgozója 12 év után visszakerült a Városi Tanács kötelékébe. Az átszervezés tényével megszűnt a hátrányos hármas felügyelet is.

A jelenlegi mostoha elhelyezés ellenére a forgalom általában nem csökkent. A beiratkozott olvasók száma 1968-ban pl. 5 535 fő, az évi könyvkölcsönzések száma pedig 215 000 kötet. Az összes kölcsönzések száma 1945-től 1968-ig meghaladja a 2,4 milliót, az olvasóterem forgalmával együtt a 3 milliót, mely a dolgozók létszámához és a feladatokhoz viszonyítva (tájékoztató szolgálat, szervezőmunka, feldolgozás, adminisztráció, módszertani tevékenység, rendezvények, kiállítások, diafilmtár, 3 fiókkönyvtár ellátása stb.) bizonyítékát adja a könyvtár társadalmilag jelentős és hasznos voltának.

A Művelődési Ház újjáépítése rövidesen befejeződik, a Városi Könyvtár is visszaköltözik az épületbe.⁴ Sajnos elhelyezése a korábbinál szűkösebb és célszerűtlenebb lesz; új helyét már a visszaköltözéskor kinötte. A forgalom várható emelkedése, a szolgáltatások növekedése és az állományfejlesztés várható mértéke máris felveti az önálló könyvtárpépület mielőbbi felépítésének szükségességét. Ki kell építeni továbbá – elsősorban a munkáslakta peremkerületekben és az új városközpontokban – a fiók-könyvtárhálózatot, míg a ma működőket megfelelően fejleszteni és korszerűsíteni kell. Ezenkívül a kor követelményeként még jobban egybe kell hangolni a város területén lévő különböző hálózatokhoz tartozó (állami, szakszervezeti, iskolai, hivatali stb.) könyvtárak munkáját. (Ennek érdekében a Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya már 1967-ben létrehozta a szervezeti nehézségek ellenére jó úton haladó és agilis városi Könyvárközi Bizottságot.)

Az itt csak röviden vázolt célkitűzések megvalósítása képezi majd a következő években a Városi Könyvtár legfontosabb feladatát, melyhez a város lakossága, a társadalmi szervezetek és nem utolsósorban a fenntartó és irányító Városi Tanács támogatását és segítségét nem nélkülözheti.

⁴ A cikk megjelenésének időpontjáig mindez megtörtént. – (Szerk.)

Az alábbi táblázat a legfontosabb statisztikai adatokkal (községi adatok nélkül) ismerteti a könyvtár munkáját 1945-től 1968-ig:

2. sz. táblázat.

Év:	Könyv- állomány:	Beiratkozott olvasók:	Összes látogatók:	Olvastóterem látogatói:	Könyvköl- csönzések (kötet)	Olvastóterem forgalma (darab)
1945.	kb. 24 000	—	—	—	—	—
1946.	kb. 24 550	268	411	39	889	81
1947.	24 550	783	12 048	103	30 921	178
1948.	25 237	996	13 601	141	42 971	281
1949.	26 900	914	12 816	173	38 489	257
1950.	28 250	639	10 004	192	30 238	376
1951.	31 076	727	10 126	212	31 531	589
1952.	34 672	1 947	16 572	464	83 048	893
1953.	38 065	2 203	20 103	1 304	101 042	3 077
1954.	41 024	2 661	20 413	2 986	110 288	5 642
1955.	40 216	2 879	22 186	4 162	136 989	9 365
1956.	41 325	2 212	19 729	3 302	101 970	8 042
1957.	42 480	1 913	19 980	3 752	83 660	8 164
1958.	44 305	2 012	24 418	4 521	96 722	8 437
1959.	42 358	2 174	28 629	7 012	104 551	11 240
1960.	43 511	2 572	30 216	7 679	101 047	23 912
1961.	44 814	3 027	31 040	8 133	106 198	22 596
1962.	47 240	3 615	47 514	10 226	129 319	82 337
1963.	49 957	3 890	83 158	11 933	144 479	56 130
1964.	52 068	4 587	89 514	16 743	167 211	122 538
1965.	47 836	4 375	91 116	14 326	179 046	107 851
1966.	55 363	5 065	90 983	12 786	187 125	98 651
1967.	59 951	5 060	92 759	16 166	214 127	116 719
1968.	63 055	5 535	94 385	16 810	215 000	121 646
	Összesen:		381 721	143 065	2 446 861	808 991

Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól

Írta: Lengyel Alfréd

1945 jaunar havának utolsó napjaiban élénk tevékenység volt észlelhető a nyilas polgári és katonai hírszerző szervek háza táján. A minden momentumra kiterjedő akciók keretében a hírhedt Hain Péter-féle nyomozó csoport is munkába lépett azzal a feladattal, hogy az északnyugat-dunántúli városok, nagyobb falvak helyzetéről, közhangulatáról — helyszíni tapasztalatok alapján — tegyen jelentést az illetékes főispánoknak. A Szombathelyen székelő politikai-rendészeti osztály detektívjei természetesen Sopron városát is felkeresték, mely ekkor már a nyilasok fellegváraként volt ismeretes.

Az említett csoport irányítói a helybeli nyomozókkal együttműködve, két részlegben végezték munkájukat, és megállapításaikat az alábbiak szerint foglalták össze:

1. jelentés:

„A politikai rendészeti osztály helybeli detektív-kirendeltségének vezetője az utolsó 10 nap eseményeiről az alábbi helyzet- és hangulatjelentést teszi:

Elfogtak 2 zsidófajú egyént, akiket az illetékes eljárás céljából az I. foku rendőrhatalomnak adtak át. Jelentést tettek a helybeli hatóságnak egy Butt Irma kémgyanus nőnek a feltűnéséről, aki korábban Máramaroszigeten tartózkodott és ott már figyelés alatt állott magatartása és a nagyváradai konzulátus vezetőivel való kapcsolata, valamint a Moys családdal való kapcsolata és azon körülmény miatt, hogy feltűnően kereste a magyar tisztak társaságát.

Ugyancsak jelentést tettek egy Szendrő nevű kémgyanus egyén feltűnéséről, aki Ungvárról keltezett német nyelvű igazolvánnyal igazolta magát, amely pecséttel aláírva nem volt és a közellátási minisztériumban textilgyárak és textil raktárak helyei után érdeklődött. Zsidós kinézésű egyén Sopronban feltalálható nem volt. Nyomozást folytattak Kiss Ernő nevű honvéd ezredes magatartása miatt, akiről olyan hírek vannak forgalomban, hogy titkos rádióleadó van a birtokában. Jelentésüket illetékes helyre továbbították.

A soproni főiskolások körében folytatott megfigyelések és nyomozások szerint, baloldali szervezkedés nem észlelhető. Az ilyen érzelmeikről ismert hallgatók a városba nem jöttek vissza.

A gyári munkásság körében baloldali szervezkedés észlelhető. A csoport megfigyelése folyamatban van, a beszervezett bizalmi egyén működik.

A déli pályaudvaron a vasutasság körében folyó baloldali propaganda felderítésére, a csoport a figyelést és nyomozást folyamatba tette, ennek befejezését azonban nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy a város környékén kiütéses tifusz megbetegedések történtek és az egyik bizalmi egyén e lezárt területre esik, akivel az érintkezést a csoport most nem tudja tovább fenntartani.

A soproni csoport jelenti, hogy a Weiss Manfréd gyárnak Németországba kitélepített üzeméhez munkásokat toborzott a hadiüzem parancsnoka. Itt Sopronban és a hónap elején 35 főnyi munkást indított utba Bécsbe. A munkásokat a felvétel, illetve toborzás alkalmával, úgy informálták, hogy összes csomagjaikkal lesznek ki szállítva a vasúthoz Sopronba, Bécsben pedig a vasutállomástól a lakóhelyükre. A lakóhelyük tágas régi kastélyokban lesz, úgyhogy a családok együtt maradnak és nem lesznek egymástól elszakítva. Ezzel szemben, amikor a munkások Bécsbe érkeztek, ott senki sem várta őket és mivel németül beszélni nem tudtak, az éjszaka folyamán fel sem tudták keresni a vezetőséget, vagy szállóhelyeiket, hanem nagyobb részt a német kávéos emberszeretéből, kávéházban üldögélve töltötték az éjszakát. Reggel a vezérigazgatóságnál eljártak és akkor ígéretet kaptak a csomagok beszállítására. Meg is jelent egy társasgépkocsi a délvasúti pályaudvaron és onnan

a kisebb csomagokat beszállította a szállóhelyre, azonban 10 nagyobb csomagot nem, azok az állomás nagycsarnokában maradtak. Hiába volt minden kérés, nem történt semmi a csomagok elszállítására.

Délután folyamán azután, a Bécsét ért bombatámadás során a déli pályaudvart is bombatámadás érte és valószínűleg a csomagok ott veszttek, mert a vezérigazgatóság a kérések dacára sem tudott embereket adni, hogy a romok között a csomagok után kutassanak. Az elhelyezés egy olyan barakkban történt, ahol előzőleg olasz és lengyel munkások voltak. A barakkokon ablakok nem voltak, telve voltak tetűvel és poloskával, úgyhogy a német tiszt megbotránkozott azon, hogy minden fertőtlenítés és alapos tisztogatás nélkül helyeztek el ott munkásokat.

A hatalmas barak fűtésére — amely kitört ablakokkal állott — egész napra 5 kg. szénadtak. Általában a munkásokkal senki sem törődik. A gyárnak még nincs munkahelye, ezért a hírek szerint, a kiszállított magyar munkásokat albérlébe adják német gyárvállalatoknak, addig amíg nekik szükségük lesz rájuk. A már Németországban kint élő magyar mérnökök megszöknek a magyar vállalatoktól és német vállalatoknál helyezkednek el, mert fizetést nem kapnak, hanem csak előlegeket, hosszszas kérések után. Mindezek a körülmények, amennyiben kiszivárognak, az itteni munkások körében alkalmasak lesznek arra, hogy a munkások kivételét teljesen megakasszák. A detektívcsoport a fentiekről jelentését a helybeli alosztály-parancsnokságnak adta át, a további intézkedések megtétele végett.

A detektívcsoport jelenti, hogy a város hangulata általában nyugodtnak mondható. A kitelepülés ellen továbbra is fennáll a lakosság legnagyobb részében az ellenkezés. Nem akarnak menni. Sok tekintetben a németek mellé hangolta a lakosságot a Székesfehérvár és környékén történt bolsevista magatartásról érkezett hír, amely már közelebbről érintette ezt a lakosságot is, mégis Németországba kimenni nagyon kevesen akarnak.

Általában a lakosság elitéli a katonaság eddigi magatartását. Nem tudják megérteni, mi az oka annak, hogy korábban olyan tömegesen adták meg magukat az oroszoknak, illetve a magyarzatuk az, hogy ennek kizárólagos oka a tisztikar magatartása. Még mindig feltűnően nagy számban vannak a tiszték és ez a körülmény is érthetetlen a lakosság előtt, hogy amikor a magyar harctereken olyan erős a szovjet nyomás, miért él oly sok tiszt a városban. Általában a megjegyzésük az, hogy Sopronban sokkal több tábornok és törzstiszt él, mint amennyi annak idején a K. u. K. hadseregben volt.

Kedvezően, sőt tul bizakodóan alakult a lakosság hangulata a Magyarországon, de különösen a Dunántulon folyamatba tett német-magyar hadműveletek hireire és éppen ezért megütközéssel tárgyalják a mindinkább és mind sűrűbben észlelhető, kitelepítésre irányuló tevékenységet és rendelkezéseket, mert szerintük erre semmi szükség nincs akkor, amikor újabb és újabb területek kerülnek vissza.

A városban minden olyan nyilvános helyiség, ahol nagyobb tömeg jön össze — mozi — a kiütéses tifusz veszélyére figyelemmel, további intézkedésig le van zárva. Katonaság még a vendéglői helyiségeket sem látogathatja. A környéken több megbetegedés történt.¹

2. jelentés:

„A kirendeltség működésével kapcsolatban a csoportvezető jelenti, hogy működésük megkezdésével érintkezésbe lépnek a helyi hatóságokkal. A kirendeltség Kaszás Józsefnek, a helybeli Nyilaskeresztes Párt vezetőjének felkérésére, eleinte a városban erősen elburjázott fekete kereskedelem és árdrágítás felderítésével foglalkozott. Sopron városának 40.000 főnyi lakossága háromszorosára duzzadt fel és a fekete piac, valamint az árdrágító visszaélések következtében beálló néphangulat, közvetve a politikai vélemény nyilvánítására gyakorolt nagyobb és érezhető nyomást. A csoport munkásságát a politikai beszervezések — munkásság, főiskolások és a lakosság körében — mellett, a visszaélések megakadályozására és felderítésére állította

1-2 Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltár. Főispáni bizalmas iratok. 57/1945.

be. A csoport munkásságával a következő eredményeket érte el: Horváth József csemege kereskedő lakásán 360 üveg égetett szeszes ital elrejtését állapította meg.

Léhmann Józsefné, szül. Czinkraut Etel és Kocsis Józsefné, szül. Horváth Gizella vegyeskereskedők ellen, sonkának 90 P., vajnak 70 P. kg-kénti árúsitása, valamint inganyag méretenként 110 P-ös árban való eladása miatt, árdrágító visszaélés büntette címén feljelentést tett. Ennek az ügynek a bírósági tárgyalásán a tanácselnök a tanuként kihallgatott detektíveknek köszönetét nyilvánította és egyben felkérte őket arra, hogy tevékenységüket továbbra is folytassák. Kaszner Ferenc papirkereskedő ellen egészségügyi papír ki nem szolgálása miatt tettünk feljelentést.

A m. kir. Pénzügyigazgatóság három keresztyény divatáru kereskedőnek nagyobb mennyiségű kötött-áru és divatáru cikket utalt ki. Ezen áruknak a fogyasztó közönségtől való elvonása miatt folytattunk nyomozást és Schrötter Ferenc divatáru kereskedő lakásán nagyobb mennyiségű textilárut találtunk, amelyet bűnjenként biztosítva beszolgáltattuk és ellene a feljelentést megtettük. A visszatartott cikkek a zsidóvagyonból visszatartott áruk voltak.

Nyomozást folytattunk a Nyilaskeresztes Párt felkérésére gr. Serényi Miklós, a Nemzetvezető polgári irodájának vezetője utasítására is a Pénzügyminisztériumban karácsonykor fejenként kiosztott 3 kg. cukor és 10—10 gr. sacharin szétosztásával kapcsolatban. A csoport megállapította a nyomozás során, hogy Dr. Céh József miniszteri tanácsos kezdeményezéséből a Pénzügyminisztérium és az alája tartozó hivatalok személyzete, családonként 3—3 kg. cukrot kaptak, a félévi mennyiségnek megfelelő cukorjegy utólagos bevonásával. Igaz, hogy többen a jegyeket már utólag nem tudták leadni, mert azokat részben már három hónapi mennyiségre — a hatósági cukorkiutalással kapcsolatosan — beváltották. Megállapították, hogy a Közellátási Minisztérium tudomásul vette a Pénzügyminisztérium által hat hónapra kiadott cukorkiosztást és ellene észrevételt nem tett.

A csoport felsőbb utasításra őrizetbe vette vitéz Lakatos Géza nyug. miniszterelnök vezérezredest, aki a bencések helybeli kolostorában volt feleségével megszállva. A közellátással kapcsolatban nehézségek mutatkoztak a kenyérellátásnál. A csoport figyeléseket eszközölt és nyomozást folytatott, s ennek eredményeképpen megállapította, hogy honvéd egyének sok kenyeret vásárolnak. Megállapította azt is, hogy a honvédek házról-házra járva kenyeret köldultak, de egyben kenyérjegyeket is kértek, akár megvételre is. Az így megszerzett kenyérjegyeket elsőbbségi joggal beváltották és ezáltal a fogyasztó közönség elől sokat elvontak. A csoport jelentésének megtétele után, a főispán intézkedésére, a katonai parancsnokság megfelelő intézkedéseket tett a visszaélések megakadályozására. Hasonló volt a helyzet a dohányellátásnál is. Mindkét eset a közönség körében erős ellenhatást váltott ki.

Január hó 8-án a csoport Ágoston József nevű katonaszökevényt fogta el és adta át a katonai parancsnokságnak. A csoport állandó tevékenységét képezi a helyben lévő minisztériumok, a háznagyi hivatal és a képviselőház üléseivel kapcsolatos, megfelelő preventív szolgálat ellátása is.

Jelenleg a csoport felderítést végez a városban bujkáló zsidók felkutatására is, akik közül eddig már 2 személyt adott át az illetékes hatóságnak.

Jelenleg folyamatban van a soproni déli pályaudvar tisztviselői és alkalmazottai körében állítólag folyamatban levő, németellenes mozgalom felderítése és ugyancsak nyomozást folytat a csoport, katonai személyek birtokában levő nagyobb mennyiségű gyógyszer felkutatására. Ezeknek eredményéről a csoport a következő helyzetjelentésben számol be.

A csoport megfigyeléseket folytat egyes gyárak, hadiüzemek vezetőinek magatartása és visszaélései tárgyában is.

A város háromszorosára megnövekedett lakosságának hangulata általában kielégítőnek mondható, de mégis, különösen ki kell emelni azt az ellenszenvét, amely a honvédséggel szemben megnyilvánul. Ez az ellenszenv azonban nem a hazát védő honvédek a lekicsinylése, hanem éppen annak a következménye, hogy a városban mintegy 20—25 tábornok, 130 ezredes és általában sok törzstiszt és tiszt tartózkodik akkor, amikor a haza a lét vagy nemlét kérdése előtt áll.

Gunyosan tesznek városszerte megjegyzést a „menekült ezredesről” és közszájon forog állítólag Fedák Sárinak az élelmezési jegyek kiosztásánál tett az a megjegyzése, amikor egy soronkívüli ezredesre rászólt hogy ne akarjon kivétel lenni és soronkívüliséget élvezni, s az ezredes válaszára, hogy „Menekült ezredes vagyok”, azt felelte: „Hős honvéd ezredest ismerünk, de menekültet nem.” A katonaság, de különösen a tisztok hangulatára jellemző eset történt a múlt hét elején, a helybeli u. n. 48-as laktanyában, ahol a hungarista légióba való toborzás végett jelent meg egy bizottság. A sorakoztatott 1700 főnyi legénységi állományu katona közül, önkéntesen 800, míg a tisztok közül senki sem jelentkezett. Végül is tisztokat úgy kellett beosztani a légióba szolgálattételre.

Az őslakosság hangulata a Németországba való kitelepítéssel kapcsolatban egyenesen elutasító. Az iparosság, a kereskedők nagy része és a ponchtereknek jelzett lakosság a legmerevebben elzárkózik a kimenetellel szemben. Meghalni a sajátjában akar, a kimenetelről nem is akar hallani. Ez az elhatározásuk nem kimondottan németellenes, még kevésbé szovjet szimpátiára mutat, hanem csökönnyös ragaszkodás a röghöz, amelyhez hozzánőttnek érzi magát. Felfogásuk az, hogy amennyiben Sopron elesik, akkor már a Németországban való tartózkodás is céltalan, mert ez esetben ott is bekövetkezik az a vég, amely elől esetleg elmenekült volna. Hasonló hangok a tisztviselő rétegek körében is elég gyakoriak.

A város közönségének sok a panaszja azért is, mert a sáncásási munkák végzése alól, tisztiorvosi bizonyítvány alapján az u. n. „urak” újból mentesültek, különféle betegségek címén. A csoport vezetője az észleltekről a Nyilaskeresztes Párt városi vezetőjét, esetenként és szóbelileg értesítette.

A hadihelyzettel kapcsolatban Sopron és környékének lakossága erősen bizakodó, hogy az rövidesen javunkra változik meg, ezt a kijelentéseken kívül, bizonyítja az a tény is, hogy a fiatalság többsége önként jelentkezett az ujonnan szervezés alatt álló magyar roham hadosztályokba.”²²

Mindkét jelentést a szombathelyi rendőrség politikai-rendészeti osztálya továbbította — szigorúan bizalmas jelzettel — az illetékes főispánoknak, 1945. január hó 31-én.

A nyomozócsoport által készített tájékoztatások sok helyütt kiegészítik egymást, egyes vonatkozásokban pedig ellentmondásokat tartalmaznak, pl. a lakosság bizakodó hangulatát illetően. Annyi mindenetre kétségtelenül megállapítható e fenti dokumentumok alapján, hogy a soproniak nem akarták otthonaikat elhagyni, még a kecségtető németországi ígéretek ellenében sem, és illegálisba szorult kommunisták — más, haladó szellemű elemekkel egyesülve — még „a nyilas fellegvár” falai között is szabotázs-kísérletekkel, baloldali szervezkedésekkel és antifasiszta propaganda tevékenységgel próbálták meggyorsítani a fasiszta uralom mielőbbi hazai összeomlását.

Az 1945. évi földreform-rendelet végrehajtása Sopron megyében

Írta: Nagy János

SZABADSÁG!

Lehullottak az országot rabként tartó bilincsek, most már szabadok vagyunk. Szabad az ország, a nép* és szabad Sopron városa is.

A Vörös Hadsereg kiverte területünk-ről a fasiszta németet és hazaáruló nyilas bérenceit. Történelmünkben oly sokat szenvedtünk mindig azokért a német imperialista érdekekért, amelyekért most is szenvednünk kellett és ahogy már olyan sokszor, most is voltak hazaáruló gazemberek akik ezekért a nem magyar érdekekért elhagyták, sőt maguk segítettek elpusztítani legszebb városainkat, hidjainkat, családjainkat, fiatalságunk színejavát. Országunk kifosztva a német és nyilas berenceik által.

Szegények, nagyon szegények lettünk, de szabadok vagyunk! Magyarok lettünk! Van független, szabad, demokratikus kormányunk, nemzetgyűlésünk, van magyar rendőrségünk és lesz, új nemzeti hadseregünk!

Lesz új, még szebb Sopronunk, lesz gyönyörűbb Budapestünk, szebb hidjaink, boldogabb családok, viruló fiatalságunk, de ehhez szükséges, hogy ezt mindannyian akarjuk, ezt követeljük és hogy ezt elősegítsük.

Ezen az úton már egy lépést, igen nagy lépést tettünk: a Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt javaslatára elveszik a földet azoktól akik eddig jogtalanul bitorolták és oda adják az új Magyarországnak azoknak a nincstelen parasztnak és törpe birtokosoknak, akiknek eddig semmi, vagy igen kevés földjük volt csak.

Az Új Sopron 1945. április 21-i számából

részekén viharosan kibontakozó forradalmi tettekről.

A megye felszabadulása után itt is gyorsan kibontakoztak a forradalmi események. 1945. április 16-án megalakult a Soproni Nemzeti Bizottság, amely magát egyben megyei szervnek is tekintette.² Egyik legsürgősebb teendőjének a földigénylő bizottság megalakítását tartotta, mivel a 33.000/1945 FM. rendelet 4. szakasza értelmében „... a földigénylő bizottságokat a Nemzeti Bizott-

Az 1945. évi földreform végrehajtása gyökeres változást hozott a magyar mezőgazdaság egészében, szerkezetében és a paraszti gazdaságok életében. Ez alól megyénk sem volt kivétel.

A földreform-tervezet kidolgozásában és a végrehajtásáért folytatott harcban a Dunántúl nem vett és nem is vehetett részt, mivel ebben az időben ezek a területek még nem szabadultak fel. Mire megyénk felszabadult, a földreform-rendeletet elfogadták és kiadták a végrehajtási utasítást.¹

Mai megyénk területe (4012 km²) nagyjából a volt Győr-Moson és Sopron vármegyéből áll. Jelenleg csak a volt Sopron megye eseményeivel foglalkozunk.

Sopron megye felszabadítása csaknem egybeesik az ország egészének felszabadításával, vagyis április 4-ével. Ez azt is jelentette, hogy a földreform-rendelet megismertetését és végrehajtását igen rövid időn belül kellett megoldani. Érdekes megemlíteni, hogy az ország keleti felében történt társadalmi, politikai eseményekről, így többek között a földreform-rendeletéről az akkori nyilas és egyéb újságokban még csak említést sem tettek. Igyekeztek agyonhallgatni az eseményeket, ezzel akadályozni meg azt, hogy a Dunántúlon még fasiszta járom alatt senyvedő nép tudomást szerezzen a felszabadított ország-

¹ 600/1945. Me. rendelet „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról”.

² Soproni Állami Levéltár (SAL). Főispáni iratok, 1568/1945.

ságok alakítják meg oly formában, hogy a földigénylőket összehívják és megalkalítják velük a földigénylő bizottságokat...³ A Nemzeti Bizottság haladéktalanul hozzá is látott feladatának teljesítéséhez. Minden járásban és nagyobb községben megalakultak a bizottságok és lázas tempóban folyt a munka. Például a csornai főjegyző április 16-án azt jelentette, hogy: „... megkezdődött a földosztás... felosztásra kerül cca. 9500 kold... egyidejűleg a házhelykiosztást is megkezdték... Az igénylők részére a birtoklevelek részben már kiadtak...⁴”

1945. április 26-án a földreform helyzetéről az alispán a főispánnak a következő jelentést tette:⁵

Jelentés a földreform helyzetéről járásonként részletezve

Járási	A községek száma	Hány községben van földosztó bizottság?	Hány hold földet kell kiosztani? (kh)	Árp. 20-ig kiosztva (kh)	Igénylők száma	Földet kapott igénylők száma
Csepregi	30	30	17 047	11 800	2 544	2 280
Csornai	29	18	19 660	1 620	3 847	74
Kapuvári	29	27	37 257	5 325	7 590	909
Soproni	22	20	13 703	870	1 697	343
Összesen:	110	95	87 667	19 615	15 678	3 606

A földosztó mozgalom a falu alsó rétegeinek a hegemoniájával indult meg, ahogy ezt a 600/1945. rendelet is előírta. Az igénylők száma kezdetben lassan emelkedett, agitációt kellett kifejteni, hogy az arra illetékes természetes személyek igényeljenek földet. Azonban – mint ahogy a táblázatból látható – április 26-án, három héttel a felszabadulás után például már 15 678 igénylő jelentkezett Sopron megyében. (Az összes földhöz juttatottak száma 16 584 fő volt.)⁶

A földosztásnál jelentkező problémák az országgrész későbbi felszabadulásából fakadóan jelentkeztek elsősorban. Az ország keleti felében is néhány hónapra volt szükség ahhoz, hogy az agrárforradalom szubjektív feltételei fokozatosan kialakuljanak, bár közismert, hogy az agrárszocialista mozgalmakban gazdag hagyományokkal az országnak éppen e keleti, a hónapokkal korábban felszabadult része rendelkezett. Másrészt megyénkben bonyolította az agrárátalakulást az ún. „sváb kérdés” is. Bonyolította az ügyet, egyrészt azért, mert nehezítette az igényjogosultság megállapítását.

A 600-as rendelet IV. fejezete szerint: „A kiosztásra kerülő földekből kis gazdaságok létesítésére földhöz juttatandó a gazdasági cselédek és mezőgazda-

3 SÁL Főispáni iratok, 209/1945.

4 SÁL Főispáni iratok, 7/1945.

5 SÁL Főispáni iratok, 71/1945.

6 SÁL Főispáni iratok, 820–2/1949.

sági munkások – birtokuk kiegészítésére a törpebirtokosok és olyan nagy családú kisbirtokosok nős fiúgyermekai, akiknek földbirtoka várható örökrészükkel együtt 5 kataszteri holdnál nem több.”⁷

Vagyis földhöz juttatni csak a mezőgazdasági főfoglalkozású egyéneket lehetett, ugyanakkor a német községekben és Sopron városban ezek túlnyomó többsége a 1941. évi népszámláláskor német nemzetiségűnek vallotta magát, valamint jelentős részük (90 százalék) tagja lett a Volksbundnak.⁸ A 600-as rendelet értelmében idegen állampolgárok földet nem kaphatnak (38 §, 6. pont), sőt a Volksbund-tagoktól és egyéb fasiszta vezetőktől teljes egészében és nagyra való tekintet nélkül el kellett kobozni a földet (4. §).

Tehát ezekben a helységekben a természetes személyek alkalmatlanok voltak földhöz juttatásra. Erről a bonyolult problémáról tesz említést jelentésében

СОЮЗНАЯ КОНТРОЛЬНАЯ КОМИССИЯ В ВЕНГРИИ
Удостоверение
С о п р о н

24. августа 5 101

Господину Фришману комитета Sopron

Прошу 1, 5, 10, 15, 20 и 25 числа каждого месяца к 12 часам дня представлять мне сведения о ходе осеннего сева и поднятии зяби 1945 г. по следующей форме /в полях/:

1. Вспахано под озиме.
2. Посеяно по культурам.
3. Поднято зяби.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ ОКВ ПО КОМИТАТУ СОПРОН
МАЙОР: *[Handwritten Signature]* /ТУРИК/

A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság Sopron vármegyei megbízottjának, Turik őrnagynak 101. számú utasítása a megye főispánjához

a főispán is, amikor arról írt, hogy: „Sopron város területén földosztásra kerülő földre soproni illetőségű mezőgazdasági főfoglalkozásúak jogosultak és ezek 99 százaléka Volksbund tag... a soproni földosztás csak megfelelő áttelepítéssel oldható meg. Éppen ezért a Soproni Földigénylő Bizottság első feladata a Volksbund tagok javainak elkobzása a már elhagyott javak tárolása, megőrzése...”⁹

Áthidaló megoldásként a Soproni Nemzeti Bizottság felhívta tagjait, hogy „...szélesebb körben hozzák nyilvánosságra azt a körülményt, ha valaki – mert nem fő kereseti forrása a földművelés és így tulajdonul földet nem igényelhet, de mellékesen földet mégis művelni óhajtana, a Földigénylő Bizottságnál bérletként igényelhet”.¹⁰

7 600/1945. ME. rendelet 35. §.

8 Lásd a 19. sz. lapalji jegyzetben megjelölt iratokban.

9 SAL Főispáni iratok, 178/1945.

10 SAL Soproni Nemzeti Bizottság. Jegyzőkönyv, 1945. ápr. 21.

Másrészt bonyolította az ügyet a német községekben és Sopronban az is, hogy a németek Németországba való kitelepítés előtt álltak. Mint ismert a potsdami határozat értelmében a három nagyhatalom államfője megállapodott abban, hogy a „... Magyarországon maradt német lakosságot vagy annak egy részét át kell telepíteni Németországba”.¹¹

A kitelepítés előtt álló német lakosságot rendszeres munkavégzésre bírni már nehezen lehetett, sőt a meglévő vagyontárgyaikat igyekeztek felélni. „... Mezőgazdasági ingatlanaikat, különösen pedig a hozzájuk tartozó élő- és holt felszereléseiket részben, vagy egészben elidegenítik, ami által veszélyeztetik a földreform végrehajtásának nemzeti szempontból életbe vágóan fontos sikerét és a földhözjuttatottak gazdasági érdekeit”¹² — írja a kormánybiztos a főispáni jelentésre válaszul és erélyes intézkedések megtételét követeli.

Veres Péter, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke külön foglalkozott a német községek ügyével és elrendelte, hogy „... Sopron vármegye Földrendező Tanácsa gondoskodik arról, hogy a Földigénylő Bizottságok kizárólag teljes-jogu — vagyis — magyar földigénylőkből alakuljanak újra”.¹³

Mindezek a problémák csak nehezítették a földreform végrehajtását, de annak lebonyolítását megakadályozni nem tudták. Az események gyorsan pergettek le a megye területén és 1945. július 4-én a Sopron Megyei Földbirtokrendező Tanács elnöke jelentésében már a birtokviszonyok tekintetében megváltozott forradalmi események következményeiről számolhatott be.¹⁴

A földbirtok eloszlása birtokcsoportok szerint Sopron megyében a földreform előtt

Egyes csoportok eloszlása terület szerint	A gazdaságok száma	Az összes gazdaságok %	Az egyes csoportok területe	
			kh	%
0— 5	26 974	55,6	76 696	22,8
5— 25	10 642	21,9	91 184	27,2
25— 50	596	1,2	15 286	4,5
50— 100	127	0,3	6 863	2,0
100— 200	11	0,1	1 612	0,5
200—1000	63	0,1	10 723	3,1
1000—3000	22	0,1	34 001	10,1
3000—felett	3		51 325	15,2
állami	2		602	0,2
közületi	114	0,2	29 361	8,9
utak stb.			18 817	5,5
nincstelen	9 877			
Összesen:	48 441	100,0	336 499	100,0

11 Teherán, Jalta, Potsdam, Kossuth, 1969. 400. oldal.

12 SÁL Alispáni iratok, 1448/1945.

13 SÁL Főispáni iratok, 209/1945.

14 SÁL Főispáni iratok, 352/1945.

A földbirtok eloszlása birtokcsoportok szerint Sopron megyében a földreform után

Egyes csoportok eloszlása terület szerint	A gazdaságok száma	Az összes gazdaságok %	Az egyes csoportok területe kh	%
0— 5	29 569	61,1	80 753	23,6
5— 25	17 909	37,0	128 850	38,6
25— 50	595	1,2	15 251	4,6
50— 100	126	0,3	6 783	2,0
100— 200	34	0,1	3 404	0,9
200—1000				
1000—3000				
3000—felett				
állami	11	0,1	36 403	10,8
közületi	114	0,2	46 238	14,0
utak stb.			18 817	5,5
nincstelen				
Összesen:	48 358	100,0	336 499	100,0

A táblázatból világosan kitűnik, hogy erőteljesen az 5–25 kataszteri-holdas gazdaságok száma és területe növekedett meg, és az is, hogy a 0–5 kataszteri-holdas gazdaságok száma nem csökkent, hanem emelkedett. A 25–50 és az 50–100 kataszteri holdas gazdaságok száma nem változott. A 100–200 kataszteri holdas gazdaságok száma 11-ről 34-re nőtt, és eltűntek a 200 hold feletti gazdaságok. Jelentős földmennyiség és gazdaság került állami és közületi tulajdonba, az összes földek több mint 30 százaléka. Ezek jelentős része országos jelentőségű állami, minta- és kísérleti gazdaságok, valamint szakiskolák mintagazdaságai.

A Sopron vármegye területén működő és szervezés alatt álló állami gazdaságok¹⁵

A gazdaságok megnevezése:	kh
Tejipari és Mezőgazdasági Szakiskola, Csermajor	577
Szőlészeti és Borászati Szakiskola, Sopron	25
Növénynemesítő és Gazdasági Szakiskola, Nagycenk	230
Növénynemesítő Gazdaság Pereszteg	217

¹⁵ SAL Főispáni iratok, 852/1945.

Növénynevelő Gazdaság Sopronhorpács	205
Növénynevelő Gazdaság Eszterháza	273
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdaság és Gazdasági Szakiskola, Rábakecöl	400
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdaság és Szakiskola, Csepreg	220
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdaság, Iván	450
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdasági Szakiskola, Csorna	450
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdaság, Sopron	650
Összesen:	3697

A Sopron Megyei Földbirtokrendező Tanács elnöke 1945. július 4-i keltetésű – már említett – jelentésében arról is szól, hogyan alakultak a megye gazdaságai a földreform végrehajtása során, milyen változásokon mentek keresztül.¹⁶

Kimutatás a gazdaságok sorsának alakulásáról:

Gazdasági csoportok	A reform előtt		Elkobozva		Mégváltva		Kisajátítva		Reform után	
	gazd.	kh.	gazd.	kh.	gazd.	kh.	gazd.	kh.	gazd.	kh.
0– 5	26 984	76 696	20	21					26 964	76 675
5– 25	10 642	91 034	2	15					10 640	91 169
25– 50	596	15 286	1	35					595	15 251
50– 100	127	6 863	1	80					126	6 783
100– 200	11	1 612	1	132			10 ¹⁷	480	10	1 000
200–1000	63	10 722	1	959	41	6 042	21 ¹⁸	1621		
1000–3000	22	34 001	1	1538	21	32 463		1621		
3000–fölött	3	51 325			3	51 325				
állami	2	602							2	602
közületi	114	29 391							114	29 391
utak stb.		18 817								18 817
nincstelen	9 817									
Összesen:	48 441	336 499	27	2780	65	89 830	31	2101	38 472	241 788

¹⁶ SAL Főispáni iratok, 852/1945.

¹⁷ SAL Főispáni iratok, 852/1945.

¹⁸ 100–200-as csoport 11 gazdaság 1612 kh-ból elkobozva 1 gazdaság 132 kh-val, részben megváltva 10 gazdaság 480 kh, visszamaradt a tulajdonosnak 10 gazdaság 1000 kh (1000 + 480 + 132 = 1612 kh.)

¹⁹ 200–1000 kh csoportban 63 gazdaság 10 722 kh. Ebből elkobozva 1 gazdaság 959 kh, részben megváltva 21 gazdaság 1621 kh, teljesen megváltva 41 gazdaság 6042 kh. A részben megváltott 21 gazdaságból megmaradt 2100 kh, ez átmegy a 100–200-as csoportba (959 + 1621 + 6042 + 2100 = 10722 kh).

Magyarországon és megyénkben is azért tett szert gyorsan népszerűsége a földreform-rendelet, mert figyelembe vette a szegényparasztság érdekeit, azt, hogy 1945-ben egyéni tulajdonába kívánta venni ősi jussát, a földet. A rendelet biztosította, hogy a földosztást azok hajtsák végre, akik maguk is földigénylők. Ezáltal elérték azt, hogy érvényesüljön a végrehajtásban az antifeudális, antifasiszta és antikapitalista jelleg. Ugyanis a rendelet nemcsak a külterjes gazdálkodást folytató nagybirtokokat vette el, de nem kímélte a tőkés nagybirtokokat sem.

Elvette a rendelet a földet, továbbá a városoktól,¹⁹ a községektől, a közületektől, a bankoktól, a vállalatoktól és állami tulajdonba veszi a 10 holdnál nagyobb erdőket. Ezzel biztosította egyrészt az antikapitalista, vagyis tőkeellenes jelleget, másrészt ekkor teremti meg a majdani szocialista erdőgazdálkodás objektív feltételeit. Például Sopron város határa 22 512 kh, ebből 1945-ig a vá-

A Dunántúl népéhez

A felszabadult béresekhez, napszámosokhoz, summásokhoz, a földtelenekekhez és a kisparasztokhoz

Az örök és a szomorúság hangján hívóztunk lemeleket, barátaink és testvéreink, komoly szívünk van hozzátok. Ismerjük szenvedéseiteket, a régi és új megpróbáltatásokat, magunk is átértünk rajtuk. Kívánjuk, hogy minél előbb együtt-örvendessünk annak, ami a háború győzelme, a szabadság utján vár ránk: mindannak, amit közös erővel és közös munkával elérhetünk.

Jól emlékezzünk

Nem mondjuk, hogy feledjük a múltat. Nagyon is emlékeinkben akarjuk tartani emlékeink

vívótlak a láncait is. Szabad a keze, azt tehet, amit akar.

Az élet nem áll meg. Nem állhat meg az ország működése sem. A rossz közlekedés miatt akármilyen messze esett is Pest és Debrecen, az állami szervek ismét helyreállnak, részben már helyre is álltak.

Egy nagy különbséggel.

A szerveződés — épp a távolság miatt — nemcsak felülről kezdődik, hanem alulról is. Lehet lez — kell, hogy legyen — jegyző, tanító, mezőőr, valamifajta rendfenntartó. Lez bíróság is. Épp csak olyan lez, amilyenek a nép akarja.

Helyes, hogy az országban annyirek párt vagy alakulat legyen, ahányféle dolgozó réteg. Minden csoportmagja ismeri legjobban a maga bajait, mondjuk az ügyeit is maga ismeri a legszembetűnőbbben.

Van is több párt az országban, szeretnénk, hogy ezek most testvérileg egyetértésben dolgozzanak. Annyi a gond, a tennél és ügyelni való, hogy minden pártunk jut bőven feladat. S aznyi a közös feladat is, hogy nagyon sokáig egy sötét víta oszlik végzetnek közös munkát. Hozzánk legközelebb a dolgozók legelőzetlenebb leghatárabb hangú pártja fog állni.

De van magunknak is pártunk.

A Nemzeti Paraszti Párt felhívása
(A Soproni Állami Levéltár plakátgyűjteményéből)

ros tulajdonát képezte 14 572 hold, magántulajdonban volt 7 944 kh. A város tulajdonából 9 514 kataszteri hold erdő ment át az állam tulajdonába. A város szántóföldjeit is kiosztották. A városnak még Ausztria területén is voltak birtokai:²⁰ 380 hold erdő, 1800 hold nádas, 106 hold szántó. A város területén mintegy 700 kh szántóföld ingatlanra volt osztrák állampolgároknak, amelyet az ausztriai magyar birtokkal cseréltek el.

Az antikapitalista jelleget erősítette ráadásul az is, hogy a földigénylő bizottságok számos esetben túlmentek a rendeletben előírt birtokhatárokon, s ez idézte elő azt a helyzetet, hogy az agrárreform agrárforradalomra nőtt át. A végrehajtás során forradalmi korrekciókra került sor, mert a földreform-rendelet radikalitása ellenére sem tudta kielégíteni a jogos igényeket. Magyarország extenzíven termelő agrárország volt, nagy fölös mezőgazdasági népességgel, amelynek kétharmada nincstelen vagy egy-két oldas falusi szegénységből tevődött ki. Tehát jóval nagyobb volt a földigénylők száma, mintsem azokat ki

19 SAL Főispáni iratok, 947/1948.

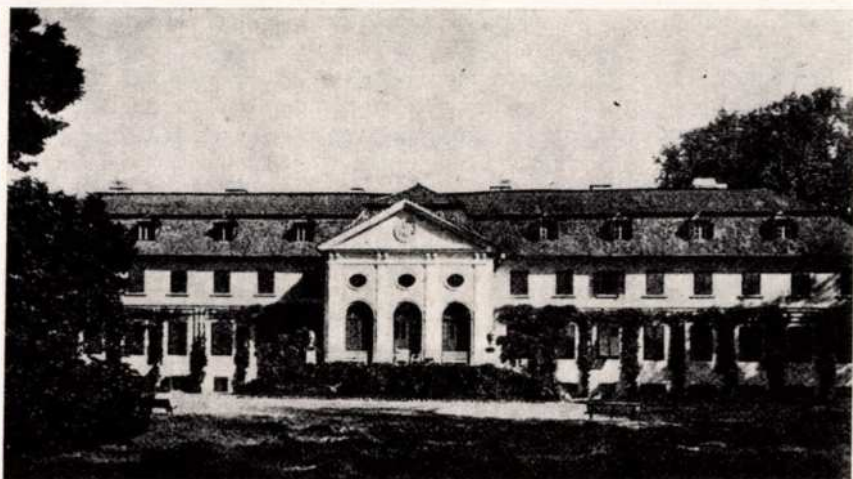
20 Soproni Világosság II. évfolyam, 121. sz. SAL Főispáni iratok, 947/1948.

lehetett volna elégíteni. Hazánkban a földreform során 5,6 millió kataszteri holdat vontak be a közös földalapba, aminek kb. 60 százalékát kiosztották és 40 százalékát pedig állami vagy községi tulajdonba adták. Állami tulajdonba főként az erdők és mintagazdaságok kerültek. Mivel nagy volt a földéhség és az egy főre jutó földterület viszonylag kicsi, országosan 5,1 kataszteri hold, Sopron vármegyében 4,2 kataszteri hold.

Már volt róla szó, hogy a földosztásnál nemcsak természetes személyek részesültek juttatásban, hanem például házhely céljára megyénkben 2062 kataszteri holdat osztottak ki. Gondoltak továbbá a hadifogságból hazatérő igényjogosultakra is, akik részére Sopron megyében 5549 kataszteri holdat tartalékoztak.²¹

A megyében voltak olyan községek is, amelyekben kiosztásra kerülő föld

Sopronhorpács. A volt Széchenyi kastély

igen kevés volt, vagy egyáltalán nem állt rendelkezésre. Ilyen esetekben úgy oldották meg a kérdést, hogy vagy a szomszédos község határából adtak át földet, vagy pedig a földigénylők áttelepültek olyan községbe, ahol földet kaphattak. Például Völcegy község főjegyzője azt jelentette, hogy „... a községben kiosztásra kerülő föld nincsen ... 10 olyan földigénylő van, akik idegenbe is kitelepülnének ...” Hasonló problémáról tett jelentést Dör község jegyzője, miszerint „... községünkben felosztandó, vagy elkobzandó föld nincsen, s így a 100 földigénylőt kielégíteni nem tudjuk, de még házhelyhez sem tudjuk juttatni az arra igényjogosultakat.”²²

Ugyanerről a problémáról írt Kópháza földigénylő bizottságának elnöke: „... minthogy Kópháza község határában megváltásra kerülő nagybirtok nincs és az elkobzásra kerülő föld 20 hold, földigénylő pedig 188 ... kéri, hogy adják át Sopron város tulajdonát képező Kópháza határával összefüggő kb. 600 ka-

21 SAL Főispáni iratok, 820-2/1949.

22 SAL Főispáni iratok, 7/1945.

taszteri hold földjét... Ezeket a földeket már 35 év óta a kópházi napszámások és törpebirtokosok bérlik...²³

Bár a földosztás megyénk területén késő tavasszal kezdődött, az országrész felszabadítása után, mégis a kibontakozó forradalmi lendület azt eredményezte, hogy első hullámban a földosztást április–május hónapban befejezték. Erről tettek sorban jelentést a megye járásai, bár véglegesen a földosztást csak 1948–1949-ben fejezték be, amikor az összes igényjogosultak hazatértek.

Az újonnan földhöz juttatott gazdák elsősorban, de a háborús károk és pusztítás következtében az egész magyar mezőgazdaság rendkívül nehéz helyzetben voltak 1945 tavaszán, nyarán. Az igavonó állatokban, gépekben és vetőmagban volt a legnagyobb hiány. Ezért a kormányzat intézkedéseket tett; arra kötelezte a módos gazdákat, hogy állatokkal és gépekkel segítsenek az újonnan földhöz juttatott törpebirtokosoknak.²⁴

A szovjet hadsereg egységei is segítséget adtak. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Sopronban székelő teljhatalmú megbízottjának, Turik őrnagynak sokat köszönhetett megyénk lakossága, mivel mind az üzemanyag, mind a vetőmag ellátásban „... a jóindulatú támogatását teljes mértékben megkapták”.²⁵

A parasztság komoly támogatást kapott a várostól, a munkásosztálytól. A munkásosztálynak erős érdekei fűződtek ahhoz, hogy az agrárforradalom következetesen végbemenjen falun, és biztosítsák a gazdaságok részére a mezőgazdasági termelőmunka nyugodt és folyamatos menetét. Ez 1945-ben létkérdés volt, egyrészt az élelmezés biztosítása tekintetében, másrészt a forradalom továbbfejlődése terén. Az az igazság, hogy az agrárforradalom következetes végigvitelének előfeltétele a politikai forradalom következetes végigvitele, egyérműen 1945 őszén vált nyilvánvalóvá, amikor a választások során a kisgazdapárt abszolút többséget szerzett a parlamentben.

A kisgazdapárt reakciós jobboldali vezetői azonnal megkezdték a földreform revízió alá vételét. Éles politikai küzdelem bontakozott ki a forradalom vívmányainak megvédéséért és továbbfejlesztéséért. A bizonytalankodó kisbirtokos parasztok előtt is példázattá az események, hogy földjüknek egyedüli biztos támasza a forradalom továbbvitele. Ezért 1946 tavaszán a kommunista párt által meghirdetett „Földet vissza nem adunk!” jelszó azon túl, hogy a parasztság érdekeit védte, egyben mozgósított a népi demokratikus rendszer megszállására és továbbfejlesztésére.

Nálunk is igaznak bizonyult Lenin elvtárs tanítása, miszerint „... a politikában, akárcsak az egész társadalmi életben az a helyzet, hogy aki nem halad előre, azt visszavetik... Előre kell haladni, mert a politikai rend teljes demokratizálása nélkül, köztársaság nélkül, és a nép egyeduralmának tényleges biztosítása nélkül gondolni sem lehet sem a parasztfelkelés vívmányainak megtartására, sem pedig arra, hogy akár csak egy lépéssel is tovább haladjunk”.²⁶

A munkásosztálynak a támogatásával végrehajtott agrárátalakulás megmutatkozott jellegében és abban, hogy a földet elsősorban a parasztság legszegényebb rétegei kapták. Például megyénkben a kiosztott földeknek 35 százalékát a nincstelenek, 22 százalékát a mezőgazdasági munkások, 35 százalékát a 2–3 holdas törpebirtokosok kapták. Vagyis a földnek több, mint 90 százalékát a nehéz anyagi helyzetben lévő falusi dolgozók kapták. „A parasztforradalom

23 SAL Főispáni iratok, 245/1945.

24 SAL Főispáni iratok, 1720/1945.

25 SAL Főispáni iratok, 1492/1945.

26 V. I. Lenin: A munkásosztály és a parasztság szövetsége. Szikra, 1955. 284–285. oldal.

— mondja Lenin — polgári országban csak a proletariátus vezetésével valósítható meg.”²⁷

Ezzel magyarázható, hogy az agrárátalakulás során elsősorban a falu alsó rétegei mozdultak meg, jutottak szóhoz. Ezzel a kommunista párt megvetette a szilárd munkás-paraszt szövetség alapjait, osztálybázisát és a hatalom jövőjének is megadta a fejlődési irányát.

Az 1945-ben kibontakozott agrárátalakulás beteljesedését a szocialista termelőszövetkezetek győzelme jelentette. Bár az 1945-ös földreform rendelet kidolgozásában, a törvénybe iktatásáért folytatott harcban a Dunántúl és így megyénk sem vett részt, ezért részben igaza van. M. Somlyai Magdának, amikor egy kissé elmarasztalóan ezt írta: „... a dunántúliak elfogadták a földreformot, a tiszántúliak megverekedtek érte”.²⁸ Azóta már ehhez az értékeléshez azt is hozzá kell tenni, hogy a szocialista mezőgazdaságért folytatott harcban a dunántúliak, konkrétan Győr-Sopron megye dolgozói és kommunistái megverekedtek és megyénk az első szocialista megye lett az országban.

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

Jacques F. Carabin belga festő olajfestménye

1969. június elsején igen érdekes képet láttam Bécsben. A belvárosi Dorotheer Gasse egyik kirakatában a közeli Dorotheum nevű nagy árverési csarnok árverésre kerülő anyagának fényképei közt feltűnt nekem egy kép, amelynek „Extrapost”, vagyis a „Külön posta” címet adták. Azonnal felismertem rajta a soproni Szent Mihály templomot, amelyet a festő az egykori városkapun kívül festett. Az előtérben egy postakocsi, balról a vámházikó és régi temető jellegzetes, pártás kapuja, ahogy ma is látható. A tornyon kivehetők azok a fiatornyocskák, amelyek az 1860-as évek nagy restaurálásakor kerültek oda. A kép mérete 45 × 57 cm. Festője a kép aláírása szerint Jacques F. Carabin (1834—1889). A kép keltezése nem nehéz: a templom restaurálása után készült, mivel a Bástya utca irányában a külső városfal már hiányzik. Megnéztem a Dorotheumban magát a képet is. Derűs, biedermejer hangulatot árasztó mű, színei élénkek. Vajon tudnak-e erről a festményről Sopronban, illetőleg arról, mi módon került festője városunkba? A Dorotheumban nyilván nem tudtak arról, hogy a kép soproni részletet ábrázol, különben feltűntették volna ezt a körülményt.

Soproni József

27 V. I. Lenin: Az agrárkérdésről, Szikra, Bp. 1950. 563. oldal.

28 M. Somlyai Magda: Földreform, 1945. Kossuth, 1965. 144. oldal.

A pankart

(Részlet Sopron középkori pénztörténetéből)

A XV. század első felében, pontosabban az 1424—1434 közötti évtizedben gyakran felbukkan a soproni forrásokban egy pénznév, mely különböző módon (*pankart*, *pankchar*, *pankchart*, *banchart* és *bankchart*) írva szerepel, de valamennyi elnevezés nyilvánvalóan egy és ugyanazon pénzfajra vonatkozik. Házi Jenő műve tárgymutatójában¹ *banchart* néven emlegeti ezt a pénzfajt; minthogy azonban a forrásokban a leggyakrabban *pankchart*, illetve *pankart* alakban jelentkezik, mi ez utóbbi, legegyszerűbb elnevezést használjuk a továbbiakban. Az első előfordulását 1424-ből figyelhetjük meg,² majd ettől kezdve 1428-ig gyakran, ezután pedig már csak szórványosan tűnik fel és 1433-ból való az általunk ismert utolsó említése.³

Ez a pénznév jelenlegi ismereteink szerint Magyarországon csupán a soproni forrásokban fordul elő. Minthogy pedig itt a végrendeletekben mint hagyományozott pénzüsszeg, a számadások bevételi és kiadási tételeinél mint effektív fizetőeszköz szerepel, egészen nyilvánvaló, hogy az egykorú soproni pénzforgalomnak tevékeny tényezője kellett hogy legyen. Kétségtelen tehát, hogy az egykorú forgalmi pénzek sorában kell keresni azt a pénzfajt, amely emögött a szó mögött áll. Első pillantásra még azt sem lehet tudni, hogy magyar vagy idegen pénzről van-e szó. Hiszen Sopronban ebben az időben a pénzforgalom képe igen tarka képet nyújtott. Így tehát a kérdés megfejtése csak a korabeli pénzforgalmi viszonyok ismeretében lehetséges, mégpedig a soproni számadásokban szereplő pénzfajok egymáshoz és a pankarthoz viszonyított értékének a figyelembe vétele, illetve egybevetése útján.

Ebben az időben Sopron városa, de általában az egész nyugati határsáv pénzforgalmi vonatkozásban különleges helyzetet foglalt el. A határ mentén már a XIII. század vége óta általában a bécsi dénár volt az uralkodó fizetőeszköz, ami könnyen magyarázható részint Ausztria közelségéből, részint pedig a bécsi dénárak erőteljes magyarországi forgalmából. Károly Róbert a tényleges állapotot rögzítette, amikor 1323-ban a soproniakat felmentette a magyar királyi veretek elfogadási kötelezettsége alól, vagyis megszabadította őket az évi pénzújítás és vele kapcsolatos pénzbevéltési kényszer terhétől. Ezzel viszont legalizálta a bécsi dénárak itteni forgalmát, ami egyébként gyakorlatilag ugyis megvolt. 1405-ben Zsigmond az idegen pénzek, elsősorban természetesen a bécsi dénárak forgalmát az ország területén végleg megszüntette, viszont 1436-ban Sopron régi szabadalmát megújította, minek következtében a bécsi dénárak Sopronban tovább is rendes, elismert fizetőeszközök maradtak.⁴ Minthogy Pozsony város is hasonló kiváltságban részesült, azért itt is, valamint a két város gazdasági körzetébe tartozó határmenti területeken is természetesen elsősorban a bécsi dénárak forogtak. Ezek forgalmát tükrözik vissza az egykorú éremletek is, melyek többnyire bécsi dénárokból tevődnek össze.

A határmenti területeken azonban nemcsak a bécsi dénár túlnyomó forgalma állapítható meg, hanem ezzel együtt az osztrák számolási módszer átvétele is. A középkorban ugyanis a számadásokat bizonyos számolási egységek (számolási pénzek) szerint vezették, azaz a rendes forgalmi pénzek bizonyos mennyisége tett ki számolási egységet, tekintet nélkül a forgalmi pénzek súlyára vagy finomságára. Osztrák mintára ilyen számolási egység volt a talentum (más néven libra vagy font) és a solidus (schilling). A solidus egyenlő volt 30 dénárral és 8 solidus tett ki egy talentumot, tehát

1 Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története. Sopron, 1291—1943, I/1—7, II/1—6.

2 „... I phund pankart LX ...” (Házi II/2, 337).

3 „... VI sol. den. bancharten ...” (Házi II/3, 17).

4 O. Gruszecki: Zur Geschichte der Wiener Pfennige in Ungarn. Burgenl. Heimatblätter 15 (1953) 118—126, 136—167.

egy talentum (vagy font) = 8 solidus = 240 dénár összeget jelentett az éppen forgó dénárokból. A számadások „talentum denariorum” vagy „solidus denariorum” kifejezései alatt mindig ennyi összegű bécsi dénárt kell érteni, függetlenül a dénárak hullámzó pénzlábától.

Rendkívül jellemző a soproni pénzforgalmi viszonyokra, hogy a számadásokban előforduló magyar dénárokat is ilyen dénárfont rendszer szerint számolták és nem a Magyarországon egyébként szokásos márka vagy pensa szerinti számítás alapján. A soproni pénzforgalomban ugyanis a bécsi dénárókétségtelenül uralkodó helyzete ellenére bizonyos szerepet azért játszottak természetesen a magyar pénzek is. A privilegium csak azt jelentette, hogy a soproniak nem voltak kötelesek az évi pénzüjtás idején bizonyos mennyiségű magyar pénzt átvenni (egy új dénárt két régi ellenében). Ettől eltekintve a magyar pénzt is forgott a bécsi dénárokkal együtt, de lényegesen kisebb mennyiségben. Éppen Zsigmond korából találunk a számadásokban gyakori említést magyar pénzről, ami leginkább azzal magyarázható, hogy Zsigmond uralkodása alatt szünetelt az évi pénzüjtási, illetve kényszerbevéltési rendszer és így az ő veretei, mint állandó értékű pénzek könnyebben találtak utat a határmenti pénzforgalomban. Eltekintve a különleges helyzetet elfoglaló és állandóan szereplő magyar aranyforinttól, az aprópénzek közül a szóbanforgó évtizedekből, tehát a húszas és harmincas évekből szerepelnek a forrásokban magyar dénárókétségtelenül uralkodóan Zsigmondnak 1390–1427 között vert (CNH. II. 121. sz.)⁵ dénárjai kell hogy legyenek. Egy ilyen Zsigmond-dénár a számadások adatai szerint 1,77 (azaz kereken egy és háromnegyed) bécsi dénárral volt egyenértékű. Ez az értékviszony valószínűleg csak Zsigmond dénáraival kapcsolatban állott fenn, mert egyébként korábban is és későbbben is a magyar dénár általában 1,5 (azaz másfél) bécsi dénárral volt egyenértékű. Egyidejűleg elég sűrűn jelentkezik a számadásokban az ún. „fehér pénz” (*weiss gelt* vagy *albus*) néven emlegetett pénzfaj is. A rendelkezésre álló adatok szerint ez a fehér pénz úgy viszonylott a bécsi dénárhoz, hogy egy bécsi dénár 1,5 (azaz másfél) fehér pénzzel volt egyenlő értékű. Tehát a napi forgalomban a magyar dénár ötven százalékkal értékesebb volt a bécsi dénárnál, a fehér pénz viszont ugyancsak ötven százalékkal kisebb értékű volt, mint a bécsi dénár, tehát ezt a pénzt Zsigmond veretei között a dénárnál kisebb értékű érme sorában kell keresni.

Mielőtt azonban a fehér pénzt Zsigmond valamelyik aprópénzével azonosítanánk, foglalkozni kell a tanulmányunk voltaképpeni tárgyát képező pankart pénzfajjal, amelyik a számadások adatainak egybevetése szerint minden bizonnyal magyar pénz kellett hogy legyen. Melyik magyar pénz lehet vele azonos?

A soproni forrásokból csupán következtetni lehet arra, hogy a pankart elnevezés mögött valamilyen magyar pénz rejtőzik, ismeretes viszont két olyan külföldi eredetű adat is, amely határozottan bizonyítja ezt. Az egyik egy XV. század közepéről származó osztrák forrás, amelyik kimondottan magyar jelzővel illeti a pankartot,⁶ a másik pedig egy cseh adat, mely szerint 1424-ben Zlebichben hamisítottak filléreket, rossz magyar pankartokat.⁷ A két egymástól teljesen független idegen forrás tehát egyértelműleg magyar pénzként említi a pankartot és ezen adatok hitelességében nincs semmi okunk kételkedni.

Az általunk ismert és használt soproni forrásanyagban 22 alkalommal találjuk említve a pankartot. Ezek közül három említésből egészen bizonyosan kiderül, hogy a pankart értékben egyenlő volt a fehér pénzzel. Legalábbis a számadások így könyvelik el. Ugyanis 1427-ben 10 talentum pankartot a fizetésnél egyenlő értékben számítottak 10 talentum albuszal.⁸ Majd egy 1427–1428 évekből származó számadás a

⁵ CNH = Réthy László: *Corpus Nummorum Hungariae*. Bp., 1907, II. k.

⁶ „... ungerische Pankart ...” (Eberstorfer Münzbuch; közli Friedrich Pichler: *Reperitorium d. steirischen Münzkunde*. Graz, 1875, III, 102).

⁷ Karel Casteln: *Ceská drobná mince doby predhusitské a husitské*. Praha, 1953, 186.

⁸ 1427. VIII. 28: „... X tal. pankcharten den. Damit ist er ganz bezalt, facit X tal. den. albus ...” (Házi II, 2, 394).

„weiss gelt” nevű pénzt *pankart* néven is említi.⁹ Végül 1428-ban azt a feljegyzést találjuk, hogy 10 talentum banchart = 10 talentum albus.¹⁰ Ebből a három adatból világosan kitűnik, hogy a fehér pénz és a pankart teljesen azonos értékű pénzfaj volt. Az értékazonosság kétségtelenül nyilvánvaló akkor is, ha a pankartnak a bécsi dénárhoz való értékviszonyát vizsgáljuk meg.

Igy 1427-ben egy bejegyzés szerint 13,5 talentum bécsi dénárnak 20 talentum pankart felelt meg.¹¹ Ebből nyilvánvaló, hogy a bécsi dénár körülbelül másfélszer volt nagyobb értékű a pankartnál, vagyis egy bécsi dénár = 1,5 pankart. Hasonló eredményre jutunk egy másik átszámításnál is. Eszerint 1 talentum (azaz 240 darab) bécsi dénár és 5 solidus (azaz 150 darab) pankart = 17 solidus (azaz 510 darab).¹² Ez az 510-es eredmény csak akkor jön ki, ha a bécsi dénárt másfél pankart értékben számoljuk, mert akkor 1 talentum bécsi dénár 360 pankartot tesz ki (240 + 120), és ehhez hozzáadva 150 pankartot, a végösszeg valóban 510 darab, azaz 17 solidus. Végül egy harmadik átszámítás 1427-ből mintegy ellenpróbának tekinthető. Ez némileg komplikáltabb átszámítást jelent, minthogy eszerint 20 + 24, azaz összesen 44 albus egyenlő 30 bécsi dénárral, de egy pankart híján.¹³ Ha a bécsi dénárt a szokásos értékkel másfél albuszal számoljuk, akkor a 44 albusnak megfelelő értékben 29,3 bécsi dénár (44 : 1,5), tehát valamivel kevesebb, mint 30 bécsi dénár, úgyhogy ehhez az összeghez valóban körülbelül az albuszal egyenértékű pankartot kell hozzáadni, hogy a 30 bécsi dénár összeg bőven meglegyen. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a régi átszámításoknál a kisebb összegek gyakran csak körülbelül felelnek meg a pontos számításnak.

A pankart (vagy banchart) többi előfordulási csak egyszerű említések, azaz csupán jelzik, hogy bizonyos pénzösszeget ebben a pénzfajban fizettek ki vagy számoltak el. Tehát az általunk vizsgált kérdés megoldásához használható adatokat nem nyújtanak. Az egyik említéssel érdemes azért külön is foglalkozni, mert bizonyos viszonylatban jelzi a pankart forgalmi értékét. Eszerint a soproni sütőiparosok a húszas évek folyamán kijelentették, hogy azért nem csökkenthetik a sütemények árát, mert nekik a nyersanyagot bécsi dénárért kell vásárolni, a készárut viszont pankartokért adják el. Tehát pankartokért árulnak, de ruhát, cipőt stb. megint csak bécsi dénárért tudnak vásárolni.¹⁴ Ez a nyilatkozat is a kétféle pénzfaj közötti értékkülönbségre utal, s ha a különbséget pontosan nem is jelzi, annyi nyilvánvaló a közlésből, hogy a pankart kisebb értékű pénzfaj volt a bécsi dénárnál.

Az eddig közölt adatok alapján kétségtelen, hogy a „fehér pénz” és a „pankart” teljesen egyenlő értékű pénzfaj volt, sőt nagy valószínűséggel az is állítható, hogy a két elnevezés egy és ugyanazon pénzfajra vonatkozott. Zsigmond korában általában kevés pénzfaj volt forgalomban és minthogy a magyar dénár értékesebb volt a bécsi dénárnál, a pankart nem lehet más, mint Zsigmondnak a CNH. II. 125. sz. alatt leírt kisebb érme, melyet az egykorú magyarországi oklevelek „parvus”, azaz „kicsiny” (vagy „parvus denar”) néven emlegetnek. Ez a pénzfaj hosszú ideig (1387—1427) került kiverésre, illetőleg volt forgalomban párhuzamosan a CNH. II. 121. sz. denárokkal és a forgalmuk 1427-ben szűnt meg. A finomságuk $5 \frac{2}{3}$ latos (353/1000) volt és óriási tömegben készültek, viszont rendkívül sok panasz merült fel ellenük a forgalomba került rengeteg kopott, körülnyírt és hamis veret következtében. Zsigmond a sok panasz miatt 1424-ben a hamis vereteket rendelettel tiltotta ki a forgalomból, de a rendelkezésnek kevés foganatja volt. Nyilván emiatt került sor 1427-ben a parvusok veretésének beszüntetésére.

Az egykorú magyar oklevelek szerint ezekből a parvusokból 3 darab ment Zsigmond dénárára. Így 1403-ban egy forint antiqua moneta (vagyis 100 darab parvus) =

9 1427—1428: „... vnd an weissem gelt XIII tal. den. bancharten ...” HÁZI II/2, 372.

10 1428: „... X tal. bancharten ... facit X tal. albus ...” (HÁZI II/2, 394).

11 1427: „... $\frac{1}{2}$ tal. winner den. fur XX tal. pankcharten ...” (HÁZI II/2, 362).

12 1425: „... I tal. wynner V sol. pankchart solvit XVII sol ...” (HÁZI II/2, 339).

13 1427. VII. 16: „... XX den. albus + XXIII den. facit XXX den. wienner minus 1 pankarten) ...” (HÁZI II/2, 392).

14 HÁZI II/6, 73.

33 új denár, tehát 1 új denár = 3 régi parvus.¹⁵ Majd 1408-ban 50 forint nagyobb denár = 17 forint kisebb pénz, tehát eszerint is a denár egyenlő körülbelül három parvussal ($500 : 170 = 3,4$).¹⁶ A soproni számadások szerint 1 magyar denár kereken = 1,75 bécsi denár és 1 bécsi denár = 1,5 pankart; tehát a magyar denár 2,62 pankarttal, vagyis fehér pénzzel egyenlő. Ez ugyan valamivel kevesebb, mint 3 pankart, tehát mint amennyi a parvus értéke a magyar oklevelek szerint, de az idézett oklevelek a XV. század elejéről származnak, a soproni adatok pedig a húszas évekből valók és akkorra már lényegesen csökkent mindenütt a parvusok iránti bizalom és ennek megfelelőleg csökkent forgalmi értékük is. Mindenesetre a magyar denárnak a parvushoz, illetve a pankarthoz viszonyított értékegyezése igazolja, hogy ez a két elnevezés valójában egy és ugyanazon éremtípust jelölte. Nem kétséges tehát, hogy a pankart azonos az albusszal (fehér pénzzel), illetve a parvusszal és mindhárom név Zsigmond említett CNH. II. 125. sz. 'kis pénzt' jelenti.

Összegezve tehát a mondottakat, a rendelkezésünkre álló adatokból annyi állapítható meg, hogy a pankart feltétlenül magyar pénz volt és az albus nevű pénzzel egyenlő értékű. A két név Sopronban ugyanazon pénzfajt jelentette és ez a pénzfaj nem lehet más, mint Zsigmond CNH. II. 125. sz. „parvus” néven ismert 'kis ezüst-pénze'. Az értékviszonyok:

1 Zsigmond denár = 1,75 bécsi denár

1 Zsigmond denár = 3 parvus (Sopronban 1424—1432 között 2,62 albus vagy pankart)

1 bécsi denár = 1,5 pankart

Meghatározva a pankart pénz milyenségét, tisztázva értékét és szerepét a soproni pénzforgalomban, megoldandó kérdés lenne e különös név értelme és eredete. Erre nézve azonban a rendelkezésre álló adatok alapján semmi közelebbi felvilágosítást nem tudunk nyújtani, csupán analógiaként említhetjük meg, hogy valamivel később, 1438—1441 között hasonló jelenséggel találkozunk a pozsonyi pénzforgalomban, amikor is a pozsonyi források az említett években forgó magyar denárokat ugyancsak külön elnevezéssel „tzsopczen” néven emlegetik és ennek a speciális helyi elnevezésnek sem tudjuk az értelmét.¹⁷ Hasonló jellegzetes helyi elnevezés lehetett a soproni pankart név is, melynek eredetére talán a nyelvészeti kutatások adhatnak majd felvilágosítást.¹⁸

Huszár Lajos

15 1403. XII. 4: „... mille florenos antique monete, quemlibet eorum triginta tribus novis denariis computando ...” (Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II/1: 2815. sz.). A forintot mindig 100 dénárral kell számítani.

16 1408. X. 6: „... usque ad quinquaginta florenos maioris monete valens pro decem et septem florenis minoribus ...” (Mályusz I. m. II/2: 6356. sz.).

17 Kováts Ferenc: Pénzérték viszonyok Pozsonyban 1435—60 között. Magy. Gazd. tört. Szemle 7. (1900). 439—440.

18 A középkori német szó eredeti alakja *bankhart*, amely a *bank* 'pad, lóca' és a német személynevekben (*Gebhart*, *Reinhart* stb.) gyakori *hart* 'kemény, erős' szavak összetételéből származik. Jelentése 'auf der Bank, nicht im Ehebett erzeugtes Kind; fattyú' (Kluge—Mitzka: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin, 1967²⁰). A szó *bankart*, *pankart* változata az ugyanolyan jelentésű, de a németben francia eredetű *Bastard* hatása alatt alakult. A soproni német nyelvújrásban ma is él: *paongat* 'pimasz, szemtelen kölyök' (Bedi Rezső: A soproni hiene nyelvújrás hangtana. Sopron, 1912, 20.) Pénznévként egyelőre valóban csak Sopronból ismeretes. Jelentése: 'hitvány, silány pénz' (*Mollay Károly* megjegyzése).

A tanító Sopron vármegyében a XVIII. század második felében

A tanítói fizetés a XVIII. században elég hitvány volt, ezért a ludimagisternek a megélhetés céljából több mesterséget kellett űznie. A tanító leggyakoribb mellékfoglalkozása a jegyzőség és a kántorság volt. Így tehát jövedelme többféle díjból tevődött össze. Egykorú források szerint Mária Terézia korában, amikor az egységes urbárium rendezte a községi jegyzők alkalmazásának kérdését is, az ország mintegy 2800 tanítójából legalább kétezer viselte a nem sok pénzt hozó jegyzői tisztséget. Közülük ugyanennyien teljesítettek kántori funkciót is.¹

A tanítók Sopron vármegyében is a község éves cselédei voltak, akiket évenként fogadtak fel. „... vallyuk Babothi Helységbéli bótsületes lakosok — olvassuk az 1783. április 13-án datált szerződés-kötésben —, hogy szegődségképpen meg fogattuk Ezen Te(kin)t(e)tes Nemes Sopron V(á)r(me)gyében Endrődi bótsületes helységnek Iskola Mesterjét Deák Jósefet Iskola Mesterünknek és Notáriusunk(na)k,” szolgálata pedig „az 1783-ik Eszt(endő)b(en) meg esendő Sz. György napkor” kezdődik. Az új tanító szerződtetése azonban nemcsak a falu lakossága és a plébános hatáskörébe tartozott, hanem ebbe beleszólt a földesúr is. Ebből bizony sokszor bonyodalmak állottak elő, aminek legtöbbször a tanító vallotta kárát. Ezt bizonyítja a már említett Deák József esdeklő levele, amelyben az úriszék segítségét kéri a személyén esett károsodás miatt:

Te(kin)t(e)tes Ur Szék, Kegyes

Patronus Urak!

Alább meg irt nagy alázatossággal repraesentálom,² hogy á Babothi Helységbéliek miatt sok rövédésim történtek. Nem említtem azt á kissebséges gyalázatot, melly történt raitam; mikor ednyéhány napokig á Kapuvári vámháznál miattok jószágom által vétetése meg gátoltatott, á miért kéntelenéttetem Szégyenemmel Endrődre Lakó képpen vi(s)za tért: első károm az, hogy á Babothi Helységbéliek biztatásira az Endrődi Conditionak,³ á hol három esztendőig Szolgáltam, s — á hol szivessen továbbis meg tartottak volna, sótt, hogy maradgyak meg, sok izben kértek, s — még minek utánna más fogattakis, szabadságot adtak á kötis le tetele mellyet á meg maradásra, ellene mondtam á jobb kenyér felől való reménységre nézve, s — ugy az Endrődieket ellenem fel gyullasztottam, s — tölem el idegenéttetem. Második károm az, hogy Babothra bé szegődvn á jó reménységnek fejében á kivánt áldomásnak díjját le tettem. 3-dik és leg főbb, hogy már Conditio nélkül lévén, és csupa készbül uj bé vétel nélkül élni kéntelenéttetvén régen mindenbül ki koptam, és á szorutság miatt hol itt, hol amott kell csak eledelemet is keresnem: Maid pedig á tél reám jó, á mikor kézi szolgálattal kenyeret nyerni nem lehet: á ruhám lassanként szakadoz, ujra pedig szert nem tehetek, mivel költségem nintsen: mit cselekedgyem tehát harmad magammal, ha tsak á Tekintetes Ur Szék nem könyörül raitam? Én abban tudós nem voltam, hogy á mostani Babothi Iskola Mester már előbb bé szegődött, sótt mint egy lehetetlennek tartottam azt, mivel hallottam, több feléis keresett Conditio, véte-kül tehát nékem tulajdonéttani nem lehet, hogy á Babothiaktul hivattatván szegődni oda mentem. A mi T. Plébános Uramat illeti, valamint tudom tartozó kötelességnek lenni mindenütt azt, udvarlásra kévántam lenni, s — Uri házához á vehett el mentem, de szerentsém hozzá nem volt; A Mélt(osá)gos Uraság részéről pedig, azon kévül, hogy nem tudtam á szokást, mivel másutt csak á Plébános Ur, és á kösség hírével szokott fogadtatni az Iskola Mester (á mennyire én tudom) a Babothiak azt felelték, hogy ők hírlül fogják adni, és ha valamely akadál lenne, fogadásokat meg tartják, és

1 Eperjessy Kálmán: A magyar falu története, Budapest 1966, 261. 1.

2 előterjeszteni.

3 tanítás.

ha másutt nem, az Helység házában is el tartanak engemet. Mind ezek így lévén alá-
zatos fej haitással könyörgök á Te(kin)t(e)tes Ur szék színe előtt, hogy nékem a költ-
ségemet meg adatni, s — az ide accludált kötésben fel tett pénz adjustálni méltóz-
tassék,⁴ mert szintén olly ártatlanul maradtam kenyér nélkül á Babothiak miatt, mint
á néhai Kapuvári Iskola Mester azok miatt, keik őtet mással tolták ki a szolgálatbul,
s — ugyan azért mind á kettőnek fizetniek köllött. Illy kegyes resolútiot⁵ bizodalom-
(m)al várván örökös tisztólettel el halok

A Tekintetes Ur Széknek

Alázatos Szegén Szolgája
Deák József Loosi Lako mp.⁶

A tanítás — amely ekkor még minden módszer nélkül folyt — a hittan, olvasás,
írás és számolás elemeit ölelte fel. Az oktatás novemberben kezdődött és áprilisban,
a tavaszi munkák emelkedésével fejeződött be. Ugyanis az iskolások segítkeztek szü-
leiknek a gazdasági munkákban, továbbá az ő feladatuk volt a marhaörzés, libalegel-
tetés stb. Az alig félévig tartó oktató-nevelő munka bizony kevés hasznot hozott a
tanító konyhájára. 1733-ban a lozsi tanító egy kert nélküli parasztházban lakott. Ka-
pott rétet is, amelyet csak minden második évben kaszáltathatott. Másfél hold szántó-
földjét szintén kétévanként vethette be. A vetési és aratási munkákat a plébánia hívei
végezték el. Pénzbeli fizetése 40 forintig emelkedett. A század második felében jelen-
tékenyen megnövekedett a jövedelme. 1766-ban az egész telkes jobbágy 25 dénárt s
1/8 mérő búzát, a féltelkesek 20 dénárt s 1/8 mérő rozsot, a szellérek 15, az özvegyek
pedig 10 dénárt fizettek párbér címén neki. Ugyanezen évi Canonica Visitatio még
azt is észrevételezte a lozsi tanítóról, hogy „egyéb elfoglaltságok miatt hanyagul
tanít.”⁷

A kántorsággal és a jegyzőséggel járó kötelezettségeket, az ezekért járó díjazást
külön szerződésekben rögzítették. A széplaki kántor szerződése a következőket tar-
talmazta:

Anno 1768. Die 24ta Aprilis kezdődik Esztendeje Farkas Imre orgonistánaknak
kinek is léssen

Kész pénz fűzetisse	20 f.
S. V. Esztendős Sűdőért és Boraert	15 f.
Deputatumra ⁸ Buza	Cubulos 4
Ross	Cubulos 8
Lencse	1/4
Tehén Hass	50 f.
Soó	25 f.

Mely Bocsületes fűzetisert elsőben is az Isteni filelemre kötelezettek, benünket pedig
híven, igazán és jámborul szolgálni tartozik, gyakorta amidón iskola Nap nintsen ud-
varlásunkra meg jelenni, az orgonánkra jó gondot viselni, s — aztott minden héttén
leg aláb egy szer le porozni, és tisztán tartani, hogy gondatlansága miatt megh ne
romollik, egyéb éránt az maga Conventiora⁹ bányá megh. Szokott Devotioik¹⁰ napján
köllemetesen orgonálni, az olvasót parantsolatunk szerint hellesen ell mondani, az

⁴ accludált: csatolt. A követeit költség: az uraságtól 12, a községtől 4 forint, a bírótól és
két esküdtől, továbbá 32 jobbágytól, akik az áldomáson jelen voltak, fejenként 33–33 dénár.

⁵ határozat, rendelet.

⁶ Országos Levéltár (a továbbiakban: OL.). Az Esterházy család hercegi ágának levéltára.
P. 150. Csomó 1159. 1783. No 14.

⁷ Mikó Sándor: A lozsi iskola a XIX. század végéig. SSz. 1967, 270–71.

⁸ élelembér — 9 szegődmény — 10 ájtatosság — 11 meglegedés —

föllhökre szargalmatassan vigyazni, eleibek jó údein harangozni, Tökélletes, jámbor életet viselni, masoknak jo például lenni, mindenek(ne)k érdemek szerint böcsöleteket megh adni, egy szóval magát mindenekben úgy viselni hogy Nékunk Contentumunkra¹¹ lehessen és maganak böcsületét nagyobbithassan ha penigh szolgálatunkból tovább szandikoznék menni, egy fertál esztendővel magát be jelenteni tartozik. Die et Anno ut Supra

Groff Szecsenyi Sigmond mp.¹²

A bogyoszlóiak 1786-ban ilyen megállapodást kötöttek tanítójukkal a notáriusi szolgálatot illetőleg:

Minémő fizetése légyen Bogyoszlói Iskola Mesternek Bogyoszlói helységtől á Notáriusi Szolgálotjáért, és főképpen minémő Szolgálatot téssen ezen fizetésért, így következik.

- 1-^o Ad az Helység Esztendőnként egy hold földet három mérő alá valót, mellet az Helység háromszor meg szántván és az Iskola mesternek magvával bé vetvén, és Ő általa le arattatván, termését bé horja.
- 2-^{do} Ad egy kis szekerre való fűvet, melyet maga költségén kaszáltat, győjtet, és bé hordat á Notarius.
- 3-^{tio} A faluházi kertetis oda engedi á Helység, ha maga fárodtsága után hasznát veheti.

Szolgálot.

- 1-^o Biró szám adásának tsinálása.
- 2-^{do} Oreg Eskütnnek falu jövedelméről való számadás.
- 3-^{tio} Kotsma számadása.
- 4-^{to} Bor Mesterek számadása.
- 5-^{to} Valahányszor bort egy, 's két hordóval, 's többet á Kortsmára vesznek, annak három részre való bé írása.
- 6-^{to} Bor fuaroknak ki tsinálása.
- 7-^o Repartitionak¹³ Esztendőnként uj ki vetése, mely el tart három, 's négy nap is magam házánál.
- 8-^o Contributionak¹⁴ á Biró házánál rovasokra való fel diktálása á gazdákon el kezdvén á szolgákon végezvén.
- 9-^o Á Katona tartás le hajtásának munkája, 's ugy nem külömben, midön Bonificatio¹⁵ vagyon, annak á gazdákra, és minyájokra ki osztása.
- 10-^o Robotbéli szolgálotnak de die in diem¹⁶ kinek kinek fel írása.
- 11-^o Emlékezetre való Currenseknek¹⁷ le páriálása.¹⁸
- 12-^o Mind az M(él)t(ósá)ghos Uraság, 's mind pedig á Te(kin)t(e)tes Nemes Vármegeye Cassájához küldendő pénzeknek olvasásán való jelenlétel, és de Specie in Speciem¹⁹ fel írása.
- 13-^{tio} Akárhová kívántatik Instántziát²⁰ bé nyujtani, annak munkája, 's ugy leveleknek írása.
- 14-^{to} Kántoronkint á robotbéli szolgálotról való számadáson jelenlétel, és á robotbéli Lajstromból való által adás.
- 15-^{to} Birónak különös költségének fel jedzése.
- 16-^{to} Transenáknak²¹ contra quietántziák²² írása, 's mihelyest valamely forspontos érkezék, hozzá való menetel.
- 17-^o Ha valamely Conscriptio²³ adja elől magát, annak fel írása.
- 18-^o Rovásnélkül való pénzbeli Perceptionak²⁴ Lajstromra való fel írása.
- 19-^o A Katonaság lovainak adando portzioknak²⁵ ki számlálása.
- 20-^o Némelykor Sopronba, gyakorrább Kapuvára pénz fel járás.

12 OL. P. 150. Csomó 1153. No 10.

13 felosztás - 14 adó, adófizetés - 15 kártalanítás, visszatérítés

16 napról napra - 17 körlevél - 18 másolás - 19 pénznemről pénznemre

20 kérelem - 21 katonai átvonulás - 22 nyugtatvány - 23 összeírás - 24 begyűjtés -

25 lótartási rész - 26 hátralék -

21-^o Katonáság lovainak futrás öszve hordássának lajstrom tsinálása, és annak bé hordásán való jelenlétel kívánása.

22-^{do} Fű bérnek kivétele az egész helység marháira.

23-^{tio} Árenda lajstrom tsinálása, és ki mikor mit fizet, annak felvétele.

24-^o Portziobéli restánsziákról²⁶ való lajstrom tsinálása, és ha ki mit fizet, annak különös fel jedzése.

25-^{to} Egy szóval az egész helységnek ügyét irással, és számvetéssel jól dirigálni.

És mind ezeket á föllebb irt fizetésért végbe vinni parantsolják.²⁷

Az idézett dokumentumok hiteles képet adnak a Sopron vármegyei tanítók helyzetéről a XVIII. század utolsó évtizedeiből. Nem kétséges, hogy a pedagógus pálya ekkor sem tartozott a jól dotált állások közé. A tanító csak akkor tudta saját maga és családja létét biztosítani, ha több munkakör elvégzését vállalta magára.

Mikó Sándor

Mi lett a sorsa a soproni 1848-as fegyvereknek?

Az 1848/49-es szabadságharcnak két háborús epizódja fűződik Sopronhoz. 1848. október 10-e körül Jellasich martalócai — elszakadva a Duna mentén Bécs felé masírozó főserégtől — a Fertő mosoni partja mentén vonultak le Fertőszentmiklós felé és szándékuk az volt, hogy a megyén átvonulva, Kőszeg környékén átcsapnak Ausztriába és úgy jutnak hazájukba. A soproni felfegyverzett polgárórség némi katonaság kíséretében kivonult Cenkig és egy rész Lövőig, hogy a horvátokat, ha netán a város felé törnek, visszaverjék. Valóban csatára került a sor: a mieink visszavonultak, szerencséjükre a horvátok nem üldözték őket, viszont eredeti útitervüket azzal bővítették, hogy a közbeeső falvakat feldúlták és felégették. A másik epizód az volt, hogy 1848. december 16-án Windischgrätz herceg három oszlopban zúditotta a császári sereget Nyugat-Magyarországra, az egyik szárny még aznap bevonult Sopronba, miután a Bécsi kapunál kisebb csetepaté után szabad lett az útja a városba.

Ilyenkor ősi szokás szerint az ellenség szigorú rendeletet ad ki a fegyverek beszolgáltatásáról. „Minden katonai fegyverek, mellyek testületek vagy egyes egyének fel szerelésére kiansztattak, a helységek birói rögtön beszedessenek, a fegyvereket eltitkolók szigoruan büntettendők.” Így szólt a december 28-án a falvakban kihirdetett rendelet.¹ Nyilván Sopron is megkapta a szigorú parancsot. Olyan hangja lehetett, hogy nagy halom állt össze az elkobzott fegyverekből. A császári sereg vezére nem tréfált; egy-kettőre válogatás nélkül vitette tömlöcbe a magyar hazafiakat, az élen Kolbenheyer Móric papot, Stettner ügyvédet és mesterembereket.

A hatalmas fegyvergyűjtemény 1866-ig nyugodott a „császári királyi rendőrigazgatóság” valamelyik raktárában. Ekkor a rendőrigazgatóság ráizent a városra, vegye át a tisztes ócskavas tömeget, mert valóban másnak alig lehetett nevezni a tanácsjegyzőkönyvben² feltüntetett fegyvereket. Volt ott ugyanis két duplacsövű, 272 egycsövű puská, nyolc rövid puská, 23 másfajta egycsövű, egy árva puskacső, 87 kard, hat kardvas, három kardhüvely, egy pallosvas, egy handzsár és hat „döföny”, amin bizonynal szuronyt értettek. A városi rendőrség át is vette a lomot és jelentette a tanácsnak, hogy a tulajdonosok nem jelentkeztek. Végül a tanács a fegyvereket a szégyánház javára eladatta, mivel árverés sem igen ígérkezett sikeresnek.³

Csatkai Endre

27 OL. P. 150. Csomó 1160. 1786. No 21.

1 Csenár: Osze János kurrens könyve. SSz. 1959, 266. lap.

2 Tanácsjegyzőkönyv 1866. év: 1021. sz. végzés.

3 I. h.: 1207. és 3883. sz. végzések.

Széchenyi István halotti emléke

Halotti emléken olyan kis ájtatossági képet értek, melyet közeli rokonok vagy jóbarátok adnak ki valamely kedves megboldogult emlékére; a képecske hátlapján feltüntetik az illető életrajzának legszükségesebb adatait és imádságot. Van kétoldalas, de többnyire az ima miatt négyoldalas az ilyen halotti emlék. Többnyire kész metszetre szokták rányomatni az adatokat, újabban nyomatra. Legújában azonban a kisgrafika hódít olyanformán, hogy a hátramaradottak művésszel készíttetik az egész lapot szövegestül. Ezzel a maguk ízlésének, esetleg a halott gondolatvilágának inkább tesznek eleget, mint ha kész lapok közt válogatnak.

A halottak emlékét Sopronban a középkor folyamán igen szép módon örökítették meg. Szokásban volt a halálozás évfordulóján az ún. halotti levelek (Totenbrief) kiadása.¹ Ezzel megkapjuk az őst annak a szokásnak, amely a mai halotti emlékhöz a gyászjelentésen át visz. Ez utóbbi már a XVIII. században divatozott, bár korántsem volt annyira szabványos és tömör nyelvezetű, mint ma. Nyomatott gyászjelentésben adta például tudtul Széchenyi Antal halálát özvegye. Szinte lírai költeménnyé alakul át a szöveg:

„Elvesztettem tehát Fejemnek ékes koronáját, életemnek gyönyörűségét, szívemnek mássát, legkedvesebb kintsemet, gyámolomat, Pártfogómat, egy szóval mindenemet örökre elvesztettem. Ezen megtéríthetetlen káromnak említésére folynak könyveimnek árjai, zokog fájdalomtól majd elnyomatott szívem.”² Az 1767-ben elhalt magasrangú katonatisztet a soproni ferences (volt bencés) templomban temették el. Hamvai azonban már nem ott pihennek, hanem a nagyeceni temetőben, csak mellszobrával ékes, de sajnos megcsonkított feliratos síremléke maradt régi helyén. A gyászjelentés érdekessége, hogy a nyomdász a megszólítás számára helyet hagyott, a grófné aláírása számára is.

A mai formájú gyászjelentések legkorábbi soproni példányai a XIX. század második negyedéből ismertek. Szövegezésük a maihoz hasonlít, alakjuk alig nagyobb a szokásos levélpapírénál. Az 1840-es évekből több magyar nyelvűt is őriz a Liszt Ferenc Múzeum, az 1850-es években már a mai alak járta. A Liszt Ferenc Múzeumnak sok száz darabra menő gyűjteménye van belőlük, és folyamatosan gyűjtik a mai napig.

Hogy a szóban forgó halotti emlék mikor jelenik meg először és hol, nem firtatták eddig. Valószínűleg Németországban. Magyarországon talán a Széchenyi István halála alkalmából kiadott példány a legkorábbról ismert darab. Kiadója nincs említve. Az acélmetszet Deger E. nevű grafikus munkája és Szűz Máriát ábrázolja; valószínűleg a németországi Manz nyomda sokszorosítása, de alája nyomták: „Mennyeország királynője, Magyarország védasszonya, imádkozzál érettünk.” Hátlapján ez olvasható: „Ájtatos fohász gróf Széchenyi István emlékeül. szül. 1791 sept. 23. meghalt 1860 ápril 8. honunk javára, felvirágzására s dicsőségére szentelt munkateljes s áldásdus életének 69-dik évében. Hazafiui törekvéseinek méltánylásában tiszteljük emlékezetét, erényeit, érdemit, esedezve az élet és halál mindenható űra előtt, miszerint nemzetünk anyagi és szellemi érdekében tanusított buzgalmát tudja-be neki érdemül s helyezze-be őt ama boldog országába, hol e földi vándorélet után honért szolgálait fogyhatatlan öröm, végnélküli ünnep, felhőtlen derű s mérhetetlen örökkévalóság várja. Nyugodjék békével s az enyészhetetlen világosság fényeskedjék neki!!!”

Ezt a szöveget Gerold Károly fiának nyomdája nyomta Bécsben. Egy példány van belőle az esztergomi primási könyvtárban.

Csatkai Endre

¹ Mollay Károly: Soproni élet a 15. század második felében. SSz. 1941, 14. lap.
² Bártfai Szabó: A Széchenyi család története. II. kötet, 157. lap.

Horváth József Munkácsy-díjas festőművész diákkorából

Inne-onnan már tíz éve annak, hogy legutóbbi több évtizedes keszthelyi öregdiák-találkozónk baljóslatú mozzanattal zárult. Rendező osztálytársunk a búcsúzáskor azt javasolta, hogy a legközelebbi találkozóval ne várjunk újabb tíz évig, hanem találkozzunk öt év múlva. Javaslátát elfogadtuk, de az addig eléggé hallgatag Horváth József barátunk megszólalt: Fiúk, engemet hagyjatok ki, öt év múlva én már nem jövők. Szinte némán váltunk el egymástól. Amúgy sem voltunk már sokan. Nemso-kára Horváth Jóska haláláról értesültünk.

Fiatal tanár korában egy szép Ex Libris képpel lepelt meg. A jó barátunk készített tartalmas és hangulatos kép a csodás tó partján gyümölcsfát oltó emberrel és a háttérből idefigyelő Alma Mater rajzával nem más, mint a festőművész tevékeny életének remek kompozícióba sűrített vetülete. Az emlékezés tükrében jóleső érzés, hogy az Ex Libris színtere azonosul a régi és szabad fürdőnek nevezett parti részzel, ahol először találkoztam Jóskaival. Mint Kőszegről jött új osztálytársuk, a tó partján haladva messziről megláttam a gyepon üldögélő nagydiákokat. Nem minden gátlás nélkül közeledtem, mert azt még Kőszegen hallottam, hogy a májusi kerületi tornaversenyen ők nyerték meg az első díjat. Jómagam az elméleti tárgyakkal rendben voltam, de tornatanárunk elnézte, hogy csak a korláton igyekeztem valamit teljesíteni. El voltam arra készülve, hogy ezek a fiúk most másról sem beszélnek, mint nyújtógyakorlatokról, súlydobásról, diszkoszvetésről. Az utóbbi kettőről a görög régiségtanból kitérően tudtam volna felelni, de utána csinálni ...! Ezeknek a leendő hetedikes osztálytársaimnak mindezt a kisujjukban van ... Aggályaimmal szívbemben hozzájuk érkeztem. Egy óriás termetű társuk felugrott, élelem jött és megrázva kezemet azt mondta: Én is Vas megyei vagyok, mi jó barátok leszünk. Azzal a társaság felé vezetett. Beszélgetés közben fürdéshez vetkőztem. Egyszer csak hallom, mit mond az én újdonsült Vas megyei barátom: Fiúk, én most úszni megyek. A Szent Mihály-hegy alján megpihenek. Mire visszajövök, késő lesz. Szervuszatok! Hatalmas karcsapásokkal szelni kezdte a vizet és eltűnt a messzeségben. Ez volt Horváth Józseffel az első találkozásom.

Október havában már jól benne voltunk az iskolai munkában. Egyik este házuk előtt megállít Horvát Laci, az öcskös. Bátyja küldte ki lesni engem. Bátyám vár — mondta —, hazaink jött, a fiúk már együtt vannak. Beléptem. Jóska éppen nagy darabot vágott a kolbászból és kenyérral együtt markomba nyomta: Mindkettő hazai, kóstold meg! Hasonló agapé ismételt volt Jóska diáktanyáján. Rágyújtani csak akkor lehetett, ha már mindenki evett.

Közben szakszerű diákmegjegyzések peregetek a napi izgalmakról, a másnapi lehetőségekről. Kétféltelmű vagy sikamlós beszéd sohasem volt. Ellenben szívesen hallgattuk Jóskanak elbeszéléseit nyári élményeiről.

Apja káptalani gazdatiszt volt. A majori élet sok tarkaságot vetett fel. Egyik, majdnem végzetes esetét is ilyen alkalommal adta elő. Birkahúst metélt a kutyáknak és vérmérgezést kapott. Keze kékülni kezdett. Apja rögtön befogatott és orvoshoz vágattak. Az orvos a dolgot súlyosnak találta. Ha estére egészen megkékül, a kart amputálni kell. Jóska sehogysem sem akart beleegyezni, inkább meghal. Az uradalmi kanász éppen haza hajtott és amikor megtudta, mi baja van a fiatalúrnak, azonnal munkához látott. Az egyik malacvályúnak kiütötte egyik oldalfalát, azután sok tiszta agyagot gyúrt meg ecettel és a masszával megtöltötte a vályút. Jóskanak a karját beletemette az agyagba jó szorosban, azután takarót hozottat betegének és leült melléje. Majd pipára gyújtott és mesélt neki. A gyerek elaludt, a kanász meg virrasztott mellette. Hajnalban Jóska felébredt és karját hófehéren kihúzta a malacvályúból.

Pusztai élethez szokott fiú volt, a természet nagy barátja. Az időjárással nem sokat törődött. Télikabátot sohasem láttam rajta, akármilyen hideg volt.

Tornán a súlydobás volt szakmája, ebben nagy eredményeket ért el. Mi kisebbek nem győztük erejét csodálni. Egy tornaóra után a fiúk vadul berontottak az osztályba és a tülekedésben szétnyitottak egy padot. Jóska asztalosenyvért szaladt, meg-

ragasztotta a padot és a rákövetkező történelemórán kezével-térdével összeszorítva tartotta. Óra végén a pad megint jó volt.

Görögpótlót választott, mert inkább szeretett rajzolni-festeni, mint Homéroszt skandálni. A görögösök a homéroszi Eumajoszra gondolva elnevezték isteni kondásnak. Tréfaért, közkedvelt osztálytársunk volt. De a csunyaszájú társaságból észrevétlenül eltűnt.

Tanárkorunkban sokat beszélgettünk a festésről. Miért csak aquarell? — kérdeztem egyszer. — Én nem maradhatok mindig a vásznnal s ha abbahagyom, a határvonal meglátszik, s azt nem lehet eltüntetni. A klasszikus képekben a szerkesztést, a kompozíciót tanulmányozta. Mesterének Munkácsyt tekintette. Krisztus Pilátus előtt című képét el-elmagyarázta.

De Jóskám! nem engedsz a melancholiából? — kérdeztem 1914 előtt. — Nem lehet, felelte. Én mindenütt borulást, csüggedést látok. Többször hívták a fővárosba. Érte is jöttek. Főiskolai tanárnak, társulati elnöknek akarták. Nem mozdult. — Nekem csend kell, az volt mindig a válasza.

Sopronban szívesen tartózkodott. A nagymúltú és művelt város apraja-nagyja, tanulók és felnőttek egyaránt, mind csak Jóska bácsinak titulálták. Velük is maradt. Sopron pedig, valahányszor Horváth József emlékének hódol, önmagát és a város ősi hagyományait tiszteli.

Szerecz Imre

Csehországi híradások az egykori Sopron városról és megyéről

Sopron városa és a megye már a XVIII. század végén jelentős látogatottságnak örvendhetett. Tudósok, költők, államférfik jutottak el e műemlékekben és szép tájakban gazdag vidékre. A teljesség igénye nélkül említsük meg, hogy Nelson admirális Anglia nápolyi követével, Hamiltonnal látogatta meg Kismarton európai híru kastélyát.¹ 1806-ban Sopronban fejezi be Osszián költeményeihez írott kommentárját. James Macdonald, kivel a mi Batsányi Jánosunk is igyekezett fölvenni a kapcsolatot,² Kismarton s a Fertő tava pedig 1809-ben látja vendégül a Stendhal-lá fejlődő Henry Beyle-t, ki akkor még csak a napóleoni hadsereg szürke katonája.³

Mikor a XIX. század elején elszaporodnak — főleg a Habsburg-birodalom német nyelvű lapjaiban — a topográfiai-statisztikai leírások, Sopron ismét divatba jön. Utazók járnak, s a város érdekesebb létesítményeit, nemegyszer a mindennapok eseményeit tűzik tollhegyre. Sopron a magyarországi kisvárosok jellegzetes típusa, az ott tapasztalt jelenségekből általánosítani lehet, a város helyzete sok esetben valamilyen hasonló magyarországi kisváros helyzetének tükörképe. S miután Sopron XIX. századi gazdaságtörténete egyetlen harc a fejlettebb, nyugat-európai értelemben vett városi létért (azaz ipari-gazdasági létesítmények keletkezésének, virágzásának s elsovasztásának vagyunk tanúi), e harc mindennapjainak ábrázolása minden Habsburg-birodalomban kifejlesztett olvasóközönségének érdeklődésére számot tarthat. E kisvárosok olvasóközönsége élteti a hasonlóan szerkesztett s ugyanazon eszmiséget tükröző pozsonyi Pressburger Zeitungot, a brünni Patriotisches Tageblatt-ot, de ugyanilyen hasonlóságot találunk a magyar Nemzeti Gazda s a csehországi Oekonomische Neuigkeiten között; e lapok, melyeknek számaint olvasgatva számtalan soproni hírrel találkozunk, ugyanannak a kispolgári-patriotisztikus eszmevilágnak kife-

1 Rózsa Dezső: Nelson magyar földön. Történeti Szemle 1918, 158–160.

2 Thienemann Tivadar: Herder és Batsányi. Egyetemes Philológiai Közöny 1914, 147–148; Fest Sándor: Angolok magyar irodalmi ismeretel 1830-ig. Irodalomtörténet 1918, 164–169.

3 Harsányi Zoltán: Stendhal. Budapest, 1967, 18.

jezői. A felvilágosodás szelétől megérintett, utilitarisztikus gondolkodású szerkesztők jól ismerték azoknak a világot, akikhez szólni akartak. Ezért érdekes olvasmány Sopron akkori állapota, ezért figyelnek föl Sopron életére.

A brünni *Patriotisches Tageblatt* például több ízben részletesen ismerteti Bredeczky Sámuel „*Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn*” című könyvét.⁴ A szerzőt nemcsak életének jónéhány esztendeje köti a városhoz, hanem éppen e művének több fejezete szól részletesen Sopronról, a Fertő tóról.

Egy Sopronból 1803-ból keltezett levélben pedig annak a polgárnak akkor nagy port fölvert esetét beszéli el, ki tudatlanságból nadragulyával etette meg öt gyermekét, de még a szomszéd gyermekeinek is jutott a mérgező növényből.⁵ Lehetséges, hogy a *Pressburger Zeitung* egy soproni tudósítását vették át, hol szinte szó szerint leírják a szörnű esetét.⁶

Ennél sokkal érdekesebb számunkra az a híradás, melyben a viharos életű soproni üveghuta történetét beszélik el.⁷ Így szól a cikk: Hogy mily nagyon fáradoznak hazánkban a művelődés ápolása mellett az ipart is fejleszteni, s mindkettőt tökéletesíteni, arra Sopron városában jó példát látunk. Dr. Österreicher vezetése alatt működik a gróf Saurau-féle üvegyár. A gyár fejlesztésére cseh munkások érkeztek, akik a kőszénnel fűthető üvegekemencét kezelik. Az üveg legcélszerűbb nyersanyaga, a kvarc lelőhelye is közel található, s e kvarc igen jóminőségű, így remélhető, hogy a cseh üveghez hasonló minőségű üveget fog a gyár előállítani. Az is remélhető, tekintve az alacsony előállítási költséget s az áru remélhető kelendőségét, hogy olcsó árón árulják majd a tulajdonosok.

Miről is volt szó? Már a XVII. században találunk Sopron környékén morva üvegeseket, 1718-ban pedig Kismartonban üvegescéhről olvashatunk.⁸ Saurau gróf 1800-ban vásárolja meg a telket, mely a Balfi kapun kívül terül el, s már a *Pressburger Zeitung* 1801. február tizediki hírei között olvashatunk róla. Eszerint január végén megindul a termelés. A fűtést a közelben található kőszénnel kívánják megoldani. A gyár fellendüléséhez hozzájárul, hogy Österreicher József (füredi orvos) találmánya, miszerint csupán kvarc és kőszén kell a fűtéshez, nálunk itt kerül először alkalmazásra.⁹ A gyár termelését Österreicher Sándor irányítja, aki nyilvánvalóan a találmányt hazai viszonyokra alkalmazó füredi orvos közeli rokona lehetett.¹⁰ 1802-ben jó hírre tesz szert a gyár egyik terméke: a fehér üveg, de kísérletek folynak arra, hogy fekete üveget is előállítsanak, melyekből egész készletet lehetne összeállítani.¹¹ De szó esik két új üvegekemence építéséről is. A huta a város nevezetességei közé tarthatott, hiszen március 14-én Ferdinánd főherceg is meglátogatta.¹² Ekkor tudjuk meg, hogy 4800 db pezsgőüveget szállítottak innen Bécsbe. 1803-ban már a Csehországból származó Adler József lesz a gyár termelésének irányítója.¹³ A gyár 1805-ben gazdát változtat. Az új tulajdonos: Batthyány Tivadar.¹⁴ Új zúzómalom felállítását, majd új üvegekemence építését tervezik. Az üzem vezetői Österreicher Sándor és Loderer Mihály.¹⁵

Az ebben az évben kiadott statisztikai könyv¹⁶ szerint mintegy harminca tehető a magyarországi üveghuták száma, ám termékeik messze lemaradnak a cseh

4 *Patriotisches Tageblatt* 1803, 1109–1110.

5 I-s: *Vergiftung durch Tollkirschen*. Uo. 1803, 1173–1175. A mérgező növényről később részletes cikket jelentetnek meg: 1804, 721–722.

6 1803. szept. 23.

7 *Patriotisches Tageblatt* 1804, 267.

8 Csatskai Endre: A soproni üveghuta. *Soproni Hirlap*, 1935. ápr. 11–12.

9 Mérei Gyula: Magyar iparfejlődés. Budapest, 1951, 67–69.

10 Csatskai: i. h.

11 *Pressburger Zeitung* 1802. febr. 16.

12 Uo. márc. 19.

13 Uo. 1803. júl. 8.

14 Uo. 1805. febr. 15.

15 Uo. 1805. márc. 7.

16 Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*. Wien, 1805. III/1. 260.

üvegáruk mögött. A szerző egyedül a soproni huta pezsgősüvegeit tartja megfelelő minőségűnek, ezek azonban nem maradnak el a külföldi hasonló termékek mögött sem.

Az üveghuta sorsa egyre kalandosabbá válik. Bécs gazdasági kizsákmányolása az üzem megszüntetésére törekszik. Mindenféle nehézséget támasztanak a nyersanyagok megszerzése elé, Österreicher nem kap kedvezményes áron szenet.¹⁷ Majd a francia megszállás idején (1807.) pékséget rendeznek be helyiségeiben, aztán gazdáról gazdára száll, lassan megszűnik.¹⁸ Csaplovics János már nem említi.¹⁹

Bécsnek nem állt érdekében ilyen erős versenytárs, az örökös tartományok iparát támogató gazdaságpolitika ezúttal is maradéktalanul érvényesült. Brünn érdeklődése azonban nem véletlen; s a létesítmény rokonszenves biztatással kísért bemutatása a Patriotisches Tageblatt-hoz hasonló lapok szellemét érzékelteti.

Még érdekesebb, ha a Hesperus s az Oekonomische Neuigkeiten című csehországi német nyelvű lapok híradásai között lapozgatunk. A Hesperus soproni tudósításait egy ízben ismertettük már,²⁰ ezúttal a korai évfolyamok néhány hírét mutatjuk be. Már az is érdekes, hogy a lap munkatársai között számos magyarral találkozhatunk, így Mednyánszky Alajossal, Rummy Károly Györggyel, Zipser Andrással. Különösen Rummy Károly György tevékenykedik nagy buzgósággal: ő szól a cukorfinomítóról,²¹ adja hírül Kazinczy (*der Goethe der Magyaren*), Kisfaludy Sándor, Dayka, Virág Benedek, Berzsenyi, Kis János műveinek megjelenését.²² Kis Jánosról többször ír, kiemeli a tudós szuperintendens Párizs elfoglalása alkalmából elmondott szónoklatát, s felhívja arra a figyelmet, hogy „die lieblichen ungarischen Poesien des Superintendenten KISCH (!) sind . . . bei Trattner in Pest im Druck erschienen”.²³

Az Oekonomische Neuigkeiten, mely jellegénél fogva elsősorban gazdasági tudósításokat tartalmaz, 1812-ből részletes, sőt olykor terjengős útleírást közöl Sopron és Veszprém megyéről. Az alábbiakban a Sopron megyére vonatkozó részt kivonatoltuk.²⁴

Csakhamar fölfedeztük — írja az utazó — Sopront, ezt a vidéki várost, amely egy kis völgyben, szelíd dombok között fekszik. Az Ausztriába irányuló marha- s gabonakereskedelem különösen jelentős, az itteni vásárokon hatalmas összegek cserélnek gazdát. Sopron szinte minden esztendőben gyarapodik, a város minden évben szépül. Ismételten tűzvészek sújtották a lakosságot, s a legutóbbi tűzvész (1808) óta már igen sok téglapüvel emelkedett. Egy pár ökör ára: 500—600 Ft; a termények ára (vékában számolva): a búzáé 10, a rozsóé 9, az árpáé 6, a zabé 5½ Ft.

Termékenység, a táj szépsége, a föld jó művelése jellemzi a Sopron mögött egy óra járásra elterülő vidéket. Cenk felé a földművelés mind kevésbé tökéletes. Mielőtt az utolsó falut elérnénk, nagy fiatal akácerdő mered elénk, mely létét az uradalom gazdája, Széchényi Ferenc gróf hazafias szellemének köszönheti. Széchényi gróf minden szükséges és jó intézménynek alapítását saját példájával segíti.

Ennek az akácerdőnek az ültetése szinte tökéletesen sikerült, az erdő immár 3 öl magas fákkal pompázik, melyek utazásunkkor teljes virágzásban díszlettek. E hasznos, külhoni fa, melyből igen rövid időn belül sok és kitűnő tűzifa s szőlőkaró lesz, fokozatosan kezd Magyarországon meghonosodni; nemcsak e vállalkozásból, hanem a többi nagy hasonló ültetésből következettünk. Például Esterházy herceg²⁵ a Kis-

17 Mérei: id. m.

18 Csatai: id. m.

19 Johann v. Csaplovics: Gemälde von Ungern. 1829, II, 70.

20 Fried István: Sopron és környéke a „Hesperus”-ban. SSz. 1964, 182—184.

21 Hesperus 1815, I. 56.

22 Uo. 1814, II, 273—274., 288., 446—447.; 1815, I, 160.

23 Uo. 1814, 446—447.

24 Auszüge aus Briefen eines Reisenden an den Herausgeber durch das Oedenburger und Weszprimer Komitat, im May. 1812. Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen 1812, 490—491.

25 Esterházy herceg erdőtelepítési törekvéseiről a Pressburger Zeitung korábban megemlékezett (1806. szept. 23.). Eszerint a herceg 15 ifjút szeretne foglalkoztatni birtokai erdőkulturájának emelésére. E 15-ből ötnak tökéletesen kell csehül tudnia, nyilván az ekkor fejlettebb cseh erdészeti tanulmányozása miatt.

martonból Sopronba vezető úton, Esterházy gróf lanschützi és szeredi birtokán, Zichy Ferenc gróf Nagyszombat környékén és Kalózon, Székesfehérvár szomszédságában, valamint Viczay Mihály gróf Hédervárt létesített akácerdőt.

A továbbiakban az akácfa hasznáról, kezeléséről elmélkedik. Majd így folytatja: Igen szép a cenki kastély, kívül-belül tetszetős látnivalókkal. A kerti létesítmények ellenben ellentétben állanak a vidék általános jellegével.

Szent-Miklós felé a vidék holt terület s teljesen érdektelen. A földek művelése rossz, végeláthatatlan ugarok fárasztják az utazó tekintetét, s a táj csak ritkán népesül be szarvasmarhák silány csordájával.

E vidéken a sertések, birkák, kecskék, lovak, ökrök s tehének csordái tűnnek a szemünkbe, ám ezeket gyakran oly legelőkön látjuk, melyek minősége nem felel meg egyik vagy másik állatfajta igényeinek. Szerdahelyen, az út mellett, a baloldalon, a szép ligetektől álló erdők között pillanthatjuk meg az egykor fénye miatt egész Európában ismert Eszterházát.

Szent-Miklóstól a vidék termékenyebb, s a mezőgazdaság jelentős. Kapuvárt a gyümölcsstermelés igen kedvelt, a földeket szorgalmasan művelik. Kapuvár s Babot közt a szarvasmarha tenyésztését emelhetjük ki, erre az óriás méretű legelők pompás lehetőséget nyújtanak. Kapuvár Esterházy herceg birtokaihoz tartozik. A véletlen úgy akarta, hogy az itteni útmenti kocsmában töltssem az éjszakát. A fogadás a nagy adó miatt panaszkodott.

A baboti mezők után, Esterházy herceg földjén mintegy 150 4—6 állat húzta ekét láttam, egyes ekék elé 4 ökröt s lovat, mások elé 6 ökröt, többnyire azonban 4 ökröt fogtak. E gyöngye eke mellé inkább laza, mint nehéz talaj párosult, s a zabot termő föld tavalyi maradványait kurtították. Valóban, nagy erőpocsékolás ez, sőt, ezenfelül még egy emberre is szükség volt, hogy az állatot irányítsa.

Innen pompás gabonaföldeken keresztül utazhatunk, beláthatatlan síkságokon át egész Szil-Sárányig, amely több nemesé, s ahol jelentékeny a marhatenyésztés. Chernel Ferenc a szomszédságában fekvő birtokán kitűnő minőségű birkákat tenyészt, evégre Theresienfeldből kosokat vásárolt. Estig 12 csordát számláltam meg, ezek a legelőről tértek haza. Mindegyikben hozzávetőlegesen 150 darab a birkák száma. A tehének s a juhok számát 300-ra becsültem, az ökrökét s a lovakét mintegy 600-ra, a libákét 3 000-re. A házak száma majdnem eléri a százat, ebből 12 a nemesi ház. A számban is jelentős s gazdaságos állattenyésztés révén a házak jókarban vannak, a földek jól trágyázottak, s az ugar felét kenderrel, törökbúzával s burgonyával telepítették be. A földeket is jó állapotban találtam. Az utakat jól gondozzák, az emberek éppen avval foglalkoztak, hogy gondosan kimért távolságban, tölgyfából készült útjelző póznákat helyezzenek el. Szany felé mind több a legelő, itt jelentékeny a lótenyésztés. Az egyik helység legelőjén mintegy 1500-ra becsültem a ménes állományát, s még legalább 6 000 libát láttam. A tehének s az ökrök száma 600-ra rúgott. E vidéken fontos szerepet játszik a tollkereskedelem.

Ezután Veszprém megyébe tér az utazó, s a megyét hasonló stílusban mutatja be. Ez az útleírás igen jellemző e racionalista korra. A nemzeti mozgalmak első hulláma (1780—1795.) elült, az erőgyűjtés, a békés fejlődés évei következtek, melyeket a napóleoni háborúk zűrzavarai megzavarnak ugyan, alapvető tendenciájában azonban nem tudnak megállítani. A gazdasági lehetőségek számbavétele, a természettudományi felmérés korszaka ez. Berzeviczy Gergely és Bredeczky Sámuel tudós neve fémjelzi ezt az időszakot, melynek költője az előítéletek ellen küzdő, kissé száraz Kis János; melynek országos költői-nyelveszi tekintélye Kazinczy Ferenc, aki éppen a személyes líra intenzitásában nem éri el Csokonai, Batsányi, Berzsenyi vagy Kölcsy géniuszt. Kazinczy útleírásai művelődéstörténeti jellegűek, irányzatukban azonban az ilyen típusú művekkel tartanak rokonságot. Céljuk: a felmérés, a feltérképezés. A romantika utazói majd a tájak regényességét, a műemlékekhez fűződő mondákat, lírai élményeiket rögzítik. A főntebb kivonatolt, objektív, adatokat soroló útleírás nem is akar más lenni, mint a hasznosság elvét szem előtt tartó gazdász jegyzete. A lap németül olvasó közönsége hasonlóképpen gondolkodott, így érdeklődése a táj gazdasági életének s nem szépségének, különlegességének szólt. Az Oekonomische Neuigkeiten olvasottsága az egész Habsburg birodalomba szétvitte Sopronnak és környékének hírért.

Sopron egyébként sem volt ismeretlen a cseh tudósvilág, illetve az olvasóközön-
ség előtt. Széchényi Ferenc közvetlen kapcsolatban állt a cseh tudományosság leg-
kiemelkedőbb képviselőivel, a soproni liceum pedig nem egy cseh diáknak nyújtotta
az iskoláztatás lehetőségét.²⁶ A cseh nyelvű sajtóból vett apró dokumentummal sze-
retnének Sopron cseh képét viszonylag teljessé tenni. Burián, egykori prágai lakos,
1839-ben látogat el Bécsújhelyből Sopron városába. Leveléből a Kvetý című cseh
nyelvű újság kivonatát közöl.²⁷ A látogatás május 15-re esett. Bécsújhellyel ha-
sonlítja össze, s az összehasonlítás Sopronra előnyös, mert Burián szerint Sopron
nemcsak nagyobb, hanem népesebb is, s a házak is szebbek. A „Magyar Királyhoz”
nevű fogadóban száll meg. Dicséri is a fogadó finomságát, ám az árakat magasnak
találja. Szerinte az uralkodó nyelv a német és a magyar. A cseh utazó a nyilvános
helyeken s az utcákon több német szót hallott, ám a családi körben, az otthonokban
— szerinte — inkább magyarul beszélnek. Ebédre élénk s választékos társaság gyűlt
össze az asztalnál, a beszélő magyarul folyt, csak hozzá intéztek német nyelven né-
hány kérdést, majd róla kissé meglepedkezve magyarul vitatták meg egymás között
ügyeiket. A nyelvhasználat tekintetében párhuzamot von Sopron és Prága között.
Prágában is a német hangzik föl az utcákon s a hazai nyelv, a cseh az otthonokban.
A számlát német és magyar nyelven kapja meg, a kiszolgálás általában német nyel-
ven történik. A fehér tányérokon kékszínű, magyar nyelvű felirat olvasható: Fogadó
a Magyar Királyhoz.

Ez az igénytelen kis leírás Sopronra hívja föl a csehül olvasók figyelmét, rap-
szodikus jegyzetek egy rövid soproni látogatásról. A megfigyelt tények között telje-
sen önkényesen válogat a szerző, semmiféle rendszert nem tart élményei felsorolása
közben. A cseh s a magyar lapok tele vannak ilyen szubjektív (olykor irodalmibb
igényű) útleírással. A naplók, a szeszélyes úti beszámolók kora ez, s ezt ez a kivonat
is igyekszik érzékeltetni.

Bécs közelsége részben hátrányosan hatott Sopronra, hiszen látogatókat vonzott
el, a császári főváros fénye mellett elhomályosult a fejlődő, de alapjában véve mégis-
csak vidéki város. Ezek az útleírások, e beszámolók azonban azt bizonyítják, hogy
nem maradt teljesen ismeretlen a csehországi olvasó előtt. Minden korban találunk
olyanokat, akik Csehországból eljönnek ide, s a lapok hasábjain közre is adják, amit
láttak. A cseh s a magyar kisvárosi fejlődés számos hasonlósága tükröződik ezeknek
a megemlékezések teljesen igénytelen írásoknak egy részében.²⁸

Fried István

„...ha továbbra is így Sanyargattatunk még itt is Francia Ország Lészen.”

Különös figyelemre tarthat számot egy 1794. évi iváni jegyzőkönyv befejező ré-
sze, mely Kovács István iváni öregesküdt szavait idézi: „...ha továbbra is így Sa-
nyargattatunk még itt is Francia Ország Lészen.” A fenyegető célzás félreérthet-
lenül világos: arra utal, hogy a paraszti elkeseredés Magyarországon is jobbágyfel-
kelést robbanthat ki, mégpedig a francia forradalom mintájára.

Echardt Sándor¹ és különösen Benda Kálmán munkái² óta közismert, hogy a

26 E kérdésekről ír Richard Prazák: Josef Dobrovsky als Hungarist und Finno-Ugrist. Universita J. E. Prukyné. Brno, 1967, 20.

27 Kvetý 1839, 216. E cikket először Sárkány Oszkár említi: Magyar kulturális hatások Cseh-
országban 1790–1848. (Budapest, 1938) című tanulmányában.

28 Néhány soproni utazó útleírásából bőséges kivonat található Csatkai Endre: Idegenek
a régi Sopronról. Sopron, 1938. (Scarbantia 2.) című könyvében.

1 A francia forradalom eszméi Magyarországon. Bp., é. n. (1924)

2 A magyar jakobinusok iratai. Bp., 1952 stb.

francia forradalom milyen nagy hatást gyakorolt a magyar értelmiség egy részére. Arról azonban már kevesebb tudomásunk van, hogy ez a hatás nem korlátozódott a műveltek körére, hanem a parasztságra is kiterjedt: nemcsak Hajnóczyék és Bacsányiék, hanem szántó-vető jobbágyok is Franciaországra vetették „vigvázó szemüket”, s a francia forradalom példájának követését forgatták elméjükben. Az idézett szövegrész ezt bizonyítja, s ezért különösen becses.

Megjegyzendő, hogy Kovács István kijelentése épp a magyar jakobinusok szervezkedésének napjaiban hangzott el (A szervezkedésnek néhány hét múlva a július 23-án megkezdődött letartóztatások vetnek majd véget). Ebből az időbeli egybeesésből nem szabad arra következtetnünk, hogy a jakobinus mozgalom és az elégedetlen parasztok közt szervezeti kapcsolat létezett; a mozgalom gyengesége éppen abban állt, hogy nem voltak ilyen kapcsolatok. Volt viszont egybizonyos hangulati közösség: a magyar jakobinusok nagyszabású tervei a jobbágy-elégedetlenség indulatait fejezték ki értelmiségi szinten; a Kovács Istvánok fenyegető szavai a mozgalom potenciális társadalmi bázisát rajzolják elénk.

Még egy időbeli egybeesés: a jegyzőkönyv felvételének napja 1794. július 27-e — ugyanez a nap Robespierre bukásának, a francia forradalmi naptár szerint thermidor 9-ének dátuma. Ez persze merő véletlen. Szimbolikus jelentősége mégis van: a thermidori fordulattal megkezdődött a forradalom apálya; ettől kezdve egyre kevésbé lehetett arra gondolni, hogy más népeknél „Franciaország legyen. Maradt a sa nyargatás.

A protokollumot az Országos Levéltárban a Széchényi család gyűjteményében találtuk és betűhíven adjuk.³

Alább írtt ezzel bizonnyom, hogy en Feő M(él)t(ósá)ghu Sárvári Felső Vidéki Groff Szechenyi Ferencz Császári, és Királyi belső Titkos Tanácsos és Kamarás Urnak Sz. Januarius Martyr Vitezlő Rendbéli Nagy Keresztessinek eő Excellentiájának Fitense requisitiojara, és részire az alább Ki tett Napon, és esztendőben Iványi ezen T. N. Sopron V(ár)(me)gye-i Helységben Ki menvén, és otton az M(él)t(ósá)ghos Urasságh Házánál az Helybéli előljárokak Számosabb Lakosokkal együtt előmben Szollitván, az jelentett Helysigbéli Tisztarto Nemzetes Farkas Imre Ur által nékem írásban adott három rendbéli Panaszokat minnyájok előtt meg visgáltam Következendőkkippen.

1—° Igaz e az hogy midőn e folyo 1794—dik esztendőben Junius holnapnak 7—dik Napján az Iványi Nap Nyugotti Kertek alatt Lévo Legelőbül a M(él)t(ósá)ghos Urasságh egy darabot el foglaltatott Le ásvótván a jel Köveket is olly Szándékbul, hogy azt ollyatin Helyes Gazdákra a Kik(ne)k Sessionális Rétyek igen Csekély vagyon fell osztotta volna, melly alkalmatosá(g)gal jelen Léven az Iványi Helység Birája Eöreggh Eskütyével és Számos Kaszássaival egyútt azon alkalmatosá(g)gal meg hagyattott nékik Tisztarto Ur által, hogy Leg Kevesebbet ne meriszellenek hatalmaskodni, hanem folyamodjanak a M(él)t(ósá)ghos Urassághoz, és további Sérlemeket tapasztalván föllebb való Instántiákra is mehetnek, de magok(na)k Biráik ne Legyenek, mellyek után nyomban az Falu Gyűlést tartván Sehová Sem Kivántak folamodni, hanem önnön hatalmokbul a jel Köveket Ki vetették, hanem Birka, és Tehin Marháikon Kivül minden féle ridegh, és Vonyos Marha Csordikat az Nagy Erdőrül haza haitván Csupa boszu allásbul azon Legelőt mind meg etették, és meg gázoltatták, holot olly jó Loheres Kasza alá való vastag fü volt raita, hogy az Marháik hasig jártak benne.

2—° Igaz e hogy azon föl Szabadított Legelőrül a Cséri Major Eökröket hatalmasul el Kergettik Szissel fenegetvén a Béreseket, noha azon Béres ökrök által az Iványi Határban is Szokott a M(él)t(ósá)ghos Urasságh dolgoztatni nagyobb Könyebbsigére a Lakosoknak.

3—° Igaz é az is hogy midőn a M(él)t(ósá)ghos Urasságh Hegyallai Táblája Ki mérettetett akkoron az egyenes Vezetés Kedviert Pellikán Insenner Ur által csak igen Csekelységghet az Közeletén Lévo Legelőbül is némelly helyeken el vévén, azon darabocskákra is hatalmasul reá hajtottak és meg etették.

³ Országos Levéltár. Széchényi család levéltára. P. 623. II. k. 26. sz. I cs. 27. C.

Melly füllül Le iratott Kérdéseimre az elől járok és együtt Lévo Közönség egy Szoval, és egyenlő akarattal meg ismírvén mind az három rendbéli Cselekedeteket feleletül adták, jelesül mi az utobb el foglalt Legeltetöt illeti: azért élték ugymond magok hatalmával, mivel eddig is az M(él)t(ósá)ghos Urassághoz tett folamodásaik mind hejában, és foganat nélkül valok voltak, Sött Könyörgő Levelek jelen Létekben az Instánsoknak el Szagattatott, magok pedig a Szobábul Ki igazittattak, Látyyák hogy a Nagy engedelmisségekkel magoknak Semit Sem Használhotnak, bányyák hogy álmokat el aludták, mivel a M(él)t(ósá)ghos Urasságh Kegyelmes Atyai Szeretetit ajánlottaugyan nekik, de ha Lehetne a Beöröket is Le huzná, ahozkipest ha csak föl-lebb valo Parancsolatok által az Kerdisben Lévo Legeltetöktül, mellyek nélkül a Szá-mosabb Vonyos Marháiknak Legeltetésére, és az Katonaságh Lovainak tartására néz-vest tellyességgel el nem Lehetnek azoktul el Sem állanak, ugy továbbá.

Másodsor a Méltóságos Urasságnak Cséri Majorbéli Eökreit is (Ki vévén midön azok Iványi határban munkálkodnak) magok Tilos Legelőikre egy áltollában bé nem eresztik, Készek Léven az Urasságnak erőszakos béressét életitül is meg fosztani, Sem hogy Marháit otthon Legeltetni meg engedni, melly gonosz indulatu fenegető Szovai-kért általam, és Tisztarto Ur által meg dorgáltotván, az jelen voltak Közül Decsics Mihály hitivel is pöcsétölte, hogy ha Cséri Majorbéli Béres gondviselése alatt Levő Eökröket az eő Tilos Legelőjökön tapasztaltatik, elevenyen többé onnénd el nem mé-gyen egy alkalmatossággal.

Harmadsor: Az M(él)t(ósá)ghos Urasságh Juhász Buitárjoit Kemény veréssel fenegettik, ha még edgyszer az Urasságh Tagjára eresztieni akarván a Nyáját, az eő Tilosokon Meriszöl által haitani. Töbnyire pedig eőregh Eskütt Kovács István által olly Szo is ejtetett, hogy Ugy mond ha továbba is igy Sanyargattunk még itt is Francia Országágh Lészen. ezekután egy közüllök Kiáltván hogy menninek el dolgokra, Minnyájon el is mentek. Melly általam vighez vitt hiteles megvisgálásrul attam ezen Saját Kezem írásával meg erősített bizonságh Levelemet.

Költ Ivánban Julius holnapnak 27-dik Napján 1794-dik esztendőben.

Sághy Lajos Processualis Feő
Szolga Biro. mp.

Mikó Sándor

MEGEMLEKEZÉSEK

Csatkai Endre (1896 — 1970)

*„Mit mond felőled a világ,
Ne gondoldj szerfelett vele:
Órúlj, ha jót a jók s valót;
Ha rosszat a rossz s nem valót:
Tárd és ne szólj. Ha szólsz, felőled
Még többet mond és mérgesebben.”*

Kazinczy

Ma is bekeretelve függ e mottóként választott idézet múzeumi szobájának falán, ahová nyugalomba vonulása után is visszajárt minden hétfőn, hogy megossa velünk örömét és bánatát, osztozzék gondjainkban; bírálattal, de elismeréssel is segítse munkánkat, terveinket. Életeleme volt a múzeumi munka, csodálatra méltó az emberekbe vetett bizalma, segítőkészsége.

Az egykori Sopron megyében, Darufalván (ma Drassburg Burgenlandban) született 1896. augusztus 13-án. A horvát nemzetiségű kis faluban volt édesapja orvos, dr. Csatkai Ignác, akit Sopronba költözése után a „szegények orvosaként” emlegettek a városban. Emberszeretetet és áldozatkészséget tanult szüleitől, ami azután egész életének jellemzője is maradt. Falusi pajtásai között megtanulta a horvát nyelvet, ezt, ha csak alkalom nyílt rá, gyakorolta is élete végéig. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, a középiskola első osztályát a soproni ev. líceumban magántanulóként, a következő hármat mint kosztos diák soproni kvártélyosok lakójaként, a felső négyet pedig vasúti bejáróként jeles eredménnyel végezte. Gyors felfogású tanuló lévén bőven maradt ideje az olvasásra, de magántanítványok vállalására is. Keresete egy részét művészi reprodukciók vásárlására fordította, kezdett művészettörténettel foglalkozni; pénzecskeje más részét nyári utazásokra rakta össze. Bejárta a Bakonyt, járt Erdélyben, többször utazott Bécsbe, Pozsonyba.

1914-ben érettségizett tiszta jeles eredménnyel, utána megtakarított pénzén Németországba utazott, ahol alaposabban Münchent és Nürnbergert ismerte meg. Az első világháború kitörése azonban hazatérésre készítette. Beiratkozott a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karára, ahol a művészettörténeti szakról Pasteiner professzor mogorván eltanácsolta és így a magyar-német szakot választotta. Nevelőintézetben vállalt munkából és magántanítványok korrepetálásából tartotta fenn magát, hiszen ekkor édesapja már gyógyíthatatlan, súlyos beteg, otthonról nem kaphatott támogatást. Az egyetem első évét sem tudta befejezni, mert a megerőltető munka és tanulás kikezdete egészségét. 1915-től éveken át különböző szanatóriumok lakója volt. A kényes pihenést olvasásra, nyelvek tanulására fordította. Betegsége ideje alatt jelent meg első közleménye, a Sopronvármegye 1917. szeptember 11-i számában: Pár szó Sopron szépségeiről. Ez a cikk egy életre szóló programot adott, célul tűzve ki a város művészeti és történeti, művelődéstörténeti kutatását, megismertetni a régmúlt idők mindennapi életét.

Hosszú betegsége miatt csak a háború végén, 1918-ban került újból az egyetemre, de a forradalmi mozgalmak alatt tanulmányai megint megszakadtak. A Tanácsköztársaság idején a soproni proletár-könyvtárban dolgozott, bevásárolták az antialkoholista tanácsba. A fehér terror hatalomra jutása után zsidó származása miatt nem vették fel az egyetemre. Ezért azután 1920 őszén a bécsi egyetemre iratkozott be, főleg művészettörténeti és történelmi előadásokat hallgatott. Szabadidejében a Nemzeti Könyvtárban kutatott, járta a múzeumokat, sokat foglalkozott színháztörténettel is. Esténként egy szerény kávéházban zongorázott vacsoráért. Két év után hazatért, hogy

az időközben újból megindult művészettörténeti előadásokat a pesti egyetemen hallgassa. Itt ismét megaláztatások érték, nem vették fel azonnal, hanem csak 1923 januárjában és nem számították be a bécsi két évet sem. Nyolc félévet hallgatott a doktorátus előtt. Disszertációja „Kazinczy és a képzőművészetek” című tanulmány volt. Kazinczyt egész életében példaképének tekintette, innen származik a mottóként választott idézet is. Kisebb-nagyobb cikkei sorra jelentek meg a soproni napilapokban. A Magyar Művészetben 1925-ben jelent meg az első cikke Canovárról, ezzel hivatalosan is jelentkezett a szakmában. Sopronban visszatérve, ahol 1910 óta laktak szülei, előadásokból, hírlapi cikkekből, kisebb-nagyobb megbízásokból tartotta fenn magát. Ekkor kezdett dolgozni Wolf Sándornak, az Európa-szerte híres kismartoni (ma Eisenstadt Burgenlandban) magángyűjtőnek. Tüdőbajának súlyos kiújulásakor, 1926-ban már új pártfogója gyógyíttatta hosszabb ideig Olaszországban, olyan eredménnyel, hogy további életében sem volt vele baja. Felépülése után megbízást kapott a Wolf-gyűjtemény leltározására, majd a 18 000 kötetes könyvtár feldolgozására került sor, végül egészen odaszereződött. Ezzel kezdődött múzeumi pályafutása, hiszen a gyűjtemény tudományosan feldolgozott volt, rendszeres fejlesztéséről, kiállítások rendezéséről éppen ő gondoskodott, a tudományos munka feltételei biztosítottak voltak. Nyáron és ősszel teljesen Kismartonban élt, télen és tavasszal azonban csak 3–4 napot töltött ott, többi idejét soproni kutatásaira fordította. Egyaránt írt a soproni és kismartoni művészet, művelődéstörténet széles témaköréből. 1928-ban állította össze a Magyar Művészet soproni számát, melyben három nagyobb tanulmánya is megjelent. Ez a folyóiratszám tárta fel Sopron szépségeit először a világot.

A Wolf-gyűjteményben végzett munkájának egyik kiemelkedő eredménye az 1932-ben rendezett Haydn-kiállítás, ezzel több éves céltudatos gyűjtés eredménye volt. Ebben az évben jelent meg első nagy és maig jelentős könyve az osztrák műemléki topográfia 24. köteteként, feldolgozva Kismarton és a hajdani kismartoni járás művészeti emlékeit. A könyv bevezetőjét Frey Dagobert boroszlói egyetemi tanár írta. A siker újabb biztatást adott a hazai, Sopron környéki műemlékek felkutatására. Ennek eredményeit kisebb kötetekben azonban saját költségén volt kénytelen kiadni, hivatalos támogatást nem kapott. 1936-ban a Liszt-emlékévé alkalmával rendezett kiállítás hozott újabb sikert, Liszt-katalógust és egy sor Liszt-tanulmányt.

1938. március 13-án a fasiszta Németország megszállta Ausztriát, onnan menekülnie kellett, Itthon az Országos Műemléki Bizottság ezer pengő támogatást adott számára, hogy folytassa a megkezdett Sopron megyei műemléki felvételeket. Ezt a megbízást az 1932-ben kint megjelent topográfia jó hírének köszönhette. A hazai munka azonban kiadásra nem került. Művészettörténeti kurzusokat tartott, magántanítványokat vállalt, hírlapi és folyóiratcikkek tiszteletdíjaiból tartotta fenn magát. A sajtókamrába még felvették, de származása miatt hamarosan ki is tették. Sopronban elismerték tudását, a város művészeti és művelődéstörténeti múltjának feltárásában végzett eredményes munkáját. Így volt csak lehetséges, hogy a soproni Magyar Művelődés Házát az ő színdarabjával nyitották meg. Tudvalévő, hogy a volt kaszinót a Volksbund akarta megvásárolni, amit a magyar érzelmű soproniak megakadályoztak, részjegyek kibocsátásával gyűjtötték össze a vételhez szükséges összeget. Igaz, hogy a dologból kellemetlensége is származott az ügy szervezőjének, ezért Csatkai Endre teljesen visszavonult, a jövőnek dolgozott.

1944 tavaszán a zsidótörvény alapján először soproni közmunkákra vitték dolgozni, katonai raktárakba, téglagyárba, városi gazdaságba stb. A város egyházi és világi értelmisége körében mentőakciót szerveztek a megalázó törvény alóli mentesítése érdekében. Beadvánnyal fordultak a belügyminiszterhez, melyben értékes tudományos munkásságát, a város érdekében végzett több évtizedes publicisztikai tevékenységét, a törvény megjelenése előtt a katolikus hitre való áttérését sorakoztaták fel a mentesítés érdekében. Sajnos, válasz sem jött a beadványra, annál szebben vizsgáztak azonban, akik aláírták, támogatták a kérelmet.

1944. június 24-én munkaszolgálatos táborba került, bejárta a visszacsatolt Erdélyt, majd visszafelé Érsekújvár volt emlékezetes állomás. Jegyese, későbbi felesége, tudomást szerzett hollétéről és utána utazott Érsekújvárra, de ott nemhogy találkozhatt volna vőlegényével, hanem cselekedetéért letartóztatták és néhány napig

fogva tartották. A munkaszolgálatos kálváriája a Sopron szomszédságában levő Kóp-házán ért véget. Csontig soványodva, lerongyolódva érte a felszabadító szovjet csapatok érkezése 1945. március 31-én. Két nappal később megkísérelte, hogy elvándorog Sopronig, de útközben teljesen elhagyta ereje. Az árok széléről szovjet katonák szedték fel és hozták be a soproni kórházba, az életét mentették meg. A szörnyű szenvedésekkel teli időszakról írott visszaemlékezései mindannyiunk előtt ismertek.

A kórházból kikerülve egy vasúti kárpitos vette magához, segítette felerősödésében. Menyasszonyának holmija a város bombázásánál megsemmisült, saját lakásából pedig csak a könyveit és jegyzeteit menthette meg a soproni levéltár segítségével. Így hát szinte semmivel kezdték új életüket, 1945. június elsején kötött házasságuk után. A munkaszolgálat ideje alatt kéz- és lábfagyásai voltak, ami kisebb sántítást okozott és később is befolyásolta járását. A gyermekkorra óta rossz bal füle után most a jobb fül hallása is erősen megromlott, amin csak az 1950 körül kapott hallókészülék segített.

A felszabadulás után megalakult pártok helyi képviselőinek egyetértése alapján

július elsejével a romos múzeum igazgatásával bízták meg. Ezzel új korszak kezdődött életében, hivatali lakást, biztos állást, kutatási lehetőséget kapott. A múzeum körüli romeltakarítást, az ajtókat, ablakok berakását téglával, szóval a legegyszerűbb biztonsági munkákat volt tanítványaival, középiskolás diákokkal végezte. A múzeumi munka mellett sok-sok előadást tartott a MADISZ-ban, a Magyar—Szovjet Társaságban, az iparitanulóknak stb. A nagy szorgalommal végzett múzeumi munkának 1947. június 28-án mindenki számára láthatóvá lettek az eredményei. Az ország vidéki múzeumi közül elsőként nyílt meg a soproni. Még ebben az évben három különkiállítás is készült azzal a határozott céllal, hogy a város múzeumlátogató közönségét változatos témák feldolgozásával teljesen a múzeum mellé állítsa, törzsközönséget biztosítson magának, amely jó propagandája is lehetne a múzeumnak, segítene újabb rétegeket és tömegeket megnyerni a művelődés számára. A háború előtt a múzeum csak vasárnapokon volt nyitva, ill. hétközben előre bejelentett iskolásokat fogadtak. A látogatottság évi 2—3 000 körül mozgott. 1947-ben pedig egy fél év rendszeres nyitvatartása több mint 7 000 látogatót hozott. Ez az eredmény az évek során tovább fokozódott, hamarosan 20 000 fölé emelkedett. A különkiállítások rendszeressé váltak, 1948-ban négy, 49-ben öt, 50-ben hét nyílt meg. Ez utóbbiak között országosan is korai téma volt a „Tanácsköztársaság Sopronban” című. A kisebb kiállítások mind tudományos feldolgozás, cikk eredményei voltak, ezekkel országosan is példamutató múzeumi kezdeményezést, majd mozgalmat indított útjára. Igaz korábban és máshol is voltak ilyenek a háború előtt, de olyan rendszerességgel, az újabb gyűjtésekre és feldolgozásra támaszkodva, mint itt és most, korábban nem volt általános. Múzeumi működése alatt, 1963-ig, 81 különkiállítás nyílt meg, amiben 1951-től már régész, 1952-től pedig néprajzos munkatárs is segített.

1949 márciusában a Tudományos Tanács eddigi munkássága elismeréseként tudományos pótlékban részesítette. Ugyanezen év novemberében pedig a szegedi egyetemen magántanári minősítést szerzett. Ennek megerősítésére az egyetem átszervezése miatt, sajnos, nem került sor. 1951-ben a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Bizottságába választották be, 1952-ben pedig a Tudományos Minősítő Bizottság a művészettörténeti tudományok kandidátusa fokozatot adományozta neki, ami újabb erkölcsi, de már anyagi elismerése is volt addigi munkásságának. Múzeumi munkája mellett rendkívüli szorgalommal dolgozott szűkebb kutatási területén, az évtizedek óta szívügyének tartott művészeti topográfián. Ez 1953-ban hat másik szerző közreműködésével meg is jelent „Sopron és környéke műemlékei” címmel. Ezt az élete főművének tekinthető könyvet kormányzatunk 1954-ben Kossuth-díjjal tüntette ki.

A Soproni Szemle-újraújászületésekor (1955) nagy felelősséggel és rendkívüli lelkesedéssel vállalta és végezte a szerkesztés nehéz munkáját. Munkatársi gárdát toborzott, igyekezett a fiatalokat munkára, írásra serkenteni, nevelte az ifjú kutató nemzedéket. A város történetét, az addig megjelent publikációkat, de a fehér foltokat is jól ismerte. Ezért tudatosan szervezte, nyerte meg azokat a munkatársakat, akik ezeknek a feldolgozásában részt vállaltak. Maga is rendkívül termékeny volt. Kisebbségű tanulmányainak közlését sokszor halasztotta, hogy azzal ne vádolják, kisértésként a Szemlét a saját közleményeire számára. Így hát nem is csodálkozhatunk azon, hogy tudományos hagyatékában egy külön Szemle-számra való cikkanyagot találtunk. Irodalmi munkásságát külön bibliográfiában kell közreadni, hiszen tiznél több könyvet, közel kétszáz tudományos tanulmányt és ezernél több tudományos jellegű hírlapi cikket írt.

A magyarországi múzeumok között meghirdetett munkaverseny idején, 1951-ben, Csatkai Endre „az ország első muzeológusa” címet kapta egyéni munkájáért, a múzeum egésze pedig a 3. helyet szerezte meg. Rendkívüli szorgalma, hatalmas anyagismerete, segítőkészsége és nem utolsó sorban jó kedélye révén általános szeretetnek és tiszteletnek örvendett a múzeumi terület munkásai között. Akivel megismerkedett, akiről kutatási területén tudomása volt, annak éveken át kérés nélkül is küldözgette a könyvtári vagy levéltári adatokat, jelzeteket, hogy segítse a másik munkáját is. Szinte az ország minden jelentősebb múzeumának vezetőjével, egyik-másik munkatársával levelezésben állt, általánosan tájékozott volt minden érdemes múzeumi ese-

ményről, személyi kérdésekről. Így hát természetesnek tarthatjuk, hogy tagja volt a legfelsőbb múzeumi tanácsnak, amely nem egy esetben közvetlenül a minisztertanács előtt szerepelt a múzeumi terület egészét érintő kérdések tárgyalásakor.

Személyes elismerésnek tekinthette 1951—52-ben, hogy a múzeum régészt, majd néprajzost kapott, akiknek a múzeumi munkába való nevelését a minisztériumi feltevesek nála biztosítottak látták. Rendkívüli szeretettel és emberi megértéssel segí-

tette beosztottjait szakmai és személyes dolgaik megoldásában, előmenetelükben. Nagy bizalmat előlegezett a fiataloknak, hagyta őket dolgozni, tervezni, ezért nem is éltek vissza sohasem bizalmával. Pedagógiai hajlamainak a háború előtt nagyrészt kenyérkereseti gondok miatt engedett. A felszabadulás után azonban teljesen a fiatalság szeretete, a tanítási vágy indította arra, hogy egy-egy, sőt 3—4 középiskolással évekig foglalkozék, irányítsa olvasmányait, tágítsa érdeklődési körét, előkészítse a

továbbtanulásra, egyetemre. Többet közülük anyagilag is támogatott tanulmánya befejezéséig.

A politikai életben kiegyensúlyozott magatartásával, egyértelmű hovatartozásával, ennek tettekben való megnyilvánulásaival többet használt, mint konkrét párttagságával. Nagyothallása miatt nem is vállalkozott mozgalmi közszereplésre, sem 1945-ben a Szociáldemokrata Pártban, ahova régi nyomdász barátai vitték, sem a pártok egyesülése után. Annál több előadást tartott az iparitanulóknak, üzemi munkásoknak, 1950-ben pl. a következőket: Csehov; József Attila; Spartacus és a római rabszolgaság; A haladó művészet; Munkácsy Mihály. 1954 óta megszakitás nélkül tagja volt a Városi Tanácsnak. 1956 után formális párttagsága megszűnt. Lelkiismeretesen járt el választói ügyes-bajos dolgaiban.

A múzeum fokozatos bővülése, az ezzel járó gazdasági és adminisztrációs munka növekedése 1963-ban (64 éves korában) nyugalomba vonulásra készítette. A múzeummal való kapcsolatát megtartotta, tanácsaival segítette volt munkatársait. Szabaddá vált idejét a Soproni Szemlének, egyéni kutatásainak, publikációs tevékenységnek szentelhette. Újabb nagy vállalkozásba is kezdett, hatalmas anyaggyűjtés alapján a magyarországi műgyűjtés történetét szándékozott megírni. Régi kapcsolatait felújította a szomszédos Ausztriában, ott is jelentek meg cikkei, hangzottak el előadásai a bécsi rádióban.

A múzeumügy területén kifejtett munkásságáért, a soproni múzeum fennállásának 100 éves jubileuma alkalmából, kormányzatunk 1967-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntette ki. Szűkebb szakmai elismerését jelentette a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat által adományozott Ipolyi Arnold emlékérem, melyet a művészettörténet területén kimagasló munkásságot kifejtett társlati tagnak ítélnek oda évente.

Váratlan halála megrendítette a múzeumi terület minden munkását. Mi, közvetlen munkatársai, hálás szívvel és szeretettel őrizzük emlékét, bár sokszor még most sem hisszük, hogy elköltözött közülünk; várjuk hétfői látogatását.

Domonkos Ottó

Mihályi Ernő (1887 — 1969)

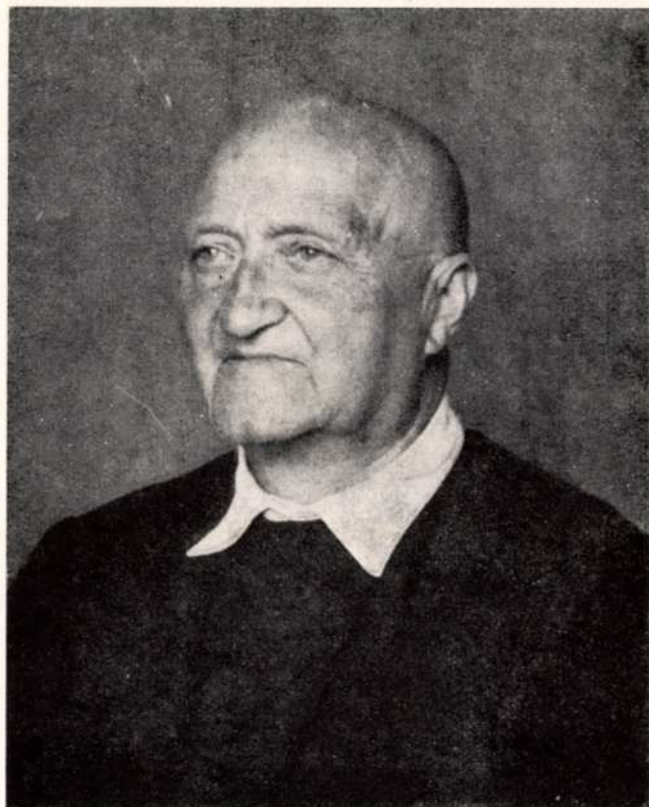
1969. október 19-én a halál tevékeny élet végére tett pontot, és mintegy jutalmul az eredményekben gazdag évtizedekért, pillanatnyi szenvedés után szólította el Sopron kitűnő művészettörténészét, Mihályi Ernőt.

Kapuvár közelében, Mihályi községben született 1887. november 16-án. A soproni bencés gimnáziumba járt. Korán megszerette a régi művészetet, de csak nagyobb utazásai alkalmával jutott annak tudatára, hogy hazánk, jelesül Sopron is bővelkedik mindenkor stílusának nem egy remek alkotásával. A nagy élményt azonban nem zárta magába, hanem tanítványait lépten-nyomon figyelmeztette a soproni műemlékekre, sőt diákjain keresztül a szülők érdeklődésére is pályázott. Fialtanársága nagy cselekedete volt, hogy az iskolai értesítő első 52 lapján összefoglalta Sopron gótikus emlékeit ezzel a címmel: „A középkor műemlékei Sopronban” (külön: Sopron 1914, 8°, 59 lap). „Munkám nem jár új nyomokon” — írja a bevezető szavakban. Valóban a XIX. század második felében írt tanulmányok és a kor megállapításai szerint készült ismertetések, melyekhez még a gyenge metszetes, rajzos képanyag sem járul különös vonzóerőként, de Mihályi elérte célját: az érdeklődést felkeltette. És nagy értéke a füzetnek a 47. lap, amelyen felsorol néhány ismeretlen soproni középkori műemléket is, ezek nem szerepeltek eddig a köztudatban, így a Fabricius-ház ma annyira megcsodált pincéjét is.

Az 1915-ös gimnáziumi értesítő jelentős lépéssel vitte előre a soproni helytörténetírást. A füzetben is kiadott munka címe: Sopron renaissance és barokk-stílusban

épült házai (Sopron 1915. 8°, 74 lap). Az első füzet hatása alatt Röttig Odó nyomdajadonosa fia nemcsak kitűnő papírról, hanem nagyszerű fényképekről is gondoskodott. Mihályi pedig most már a saját lábán járt, rögtöröként vette sorra a korábbi barokk épületeket, amelyeket ő még a régi iskola szerint renaissancenak nevezett, a barokk és rokokóházakat, ismét egész sorát mutatta be lappangó műemlékeinknek; kiterjeszkedett a kisebb szobrászati díszekre is, egyszóval helyismertetés dolgában valóban színtes munkával szolgált. Végül 1916-ban Dorfmeister István barokk festőt népszerűsítette az értesítőben és különnyomatban. (Dorfmeister és a barokk képírás. Sopron, 1916. 8°. 62 lap). A háborús körülmények miatt nem volt mód rá, hogy

a munka a megelőzőhöz hasonló kiállításban jelenjék meg. Szövegében egy nem sokkal előbb kiadott monográfiához csatlakozott, bár sok új művet is sikerült közzétennie. De a cím mintegy azt éreztette, hogy a soproni barokk festészet az egy Dorfmeister-t jelent. Hamarosan éppen Mihályinak sikerült ezt megcáfolnia, mert 1918 karácsonyra (Soproni Napló dec. 25.) bemutatta a másik soproni barokk festőt, Schaller Istvánt. Közben a Katolikus Körben értékes előadást tartott Szentháromság-szobronkról; ez a Frankenburg Kör 1921. évi almanachjában jelent meg.

Most úgy tetszett, Sopron elveszti Mihályit, aki az első világháború alatt a Régészeti Társulat titkáráként is működött. Ugyanis a helyi művészet buzgó apostolát 1919 szeptemberében Pannonhalmára helyezték főiskolai tanárnak. Azonban itt is megmaradt a soproni műemlékek hű gondozójának. A Magyar Művészet című folyó-

irat 1928 elején egy egész füzetet szentelt Pannonhalma műkincseinek, ezt teljes egészében Mihályi írta. Ugyanebben az évben a lap Sopron bemutatását tűzte ki további célul. Mihályi Ernő két nagyobb cikket írt ebbe: a soproni építészet általános ismertetését és Dorfmeister művészetének vázolását. Ez utóbbiról 1920 táján írta doktori értekezését is. A Magyar Művészet soproni száma a sok művészi fényképpel és cikkel városunk első bemutatkozása volt a világ előtt és valóban egy csapásra országos érdeklődést keltett Sopron iránt. Egyébként Mihályi érdeklődési köre messzire túlmutatott Sopronon és Pannonhalmán: „A magyar falu egyházművésze” című könyve (Pannonhalma 1934. 8°. 46 l.) aprólékos topográfiájával megmutatta, mennyi mestermű rejlik eldugott kis falvakban is.

1937-ben a megindult Soproni Szemle szerkesztő bizottságának tagja lett. A folyóiratban ugyan csak egy dolgozata jelent meg 1943-ban, de egyáltalában nem szakadt el Soprontól; közreműködött Heimler Károly „Sopron műemlékei” című könyvében is (1939). Háborús időszak következett, maga is szerkesztett, a Pannonhalmi Szemlét. De oktató munkája, a főapátság éremtárának, múzeumának vezetése már csak nagy ritkán engedték Sopronba. Utoljára 1963-ban tartott itt előadást, felvetve városunk ókeresztény korának kérdéseit. Koránál fogva a hivatalos ügyektől már az újabb időkben mentes volt, de állandóan foglalkozott Pannonhalma műértékeivel. Életműve megkoronázásának tartotta volna, ha gyűjtését kiadják. A remény nem hagyta el, békes aggkort ért meg. Nagy öröme telt benne, ha soproniak felkeresték, különösen, ha tanítványai vagy azok, akiket annak idején ő vezetett be a művészettörténet szépségeibe. Szelíd, kedves egyénisége, számos eredménye sok-sok soproni szívében állít neki maradandó emléket, hasonlóan ahhoz az emlékhöz, amelyet munkássága a soproni helytörténetírás fejlődésében jelent.

Csatkai Endre

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról

1. Létszám és költségvetés.

Régész, néprajzos, történész és restaurátor látja el a muzeális anyag gyűjtését, feldolgozását és restaurálását. A megnövekedett feladatokkal alig lehet megbírkózni a kiegészítő személyzet hiánya miatt. Másrészt Sopron és környékének fejlesztési tervei, az erre vonatkozó kormányhatározat a munka gyorsítását követeli, ami a mostani létszámmal kellő mértékben nem biztosítható. Szükség lenne újabb néprajzos és régész státusra, valamint egy segédrestaurátorra. Természetesen a részfoglalkozású nyilvántartási dolgozó helyett egésznaposra van szükség, mert az anyag mostani gyarapodása mellett lehetetlen a nyilvántartás folyamatos naprakész biztosítása. Hasonló módon ugrásszerű a növekedés a foto anyagban, részben hagyatéki vásárlások miatt, másrészt a kor követelménye minden tudományággal szemben, hogy anyagát minél teljesebben dokumentálja. Ez elsősorban a történész és néprajzos munkakörre jellemző, ugyanakkor a felvételek kidolgozására sehol nincs megfelelő mértékben idő és ember biztosítva. A kérdést országos szempontból is vizsgálni kellene és státusok biztosításával megoldani a kérdést, hiszen a tárgyfotók az ilyen munkát még növelnék, de erre egyelőre gondolni sem lehet.

A tárgyvásárlási hitelek elképesztően alacsonyak, egy-egy jelentősebb együttes,

gyűjtemény vételére nem gondolhatunk. A műtárgyak árának általános és nagymértékű emelkedése, valamint régi gyűjtemények részletekben való eladása nagyobb hitelek vagy póthitelek biztosítását teszi szükségessé.

A kiállítási és propaganda hitelek szintén alacsonyak, belső tartalékaink pedig kimerültek. A napi propaganda mellett a levelezőlapok hiánya, ill. gyér választéka, alacsony példányszáma szintén rontja a propagálási lehetőségeket.

2. A gyűjtemény gyarapítása.

Régészet:

Győr: Széchenyi téri ásatás	128 nap
Sopron: Új u. 23—25 (Megyei Tanács Tervosztály)	63 nap
Farád-Kishosszú (avarkori temető leletmentése)	17 nap
Győr—Pócsi domb, Sopron—Városház u. ásatásokban való részvétel	8 nap
Leletbejelentésre Szakony, Nemeskér, Szil, Röjtökmuzsaj, Farád, Sopron Győri út, kiszállás	6 nap
	122 nap

Néprajz:

A Fertő parti községekben került sor gyűjtésre a lakásberendezés köréből. A vidék fejlesztési tervével, ill. feldolgozással foglalkozó Fertőtáj Bizottság munkájába való bekapcsolódás, a lehetőségek felmérése került sorra a partmenti községek népi műemlékeivel kapcsolatban.

5 nap

Tíz darab bútor vásárlására került sor, valamint továbbiak előkészítése. Filmre vettük egy kerti szüret és préselés teljes munkamenetét, a prést megvásároltuk. Fertőrákos, Balf, Hidegség, Homok, Hegykő, Süttör községekben folyt a fenti munka. Viseleti anyagot vásároltunk soproni és kapuvári területről, összesen 30 darabot. Adatgyűjtés folyt a céhszokásokra vonatkozóan.

5 nap
10 nap

Helytörténet:

A gyűjtés főtémája a Tanácsköztársaság története, valamint az 1970. évi felszabadulási évfordulóval kapcsolatban az antifasiszta mozgalom, a felszabadulás, népi demokratikus korszak vizsgálata. Eredményes munka folyt a volt Sopron megyei internacionalistákra vonatkozóan. Tovább folyt a városi társadalmi egyesületek anyagának gyűjtése, így a zenei, sportegyesületekre, valamint a Városszépítő Egyesület történetére nézve.

Kiemelkedő értékű Diebold Károly fotóművész özvegyétől vásárolt kb. 2 000 nagytás és helytörténeti értékű negatív. Gyűjtőnapok száma

35

Tárgygyarapodás	361 db
dokumentáció	300 db
foto	3 000 db
visszaemlékezés	23 felvétel

Művészettörténet:

Szeptember 1-től mellékállásban végez munkát Dávid Ferencné, a képzőművészeti és iparművészeti gyűjtemény kezelője. A begyűlt tárgyak száma 150, ill. 17 darab. Belső revízió során 68 db kőfaragvány, töredék került meghatározásra és leltározásra. Az év első felében Dávid Ferenc művészettörténetet alkalmaztuk megbízással az át-

vett épületdíszek, faragványok meghatározására, kőraktár rendezésére. Helyszíni tanulmányozása folyt a széplaki kálváriának és a Jézus-szíve szoborcsoportnak.
Gyűjtőnapok száma

8 nap

3. Nyilvántartás: Régészet

Az ásatási fotók leltározása, 281 darab.

Jegyzékeltük a Stornó-gyűjteményből átvett régészeti anyagot. A középkori téglagyűjteményt leltározásra előkészítettük.

Az ásatási dokumentációk határidőre elkészültek. Az ásatásokból előkerült anyag leltározására még nem kerülhet sor, mert több blokk még feltáratlan és így az egyes szintek anyagának összevonása után kerülhet csak sor a selejtezésre, a restaurálás befejezésére.

Néprajz:

A szakonyi expedíció anyagának konzerválása után végeztük el az anyag selejtezését, majd pedig számozását. A néprajzi fotók leltározása (200 db) megtörtént.

Helytörténet:

A tárgyi anyag naprakész állapotban van, kartonozása megtörtént. Kb. 3 000 darabot fényképeztünk le, ezt kartonoztuk.

Képző- és iparművészet:

A kötári és revízióból származó gyarapodás, valamint a vásárlások révén szerzett anyag leltározása és kartonozása: 218 képzőművészeti és 21 db iparművészeti tárgy.

4. Restaurálás.

Bútoraink közül 6 darabot, a zeneszerszámokból 2 darabot restauráltunk. A teljes szakonyi expedíciós anyag konzerválása megtörtént. Évközben a brennbergi múzeum anyagát több alkalommal ellenőriztük. A Fabricius-ház kiállításából 5 db tárgy konzerválását a Technológiai Osztály vállalta Budapesten.

A legnagyobb munka a folyó ásatásokból bekerülő anyag tisztítása és ragasztása volt. Az egyes szintek anyagának összeválogatása is megkezdődött, végleges restaurálásra csak az ásatás befejezése után kerül sor. A restaurátor 1969-ben közel 4 000 fényképfelvételt és ugyanannyi nagyítást készített.

Fotós beállítása szükséges, mert a mostani megoldás a restaurátori munka kárára megy.

5. Tudományos irodalmi munkásság:

Megjelent: Tomka Péter: Horso Burials among the Mongolians. Acta Arch. Hung. 1969.

Nyomdában: Tomka Péter: A Sopron-Présháztelepi IX.-i temető. Arrabona.

Tomka Péter: Az avar továbbélés kérd. a régi irod.-ban. Acta Orient.

Megjelent: Környei Attila: Osztályharcok Sopron megyében a polg. dem. forr. SSz. Környei Attila: A forradalmi időszak Sopron megyei kronológiája. SSz.

Környei Attila: Munkásmozg. emlékhelyek Sopronban és körny. Idegenforg.

Környei Attila: A csornai ellenforr. és a győri vörösörs. Arrabona.

Nyomdában: Környei Attila: Sopron megye a Tanácsköztársaságban. Pártkiadvány.

Megjelent: Domonkos O.: Sopron műemléki szabályrendelet, 1885. Műemlékvéd.

Domonkos O.: A soproni múzeum 1968. évi jelentése. Soproni Szemle.

Domonkos O.: Haladó mozg. tükr. a képfestés mintakincsében. Arrabona.

Nyomdában: Domonkos O.: A kesztyűsök munkájáról. Arrabona.

Domonkos O.: A Fertő vidék néprajzi kutatásának eredményei és feladatai. Fertőtáj Bizottság.

6. Népművelés, kiállítások:

márc. 20. Sopronmegye a Tanácsköztársaságban (Környei, Domonkos, Adorján, Tomka): Festőterem.

márc. 20. A soproni járás községei a Tanácsköztársaságban. Vándorkiállítás. (Környei, Adorján).

június 27. Száz éves a Városszépítő Egyesület (Domonkos, Tomka, Környei): Fabricius-ház.

szept. 3. Reneszánsz könyvkötések és a nyugatmagyarországi könyvkötések (Kroknay Eva, Domonkos, Tomka, Adorján, Környei): Fabricius-ház.

okt. 4. 140 éves a soproni Zeneegyesület (Környei, Domonkos): Főépület.

Segítséget nyújtottunk az 1919-es jubileumi kiállítások rendezéséhez a helyi iskoláknak, a pártnak, a határőrségnek, a Nehézipari és az Egészségügyi Minisztériumok szerveinek.

Előadások:

Domonkos Ottó a népművészet, céhszokások, kisipar köréből: 7 előadás

Környei Attila (helytörténet, munkásmozgalom, évfordulók): 19 előadás

Tomka Péter régészeti előadása: 1 előadás

Több alkalommal tárlatvezetés a kiállításokon.

Egyéb népművelés:

A Gépipari KISZ-ben a Fáklyavivők és Felszabadulási kör vezetését Környei Attila vállalta.

Iskolai, ill. üzemi vetélkedő előkészítésében Környei Attila vett részt 4 alkalommal.

A megyei vetélkedő (rádió) előkészítésében Domonkos Ottó és Környei Attila vett részt.

A soproni Járási Tanács Felszabadulási Történeti Emlékbizottságnak elnökeként Domonkos Ottó kiadványt készít elő.

Egyéb munka:

Szakmai és ideológiai konferenciákon a három muzeológus rendszeresen részt vett. A helyi szakszervezeti, ill. tanácsi pártszervezet elméleti konferenciáin Domonkos Ottó és Környei Attila vett részt.

A Népfront, TIT, jubileumi bizottságokban, a Soproni Szemle szerkesztő bizottságának, a Közalkalmazottak Szakszervezete Múzeumi Szakbizottságának stb. munkájában vett részt a múzeumigazgató.

Domonkos Ottó másodállásban ellátta a Központi Bányászati Múzeum irányítását.

A múzeum lényegében teljesítette éves tervét, egyedül a látogatottság fokozása nem sikerült, sőt az 1968-ban megkezdődött csökkenés folytatódott. Ennek okát elsősorban az idegenforgalmi szervek helytelen közönség-irányításában látjuk. A saját kezelésünkben levő káptalan terembe és a középkori zsinagógába kötelezően be kell vinni az idegenvezetőknek a csoportokat, a múzeum kiállításaira csak ritkán jönnek, (főleg rossz időben) így helytelen arányok keletkeznek a látogatottságban. Napirendre kell tűzni a kérdés végleges rendezését.

Domonkos Ottó

SOPRONI KÖNYVESPOLC

A Megyei Könyvtár dokumentumkötetei az 1917—1919-es forradalmi időszak megyei sajtójából

„... két nép szíve dobbant itt össze...” (Cikkgyűjtemény: Győr, Sopron, Mosonmagyaróvár sajtójának reagálása az 1917-es oroszországi eseményekre) Győr, 1967. 135 p. „Friss szelek fújnak...” (Cikkgyűjtemény: Győr, Sopron, Mosonmagyaróvár sajtójának ragálása az 1918-as politikai változásokra) Győr, 1969. 240 p. „Történelmet csinálunk” (Győr, Mosonmagyaróvár, Sopron sajtójának reagálása a Tanácsköztársaság eseményeire) I. II. Győr, 1969. 496 p.¹ A sorozat szerkesztője: *Pernes Gyula*.

Négy tartalmas kis kötet a Megyei Könyvtár vállalkozásának eredménye. Ezt a vállalkozást a kötetek szerkesztője, Pernes Gyula könyvtárigazgató vezette, munkatársai Jászberényi Ferencné, Sinay Jenő, Tuba László (Mosonmagyaróvár) és Weisz Ferenc (Sopron) a könyvtár helytörténeti munkacsoportjának tagjai voltak. Célkitűzésüket, a forradalmi események megyei visszhangjának és ezen keresztül is a helyi politikai változások eseménytörténetének bemutatását a kiadványsorozat gazdaságos szerkesztésével és a bemutatott anyaghoz fűzött megjegyzésekkel, bevezető tanulmányokkal megfelelő, az ismeretterjesztésnél magasabb szinten érték el.

Az első kötet az oroszországi forradalmi események helyi hatását mutatja be. Elsősorban a politikai gondolkodás megváltozására, tehát az orosz forradalmak szellemi hatásának bemutatására fordít nagy figyelmet a kötet szerkesztése, a korszak (1917—1918) helyi eseményeinek bemutatását a következő kötetre hagyja. Nagyon helyesen nemcsak a baloldali lapok, hanem a reakció lapjainak (Dunántúli Hírlap, Soproni Napló) anyagából is válogat, ezzel több oldalról világítja meg, nagyobb súlyal hangoztatja a politikai változások jelentőségét. Véleményünk szerint ehhez az anyaghoz bátrabban is nyúlhattak volna, a korszak reakciós lapjaiban a bemutatottnál nagyobb lehetőség rejlik a forradalmak hatásának lemérésére. A kötet szerkezeti beosztása jobb híján az SzKP történetében található, a forradalom eseménytörténetét követő beosztást kölcsönzi, így az események visszhangjának bemutatása maradéktalanul sikeres. A helyi politikai mozgalmak közül a béke követelését hangsúlyozza a kötet, s ez a tény a korszak történetének biztos ismeretéről tanúskodik.

A második kötet („Friss szelek fújnak...”) a magyarországi forradalmi válság kialakulásának, a polgári demokratikus forradalom időszakának helyi visszhangjával és eseménytörténetével foglalkozik. Tudományos teljességgel mutatja be a győri munkásmozgalom történetének rendkívül fontos, felfelé ívelő szakaszát. Helytörténeti szempontból, úgy érezzük, e kötet győri része a legértékesebb. Ugyanakkor sajnálatosan a Sopron megyei rész teljesen értéktelen. Az általános nemzeti történetet és a Győr megyei helytörténetet kitűnően bemutató, részletesen tárgyaló kötetben mindössze három soproni újságcikket találunk, ezek közül az egyik egy mindenütt ismert országos rendeletnek Sopronban megjelent szövege. (A hiányosságot a szerkesztés vagy a feltáró munka rovására írjuk?) Tény, hogy országos jelentőségű és a soproninál nagyobb súlyú a győri munkásmozgalom ebben az időszakban, azonban a Sopron környéki megmozdulások és Sopron megye sajátos viszonyainak bemutatása nélkül hiányos a kötetben kialakult történelmi kép, s ez az egyébként kitűnő Győr megyei helytörténeti feldolgozás értékét is rontja. A kötet végén közölt jegyzékből tudjuk, hogy a kötet anyagának összeállításánál egyetlen soproni lap, a Sopronvármegye cikkeit vették figyelembe. Hiányzik a felsorolásból, így a közölt anyagból is a reakció lapja, a Soproni Hírlap, az MSZDP megyei szervezete és a soproni munkástanács lapja, a Munkástanács, a Soproni Tükör (kommunista hetilap 1919 februárjában) és a diákszervezet lapja, A Diák. Egyetlen lap három cikkéből természetesen nem értesülhetünk a soproni munkástanács nagyon sokoldalú és jelentős munkájáról, a reakció hatalmi törekvéseiről és ezek megghiúsításáról, a soproni kommunisták és a kommunista diákok mozgalmáról vagy a vasgyárak 1919. március eleji szocializálásáról sem. Mellesleg megjegyezzük, hogy a korszak soproni sajtója sajtótörténeti szempontból is többet érdemelt volna. Munka közben tökélesedik a

módszer. A harmadik kötet, a kétrészes „Történelmet csinálunk...” szerkesztése a legsikerültebb. S ez nem a terjedelem adta nagyobb lehetőségek hatása, hiszen a bemutatandó anyag is jóval nagyobb, mint az előző köteteknél. A Tanácsköztársaság helyi történetét az akkori közélet fontos területeinek felosztásában tárgyalja a közölt anyag. Egymás mellett szerepel a három megye hasonló jellegű anyaga, így kitűnő lehetőség nyílik a közös törvényszerűségek és a különös estek kitapintására. Ez a kötet híven és részletesen ismerteti a Tanácsköztársaság helytörténetét, s valóban tudományos értékű forrásközlés lehetne, ha a szerkesztők kicsit jobban odafigyeltek volna. A kötetek ugyanis természetesen nem tartalmazhatnak teljes újságcikkeket, csak az egyes cikkek lényeges részeit. Így történhetett, hogy — különösen a soproni cikkeknel — az egyes közlemények politikai lényegére összpontosítva kimaradtak azok a konkrét helytörténeti adatok, amelyek közlése forrásértékűvé tette volna a kötetet. Pernes Gyula bevezető tanulmánya, mint a többi kötetek tanulmányai is, nagyon helyesen a bemutatott anyag ismertetésére a fontosabb vonatkozások kiemelésére összpontosít. A tanulmány levonja a közlemények tanulságait, így a helytörténet nagyon értékes összefoglalása, vázlata lesz. Sajnos a tanulmányok nyelvi stílusa nem haladja meg a megszokott történelmi szakirodalmi stílust — pedig Pernes Gyulát sokkal kitűnőbb stilsztának ismerjük.

Végezetül néhány kiegészítés a kötetek kitűnő, részletes (még Petőfire is kiterjedő) jegyzeteihez:

Faragó Géza alezredes 1918—19-ben a soproni katonatanács elnöke volt.

Zsombor Géza 1918—19-ben nem Sopron megye, hanem a megszervezés alatt lévő nyugat-magyarországi német kerület kormánybiztosa, majd kormányzója volt.

Berczeller Adolf a soproni direktórium elnöke volt.

Fischl László népjóléti biztos.

Richly Rezső nem egyszerű újságíró, hanem a Soproni Vörös Újság szerkesztője és propagandabiztos volt.

Szalay, a Bécs fölött röplapokat szórt repülő utóneve: István.

Telegdi Pál a KIMSz Sopron megyei, majd nyugatdunántúli vezetője.

Várady agitátor utóneve: Hermann. A pulyai járás politikai biztosa volt.

Wellesz Jenő közellátási biztos.

A jegyzetanyagnak még több kisebb hiányossága is talán abból adódhatott, hogy a harmadik kötet szerkesztése sem vett figyelembe olyan fontos soproni lapokat, mint a Soproni Munkástanács és A Nyugatmagyarországi Ifjú Proletár.

Környei Attila

Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 301 l.

A könyv nemcsak Német-Ausztria és a Magyar Tanácsköztársaság kapcsolatait ismerteti, hanem a magyar szempontból tanulságos ausztriai belső eseményeket is. Talán valamivel többet foglalkozhatott volna a karintiai eseményekkel, éspedig összefüggésben a magyar vörös hadsereg déli frontjával. A szerző az események ismertetését voltaképpen 1918 októberétől kezdi, megemlítve, hogy a következő hónapban Lenin, Szverdlov és Kamenyev a szovjet kormány nevében szocialista államok szövetségének létrehozására hívta fel a felbomlott monarchia népeit. Ugyanakkor alakult meg Német-Ausztria Kommunista Pártja, amely Friedrich Adlernek ajánlotta fel a vezetést, de elutasító választ kapott. Mivel a kommunisták a parlamenti választásokat bojkottálták, nem is nyertek tért a tömegek között. Ugyanakkor az ő befolyásuk alatt állott a 41. Volkswehr-zászlóalj, amely a novemberi napok vörös gárdájából alakult. A szociáldemokrácia Arbeiterwehr néven ekkor kezdte megvetni a Schutzbund alapjait, a Heimwehr gondolata viszont a karintiai és stájerországi helyi harcok idején született meg.

Az antant 1919 március végén oldotta fel az Ausztria-ellenes gazdasági blokádot, sőt a legyőzött országok közül is elsősorban Ausztriával törődött legjobban (úgyisintén az Egyesült Államok is). Nem volt érdekük, hogy a világforradalom első fázisa

a legyőzött országokban valósuljon meg. A Magyar Tanácsköztársaság számára viszont előnyös lett volna, ha Ausztriában is kikáltják a proletárdiktatúrát. Ez azonban — az akkori osztrák bel- és külpolitikai helyzet ismeretében — csak Bécsben, a bécsi helyi és felső-stájerországi ipari körzetben valósult volna meg. Bauerék nem alaptalanul aggódtak, hogy egy osztrák szovjetállam a müncheninek sorsára jutna. A békekonferencia okult a magyarországi eseményeken és népszavazást engedélyezett Karintiában, habár a jugoszlávok 1919. június 6-án elfoglalták Klagenfurtot. A június 15-i bécsi kommunista forradalmi kísérlet történetének újabb feltárt adalékai megengedik azt a feltevést, hogy a magyar vörös hadsereg Garam-menti frontján az V. hadtest felvonulása politikai okokból történt.

Ugyancsak figyelemre méltók az osztrák jobboldali körök és a magyar ellenforradalmárok kapcsolataira vonatkozó, Magyarországon eddig ismeretlen adatok. Helyeseljük, hogy nem zárja le a könyvet 1919. augusztus 1-ével, ami a Magyar Tanácsköztársaság történetével foglalkozók nagy részének szokása, hanem vázlatosan követi az eseményeket 1922. augusztus 18-ig. Magunk részéről csak két személlyel kapcsolatban teszünk észrevételeket: Ernst Beer, az osztrák kormány Párizsba küldött nyugat-magyarországi szakértője nem volt burgenlandi, hanem erdélyi (besztercei) szász, a bankgassei puccsban résztvevő Slavik alezredes pedig 1921 őszén (Ádám T. István könyve szerint) osztrák szabadszereget szervezett Burgenland birtokbavételére.

Vicclapba való téma, hogy a magyar vörös hadseregben szolgált osztrák katonák a budapesti ellenforradalmi puccs győzelme után kaptak leszerelési ítéletet a bécsi magyar követségtől. Ezt annak idején Kerecseny János is megírta azzal, hogy ezért az Arbeiterzeitung köszönetet is mondott a magyar követségnek.

A könyv jelentőségét emeli, hogy a szerző már használhatta az 1967-ben felszabadított osztrák levéltári anyagot. Nyomatott forrásai közül a Cunninghame—Montgomery-féle memoárok a legérdekesebbek: ezeket érdemes volna magyarul is kiadni.

Fogarassy László

Festschrift für Heinrich Kunnert. Burgenländische Forschungen, hg. vom Burgenländischen Landesarchiv. Sonderheft II. Eisenstadt 1969. 8°. 207 lap.

A burgenlandi tartományi levéltár „Burgenländische Forschungen” című tudományos kiadványsorozatában eddig 58 füzet és 2 különszám jelent meg. A második különszám a tartományi levéltár és könyvtár nyugalmozott vezetőjének, jelenleg a leobeni Bányászati Főiskolán a bányászattörténet előadójának 65. születésnapjára megjelent emlékkönyv. Az emlékkönyvet Fred Sinowatz köszöntése vezeti be. Első tanulmánya (Franz Probst) az ünnepelt munkásságát méltatja, az utolsó (Karl Semmelweis) irodalmi munkásságának könyvészeti adatait állítja össze. Paul Schubert (175—182) a fényképészetnek a muzeológiában való alkalmazását, Franz Sauerzopf Borostyánkő—Rohonc hegvidékének természetvédelmi kérdéseit (136—141), Hanns Schmid az ásványvizek felhasználásának tudományos előfeltételeit (170—174) tárgyalja. Mindhárom tanulmány tanulságai nálunk is megszívlelendők, hiszen nálunk is aktuális és még nem megnyugtatóan megoldott kérdéseket vetnek fel. A többi 9 tanulmány Burgenland területén végzett régészeti és történeti kutatásokat ismertet. Alois J. Ohrenberger és Kazimierz Bielenin (79—95) az őskori és korai középkori vas-kohászat emlékeinek feltárásáról tájékoztat és értekesen egészíti ki a korábban Sopronban működött Nováki Gyulának a nyugat-magyarországi őskohászatról ugyancsak a „Burgenländische Forschungen” sorozatában 1966-ban megjelent tanulmányát. Peter Krajasich a kismartoni tartományi múzeum középkori kardjait írja le (74—78). Harald Prickler az Alsólászló (Unterloisdorf) és Répeckethely (Mannersdorf) között 1962-ben feltárt vár („Tabor”) birtoktörténetét ismerteti és közli 1546-ból származó alaprajzi vázlatát, amely egyúttal a középkori Nyugat-Magyarország várairól készült ilyen rajzok közül (114—135). A vár és a hozzátartozó birtok tulajdonosai között találjuk Jurisics Miklóst, aki birtokát többek között Haller Farkas és Preysal Péter soproni polgárok egykori (1522., 1545. évi) répeckethelyi, ill. alsólászlói malmával egészítette ki. Pricklernek a bécsi udvari kamarai levéltárból közölt két adata számunkra azért is fontos, mert Haller Farkasról eddig keveset tudtunk: 1511-ben két

szőlőt, 1512-ben a Szt. György utcában házat szerez, 1522-ben mint tanácsos tanúskodik egy nürnbergi nagykereskedő megbízottjának és soproni adósának ügyében. Különben semmi adójegyzékben nem szerepel, csak özvegye tűnik fel az 1527. évben, még mindig a Szt. György utcai házban. Ezért gondolunk arra, hogy Haller Farakas a neves nürnbergi kereskedőcsaládnak volt tagja, amelynek egy budai ágát már ismerjük (Kubinyi, Andreas: Die Nürnberger Haller in Ofen. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 1963—1964. 80—128). Távolléte alatt soproni házában más adózik: így nem lehetetlen, hogy azonos azzal a Wolfgang Hallerral, aki a bécsújhelyi Funck-cég, ill. a Fuggerek szolgálatában állott (vö. Pickl, Othmar: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Graz, 1966). Soproni szempontból ugyancsak tanulságos Clara Prickler tanulmánya (96—113), amely az Esterházyak fraknói és budapesti levéltárából közöl történeti néprajzi adatokat a XVII. századi nyugat-magyarországi (burgenlandi) búcsúkkal és lövészversenyekkel kapcsolatos szokásokról. Az 1600-as évek elején írt soproni Faut-krónika 1597-ből említ Sopronban lövészversenyt (*freyschiessen*), leírja a vele kapcsolatos szokásokat, sőt megemlíti, hogy Linzből két rigmusszerző mesterdalnok (*Prütschemeister*) is érkezett, akik a lövészversenyt versben is megörökítették. Ilyen lövészversenyekre nyilván már korábban is sor került, hiszen a polgárság fegyverfogható részének a városvédelem céljára állandóan gyakorolnia kellett magát. Az 1526. és az 1532. évi mustrajegyzékekből pontosan tudjuk, ki milyen fegyverekkel rendelkezett e célra. Az 1848 utáni úrbéri rendezés nyugat-magyarországi (burgenlandi) végrehajtásával foglalkozik Hans Seedorf (183—196); a Szociáldemokrata Párt nyugat-magyarországi szervezeteinek (köztük a soproninak) Burgenland elcsatolása idején, pontosan 1918—1922-ig betöltött szerepével Gerald Schlag (142—169): mindkét tanulmány közelről érnti helytörténeti kutatásunkat. August Ernst Burgenland tartományi önállóságának a náci uralom alatti megszüntetését vizsgálja (40—53). Nem helytörténeti, hanem országos történeti vonatkozású Otto Guglia „Das Ministerium für Landeskultur und Bergwesen 1848—1853” című tanulmánya, amelynek ugyancsak számos magyarországi vonatkozása van.

Mollay Károly

Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár. XII. kötet. 1414—1478. Budapest, 1969. 8°. 548 lap + 2 hasonmás.

A „Magyar-zsidó Oklevéltár” új sorozatának egyes kötetei szinte évenként jelennek meg. A XI. kötetet, amely 1968-ban látott napvilágot, folyóiratunkban tavaly ismertettük (SSz. 1969, 191). Ez a tizenkettedik kötet Házi Jenő, Kubinyi András, Patáki János, Tardy Lajos és Zsoldos Jenő közreműködésével készült. A kötet szerkesztője Kecskeméti Ármin (1874—1944) makói rabbi történettudományi munkásságát méltatja a bevezetés első tanulmányában (5—18. lapok). A másodikban Kubinyi András „Spanyol zsidók a középkori Budán” címmel ír (19—26. lapok), értékesen egészítve ki az ún. spanyol-zsidó nyelvet (szpaniol) beszélő magyarországi zsidókra (Sephardim) vonatkozó eddigi ismereteinket (vö. Büchler Sándor: Mahler-Emlékkönyv. Bp., 1937, 406—414; Mollay: SSz. 1962, 93). A bevezetés harmadik tanulmányát (Izsák zsidó orvos a perzsi uralkodó és Corvin Mátyás összekötője a törökellenes világliga megszervezésében) 27—44. lapok) Tardy Lajos írta. A második és a harmadik tanulmány-nyal kapcsolatos okleveles, ill. elbeszélő forrásokat az oklevéltár közli.

A kötet zöme Házi Jenő gyűjtéséből származik, aki ezúttal Sopron város és vármegye levéltárán kívül a Szombathelyi Állami Levéltár és a Fővárosi Levéltár anyagának közlését folytatja. A kötet tehát az ország egész területére kiterjed, mégis elsősorban Sopron és Vas vármegyékre, továbbá Buda és Pest, valamint Győr és Pozsony városokra. E helyen meg kell említenünk azokat a Sopron vármegyei helységeket, amelyekre nézve a kutató adatokat találhat a kötetben. Ezek: Alsólászló (ma: Unterloisdorf Burgenlandban), Ágfalva, Beled, Bük, Cirák, Csorna, Dénesfa, Ebergöc, Egyed, Felszopor, Fertőrákos (Sopronrákos címszónál), Fertőszentmiklós, Fraknó (Forchtenstein), Gyülevíz, Horpács, Kabold (Kobersdorf), Kapuvár, Kastélyosmalom, Kelén-patak (Klingenbach), Kisboldogasszony (Frauenhaid), Kismarton (Eisenstadt), Kőpcseny (Kittsee), Kőhalom, Lajtaújfalu (Neufeld), Lakompak (Lackenbach), Lozs,

Meggyes (Mörbisch), Mihályi, Nagyhöflány (Grosshöflein), Nagyvág, Nemeskér, Petőháza, Répcemicske (Strebersdorf), Répcevis, Salamonfalva (Salmannsdorf), Sopron, Soronnyék (Neckenmarkt), Szarvkő (Hornstein), Szárazvám (Müllendorf) Szécseny, Szilsárkány, Und, Vadosfa, Vásárosfalu, Vimpác (Wimpassing) és Zemenye (Zemendorf). E felsorolás egymagában már érzékelteti a kötet gazdagságát. Ehhez még hozzávehetjük, hogy szerepelnek már az újonnan betelepített Buda-környéki falvak (Borosjenő, Üröm, Vörösvár, Zsámbék) is. A helytörténeti kutatók itt értékes útbaigazítást kapnak. A tárgytörténet és a nyelvtörténet kutatóját a név- és tárgymutató igazítja el. Latin, magyar, német és jiddis szövegek váltogatják egymást a kötetben, az utóbbiakra a tárgymutató nem tér ki (22., 25., 31., 44., 45., 50., 58., 61., 62., 149., 179., 200., 213. sz.). Az 567. sz. iratot is nyilván nem héber *nyelvű*, hanem héber *írású*, tehát jiddis nyelvű iratról másolták. A tárgymutatóból hiányzó címszók: doktori értekezés (211/2.); eskü (2/10.); evangélium (2/10.); forspont (32.); mértékek, mint kila (117.), köböl (2/10.), pint (2/10.); özvegység (2/10.); polgárjog (2/10.); zsidók összeírása (157., 162., 177., 224., 232. sz.). A gazdag tartalomtól néhány tanulságos példát emelünk ki. A 66. sz. szombathelyi magyar nyelvű tanácsjegyzőkönyv 1711-ből közli a *roncsli* 'hátikosár' szót, amelyet a Nyelvtörténeti Szótár csak *roncsika* 'Gefäss' alakban ismer. A 164. sz. Pest vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv kérdés és felelet formájában latinul közöl egy nyilván németből fordított 1727. évi kihallgatási jegyzőkönyvet, amely a korabeli beszélt latin nyelv tanulságos emléke. A 269. sz., 1741. évi ingósági leltár betekintést nyújt egy soproni polgárasszony otthonába. A 213. sz., 1735. évi Sopron vármegyei bírósági iratokból ismerjük meg Répcevis német *Hals ~ Heills* nevének eddigi legkorábbi adatát. A kötetet sokféle kutató forgathatja majd haszonnal.

Mollay Károly

Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. IV. Teil (Burgenländische Forschungen Heft 55). Eisenstadt, 1969. 8°. 466 lap.

Buzás József 1966-tól kezdve évenként egy-egy kötetben adta közre a fenti sorozatban a győri egyházmegye legrégebb, XVII. századi egyházlátogatási jegyzőkönyveit. E jegyzőkönyvek jelentősége abban áll, hogy minden település egyházának állapotát és felszerelését, iskolájának helyzetét, papjának és iskolamesterének működésére vonatkozó adatokat közlik, ezenkívül feljegyzik a helyrajzi neveket, különösen dűlőneveket, amelyekre sokszor nincsenek korábbi adataink. A most megjelent kötet a soproni főesperesség 1680., 1685. és 1696. évi, a mosoni főesperesség 1696. évi és a locsmándi főesperesség 1697. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvének szövegét közli Harald Prickler által készített név- és helymutatóval együtt. Tárgymutató a kötethez sajnos nem készült, pedig ez lett volna a kötet legnagyobb értéke, ez tárta volna fel legértékesebb anyagát a kutatók számára. Hiszen a jegyzőkönyv nemcsak a templomoknak a művészettörténész számára fontos kincseit és felszerelési tárgyait sorolja fel és írja le, gyakran elég részletesen, hanem egyéb, más kutató által is felhasználható művelődéstörténeti adatot tartalmaz. Így például a Sopron melletti Bánfalva papjának járandóságai között 1 mérő gesztenyét (*castanearum metretam numero 1*) említ az 1680. évi jegyzőkönyv, ami a Sopron környéki gesztenyéseknek már korábban tárgyalt jelentőségét példázza. Fontosak e jegyzőkönyvek nyelvtörténeti adatai is, mivel a jegyzőkönyv írója nem tudott németül, legalábbis nem ismerte a helyi nyelvjáráásokat és ezért a neveket csak hallás után, csaknem fonetikusán jegyezte fel, ami a nyelvjárástörténész számára nélkülözhetetlen adatokat jelent (*Ogendorff* 'Agendorf', azaz Agfalva stb.). A nyelvész számára fontosak a települések lakóinak nyelvére vonatkozó adatok, de fontosak a latin szövegben elszórtan, a tulajdonneveken kívül felbukkanó közszók is, főleg ha azóta kivesztek (pl. *letst Urlauff* 'halotti beszéd' stb.). Tanulságos a horvát anyanyelvű papok és tanítók elterjedése nemcsak a horvátok, hanem a magyarok és a németek által lakott községekben is. A helytörténeti kutatás e jegyzőkönyvek közzétételével értékes forrásokat kapott olyan korból, amelyből eddig kevés jelent meg nyomtatásban. A magyar és az osztrák kutatók hálásak lehetnek e négy kötet megjelentetéséért.

Mollay Károly

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Aus dem Inhalt:

Zádor, Anna: André Csatkai als Kunsthistoriker

Csatkai, André: Verkaufsschilder aus Alt-Ödenburg

Váczy, Peter: Karolingische Kunst in Pannonien: Der sog. Cundpald-Kelch. I. Teil
Hiller, Stefan: Fortschrittliche Studentenbewegungen in Ödenburg 1933—1945. I. Teil
Huszár, Ludwig: Der Bankart (Aus Ödenburgs mittelalterlicher Münzgeschichte)
Fried, Stefan: Berichte aus Böhmen über Stadt und Komitat Ödenburg

Domonkos, Otto: André Csatkai (1896—1970)

Mollay, Karl: Festschrift für Heinrich Kunnert

Mollay, Karl; Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert Bd. IV.

MUNKATÁRSAINKHOZ!

A kéziratokkal kapcsolatos kívánságaink:

1. Csak nyomdakész kéziratokat fogadunk el. (Szabványos ívpapíron, írógéppel, kettes sortávolsággal, 3 cm-es lapszéllal. Az idézetek központozását, a korhű szövegek helyesírását pontosan jelölni kell. Csak egyszeres kiemeléseket alkalmazunk, a dőlt szedés egyszeri aláhúzásával. A kiadó a korrektúrában történt szerzői változtatások, pótlások költségeit a szerzőre hárítja.)

2. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják, a legszükségesebb könyvészeti adatok pontos megjelölésével. A rövid lapalji jegyzeteket zárójelbe téve a szövegbe dolgozzuk bele. (Pl.: SSz. VII, 39.)

3. Minden tanulmányhoz szíveskedjenek rövid német nyelvű összefoglalót is adni.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félevenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekkszám: egyéni 61.280, közületi 61.066

(vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett számlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Felelős kiadó: Ugróeczky Mihály, a Lapkiadó Vállalat igazgatója

Terjedelme 6 B/5 ív = 8 3/8 (A/5 ív) — 70.14075 Győr Sopron megyei nyomda 1. telep, Sopron

Terjeszti: Posta Központi Hírlap Iroda

Áca: 16,--

INDEX: 25.915

TU 527

SOPRONI SZEMLE

XXIV. ÉVFOLYAM

1970.

4. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat
Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDELY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KAROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS *technikai szerkesztő*, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár*, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*, PINTÉR FERENC, PRÖHLE JENŐ, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:
MOLLAY KÁROLY

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Váczy Péter</i> : Karoling művészet Pannóniában: a Cundpald-kehely II. rész	289
<i>Horváth Zoltán</i> : Harc a soproni gyapjúvásártartási jog megszerzéséért (1843—1849)	306
<i>Hiller István</i> : Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt II. rész	317
<i>Fekete Ferenc</i> : A soproni textilipar 25 éve	325
<i>Körmendi Dénes</i> : A soproni gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények munkája (1961—1969)	339
<i>Helytörténetírásunk időszerű kérdései:</i>	
<i>Mollay Károly</i> : Helyneveink tipológiai vizsgálata	352
<i>Helytörténeti adattár:</i>	
<i>Házi Jenő</i> : Haydn József hercegi karmester 1768. évi tűzkára és a kismartoni városi levéltár pusztulása	360
<u>Csatkai Endre</u> : A sopronbánfalvi hegyi templom egykori főoltárképe	362
<u>Csatkai Endre</u> : Kéry György csepregi festő a XVII. század végén	364
<i>Mikó Sándor</i> : Adatok a Sopron vármegyei halászat történetéhez	366
<i>Sopron kulturális élete</i>	
<i>Horváth Zoltán</i> : „Felszabadulásunk története” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban (Sopron)	374
<i>Környei Attila</i> : A soproni sport 25 éve	381
<i>Megemlékezések:</i>	
<i>Mollay Károly</i> : Földi Lőrinc (1913—1970)	332
<i>Soproni könyvespolc</i>	
<i>Mollay Károly</i> : Kiss Jenő: A rábaközi Mihálvi ikeképzői. Budapest, Akadémiai Kiadó 1970, 71 lap (Nyelvtudományi Értekezések 69. sz.)	383
<i>Igmándy Zoltán</i> ; <i>Hiller István</i> : Die Forstwissenschaft als die Wiege unseres holzwirtschaftlichen Hochschulwesens (Erdészeti és Faipari Egyetem Kiadványai 1969. 1. szám). Sopron, 1970. 107 lap	383
<i>Mollay Károly</i> : Volk und Heimat. Monatszeitschrift für Bildung. Herausgegeben vom Volksbildungswerk für das Burgenland. Eisenstadt Jahrgang 23 (1969—1970)	384

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXIV. ÉVFOLYAM

1970

4. SZÁM

Karoling művészet Pannóniában: a Cundpald-kehely

II. rész

Írta: Váczy Péter

A kelyhen szereplő *Cundpald* név nem hagy kétséget afelől, hogy kelyhünk a köttlachi kultúra emlékeit időben megelőzte. Már megvolt, amikor a köttlachi kultúra éppen csak bontakozni kezdett. A kehely díszének vizsgálata arra az eredményre vezetett, hogy a felhasznált mustra a IX. század hatvanas éveinél későbbi nem lehet. A kelyhen található Cundpald névalak úgyszintén a késői datálás ellen bizonyít.

A Cundpald név elég gyakori a frank birodalom területén, s ezért megvan a lehetőség arra, hogy a név alakváltozatait időhöz rögzítsük. A nagyobb bizonyosság kedvéért adatainkat datált vagy könnyen datálható eredeti oklevelekből, feljegyzésekből merítettük. Mellőztük az átiratokat és a másolatokat, mert ilyen esetekben fennáll a név „korszerűsítésének” a veszélye.⁴²

A források egybehangzó tanúsága szerint a *Cundpald* névalak már a VIII. században általánosan használt és ezt a névalakot örökölte a IX. század is.⁴³ Csak a század közepe óta kezdték a nevet másképp írni. Előbb az *a* hangból *o* lett: *Cundpold*, majd ilyen alakokkal is találkozunk: *Cundpolt*, *Kundpold*, *Kuntpolt*, *Cunpold*, *Cumpold*. E változással befejeződött a régebbi *Cundpald* névalak története, Regensburgban, a bajor fővárosban, már 852-ben, a királyi kancelláriában 860-ban. Ellenben Freisingben még 860-ban is *Cundpald* alakot írtak, s a fordulat ideje: 860–875.⁴⁴ A X. századba a *Cundpold* névalak vagy annak valamelyik változata megy át, hogy aztán helyét adjon a *G* kezdetű alakoknak: *Gundpold*, *Gundbold*, *Guntpolt*, *Gunpold*. Ennek az újításnak legkorábbi hírnökei Regensburgból ismeretesek, még a IX. század utolsó harmadából,⁴⁵ Salzburg csak 925 óta követte a példát,⁴⁶ Freising még ennél is később.⁴⁷ Gyermekek Lajos eredetiben fennmaradt okleveleiben a név *Cundpold*, *Cundbold*, *Cunpold* alakban fordul elő, s csak egy esetben találkozunk az újabb *Gundpold* alakkal (903).⁴⁸ Ezzel szemben II. Ottó óta következetes a *G*-vel kezdődő alakok használata (973: *Gunpaldus*; 977: *Guntpoldesdorf*; 1025: *Guntpolt* stb.).⁴⁹

A névhasználatnak megvolt tehát a maga rendje. Ez a körülmény biztos lámpontot nyújt arra nézve, hogy a *Cundpald* felirat mikor került a kehelyre. A felirat nem készülhetett 860 után, mert a nevet még 860 előtti alakban mutatja. A VIII. századra nem gondolhatunk az alkalmazott díszek miatt. Ezek a díszek ugyanis 800 előtt ismeretlenek, Sankt Gallenben pedig csak Grimald apátsága idején (841–872) voltak használatban. Így jutunk arra a végső eredményre, hogy a Cundpald-kehely 840–860 közt készült.⁵⁰

A Cundpald-kehely nem az egyedüli, amelyen felirat van. De általában a kupa peremét vagy a kehely lábaszélét használják felirat céljára.⁵¹ Alapos a gyanúnk, hogy a kereszt jelével kezdődő *Cundpald fecit* feliratot azért helyezték a nodus domború falára, mert a díszek a kupán és a lábón már előzőleg rajta voltak. Eszerint a művész úgy tervezte meg a kelyhet, hogy feliratnak nem szánt helyet rajta. A kelyhen eredetileg nem volt felirat, sőt valószínűnek kell tartanunk, hogy azt nem a kehely készítője tette rá a nodusra. A betűk finomabb kézre vallanak, kulturáltabb művész munkája. S ha a kivitelezés módját vizs-

A bócsai aranykehely
(Budapest: M. Nemz. Múz.)

gáljuk, a betűk és a díszítés technikája eltér egymástól. A díszek felrakása úgy történt, hogy a művész egyszeri árkot vont. Ezután került sor az egész kehely aranyozására. A betűk aranya utólagosnak látszik. Igaz, az is mélyedésben fekszik, de akként, hogy a betűk szárait két oldalt egy-egy árok szegélyezi. Sajnos, ezek az árok a korrózió következtében nem követhetők mindenütt. A technikai eljárásban mutatkozó különbség oka úgyszintén az lehet, hogy nem az a művész rakta fel a feliratot, aki a kelyhet tulajdonképp megalkotta. A *Cundpald fecit* nem az alkotó művésznek, hanem a kehely megrendelőjének vagy későbbi tulajdonosának nevét örököltte meg. A *fecit* kifejezésnek ilyen jelentése elég gyakori a korai középkorban.⁵²

Felmerült továbbá az a gondolat is, hogy a kupát foglalatlanul ülő ékkövek

vagy üvegpaszták díszítették, melyek a kupa szájához egészen közel helyezkedtek el. Noha a kehely mai – restaurált – állapotában minden effajta dísz nélkül való, lyuknyomok és egy kétoldalt gondosan elkalapált nitt maradványa erre látszik utalni. Ezeket az értéknek vélt díszeket állítólag a megtaláláskor szakították le.⁵³

A kunágotai ezüstkehely
(Budapest: M. Nemz. Múz.)

Ilyen rátett díszek valóban találhatók korabeli kelyheken. Ennek a feltételezésnek mégis ellentmond az a körülmény, hogy a kelyhen egyazon vonalban mindössze három kerek lyuk állapítható meg, ezek közül az egyikben ül a fent említett nittszög. Három ékkő vagy paszta díszítésnek mindenképpen kevés.⁵⁴ Érthetetlen továbbá, hogy a lyukak miért helyezkednek el oly közel – 2 mm távolságra – a kupa szájához.⁵⁵ Ha ugyanis ékköveket vagy pasztákat tartottak, ezek szükségképpen elérték, sőt túlhaladták a kupa szélét. A kupát – mint láttuk – négy szalagfonattal kitöltött mező díszíti, amelyeket üresen maradt kö-

zök választanak el egymástól. Az lett volna a legtermészetesebb, ha a művész az ékköveket vagy a pasztákat a szabadon maradt közökre erősítette volna. De ebben az esetben nem három, hanem négy lyukat látnánk. A tényleges három lyuk közül valóban kettő az elválasztó közre esik, a harmadik — a nittmaradékkal — azonban az egyik, átellenben lévő mező közepét fúrja át, megbontva a szalagfonat játékát. A lyuk a nittmaradékkal pontosan egyenlő távolságra van a másik két lyuktól. Tovább bonyolítja a kérdést egy negyedik

A felirat N betűje az U egyik szárával

lyuk, amelyről eddig nem beszéltünk. Ez a nittmaradékos lyuktól ferdén lefelé mindössze 2 és fél mm távolságra ugyancsak a szalagfonatos mezőn fekszik. Önkéntelenül is arra kell gondolnunk, hogy a rendbontó újabb lyukra azért volt szükség, mivel a kelyhet a lyukakon át felfüggesztették és az újabb lyukasztással az egyensúlyt kívánták helyreállítani.

Vizsgáljuk meg a lyukakat a felfüggesztés szempontjából. Minthogy a nittes lyuk társával megcsonkítja a szalagfonat díszét, a lyukasztás a már készen díszített és bearanyozott kelyhen ment végbe. A nittszögön nem látszik aranyo-

zás, de karcolás, bevágás sem, holott a diszítéskor a poncoló feltétlenül beléje szaladt volna, ha már benn ül feje a lyukban. Nem lehet véletlen, hogy a nittszög éppen abban a lyukban maradt fenn, amelyik a tőle 2 és $1\frac{1}{2}$ mm távolságra kivájt másik lyuk által feleslegessé vált. Az üres lyukak nyilván már eredetileg is üresek voltak. A nittelés célja épp az volt, hogy eltüntesse a felesleges lyukat. A szögfejek a kehely belső és külső falára egészen szorosan tapadnak, nem hagynak nyílást, se ékköves vagy pasztás foglalat, se felfüggesztésre való lánc

A felirat P betűje

vagy fonál számára. A kupa lapja a megnittelt lyuk körül sehol sem púposodik ki vagy horpad be, hanem megőrizte a felület egyenletes simaságát. Felfüggesztés vagy ékköves, pasztás rekesz elhelyezése elkerülhetetlenül nyomot hagyott volna a kupa felületén.

A nittelés rendeltetése még világosabbá válik előttünk, ha az üresen maradt lyukakat megvizsgáljuk. A nittelt lyuktól lejjebb található üres lyuk körül a felület már korántsem egyenletes. A lyuk alsó szegélye kidudorodik, a domb alja pedig horpadt nagyobb területen. A kiemelkedés hiányzik a lyuk felső ré-

szén. Ugyanez a jelenség figyelhető meg még egy másik lyukon is. Itt is a kupa külső fala a lyuk alatt kipúposodik. A harmadik üres lyuknál a korrózió következtében ma már nem tudjuk megállapítani, milyen lehetett a felület. A púposodás miatt se valószínű ékkövek vagy üvegpaszták használata. Ugyanis ebben az esetben a foglalat helye meglátszana az egyenletesen megmaradt sima lapon.⁵⁶

A Cundpald-kehely – nagysága után ítélve – nem volt halotti kehely. Aból a célból készült, hogy a pap misézéskor használhassa.⁵⁷ S nyilvánvalóan így

A felirat L betűje az A egy részével

is használták egy ideig. Később három lyukat fúrtak a díszítés felső vonalában és az oltár fölé a szentélyben felakasztották. A kehely ferdeén lóghatott s ezért az egyik lyukat betapasztották s alatta új lyukat fúrtak a kupán. Nittszögeket a felfüggeszésnél nem alkalmaztak, a lyukak üresen maradtak. Felülről három lánc vagy fonál lógott alá, a kehely külső falán átbújt a lyukon és göböt formálva a levegőben tartotta a kelyhet. A felfüggesztésnek e módja okozta, hogy a göbök a lyukak alatt kinyomták a kupa falát.⁵⁸

A koraközépkorban általános szokás volt három láncrea vagy fonálra füg-

geszteni a szent tárgyakat. Kivételesen látunk kétfonalú vagy kétláncú felfüggesztést.⁵⁹ Másrészt szokásban volt az is, hogy az eucharistia jeleként kelyheket felakasszanak szent helyeken. Ismerünk ilyen példákat miniaturákról. Az ilyen *calix appensorius* pedig mindig három szárra vagy láncra volt megerősítve.⁶⁰ Ebben az esetben talán a hármas számnak szimbolikus jelentése volt. Például utalás a Szentháromságra. Számos kehely maradt fenn a korai középkorból, de egy sincs közülük, amelyet *calix appensorius*-nak tarthatnánk. Az egyetlen ki-

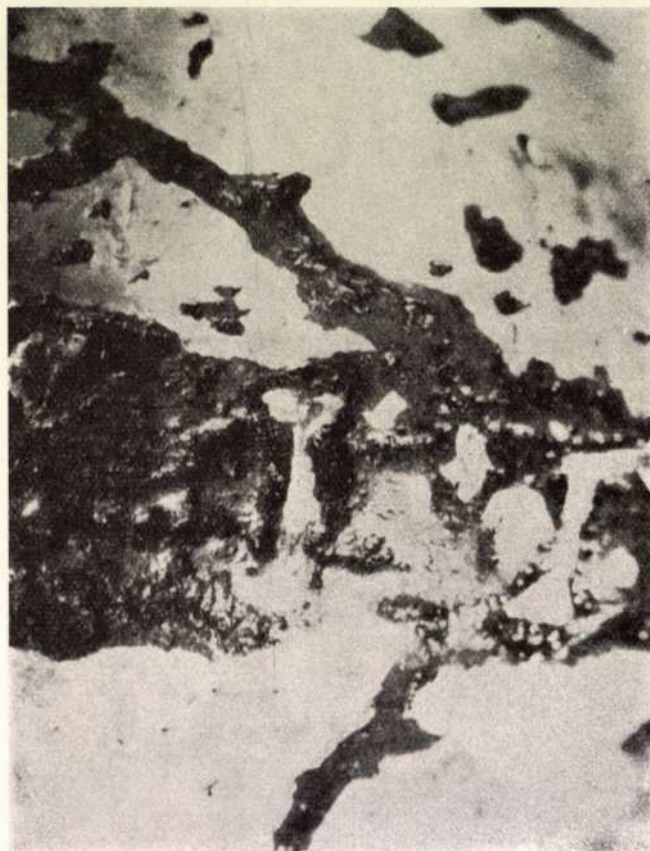
A felirat E betűje az F egy részével

vétel — a soproni Cundpald-kehely. Nem készült *calix appensorius*-nak, de idővel azzá lett. Utolsó liturgikus szereplését igazolja a három üresen maradt lyuk. Ha azonban templomban függött, bizonyára onnan is került földre. Kevés a hitele annak az állításnak, hogy a kelyhet halott mellé sírba tették és ott is találták meg.⁶¹

Jóllehet a mustra eredetét a kelyhen alemann földig követhetjük, magát a kelyhet gyatra kivitelezése miatt mégsem tudjuk valamely alemann vagy bajor műhelynek tulajdonítani. Csakis provinciális műhely terméke lehet. Meg

kell különböztetnünk a mustra származáshelyét a kehely származáshelyétől. Másrészt nemcsak a mustra, hanem a kehely alakja is, kifejezetten frank eredetre utal. Az előállító műhelyt tehát a frank birodalom keleti határterületén, az éppen frank hatás alá vont területen kell gyanítanunk. E határterületen, a Hanságba szakadó Ikva torkolatánál, bukkantak rá a kehelyre, s ezért jogos az a feltevés, hogy a kehely Pannónia frank közigazgatási kerületében készült.⁶⁷

Az avarság politikai szervezete és különállása a 803. évi általános meghó-

I és T a feliraton

dolás után nem tűnt el, sőt 805 óta mint kagánság tartozott a frankoknak adózó népek és országok sorába. A frankok által közvetlenül igazgatott terület határát még 805-ben vonták meg a Carnuntum (Petronell–Altenburg) – Savaria (Szombathely) vonal mentén és ez a beosztás a kagánság feloszlatásáig (875) érvényben maradt. Sopronban már frank őrség vigyázott, az Ikva partján viszont még avar módra ment tovább az élet.⁶⁸ A Cundpald-kehely frank jellege ellentmond annak a feltevésnek, hogy az előállító műhelyt az avarlakta részen keressük.

A megoldás kulcsát a mustra Sank Gallen-i eredete adja kezünkbe.

Az avar kliens-állam területe déli irányban nem terjedt túl azon a vonalon, mely Szombathelyről kiindulva a Balaton déli végét érintette és úgy jutott el a Dunához. Pécs például már frank területre esett. A Dráva északi oldalán húzódó hosszú sávon, Ptuj-t és Mureck-et is beleértve, Német Lajos megbízásából a Nyitráról elmenekült Pribina uralkodott. Voltak azonban mind neki, mind fiának, Kocelnak olyan magánbirtokai, melyek hűbérfejedelemsége határain túl, például a Fertő nyugati oldalán és a Dunánál, Orth körzetében feküdtek.⁹¹

Kereszt a feliraton

Amikor Német Lajos hűbéresét, Pribinát a Dráva-mellékre küldte, hogy a frankok érdekeinek őre legyen, melléje adta káplánnak, tanácsadónak a királyi kancellária egyik irnokát, név szerint Dominicust, akinek utolsó ismert oklevele 841. áugusztus 18-án kelt. A következő év márciusában és 843-ban már más notariusok írták a keleti frank király okleveleit.⁹² Dominicus valóban elment Pannóniába, s a király már 844(?)-ben birtokkal ajándékozta meg a pannóniai Zöbernbach mentén, a Gyöngyös folyó egyik forrásvizénél.⁹³ Már régóta működött Pribina székhelyén, Mosaburg-ban mint térítő s mint a fejedelemség

egyházi kormányzója, midőn Pribina megegyezett a salzburgi érsekkel és elismerte annak egyházfőségét uralmi területére (850).⁶⁷

E történeti összefüggések ismeretében válik érthetővé, hogy egy frank izlés szerint dolgozó pannóniai műhely kelyhére miként kerülhetett dísznek Sankt Gallen-i mustra. Kétségtelenül Grimald kancellár révén, aki 841-ben mint ki-nevezett apát a francia mustrát Sankt Gallen-ben is meghonosította. Grimald a főkaplán Baturich regensburgi püspök mellett Német Lajos kormányának leg-főbb embere volt, s azután is királyának hű kísérője és tanácsadója maradt, hogy a kancellárságtól megvált. 842-ben a királyt Aachenbe kísérte, s ekkor a hivatali dolgok intézésében neki kellett az új kancellárt helyettesítenie.⁶⁸ Erre az időre esik Dominicus pannóniai küldetése. Grimaldnak nyilván döntő része volt a személy kiválasztásában. A kancellária eddigi alkalmazottját ellátta nem-csak politikai tanácsokkal, hanem a legszükségesebb egyházi felszereléssel is, köztük illuminált szerkényekkel, melyeken a Sankt Gallenből ismert mustra már szerepelhetett. Mi sem volt természetesebb, hogy Dominicus állomáshelyén, Mosaburgban, a Zala mellett, amikor megindult a hit és a frank kultúra ter-jesztése, Grimald egykori könyvei szolgáltak mintául. Ennek a kibontakozó frank—szláv kultúrközpontnak⁶⁹ egyik fennmaradt emlékét kell látnunk a Cund-pald-kehelyben.

A Cundpald név is Pribinának révén került a kehelyre. Szó volt már Pribina és fia, Kocel magánbirtokairól. Ezeknek egy jó része a ducatuson kívül terült el, így a Bécsi Erdő és a Fertő közti részen, melyet a tudálékos karoling év-könyvrók klasszikus néven *deserta Boiorum*-nak emlegettek. Pribinát is való-színűleg ezen a vidéken, valamelyik birtokán ölték meg a morvák, amikor Karl-mann fellázadt atyja ellen és szövetségelt Raszisztzlávval, a morvák fejedelmé-vel. Miként forrásunk közli, „együttesen újjárendezték a bojok pusztaságát” (861).⁷⁰

Kocel atyja megölése után Német Lajos királyhoz menekült. Regensburgi tartózkodása idején több bajor egyházat megajándékozott, így adta át a hely-beli Szt. Emmerám-egyháznak három örökölt birtokát, melyek mind a Linz-i körzetben feküdtek. *Stromogin*-ban (ma Struming) annyi volt az ő része, mint amennyit egy bizonyis *Gundpoldus* birt. Ez a meghatározás azt jelenti, hogy a birtok nem került felosztásra közöttük, hanem azt közös tulajdonban hagyták. A regensburgi kolostor itt Koceltől teljes tulajdont kapott, ellenben a másik két faluban — *Reginuuartesdorf* (ma Rennersdorf) és *Rosdorf* (Roßdorf) — meg kellett elégednie a beneficium haszonélvezeti jogával.⁷¹

Csakhogy kimutatható, hogy mindezekben a Linz környéki helyeken, ahol Pribina, majd fia, Kocel birtokolt, a Wilhelmek hatalmas dinasztiajának ura-dalmi feküdtek. Ezt bizonyítja *Rosdorf*-ra vonatkozóan Német Lajos 853. évi oklevele, mely megerősíti I. Wilhelm határgróf adományát *Rosdorf*-ban és másutt a regensburgi Szt. Emmerám-egyház javára.⁷² *Reginuuartesdorf* névadója pedig az a *Reginuuart* lehetett, akit I. Wilhelm 834. évi adománylevele a nemzetség tagjai közt sorol fel.⁷³ *Stromogin*-ban maga a közös birtoklás ténye utal arra, hogy Pribina részét már csak egy nagyobb uradalomból hasították ki. Minden jel szerint a Wilhelmek a hontalan Pribinát felkarolták, házassággal dinasztia-jukhoz kötötték és ellátták különböző birtokokkal.⁷⁴

A Wilhelm-beli részbirtokost *Stromogin*-ban éppen *Gundpoldus*-nak hív-ták. Vagyis a közös birtoklás révén Pribina szoros személyi kapcsolatba került a Wilhelmek egy Cundpald nevű tagjával. A közös birtoklás — s ezzel együtt a személyes kapcsolat — azután is megmaradt, hogy a megölt Pribina helyére mint örökös fia, Kocel lépett.

Az előzőkben bizonyítani próbáltuk, hogy a Cundpald-kehely Pribina fejedelemiségében készült és udvari káplánjának, Dominicus-nak birtokában lehetett. 850 és 859 közt azonban Dominicus meghalt.⁷⁵ Könnyen elképzelhető, hogy ekkor a kehely éppen annak a Wilhelm-belinek tulajdonába ment át, akivel Pribina birtokostársi viszonyban volt.

A részbirtokos Cundpald-dal nyilván egy személy a birtokeladmányozás tanúi közt szereplő Gundpold (861?). Neki jóváhagyás végett mindenképpen meg kellett jelennie. Tanulságos utána nézni annak, hogy Regensburgban kiknek társaságában mutatkozott. Előtte Engildeo-t említi a bejegyzés. Egy *Engildeo*-val 874 óta találkozunk a Nordgau és a Felső-Donaugau grófság élén. Ennek családjáról tudjuk, hogy régtől fogva gondosan ápolta kapcsolatát a regens-

A lyuk a szegeccsel

burgi egyházzal. Vele joggal azonosíthatjuk azt az *Engildeo*-t, aki korábban még minden rangjelzés nélkül ügyködik éppen Regensburgban.⁷⁶ *Gundpold* után a sorban *Puoso* és *Cotahelm* következnek. Nevük alapján a Toto-Graman dinasztia tagjai közé sorolhatjuk őket. E nemzetség Salzburg, Felső Isen és Ebersberg vidékén birtokolt, s a Wilhelmek tulajdonképpen belőle váltak ki és kerültek a Traungauba, sőt egy részük Karintiába költözött.⁷⁷

A Wilhelmek e korábbi hazájában, Isengau-ban, hosszú időn át Cundpald grófok gyakorolták a hatalmat. A Cundpald nevet tehát még a hajdani törzs-területről hozták magukkal a Wilhelmek a Traungau-ba. Jogos az a feltételezés, hogy a regensburgi tradíciókban szereplő Cundpaldok java – főleg már a X. századból – a Wilhelm-ághoz tartozott, nem pedig az eredeti Graman-törzshöz.⁷⁸ Kocel 861. évi adománylevelében a tanúk sorát három méltóságviselő vezeti be. Az elsőnek említett *Ratpot comes* az Ostmarknak volt a praefectusa,

a következő, Gundram gróf a Karintiával szomszédos örvidéket igazgatta, tehát délnyugati szomszédja volt Kocelnek. A harmadikat ugyancsak *Gundpald comes*-nek hívták. Ennek működési körzetét nehéz megállapítanunk, mert a Wilhelmek is szóba jöhetnek. Hogy ez mennyire így volt, mutatja Német Lajos kísérete 843-ban Verdun-ben. Két *Cundpald comis*-ről hallunk, sőt egy harmadik Cundpaldról is, de rang nélkül.⁷⁹

A történeti összefüggések meggyőzően domborítják ki Regensburgnak mint bajor fővárosnak jelentőségét. A szálak nem Salzburgba, hanem Regensburgba futnak. Pribina és Kocel Német Lajos hú embereinek számítanak, akik egyúttal szorosan kapcsolódnak a főváros Szt. Emmerám-egyházához. Ugyanígy a Wilhelmek és régebbi águk, a Freising körül csoportosuló családok, Német Lajos rendszerének legfőbb támaszai.⁸⁰ Pribináék és a Wilhelmek egymásra lelnek a morva dinasztia ellen vívott harcban, mely végzetessé vált mindkettőjük számára.⁸¹

Ahogy előrehaladt a frankok szervezete a keleti határzónában, úgy nőtt a Wilhelmek birtokállománya is. Wilhelm-birtokok keletkeztek szorosan a frank közigazgatási határ mentén: a Duna északi partszegélyén a Schmieda folyónál, Wagram-nál, Persenbeug-nél, a Duna déli oldalán pedig a Lajta-hegység nyugati lábánál (Mannersdorf) és a Lajta-hídnál (Bruck).⁸² Már emiatt is valószínű, hogy a Wilhelmek egyik Cundpald nevű tagja alapította a mai Gumpoldskirchen-t Bécs és Baden közt, melyet azonban meg kell különböztetnünk a salzburgi érsekség *Kundpaldesdorf* (860) nevű birtokától.⁸³

Meglepő-e ezek után, hogy a Cundpald-kehely éppen a hajdani frank-avar közigazgatási határon került napfényre? A Wilhelmek kezében volt utoljára, s a Wilhelmek egyik tagjának nevét hordozza. A név alakját tekintve a felirat már rajta volt a kelyhen, amikor Pribina meghalt (861). A kelyhet Pribina udvari káplánja és egyházának feje, Dominicus használhatta misézéskor. Amikor pedig Dominicus meghalt (850–859 közt), kelyhe – és ez jellemző – nem a salzburgiak, hanem a Wilhelmek tulajdonába ment át, akiknek sorsával a Pribináé jórészt egyaránt összefonódott. Cundpald, az új tulajdonos aztán elajándékozta egyik magánegyházának a Duna-mellék határzónájában, előbb azonban mint donator ellátta felirattal. Új helyén nem lehetett sokáig használatban. Miután három lyukat fúrtak rája a kupa szájánál, három láncon felfüggesztették a templom szentélyében.

Jegyzetek:

42 A másolók torzításaira jellemző a *Breves Notitiae c. XIV* (Salzburger UB I, 41) *Abbas Wolchardus et Gumbolt* adata, melyet egy másik feljegyzés *Vuolchanhart abba et Kundpald* alakban ír (uo. I, 50). Noha ezek a feljegyzések a VIII. sz. végén keletkeztek, csak késői másolatokban maradtak fenn, s ez meglátszik a névalakon. Nem vettük tekintetbe ezeket az adatokat, úgyszintén a *Breves Notitiae* egyéb adatait sem. Ugyanígy csak zavart keltett volna, ha felhasználjuk a *Necrologia* és a *Liber confraternitatum* nevű gyűjtemények datálatlan adatait.

43 A gazdag freisingi anyagból látjuk a legjobban, hogy a *Cundpald* név használata mennyire következetes. Már az első bejegyzés a traditók könyvében ezt az alakot mutatja: *Signum Cundpaldo* a 744. évből. A 10. sz. bejegyzés 757-ből: *Cundpald iudex*. Az utolsó adat (857. sz.) 860-ból: *Cundpald*. Az egyedüli kivétel az 1008. sz., 895–899 közt, hol a régi alak még egyszer feltűnik, de már egy *Cundpold* társaságában. A 867. sz. 860–875 közt és a 920. sz. 875–876 közt átmeneti alakot adnak: *cum Cundbaldo* (T. Bitterauf: *Die Traditionen des Hochstifts Freising*. Quellen u. Erörterungen zur bayerischen u. deutschen Gesch. NF. 4–5, 1905–1909). A regensburgi adatokat l. J. Widemann: *Die Traditionen des Hochstifts Regensburg und des Klosters St. Emmeram*. München, 1943, 814, 833. E korai adatokban a név mindig C-vel kezdődik. Az egyetlen rendellenes *Kundpald* 841-ből (Bitterauf i. m. 640. sz.).

44 Widemann i. m. 36. sz.: *Cundpold*; MG DD Ludowici Germ. 102. sz. 860-ból: *Kundpoldes-*

dorf; Bitterauf i. m. 870. sz. 860 és 875 közt: *Cundpold*; uo. 879. sz. 860–875 közt: *Cundpoldesdorf*; 849-ben ugyanez a falu még: *Cundpaldesdorf* (uo. 713. sz.).

45 Widemann i. m. 37. sz. A dátum nélküli bejegyzést eddig 859 elé helyezték, M. Mitterauer (Karolingische Markgrafen im Südosten. Wien, 1963, 88) szerint 853 elé helyezendő, mivel Német Lajos 853-ban kelt megerősítő oklevelében *Rosdorf* Szt. Emmerám birtokállományában már szerepel (MG DD Ludowici Germ. 64. sz.). A szövegből azonban kiderül, hogy ezt a *Rosdorf* nevű falut Wilhelm határgróf, nem pedig Kocel ajándékozta a Szt. Emmeram kolostornak. Az uradalom egy része tehát már 853-ban a kérdéses egyház birtokába került, egy másik része azonban csak Pribina halála (861) után. A név alakja is a korai datálás ellen szól. További adatok (Widemann i. m.): 74. sz., 871: *Cundpold*; 73. sz., 875–882: *Gundpolt*; 147. sz., 889–891: *Cundpold*; 178. sz., 900: *Gundpald*. A IX. sz. utolsó harmada tehát átmeneti időszak a *Cundpald* név írása tekintetében. A kezdő G- még váltakozik a régi C- írásmóddal, a *-pold, -polt* már általános, de még akad *Gundpald* is, G-vel.

46 A Codex Odalberti (923–935) c. gyűjtemény egykorú bejegyzései szolgáltatók az első adatokat a *Cundpald* név salzburgi írásmódjára: 925 *Gunpold* (Salzburger UB I, 75); 927 *Gundpold* (uo. I, 119); 928 *Gundbold* (uo. I, 97, 98); 931 és 933 *Gundpold* (uo. I, 80, 137, 156–157), ez utóbbi váltakozik *Gundbold*-dal. A Codex Fridérici, mely a 958–991 időt öleli fel, a *Guntpolt* névalak meggyökeresedését mutatja: 963 (uo. I, 172); 976 (uo. I, 184.); 976 után (uo. I, 185), kivétel 976 kör. (uo. I, 181) *Gundpold* alakja. A G- uralma már teljes, az a helyet pedig o áll.

47 Freisingben a X. század hetvenes éveiben még *Cundpold*, *Kundpold*, *Kuntpolt* alakokat írtak (Bitterauf i. m. 1212. 1269., 1281–85. sz.) A G- kezdés első betörése 972 előtt következett be (Bitterauf i. m. 1164. sz.): az a) codexben *Guntpold*, ellenben a b) és c) codexek az addig szokásos alakot használták (*Kundpold*, *Kundpolt*). A nyolcvanas évektől kezdve viszont a *Guntpolt* alak az általános (981–994: uo. 1312; 994–1005: uo. 1357; 1006–1022: uo. 1370; 994–1005: uo. 1325a sz., stb.).

48 A IX. sz. második felében a keleti frank kancellaria oklevelei csak későbbi másolatokban tartalmaznak a *Cundpald* névre vonatkozó adatokat. Gyermeke Lajos kancelláriája a nevet mindig o-val, egy eset kivételével mindig C- kezdettel írta: 903 *Gundpoldi comitis* (MG DD Lud. infantis 124); 903 *per consilium Cunpoldi* (uo. 135); 903 *Cundpoldi* (gen. uo. 139); 904 *beneficium Cundboldi* (uo. 142); 904 *consultu Cunpoldi* (uo. 144); 906 *Cundpoldi* (gen. uo. 165); 907 *Cunpoldi* (gen. uo. 179).

49 Csak II. Ottó óta vannak adataink: 973 *Gunpaldus* (MG DD Ottonis II. 55. sz. 66); 977 *Guntpoldesdorf* (uo. 186); 1025 *Guntpolt* (MG DD Heinrici II, Kunigundae 695–96), stb.

50 A kelyhet a bajor ötvösség VIII. századi termékének tartja a legújabb szakirodalom: Elbern (Der eucharistische Kelch 1963, 74–75); 780 kör.; Bóna (Cundpald fecit 1964, 227–29); 760–770 kör.; Schnell (Bayerische Frömmigkeit 1963, 28); 790–800 kör.; Werner (Zum Cundpald–Kelch 1966/1968, 275); a VIII. sz. utolsó harmadából származóknak.

51 Feliratos kelyhek: a Grimfridus-kehely a VIII. század végétől, a Tassilo-kehely 780 kör., az Ursus-kehely a IX. századból, Szt. Lüdger kelyhe IX. sz. 2. fele vagy a X. sz., stb. Ezeket és a későbbi korból ismerteket a felirat helye a kupa szája széle vagy a kehely lába. A svédországi Skara-ban a szükségesig az egyik sírboltjában olyan ezüst kelyhet találtak, amelyen a felirat a kupa szélét futja körül és a kupa kidomborodó alján folytatódik. A CRIMINA MVNDI kifejezésből a MVNDI már nem fért a felső sorba és így került a kupa domború részére a jellegzetes + SVNI ME FECIT felirattal együtt. „Der Name SVNI dürfte eher den Stifter als den Künstler des Kelches angeben” – írja Elbern (Der eucharistische Kelch 74). A fent említett kelyhekre az adatokat I. ugyanez a nála (Katalog Nr. 36, 17, 3, 4, 29).

52 Bóna szerint „a petőházi kelyhet a VIII. században a bajor Cundpald készítette ... a noduson a pogány és félkeresztény germán ötvösök szokása szerint örökölte meg nevét” (i. m. 227). Felfogását Werner is átvette (i. m. 268). Sokkal tartózkodóbb a véleménynyilvánításban Elbern: „Mit diesem (germanischen) Namen dürfte eher der Stifter als der Künstler bezeichnet sein” (Der eucharistische Kelch 74). Schnell meg egyenesen azt állítja, hogy a név az adományozót jelöli (Bayerische Frömmigkeit 28).

53 Így hangzik Bóna véleménye, melyet Werner is magáévá tett (Zum Cundpald–Kelch 267).

54 A kelyhen jelenlegi állapotában – a legutóbbi restaurálás (1968) után – nittelés csak egy helyen látható, ahol is a lemez két oldalán a szögfejek simára kalapálva szorosan ülnek a lyukban. A többi lyuk üres. Persze elvben lehetséges, hogy régebben másutt is voltak a lyukban szögcesek, melyek idővel kihullottak. Amikor azonban legutóbb restaurálásra került a kehely, már a mai állapotnak megfelelően csak egy helyen mutatkozott nittelés, a többi kerek lyuk üres volt. (Szalay Zoltán főrestaurátor szives közlése). A kehelyről a restaurálás előtt több fénykép készült (TK 805). E felvételek közül a 2654. számú bizonyítja, hogy az egyik lyuk a szalagokkal kitélt két rekesz közt akkor is üres volt. A 2656. sz. felvétel a megmaradt nittelést és az alatta lévő üres lyukat örököltette meg. A harmadik üres lyukról nincs fénykép. A régi ábrázolások és fényképek közül a mi szempontunkból érdektelen a „Sopronmegyei régészeti társulat II. évkönyve 1891” (Sopron, 1892, 51) által közölt kép, mert ez sötét és elrajzolt, s még az sem látható

rajta, ami annak idején kétségtelenül még megvolt a tárgyon. Ez kitűnik abból, hogy a kép pontosan abban a beállításban mutatja a kelyhet, mint a jelenleg Kovács Éva (Budapest) birtokában lévő régi felvétel. Márpedig ennek a felvételnek jobb, igaz, árnyékos oldalán szembeötlők az ismerős nittszög iapos feje, valamint az alatta ma is meglévő lyuk, mint valami holdkráter. A Nemzeti Múzeum (Tört. Múzeum) felvételei közt úgyszintén van egy, mely hasonlóképpen azt a benyomást kelti, hogy a nittszög alatti kerek lyukból régebben sem állt ki szegcszmaradvány, sőt ezen a helyen a kupa külső felszíne horpadtnak látszik. A többi lyukra nézve a régi felvételek nem nyújtanak felvilágosítást. Különben Bóna, aki a kelyhet még a legutóbbi restaurálás előtt látta, maga is elismeri, hogy háromnál több lyukat nem észlelt. A szegccsel együtt tehát összesen négy lyukról van szó.

55 Bóna szerint egy szög körül szabályos 6 mm átmérőjű folt látható, az egykori ékkőfoglatat lenyomata. Ennek alapján írt Werner is 6 mm átmérőjű kerek foglatokról (Zum Cundpald-Kelch 267). A jelenleg is meglévő nittszög 2 mm távolságra található a kupa szélétől, s ugyanilyen távolságra helyezkedik el még egy-egy lyuk anélkül, hogy nittszögeket tartalmaznának. Ha ezek a lyukak valaha is ékkő- vagy pasztafoglatok számára készültek – amit a magunk részéről nem hiszünk –, az ékköves vagy pasztás díszek mindenképpen kiemelkedtek volna a kupa szájából. Márpedig ezt a művész könnyen elkerülhette volna azzal, hogy a lyukakat lejjebb, a szalagornamentikának nem felső, hanem középső vonalára fúrja. A kelyheket általában úgy díszítik a drágakövek, hogy az úrvacsora vételét lehetőleg ne akadályozzák. Ezért a kupa közepe felé leljük az ékköves vagy pasztás díszeket az Ardagh-on talált, a velencei S. Marco-ban őrzött és a Zamora-i Urraca királynő kelyhén. A miniatúrákon megfestett kelyhek közül minden bizonnyal ékköves lehetett az a kehely, mely az Uta-kodex Erhard-képén szerepel. Ez esetben se rakták fel az ékköveket a kupa szájához, viszont más elrendezést követelt az ún. Gauzelin Toul-i püspök kelyhe. A keskeny talpon elhelyezett ékköveknek ékköves sor felel meg a kupa szélén a szimmetria kedvéért. Ezt a két ékköves szegélyt mintegy összeköti a lábón és a kupa derekán mutatkozó néhány drágakő (az adatokat I. Elbern: Der eucharistische Kelch 12., 35., 36., 38., 39., 41. sz. ábrák). Művészi szempont nem kívánta meg, hogy az ötvös a Cundpald-kelyhen három ékkövet vagy pasztát foglaljon rekeszbe közvetlenül a kupa szájánál. Ékköves vagy pasztás díszítés számára a hely a kupán és a lábón adva volt a négy- vagy szalagfonatos rekesz elválasztó közein, valamint fent és lent a háromszögű szalagkompozíciók által tagolt téren. Már ezért se valószínű, hogy a lyukakat a kelyhen díszítés céljából fúrták volna.

56 Kérdés, hogy a felület torzulásait ékköves vagy pasztás foglatok erőszakos kitérése okozta-e. Tegyük fel ezt az esetet. A szegcselt lyuk körül nincs nyoma az erőszaknak, itt tehát nem lehetett ékkő vagy paszta, holott a lyuk a kupa szájától ugyanúgy 2 mm-re helyezkedik el mint az átellenben fúrt két üres lyuk. Arra kellene gondolnunk, hogy a nittszög alatti üres lyukban ült az a szögcs, mely az ékköves vagy pasztás rekeszt tartotta. Ebben az esetben azonban felborult volna a szimmetria: két ékkő (paszta) feljebb, egy viszont lejjebb ragyogott volna a kelyhen. Látnivaló: a lyukak rendeltetése más lehetett.

57 A Cundpald-kehely misékor használt *calix minor*. A halotti és utazókelyhek a Cundpald-kehelynél lényegesen kisebbek, magasságuk mindössze 5–7,5 cm (Elbern: Der eucharistische Kelch 27, 74). De előfordul, hogy sirban *calix minor*-t találtak.

58 Számunkra a felfüggesztés tényének megállapítása a lényeges, nem pedig annak kifürkészése, hogy a kehely miként volt felfüggesztve. Elképzelhető, hogy a lyukakból a nittszögek már régen kiestek. Ebben az esetben nittszögek fogták a felfüggesztésre szolgáló fonalat vagy láncot, amire a korabeli emlékek is adnak példát. Így három echternachi miniatúrán a X. század végétől és a XI. első feléből az üdvösség égi koronáját egy-egy kiálló szög segítségével három lánccal tartja (A. Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei, Firenze–München, 1928. II, 44, 50, 64. sz.). P. Pirri is közli egy füstölő képét Itáliából, melyen jól kivehető a nittszög megerősítés módja (La scuola miniaturistica dell'abbazia di s. Eutizio in Valcastoriana presso Norcia nei secoli X–XII. Scriptorium III, 1949, 8:10. ábra).

59 A háromszálú felfüggesztés általános. Egyedülálló, hogy a IX. sz. közepéről való Tours-i Vivianus-biblia első kánonlapja két lánccal fűggesztve mutatja be a szent edényeket és az üdvösség égi koronáját. Ugyanez a festett kézirat a szokásos hármasság fűggesztést ábrázolja egy másik képen: Vivianus gróf mint a kolostor világi apátja a kéziratot a bibliai átadja Kopasz Károly nyugati frank királynak. A Krisztus vért tartó két kehely és a Krisztus testét tartó két lábás tál a diadalívről három szálon lóg alá. A képeket a szükséges adatokkal együtt I. A. Boeckler: Abendländische Miniaturen. Berlin–Leipzig, 1930, 23. sz.; J. Beckwith: Early Medieval Art. London, 1964, 49. sz. Vö. még W. Koehler: Die karolingischen Miniaturen I.: Die Schule von Tours. Berlin, 1930–33, 76. sz., szöveg 61. Noha a miniatúrák nem mindig alkalmasak technikai természetű megállapításokra, olykor a művész világosan jelzi, hogy a felfüggesztett tárgyat hogyan képzelte el. A Codex millenarius (800 kör.) egyik képén, mely János evangelistát ábrázolja, az üdvösség koronájának felső peremén lyuk látható. A boltívről lelógó fonál úgy tartja

a levegőben a belül üres koronát, hogy kívülről halad át a nyíláson. Használt kiadás: W. Neumüller-K. Holter, *Der Codex Millenarius*. Linz, 1959, II. színes tábla. A sodrott fonál, mely aztán három ágra szakad, ugyancsak kívülről akaszodik az üdvösség koronájába III. Ottó Echternach-ban készült evangéliumának egyik lapján: Anyagi üdvözet, A királyok Herodesnél (Goldschmidt: *Die deutsche Buchmalerei II* 46. kép). Ilyen külső függesztésnek látszik az üdvösség koronája Nagy Gergely pápa képen: Trier, 983 kör. (Goldschmidt i. m. 7. sz.; Beckwith i. m. 83. kép). Ezzel szemben belső vezetési fonal tartja az üdvösség koronáját, mely itt még antik koszorú, a ravennai S. Apollinare nuovo jobb és bal oldal falképen a legfelsőbb sorban (R. Kómstedt: *Vormittelalterliche Malerei*. Augsburg, 1929, 62–63. kép). Ugyanez az eset áll fenn azon a képen, mely II. Henriket trónon ülve, két függő égi korona közt ábrázolja (Goldschmidt i. m. 73. kép). Legtöbbször a festő kielégületlenül hagyja technikai érdeklődésünket, s meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy a Cundpald-kegyhen megfigyelt függesztési eljárás mind Nyugaton mind Keleten szélétében el volt terjedve. Az eddig felhozott adatokon kívül I. még: Róma, S. Maria Maggiore, Diadalív, V. sz. (Kómstedt i. m. 48–49. sz.); Cutbercht-Codex, Bécs, a négy evangalista, itt négy ámpolna (Neumüller-Holter i. m. 9, 10, 21, 22. sz.), a reichenau-i iskola kölni kézírata, a bárány imádása, 1000 kör. két füstölő ábrája (H. Ehl: *Buchmalerei des frühen Mittelalters*. Berlin, 1925, 17. sz.). Vö. A. Boeckler: *Die Reichenauer Buchmalerei (Die Kultur der Abtei Reichenau)*. München, 1925, II, 956 kk.). Az ún. regensburgi Uta-kodex „Szt. Erhard miséjén” is szerepel az üdvösség koronája a ciboriumba helyezett kehely, patena, szentírás mellett. Ekkövekkel kirakott a bronz három szálon lóg alá, melyek aztán egy karikán keresztül egybefonódnak (Elbern, *Der eucharistische Kelch* 41. sz.; A. Boeckler: *Das Erhardbild im Uta-Kodex: Studies in Art and Literature for B. da Costa Greene*. Princeton, 1954, 219 kk.; C. Nordenfalk: *Early Medieval Painting*. London, 1957, 213).

60 Elbern a Godescalc-evangéliummal és a Vivianus-bibliával foglalkozva, éppen csak rámutatott a *calices pendentes* létezésére, egyúttal utal a berni Burgerbibliothek (Ms. 264) Prudentius-kéziratára (Psychomachia), ahol egy függő kehely rajza ugyancsak látható (Der eucharistische Kelch 30, 31; 23, 26, 27. ábra). Időközben megjelent O. Homburger: *Die illustrierten Handschriften der Burgerbibliothek Bern*. Bern, 1962, 136 kk. (a kézirat a IX. sz. végéről). A Godescalc-evangélium (781–83 kör.) kérdéses lapja (fol. 3v) az „élet kútját” ábrázolja oszlopok közt, különféle állatokkal. De az oszlopsort félkörösen lezáró mennyezetről egy karikán három sodrott fonalon kehely lóg alá, a tetőzet csúcsos végén pedig Krisztus keresztje látható. Az ábrázolás tehát szimbolikus és egyházi. Krisztus keresztje és vérell telt kehelye jelenti a hívó számára „az élet kútját”. Az ábrázolás végső soron az egyházat jelképezi, mégpedig az ókeresztény hagyományok megfelelően *architectura* – ámbár nem bazilika – formájában. Az aacheni palotaiskola művésze azonban nem antik, hanem keleti keresztény mintát követett. Ez kitűnik abból, hogy ábrázolása párhuzamba állítható egy 989-ban készült örmény miniatúrával (Esmiadzin-evangélium). Ugyanez az *architectura* – csúcsán a keresztel – és a boltosatos mennyezetről úgyszintén három szálon csüng a kehely (színes képe: D. Talbot Rice: *Art of the Byzantine Era*. New York, 1963, 138. sz.). A kép az egyházat még „az élet kútja” nélkül – tisztán, antik módra – jelképezi. Az örmény Mugni-evangélium, a XI. sz. derekáról, azt a jelenetet örökítette meg a bibliából, amikor a gyermek Jézust bemutatják a templomban. A diadalívről három ágon lógó kehely itt is az egyház szimbóluma (Talbot Rice i. m. 140. sz.). Vö. L. A. Dournovo: *Armenian Miniatures*. London, 1961. A kifejezetten bizánci körzetből két *calix appensorius*-t mutatunk be: az úrvacsorát ábrázoló ezüst patena Stuma-ból, 565–78 közt (W. F. Volbach, *Frühchristliche Kunst*, München 1958 247; Talbot Rice, i. m. 51. sz.); Szt. Spiridon a Vatikán Menologiumából, 976–1025 közt (H. Ehl, *Buchmalerei des frühen Mittelalters* 13). A kehely vagy más szent edény függesztése Nyugaton is elterjedt szokás volt. Egyik korai példánk Róma, S. Maria Maggiore: mozaik a hajó falán (V. sz. Mózes és kíséretét megtámadják). A templomot jelzi az asztal s felette a függő szent edény (Kómstedt i. m. 37. sz.); az ún. Gelone-i sacramentarium, 750–780 kör. Iniciale I, mely nem Máriát, hanem az egyházat ábrázolja női alakban, bal kezében keresztet tart fel, jobbában nem füstölő, hanem három láncon függő kehely látható (Zimmermann: *Vorkarolingische Miniaturen*. Berlin, 1916, 89 kk., 228, 153. sz. tábla; J. Gutbrod: *Die Initiale*. Stuttgart, 1965, 76 kk., III. sz. színes tábla); a Vivianus-biblia képeiről I. fentebb; a XII. sz. végéről való Barbarini-tekercs *MATER ECCLESIA* ábrázolása VIII–IX. századi minta alapján egyesíti a régi szimbolikát az újjal: az egyházat nő jelképezi, de bazilika ívei alatt, melyekről három szálon négy liturgikus edény lóg alá (J. Wilpert: *Die Darstellung der Mater Ecclesia in der barbarinischen Exullettere*; *Römische Quartalschrift* XIII, 1899, 23–24, I–II tábla); Alardus átnyújtja könyvét Arras védszentjének, XI. sz. fele. A két oszlopon nyugvó ívről három láncon kehely csüng alá (J. Porcher, *L'Enluminure française*. Paris, 1959, 17, VIII. tábla). A téma feldolgozása külön tanulmányt igényel.

61 Bóna i. h. 229–233. Vö. Werner: *Zum Cundpald-Kelch* 265.

62 J. Werner helyesen jegyzi meg, hogy a Cundpald-kehely művészi kidolgozás szempontjából nem hasonlítható sem a Tassilo-kehelyhez, sem Mondsee vagy Kremsmünster könyvdíszelhez. Ennek ellenére lehetségesnek tartja a Cundpald-kehely bajor eredetét. Szerinte a Tas-

elő-kehelynél később 780–800 körül készült Mondsee vagy Kremsmünster kolostori műhelyében (Zum Cundpald–Kelch 273–75).

63 A 803. évre: Annales Mettenses priores a. 803. (ed. B. Simson 90); a 805. évre: Annales regni Francorum a. 805 (ed. Fr. Kurze 120). Az eddigi kutatás nem ismerte fel a kijelölt vonal határ-jellegét és a háborúkban megfoglyatkozott avarság „rezervátumáról” beszél. A határvonal a Carnuntum–Scarbantia–Savaria római út mentén haladt. Az avarokat mint a frankok tributarius-népét utoljára a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (készült 869–70) ismeretlen salzburgi szerzője említi (c. 3, ed. M. Kos 129). 876-ban Pannóniát már törölték az adófizető országok közül, mert frank provincia lett (Regino: *Chronicon* a. 876, ed. Fr. Kurze 112).

64 Hogy Pribina hűbérfejedelemsége a Drávától északra elterülő sávra korlátozódott, mutatja a *Conversio Bag. et Carant.* c. 11 (ed. M. Kos 136): *praestavit rex Priwiniae aliquam inferioris Pannoniae in beneficium partem circa fluvium qui dicitur Sala.* A hűbérként átadott terület „Alsó-Pannóniának” csak Zala-menti része volt. Német Lajos 860-ban kelt oklevele (MG DD Ludowici Germ. 100 sz. 144) világosan megkülönbözteti Pribina magánbirtokát fejedelemségétől (*de sua proprietate in suo ducatu*). A kérdéses Pribina-birtok a Fertőnél a Vulka – magyarul Selyeg – völgyében, Nagymarton (Mattersburg) táján feküdt (846? MG DD Ludowici Germ. 45. sz. csak töredékben *iuxta fluvium Valchau*). Orth-ra: *Conversio Bag. et Carant.* c. 13 (ed. M. Kos 140) *ad Ortahu . . . in proprietate Chezilonis* (vagyis Kozel). Az azonosításra: E Junker: *Der niederösterreichische Besitz des Hochstiftes Regensburg. Wien, 1954, gépirásos disszertáció 13, 18 kk. Th. Bogyay szerint az ad Ortahu helységének a mai Veszprém felé meg (Südostforschungen XIX, 1960, 58).*

65 *Dominicus notarius* oklevelei: MG DD Ludowici Germ. 26–29. sz. 840 dec. 10; 30. sz. 841 aug. 18. Oklevelek hiányában nem lehet megállapítani, mikor kezdte el notariusi működését. Írása után ítélve ugyanabba az iskolába járt, mint Grimaldnak, az előző főkancellárnak segéd-erő. Noha fennmaradt okleveleit már az új főkancellár, Ratleich seligenstadti apát nevében fogalmazta és írta, még Grimald révén kerülhetett a regensburgi udvarba. Ahogyan Grimald és Ratleich, ő sem volt bajor eredetű, hanem Rajna vidéki frank. Ennyiben eltérnénk P. Kehr alapvető tanulmányainak előadásától (Die Kanzlei Ludwigs d. Deutschen: Abh. Berlin 1932, 16 kk.; előző az oklevél-kiadásához XX–XXI; Die Schreiber u. Diktatoren der Diplome Ludwigs des Deutschen: Neues Archiv L, 1935). Prbina papjának azonosítása a hasonló nevű kancelláriai jegyzővel: lásd M. Kos szövegmagyarázatát a *Conversio Bag. et Carant.* 11. fejezetéhez. *Dominicus* küldetésének politikai jelentőségére e sorok írója mutatott rá: *Die Anfänge der päpstlichen Politik bei den Slawen. Archivum Europae Centro-Orientalis VIII, 1942, 358 kk.*

66 MG DD Ludowici Germ. 38. sz. 49 kk. *Dominicus* ügyének előadói és pártfogói: Baturich regensburgi apát-püspök, *summus capellanus*, Werner határgrof és Pabo karantán herceg. A két utóbbi talán a Wilhelm-rokonság révén került szorosabb kapcsolatba *Dominicus*-szal, Baturich szereplése annál indokoltabb: *Dominicus* mint a kancellária volt tagja egyúttal a királyi káplánság szervezetébe is bele tartozott, ennek élén pedig éppen Baturich állott. A kérdésre: M. Mitterauer: *Karolingische Markgrafen im Südosten. Wien, 1963, 86 kk.: J. Fleckenstein: Die Hofkapelle der deutschen Könige I. Stuttgart, 1959, 168–176, 180 kk.*

67 *Conversio Bagoar. et Carant.* c. XI (ed. M. Kos 136). *Dominicus* halála után utódnak Salzburg küld már papokat Mosaburgba (uo. c. XII, ed. M. Kos 138).

68 A korunkra jutott oklevelek közül az utolsó, amelyet *Dominicus* még Német Lajos kancelláriájában írt, 841 aug. 18-án kelt. Helyébe új írnök lépett, aki első ismert oklevelét 843 okt. 31-éről datálta. Valószínű tehát, hogy *Dominicus* 842-ben ment Pannóniába. 844-ben, de legkésőbb 845-ben már mindenképpen Pannóniában kellett lennie, mert működésének megkönnyítése végett – ahogy az segédpüspökök esetén szokásban volt – királyi birtokadományban részesült. Másrészt Grimald, aki 833 óta vezette a kancelláriát, még azután is Német Lajos kíséretében maradt, hogy 841-ben a Weissenburg-i apátságot felcserélte a jelentősebb St. Gallen-ivel. Ugyanis 840 decemberében már biztosan nem volt főkancellár, ennek ellenére még 842-ben is a királlyal utazik Aachenbe. Vö. a következő oklevelekkel: MG DD Ludowici Germ. 26., 30., 31., 32., 38. sz. Grimald életrajzához: J. Fleckenstein: *Die Hofkapelle I. 71, 89, 169 kk. 179 kk.*

69 F. Zagiba, *Die kulturelle Bedeutung der Brüder Cyrill u. Method für den Donaauraum (Der Donaauraum VIII. Graz–Wien–Köln. 1963, 267–77); Th. Bogyay, Die kunst- u. kulturgeschichtliche Bedeutung der Ausgrabungen in Mosapur–Zalavár (Forschungen zur Kunstgesch. u. christlichen Archäologie). Baden-Baden, 1954, 132–45. Véleményünk szerint Mosaburg már Pribina idején a frank kultúra előretolt hídfőállása volt.*

70 *Conversio Bagoar. et Carant.* c. XIII (ed. M. Kos 140) szerint. 860 február 20-án Pribina még életben volt (MG DD Ludowici Germ. 100. sz.); Karlmann lázadása viszont a 861. évre esik: *Annales Fuldenses auctore Ruodolfo* a. 861 (ed. Fr. Kurze 55); *Annales Bertiniani auctore Hincmaro* a. 861 (ed. Scriptorum reg. Germ. G. Waltz 55). *A deserta Boiorum „újjáranderésére”:* *Excerpta Aventini* a. 858 (ed. MG SS XXX/2, 744). *A deserta Boiorum* kifejezés jelentésére: A. Graf: *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien, Bp., 1936, 26 kk. Az eseményekre: E. Dümmler: Geschichte des ostfränkischen Reiches II. Hildesheim, 1960 (1887), 23 kk.*

71 Hogy Kocel valóban Regensburgban tartózkodott 861-ben, mutatja 861 márc. 21 kelt adománya *in loco regali publico Ratispona* a freisingi egyház számára (Bitterauf: Die Traditionen des Hochstifts Freising 887. sz.). Kocel Linz környéki birtokai: Widemann: Die Traditionen des Hochstifts Regensburg 37. sz. M. Mitterauer egy helyütt „853 előtt”-re helyezi az adományozás időpontját azzal a megokolással, hogy Német Lajos a regensburgi Szt. Emmerám-egyházat már 853-ban megerősítette *Rosdorf* birtokában, más helyütt meghagyta a szokásos „vor 859” datálást (i. m. 88, 171). Azonban a kérdéses oklevél e tekintetben nem bizonyít, minthogy tartalma szerint a megerősítés csakis Wilhelm határgrófnak (és feleségének) adományaira vonatkozott. Nyilván Kocel birtokrésze *Rosdorf* határának más területén feküdt (MG DD Ludowici Germ. 64. sz. 88). Az eladományozott birtokok fekvésére vö. Junker i. m. 15 kk.

72 MG DD Ludowici Germ. 64. sz. 88. Vö. M. Mitterauer: Karolingische Markgrafen 104 kk., 178 kk.

73 J. Widemann: Die Traditionen des Hochstifts Regensburg 27. sz. a 834. évben. A jelenlevő tanúk sorát *Pazrih* nyitja meg, *Reginuar* előtt áll *Poso*, utána a második *Ermpert*, majd tovább egy *Uuillhelm* ... *Engildeo*. (ezekről Mitterauer: Karolingische Markgrafen 112 kk.; az *Ermpert* névre 33, 41, 46 a Graman-ágban). L. még O. Mitis: Die Herkunft des Ostmarkgrafen Wilhelm (Mitteilungen d. Istituts f. österr. Geschichtsforsch. LVIII, 1950 537 kk.). Egy *Ermpert presbyter* a *Conversio Bagoar. et Carant.* c. XI (ed. M. Kos 136) szövegében is előfordul, akinek templomát Liupram salzburgi érsek felszentelte (850–859 közt). Erre Kocel annyit juttatott a templomnak, mint amennyit *Engildeo* két fiával és maga *Ermpert presbyter* együttesen adott. Nyilvánvaló, hogy Kocel már atyja életében szorosabb személyi kapcsolatot fűzte ezekhez az emberekhez, akik közül az egyik – *Engildeo* – valóban tanúként szerepelt *Reginuar* és a többi Linz környéki birtok eladományozásánál (Widemann: Die Traditionen des Hochstifts Regensburg 37. sz.).

74 Kocel *de hereditate mea* adományozza a kérdéses Linz környéki birtokokat. A kifejezés értelmére: Bitterauf: Die Traditionen des Hochstifts Freising 703/a. sz., 849. évben: *traditionem proprietatis suae quod ei iure hereditaria pater suus dimisit*. A házasságát a Wilhelmek egy nőtagjával tehát nem Kocel, hanem még atyja kötötte. A rokoni kapcsolatot Kocel és a Wilhelmek közt már O. Mitis feltételezte (Die Suche nach der Heimat des Ostmarkgrafen Wilhelm: Jahrbuch des Vereins f. Landeskunde von Niederösterreich XXIX, 1944–48, 42–46). Ugyanígy Junker i. m. 16 kk.

75 Halála idejét a *Conversio Bagoar. et Carant.* c. XI (ed. M. Kos 136) alapján tudjuk meghatározni. Dominicus helyét előbb *Swarnagal presbyter et doctor*, aztán *Altfrid presbyter et magister* foglalta el. Mindkettőt még Liupram érsek (megh. 859) nevezte ki.

76 M. Mitterauer: Karolingische Markgrafen 171 kk. Egyes nemzetségtagok a IX. sz. első felében kapcsolatban álltak egy bizonyos *Cundpald*-dal és ennek társaival (*Oago, Chuniperth*, stb.), akikről viszont tudjuk, hogy a *Toto-Graman*-nemzetséghez tartoztak (Bitterauf: Die Traditionen des Hochstifts Freising 475. sz. a 822. évből; uo. 507. sz. a 824. évből).

77 *Puoso*-t egynek vesszük *Poso*-val. E név jellegzetes előfordulására: Mitis: Die Herkunft des Ostmarkgrafen Wilhelm 537 kk.; Mitterauer: Karolingische Markgrafen 111–114; *Cotahelm*-re uo. 40, 43 kk., 51, 75, 105, 107. A Wilhelmek eredetéről uo. 104 kk.

78 *Cundpald*-nevekkel leginkább a freisingi és a regensburgi emlékekben találkozunk. Jellegzetes családi hagyományként használta a nevet a *Toto-Graman* nemzetség, melynek birtokai Freising körzetébe estek. *Cundpald*okat a Wilhelmek körében is ismerünk, ami nem meglepő, mint-hogy Graman ágából valók. *Rodold* és *Engildeo* grófok, akik a csehn határra vigyáztak, Freising-től északra, az Isar bal oldalán voltak birtokosak; így kerültek kapcsolatba Gramanbeli *Cundpald*okkal. A *pannon limes* védője, *dux Rihheri*, rokonságban állott a Wilhelmekkel. Nemzetiségének kapcsolata *Cundpald*okkal így válik érthetővé. E családtörténeti kutatásban segítségünkre voltak Mitterauer és Mitis többször idézett tanulmányai. Nem tartottuk megalapozottnak J. P. J. Gewin felfogását, melyet a *Cundpald*okkal kapcsolatban „Herkunft u. Geschichte führender bayerisch-österreichischer Geschlechter im Hochmittelalter” c. könyvében (s-Gravenhage, 1957, 151–58) kifejtett. Szerinte a *Cundpald*ok Ernst gróf nemzetségébe tartoztak. Gewin-t követi U. Uffelman „Das Regnum Baiern von 788 bis 911” c. heidelbergi disszertációjában (1965, 37., 39., 47–48., 62–64.). Ernst gróf egyik birtokát Linz mellett tényleg *Gumpolding*-nak hívták (Widemann: Trad. Regensburg 52. és 173. sz.; Mitterauer: Karol. Markgrafen 133).

79 Gewin szerint ez a *Gundpold comes* a *Donaugau* grófja volt, állítását azonban megkérdőjelezi (i. m. 154). Uffelman egyik helyen a gróf működési körzetének *Wasserburgot* és *Mühl-dorfot* (i. m. 47), másutt – az Ernst-ek nemzedékrendjében – mégis úgy beszél róla, mint „Graf um Straubing” (64). Mitterauer ezt és a későbbi *Cundpald* grófokat Isengau előjáróinak tartja (Karolingische Markgrafen 107). A kérdést – úgy véljük – eldőnti a Verdun-i összejövetelkor kiállított feljegyzés Erchanbert freisingi püspök ügyletéről (Bitterauf: Die Trad. d. Hochstifts Freising 661. sz., 843. év), amely alkalommal közvetlenül Fritilo palotagróf után *Cundpald comes*, *Allus Cundpald* *comis* szerepeltek a tanúk sorában, az iktatással megbízott két *fideiussor* közül pedig az egyik egy harmadik *Cundpald*, rang nélkül, volt. Nyilvánvaló, hogy Német Lajos leg-

tekintélyesebb tanácsadói közül az egyik Cundpald gróf az Isengau-i körzetből való Graman-
ágból származott, ellenben a másik csakis a Wilhelmekek közül kerülhetett ki. A harmadik
Cundpald-ot, rang nélkül, úgyszintén a Wilhelmekek soroljuk és azonosnak vesszük Pribina
és Kocel birtokostársával, a Cundpald-kehely feltetelezett későbbi tulajdonosával.

80 Amikor Karlmann 861-ben atyja, Német Lajos ellen fellázadt, elsőnek atyja hű embereit
űzte el. Ezek közül név szerint ismerjük Pabo karintiai grófot, Rihheri grófot, aki a közigaz-
gatási határ Savaria-szakaszán teljesített szolgálatot. Mindkettőről határozottan tudjuk, hogy
a Wilhelmekek rokonai kötelékébe tartoztak. Vö. Mitterauer: Karolingische Markgrafen 109 kk., 117
kk. A „lázasítás” háttéréről azonban (uo. 160 kk.) más véleményen vagyunk mint a szerző. Vö.
Dümmler i. m. II, 23 kk.; K. Reindel: Herzog Arnulf u. das Regnum Bavariae, in: H. Kämpf
(szerk.): Die Entstehung d. deutschen Reiches. Darmstadt 1956⁷, 226 kk.

81 A morvák nem tudták megbocsátani a Wilhelmekeknek, hogy a „lázasító” Pribinát ke-
blükre ölelték. Másrészt Pribina miattuk nem tudott kibékülni a morva uralkodóházzal és ez éle-
tébe került.

82 Mitis: Die Herkunft des Ostmarkgrafen Wilhelm: 539; Junker i. m. 9–12; Mitterauer:
Karolingische Markgrafen 104 kk. A birtokok felsorolását, melyeket Arnulf elkobzott hűtlenség
címén és Kremsmünster-nek adományozott MG DD Arnolfi 120. sz., 176.

83 MG DD Ludowici Germ. 102. sz., 147. A kérdéses birtok fekvését meghatározza, hogy az
iktatáskor *ad ecclesiam Minigonis presbiteri* és *ad Rapam* nevű birtokok közt említik. Mint-
hogy Minigo Dominicus-szakasznál azonos, aki 844 (?)-ben a *Seuira* patak (Zöbern) mellett kapott bir-
tokot, az *ad Rapam* csakis a Répce (Rabnitz) Blumau alatt lehet. Ezért a salzburgi *Kundpaldes-
dorf*-birtokot Kirchsschlag és Unter-Rabnitz közé helyeztük. Dominicus oklevele: MG DD Ludo-
wici Germ. 38. sz., 50. A kérdés legújabb irodalmára: Fr. Posch: Zur Lokalisierung des in der
Urkunde von 860 genannten Salzburger Besitzes (Mitteilungen d. Gesellschaft f. Salzburger Lan-
deskunde CI, 1961, 251–52.). A kitűnő tanulmány e ponton javításra szorul: a Karoling-korban
a Répce is Rábának hívták. Hédevárához tartozott az 1500-ból ismert Győr megyei Gomboldus
puszta (Csánki: Magyarország tört. földr. III, 548). Neve a magyarba *Gumboldus* alakban jöhe-
tett át, ami XII–XIII. századi átvételre mutat. A XII. század közepén beköltözött német Héder-
nemzettség alapíthatta a birtokot. Vö. Karácsonyi János: Magyar nemzetiségek II. Budapest, 1901.
144 kk. Témánk szempontjából nem jöhet számításba.

Harc a soproni gyapjűvásártartási jog megszerzéséért (1843–1846)

Írta: Horváth Zoltán

A reformkorban külkereskedelmünk egyik legfőbb kiviteli terméke: a
gyapjú. A hazai juhtenyésztés elterjedése a század eleji angliai piac igényeivel,
vagyis a nagyon kedvező gyapjűértékesítési lehetőséggel függ össze. A kivitel
ugyan az 1825. évi gazdasági válság idején visszaesik, de 1829-től az 1840-es
évek közepéig ismét a juhtenyésztés, a mezőgazdaság fő jövedelmi forrása,¹ va-
lóságos aranybánya a birtokos osztály részére². A leggazdaságosabb juhajtának
a spanyol merinó bizonyul, s behozatalát a kormány 1802-től vámmentessé is
teszi. Sopron megye leggazdagabb birtokosa, Esterházy Miklós már az első szál-
límányból kiváló tenyészállatokat szerez. 1803-ban 19 803 nemes spanyoljuhval
rendelkezik, összállománya pedig 126 972, 1835-ben 220 000, 1840-ben 270 000.
Az értékesített gyapjú pedig évenként hatezer bécsi mázsa.³ A juhtenyésztés
tért hódított azonban a nemesi közép- és kisbirtokon, sőt a jobbágygazdaságban
is. Sopron megye községeiben 1828-ban az egy évesnél idősebb juhok száma:
11 642.⁴ A juhállomány jelentősebb részét, kb. 80⁰/₀-át a megye sík vidékén ta-

1 Magyarország története. 1790–1849. Bp., 1957, 111. (Egyetemi tankönyv)

2 Rodiczky Jenő: Adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez. Magyaróvár, 1880, 26–27.

3 Rodiczky i. h.

4 Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (továbbiakban: GYSmL: 2.) Summarium Locorum I.
Comitatus Soproniensis Regnicolariter conscriptorum de Anno 1828. A–B tabella.

láljuk, csupán 20% jut a mai, ún. burgenlandi községekre. Bogyoszlón 124 jobbágnak 1207 juha volt, ebből Varga Jánosnak 60, Pölöskei Istvánnak 50. Szárföldön 869, Baboton 825, Csapodon 622 juhot tartottak stb.

A juhtenyésztés jelentős jövedelemmel, tőkefelhalmozódással járt. Ezért fokozta a földesúri és jobbágyi osztály ellentétét is. Az uradalmak birkanyájai előzönlötték a földesúrral közösen használt falusi legelőket, kiszorítva onnan a jobbágyok állatait, nemegyszer a zsellér családok megélhetését biztosító egyikét darab szarvasmarhát. Sopron megyében is gyakorivá váltak a majorsági földek gyarapítása miatt való összeütközések,⁵ a földesúri földrablások, irtásföldek visszavétele, kibecsültetési eljárások. A juhtenyésztés ipari haszonélvezői a nagybirtokosok, akikkel szemben a közép- és kisbirtokos nemesség, valamint a jobbágyság elsősorban a gyapjú értékesítési lehetőségét illetően hátrányt szenved. Gyapjúvásártartási joggal 1846 előtt Magyarországon néhány város, pl. Vác, Pest, Kassa és Losonc rendelkezett,⁶ amelyek közül csak Pesté volt jelentős. A bel- és külföldi kereskedők — a vásároktól függetlenül — a nagybirtokosokat lakóhelyükön is felkeresték. Ott egy tételben jelentős mennyiségű és egységesen jó minőségű gyapjút vásárolhattak. Viszont azokat, akik kisebb mennyiségű gyapjút termeltek, vagy a fő kereskedelmi úttól távol estek, már a közismerten rossz utak miatt is elkerülték. Így a közép- és kisbirtokosok két lehetőség közt választhattak. Az árut vagy Bécsbe szállították, ami a vámok, lerakási és egyéb költségek miatt a jövedelem csökkenésével járt, vagy „jószaigakon a sáfárokat” bevárták, akiknek tenyészetüket — az „égető” pénzszükséglet miatt — áron alul vagy időnek előtte,⁷ gyakran a kereskedelmi árviszonyok ismeretének hiányában is, potom áron vesztegették el. Esetenként, ha az adás-vétel elmaradt, uzsorás kezébe jutottak. A közép- és kisbirtokos nemesség, kiszolgáltatottságának a vármegyei szervezet segítségével akart véget vetni. A kezdeményező Zala megye volt. 1837. május 29-én felhívással fordult több dunántúli vármegyéhez és szab. kir. városhoz, hogy szeptember hó 1-ére küldjenek választmányt, bizottságot Pápára, a gyapjúvásár helyének és egyéb hasznos intézkedések megvitatása végett.⁸ A pápai értekezleten valamennyi meghívott megye és város képviseltette magát, bizonyosságul annak, hogy a nyugat-dunántúli kisbirtokos nemesség a gyapjúvásár létrehozásától az értékesítési lehetőségek lényeges javulását várta. A városok pedig a vásártartási kiváltság megszerzésében reménykedtek. A gyűlésen részt vett: Zala, Somogy, Veszprém, Vas, Győr és Sopron vármegye, valamint Kőszeg, Győr, Sopron szab. kir. város és Székesfehérvár küldöttsége. Az értekezlet tagjai alaposan megvitaták, vajon melyik város a legalkalmasabb a gyapjúvásár tartására. A déli vármegyék, Zala, Somogy, Veszprém és Vas küldöttei Pápát javasolták, a többiek Győrt. Kőszeg és Sopron kisebbségben maradt. Győr mellett szól: Bécshez való közelsége, a dunai gőzhajózás, a város számos vendégfogadója és raktára, a kölcsöntőke könnyebb megszerzése és a királyi városi szabadság. Kőszeg és Sopron városa szintén rendelkezett a fenti feltételekkel, kivéve a vízi úton történő szállítási lehetőséget, amely kizárólagos előnyt biztosított Győrnek. Győr és Pápa egyenlő számú szavazatot kapott, de gr. Esterházy Károly, a pápai uradalmi adminiszt-

5 Soós Imre: Ősi sopronmegyei nemzetségek. I–III, 16.

6 Magyar Országos Levéltár: A–39 Kancelláriai Levéltár. Acta Generalia. 1846. évi 2418. sz., 1845. évi 643., 9913.

7 GYSmL: 2. (Sopron megyei részleg.) Acta congregationes 1845. év 2206. sz. és 1846. év 1038. sz.

8 GYSmL: 2. uo. 1837. év 5025. sz.

rátor voksa döntött, s így Pápára esett a választás. A küldöttek megállapodtak, hogy egy heti időtartamra külön vásárt tartanak a téli gyapjú számára június 24-től és a kétnyiretű és bárány gyapjúra szeptember 24-től kezdődően. Majd több más kérdésben is heves vita támadt: Mi történjék az el nem kelt gyapjúval? Rendelkezésre áll-e elegendő raktárhelyiség? stb. A vásártartás érdekében a pápai kereskedők áldozatvállalástól sem riadtak vissza. Felajánlották, hogy a gyapjú értékének fele összegéig 6⁰/₀-os kamatra a természetőknek pénzt előlegeznek. Ez az uzsora-kölcsönök időszakában nagyon kedvező ígéretnek számított. Továbbá a kereskedők, Esterházyval az élen, megfelelő és elegendő raktárt is kilátásba helyeztek. A raktárbér, lerakási és őrzési díjra és eladási jutalékra vonatkozóan a gyűlés úgy határozott, hogy azt a gazdák és a pápai lakosok közös megegyezésére bízzák. A határozatokkal Győr megye és a város nem értett egyet. Az értekezlet további munkálataiban nem is kívántak részt venni, kijelentették, hogy külön választmányt alakítanak: „tökéletesebb terv kidolgozása” végett, miszerint „minden pénzügyi viszonyok el legyenek határozva és semmit az önkényre hagyni”. Természetesen Győrt jelölték meg a vásár helyeként. Sopron megye közönsége – választmányának beszámolója után – átirattal fordult a megyékhez, és szintén aggodalmát fejezte ki, vajon „ott (Pápán) egy számosabb és tehetősebb személyekből álló társaság a kölcsönök adására összeáll-e?” Javaslatra, hogy a természetők érdekeinek megfelelőbb tervezetet dolgozzanak ki. Viszont egyetért a cél érdekében a vásártartási kérelemmel, noha a Sopron megyei természetőkre a pápai vásár, annak távolsága miatt, nem előnyös. „Távol vagyon mégis tőlünk azon szándék, hogy midőn a nemzeti kereskedés gyarapítása forog kérdésben, akkor az ön hasznot tekintve, szűk keblűleg gátoljuk az előmenetelt.”⁹ A helytartótanács 1841-ben a kancelláriához küldött véleményes jelentésében, Pest központi szerepét hangsúlyozva, ellenezte a vásártartási szabadság megadását.¹⁰ — Ezt Pápa, valamint Pozsony csak 1864-ben kapta meg. A hazai áruforgalom, a belső piac megerősödése szempontjából sajnálhatjuk Zala megye dicséretre méltó kezdeményezését. A sikerelenség okát főképpen a tőkeszegénységben kell keresnünk. Továbbá a tőkés jellegű pénzügyi manipulációk lebonyolításához a pápai kereskedők laza társulása — még elegendő tőke esetén is — alkalmatlan keretnek bizonyult volna.

Széleskörű kölcsönfolyósításhoz hitelintézetekre van szükség. Első hazai hitelintézeteink csak a 40-es évek elején alakulnak, így a soproni takarékpénztár 1843-ban, a győri 1845-ben,¹¹ a veszprémi 1846-ban. A soproni kereskedőket éppen a takarékpénztár sikeres működése és nem utolsósorban a Sopron–Bécs-újhely-i vasút tervbe vett megépítése éltette azzal a reménnyel, hogy a gyapjúvásártartás jogát a városi tanács megszerezheti. Arra, hogy Sopron legyen a dunántúli gyapjúkereskedelem központja, a soproni kereskedő polgárságot nem csupán a több haszonszerzés készítette, hanem inkább az 1830-as évek közepe óta a kereskedelmi forgalomban bekövetkezett változás, amelynek nyomán tőkésének új befektetési területet keresett. A 40-es évekig Sopron az ország gabona- és állatkivitelének egyik legfőbb kulcspontja volt. A bécsi Kaiser–Ferdinand–Nordbahn megépülése óta azonban az udvar Olmützön keresztül lengyel gabonával látta el a tartományokat.¹² A Sopronon keresztül nyugatra irányuló

9 I. h.

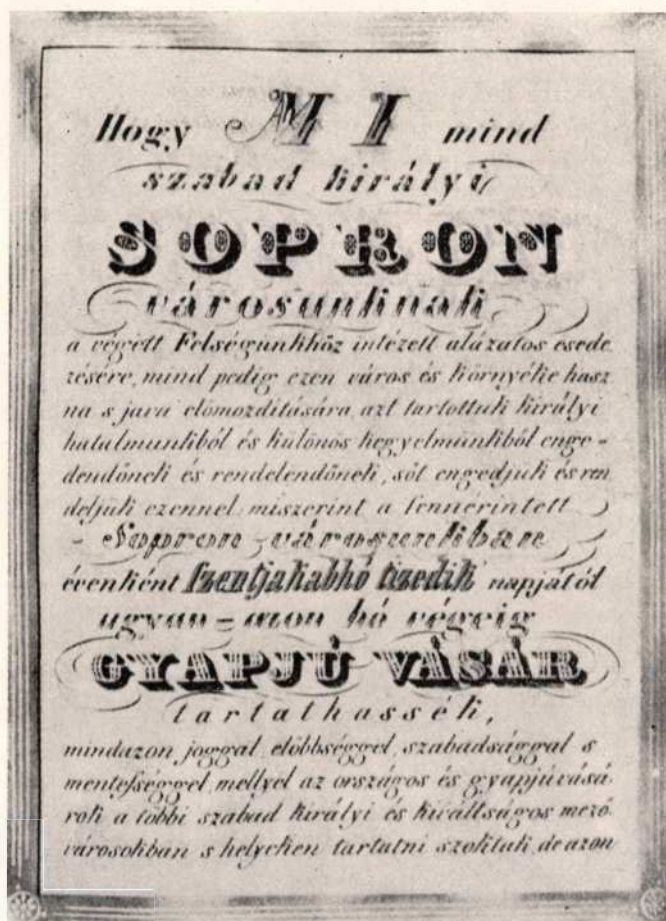
10 OL. C-44. Helytartótanácsi lt. Departamentum Pol. Comitatum. 1845. év 34. 1846-24. OL. M. Kancell. L. Acta Generalia. 1846. év 2418. sz., 3938.

11 Mérei Gyula: Magyar iparfejlődés 1790-1848. Bp., 1951. 179.

12 I. h. 259.

gabonakivitel tehát lényegesen csökkent. A magas vámok és szállítási költségek miatt nem volt kifizetődő. A Bécs–Trieszt közt épülő vasútvonal is előnytelen a soproniak szempontjából: „... az átmenő és áruküldöző kereskedelem helyébe, mely eddig elé a Trieszt–Bécs vonalon Sopronon keresztül elég élénken folyt, de a Bécs–Trieszti vaspálya egészen más iránybani felépítésével kétségen kívül megszünend, sőt jó részben máig tetemesen fogyott, hacsak városunk

Adorján Attila felvétele

mindinkábbi hátramaradásának elejét állni kívánjuk, valami pótlékot keresni kell, s éppen a gyapjúvásárok némi pótléku szolgálhatnak.”¹³

Súlyos válságba jutott a soproni borkereskedelem is. A német vámunió

¹³ GYSmL: 2. (Városi részleg): Acta politica et Oeconomica. Fasc. XXV. No. 7245. t. A bor-kereskedelemre vonatkozó adat: A kereskedési és azzal kapcsolatban lévő tárgyak iránt kiküldött kerületi választmánynak jelentése. Pozsony, 1843. 33. p. (Dialectalia-Gyűjtemény)

(Zollverein, 1834) létrejöttét követően a magas vámtarifa miatt, a soproni bor-kivitel teljesen megszűnt Bajor- és Poroszországba, ahová korábban tekintélyes mennyiséget szállítottak. Az osztrák kormány pedig Ausztriát zárta el az 1838. évi magas vám és az ún. „emésztési”, helyesebben fogyasztási adóösszeg kiadásával. Ezért Hofer Péter borkereskedő Dél-Oroszországban próbált borának piacot találni. Az első, 1843. évi szállítmány hasznot is hozott. Egy oxhof után, ami kb. 4 ausztriai akót tesz ki — írja Hofer — csupán 23 ft 45 kr vámot fizetett, mert a bort tengelyen szállította, a francia, spanyol és Rajna melléki borokra, amelyek tengeri úton érkeztek Oroszországba, 76 frt vámot vetettek ki. A tengelyen szállítás a cári birodalomba Galicián, a novosiliciai orosz vámállomáson át történt. A hosszú út azonban a szállítási költséget tetemesen megnövelte. Erdemleges hasznot a kereskedő nem remélhetett. A tengeren való szállításra azért nem gondolhattak, mert azonos, 76 frt-os beviteli vám mellett, a magyar bor alul maradt volna a fentebb említett spanyol stb. borokkal szemben. Ezért az 1843. évi országgyűlés kereskedelmi választmánya diplomáciai tárgyalásokra gondolt, annak érdekében, hogy a tengeren szállított magyar borokra a szárazföldi vámtétel maradjon érvényben. Ezt a kívánságot Oroszország — a választmány szerint — teljesíthetné is, hiszen Ausztriával és a tartományokkal folytatott kereskedelmének mérlege nagyon aktív. A soproni kereskedők tehát a 40-es évek közepén kedvezőtlen helyzetükön változtatni kívántak. Nyilván a kereskedők sugallatára, városunk választott polgársága (Gemeind), 1843. február 1-én azt kívánta a magistratustól, hogy folyamodjék a gyapjúvásári kiváltság elnyeréséért a „legfelsőbb helyre”, vagyis a királyhoz.¹⁴ A soproni Kereskedőtestület sem késlekedett, a következő nap ugyanezt kérte beadványában.¹⁵ A magistratus február 18-án alakítja meg a gyapjúvásári választmányt. Tagjai: Fabricius Endre városbíró, Pfeiffer Péter tanácsnok, Ertl Nep. János főjegyző, Kánia Ferdinánd népszónok, Lunkányi János, Rupprecht János, Tibolt Károly táblabírák, Kaiser József, Töpler Ágost Károly, Rusz János, Rätz György, Tschurl Dániel és Ede választott polgárok és Sopron két leggazdagabb kereskedője: Hofer Péter és Flandorffer Ignác. Mindannyian a város leggazdagabb, egyben hangadó polgárai. A választmány célja: „oly utak és módok fontolása, melyek ezen kiváltság könnyebb és biztosabb kieszközlésére szolgálnának.”¹⁶

A városi tanács méltán tartott az 1837. évi pápai értekezlet résztvevőinek ellentmondásától és a helytartótanács gáncsoskodásától is. Ezért a magistratus, ill. a választmány nagy ügybuzgalommal készítette elő a kérelmet és annak támogatásához pártfogókat keresett. Elhatározta tehát a választmányi gyűlés, hogy az ügy érdekében meg kell nyerni Sopron megye és a megyén kívüli juh-tenyésztőket. A tenyésztők közt aláírásgyűjtő ívet köröztek, amelyben a soproni gyapjúvásár szükségességét és fontosságát hangsúlyozták. Az akció teljes sikerrel járt. Az ügyiratot negyvenen irták alá, többek közt: hg. Esterházy Pál, Hőgyész Pál, gr. Széchenyi István és Lajos, Stettner Máté udvari tanácsos és referens, gr. Cziráky János udvari titoknok, Rohonczy Ignác, Sopron megye első alispánja, Sztankovits János győri püspök stb.¹⁷ A választmány másik fontos határozata az volt, hogy a magistratus keresse meg átiratával Sopron megye közönségét, kérje meg a „tekintetes Karokat és Rendeket”, hogy azok „külön felírással” forduljanak a királyhoz a soproni gyapjúvásártartási szabadalom meg-

14 GYSmL: 2. Gemeinde Protocoll. 1843. február 1.

15 uo. Acta pol. et oec. Fasc. XXV. Nr. 7245 k. 3.

16 uo. a. 3., f. 3.

17 uo. 1. 3.

adásáért. A legközelebbi megyei közgyűlésen, március 13-án a kérdés „szőnyegre hozását” pedig Lunkányi János, táblabíró és választmányi tag vállalta magára. A megyei közgyűlés közörömmel fogadta a város „korszerű kívánatát”.¹⁸ Sorai közül bizottságot alakított, hogy az a városi gyapjúválasztmányal együttműködjék.¹⁹ A megye és város képviselőinek találkozására július 21-én került sor.²⁰ A megyei küldöttséget Rohonczy Ignác első alispán vezette, a város érdekeinek lelkes, önzetlen támogatója. A két küldöttség mindenben egyetértett, ennek ellenére a július 24-én kelt válaszlevélben a magistratus tagjai azt olvashatták, hogy a Karok és Rendek a tervezett gyapjúvásárnak üdvös és hasznos voltáról ugyan meggyőződtek és annak létrehozásában segídeknek is. „mindazonáltal a részükről is a királyhoz felterjesztendő felírással nem pártolhatják” (ti. a kérést).²¹ Ezzel a gyapjúvásártartási kérelemlevél előkészítő munkálatai már 1843 nyarán befejeződtek. A magistratus a felirat elkészítésével azonban nem sietett, taktikai megfontolásból több mint egy évig várakozó álláspontra helyezkedett. A legkedvezőbb időpont 1844 végén érkezett el, amikor a király a Sopron–Bécsújhely-i vasút megépítését engedélyezte. A gyapjúválasztmány december 21-én tett javaslatot a magistratusnak, hogy a felterjesztést mielőbb állítsa össze, mégpedig a polgárság, a Kereskedelmi Testület és a juhtenyésztők beadványában felsorolt indokok alapján. Együttal a vásártartás terminusaként a július 10. és 31. közötti időt tartotta legmegfelelőbbnek.²² A magistratus azonnal munkához látott és már két nappal később, december 23-án elkészítette folyamodványát,²³ amelyben központi helyet foglal el a Sopron–Bécsújhely-i vasút építésére való hivatkozás. Sopron városa – írja a magistratus – „nemcsak Béccsel, de Brüsszel és más vaspályák érintési körében fekvő városokkal is összeköttetésbe jövend.” A bécsi kereskedő „kevés órában lerándul” Sopronba, ahol a „kiállított természetmennyeket a sáfárok és hajhászok közbejötté nélkül, első kézből fedezheti, s oly rendeléseket tehet, mintha a gyapjú Bécsben volna”. A gyapjúvásár által „városunk hazánk egész nyugati részének a külkereskedésre nézve istáp helye lesz.”

Kedvező körülményként említik, hogy a városban számos és tágas raktár van, ahol a természetők a gyapjút kevés költséggel elhelyezhetik. Takarékpénztár is működik, amely kész méltányos feltételekkel a lerakott gyapjúra zálogelőleget folyósítani. A felterjesztés elküldésének napján levelet küldtek gr. Széchenyi Istvánnak és Stettner Máté kancelláriai „referendarius”-nak is. A két levél szövege szinte azonos. „Ebbéli ügyünket – írta a tanács – vagyis inkább hazánk nevezetes részének ügyét, hathatós közbenjárásával és pártolásával elősegíteni kegyesen méltóztassék.”²⁴ Levél meggyűlési Kis Lajos udvari ágens, hites ügyvéd címére is.²⁵ Felhívták figyelmét arra, hogy a folyamodó juhtenyésztők közt Stettner Máté neve is szerepel, akit külön levélben is megkértek ügyük támogatására. Kis Lajos már 1845. jan. 17-én értesítette a tanácsot, hogy folyamodványát a kancellária – véleményadás végett – a Budán székelő helytartó-

18 uo. f. 3.

19 uo. h/3.

20 uo. d/3.

21 GYSmL: 2. (M. részleg) Acta Congr. 1843. év 2981. sz.

22 Acta pol. et oec. Fasc. XXV. Nr. 7245. b/3.

23 uo. t.

24 uo. xx és vv.

25 uo. ww. – Kis Lajos bécsi ügyvéd, Kis János evang. püspök fia. A Vasút Társaság ügyeit is ő intézte. Vö. Lovas Gyula: SSz. 1964, 244.

tanácsnak küldte meg.²⁶ A városi tanács nyomban Procopius György helytartó-tanácsi és udvari kamarai ügyvédhez fordult, hogy a kérelem „felügyelet alatt tartását és ajánlását” vállalja magára. Legfőképpen pedig a helytartótanács véleményének felterjesztéséről mind a tanácsot, mind Kis Lajost azonnal értesítse.²⁷ Procopius február 28-án tájékoztatta a tanácsot, hogy a helytartótanács utasította a Sopron városával határos megyéket — Moson, Vas, Veszprém és Győr megyét —, hogy a „keblökben lévő királyi vásári szabadalommal ellátott uradalmakat és községeket Sopron kérelmét illetően hallgassa meg, és arról tegyen jelentést. Egyben javasolta a tanácsnak, hogy a megyéknél „ügyét szorgalomazza”, mert különben a javaslattétel egy esztendeig is elmarad.²⁸

Ezt azonban a városi tanács egyelőre nem tartotta szükségesnek, mert a vasútépítés munkálatai lassan haladtak. Csak novemberben fordult sürgetően — de akkor is a helytartótanácsához — a kedvező elintézésért, valamint Procopiust cselekvésre buzdította.²⁹ A helytartótanácsi javaslat meghozatalát, részben Ruszt szab. kir. város késedelmes véleményadása, részben a győri tanács gyapjűvásártartási kiváltság-kérelmének előterjesztése akadályozta. A győriek a vásártartás időpontjaként Szt. Jakab (július) 24- és Szt. Mihály (szeptember) hó 24-ét követő két hetet jelölték meg. A szeptember havi vásártartás tervét Pozsony városa kifogásolta, mert ugyanakkor voltak országos vásárai. Sopron megye a győri, Győr megye a soproni gyapjűvásári szabadalom megadása ellen nem tiltakozott, úgyszintén Moson, Komárom megye és Ruszt városa sem. Viszont Veszprém megye ragaszkodott az 1837. évi pápai határozathoz, és Pápa számára szorgalmazta a szabadalom megadását. Vas megye és Kőszeg városa pedig Kőszeg részére „a nagyszerű posztó- és gyapjűszövetgyár előmozdítása tekintetéből.”³⁰ Végül a helytartótanács egyik város kérelmét sem pártolta, hivatkozva az 1841. évi július 20-án, 25.635. sz. alatti felterjesztésben részletesen kifejtett indoklásra, amelyet a kancelláriának a pápai szabadalom ügyében tett. Nem pártolhatja, mert „a közönséges igazgatás megkívánja, hogy a gyapjűvásár egy helyen ti. Pesten tartassék”.³¹

A kellemetlen hírt Procopius 1846. febr. 6-án közölte a tanáccsal. A tanács újabb pártfogókat keresett és újabb felterjesztést készített. Támogatásért fordultak gr. Széchenyi Lajos valóságos belső titkos tanácsoshoz és Rohonczy Ignáchoz, Sopron vm. főispán-helytartójához, valamint Stettner Mátéhoz. Ezúttal március 2-án Sopron megye is elkészítette külön folyamodványát a szabadalom megadásáért.³²

A városi tanács szerint a soproni gyapjűvásár a pestinek nem fog ártani. A vásár határnapját is úgy választották meg, hogy egyik a másikkal nemcsak igen jól megfér, hanem inkább az egyik a másikat elősegíti. „Igen is tudjuk az újabbkor politikusainak a centralizáció felé szitását” — írta a tanács, célozva Pest központi szerepének hangsúlyozására, valamint Eötvös, Csengery, Szalay stb. centrista politikusok elveire.³³ A soproniak szomorú hangvétellel, folytat-

26 uo. tt.

27 uo. ss. A helytartótanácsnál Procopius György agenssel tartott kapcsolatot a város a Bécsújhely-i vasút ügyében. Perkovázt Bódog — Kubinszky Mihály: Széchenyi István és a Sopron-Bécsújhelyi vasút építése. SSz. 1957. 53.

28 uo. rr. (1845. febr. 28)

29 uo. qq és pp.

30 uo. oo. és OL. Kancellária Levéltára 1846. év P. 2418/238.

31 GYSmL: 2. Acta pol. et. oec. Fasc. XXV. Nr. 7245. gg.

32 uo. kk., ff., 11. Továbbá: Megyei részleg: Acta Congr. 1846. év 1038. sz.

33 Magyarország története 283.

ták: „Valamint az emberi testben üdvös nem lehet, ha egy tag az egész test nedveit magához szítja, úgy az álladalomban sem lehet üdvös, ha egy hely vagy vidék érdekei a többiek érdekeit lenyomják és csak az egésznek minden részeit összehangzó kifejlődése teszi az országot boldoggá.”³⁴

Kis Lajos 1846. március 5-én közölte az örömhírt: a kancellária az ügyet tárgyalta és a szabadalmat megadta! Az ügyes ágens ugyanakkor jelentős költ-

ség kifizetéstől is megmentette városát. A soproniak a szabadalomlevél kiadásáért a kincstárnak csak 150 forintot fizettek be, amely csupán az egy napig tartó vásárkiváltságok megadása esetében volt érvényes. A soproniaknak az egy napon túl, minden napért a 150 forint felét kellett volna még befizetniök, azaz 975 forintot. „Sikerült azonban némi tiszteletdíj segédelmével a dolgot minden

34 GYSmL: 2. Acta pol. et. oec. Fasc. XXV. Nr. 7245. II. A folyamodvány felterjesztésére már nem került sor. Kis Lajos értesítése időközben megérkezett.

további vitatástól megmentenem” — írta Kis. Költségelszámolásában, „különleges tiszteletdíj” címén 50 ft szerepel.³⁵

A kancellária értesítése április 12-én, több mint egy hónappal Kis jelentése után érkezett meg.³⁶ Időközben a gyapjúvásárválasztmány már a szabadság életbe léptetéséről határozott. Az 1846. évi vásár megtartásáról lemondanak, tekintve, hogy július már nagyon közel esik, ill. 1847-re halasztják, „mikor a Sopron—Bécsújhelyi vaspálya is nyitva lesz”.³⁷ Szükségesnek tartották azonban a vásártartás időpontját még 1846 júliusában a bel- és külföldi lapokban közzétenni. A tanács nagyobb időközökben háromszori hirdetésre adott megbízást a következő lapoknak: Pesti Hírlap, Jelenkor, Buda-Pesti Híradó, Pester Zeitung és Conrio der Pressburger Zeitung und Pannonia. A külföldi lapoknál Kis Lajos helyezte el a hirdetést, úgy mint a bécsi augsburgi, lipcei és porosz állami újságok szerkesztőségénél. E két határozattal a választmány tevékenységét befejezettnak nyilvánította. A gyapjú raktározási helyéről a tanács kívánt gondoskodni.³⁸ Ezért megbízta egyik tanácsosát, hogy kérdezze meg a kereskedőket és raktártulajdonosokat, hajlandók-e raktáraikat a Sopronba szállított gyapjú lerakására átengedni és azokban hány bécsi mázsa helyezhető el. Az 1847. évi vásárra több polgár ajánlotta fel raktárát:

Arnold Antal (Hátulsó kapu 91)	200 mázsa
gr. Festetics Tasziló (Kőkapu 211)	600 mázsa
Jentsch Ferdinánd (Ezüst utca 537)	200 mázsa
öreg Ritter Lipót (Kőkapun kívül) az egész raktárát	
Lenk János (Schlippergasse 1)	600 mázsa
(Bécsi kapu 21)	200 mázsa

Az 1847. évi gyapjúvásár áruforgalmáról nincsenek adataink. Nagyobb mennyiségű gyapjú eladására nyilván nem került sor. Egyébként a Sopron—Bécsújhely-i vasút is csak két hónappal később, 1847. aug. 20-án nyílt meg.

Az 1848. évi vásár előkészítése céljából a tanács a kereskedőket ismét tárgyalásra hívta. Ott azonban csak néhányan, a kevésbé előkelő, ill. vagyonos kereskedők (inkább raktártulajdonosok) jelentek meg: Kaiser Sámuel (Festetics Tasziló képviselőjében), Arnold Antal, Isepp János, Schöll Gottlieb, ifj. Ritter Lipót terménykereskedő, Rupprecht Mihály városi árvaügyi ellenőr és Hirschler Keresztély sertéskereskedő. Véleményük szerint a gyapjúvásár csak akkor lesz maradandó, ha egy részvénytársaság vagy oly társaság alakul, amely elegendő forgatókével rendelkezik, előnyös feltételek mellett, pl. 6⁰/₀-os kamatra a gyapjútermesztőknek előleget folyósít. A társaság megalakításához már rövid az idő. Alig egy hónap múlva lesz a vásár. Egyébként sem számíthatnak sikeres vásárra addig, míg „a nyugalom és a biztonság helyre nem áll”.³⁹ A soproni gyapjúvásár 1848 után sem lett jelentős. „A gyapjúkereskedelem csaknem ismeretlen itt, mert hiányoznak az eszközök, melyek annak jelentőséget adhattak volna” — jelenti 1856-ban a Kereskedelmi Testület az Iparkamrának.⁴⁰

Az 1860-as évek elején hasonló a helyzet. A Kereskedelmi és Iparkamara szerint a soproni gyapjúvásár csak névleg létezik „és gyapjú nem hozatik”.⁴¹ Mi-

35 uo. z.

36 uo. s. (Soproni tanácshoz 1846. ápr. 19-én. Sopron megyéhez 1846. márc. 30-án).

37 uo. y. A vásár meghirdetését tanúsító nyugták: uo. h. és r.

38 uo. a.

39 uo. p. 3.

40 uo. Soproni Kereskedőtestület iratal. Levelezési könyv. II. k. 187. p. (1856. jan. 16.)

41 Soproni Kereskedelmi és Iparkamara 1860—1862. évi jelentése. Sopron é. n. 76. p.

lyen tényezőkben keressük tehát a soproni gyapjúvásártartás kudarcát? A sikeres gyapjúkereskedelemhez hiányzik mindenekelőtt a legfőbb eszköz: a pénz. A helyi Takarékpénztár nem tudott elegendő hitelt nyújtani. Nem véletlen, hogy a Kereskedelmi Testület már 1855-ben az Osztrák–Magyar Bank helyi fiókjának felállítását sürgette.⁴² Hiányzik a vállalkozói kedv is. Nem alakul sem részvénytársaság, sem egyéb társulás, mint pl. a Pfeiffer-családé, amely a magyarországi sertéskereskedelemben jelentős szerephez jutott. A család egy-egy tagja Orlovinyak-on (Horvátország), Győrött, Bécsben és Sopronban székel. A soproni Pfeiffer Lipót a legjelentősebb láncszem a nyugatra irányuló sertéskereskedelemben. A kereskedők nem gondoltak arra sem, hogy pénzüket gyapjúfeldolgozó ipari létesítménybe fektessék. A Sopron–Bécsújhely-i vasúthoz fűződött nagy remények sem váltak valóra. A vasút valójában csak a századfordulón szerzett hegemoniát az áruszállításban. De a soproni kereskedők ekkor is állandóan panaszkodtak a vagonhiányra, a szállítási bürokrácia miatt.⁴³ A kormánytól többször kérték a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút államosítását.⁴⁴ Igaz, hogy a vasút közel hozta Sopronhoz Bécsset, viszont ez nem egy ipari és kereskedelmi ág hanyatlását, ill. eltűnését eredményezte.⁴⁵ Végül a soproni gyapjúvásártartás jövőjét a juhtenyésztésnek már 1848, de főképpen 1870 utáni hanyatlása pecsételte meg. Az úrbériség megszűnését követő legelőelkülönítéssel a közös legelőről kiszorultak az uradalmi nyájak. Elmaradt a tizedszalma szolgáltatása, helyenként takarmányhiány is jelentkezett. Az uradalmak és a parasztgazdaságok feltörték a legelőt, belterjesebb gazdálkodásra tértek át. A juhtenyésztés rovására tért hódít a szarvasmarhatenyésztés.⁴⁶

Pl. A magyaróvári uradalom állattenyésztési adatai:

Év	ló	szarvasmarha	juh
1812/13	6	50	15 000
1832/33	30	400	42 000
1872/73	490	3444	5 128

A juhtenyésztés rohamos hanyatlása – a magyaróvári uradalomtól eltérően – országosan csak a századfordulón következett be. Ekkor a tengerentúli, ausztráliai és argentinai gyapjú valósággal elárasztotta az európai piacot. Végül a szövőipar technikájának gyors fejlődése, ill. az olcsó „pótszereknek” a szövegekben való alkalmazása is elősegítette a juhtenyésztés hanyatlását.⁴⁷

Néhány adat a Sopron megyei juhállomány számának alakulásáról: 1828-ban 11 642, 1870-ben 187 517, 1895-ben 61 517, 1911-ben 39 966 db.⁴⁸

A Sopron város előmenetelére hivatott reformkori intézmények és vállalkozások közül, hasonlóan a Gözmalomhoz (1836) és a Sopron–Vasi–Szederegly-lethez (1840), a gyapjúvásártartási szabadság sem váltotta valóra a városi polgárság elképzeléseit. A koraberli létesítmények közül maradandónak csak a Bécsújhely-i vasút és a Takarékpénztár bizonyult.

42 GYSmL: 2. Soproni Kereskedőtestület iratai. 1855. év 85. sz.

43 Berényi Pál: Sopron megye. Bp., 1895. 62., 12.

44 Soproni Kereskedelmi és Iparkamara 1906. évi jelentése 14–15. p.

45 Természetesen nincs itt szándékunkban Sopront kapitalista fejlődését illetően a vasút akár negatív, akár pozitív hatását tárgyalni.

46 Rodiczky i. m. 34–35. p. ill. 24. p.

47 uo. 60 és 172. p.

48 Sopron megye 1870-ik évi Népszámlálásának eredményei. (Sopron, é. n.)

Gyapjúvásártartási szabadalomlevél szövege:¹⁹

„Mi első Ferdinánd Isten kedvező kegyelméből ausztriai Császár; Magyar és Csehország e néven ötödik, Dalmát, Horvát, Tót, Halics és Ladomér országok Apostoli, ugy Lombardia, Velence, Illiria stb. Királya; Ausztria főhercege; Lotharingia, Salzburg, Steyer, Korontán és Krajna, Fel- és Al-Sléczia hercege; Erdély-nagyfejdelme; morvai örgróf; Habsburg és Tirol grófja stb. Emlékezettel adjuk ezennel jelentvén mindennek kit illet: Hogy Mi mind szabad királyi Sopron városunknak a végett Felségünkhöz intézett alázatos esedezésére, mind pedig ezen város és környéke haszna s java előmozdítására, azt tartottuk királyi hatalmunkból és különös kegyelmünkben engedendőnek és rendelendőnek, sőt engedjük és rendeljük ezennel: miszerint a fennírtett Sopron városunkban évenként Szentjakabhó tizedik napjától ugyan azon hó végéig gyapju vásár tartathassék, mindazon joggal, előbbséggel, szabadsággal s mentességgel, mellyel az országos és gyapjuvásárok a többi szabad királyi és kiváltságos mezővárosokban s helyeken tartatni szoktak, de azon környékbeli már vásárkiváltságos más helyek országos és gyaju-vásárai rövidsége nélkül, s azon világos feltétel alatt: hogy a fennelhatározott idő alatt eső vasárnapokon és illető ünnepeken gyapjuvásár ne tartassék. Miért is titeket: kereskedők, kalmárok, utasok, és bármelly külföldiek, ezennel öszszesen mint egyenként biztosítunk s bizonyosokká teszünk: miszerint a fennevezett Sopron városunkban ekként tartani engedett gyapju-vásárra portékáitok — s vagyonságtokkal, minden félelem és a Mi különös védletünk és ótalmunk alá vett személytek s vagyontok legkisebb féltése nélkül, bátran, szabadon jöhettek, közeledhettek, ügyekezhetek, s dolgokat végezvén ismét haza, vagy a hová tetszik, térhettek. És ezt minden vásáron és egyéb nyilvános közhelyen kihirdettetni és kikiáltatni, apostoli magyar királyi titkos pecsétünkkel függőleg megerősített jelen levelünket pedig az előmutatónak elolvasás után mindenkor visszaadatni kívánjuk és parancsoljuk. Kelt a Mi őszintén kedvelt hívünk tekintetes és nagyságos székhelyi gróf Mailáth Antal szent István apostoli király rendbeli nagykeresztes vitéz, aranykulcsosunk, valóságos belső titkos tanácsosunk, Zemplén vármegyei főispán, Magyarországon királyi főasztalnok mesterünk, és ugyanott királyi udvarunk egyszersmind az említett szent István apostoli királyi rend kancellárja kezéből, birodalmi fővárosunkban Bécsben, Ausztriában, böjtelőhő tizenkilencedik napján, az Ur ezer nyolczszáz negyvenhatodik esztendejében, magyar, cseh, stb. országai uralkodásunk tizenegyedik évében.

Ferdinánd sk.

Gróf Mailáth Antal sk. Jászay Pál sk.”

Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt (1933—1945)

(II. rész)

Írta: Hiller István

Az 1940/41. tanévre a Bánya- és Kohómérnöki osztályba bányamérnök-hallgatónak iratkozott be Halász Miklós. 1941 tavaszán Budapesten megnyerte a főiskolai mezei futóbajnokságot. Évfolyamtársai tudta nélkül még aznap visszautazott Sopronba és éjjel a Kossuth Lajos utcai Volksbund-házról eltávolította a horogkeresztes táblát. A Volksbund az esetet jelentette a rendőrségnek és kérte a tettes kinyomozását. A rendőrség egyik náciellenes tagja — aki sejtette, hogy a tettest az egyetemen kellene keresni — bizalmasan értesítette az Ifjúsági Kör egyik vezetőjét és ajánlotta, hogy a táblát úgy tüntessék el, hogy ne lehessen megtalálni. Így is történt és a tettest nem vonták felelősségre.²⁵

A Jugoszlávia elleni hadjárat német egységei részben Sopronon keresztül vonultak. Az esemény hírére a hallgatóság egy része gyors szervezéssel megjelent azokon a helyeken, ahol a Volksbund tagjai és szimpatizánsai „Heil Hitler!” kiáltásokkal fogadták az átvonulókat. Fütyüléssel, „abcugolással” válaszoltak, majd gombostűvel szurkálták a „lelkessedőket”, ami nagy zavart keltett és végül is csendet teremtett.²⁶

Jelentős része volt az egyetemi hallgatóságnak abban, hogy az egykori Kaszinót a Volksbund nem tudta megszerezni székházának, sem „Deutsches Haus”-nak. Komoly náciellenes társadalmi akció révén lett a Kaszinó a „Magyar Művelődés Háza”. A mai Liszt Ferenc Művelődési Központ homlokzatán erre is emlékeztet a változatlanul megmaradt és újra aranyozott felirat.

1942 március első felében a soproni újságok olyan hírekről számoltak be nagyon röviden, amelyek önmagukban semmi érdekeset nem sejtetnek, az akkori olvasók azonban nagyon jól tudták, hogy a hírek mögött nagyobb szabású Volksbund-ellenes megmozdulások vannak, amelyekről beszélni még lehet ugyan, de írni már nem.

Az „Új Sopronvármegye” 1942. március 10-i számában azt írja, hogy a műegyetem ifjúsága 9-én este magyar nótaszóval vonult végig a város több útvonalán, majd a Himnusz és a Szózat eléneklése után tisztelgett az országzászlónál. „Tisztelgés az országzászlónál” címmel közli a lap, hogy a m. kir. Fáy András Kereskedelmi Fiú Középiskola tanulói 10-én zárt sorokban kivonulnak az országzászlóhoz, ahol a Himnusz eléneklése után koszorút helyeznek el.

A „Soproni Hírlap” 1942. március 11-i számában számol be — valamivel hosszabban — ezekről az eseményekről. „Műegyetemisták, fiúkereskedelmisták és diáklányok az országzászlónál” címmel közli, hogy a műegyetemisták 9-én 8 órakor vonultak az országzászlóhoz, az Irgalmas Nővérek zárdájának növendékei 10-én délelőtt, az állami fiúkereskedelmi iskola növendékei pedig délután rendeztek hazafias ünnepséget az országzászlónál. Beszámol a lap arról is, hogy a műegyetemisták 10-én délután megkoszorúzták az országzászlót, „minden

²⁵ József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1940/41. tanévi évkönyve (207). Az eset leírásával Tamás László idézett tanulmánya foglalkozik részletesebben.

²⁶ Tamás László idézett tanulmánya alapján, valamint szemtanúk visszaemlékezéseiből.

magyar ember szent szimbólumát, amelyért s amellyel apáink küzdöttek évszázadokon át". Azóta egyetemi és diák diszörség áll a „magyarság, az ország szent jelvénye előtt”.

Az „Oedenburger Zeitung” március 11-én a következőket írja: „Huldigung vor der ständigen Nationalfahne. Vorgestern abends erschienen die Hörer der hiesigen Fakultät für Forst- und Bergbauwesen vor der ständigen Nationalfahne, wo vaterländische Lieder gesungen wurden”. Beszámol a két másik iskola hasonló megmozdulásáról is.

Az egyetemi Ifjúsági Kör lapjának 1942 áprilisi számában a hírek között csak annyit említ, hogy 9-én ifjúsági gyűlést tartottak, ahonnan az országzászló elé vonultak tiszteletadásra. A gyűlés elhatározta, hogy további intézkedésig mindenki nemzetiszínű szalagot visel a sapkáján. Fejenként 1 pengő költséggel lehetővé tették, hogy március 14-én este fáklyákkal vonuljanak fel.

A sajtó sehol egy szóval sem említette, mi váltotta ki ezeket a „tiszteletadásokat” az országzászlónál, mi volt a diákmegmozdulások előzménye.

Hábel György levelében kimondottan náciellenes tüntetésről beszél, annak okait és lefolyását pedig a következőképpen írja le:

Akkoriban sorozták be a volksbundistákat a német hadseregbe. Sopron földrajzi helyzeténél fogva gyűjtőközpontja volt a bevonulóknak. A tüntetést megelőző napon – tehát nyilván március 8-án – a besorozottak felvonulást tartottak a városban. Mikor a Széchenyi téri országzászló elé értek, a parancsnokok nem vezényeltek tiszteletadásra, ami pedig akkor minden alakulatra nézve kötelező volt. A rendkívüli eseményt sok kíváncsi szem figyelte, különösen az egyetemi hallgatók. Így természetesen azt is észrevették, hogy egyesek a sorokból a zászló felé köptek. Felmorajlott a felháborodás. Az Ifjúsági Kör még aznap riasztotta az ifjúságot és „haditanácsot” tartott. Elhatározták, hogy általános tiltakozó tüntetést szerveznek. A hallgatóság szervezettsége miatt nem volt nehéz órák alatt ismertetni a határozatot nemcsak az egyetemisták, hanem a város diák-sága között is. A határozat nyomán – írja Hábel – az egész ifjúság utcai felvonulásokat rendezett nemzeti zászló alatt és énekelték, hogy „Bécs várában sír a német...”

A városi színház előtt tömeggyűlésen vett részt az ifjúság, majd innen az egyetemisták zárt katonás oszlopokban felvonultak a Kossuth Lajos utcai Volksbund székház elé. Az Ifjúsági Kör elnöksége (3 fő) bement a székházba és a Volksbund vezetőségétől elégtételt követelt. Más visszaemlékezések szerint viszont az ifjúság a város három pontján gyülekezett és egyidőben ért a Volksbund elé.²⁷

Az egyetemisták küldöttségét a Volksbund egyik soproni vezetője, Dr. Neu fogadta.²⁸

Az ifjúság ezalatt odakint várt, elszánva arra, hogy akcióba lép, ha valamilyen újabb provokációra kerülne sor. Több résztvevő szerint – Hábel is ezt írja – a Volksbund vezetői szorongatott helyzetükben sajnálkozásukat fejezték ki, és ígéretet tettek a felelősök megbüntetésére. A hallgatóság egy része nem helyeselte, hogy a küldöttség megelégedett a sajnálkozással, és erősebb lépéseket követelt. Hábel György visszaemlékezése szerint az Ifjúsági Kör levelet

27 Az Ifjúsági Kör elnöke ebben az időben Polgáry Sándor kohómérnök-hallgató volt, a delegáció egyik tagja – több akkori erdómérnök-hallgató szerint – ő volt. Dr. Csatka Endre szíves közlése, hogy a delegáció másik tagja Horváth Endre erdómérnök-hallgató volt, aki maga mondta el a küldetését. Tamás László tanulmánya is több gyülekezőhelyről ír.

28 Dr. Csatka Endre szíves közlése.

is küldött a külügyminisztériumnak, amelyben a Volksbund magatartását kifogásolták.²⁹

Néhány nap múlva, március 15-én az ifjúság szokatlanul nagy számban vett részt a Petőfi téren megtartott ünnepségen, ezzel is kifejezésre juttatva a korábbi náciellenes tüntetések iránt való rokonszenvét. Március 14-én este az Ifjúsági Kör fáklyás felvonulást szervezett. A felvonulás útvonalát úgy hatá-

Másolat.

M. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium 36714/1940. eszám.

Tárgy: Soproni német hallgatók bántalmazása.

A budapesti német követség feljegyzésének másolatát,
Berthold Heinrich, Bayer József és Ipl Lára német kisebbségi egyetemi hallgatók bántalmazása ügyében assal küldöm meg a tek. Tanácsnak, hogy az ügy kivizsgálását haladéktalanul fogantositani és a szükségesnek látszó intézkedések megtételéről jelentést, illetve javaslatát ide azonnal megtenni sziveskedjék.

Budapest, 1940. december 7.

A minister rendeletéből:
dr. vitéz Nagy Iván s. k.
ministeri o. tanácsos.

A kiadvány hitelül: Gémesi s. k. irodaigazgató. P. h.

A m. kir. József Nádor Műegyetem tek. Tanácsának, Budapest.-----

A másolat hitelül:

Budapest, 1940. december 9.

műegyetemi tanácsigazgató.

²⁹ Tamás László megemlíti tanulmányában, hogy a Volksbund a tüntetőket lefényképezte és a képeket megküldte a német és magyar hatóságoknak. Azt is írja, hogy a tüntetést követő éjszakán összetűzésekre is sor került egyetemisták és volksbundisták között. Hábel György egyébként a tüntetést 1943-ra teszi, nyilván tévedésből, mert a sajtóvisszhang és sok más körülmény is bizonyítja, hogy az esemény 1942-ben zajlott le.

rozták meg, hogy az érintse a külvárost is: Kazinczy utca, Fapiac, Híd utca, Balfi utca, Várkerület, Széchenyi tér, Petőfi tér.

A Volksbund-ellenes akciók később is folytatódtak, utcai verekedésekre, nemzeti színű szalagok éjszakai ragasztására került sor és „éjszakai őrvárakat” szerveztek, amelyeknek célja a náci propagandaanyag terjesztésének megakadályozása volt. Az erősödő megtorló intézkedések azonban óvatosabb mód-szereket sürgettek.

Az Ifjúsági Kör már 1941-ben létrehozta az ún. Szociális Ügyosztály Kurucdombi Munkacsoportját, amely célul tűzte ki a kurucdombi nyomortanyákon élő emberek megsegítését. 1943 őszén kiszélesítették a munkacsoport célját, Volksbund-ellenes agitációt szerveztek. Titkos felhívást köröztek, melynek szövege a következő volt:³⁰

„Fiuk!

A Volksbund szervezkedései mindannyiunktól elvárják ismereteseink. Országunk határára, ebben a városban, ahol a tanulás összegyűjtötte az intelligens magyar ifjak egy jelentős részét, nem nézhetjük behunyva szemmel azt, hogyan gyűjt magyar véreink közül embereket magának. Ezek szellemileg alacsony fokozatú és társadalmilag is felelőtlen egyének a tömeg hitegetésének hipnózisa alatt igyekeznek a megzavart magyarokat zászólójuk alá hajtani.

Mindazoknak, akik nemcsak szóval érzik magukat magyarnak, kötelességük, hogy amugy is kis nemzetünk minden ingadozó tagját a kisértésektől megmentse azáltal, hogy velük foglalkozik és esetleges kétségeiket eloszlatja. Fiuk! Ez elől a munka elől nem szabad elzárkóznotok.

Az Ifjúsági Kör Szociális Ügyosztály keretében működő munkacsoportunk többek között éppen azt az irányelvet tűzte ki maga elé, hogy menti, ami még menthető és igyekszik a magyart magyarnak megtartani. Ezt a ténykedést a múltban is kifejtette éppen ott, ahol városunkban arra leginkább szükség van: a kurucdombi gyermekek között. A Volksbund nagyon jól ismeri szándékainkat és a suhancok zavargása, jelvények osztogatása, stb. által akarja munkánkat megzavarni és kis magyaráinkat elvakítani. Megfigyeltük, hogy a jelvények viselését és terjesztését is leginkább az egyébként kevésszámú magyarnyelvű gyermekekre bízták, hogy ezek így szimbolikusan hirdessék hovatartozásukat. A mentés útja csak egy lehet; foglalkozunk kell ezekkel a fiukkal és lassan-lassan visszahódítani őket nemzetünknek, magyarságunknak.

A Szociális Ügyosztály munkálkodási területe e tanév elejétől kezdve jelentősen kibővült s így a kurucdombi foglalkozást tartó egyetemisták száma 3—4 főre zsugorodott össze. Ily csekély létszám mellett munkánk folytatása a volksbundérezemű suhancok zavargásai és okvetetlenkedései miatt lehetetlenné vált. Szükség van Rátok, Fiuk, hogy magyarmentésünket folytathassuk. Ismerjük nagy elfoglaltságotokat, de bizunk benne, hogy lesznek közöttetek olyanok, akik erre is időt tudnak szakítani. Az elfoglaltság minden szombat délután k. b. 4—7-ig tart. Főleg közügyességben, játékokban, nótákban jártas, a sikertelenségtől nem fáradó emberekre van szükségünk. Tudjuk, hogy sokat kívánunk, de biztosak vagyunk abban, hogy nem csalódunk Bennetek és lesztek 10—15-en, akik a nehéz, de szép munkára vállalkozni fogtok.

Kérünk mindnyájatokat, ne dobjátok gunyos ajkbiggyesztéssel félre a papírt, hanem gondolkodjatok mondanivalója fölött és ha úgy gondoljátok, hogy Nektek is közöttünk a helyeteket, írjátok fel rá a neveteket.

Bizunk az I. éves szakok segítségében.

Üdv az erdészeknek!

Jó szerencsét!

A Szociális Ügyosztály Kurucdombi Munkacsoportja.³¹

³⁰ A titkos felhívás szövegét szó szerint idézem az EFE Központi Irattárában őrzött fotókópia alapján. Eredetije a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen található.

A munkásság és parasztság háború- és fasisztaellenes tiltakozásai ország-
szerte megerősödtek. A növekvő ellenállás láttán Hitler csapatai 1944. március

BUDAPEST, 1944. november 25.

Kedves Barátom!

Több oldalról szerzett értesülésem szerint a vezetésed alatt álló harci hallgatói a Sopronban állomásozó, illetőleg az ott átvenülő német katonai alakulatok tagjaival szemben kihívó magatartást tanúsítanak.

Tekintettel arra, hogy a német katonasággal való esetleges fegyveres összecsapás a magyar nemzet sorsára beláthatatlanul súlyos következményekkel járhat, nyomatékosan felkérlek, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel hass oda, hogy az egyetemi hallgatók magatartása a szövetséges német haderő tagjaival szemben teljesen korrekt legyen és a jövőben semmi kifogás alá ne essék.

Intézkedéseidről és a helyzetről közvetlenül hozzám kérek részletes jelentést.

Szívélyes üdvözlettel:

Cotel Ernő urnak,

a József Kádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Bánya- Kohó- és Ércművelési Karának e. i. tanárja

Sopron.

19-én ellenállás nélkül megszállták az országot. Sopront az elsők között érte a megszállás, a németek már a hajnali órákban a városban voltak.

Az egyetem egész ifjúsága összegyűlt a megszállás napján a matematikai

előadóteremben, ahol az esemény komorságához illő beszédek hangzottak el. Modrovich Ferenc professzor beszédében arra kérte az ifjúságot, hogy őrizze meg higgadtságát, magyarságába vetett hitét, és kérte, hogy ne provokáljanak, ne szolgáltságokat okot a németeknek a beavatkozásra és elhurcolásokra. A gyűlés a Himnusz eléneklésével ért véget. A hallgatóság hangulata olyan volt, hogy határozott kiállítás esetén fegyverrel szálltak volna szembe a németekkel, bátor és kemény ellenállásra kerülhetett volna sor.³²

A március 19-ét követő napokban történtek bizonyos szervezkedések a fegyveres ellenállásra, így két szakszervezeti munkás felkereste az Ifjúsági Kör vezetőségét és a fegyveres harcra buzdították őket. Az Ifjúsági Kör vezetői azonban ezt elvetették, a harcot nem találták célszerűnek a túlérővel szemben. A Kör vezetői, a két munkás és Sébor János prodékán között is sor került az ellenállási mozgalom lehetőségének megtárgyalására, a gondolatot végül itt is elvetették.³³

Az ellenállás, a szembenállás és a gyűlölet fegyveres harcban ugyan nem jelentkezett, a professzoroknál és hallgatóknál azonban minduntalan kifejezésre jutott. A hallgatók éjjelenként eltávolították a németek tábláit, átírták azokat, nem szolgáltatták be a sportkör fegyvereit, a professzorok közül a megszállók és kiszolgálók többit rövidebb letartóztatásba helyeztek, kihallgatásoknak és durva fenyegetéseknek tették ki őket.³⁴ A hallgatóság, ahol tehette, megkárosította a hadsereget és kihívóan viselkedett a németekkel és magyar csatlósáikkal szemben egyaránt. 1944. november 29-én a M. kir. 2. Honvéd Kisegítő Karhatalmi Század átíratot intéz az egyetemhez, hallgatók által elkövetett lopások tárgyában³⁵ és csaknem egyidejűleg a nyilas Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter erős hangú levélben figyelmezteti a dékánt, akadályozza meg a hallgatók provokációit a német katonai alakulatok tagjaival szemben.

A miniszter levele a következőképpen hangzik:

„Budapest, 1944. november 25.

Kedves Barátom!

Több oldalról szerzett értesülesem szerint a vezetésed alatt álló Kar hallgatói a Sopronban állomásozó, illetőleg az ott átvonuló német katonai alakulatok tagjaival szemben kihívó magatartást tanúsítanak.

Tekintettel arra, hogy a német katonasággal való esetleges fegyveres összeütközés a magyar nemzet sorsára beláthatatlanul súlyos következményekkel járhat, nyomtatékosan felkérek, hogy minden rendelkezésedre álló eszközzel hass oda, hogy az egyetemi hallgatók magatartása a szövetséges német haderő tagjaival szemben teljesen korrekt legyen és a jövőben semmi kifogás alá ne essék.

Intézkedéseidről és a helyzetről közvetlenül hozzám kérek részletes jelentést.

Szívélyes üdvözléssel:

Rajnis³⁶

31 A felhívás kézről kézre járt, a hallgatók leírták és tovább adták.

32 Hábel György levele alapján.

33 M. A. akkori erdőmérnökhallgató elmondása alapján. Tamás László is közli.

34 Lásd bővebben: „Helytállás . . .” c. cikket a Soproni Egyetem c. egyetemi lapban. III. évf. 6. sz. 1955 március, valamint Tamás László idézett cikkét.

35 EFE Központi Irattára 1944. évi iktató 1808. sz. bejegyzés. Az ügyirat elveszett, feltehetően azonban, hogy a „lopás” politikai célzatú volt.

36 Rajnis Ferenc szélsőjobboldali újságíró és politikus, nyilas vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az „Új Magyarság”, majd a „Magyar Futár” szerkesztője. A Népbíróság mint háborús bűnöst halálra ítélte, 1946. március 12-én kivégezték.

Cotel Ernő urnak,³⁷

a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya- Kohó- és Erdőmérnöki Karának e. i. dékánja.

Sopron.”

Cotel dékán a levélre már nem válaszolt, mert az 1944. november 29-én tartott II. rendes kari ülésen a prodékán felolvasta Cotel levelét, amelyben bejelentette betegségét. Cotel Ernőnek 1945. április 10-én keltezett és az egyetemnek küldött levelében egyébként azt írja, hogy betegsége miatt és azért is kért betegszabadságot, mert nem akarta a nyilas kormányt mint hivatalfőnök szolgálni. — Tudták, hogy szabadkőműves voltam — írja — félttem a letartóztatástól annál inkább, mert a soproni nyilas főispán esetleges második olyan kívánságát, hogy Szálasiék országgyűlésén résztvegyek, visszautasítottam volna.

A *soproni egyetemi hallgatók* évekre visszanyúló harca a Volksbund és a nácik ellen, sajnos *mártírokat is követelt* közvetlenül a város felszabadulása előtt.

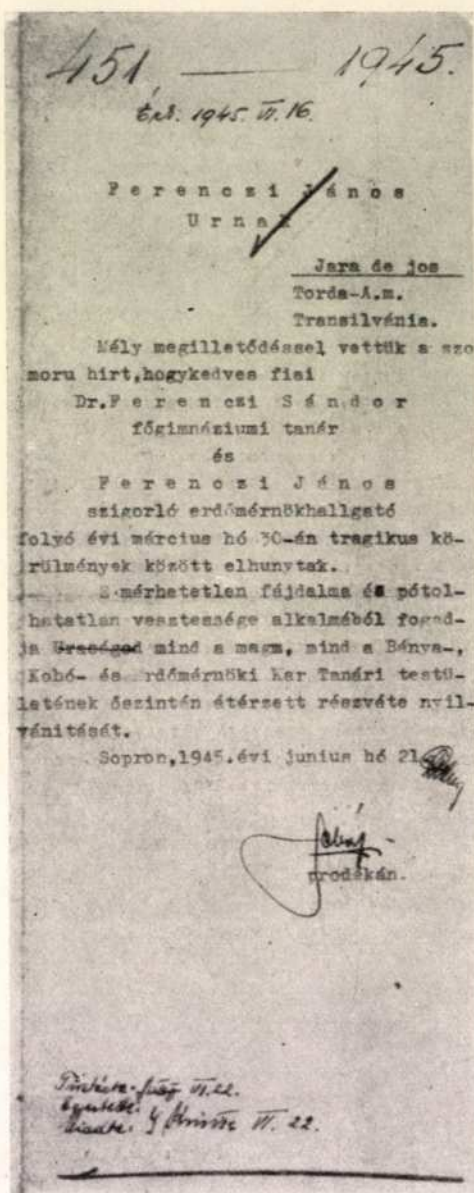
A Mátyás király utca 5. számú házban elhelyezett Erdélyi Diákotthonban — melyet részben erdélyi bányászati és erdőgazdasági vállalatok támogatásával tartottak fenn — 1945 március utolsó napjaiban mintegy 14 hallgató és nem hallgató lakott. Az erdélyiek mint rászorulóknak helyet adtak Csaszzlava Jenő IV. éves bányamérnökhallgatónak és nejének, valamint Neumann János II. éves kohómérnökhallgatónak is, akik nem voltak erdélyiek. Ezekben a napokban az emberek az óvóhelyeken kerestek menedéket. Az említett ház óvóhelyének lakóit még több veszély fenyegette, mint másokét, mert a mai MTESZ székház volt a nyilas pártház, ahonnan sűrű időközökben indultak a géppisztolyos, övüket kézigránatokkal teletűzdelt, feketeruhás, zöldinges pártszolgálatosok razziaikra. Közben a hangszórók szakadatlanul üvöltöttek, hogy a kiűritési parancs értelmében mely egyetemi évfolyam hallgatóinak mikor kell gyülekezniük a Petőfi téren.

A Mátyás király utca 5. számú ház óvóhelyének szellőző vasajtaja a kapu alá nyílt. Az egyetemisták felváltva itt örködték, hogy veszélyt jelezve riadóztassák a többieket. A pincében átütötték a falat a 7-es szám pincéjébe, ahonnan hátulról a romos lépcsőházon át a 9-es számú ház padlására juthattak. Ezt a házat rendszerint elkerülte a nyilas őrzőjárat, mert kiégett, romos volt és az utcáról megközelíthetetlen.

A hallgatók között talált menedéket több katonaszőkevény is, így Ferenczi János szigorló erdőmérnök bátyja, Dr. Ferenczi Sándor természettudomány tanár, az erdélyi természettudomány egyik ismert reménysége.

Amikor idegeik kezdték már felmondani a szolgálatot, elhatározták, hogy kiköltöznek Brennbergbányára, valamelyik bombabiztos óvóhelyen bújnak meg a légítámadások és a zaklatás, elhurcolás veszélye elől. Március 29-én Ferenczi János és Sándor, Neumann János, Csaszzlava Jenő és felesége el is indultak, a többiek a bombázások miatt később már nem jutottak ki. Az öt ember Öbrennbergben a Kovács-árok óvóhelyen húzódott meg, ahol sok soproni, brennbergi is menedéket keresett. 30-án híre ment, hogy a szovjet csapatok már a hegyekben vannak. Dr. Ferenczi Sándor, aki még katonaruhában volt, a hírre civil ruhát öltött, gondolván, hogy nem kell már tartania razziaától. Közben néhány volksbundista nő leszaladt az öbrennbergi vendéglőben tanyázó SS-ekhez és azt

³⁷ Cotel Ernő vaskohómérnök, egy. tanár, az MTA 1. tagja. 1923 óta a vaskohászati tanszék professzora, jelentős szakíró. 1954. nov. 8-án halt meg.

jelentették, hogy kommunista főiskolások egy katonatiszt segítségével fel akarják robbantani az óvóhelyet.

Tudomásunk szerint egyik hallgató sem volt kommunista. Ferenczi János közismerten baloldali érzelmű, demokratikus felfogású és igen erősen náciellenes beállítottságú, szegényparaszt szülők gyermeke volt. Oroszul tanult, úgy várta a felszabadulást. Tanulmányait is példásan folytatta. Csaszlava Jenőről ugyanígy vélekedtek évfolyamtársai és barátai. Neki tulajdonítják az ismertett Volksbund-ellenes titkos felhívás megfogalmazását is. Dr. Ferenczi Sándor kimondott tudós típus, ugyancsak közismerten baloldali ember volt. Csaszlaváné a bombázások és a bujdosás alatt idegileg tönkrement asszony benyomását keltette. Értelmetlen robbantásra egyikük sem gondolt. Hasonló gondolkodású volt Neumann János, azért is voltak együtt, sorsuk is ezért volt közös.

Néhány perc múlva 5–6 SS rontott a pincébe, kitudskolták az öt szerencsétlent és géppisztolyukkal a Muck-kilátó felé kezdték hajtani őket, ahol akkoriban német parancsnokság székelt. Később három SS a Ferenczi testvéreket és Neumann Jánost déli irányban a Kovács-árok patak mentén tuszkolta előre, kettő pedig az óvóhely bejáratával szemben a Jóremény-oldali gyalogösvényen hajtotta tovább a Csaszlava házaspárt. Az asszonynak már csak annyi ideje maradt, hogy odasúgja férjének: ezek bennünket ki fognak végezni. A következő pillanatban megszólaltak a géppisztolyok. Csodával határos módon Csaszlava Jenő életben maradt, rengeteg vérvesztéssel, többször elalélva másnap hajnalban vánszorgott be az egyetemre. Hallgatótársai – köztük az eseményről

készült feljegyzés rögzítője³⁸ – hordágyon vitték be az Orsolya-rendházban berendezett kórházba, ahol a súlyos tarkólövést szenvedett Csaszlava Jenő két hét

38 A mártírok szomorú történetét kérésemre Dr. Tompa Károly egy. docens jegyezte le 1970. január 26-án „Feljegyzés az Erdélyi Diákokotthonban (Sopron, Mátyás király utca 5. I. em.) 1945. III. 29–IV. 1-ig, illetve a felszabadulással kapcsolatosan lejátszódott eseményekről” címmel. Lásd Zilahy József „Emlékezzünk” c. cikkét is. Soproni Egyetem. 1955. március. 3. p.

alatt annyira felépült, hogy vállalkozhatott egy még mindig veszélyes brennbergi gyalogútra. Tompa Károly hallgatótársa kísérte el, neki mondta el, még mindig csak szaggatott szavakkal, hogy mi történt. A kitóduló óvóhelyiek is közvetlen tanúi voltak ennek a kegyetlenségnek, hiszen az óvóhelyül szolgáló régi tárna ajtajától alig 100 méterre történt.

A két Ferenczi testvér és Neumann János ideiglenes sírhelye a Jóremény erdőrész 142/e erdőrészletében, Csaszlava Jenőnéé pedig a 142/d erdőrészletben volt. Az SS-ek és cinkosaik a közelről tarkón lőtt fiúkat sekély gödörbe hantolták el és csak akkor húztak töltést és tettek egyszerű nyírfakeresztet a jeltelen sír fölé, amikor megtudták, hogy egyikük megmenekült.

A brennbergi bányagazgatóság fémlemez koporsókat készíttetett, majd a szovjet városparancsnokság engedélyével 1945. június 17-én exhumálták a négy holttestet és mintegy 100 hallgató kísérete mellett temették el őket a régi Szt. Mihály, illetve az evangélikus temetőben. Ferenczi János az evangélikus temető XLII csoport 2., Ferenczi Sándor ugyanott az 1. sírhelyen, Neumann János a régi Szt. Mihály temető VIII. csoport 2. sorozat 32. számú, Csaszlava Jenőné pedig az I. falcsoport 7. számú sírhelyén nyugszik.

A fasizmus áldozata Faulwetter Ernő erdőmérnökhallgató is, aki megtagadta a nyilas katonai behívás teljesítését és ezért kötél általi halálra ítélték.³⁹

A felszabadító Vörös Hadsereg első katonái 1945. április 1-én hajnali fél három óraker jelentek meg az egyetem területén. Ezzel a ténnyel új korszak kezdődött a soproni egyetem és az egyetemi ifjúsági élet történetében.⁴⁰

A Horthy-korszak negyedszázados uralma alatt felsőoktatásunkat és az ifjúsági életet számos negatív jelenség kísérte. A soproni egyetem sem volt kivétel. Az uralmon lévő osztályok ezeket a negatív, reakciós jelenségeket előszerezett propagálták, magasztalták, saját céljaikra kihasználták. Az ifjúság haladó törekvéseit – bár azok néha eszmeileg tisztázatlanok, a gyakorlatban botladozók is voltak – agyonhallgatták, vagy ha ez lehetetlen volt, kiforgatták, meghamisították.

A fenti tanulmány megkísérli – a teljesség igénye nélkül – bemutatni, hogy a soproni egyetemi ifjúságban mindig éltek haladó, előremutató eszmék.

A soproni textilipar 25 éve

Írta: **Fekete Ferenc**

1. Sopron textiliparának negyedszázados történetéhez tárgyhi dokumentumokat csak 1950-től, a soproni Állami Levéltár létesítésétől lehet figyelembe venni; korábbi irattári anyag alig áll rendelkezésre.

Annak ellenére, hogy az írásos anyag aránylag kevés, korunk eseményeit az átélők emlékei is rögzítik. Az idő és az emlékezet pedig sok mindent megszépít, a nehézségek meg elmosódnak.

Az első kép – ami felvillan a felszabadulás napjaiban – elkeserítő. Még az az öröm is, ami az emberré válást fémjelzi, még az sem tudja elmosni azt a keserűséget, ami a látottakból fakad.

³⁹ Habel György levele alapján.

⁴⁰ József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó és Erdőmérnöki Kara 1944–45. tanévi kari ülési jegyzőkönyvei.

Háborús károk! Hogy mennyi? Üzemeink helyzete akkor így fest: A Soproni Selyemipar az 1944. december 6-i soproni bombázáskor súlyosan megsérült. A régi Trebitsch-gyár romhalmazzá vált. Az 1945. március 4-i újabb bombatámadáskor a gyár kazánháza és gyárkéménye elpusztult. A kivonuló német csapatok utolsó üdvözlétként 1945. április 1-én felrobbantják a Selyemipar creppcérnázó emeletes termét. A Soproni Pamutiparban 1945. március 29-én egy légi akna ledöntötte az emeletes új terem épületének falát. A gyár valamennyi ablaka kitört, belső falrepedések következtekben az üzem területe üvegcserep, rom. A munka megállt. Sokkal szerencsésebb volt a város nyugati peremén épült két üzemünk: a Lakástextil Vállalat és a Richards Fésűsfonógyár. Ezeket az üzemeket háborús kár nem érte. A Ruhagyárban nem lehetett háborús kár, hiszen csak a felszabadulás, ill. az államosítás után, 1950-ben alakult.

Ezek a károk csak a termelő berendezésben jelentkeztek. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a front közeledtével a lélekszámában felduzzasztott város pánikhangulata egyre nőtt. A dolgozók egy része — félve a háborús eseményektől, de főleg a nyilas propaganda hatására — egyre nagyobb csoportokban szivárgott nyugatra. Ez a szivárgás március hónap folyamán fejvesztett meneküléssé vált. Az üzemek katonai parancsnokai nem tudtak parancsolni már. A termelés zuhanásszerűen csökkent.

A szovjet csapatok Sopronba érkezésekor üres gyártelepek, kevés sértetlen, sok romban álló gép, csend, reménytelenség fogadta a szemlélődőt. A háborútól sokat szenvedett emberek lépésének tétovasága jellemezte az első napokat, de győzött az élni akarás. Az üzemek dolgozói hozzákezdtek az újjáépítéshez. A gyártelepeken meginduló gépek ritmikus zajában benne volt az újjáéledés ígérete. Pedig nem volt könnyű ez az idő.

Ha visszagondolunk arra, hogy a termelt áruk élelemért cseréltek gazdát, akkor könnyű megérteni az akkori idők visszásságait. Minden, ami történt, több szemüvegen át tükröződött, a vélemények megoszlóak voltak, az események sokszor furcsán magyarázóttak. Egy-egy eseményt Sopron akkor megjelenő két napilapja különböző módon is kommentált. Ez érthető, hiszen a megalakult pártok állásfoglalása nem volt egyező. A légkör lassan tisztult. Az egyre erősödő munkáspártok befolyása a gyárak életére mind nagyobb lett és segítségük tisztázta a kivezető utat. A történelmi tárgyilagossághoz tartozik, hogy a felszabadult város üzemében a gyárak termelő munkájának megindításához sok segítséget adtak a szovjet csapatok parancsnokságai. Nem volt pl. elegendő nyersanyag. Különböző bérmunka-megbízások keretében a szovjet hadsereg bocsátott nyersanyagot a gyárak rendelkezésére, a megszótt anyagokért pedig élelmiszert adott. Ez segítette át a gyárak munkásait a kritikus időn.

A felszabadulást követően nemcsak alapanyag nehézségekkel küzdöttek gyáraink, hanem komoly gondot okozott az üzemenyaghiány is. Az Új Sopron című napilap 1945. október 7-i számában olvashatjuk:

Soproni gyárak vezetői nyilatkoznak a magyar—szovjet kereskedelmi szerződésről. Csak a szénhiány fog nehézségeket okozni. A Szovjetunióval kötött árucserforgalmi egyezmény az egész ország ipara számára nagyarányú fellendülést hoz. Elsősorban azonban a textilipar van érintve, amelyet egyrészt hatalmas mennyiségű bérmunkával lát el a Szovjetunió, másrészt annyi nyersanyagot bocsát rendelkezésre, amely feldolgozva itt maradt az országban, hogy az ország minden egyes lakosára 20 méter fog jutni belőle.

A soproni textilgyárak, melyek az ország textilipari termelésének jelentős százalékát teszik ki, természetesen szintén érdekelve vannak ebben a Szovjetunió által

lehetővé tett munkában. E gyárak ma nyersanyag hiány miatt nem tudnak teljes kapacitással dolgozni és elégséges munkást foglalkoztatni. Ezekre a problémákra fog megoldást adni a Szovjetunió szállítmánya.

A soproni gyárak vezetői örömmel vették a megrendelést. A gyárak energiatermelő berendezéseinek üzemben tartásához szükséges szén szén azonban nem tudták biztosítani. A szénhiány nagyságára jellemző, hogy a közüzemek, a gyárak, hivatalok néha beszüntették a munkát. Az akkori sajtó állandó témája volt a tüzelő és szénhiány.

A Soproni Újság 1947. január 9-i (csütörtöki) számában ezt olvashatjuk:

PÉNTEK REGGEL UJRA MEGKEZDŐDIK A MUNKA A PAMUTIPARBAN

Lapunk tegnapi számában megírtuk, hogy az egyre fokozódó szénhiány, továbbá a váratlanul bekövetkezett rendkívüli hideg időjárás, hatalmas nehézségek elé állította a soproni üzemeket, közhivatalokat, közüzemeket.

Elsőnek a Soproni Pamutipar volt kénytelen a munkát beszüntetni. A gyár vezetősége, igazgatóság és üzemi bizottság egyaránt táviratokat küldtek a kormány vezető tagjaihoz, továbbá a Gazdasági Főtanácshoz, melyben vázolták a gyár súlyos helyzetét, továbbá azt a tényt, hogy most a télvíz idején 1000 munkás került egyik napról a másikra utcára.

A táviratokra tegnap délben válasz érkezett, mely szerint azonnali kormányintézkedés történt, hogy kellő mennyiségű szén Brennbergbányáról a gyárba szállítsanak. A brennbergi bánya meg is kapta már az intézkedést, úgy hogy ma leszállítják a szükséges szén.

Ilymódon pénteken újra megindul a munka a Pamutiparban és a két napos termelési kiesést is be fogják hozni.

Az energia- és szénhiány a többi gyárnál is hasonló problémákat okozott. A kérdés megoldására a soproni üzemek Brennbergbányán végül is külszíni fejtésből szereztek meg az erőtelepeik számára szükséges szén. Ezzel elhárult egy komoly akadály, mely a termelést eddig hátráltatta.

A felszabadulás az ország, a dolgozók életében nagy változást hozott, azonban nem változtatta meg az ipar akkori struktúráját. A gyárak további tulajdonosainak egy része az országból nyugatra távozott, azonban nem szűnt meg érdekeltységük itthon maradt gyáraikban. Az ország ipari életében új mérföldkövet, gyökeres változást az ipari üzemek 1948. március 26-án bekövetkezett államosítása hozott. A termelőerők és termelési viszonyok változása egycsapásra megoldotta a tulajdonos és vezetés problémáját. A dolgozóknak egyre inkább kikristályosodó közösségi gondolat az államosítással kapott megingathatatlan alapot. Mikor először került a gyárak homlokzatára az új jelszó: „miénk a gyár, magunknak dolgozunk,” akkor ez még csak a homályosan érzett birtoklás gondolata volt. Nagy súllyal a jogok, kisebbel a kötelezések értelmezésében. A gyárakról lekerülő „R. T.” betűk, melyek a Részvény Társaság fogalmát rögzítették, többet jelentettek levételükkel, mint amikor fent voltak.

Eltűnt a munkakényszer képzete. A dolgozók nemcsak a termelésbe, hanem az elosztásba is beleszóltak, még hozzá komoly felelősséggel. Ez a felelőség volt a jövő záloga.

Az államosítással megkezdődött az első népgazdasági terv, mely célkitűzésével hivatva volt megjelölni az utat a szervezeten új, szerkezetében átrendezett ipari tevékenység folytatásához. Az első népgazdasági tervek még nem voltak hibátlanok. Az erők felmérése, a tervezés tapasztalatai hiányosak voltak. Egy azonban jellemzője lett a terveknek: a dolgozók töretlen lendülete, az ösz-

szefogás, a közös igyekezet. Ez volt a biztosíték induláskor és ez hozott sikert a tervciklusok végén a teljesítésben.

Múltak az évek. Az iparvezetés gondjai egyre növekedtek. A korábbi sok kisüzem perspektivikus fejlesztése nehezen illeszkedett bele nemcsak a területi, de az országos fejlesztési tervbe is. Nagy volt a széttagoltság, ezért nehéz volt a koordináció. Ebben az időben már egyre bővült a textilipar exportja és ezzel a korábbi iparirányítás rendszere, egy könnyebben áttekinthető vezetési és ellenőrzési módot igényelt. Időszerűvé vált az üzemek összevonása. Ez nem egyszerre történt, hanem 1955-től 1963 végéig ment végbe. Az összevonás kapcsán a soproni üzemek is elvesztették önállóságukat, a Ruhagyár kivételével.

A Soproni Selyemipar került először sorra 1955. január 1-el, amikor az összes hazai selyemgyárat egy nagyvállalattá, a „Magyar Selyemipari Vállalattá” olvasztották össze. Második helyen a Soproni Fésűsfonógyár önállósága szűnt meg: 1962. január 1-el a győri Richards Finomposztógyár kebelébe került. Harmadikként a Soproni Posztó- és Szőnyeggyárat vonták össze a Kőszegi Bútorszövetgyár, Kőszegi Posztógyár, Szombathelyi Takarógyár, Tatai Szőnyeggyár üze-meivel és így lett a Lakástextil Vállalat egyik gyáregysége. Végül 1963. július 1-vel a Soproni Pamutipar olvadt be a Pamutnyomóipari Vállalatba, amelyben a Kisperesti Textilgyár, Kelenföldi Textil, Magyar Pamutipar, Szegedi Textilművek szövődék és a Goldberger Textilnyomógyár, a Pamutkikészítőgyár, Textilfestőgyár, a Textilmintagyártó Vállalat és Textilsomagoló telep egyesült.

Az iparirányítás, a lényegesen csökkent számú vállalat tevékenységének összehangolását kisebb apparátussal hatékonyabban tudta megoldani. A gazdasági élet egyre gyorsuló tempója gátat kapott a különböző, erősen kötött tere-lőkben. Az érdekeltségi rendszer rövidre zárt íve nem engedett a gyorsított ki-bontakozásnak. A belföldi és export piaci igények mindjobban feszegették a korábbi kereteket. Az árrendszer merevsége, a kezdeményezés kötöttségei, a fejlesztési irányok és arányok merevsége valami újat sürgetett.

1968. január 1.: megszületett az új gazdaságirányítási rendszer. A vállalati önállóság hangsúlyozása, az öntevékeny fejlesztés lehetősége, az új árrendszer életbelépése növelte az egyéni kezdeményezést. Szabad út nyílt az új irányítási rendszerben a gyártmányfejlesztés számára. Ez ösztönzővé vált a gyártmány struktúrák változtatására. Az újra, a korszerűbbre törekvés nagy lépés volt árunk világszínvonalra emelése felé. Szakítani kellett a régi hagyományos technológiákkal, a klasszikus alapanyagok felhasználásával. Ezen a téren is nagyot léptek előre gyáraink. A város üze-meinek profilváltozása szemléltető képet ad erről az erőfeszítésről.

2. Kövessük gyáraink e téren kifejtett tevékenységét egyedenként!

Lakástextil Vállalat

A felszabadulás után megváltozott igények a vállalat termelésének szerkezetében is alapvető változásokat követeltek. A kártolt gyapjúszövet-gyártás fokozatosan háttérbe szorult és helyét a takarógyártás, valamint a kisebb volu-ment képviselő nyüstös bútorszövet és műszaki szövetgyártás foglalta el.

A lakástextiliák gyártásán belül a termelés szerkezete ugyancsak nagy-mértékben megváltozott, mivel az elmúlt időszak beruházásai túlnyomóan a szőnyeggyártás emelését célozták; így az 1944. évi arány szőnyeg és bútorszövet tekintetében igen jelentősen módosult.

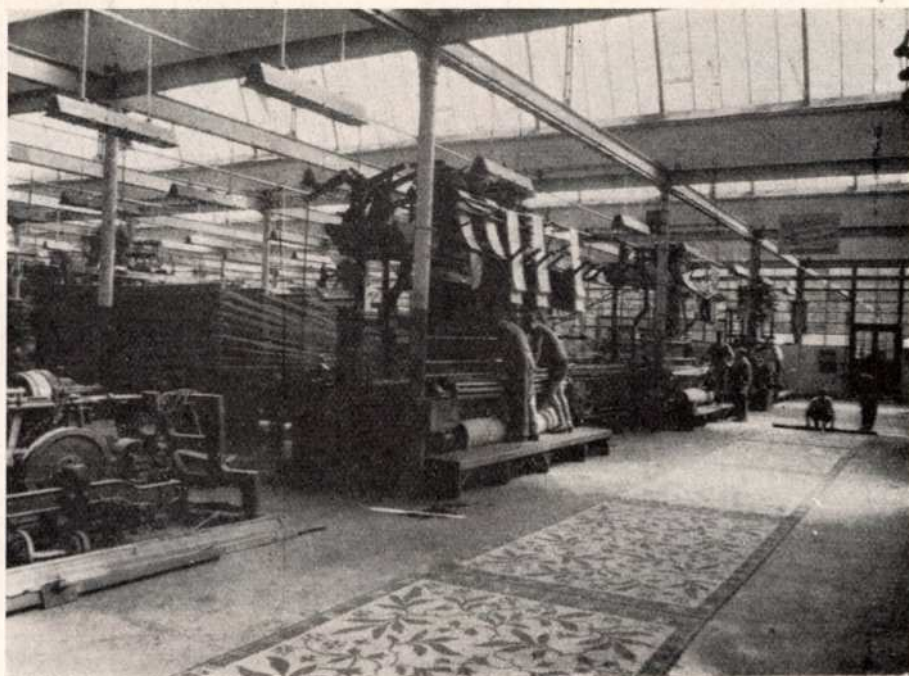
Alapvetően megváltozott a gyár termelési profíljája is. Az 1944. évet meg-

előzően a termelésnek kb. 85⁰/₀-át a kártolt gyapjúszövet gyártása képezte, 1969-re (a gyártmányprofilban) a kártolt szövetgyártást csak a takarógyártás képviselte. A mennyiségében megnövekedett összgyári termelés 80⁰/₀-át a lakástextiliák (bútorszövet, szőnyeg) termelése tette ki. A profiligények változásával a termelőberendezések állománya is megváltozott, bővült, ill. kicserélődött.

Az 1960-as évek után végrehajtott beruházások a piaci igények változásával a lakástextiliák termelésének, ezen belül elsősorban a szőnyegtermelés növelését célozták. Az 1969. évben a takaró vagy szőnyeg konvertálási program keretében a kártolt gépparkot folyamatosan leszerelték és a III. negyedévben a takarógyártást teljesen meg is szüntették.

A lakástextil-gépparkot – a magasabb igények kielégítésére is alkalmas –

A Lakástextil Vállalat szőnyegszövődéje

fejlettebb technológiákon alapuló gépek üzembe helyezésével bővítették. Létrehozták a kettős szőnyegszövő gépparkot, mely lényegesen nagyobb termelékenységgel, magasabb használati értékű, tetszesebb velour szőnyegek előállítására alkalmas. A kettős szőnyeggyártási technológia meghonosítása mellett jelentős a tűzött szőnyeggyártó technológia alkalmazása. Az új gyártási eljárások bevezetése jelentősen megváltoztatta a gyártmányprofil: ennek eredményeként 1969-ben az össztermelés 36,6⁰/₀-át tette ki az új technológiákkal gyártott termékek mennyisége.

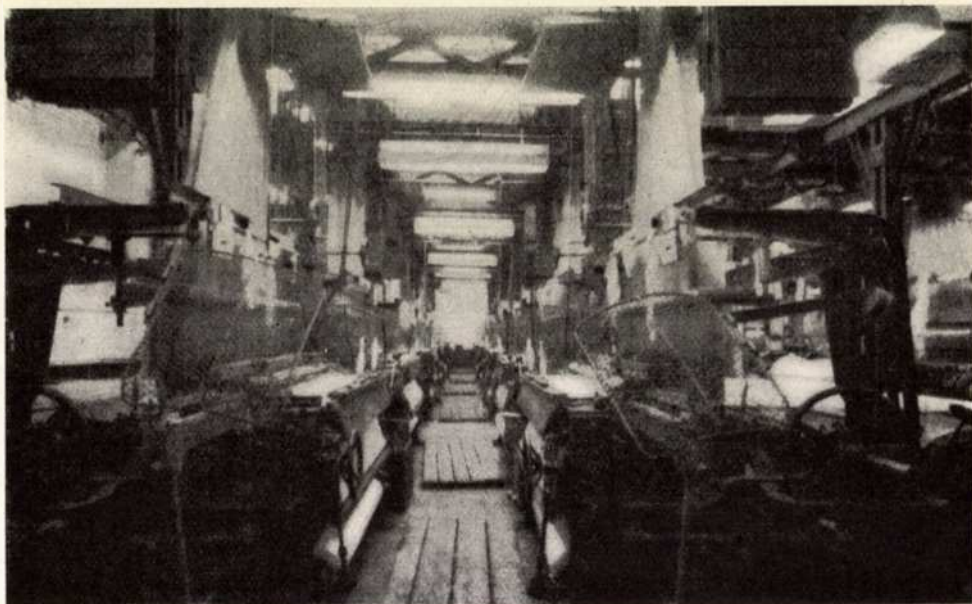
Termékeik előállításánál a korábban felhasznált tradicionális textilipari anyagokon kívül jelentős mennyiségben használnak fel szintetikus eljárással

előállított alapanyagokat (fonalakat, kábeleket) és termékeik kikészítésénél, szintetikus vegyszerek alkalmazásával nagy mértékben emelik azok használati értékét.

Selyemipar

Az államosítás után a két telephely az 1951. év január 1-vel egy vállalattá alakul. Az utca két oldalán álló, korábban két önálló gyár munkáját kellett összehangolni. A párhuzamosan folyó munkák sürgős megszüntetésére belső átrendezést kellett végrehajtani.

Ennek keretében korszerű új előkészítőt építettek, melyben összevonták a két telep előkészítő gépeit. A termelékenység növelése érdekében a selyem-

MSV Soproni Selyemipar jacquard szövődéje

szakmában korábban elképzelhetetlen változtatásokat hajtottak végre. Bevezették a nagyterű vetélők alkalmazását, mely lehetőséget adott a korábbi 4 kezelt gépről az 5–6 gépre történő átálláshoz. Ez számottevő munkaerőmegtakarítást jelentett. A volumen növelése érdekében gépek fordulatszámát is megemelték. Hogy építés nélkül lehetőséget teremtsenek további géptelepítésre, ezért szövőgépeik korábbi térigényét leszűkítették (6 m²-ről kb. 4,5 m²-re).

A belső intézkedéseken kívül az iparági átrendezés is érzékenyen érintette az üzemet. Az iparágon belüli profilírozás következtében megszűnt a gyárnál a creppelő és kikészítő, fonalfestő üzemszám, helyette növelték a szövőgépek számát. A Jacquard-árak termelése – a gépek elszállítása miatt – abbamaradt, a gépek egységes prototípusának kialakításával egyéb divatcikkek gyártása indult meg nagyobb mennyiségben. A korábbi tiszta-selyem és műselyem alap-

anyag helyett az utóbbi időben a szintetikus fonalak feldolgozásával nagyot léptek előre a korszerű, szövekész színes áruk gyártása terén. Ez ma már gyártmányaik kb. 1/4-ét teszi ki.

Gyártmányfejlesztési kísérletek elsősorban a divatcikkekben jelentkeztek. Nagymértékű volt a kistételes gyártás, mely állandó változásával fokozott követelményt támasztott a műszakiakkal szemben. Komoly kísérletet folytattak a ma már nagyüzemi gyártásba vett szintetikus szálakból szőtt áruféleségek készítésére. Legnagyobb problémát mégis a gépek egységesítése, majd az utóbbi időben bekövetkezett újabb jacquardosítás jelentette a gyárnál.

PNYV Soproni Pamutipar acélvázás szövécsarnoka

Pamutipar

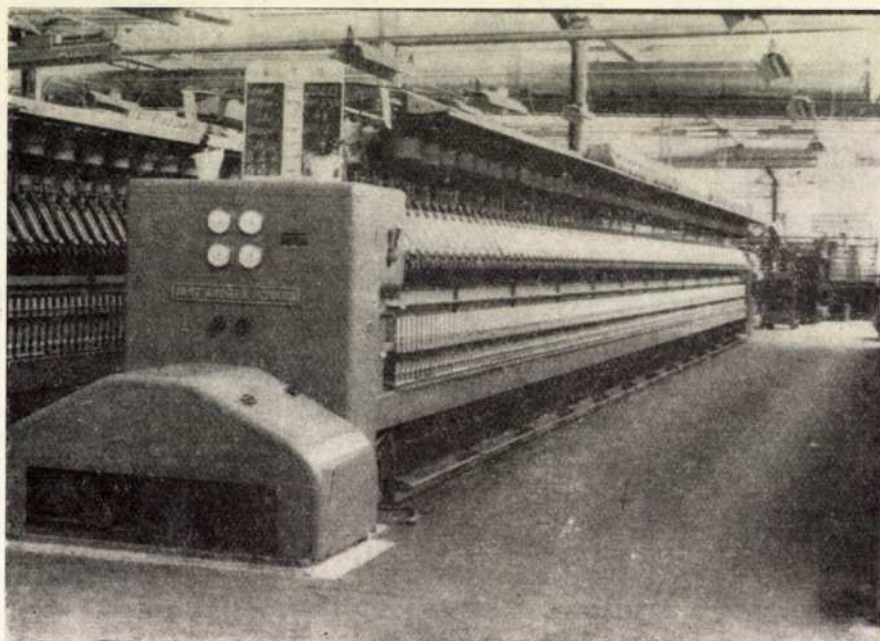
A profil változására a korábbi és a jelenlegi gépparkja világít rá legjobban. A felszabaduláskor ez az üzem vertikális volt, fonodával, pamut- és selyemszövéddel, festővel és kikészítővel rendelkezett. Akkori gyártmányai igen széles skálán mozogtak, a nyakkendőtől a felső ruháig, az ágyneműtől a lakástextiliáig. Színesen, tarkán szöve készültek áruik.

Előbb a tulajdonosváltás – tőkés fúzió – majd az államosítást követő iparági egységesítés következtében az 50-es évek közepén sima szövévé alakult az üzem. A fonoda, festő és kikészítő, valamint jacquard, nyüstös és revolveres gépeinek elszállításával horizontális, nyomó alapanyaggyártó sima szövéde lett. Ekkor megszűnt a korábbi selyemgyártás is. A szövégépek száma nagymértékben megnövekedett.

Az üzem a 64-es évek közepétől ismét fokozatos profilváltozáson ment át. Először árufinomítást hajtottak végre, a korábbi kartonjellegetű cikkektől a batiszt- és puflinféleségek felé, majd az alapanyagot illetően tértek le a korábban

követett útról. A tiszta pamut, nyújtott fonalak helyett fésült, később pamut-műszál, ill. tiszta műszál, majd 1968-tól selyem fonalak feldolgozásával bővítik gyártmány-listájukat.

Fejlesztés tekintetében elsőként kell említeni az 1961-ben végrehajtott nagy szövőcsarnok építését. A Magyarországon először ilyen acélvázás elemből épült szövőde a hagyományos telepítési idő töredéke alatt készült el. Az utolsó import elemek beérkezése után hat héttel az első szövőgépek megindulhattak a csarnokban. Nagyszabású műszaki fejlesztés volt a Hibbert-irezőgép beállítása (Angliából), mely termelékenységével nagy részt vállalt a mintegy 70⁰/₀-os bővítés termelőberendezéseinek kiszolgálásából. Az utolsó 5 év folyamatos

A Richards Finomposztógyár Soproni Fésűsfonodájának olasz gyűrűs fonógépe

gondja a nyüstösítési program volt, melynek eredménye, hogy ma a szövőgépek 50⁰/₀-a nyüstösgép.

1968 II. felétől megkezdték a selymesítési programot, amelynek nagyságrendje már túlhaladta az évi 5 millió méteres gyártást.

Richards Fésűsfonó

A gyárat alapításakor, 1934-ben a Vöslauban leszerelt régi angol és selfaktor fonógépekkel látták el. Az üzemet tiszta gyapjú és kevert gyapjú-műszál-fonalak gyártására rendezték be. Rövidesen festődével bővítették, amely egyaránt alkalmas volt fésült szalag- és motringfonalak festésére.

A termelőberendezésekben lényeges változás következett be az elmúlt 25 év alatt. A gyár két nagy rekonstrukciós bővítésen ment keresztül. Az első 1962-

ben, a második 1966-ban, amikor az üzem régi gépparkja leszerelésre került. Új előfonó és fonógépeket állítottak be, melyeket az olaszországi Sant' Andrea és Carniti gyárak szállítottak. A kettőzőgépeket a Könnyűipari Gépellátó Vállalat, az új cérnázó gépeket a Német Demokratikus Köztársaság Textima cége szállította. Mint gyapjú-fésűsfonoda a rekonstrukció óta egyike az ország legmodernebb üzemének. A gépekben történt változás (gépcserék új modern gépek beállításával) a munkakörülményeket lényegesen megjavították. A munkás termelékenysége a rekonstrukció következtében mintegy 300%-kal emelkedett. A termelőberendezések cseréjével egyidőben hajtották végre az üzem belső átrendezését és megoldották a klimatizálást is. Az új klímaberendezés lehetővé teszi, hogy a termelőcsarnok klímája függetleníthető a külső légköri jelenségektől és állandó paramétereivel lehetőséget ad a gyártás állandósítására.

Szerkezeti változás történt a termelésben is. Korábban tiszta gyapjú és gyapjú-műszál keverésű fésűs fonalakat gyártottak, az utóbbi időben a tiszta gyapjú mellett a gyapjú-szintetikus keverésű fésűs fonalak gyártása került előtérbe. Termelvényeiket mint félkész terméket a központi gyáron kívül, a továbbfeldolgozó kötődék és szövődék használják fel.

Ruhagyár

Meginduláskor, 1950-ben férfi télikabát gyártással kezdte munkáját. Első évei igen szórt profilt mutattak. Az úttörőingtől a férfi télikabátig, a bébiingtől a szoknyáig, a sportruházati cikkektől az ágyneműig, a póljától a női és leánykaruháig mindent gyártottak.

Ahogy a gyár fejlődött, lassan tisztult a profil is. A Vitnyédi utcai korszerűtlen helyiségekből a lényegesen jobb adottságú Rákóczi utcai telepre kerülve, egyre tisztábban bontakozott ki a gyár jellege.

Ez az üzem a magyar ruhaipar fejlődésének útját járta végig. A múlt nélküli iparág munkakultúrájának alapjait nekik kellett lerakniuk, mert nem volt átvehető tapasztalat a környéken. Jól oldották meg ezt a feladatot, mert ma már a város textiliparának ez a fiatal gyár komoly reprezentánsa. Jelenleg termelésének nagy hányada női és leányka ruhákból áll.

Több ízben hajtottak végre gépcseréket. Az első kiöregedett félfordulatos gépeiket körforgós gépekre cserélték át. Ezek a gépek azonban nagyon sok különböző típust képviseltek. Ezeket alkatrészszel pótolni és javítani alig lehetett. Később a Debreceni Ruhagyár által leadott 111-es Csepel-gépekkel profilírozták át az üzemet. Az első évek után a gazdaságosságra törekvés speciál-gépek beszerzését tette szükségessé, ezért lyukkötő gépeket, cikk-cakk varrógépeket és különböző gombozó gépeket vásároltak.

Egyre korszerűbb, nagyobb lett a gyár termelése. A jelentkező igények kielégítésére külső telephelyeket létesítettek. Először Brennbergbányán, majd a későbbi években Csornán, ill. Csepregen épített fióküzemet. A gyártmány korszerűsítése érdekében üzemi laboratóriumot rendeztek be és saját tervező-részelet szerveztek.

Az egyre növekvő igények indokolták, hogy 1965 őszén hozzáfogjanak a vállalati rekonstrukció első lépcsőjének megvalósításához, a raktár és előkészítő részek bővítéséhez. A vállalati rekonstrukció második lépcsőjének megvalósítására anyagi fedezet hiányában nem került sor.

Külön jubileuma is van a gyárnak: ebben az évben ünneplik a gyár fennállásának 20. évfordulóját.

3. A város üzemeinek gazdasági munkáját értékelni csak egyes paraméterek vizsgálatával, összehasonlításával lehet. A továbbiakban néhány mutató tükrében mérjük fel a 25 év tevékenységét. Elengedhetetlen ugyanis, hogy számszerű összehasonlítással értékeljük azt a nagy változást, ami gyárainkban ebben a történelmi korszakban végbement.

A „20 éves Soproni Ruhagyár” kiállításán

Állóeszköz érték 1000 forintban:

Ü z e m	1944 év	1969 év	Index %
Lakástextil Vállalat	102 690	187 363	182
MSV Soproni Selyemszövőgyár	56 400	114 650	203
PNYV Soproni Pamutipár	61 880	144 748	234
Richards Fésűsfonógyár	26 409	144 124	546
Ruhagyár	—	46 888	
	247 379	637 773	

Az 1944. évi állóeszköz érték a többszöri átárzás (árváltozás) figyelembe vételével az akkori pengő átszámított (kulcsszamos) értéke forintban.

Ü z e m	A létszám alakulása			A termelés alakulása			
	1944. év	1969. év	Index %	Mérték ezerben	1944. év	1969. év	Index %
Lakástextil Vállalat	752	1 484	197	to m ²	394,4 660,9	1 448,3 1 992,5	365 301
MSV Soproni Selyemszövőgyár	380	876	231	m ²	1 300,—	6 456,—	497
PNYV Soproni Pamutipar	780	2 227	286	m ²	4 428,6	23 976,1	541
Richards Fésűsfonógyár	250	899	360	to	117,—	1 868,—	1597
Ruhagyár	—	2 090	—	db	—	1 793,—	—
Összesen	2 162	7 576	350				
Sopron város lakossága	42 255	48 582	115				
Textilipari dolgozók aránya	5,1 ⁰ / ₀	15,5 ⁰ / ₀	300				

Ü z e m	Termelési érték 1000 Ft-ban			Egy főre eső termelési érték Ft-ban		
	1944. év	1969. év	Index %	1944. év	1969. év	Index %
Lakástextil Vállalat	48 788	323 736	664	64 878	218 150	336
MSV Soproni Selyemszövőgyár	26 500	118 600	448	69 737	135 388	194
PNYV Soproni Pamutipar	44 500	240 550	540	57 051	109 015	191
Richards Fésűsfonógyár	21 060	336 240	1597	84 240	374 016	444
Ruhagyár	—	185 000	—	—	88 517	—
Összesen:	120 848	1 204 126				
Egy főre eső átlagos termelési érték Ft/év	55 896	158 939	284			

Az üzemi fejlesztések beruházásból, ill. részben felújításból gyáranként az alábbiak:

Műszaki fejlesztés 1000 Ft-ban:

Üzem	Fejlesztés 1000 Ft-ban	Ft/fő
Lakástextil	90 500	60 984
MSV Soproni Selyemszövőgyár	41 000	46 804
PNYV Soproni Pamutipar	63 394	28 466
Richards Fésűsfonógyár	114 711	127 598
Ruhagyár	64 300	30 766
Összesen	373 905	

Kommunális fejlesztés 1000 Ft-ban:

Üzem	Fejlesztés 1000 Ft-ban	Ft/fő
Lakástextil	7 410	4 993
MSV Soproni Selyemszövőgyár	6 000	6 849
PNYV Soproni Pamutipar	7 815	3 509
Richards Fésűsfonógyár	3 004	3 341
Ruhagyár	4 700	2 249
Összesen	28 929	

1000 Ft beruházásra eső termelési érték:

Üzem	Beruházás 1000 Ft-ban	Termelési érték növ.	Mutató Ft-ban
Lakástextil	90 500	274 948	3 038
MSV Soproni Selyemszövőgyár	41 000	92 100	2 246
PNYV Soproni Pamutipar	63 394	196 050	3 093
Richards Fésűsfonógyár	114 711	315 180	2 678
Ruhagyár	64 300	185 000	2 877

Elemelve az egyes gyárakban a létszám, valamint termelési érték alakulását, figyelemre méltóak a következtetések.

Az 1944. évi textilipari dolgozók száma 2 162 fő, a város lakossága 42 255 fő (5,1⁰/₀ textilipari dolgozó). Az 1969. év végére a textilipari dolgozók száma 7 573 fő, ez a város összes dolgozóinak 15,5⁰/₀-át teszi ki. Létszámban a százalékos fejlődés 350⁰/₀.

A termelési érték növekedés az 1944. évi 120 848 MFt-ról 1 204 126 MFt-ra növekedett. Ez kb. 10-szeresre növekedett termelési érték (1000⁰/₀-os növekedést mutat). Ha 1 főre vetítjük, úgy a termelési érték Ft/év 1944-ben 55 896 Ft, 1969-ben 158 939 Ft. A termelési érték 1 főre eső változása tehát 248⁰/₀.

Az összehasonlító elemzésben a Ruhagyár adata némileg torzít, ugyanis az 1944. év eredményeiben nem szerepel, mivel csak később alakult.

Ha gyáranként vizsgáljuk az 1 főre eső termelési értéket, a Richards Fésűsfonógyárnál találjuk a legjobb eredményt. Ez arra is mutat, hogy az időközben végrehajtott rekonstrukció a következő években még erősebben érezteti majd hatását. A legkisebb 1 főre eső termelési értéknövekedés a Soproni Pamutiparnál mutatkozik. Érdekes ez abból a szempontból, hogy más mutatóon keresztül vizsgálva ennek ellenkezőjét tapasztalhatjuk.

Ha az 1000 Ft beruházásra eső termelési értéket vizsgáljuk, a legnagyobb eredményt a Soproni Pamutiparnál találjuk. Mutató: 3 093 Ft. Ez azt jelenti, hogy a végrehajtott fejlesztés nem modern, új gépekkel történt, hanem a termelő berendezéseket használt gépekkel növelték. Érthető, hogy ezek beruházásigénye kicsi a rajtuk kimunkált értékhez viszonyítva. A Richards Fésűsfonógyár mutatója 2 678 Ft, ami megvilágítja azt a tényt, hogy az üzem rekonstrukciója modern, nagy értékű gépekkel történt, ami rontja a vizsgált mutatót. A rekonstrukció befejezte után a gépek hozama igen számottevő lesz.

A fent elemzett mutatók alakulására rávilágít az állóeszköz-érték növekedése. A legmagasabb értéknövekedés a Richards Fésűsfonógyárnál következett be (546⁰/₀), ami mutatja a beinvestált gépek nagy értékét. Érdekes eme szempontból vizsgálni a Soproni Pamutipar állóeszköz-változását, mely bár 234⁰/₀-kal magasnak látszik, nagy részét az épületobjektumokban bekövetkezett változások teszik ki. Fel kell hívni a figyelmet a Lakástextilnél mutatkozó eszköz-változás nagyságára (182⁰/₀), melyből egyrészt az látszik, hogy gépeinek értéke 1944-ben is magas volt, másrészt a komoly rekonstrukció ellenére az értéknövekedés – a kilépő nagy értékű gépek miatt – nem nagyon mutatkozik.

Számottevő gyárainknál a munkakultúra növelésére, ill. balesetvédelemre fordított erőfeszítés. Szinte minden üzemben végrehajtottak olyan komoly anyagi igényt támasztó intézkedést, mely a munkakörülmények megjavítását, a dolgozók munkalehetőségeinek könnyítését volt hivatva elősegíteni. Ezen a téren elsősorban a gyárak klímaviszonyainak rendezése adta az első feladatot.

Annak ellenére, hogy hosszan tartó komoly kísérletek folytak, még mindig nem megoldott a zajcsökkentés. Ez a kérdés a következő esztendő kutatómunkájának továbbra is az előterében áll.

4. A két és fél évtized eseménysorában külön fejezetet érdemel a soproni textiles üzemek exporttevékenysége. Ha a világtérképre rávetítenénk a soproni eredetű textilárúk útját, igen szövövényes hálót kapnánk. Átfogná az egész világtérképet.

Az izléses, megfelelően csomagolt, tetszetős exportárúkat megtalálhatjuk a világ számos országában.

A Lakástextil áruai közül a Közel-Keleten, Szudánban, Szíriában, Irakban, Líbanban főleg a takaró, a Szovjetunióban, Ausztráliában, Angliában, Romániában, Jugoszláviában és Dánia piacain a szőnyegek keresettek.

A Soproni Selyemipar áruai a Szovjetunió, Kanada, Nyugat-Európa, Nigéria és Elefántcsontpart vevőit vonzzák.

A Soproni Pamutipar a Szovjetunió, Svédország, Japán, Franciaország, Anglia, Kanada és számos afrikai ország divatját gazdagítja.

A Richards Fésűsfonógyár áruai Ausztria, Csehszlovákia felé közvetlen exportként, de tovább feldolgozva, szövet és kötöttáru formájában még igen sok országban kedvelt cikkek.

A Ruhagyár által készített ruhákban a Szovjetunió, Svédország, Dánia, Hollandia, Anglia, Csehszlovákia, Kanada, Afrikából Tanzánia állampolgárai járnak.

Az exportpiac bővítésének egyetlen akadálya jelenleg az áruhiány. Sajnos, üzemeink teljesítő képességének is van határa.

A soproni gyárak fejlődését jelzi, hogy ma már a külföldi eladóknál nyilvántartásban vannak. Szakmai nyelven azt jelenti, hogy jegyzik őket. Komoly eredmény ez, amit csak megfelelő munkával és vételkészséggel lehet kiharcolni.

Érdekes az a nyilvántartás, amit egyes külföldi cégek vezetnek a soproni gyárak tevékenységéről és a gyárak vezetőinek adatairól. Meglepő talán, hogy itthon, a városon belül sem tájékozott mindenki arról, kik vezetik üzemeinket, az idegen országok cégei azonban ezt igen figyelmesen követik. Nem egy esetben történt meg, hogy külföldi vásárokon, árubemutatókon kint járt szakemberekkel egyeztetik korábbi információjukat és a változásokat keresztül vezetik. Ezek az információk azonban nem lépik át a hivatali titoktartás szabta határokat.

A külföldi cégek képviselői magyarországi látogatásuk esetén rendszeresen felkeresik gyárainkat, áruikat ajánlva.

5. A város üzemei az alábbi országokból importálnak részben alapanyagot, részben egyéb anyagokat, ill. gépeket és gépalkatrészeket.

Lakástextil Vállalat: Szovjetunió, Mongólia, India, Új Zéland, Ausztrália, Irak, NSzK, Hollandia, Albánia, Jugoszlávia.

Soproni Selyemipar: Olaszország, Anglia, Csehszlovákia.

Soproni Pamutipar: Szovjetunió, Ausztria, Anglia, NDK, Csehszlovákia.

Richards Fésűsfonógyár: Szovjetunió, Mongólia, Norvégia, Olaszország, Japán, Ausztrália.

Ruhagyár: NDK, Csehszlovákia.

A felszabadulás előtt is voltak export-import kapcsolataik a soproni gyáraknak, de azok lényegesen kisebbek voltak. Az export-import kapcsolatok szélesedését főként a KGST létrejötte magyarázza, de ezenkívül az igen nagymértékű piackeresési tevékenységünk is, mely tágítja kapcsolatainkat, természetesen a számunkra kedvező gazdaságossági szempontok előtérbe helyezésével.

6. A gyáraknak az utánpótlás nevelésében kifejtett munkáját és a termelésben elért kitüntetéseit szemlélteti az alábbi összeállítás:

A gyárak rekonstrukciói, különböző műszaki fejlesztései a személyi állomány növelését kívánták. Ezt az igényt kielégíteni szakképzett dolgozókból a városon belül nem lehetett. Szükség volt arra, hogy a gyárak létrehozzák iskoláikat. Ez kettős célt szolgált: egyrészt a produktív dolgozók számának növelését, másrészt az ipar szakmunkásainak utánpótlását. Az időközben megjelent miniszteri rendelet alapján a textilipar korábban betanított dolgozói szinthez kötött állami vizsga letétele után szakmunkásokká váltak.

A szakmunkásképzés érdekében indított a Lakástextil Vállalat 5 iparitanuló osztályt, melyben 131 fő végzett. A Selyemszövőgyár 13 iparitanuló osztályt 272 fővel, a Soproni Pamutipar 18 osztályt 527 fővel, a Richards Fésűsfonógyár 9 tanuló osztályt 201 fővel, a Ruhagyár 15 osztályt 675 fővel. A város iparitanuló

iskolában összesen 60 iparitanuló osztályban 1806 fő végzett. Meg kell jegyezni, hogy az iskolák 1 évesek, kivétel a ruhagyári iparitanuló iskola, mely 2 év tanuló idővel képezi szakmunkássá fiatal dolgozóit.

A számok összevetéséből kitűnik, hogy a dolgozók létszámának növekedését a gyárak 30%-ban iparitanulókkal pótolták.

Az üzemek műszaki-dolgozó igényét a városban 1951-ben alapított Szövő-Fonó-Ruhaiipari Technikum elégítette ki. A technikumban eddig 14 osztály 257 tanulója képeződött és kapott technikus oklevelet. Ennek lehetőségét a TMTE teremtette meg, amikor kezdeményezésére városunkban a technikum megnyitotta kapuit. Segít az egyesület a továbbiakban az iskolán kívüli szakmai képzésben rendezvényeivel (ankét, tapasztalatcsere, szakmai filmek), melyek igen hasznosak és nagy segítséget adnak a textilipari dolgozók látókörének bővítésére.

A gyárak nagy anyagi igényt támasztó műszaki fejlesztése jelentős termésnövekedésben mutatkozott meg. A munkakultúra növekedése, a gyárak belső szervezeti erősödése megmutatkozott abban, hogy a minisztérium erkölcsi elismerését városunk gyárjai igen sokszor elnyerték.

„Élüzem” címmel tüntették ki a Lakástextil Vállalatot 4 ízben, a Soproni Selyemszövőgyárat 19-szer, a Soproni Pamutipart 16 esetben, a Richards Fésűsfonógyárt 11 ízben, a Ruhagyár 13-szor lett az „Élüzem” cím birtokosa.

A Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlaját, mely a szakma legnagyobb elismerése, gyáraink közül a Lakástextil Vállalat 1-szer, a Soproni Selyemszövőgyár 1-szer, a Soproni Pamutipar ugyancsak egy ízben, a Richards Fésűsfonógyár 5 esetben, a Ruhagyár 2-szer nyerte el.

Ezek a kitüntetések is jelzik, hogy a város textilipari üzeimei felnőttek a megnövekedett feladatokhoz.

A soproni gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények munkája (1961—1969)

Írta: Körmendi Dénes

1. A város területén lévő intézményekben jelentős számú állami gondozott gyermek talált otthonra. Ezek többnyire a megye különböző területeiről kerültek ide, soproni lakosú csak kivételes esetben van közöttük.

A *Kossuth Lajos utcai Csecsemő Otthonban*, ahol 3 éves korig biztosítják a gyermekek gondozását, fejlődésének zavartalanságát, 1965—1969-ig évenként 56—49 gyermek nyert elhelyezést.

2. A harmadik évüket betöltött gyermekek innen átkerülnek a *Cseresznye sor 22. szám alatt lévő óvodáskorú Nevelőotthonba*. Itt hat éves korukig maradhatnak, és az általános iskolát ismét új helyen, új környezetben kezdik meg. Nem szerencsés megoldás ez a szervezeti rendszer. Legtöbbször a gyermek fejlődése sínyli meg. A sűrű vándorlás azt jelenti, hogy el kell válniuk azokról, akiket megszerettek, és az új helyen ismét új kapcsolatokat kell kialakítaniuk. Ez önmagában is lelki megrázkódtatással jár, s az ilyen szituációban sokkal nehezebb a tanulás megkezdése és emiatt nem ritka a retardáltság sem. Ebben a nevelőotthonban 1965—1969-ig évenként 63—65 gyermek kapott ízelítőt az élet örömeiből, s az önfeledt játék mellett sok hasznos dolgot megtanultak.

3. A városban működő gyermek- és ifjúságvédelmi feladatot ellátó állami intézmények között a legnagyobb jelentőségű a *József Attila utcai Általános-Iskola és Nevelőotthon*. (1. kép) Itt 1965–1969-ig évenként 256–286 gyermek talált otthonra. Ez az intézmény tevékenységével maradandó nyomokat hagy a gyermekekben. Az innen kikerülő 18 évesek mint szakmunkások és mint emberek is vizsgáznak. Amíg eddig eljutnak, hosszú és küzdelmes utat kell megtenniök, a nevelők és a tanárok segítő, nevelő felügyelete mellett.

Az iskola irattárát tanulmányozva bepillantást nyerhetünk arról a munkáról, amely pl. a tanulmányi színvonal emeléséért, megszilárdításáért folyik. Ennek ellenére az 1967/68. évi tanulmányi átlagot (3,1) sem az 1968/69, sem az 1969/70. tanév első felében nem sikerült elérni, de még megközelíteni sem.

A József Attila utcai Általános Iskola és Nevelőotthon

A nevelői munka oldaláról nézve: a lemaradás indokolatlannak tűnik. Ugyanis több próbálkozás történt arra, hogy az oktatómunkát korszerűsítsék. Ennek érdekében fokozottabban felhasználták már az audio-vizuális oktatást is. Főleg az iskolatelevízió adásait használták fel a tanításban, de az 1969/70. tanév első felében vetítettek kb. 20 filmet is, rendszeresen használták a földrajz tanításánál a diavetítőt, énektanításnál a lemezjátszót, az orosz tanításánál, valamint az osztályfőnöki órán a magnetofont is. A gyengébb tanulókat korrepetálták is. Az alacsony tanulmányi átlag három objektív körülménnyel magyarázható:

1. A tanulók nagy része gyenge idegzetű, alacsony szellemi képességű, gyenge akaratú. Ezek, sajnos, nem képesek még a legalacsonyabb követelményeknek sem megfelelni.

2. Nagy az iskolában a fluktuáció. A gyermekek nagy része évente cserélődik (az 1968/69. évben a tanulók 27,6%-a). Az új tanulók beilleszkedése nem megy zökkenőmentesen. Előző iskolájukban sokat mulasztottak, s ezért ismereteik is hiányosak, bizonytalanok. Gyenge tanulmányi eredményük mellett sokszor a magatartásuk is rossz.

3. Sok a túlkoros is (pl. a 3. osztályban 32 tanuló közül csak 7 volt normálkorú az 1968/69-es tanévben).

Az állami gondozott gyermekek többsége az ún. „nehéz eset” kategóriájába tartozik. Nevelésük ezért is nagyfokú pedagógiai tudatosságot, pszichológiai kultúráltságot igényel. Egyben azt is megköveteli, hogy a nevelők pedagógusközösségként is jól funkcionáljanak. Az általános iskola és nevelőotthon a múltban e téren nagy nehézségekkel küzdött. A Soproni Városi Tanács Végrehajtó Bi-

A Siketek Iparitanuló Iskolája és Nevelőotthona

zottsága 1963. június 14-i ülésén az intézmény vezetésével, annak pedagógusközösségével szemben komoly hiányosságokat állapított meg: „Általános tapasztalat a vezetés egységének és erőskezűségének a hiánya. Ezen belül az egyes nevelők vélt vagy jogos sérelmeinek általánossága tipikus. Problémájukkal nem foglalkozik senki. Hiányzik a vitás kérdésekben való állásfoglalás, a kérdések helyes vagy helytelen oldalának tisztázása a vezetés részéről. A nyílt és őszinte légkör helyett a a befeléfordulás a jellemző... A közszájon forgó és tisztázatlan kérdések bizonytalan légköre az egész közösség munkájára bénítólag hat.”¹

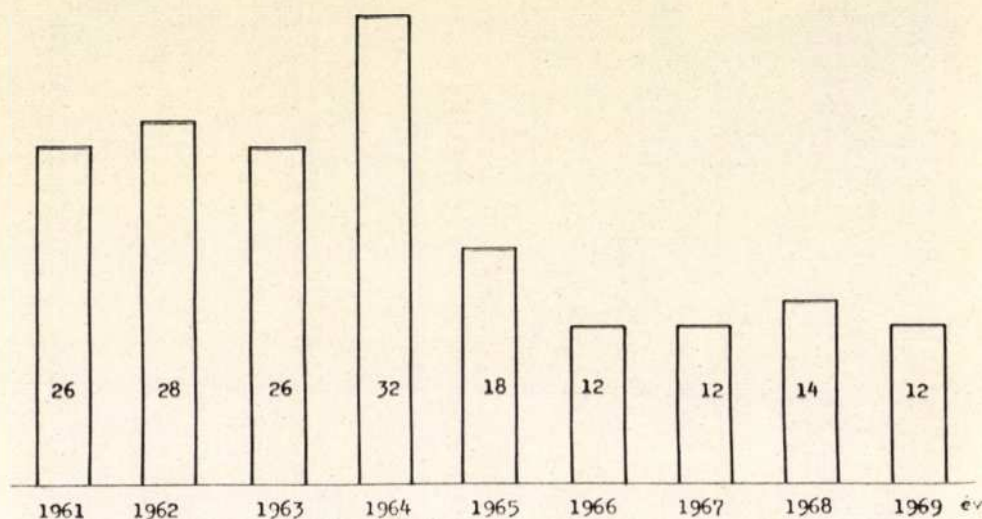
1 Az Állami Nevelőotthon munkájáról készített jelentés (1963. június 14).

Azóta a nehézségeket az iskola leküzdötte, s a tantestület szervezett keretek között törekszik arra, hogy tervszerű képzéssel, illetve továbbképzéssel egyre jobban megfeleljen hivatásának. Olyan témákat vitatnak meg, amelyek elsajátítása az ügy érdekében nagy fontosságú. Például: Az érzelmi élet zavarai; az érzelmek jellege; a jellem és a személyiség különböző jegyei; az antiszociális személyiségformák és kialakulásuk okai; a gyermek és a közösség; a közösségi élet nehézségei; a nevelőotthon hatása a tanulókra.²

A József Attila utcai általános iskoláról, az ott folyó oktató- nevelő munkáról elmondhatjuk azt, hogy megfelel a jelen követelményeinek.

4. A Széchenyi tér 4. szám alatti Foglalkoztató Kisegítő Iskola és Nevelőotthon is jelentős feladatot tölt be a soproni gyermek- és ifjúságvédelem állami

Az állami gondozásba vettek létszámának alakulása.

intézményei sorában. Maga az a tény, hogy itt az értelmi fogyatékosok részére van biztosítva a társadalmi életre, a hasznos munkára való előkészítésnek, beilleszkedésnek az adott körülmények közötti optimális lehetősége, önmagában is nagy jelentőségű.

A Soproni Foglalkoztató Kisegítő Iskolában és Nevelőotthonban elég nagyszámú az állami gondozásba vettek létszáma. 1965–1969-ig évenként itt 40–74 állami gondozott volt. A soproni Foglalkoztató Kisegítő Iskola és Nevelőotthon a 3 1966. M. M. (M. K. 22) sz. miniszteri rendelet 31. §. 2. pontja értelmében külön tagozaton gondoskodik a debilis értelmi fogyatékosok és az imbecillis értelmi fogyatékosok neveléséről.

Az 1968/69. tanévben vezették be a fenti célnak megfelelő kísérleti foglalkoztatási tervet. Ez a reform feltétlenül szükséges és nagyon hasznos volt. Az átállás bevezetésének szükségességét igazolta az osztályzatok alakulása is. „Lé-

² Az Általános Iskola és Nevelőotthon (Sopron) Osztályfőnöki Munkaközösségének munkaterve az 1968/69. évrre.

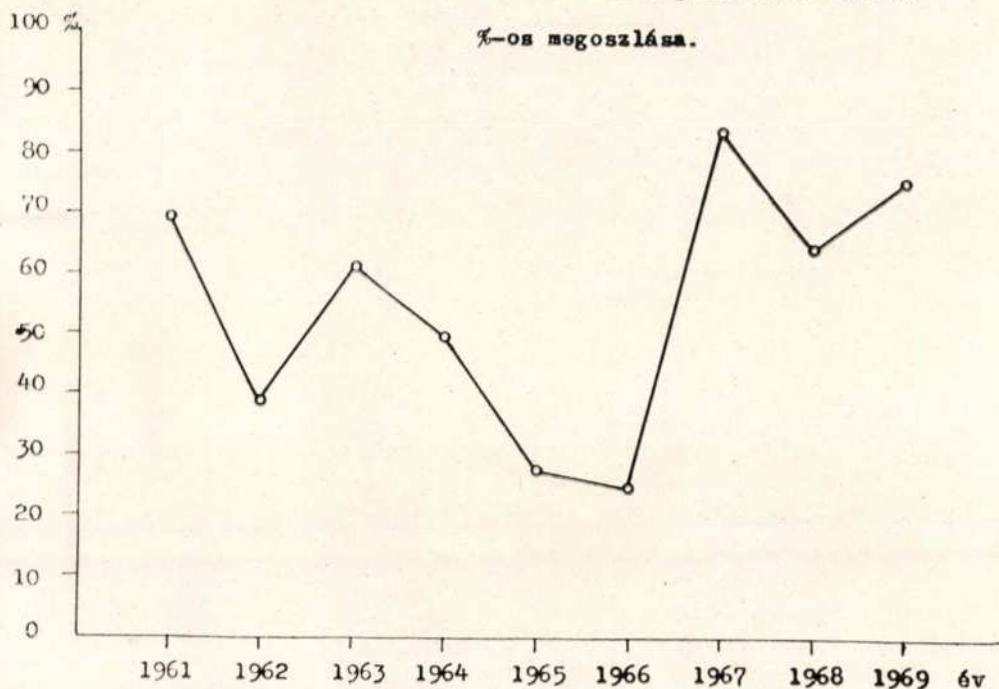
nyegében kevesebb a bukás és azok a tanulók, akiket eddig szinte megoldhatatlan követelmények elé állított a kisegítő iskolák részére érvényben lévő tanterv, nemhogy nem buktak, hanem szép eredményeket értek el.”³

Az 1969/70. tanévtől kezdve az Erdei Gyógyiskola is a Foglalkoztató Kisegítő Iskolához és Nevelőotthonhoz tartozik, így újabb lehetőség nyílt az összehangoltabb munkára.

5. Találunk még állami gondozottakat a hallószervi fogyatékosok között is. Ezek részére két intézmény működik Sopronban. Az egyik a *Tóth Antal utcai Sitketnémák Általános Iskolája*, a másik pedig a *Lenin körút 73. szám alatti Siketek Iparitanuló Iskolája és Nevelőotthona*. (2. kép)

Az erkölcsi okokból állami gondozásba vettek

%-os megoszlása.

Az országban fiúk részére ez az egyedüli ilyen jellegű intézmény. Átlagban 60 fővel dolgozik. Beilleszkedik az ifjúságvédelem országos rendszerébe. Teljes rehabilitációt biztosít azáltal, hogy kiváló szakmunkások és így teljes értékű emberek kerülnek ki falai közül.

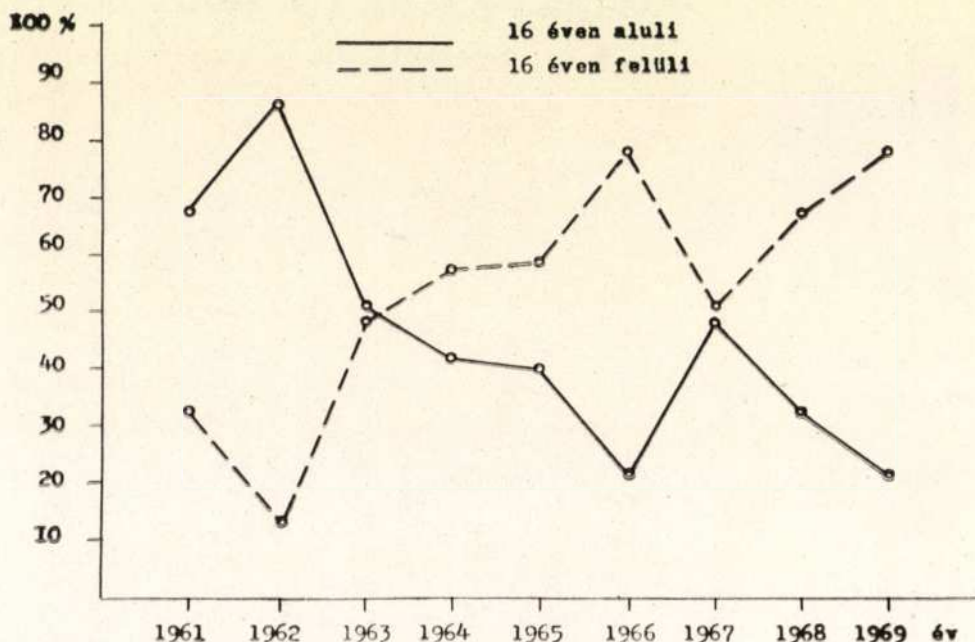
A gyermek- és ifjúságvédelem Sopronban található állami intézményrendszere jelentős szerepet játszik. Évente csak az állami gondozottak létszáma itt mintegy 500 főt tesz ki. A soproni intézetekben nem helyeznek el olyan gyermeket, akit több okból kell állami gondozásba venni.

³ A Kisegítő Iskola és Nevelőotthon 1968. december 21-i félévi osztályozó értekezletének jegyzőkönyve.

6. A gyermek- és ifjúságvédelem államigazgatási központja a gyámhatóság. A Soproni Városi Tanács gyámügyi tevékenységét vizsgálva megállapítható, hogy nagyfokú hozzáértés, ügyszeretet és felelősségteljes munka jellemzi. Bár szerencsére csökkenő tendenciát mutat a hatóságilag szükséges közbelépések száma (lásd a grafikont)⁴, így is jelentősek azok az intézkedések, amelyeket fogatnatosítanak.

Nem lehet elfogódottság nélkül tanulmányozni azokat az aktákat, amelyekben szinte hihetetlennek tűnő felelőtlenség, nehéz egyéni sorsok, tragédiák, az erkölcsi züllés egyedi esetei bontakoznak ki. Ezek az esetek bizonyítják, hogy

A bűnesetekben résztvevők életkori megoszlása

az elhagyott, fejlődésében akadályozott gyermeknek jogvédelemre is szüksége van. A jogvédelemnek mint eszköznek a felhasználása sok esetben szükséges, bár nem könnyű megtalálni azokat az intézkedési formákat, amelyek segíthetnek a fejlődést gátló tényezők elhárításában, illetve az adott körülmények megváltoztatásában. Az így alkalmazott eljárások között szerepel a próbára bocsátás, a pártfogó kijelölése. Mint a példák bizonyítják, ezek sem mindig hatékonyak.

Cs. Zoltánt 12 éves koráig anyai nagynénje nevelte, majd annak halála után viszköltözött saját szüleihez. Idegrendszere gyenge volt, ezért orvosi kezelésre járt. Amikor egy alkalommal az iskolában tiszteletlen viselkedése miatt rovót kapott, azt

⁴ Forrás: a Soproni Városi Tanács Igazgatási Osztálya gyámügyi előadójának negyedévi jelentései az 1961-1969. években.

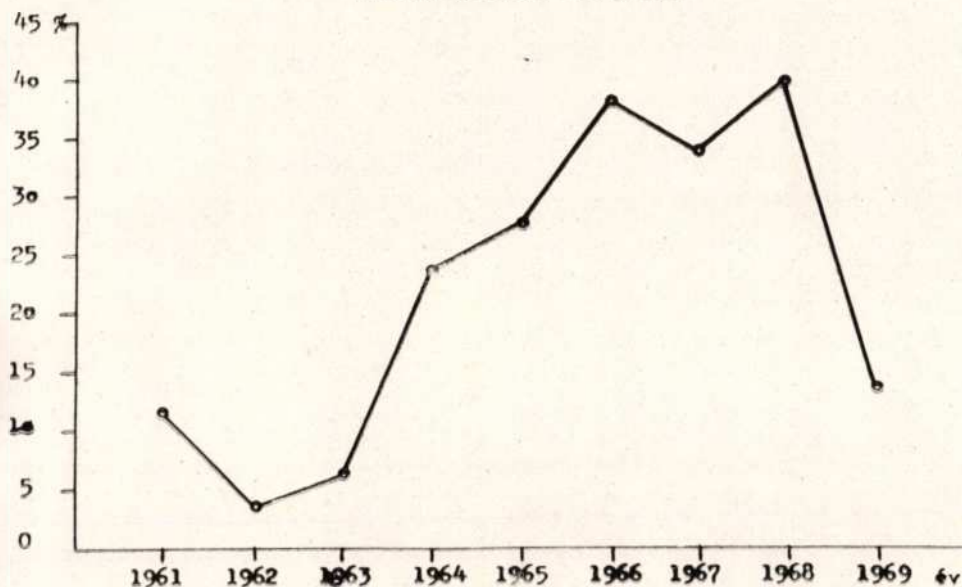

nem merte hazavinni, inkább disszidált. A fennálló nemzetközi jogi megállapodások értelmében Ausztria visszaadta, s így került Aszódra. Szülei többszöri kérelmére Aszód megszabott feltételek mellett kísérleti kihelyezésre kiadta a szülőknek. Itt a gyámhatóság Kiss Istvánt jelölte ki pártfogónak, felkérte és megbízta a kiskorú magatartásának ellenőrzésével.⁵

Ebben az esetben sem vált be az intézkedés:

„Cs. Zoltán munkatársától lopott. Javaslat a javítóintézetbe való visszazállításra addig is, amíg a bíróság ítélezik felette.”⁶

**A tiltott határátlépési kísérlet az elkövetett
bűnesetek %-os arányában.**

A negatív példák ellenére — nagyon helyesen — a gyámhatóság abból a tényből indul ki, hogy a bajok kifejlődése, súlyossá válása csak a legkritkább esetekben jelentkezik váratlanul és éles formában, ezért a gyermekvédelmi munkában a megelőzésre kell a legnagyobb gondot fordítani, s ebben a munkában jelentős szerepet tölthet be a pártfogó is.

Tevékenységének alapja a bizalom. A pártfogó a gyermek magatartásáról, fejlődéséről 3 havonként tájékoztatót ad a gyámhatóságnak. A társadalmi aktívák pártfogói tevékenysége kiterjed a bíróság által próbára bocsátott és 1 év időtartamra utógondozás alatt álló fiatalok felügyeletére is. Az utógondozottakról szóló tájékoztató jelentéseket a gyámhatóság minden esetben megküldi a bíróságnak, illetőleg a javítóintézetnek.

⁵ Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 228-4/1969. III. sz. határozat.

⁶ Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 050/1970. III. sz. határozat.

Sok esetben, sajnos, az ifjúságvédelem végső eszközeihez, az állami gondozásba vételhez kell nyúlni. A gyermekek állami gondozásba vételének egyénenként változóan sok oka van. Az átnézett iratok alapján mondhatom, hogy sok próbálkozás, harc és a védelem egyéb eszközeinek alkalmazása előzi meg.

Az állami gondozásba vétel okaiként általában az anyagi-erkölcsi és az egészségügyi okokat jelölik meg. Sopronban az okok között az 1960-as évek átlagában messzemenően az erkölcsi okok vezetnek. Ezt a következő grafikon szemlélteti és bizonyítja, amelyet néhány jegyzőkönyv adataival egészítünk ki.

K. Tibor, Margit és Timea szüleit ifjúság elleni büntett miatt ítélték el: „Az apa alkoholista, az anya nem dolgozik, esténként szórakozni jár. Több esetben napokig nem ment haza, lakás elhanyagolt, fűtetlen. A gyermekeket sok esetben csak a szomszédok látják el a szükséges étellel...”⁷

O. Lászlónét felszólították, gondoskodjék Rozália, László és Árpád nevű gyermekei rendszeres ételmezéséről, megfelelő gondozásáról. Az apát szabadságvesztésre ítélték és büntetését tölti. „Az anya éjjeli szórakozóhelyeken jár férfiakkal, néha csak reggel tér haza, ezalatt gyermekeit bezárja, felügyelet nélkül hagyja. Így a 9, 7 és 3 éves gyerekek súlyos veszélynek vannak kitéve.”⁸

P. Géza apja rendszeresen iszik. Családjával részegen kötekedik, durván bánik és rettegésben tartja. 5 kiskorú gyermeke közül Lajos, Erzsébet, Márta és Zoltán jelenleg még nagyobb károsodás nélkül átvészelte az ezzel járó lelki megrázkódtatásokat. Gézán ez a viselkedés súlyos nyomokat hagyott. Félelmében sok esetben nem mert otthon aludni. „Ilyenkor szalmakazlakban, pincékben, ólakban töltötte az éjszakáit.”⁹ Az apát ifjúság elleni büntett miatt 6 hónapra ítélték.

Cz. Ferenc harmadik osztályos tanuló az iskolából sokat hiányzik, igazolatlanul csavarog. Iskolai magatartása tűrhetetlen. Gyakran az iskolából szökik meg, ott-hagyva tanszereit. Kerékpárlopást is elkövetett. A szülők közömbösek gyermekeik sorsa iránt. Iyen körülmények között megfelelő nevelése ebben a környezetben nem biztosítható.¹⁰ A szülők közömbösségét, felelőtlenségét mutatja az a tény, hogy az állami gondozásba vétel elrendelő határozatot egyszerűen nem vették tudomásul. Nem tettek eleget annak, hogy gyermeküket a Győri Állami Gyermekvédő Otthonba vigyék. Hosszas eljárási vita után, amely 1968 közepétől húzódott, 1969. május 13-án a rendőrségnek kellett közbeavatkoznia és a kiskorút az intézetbe beszállítania.

B. István és *Edit* egészségi és erkölcsi okok miatt került állami gondozásba. „A szülők a gyermekek részére anyagilag csak a létminimumot, erkölcsileg még azt sem biztosították. Mindketten alkoholisták és keresetük döntő részét elisszák.”¹¹

B. László házasságon kívül született. Anyja halála után nagyanyja nevelte, s az ő halála után került gyámság alá. „Innen sokszor elcsavargott, s a munkához való viszonya is problémás volt. Saját maga valamint a gyámja kérelmére került állami gondozásba.”¹²

M. Ferenc és *József* egészségügyi okból került állami gondozásba. „Az anya sürgős kórházi ápolásra szorult, mivel ez hosszabb időt vett igénybe, a 6 és 5 éves gyerekek gondozó nélkül maradtak volna.”¹³

7 Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 10 445/1967. III. sz. határozat.

8 Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 618/1969. III. sz. határozat.

9 Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 10 528/1969. III. sz. határozat.

10 Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 489/1968. III. sz. határozat.

11 Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 277-2/1966. III. sz. határozat.

12 Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 426-2/1968. III. sz. határozat.

13 Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 12 750/1969. III. sz. határozat.

Az utóbbi esetenél az a megdöbbenő, hogy 11 év után, amikor a szülők anyagi helyzete konszolidálódott, és normális körülmények között 2 szobakonyhás lakásban laktak utóbb született, jelenleg 6 éves gyermekükkel, tiltakoznak az ellen, hogy Ferenc és József nevű gyermekük állami gondozásba vétele megszűnjön és visszakerüljenek a családba.

W. János egészségügyi okból került állami gondozásba. „Anyja fertőző tüdőbajban szenved. Később az apát szabadságvesztésre ítélték, ezalatt anyagi elhagyatottság miatt is kimondták az állami gondozásba vételét.¹⁴

Amennyiben az állami gondozásba vétel okai megszűnnek, és rendeződik a család helyzete, ha a gyermek veszélyeztetettsége a korábbi környezetében megszűnik, akkor újra visszakerülhet családjá körébe. Ezt a folyamatot mutatja Sopronban is az a tény, hogy amíg az egyik oldalon a szükséges intézkedések következtében az állami gondozásba vétel történik, addig a másik oldalon az állami gondozásból való felmentés folyik. Az 1965. évben 16 gyermeknél, 1966-ban 7, 1967-ben 19, 1968-ban 20, 1969-ben 8 gyermeknél szüntették meg az állami gondozást. Sopron lakosságából a nyilvántartott állami gondozottak száma 1965-ben 94 fő, 1966-ban 99, 1967-ben 92, 1968-ban 86, 1969-ben 88 fő volt.

A város területén találunk állami gondozottakat nevelőszülőknél is. 1969-ben 44 gyermek volt így elhelyezve. Azok a házaspárok vagy egyedül élő felnőttek, akik a családi élet melegét nélkülözni kényszerülő állami gondozott gyermeket nevelésre magukhoz fogadják, ezt a legőszintébb jószándékkal, tiszteletre méltó nemes indítékból, emberszeretetből teszik.

1969-ben a nevelőszülők társadalmi megoszlása a következő volt: mezőgazdasági munkás 5, üzemi munkás 21, értelmiségi 1, egyéb 6.

A nevelőszülők az államtól gondozási díjat kapnak, ennek összege havi 300–600 Ft-ig terjed. A nevelőszülők tevékenységét a gyermekvédelmi felügyelő ellenőrzi.

Minden gyermeket havonta meglátogat, észrevételeiről feljegyzést készít, amelyet a megyei szerveknek juttat el. Túlzás nélkül megállapíthatjuk azt, hogy Sopronban a nevelőszülőkhöz kihelyezett gyermekek nevelésének nehéz, nagy felelősséget jelentő irányítása, amely egyben sokoldalú gyakorlatot is kíván, jó kezekben van.

7. Az ifjúságvédelem része a fiatalok bűnözése elleni védekezés. Ennek során első helyre kerül a megelőzés, a meggyőzés, a nevelés, de szükséges helyet kapnak az adminisztratív intézkedések, a büntetéssel való nevelés és megjavítás is.

A jogalkalmazás jogpolitikai elvei megszabják a bűnözés, így a fiatalok bűnözése elleni küzdelem feladatait (a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3221/1963. V. 30. sz. határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről).

Milyen tendenciát mutat a fiatalok bűnözése Sopronban? Van-e kimutatható sajátosság az elkövetett bűnesetek előfordulási arányaiban és mivel magyarázható ez? Milyen pedagógiai következtetéseket lehet levonni az elkövetett bűnesetekből? Ezekre a kérdésekre próbáltam választ keresni, amikor a fiatalok, vagyis a Sopron városában lakó 14–18 évesek által elkövetett bűneseteket tanulmányoztam.

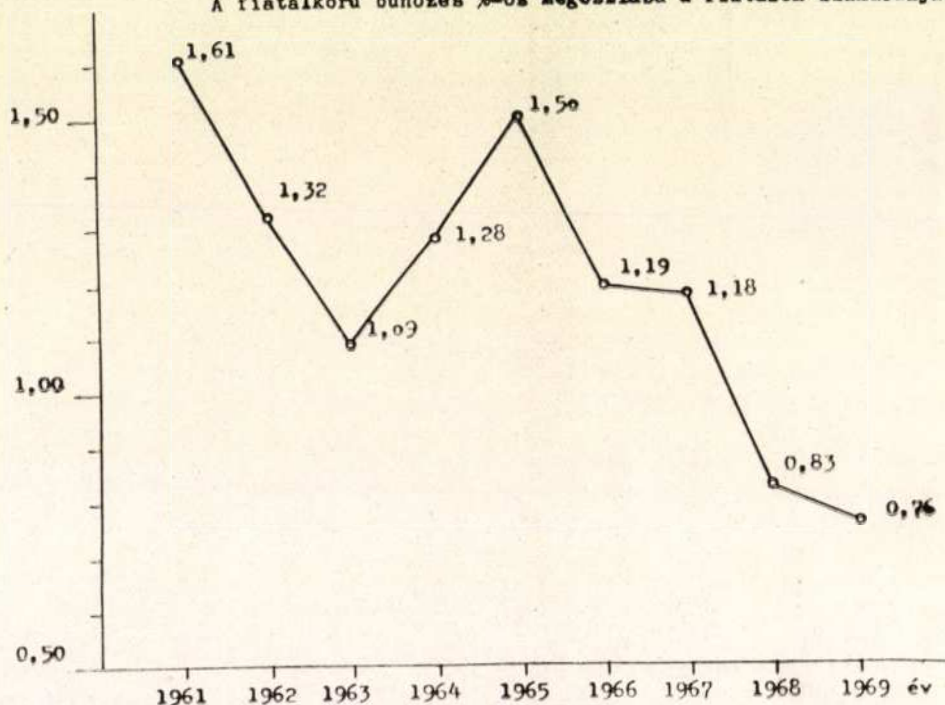
¹⁴ Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 573/1964. III. sz. határozat.

Az összkép, amelyet a grafikon¹⁵ szemléltet, elgondolkoztathatják azokat, akik a fiatalok bűnözéséről vélekedésekben alakítják ki véleményüket.

Sopron vonatkozásában is helytálló az a megállapítás, hogy „a fiatalok bűnözésnek nem szociológiai, hanem pedagógiai okai vannak.”¹⁶ Ennek bizonyítéka az a tény, hogy a fiatalok által elkövetett betöréses lopásokat Sopronban sem a ráutaltság és a nehéz anyagi helyzet motiválta.

Sopron speciális helyzete, a nyugati határ közelsége eredményezte azt, hogy a fiatalok bűnözésében az országos átlagnál magasabb arányban szerepel a tiltott határátlépés kísérlete. Érdekes megfigyelni azt a grafikonot, amely a til-

A fiatalok bűnözés %-os megoszlása a fiatalok számarányában

tott határátlépési kísérleteket a Sopronban elkövetett fiatalok bűnözésének $\frac{0}{10}$ -os arányában mutatja be. 1963-tól 1968-ig a felfelé ívelő vonal eléri a $40\frac{0}{10}$ -ot, majd 1969-ben ismét $14\frac{0}{10}$ -ra esik vissza. Úgy gondolom, hogy ez a jelenség bizonyos fokig bővebb magyarázatra szorul.

A tiltott határátlépési kísérlet mint büntetendő cselekmény jogi szempontból 3 fejlődési fázison mehet keresztül. Mivel általában itt sem a pillanatnyi elhatározás játssza a döntő szerepet, vagyis azok, akik erre az elhatározásra jutnak, döntésük előtt már bizonyos előkészületet tesznek. Jó felderítés esetén már a kezdeti stádiumban fel lehet számolni az ilyen terveket.

15 Forrás: A Soproni Városi Rendőrkapitányság FK adatlapjai: 1961., 1962., 1963., 1964., 1965., 1966., 1967., 1968., 1969. évben.

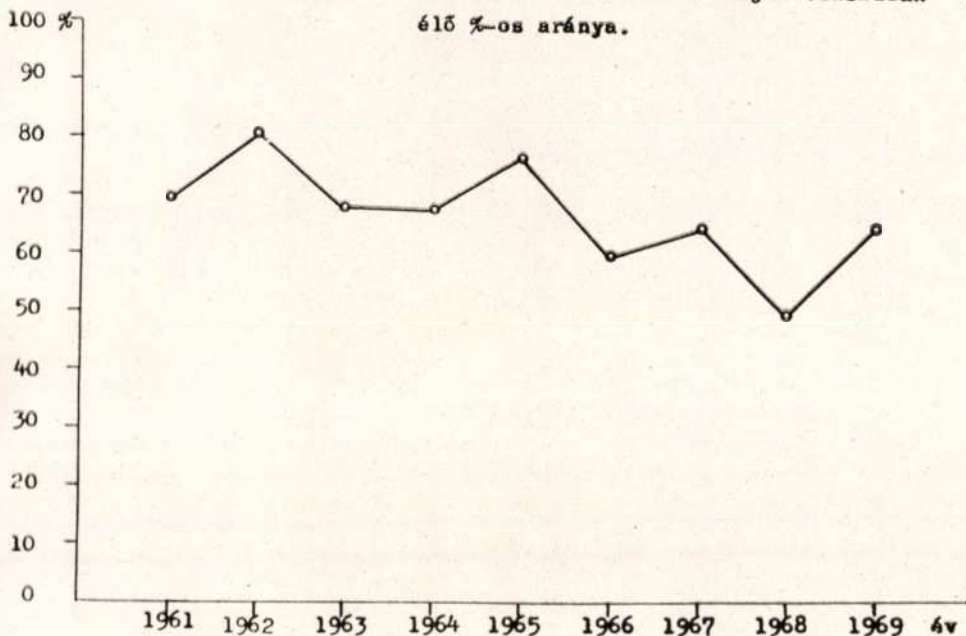
16 Várkonyi András: *Efkágrátia I.*, Magyar Hírlap, 1970. február 5.

Az első szakasz az előkészület. Ilyenkor az szokott történni, hogy a fiatalok különböző cikkeket vásárolnak, amelyek hasznosságát a tiltott határátlépéshez feltételezik, pl. drótvágó ollót, térképet és tájoló, gumikesztyűt (a jelzőrendszer elleni védekezésre), hideg élelmet és cigarettát. Az előkészületi időben többen terepszemlét is tartottak már.

A fiatalokban sok naív, romantikus elképzelés is él a határviszonyokról. Voltak olyanok, akik úgy gondolták, hogy a Bécsi-dombtól mint sielők fehér lepellel már könnyen átjutnak a határon. Voltak olyan elképzelések is, hogy a határon barlangok vannak titkos folyosókkal és csak ezeket kell megtalálni. A második szakasz – jogi vonatkozásban – már nem oldható meg csak figyel-

A fiatalok bűnesetekben résztvevők teljes családban
élő %-os aránya.

meztetéssel. Amikor a fiatalot a tiltott határsávban fogják el, mint határsértőt a fiatalok bírósága vonja felelősségre.

Ugyanez a helyzet a harmadik szakaszban is, amikor sikerült a határon átlépni. Az osztrák hatóságokkal van olyan megállapodásunk, hogy a 16 éves aluliakat visszaadják. Ilyenkor is a bíróság illetékes az ügyben való döntésre.

Ha a tiltott határátlépési kísérlet indítékait vizsgáljuk, itt is azt kell megállapítanunk, hogy több tényező motiválhatja. A rendelkezésemre bocsátott adatok szerint kétségtelen, hogy nagy szerepet játszik benne a fellazítási politika és a kalandvágy egyaránt. Amikor a legújabb típusú nyugati autók megjelennek Sopronban, a technikai érdeklődésű fiatalok bizony jól megnézik azokat. Ilyenkor egyesekben önkéntelenül is felvetődik az, hogy „de jó lenne nekem is egy ilyen!” A nyugati turistáktól sokszor hallja, hogy odakinn könnyen lehet kocsit szerezni, és ha az életről való reális ismerete kevés, már nem sok hiányzik ahhoz, hogy ő is elinduljon „szerencsét próbálni”.

Adott esetekben a családon belüli rendezetlen viszonyok is szerepet játszottak a határsértés elkövetésében. Előfordult az is, hogy a városban lévő kereseti lehetőségeket tartották kevésnek, mondván, hogy 1500 Ft-ért nem hajlandók dolgozni. Az utóbbi években, bár ritkábban, de még mindig megtalálható mint előidéző ok a rossz bizonyítvány miatti félelem a szülőktől. Sopronban a határ közelsége miatt az olyan kamaszkori problémák megoldása mint a vélt szerelmi csalódás stb., amelyek másutt, más módon vezetődnek le, az ilyen megoldási lehetőséget is kínálják.

Az 1969. évi csökkenés oka is összetett, több tényező együttes eredménye. Ezek közül a következőket tartom fontosnak:

1. A gazdasági helyzet fokozatos javulása. 1964–1965-ben a város munkaerőfelesleggel rendelkezett, és nehéz volt a fiataikorúak munkába állítása. Ma ilyen gond nincs. Megoldást nyert az a munkahelyi rendezetlenség is, amely korábban azt eredményezte, hogy pl. a Selyemyárból és a Vasgyárból többen próbálkoztak tiltott határátlépési kísérlettel.

2. A megelőzés eredményei. Az előre figyelmeztetettéknél a hatás szinte teljes volt.

3. A párt és a társadalmi szervek aktív nevelőmunkája nyomán realisabb kép alakult ki a fiatalokban a kinti helyzetről.

4. A nyugati turisták józanabb hangja. Így a hazajöttektől közvetlenül is hallották azt, hogy nehezebbé vált a megélhetés Ausztriában. Személyesen is sok olyan osztrákot láttak, akik azért vásároltak Sopronban egyes élelmiszereket, mert itt olcsóbb. Ugyanakkor arról is tudomást szereztek, hogy a disszidálókat odaát nem tekintik egyenrangú embereknek.

A gyermekek és a fiatalok nevelésében a szülői ház hatása mellett a legjelentősebb szerepet az iskolák és a munkahelyi kollektívák játsszák. Ha az iskolában, a munkahelyen, intézményben foglalkoztatott fiatalok nevelése hiányos vagy elhanyagolt, ez is számos probléma forrásává válhat.

Az alkoholizmus és a bűnözés közötti közismert kapcsolat a fiataikorúakra főleg három formában gyakorolhat hatását: a szülők alkoholizmusán, a fiataikorú alkoholos állapotán keresztül, valamint azokban az esetekben, amikor az alkoholista szülőktől gyenge fizikumú vagy képességű utódok születnek. Sopronban is a fiataikorúak többnyire ittas állapotban követték el a testi sértések, valamint a garázdaság büntetést.

8. Tanulságos képet mutat a következő grafikon a bűnesetekben résztvevők életkori megoszlása. Az a tény, hogy 1963-ig a 16 éven aluliak tették ki a bűnesetekben résztvevők többségét, és azóta állandósult a 16 éven felüliek többsége, mindenestre elgondolkoztató.

Kínálkozna itt olyan következtetés levonása, hogy a korábbi 16 éven aluliak közül egyesekkel mint visszaeső bűnözőkkel találkozunk újra és ez okozza az eltérést. Természetesen előfordul az ilyen is, de 6 éves tendenciára ez nem adhat választ. Bizonyára hozzájárult ehhez az is, amit egy fiataikorúak bűnözésével kapcsolatos budapesti felmérés alapján vontak le: „hogy a fiúknál és a lányoknál egyaránt a tizenhetedik év a legveszélyesebb: az elítéltek csaknem egyharmada ebbe a korosztályba tartozott.”¹⁷ Ez a tény pedagógusoknak is jelzi azt, hogy fokozottabb gondnal és figyelemmel kell megismerni és szükségszerűen segíteni ezt a korosztályt.

A fiataikorú büntettek soproni alakulását vizsgálva, mi is nyugodtan el-

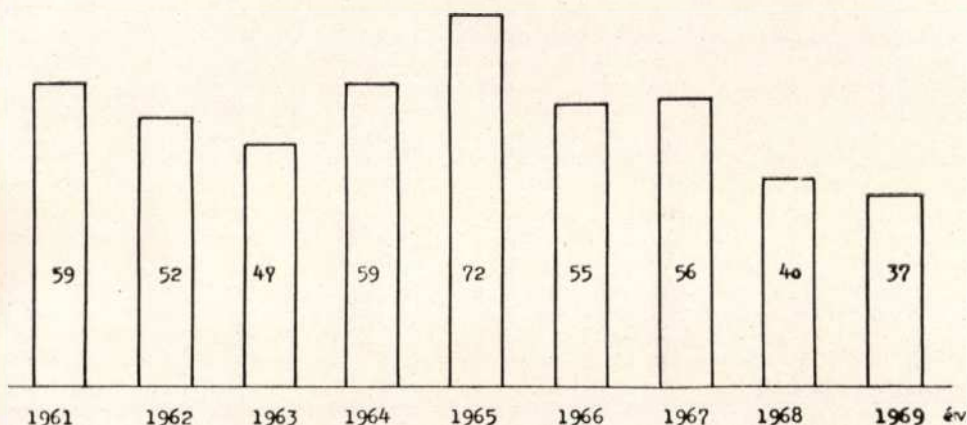

mondhatjuk, amit a legfőbb ügyész jelentése az országgyűlés 1970. márciusi ülészakán megállapított: „Ifjúságunk – egy csekély töredékétől eltekintve – becsületos törvénytisztelő fiatalok serege. Ezt igazolja az a tény is, hogy az ország 14–18 éves lakosságának mindössze 1,1 százaléka követett el bűnt.”¹⁸

A fiatakorúak által elkövetett bűnesetek Sopronban 1969-ben az összes bűnesetek 7,41 százalékát tették ki. Amint ezt a következő grafikon is mutatja, a 14–18 évesek számarányában az országosnál jóval kedvezőbb a kép. Ugyanis egyre javuló tendencia mellett az országos 1,1 százalékos aránnyal szemben Sopronban ez az arány 0,76 százalék.

A gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok megoldásának egyik láncszeme az iskolai gyermekvédelem. Mivel a gyermekvédelem szerves része az általános művelődéspolitikai célkitűzéseknek, így az iskolai gyermekvédelem feladatai-

A különböző bűnesetekben résztvevők létszámának alakulása.

nak megoldása kétségtelenül a nevelőtestület egészének feladata. Ezt juttatja kifejezésre a művelődésügyi miniszter 123/1964. (M. K. M.) M. M. számú utasításával hatályba lépett egységes rendtartás 65. §. 3. bek. foglalt rendelkezés is. Sopronban ezen a téren is megnyugtató képet kapunk. Minden iskola igazgatója munkatervi feladatának tekinti, a nevelőknek pedig nevelési feladatként kell a védelmi munkában részt venniük.

Az iskolák a rendszeres ifjúságvédelmi munkára külön nevelőt bíznak meg. Az utóbbi 2 évben jelentős szerepet töltenek be az „önkéntes ifjúságvédelmi rendőrök”, akik az iskolák tantestületéből kerülnek ki. Közvetlen feladattal a rendőrség bízta meg őket. Eddigi tapasztalatok szerint igen eredményesen és jól dolgoznak. A megyei értékelés szerint városunk önkéntes ifjúságvédelmi rendőrei dolgoznak a legjobban. A „nehéz esetek”-nek számító tanulók esetében közvetlenül megkeresik az érintett iskolák igazgatóit, nevelőit. Feladatuk körébe a már bűnesetes, valamint az utógondozásra szoruló tanulók, fiatalok tar-

toznak. Igyekeznek bekapcsolni őket a közösségbe, külön feladatokat adnak az iskolai és az iskolán kívüli munkában. Sok rászorultat bevontak a napköziotthonos ellátásba, felügyeletre még akkor is, ha a szülő ezt nem kívánta. Munkájukat segítik a rendőrség, munkásórség és más társadalmi szervek képviselői, igen sokszor segítenek az iskola orvosai is. A szülőkkel való aktívabb foglalkozás minden iskolában jónak mondható. Az utóbbi 2 évben 30–40-re tehető azoknak a tanulóknak a száma, akiket sikerült megmenteni.¹⁹

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Helyneveink tipológiai vizsgálata

(Hozzászólás Kázmér Miklós könyvéhez)

1. Nemrégiben jelent meg Kázmér Miklós könyve: A falu a magyar helynevekben (XIII—XIX. század). Budapest Akadémiai Kiadó 1970, 8°. 314 lap (1 szövegközti, 2 mellékelt térképpel). A könyv a névtudomány eredményeivel szól hozzá ahhoz a kérdéshez, amelyet Szabó István ugyancsak az Akadémiai Kiadónál megjelent, „A középkori magyar falu” (Bp., 1969, 251 lap), még inkább ennek előzményében, „A falurendszer kialakulása Magyarországon. X—XV. század” (Bp., 1966, 215 lap) című munkájában a történettudomány eszközeivel és módszerével vizsgálta. Kázmér Miklós természetesen a *-falu* (*-falud*, *-falva*, *-fa*) utótagú helyneveknek sajátosan névtudományi kérdéseit tárgyalja, eredményeinek összevetése Szabó István megállapításával mégis tanulságos.

A korabeli Magyarország területét figyelembe véve mintegy 3000 helység nevében található meg a *-falu* stb. utótag. Ez a szám egyrészt a falurendszer (amihez a falunevek is tartoznak) országos viszonylatú fontosságát illusztrálja, másrészt érzékelteti, hogy a *-falu* stb. utótagú helynévtípus első összefoglaló munkája az adatok összegyűjtésénél térben és időben csak relatív teljességre törekedhetett. Azaz a kiadott forrásokon kívül csak bizonyos levéltári forrásokat dolgozhatott fel, az egyes települések sajátos névtörténeti kérdéseit minden részletükben már nem vizsgálhatta meg. Ez tehát a helytörténeti kutatás feladata marad: A helytörténeti kutató azonban nagy segítséget kap azáltal, hogy Kázmér könyvében az országos helyzetet áttekintheti.

2. A feldolgozás alapja egy terjedelmes adattár, amelyet a szerző sajnos csak erősen megrostálva közölhetett. Helytörténeti kutatásoknál, egy-egy kisebb terület, tájegység neveinek feldolgozásánál ezeket a hézagokat természetesen majd ki kell tölteni. Az adattár így is a könyvnek közel kétharmadát (129—304. lapok) foglalja el. Ezt előzi meg a közel 100 lapnyi feldolgozás, ez előtt pedig a szerző — a magyar névtudományban újszerű munkáról lévén szó — módszertani és elvi kérdéseket tárgyal. A feldolgozás módszertani szempontjai: 1. alaktani és hangtani jellemzés; 2. nyelvi magyarázat (az előtag lehet tulajdonnév, pl. 1434/1435-ben Csorna egy része *Jánosfalva*; lehet közszó, pl. *Vásárosfalu*); 3. a kronológia (a névtípus és változatainak időrendi elhelyezése a magyar helynévrendszer kialakulásában); 4. a névföldrajz (e névtípus eloszlása a magyar nyelvterületen); 5. a névtípus megterhelése (gyakorisága egy-egy korban vagy területen); lexikológiai jellemzés (milyen tulajdonnevekkel vagy közőkkel kapcsolódik a *-falu* és változatainak típusa, ennek magyarázata).

¹⁹ Sopron Városi Tanács VB. 10/1967. VB sz. 3. napirendi pontja: Az ifjúságvédelem érdekében tett intézkedések és azok kihatásai a tanuló és az üzemi fiatalok magatartására.

A *-falu* utótagú helyneveinkre országos viszonylatban az első biztos adat 1230-ból Liptó megyéből való, de már 1221-ben megtalálható a Vas megyei Tótfalu latin *Villa Sclavorum* fordítása; a *-falud* utótagúakra az első kétségtelen adat 1229-ből Somogyból való, a *-falva* utótagúakra 1218-ból Nyitra megyéből. Tehát az ilyen jellegű helynevekkel országos viszonylatban a XIII. század eleje óta számolhatunk. Az első adat feltűnése egy-egy település esetében természetesen nem azonos a település, sőt még nevének keletkezésével sem. Hiszen *falu* szavunk ősi finnugor örökség, latin okleveleink *villa*, *terra*, *predium*, *possessio* kitételei mögött egy-egy helynév mellett nyilván a *falu* rejtőzik megjelölésként, de többnyire még nem névelemként. E kitételek ugyanazon településnél is változnak, ingadoznak, hiszen a *villa* 'falutelepülés' (általában), *terra* 'földje', *predium* 'földesúri gazdasági telep', *possessio* 'feudális nemesi földbirtok' kitételek váltakozása mögött egy-egy fau történetének (pl. birtokmegosztás, birtokösszevonás stb.) egy-egy mozzanata húzódhat meg: „Egy falu mindenképpen olyan birtokjogi viszony folytán jutott a terra, majd a predium, a XIII. század utolsó negyedétől peddig a possessio nevéhez, mely azt tulajdonosához fűzte. (Ebben a tekintetben a locus kivétel, de az írásgyakorlatban — mint mindjárt látni fogjuk — e szónak nem volt faluként számottevő szerepe.)”¹ A locus 'hely' ugyanis csak általános, nem a települést jellemző megjelölés volt. A Sopron vármegyei Mihályi például 1198-ban „predium ... nomine Mihali”, 1223-ban „terra Mihali”, 1231-ben pedig „terre Mihali” (birtokos esetben), „predium Mihali”, „in loco qui dicitur Mihali”². A falutörténeteknél a latin terminológia vizsgálatát tehát az eddiginél jobban kell figyelembe részesíteni. Megszívlelendő az is, amit Szabó István 1966. évi munkájának „Névleges falukettőzések, álfalvak” című fejezetében (127–132. lapok) mond. Mindehhez még hozzátéhetjük, hogy figyelembe kell venni a birtokos családok nevében szereplő helynévi változatokat is. Például a győri káptalan 1381. évi oklevele szerint „Paulus filius Johannis de Nogmihaly” a zálogban bírt „duas villas seu possessiones Magyarfalu et Nemetfalu vocatas sub comitatu Suppruniensi in districtu Rabakuz existentes” tovább adja alzálogba (SoprVmOkl. I. 456). Ebben a Csák-nemből kivált Mihályi-család Nagymihályi néven szerepel (tehát a Nagymihályi falunév mellett nyilván volt Kismihályi is); a latin terminológia már egyformán, együttesen emeli ki a birtok településjellegét (*villa*) és feudális nemesi földbirtok jellegét (*possessio*). Birtokjogi szempontból Magyarfalu és Nemetfalu a későbbi adatok szerint is összetartoztak, sőt nyilván szomszédos birtokok voltak. Mindkét falunév azonban eltűnt: az első mai tudásunk szerint utóljára 1455-ben, a második 1409-ben fordul elő (SoprVmOkl. II, 390; I, 604). Az 1455. évi adat tanulságos: „Vasarosfalwa et Magyarfalu ... in comitatu Soproniensi”. A Nemetfalu név helyét már a XV. század első felében a Vásárosfalu név (első adat 1394-ből) foglalta el; nyilván Vásárosfalu kialakulásával függ össze a Magyarfalu név eltűnése is. A Magyarfalu és a Nemetfalu helynevek eltűnése, helyettük a Vásárosfalu helynév feltűnése mögött eddig még nem tisztázott, itt csak felvetett társadalom- és gazdaságtörténeti kérdések húzódnak meg.

3. Kázmér a továbbiakban adattára alapján összegezi a névtípus változatainak jellegét, minden esetben a megadott módszertani elveknek megfelelően. A *-falu* utótagú változat országos kronológiai megoszlása a falunév első feltűnése szerint: a XIII. században 8%, a XIV. században 31%, a XV. században 38%, a XVI. században már csak 9%, aztán még kevesebb. Ha anyaggyűjtése, mint említettük, még a középkorra nézve sem mondható teljesnek, a nagy számok törvénye alapján az idézett százalékos megoszlás a magyarországi falurendszer kialakulásáról Szabó István megállapításával mégis egyezik. Ez a kép saját vizsgálataim alapján a következőképpen szűkíthető a Kázmér-közölte 13 Sopron vármegyei *-falu* utótagú helynévre vonatkozóan: a XIII. században még nem tűnik fel, a XIV. században 6, a XV. században 1, a XVI. században 1 stb, Sopron vármegyében tehát a *-falu* utótagú helyneveknek közel 50%-a a

1 Szabó i. m. 38.

2 Wagner Hans-Lindeck-Pozza, Irmtraut: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Graz-Köln, 1955–1965, I, 135–6.

XIV. században tűnik fel. Ezekből is az időrendben első, *Berekalfalu* (1366: *Berecalfalu* SoprVmOkl. I, 364) csak egyszer fordul elő, helyrajzi azonosítása is megoldatlan: Csánki Dezső³ Círák tájára teszi, mivel az oklevélben a Círákiak őseinek, a Vesz-kény-nemzetségnek (vö. a *Vesz-kény* helynevet) osztályegyezségéről van szó. A Vesz-kény-nemzetségnek azonban az oklevél szerint is Sopron vármegye különböző részein volt birtoka, az 1366. évi *Berecalfalu* éppúgy vonatkozhat az 1360-tól kezdve adatolt *Berekalja-Ládony* (*Berekalialadun*) helysége (utóbb *Berekalja*, ma Berekompaháza egy része). Magyarfalu, Németfalu és Vásárosfalu neveit fent már tárgyaltuk. Ugyancsak a XIV. században keletkezett az 1400-ban előforduló másik *Németfalu* név: „*Kurw*, alio nomine *Nemethfalu* ... in comitatu Soproniensi” (SoprOkl. I/1, 265). Ez a magyar Kürü (első adat 1245/XV. sz.: *Curw*; 1257: „*Philippus de Kuru*” Wagner i. m. 214, 260) elnémetesedésének nyilvánvaló bizonyítéka. Ez teszi érthetővé az ómagyar Kürü név locativusának (*Kürüben*) német átvételét, amelyből az egykori magyar helység (utóbb népetimológiával *Küllö*, első adat 1493: *Kywleu*) máig használatos német *Gürm* neve (első adat 1392: *Gürm* SoprOkl. II/1,7) származik⁴. A *Németfalu* név, ugyanúgy mint Vásárosfalu esetében, itt is kihalt; a *Berekfalu* névhez hasonlóan mindkettő a XIV—XV. századi helynevek változékonyságát példázza. 1225 óta ismert a pusztá személynévből alakult, tehát helyneveink legrégebb rétegéhez tartozó *Nygywan* (utóbb: Ligvánd). 1397-ben már két ilyen nevű birtokot találunk: „in possessionibus *Nygywan* in Soproniensi ... et alia *Nygywan* alio nomine *Kysfalu* vocatis in eodem Soproniensi existentibus” (SoprVmOkl. I, 525)⁵. A *Kisfalu* név itt bizonyára a településnek az egyik határrészhez (nemesi földbirtokhoz) tartozó házcsoportját nevezi meg. A birtokviszonyok megváltozásával a név elvesztette funkcióját és kihalt. A falu- és a falunévalakulás legtanulságosabb példáját azonban Baszt szolgáltatja. 1281-ben még egyetlen birtoktest, egyetlen településnévvel (*villa Bozth*); 1418-ban, azaz közel 140 év múltán az elkülönülést már három településnév jelzi: *Egyházasbaszt* (ebből kimutathatóan 1479-től a máig élő *Egyházasfalu*), *Alsó- és Felsőbaszt*; további elkülönülést jelent *Abulgánbasztja* (ebből az 1464 óta adatolt *Gógánfalva*, majd a mai *Gógánfa*) és az azóta kihalt *Petőháza*. Mindezek ellenére a baszti birtoktest (neve, az 1559 óta ismert *Bazthy falu*, az 1780/81 óta feljegyzett *Dasztfalu* névben maradt meg) még a XV. században is együtt van: *Petőháza*, *Gógánfalva* és *Egyházasfalu* Baszt birtok határain belül (*intra metas possessionis Bazth*) fekszenek⁶ 1609-ben tűnik fel a német Hirm magyar *Félszerfalu* neve (a XX. században *Félszerfalva*, ma Burgenlandban), a XIX. századi hivatalos névmagyarítás eredménye a *Rétfalu* (*Wiesen* Burgenlandban), *Tormafalu* (*Krensdorf* Burgenlandban), *Kis- vagy Lánzsérújfalu* (*Neudorf bei Landsee* Burgenlandban) és *Lajta-Ujfalva* (*Neufeld* Burgenlandban). Tehát a XIV. és a XV. századból, falurendszerünk és *-falu* utótagú helyneveink kialakulásának legfontosabb két századából Sopron vármegyében csak egy-egy név (*Vásárosfalu*, *Egyházasfalu*) maradt fenn. Ennek helyi okait helytörténetírásunknak még ki kell derítenie. Tanulságos ebből a szempontból, amit Kázmér a *-falu* utótagú helynevek országos elterjedéséről mond: „A legnagyobb sűrűségű összefüggő területet kétségtelenül 5 dunántúli megye: Vas, Zala, Somogy, Baranya, Tolna, s a hozzájuk csatlakozó Valkó mutatja, a *-falu* teljes adattárának 30%-a e megyékben található. Ez a tény nyilván összefügg azzal, hogy a megjelölt terület településhálózata egyébként is igen sűrű, biztos azonban, hogy a *-falu* ilyen mértékű gyarapodásának egyéb településtörténeti okai is lehettek, hiszen például az egész Székelyföld ugyancsak sűrű hálózatában mindössze 12 *-falu* adatom van” (33).

4. Viszont szórványosan fordul elő a *-falud* utótagú változat: az 59 helynév 33 megye között oszlik meg. Tegyük rögtön hozzá, hogy az 59 névből 52 *Kisfalud*! Ez indokolja, hogy ennek a változatnak megnyugtató magyarázata csak *-d* képzős helyneveink (Sopron vármegyében pi. *Farád*, *Udvard*-Grossmutschen) keretében oldható

3 Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. III. kötet. Bp., 1897, 600.

4 Moór, Elemér: Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936, 129.

5 Wagner-Lindeck-Pozza i. m. 104; Moór i. m. 36.

6 Csánki i. m. 600; Kázmér i. m. 133.

ron vármegyében *Császárfalva* 1559-től, *Császárfalu* 1596 óta) vagy maradt el teljesen (Sopron vármegyében *Boldogasszonyfalva* 1559-től, 1619-től *Boldogasszony*, 1773-tól *Kis-Boldogasszony*, ma Klein-Frauenhaid Burgenlandban), vagy pedig a nevet a XVIII—XIX. századi hivatalos nyelvben alkották (Sopron vármegyében 13 helynevet). Az idetartozó helynevek grammatikailag birtokos jelzős összetételek. A grammatikai birtokos gyakran az első valódi birtokos személynév. Ha a valódi birtokviszony igazolható, akkor a helynév első adatát az oklevelek latin nyelvű szerkezetei is felhasználhatók. A Sopron vármegyei Alsó-Péterfa (Unter-Petersdorf Burgenlandban) esetében ezt Kázmér meg is teszi egy 1245. évi „usque domum Petri” adata alapján. Kranzmayer—Bürger⁹ ugyanezt az adatot a falu német *Petersdorf* neve meglétének bizonyítékául fogják fel. Kranzmayer—Bürger könyvét bírálva már 1961-ben rámutattam arra, hogy az 1245. évi határleírásban „usque domum Petri filii Chune” áll. A szerzők itt is gyanútlanul Csánki Dezsőt (i. m. 624) követték, aki az oklevél szövegéből önkényesen szakította ki az először idézett részletet, meghamisítva ezzel a szöveg összefüggését¹⁰. Az oklevél idézett részletéből sem magyar, sem német helynév meglétére, még egy feltételezett *Péterháza névre sem lehet következtetni. Mivel 1376-tól kezdve eredeti oklevelekben a helység mint *possessio Petri(k)* szerepel, feltételezhető, hogy egy szomszédos 1245. évi határjárásban említett „Petrus de villa Petir” adat az oklevél XV. századi átírása ellenére valóban az előbb idézett Péter nevű birtokost, ill. a birtokán alakulóban lévő települést jelöli. E településnek 1245-ben ugyan-csak még alakulóban levő nevével bizonyossággal csak annyit mondhatunk, hogy egyidejű, ún. párhuzamos magyar—német névadással 1300 tájáig keletkezett (vö. még az 1302. évi *Peturnymiti* 'Péternémeti' nevét). Eddigi ismereteink szerint ugyanis a német névre első adatunk 1663-ból (*Petersdorff*), a magyarra 1773-ból (*Alsó Péterfalva*) van¹¹.

Előbbi példánk a *-falva* változat keletkezésének kérdését is felveti. Kázmér részletesen cáfolja azokat az elgondolásokat, hogy a *-falva* típus megjelenése 1200 tájától magyar nótáriusok tudatos fordítása, nacionalista szellemű magyarítása lenne a németből, a szlávból (vö. például Szepes vármegyében: magyar *Abrahámfalva* ~ német *Abrahamsdorf* ~ szlovák *Abrahamovce* stb.)¹². Ez a középkori nyugat-magyarországi, különösen pedig a burgenlandi helynevekkel kapcsolatban osztrák kutatóknál is vissza-visszatérő állítás vaskos anakronizmus. A középkor ugyanis nem ismeri még a modern „nemzetiség”, a „nacionalizmus”, a „magyarítás” fogalmát. Mindez a XIX. század politikai fegyvertárába tartozik Európa-szerte, a németeknél is, a szlávoknál is, nálunk is. A Sopron vármegyei példák ezt fényesen igazolják. A XX. században ismert *-falva* utótagú Sopron vármegyei helynevek ugyanis kivétel nélkül XVIII—XIX. századi magyarításból származnak: *Agfalva* (Agendorf), *Bánfalva* (Wandorf), *Cinfalva* (Siegendorf), *Darázsfalva* (Trausdorf), *Darufalva* (Drassburg), *Hasfalva* (Haschendorf), *Lakfalva* (Lackendorf), *Lépesfalva* (Loipersbach), *Márcfalva* (Marz), *Petőfalva* (1799-ben *Koldusfalva*; Pöttelsdorf), *Somfalva* (Schadendorf) és *Völgyfalva* (Zillingtal). A magyarítás alapjául szolgáló német helynevek mind középkori eredetűek: vagy egy korábbi magyar helynév német átvételéből származnak, mint *Agendorf* (Dág), *Wandorf* (Zovány), *Trausdorf* (Dorog), *Drassburg* (Dorog), *Haschendorf* (*Harsány), *Lackendorf* (Lók), *Marz* (Móroc) *Pöttelsdorf* (Potl), vagy a meglévő magyar helynév mellett önálló német névalkotással születnek, mint *Siegendorf* (Peresnye), *Loipersbach* (Gyula), *Zillingtal* ~ *Zillingdorf* (Ikka)¹³. Az első csoportnál a német betelepülők nyilván az eredetileg magyar települést veszik birtokukba; a másodiknál

9 Burgenländisches Siedlungsnamenbuch. Eisenstadt, 1937, 120.

10 Zur Chronologie deutscher Ortsnamentypen im mittelhochdeutschen Westungarn. Acta Linguistica XI, 67—97.

11 Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. II. Teil. Eisenstadt, 1967, 314; Kázmér i. m. 264.

12 Vö. Knieza István: A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából. Bp., 1944.

13 Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet. Dágtól Agfalváig (1195—1416.). SSz. 1961, 114—30, 193—200; Knieza István in: Archivum Europae Centro-Orientalis 1935, 218—9 Reuter Camillo: Hasfalva. SSz. 1968, 278—280.

a magyar település mellett létesül a német, végül a kettő a németiség túlsúlya miatt német néven egyesül.

Ezzel szemben a középkori Sopron vármegyéből ismert 9 *-falva* utótagú helynév kivétel nélkül kiveszett. Közülük négyet nem is tudunk topográfiai azonosítani. Németkeresztúr (Deutsch-Kreutz) és Füles (Nikitsch) táján feküdt *Odunfolva* (1369), *Adumfalva* (1373), amelynek „Adonyfalva” értelmezését (Csánki, Kázmér) nem tartom egészen meggyőzőnek; 1425-ben a lánzséri uradalomhoz tartozott *Boldogasszonyfalva*; Mihályi tájékán volt az 1227—1437-ig szereplő Fortunádfölde, amelyet 1428-ban *Fortunádfalvá*-nak (*Ferthonadfalua*) neveznek; Bük (1950 óta Vas megyében) tájékán található 1507-ben *Tihonfalva*. A többi öt azonosítható: az 1208 óta ismert, hol Sopron, hol Moson vármegyéhez számító, ma Alsó-Ausztriához tartozó Hof falut egy 1335. évi oklevél *Hóffalvá*-nak (*Chuffalwa*) írja¹⁴; a már említett *Jánosfalva* 1434/35-ben Csorna egy része volt; az 1198 óta szereplő Mihályi (*Michal*, *Mihali*) egy 1455. évi oklevélben *Myhálfalua*; 1314-ben Tene (*Dene*, a *Dénes* kicsinyítője) a róla elnevezett, a burgenlandi Barátudvar (Mönchhof) táján levő *Tenefalvá*-t Heinrich Vogel-nak adja el, aki-ről azután a falut *Vogelndorf*-nak is nevezik (utolsó adat 1613-ból)¹⁵; az említett Bük-nek egy része (Felső-Bük) volt az 1428—1461-ig szereplő *Vinclófalva*. E középkori Sopron vármegyei *-falva* utótagú nevek közül egyetlenegy sem megy vissza *-dorf* utótagú német helynévre, az alkalmilag feltűnő *-falva* utótagú nevek (*Hóffalva*, *Mihályfalva*) pedig azt tanúsítják, mennyire kötetlen még a kancelláriai nyelvhasználatban is a helynevek alakja¹⁶. A középkori Sopron vármegyei *-falva* nevekhez tartozik még a már említett, a XVIII—XIX. hivatalos változtatás óta *-fa* utótagúvá lett 5 helynév: *Dienesfalua* (1406-tól), *Goganfalua* (1464-től); *Abolganfalua* *bazth* (1438-tól), *Janusfalua* (1452-től), *Péterfalva* (l. fent); *Salamonfalua* (1489-től); *Salmon* (1412-től). A középkori Sopron vármegyében tehát összesen 15 *-falva* utótagú helynév mutatható ki: ebből 14 önálló magyar névalkotású, 1 keletkezett ún. párhuzamos, pontosabban egyidejű magyar—német névadással.

6. E helytörténeti részleteket Kázmér természetesen nem dolgozhatta ki, ahogy nem vehette figyelembe a német *-dorf* utótagú helynevek szerepét sem, hiszen ez országos viszonylatban egy ember munkaerejét messze túlhaladná, szét is fesztette volna könyve kereteit. A fenti részletek azonban Sopron vármegye példáján igazolják azt, amit Kázmér az ún. fordítás-elméletéről országos viszonylatban írt. Megállapításai — az országos kép kapcsán — még megoldandó helytörténeti kérdéseket vetnek fel. Kázmér szerint is szórványosan előfordul, hogy egy-egy irnok egyszerű-egyszer „lefordít” egy helynevet (földrajzi nevet, személynevet is), persze nemcsak magyarra, hanem latinra is, németre is. A többnyelvű nótáriusok gyakorlatából, a nevek kötetlenségéből ez természetszerűleg adódik, „ilyen fajta rendszeres tevékenységről azonban nem lehet szó” (Kázmér i. m. 55). Kázmér példáihoz még hozzátehetjük, hogy például *Visegrád* szláv eredetű nevét, amelyet magyar irnokok sohasem fordítottak „Magasvár”-nak, Pöckel Fülöp várnagy és királynői kincstartó irnoka a soproni tanácshoz 1431-ben a várból írt levelében *awff dem Hohen Hawss* keltezi¹⁷, bár Visegrádnak ekkor volt saját német neve (*Plintenburg*). Ekkortájt Garai Miklós nádorispán és Berzeviczi Péter tárnokmester iratnak ugyancsak a soproni tanácsnak, a német nyelvű levél kelte, azaz „Geben *auff dem perg*”, csak a budai várra vonatkozhat, bár Buda városnak ekkor volt német neve (*Ofen*) is (SoprOkl. II/6, 58). Az alsó-ausztriai Heiligenkreuzból 1195 táján a Sopron vármegyei Babaduri hegyre (régii neve), a későbbi Bors-

14 Csánki (l. m. 679) nyomán Kázmér is tévesen *Cuffalvának* értelmezi. A kérdésre itt bővebben nem térhetek ki.

15 *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes*. Eisenstadt, 1954-től, I, 369. Kázmér e munkát nem vette figyelembe.

16 Ugyanez a helyzet a személyek nevével is, hiszen névváltoztatáshoz csak 1848 óta kell hatósági engedély.

17 SoprOkl. I/3, 21. Házi Jenő (I/3, 423) e helynévi adatot a Trencsén vármegyei Szucsára vonatkoztatja, mivel Pöckel Fülöp 1432-ben ott volt várnagy (l. h. 51). A Sopron vármegyei Csorna ugyancsak szláv eredetű nevét sem fordítják sohasem „Feketefalu”-nak, pedig ilyen nevű falu van a magyar helynévanyagban.

monostorra (Klostermarienberg) telepített ciszterciek a hegy újabb magyar („Magas-hegy”) és általuk alkotott német („Marienberg”) nevét latin okleveleikben állandóan latinra fordítják és fordíttatják (*Altus mons; Mons sancte Marie*)¹⁸. A rábaközi Szil nevét Auer Jakab soproni városi nótárius és közjegyző a városi kamarás számadáskönyvében középkori természetességgel *Vngerisch Rust* 'Magyar-Ruszt' néven jegyzi fel, (SoprOkl. II/5, 435), mert a Fertő északkeleti sarkában ott volt a német lakosságú *Rust*, amelynek magyar Szil nevét a betelepült középkori németesség át is vette (*Zeil*), le is fordította (*Rust*): az újkorban pedig ez a fordítás állandósult, még a magyar nyelvhasználatban is (*Ruszt*). Az is előfordul, hogy egy-egy irtok az idegen nyelvi helynevet ún. népetimológiával anyanyelvének megfelelően „értelmezi”. Weitraher Konrád, a Fertőrákos melletti Macskakő huszita váruira 1458-ban panaszt tesz a soproni tanácsnál, hogy emberek az ő peresztegi jobbágyait Ebergőcön, *czu Vberkuecz, gen Yberkiecz, Vbergucz* megtámadták (SoprOkl. I/4, 281, 289). A német irtok itt a magyar helynév első két szótágját a német *über* (a nyelvjárásban *iuer*) szóval „értelmezte”, a harmadikat értelmezés hiányában a hallott magyar nyelvjárási ejtésnek (*Ebergüöc*) megfelelően írta le! Egy-egy irtok fordítása azonban mindig alkalmi, nem terjed el; csak egy szűkebb (település) vagy tágabb (táj) nyelvközösség által fordított és használt név maradt meg. A nyelvközösség által használt helynévnek társadalmi funkciója van, egy-egy irtok fordításának ilyen társadalmi funkciója nincsen. Társadalmi funkció híján a helynév kihál¹⁹

A fordítás-elmélet elvetésével Kázmérnak is fel kell tennie a kérdést, miért tűnik fel a XIII. században (az első biztos adat 1218-ból Nyitra megyében) az országban 120, a XIV—XVI. században már több mint 2 200 *-falva* utótagú név. Szabó István és mások történettudományi kutatásai, saját adattárának elemzése alapján Kázmér joggal állapítja meg, hogy a *-falva* utótagú helynevek megjelenésének és rohamos gyarapodásának társadalomtörténeti okai voltak: a korábbi mozgó, nomád településsel szemben a települések állandósulása, a nemzeti szervezettel való kapcsolat, ezzel egyidejűleg természetesen a területi szervezet (vármegye) kiépülése, a magánbirtok tömeges megjelenése, új szállásterületek kialakulása, a családi birtokok osztódása, a királyi vár-ispánságok felbomlása. Kázmér a *-falva* utótagú helynevek száma alapján térképre vetítette e helynévtípus megterhelésének vármegyék szerinti eloszlását a XIII—XVI. században (l. a mellékelt térképet). Ez a térkép az adattárnál beszédesebben illusztrálja a vármegyék közti nagy eltérést: a legtöbb *-falva* utótagú helynév Valkó megyében tűnik fel (239), a legkevesebb Pilis és Szörény vármegyékben (1—1). Mindez az előbb megadott tényezők egyenlőtlen érvényesülésére enged következtetni. Sopron vármegye a maga 15 *-falva* utótagú helynévvel a korabeli 65 vármegye között a 35. helyen áll. Különböző népességű vármegyénél így a magyar és német (a XVI. század 20-as éveitől kezdve még horvát) lakosságú Sopron vármegyénél történettudományi következtetéseket ebből az elterjedésből szerintem csak a megfelelő idegen nyelvi, Sopron vármegye esetében a német *-dorf* utótagú helynevek figyelembevételével vonhatunk le. A már tárgyalt 9 helynéven (*Agendorf, Haschendorf, Lackendorf, Petersdorf, Pöttelsdorf, Siegendorf, Trausdorf, Wandorf, Zillingdorf*) kívül 15 középkori eredetű, a XX. századig élő név tartozik: *Kobersdorf* (Kabold), *Krensdorf* (Tormafalu), *Loisdorf* (Alsó-, Felsőlászló), *Müllendorf* (Kövesd; utóbb: Szárazvám), *Nebersdorf* (Nigván; utóbb: Ligvánd), *Siegersdorf* (Horvátzsidány), *Strebersdorf* (Micske), *Prodersdorf* (Pordány; utóbb: Lajtapordány), *Prodersdorf* (Kőpordány; utóbb: Vulkapordány), *Pullendorf* (Alsó-, Közép-, Felsőpula), *Rockendorf* (Németzsidány) *Walbersdorf* (Volbrun; utóbb: Borbolya), *Warasdorf* (Bárán, utóbb Szabadbáránd), *Zemmingdorf*

18 Mollay: Acta Lingu. XI, 74—5.

19 Új név bevezetésével egy régi helynév társadalmi funkciója csökkenhet, meg is szűnhet: a régi helynév a nyelvhasználatból kihál. A Sopron vármegyei *Harka* nevet, amelyet 1947-ben téves indokok alapján törvényellenesen, az Országos Törzskönyvezési Bizottság meghallgatása nélkül változtattak *Magyarfalva*-ra, ma már csak az idősebb nemzedék ismeri. Ha közigazgatásunk e vaskos tévedést hamarosan nem javítja ki, akkor féltő, hogy a honfoglalás kori magyar *Harka* név és vele értékes nyelv- és társadalomtörténeti emlékünkből megveszendőbe.

(Zemenye), *Zinkendorf* (Nagyecenk). Ide kell még számítanunk Nagymarton (Mattersburg) korábbi *Mattersdorf*, Kismarton (Eisenstadt) *Wenig Mertersdorf*, Vámosderecske (Drassmarkt) *Drassendorf*, a magyar lakosságú Pinnye *Freiendorf* nevét és 3 elpusztult település *-dorf* utótagú nevét: *Pirkendorf* (Szék; Oslip határában), *Purzelsdorf* (Száka; Kroatisch-Minihof határában) és *Semlesdorf* (Németkeresztúr táján).²⁰ A legutóbb említett *Semlesdorf* kivételével a többi 30 *-dorf* utótagú névnek kivétel nélkül van kimutatható magyar előzménye: a betelepülő némettség ezt a magyar nevet vagy átveszi vagy a magyar név mellé önálló német nevet alkot. Az önálló német névalkotás indítékait minden esetben külön-külön meg kell vizsgálni, mert egy-egy helytörténeti részlet megértéséhez vezet (pl. a magyar lakosságú Pinnye hogyan, miért kaphatta német *Freiendorf* nevét). Nincsen magyar előzménye, tehát új német település az ugyancsak középkori eredetű *Dörfl* (a XIX. századi magyarításkor: Dérföld) neve, mert pontosan megfelel a magyar *Falucska* (Zemplén, Torna, Bereg vm.) helynévnek. Kázmér szerint ebből három van az országban, a legkorábbi adat 1504-ből való. A *Dörfl* név első ismert feljegyzése pedig — magyar íródeák tollából — 1390-ből származik: *Derphul* (Kranzmayer—Bürger i. m. 46).

Német nyervterületen a *-dorf* utótagú helynevek keletkezésének és elterjedésének is társadalmi okai vannak. Ezek természetesen mások, mint a magyar *-falu* utótagú helynevek keletkezését és elterjedését előidéző tényezők. A középkori Nyugat-Magyarország területén végbemenő társadalomtörténeti változások elősegítették nemcsak a *-falu* utótagú magyar, hanem a kétszerannyi *-dorf* utótagú német helynév kialakulását. A nyugat-magyarországi *-dorf* utótagú német helynevek magyarozatánál, történettudományi értékelésénél azonban nem szabad a német nyelvterület *-dorf* utótagú helyneveinek értékeléséből nyert történettudományi eredményeket minden további nélkül átvenni, mivel ez esetben légből kapott megállapítások szülehetnek²¹. A *-falva* utótagú helynevek, általában a falurendszer kialakulása szempontjából a középkori Sopron vármegye „lemaradásának” helyi okait részleteiben még nem ismerjük. Erre további helytörténeti kutatások szükségesek. Mégis megemlítjük, hogy az egész országban a XIII. és a XIV. század fordulóján Sopron, Moson és Pozsony vármegyékben legdrágább a föld; a nemzeti névadás, ezzel a nemzeti szervezettel utolsó nyomát Sopronban a XIV. század első felében élt magyar Lukács-nemzetségben találjuk²². Kázmér Miklós könyve nemcsak egy helynévtípus országos áttekintésű monográfiáját nyújtotta, hanem a helytörténetírás és a magyarországi német névtudomány számára is indítékul szolgál számos részletkérdés felvetéséhez, megoldásához.

Mollay Károly

²⁰ Allg. Landestopogr. II, 855; Mollay: Acta Lingu. XI, 82–4; Csánki i. m. III, 628.

²¹ Vö. erre például a Moson vármegyei besenyő eredetű *Káta* német *Gattendorf* nevével kapcsolatos irodalmat (Mollay: Acta Lingu. XI, 68–70; SSz. 1965, 192).

²² Bellitzky János: Sopron vármegye története. Bp., 1938, 627; Mollay: SSz. 1961, 122, 29. jegyzet.

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

Haydn József hercegi karmester 1768. évi tűzkára és a kismartoni városi levéltár pusztulása

1768 aug. 2-án Götz János kismartoni polgárnak „Auf der Brandstadt” fekvő házában tűz ütött ki, amely a nagy szélvészben gyorsan terjedt tovább és végül is 140 házat hamvasztott el: a Piaetéren avagy a Fő utcában 54, a Kolostor utcában 40 és a tűz keletkezése helyén ismét 46 ház esett áldozatul, felbecsülhetetlen kárt okozván az ingatlan, mint az ingó vagyonban.

A városi tanács Meyr János György ácsmestert, Wimmer János asztalost és Praumshör Márton kőművest kérte meg, hogy adjanak véleményt e 140 ház újjáépítése tekintetében. Lelkiismeretes becslésük szerint az ácsmunkához 91 409 Ft-ra, az asztalos és az üveges munkához 8 684 Ft-ra, a kőműves munkához pedig 15 893 Ft-ra, összesen tehát 115 986 Ft-ra lenne szükség, ha e házakat újjá akarnák építeni. Ebben a hatalmas összegben az elpusztult ingóságok ára egy fillérrel sem szerepel, így nem csodálkozhatunk azon, hogy a kárvallott polgárok jelentékeny része koldusbotra jutott.

Haydn József hercegi karmester háza a Kolostor utcában állott, egyfelől Frumwald Magdolna, másfelől pedig Spáh György volt hercegi tisztartó háza között, amelyekkel együtt az ő háza is a tűz martaléka lett.

Hivatalos felszólásra elégett ingóságainak jegyzékét sajátkezű írásával a városi tanácshoz így nyújtotta be:

Specification von Joseph Haydn.

Ein feldbeth samt bethgewand 21 fl.
2 harte choridon 4 fl.
1 harter eingelegter schubladkasten 12 fl.
1 harter eingelegter glöser kasten 12 fl.
50 stuck gezeichnete bilder samt glass und ram 150 fl.
2 stuck schwein 4 fl. 30 kr.
14 stuck welsche hünere samt verschidenen gefüderthen geflügel 9 fl.
1 kuchenkasten, 2 mehlstüber, 2 mehldruhen samt eisen und schloss 6 fl.
Kuchelgeschier samt 2 nudlbretten und walger und ein emer fässl 2 fl.
2 baar badner strimpf 4 fl.
grüne schaln gätter 5 fl.
9 grosse mehlsäck 3 fl.
die wösch in allen zusam 100 fl.
100 birdl holtz 5 fl.
schweinstall 4 fl.
3 verschlög und 2 glockn 2 fl. 27 kr.
Ein finger ring mit 2 brillianten 24 fl.
12 höltzerne fenster laden 6 fl.
4 sessl 4 fl.
ein harter spielschischl 4 fl.
verschidenes geschier von zün 6 fl. 30 kr.
Summa 388 fl. 27 kr.

Kivül más kézzel: Herr Joseph Hayden fürstlicher capellmeister nro 82.

A tűzkárosult polgárok által megírt és csak az ingóságra vonatkozó veszteségjegyzékeket azután a városi tanács összegyűjtötte, a hites becslők adatai alapján kiegészítette az ingatlanban elszenvedett kárral, és mindezt egy terjedelmes kimutatásban összefoglalta, amelynek Haydn József-re vonatkozó része így hangzik:

82. Joseph Heyden furstlicher capellmeister.
 An materialien und mauer arbeit 160 fl.
 An holtzwerck, nägl und tischler arbeit 500 fl.
 An tischler und glaser arbeit 100 fl.
 An möbeln: ein feldbeth samt gewand 21 fl.
 2 harte choridon 4 fl.
 1 hart eingelegter schublath-kasten 12 fl.
 1 hart eingelegter gläserkasten 12 fl.
 50 stückh vornehme bilder 150 fl.
 2 stückh schwein 4 fl. 30 cr.
 14 stückh welsche hiener und anders gefligl 9 fl.
 1 kuchlkasten, 1 mehlstübich samt trugen 6 fl.
 Kuchel geschier 2 fl.
 2 paar strümpff 4 fl.
 Grune schaln gätter 5 fl.
 9 grosse mehlsäck 3 fl.
 Die wäsch in allen zusamen 100 fl.
 100 bürdl holtz 5 fl.
 1 schweinstall 4 fl.
 3 verschlagl und 2 glökl 2 fl. 27 cr.
 5 stückh ring (!)¹ mit 2 brilianten 24 fl.
 12 höltzerne fenster laden 6 fl.
 4 sesell 4 fl.
 1 hartes spilltischl 4 fl.
 Verschiedenes zingschier 6 fl. 30 cr.

A két jegyzék annyira egy, hogy csak néhány szóban tér el egymástól; közlé-
 süket mégis hasznosnak véltük.

Haydn jegyzékében nem említi semmiféle hangszer, kézirat és könyv elégését.
 Mindezeket kétségkívül sikerült a tűz lángjaitól megmentenie. Így élettörténete szem-
 pontjából csupán a kézzel rajzolt és talán festett 50 db kép elpusztulását sajnálhat-
 juk, amelyek között bizonyára nem egy családi, sőt személyi vonatkozású lehetett,
 megsemmisülésüket súlyos és pótolhatatlan veszteségnek kell tekintenünk.

Ilyen helyrehozhatatlan károsodás érte Kismarton városát is a levéltára elégésé-
 vel. Erre nézve az összefoglaló jelentés a Fő utca 47. sorszáma alatt ezt mondja:

Das rath- und brauhauss nebst arrest.

An materialen und mauer arbeit 800 fl.

An holtzwerck, nägl und zimerarbeit 2500 fl.

An tischler und glaser arbeit 100 fl.

In andern sachen: erstlich ist das grosse rathszimer eingefahren und eingebru-
 nen, wie auch das darneben befindliche archiv (so zwar mit eisener thür und guten
 gewelb verwahret war) muthmasslich von angezundenen gassenfenstern in brand ge-
 steckt und alle alte acten (bis auf die in einer eisernen trugen verwahrte und mit
 dieser aus dem feuer mit lebens gefahr mittelst einer ofengabel herausgezohene pri-
 vilegien nebst andern wenigen acten) verbrunen, deren werth nicht möglich ist zu
 schätzen. In diesen archiv sind 3 kästen, einigen trühen mit schrifften durch die fla-
 men verzehret worden. Der werth der kästen mächt sich belaufen auf 40 fl.

Tehát a levéltár egész anyaga, amely 3 szekrényben és néhány ládában volt elhe-
 lyezve, teljesen elpusztult, az egyetlen vasláda kivételével, amely a kiváltságleveleket
 tartalmazta és amelyet egy piszkavas segítségével, életet kockáztatva sikerült az
 utolsó pillanatban a tűz elől megmenteni kevés egyéb ügyirattal együtt.

Erre a rettenetes tűzvészre a Sopron megyei levéltárban az 1768. évi közgyűlési
 iratok között egy nagy csomó irat vonatkozik. Adatainkat innét szedegettük össze.

Házi Jenő

¹ Nyilván másolási hiba 1 gyűrű helyett.

A sopronbánfalvi hegyi templom egykori főoltárképe

A sopronbánfalvi hegyi templom története eléggé ismert. Későközépkori alapítás, pálosoké volt; a mohácsi vész után, 1529-ben a törökök feldúlták. Csak 1643-ban építik újjá. Az 1683. évi újabb török dúlást nem számítva, zavartalanul élnek a szerzetesek 1786-ig, mikor II. József feloszlatta a rendet. A történet utolsó szakaszában, nyilván 1683 után, hatalmas főoltárt kap a templom, sok alakkal. Itt kapott helyet a csenstochovai Mária kegykép másolata. Esterházy Pál nádor „Mennyei korona” című könyve 1696-ban említi is a világ csodatevő Mária-képei közt.

A feloszlítás idején becsüsök leltározzák a templom értékeit. A képeket a soproni Dorfmeister becsüli fel. A minket érdeklő tétel („Das Gnaden Bild im Hochaltar”) négy forint. A főoltárt a kaboldi ev. templom számára vették meg. Éppen Dorfmeisterrel festettek bele egy feszületet.

A pálosok távoztával felmerült a kérdés, megtartsák-e a hegyi templomot, vagy a községben levő kisebb templomocskát használják-e. Az utóbbi mellett döntöttek, és a kegykép is odakerült. A hegyi templom és kolostor profán célokra szolgált, 1827-ben a falu visszakapta a templomot. Sopron városa — mint a kis templom kegyura — hozzájárult, hogy a kegykép ismét visszakerüljön a volt pálos templomba. Ezzel az engedéllyel azonban nem éltek a bánfalviak.¹ A helyi történetíró szerint csak 1893-ban került vissza a templomba.²

A hegyi templom felavatása évében, 1827-ben Berger János ágfalvi plébános énekes könyvet adott ki³, és ennek 159. lapján egy félalakos Mária-képet közöl rézmetszetben ezzel az aláírással: „Wahre Abbildung des Gnadenbildes Mária Wandorf in der Dorfkirche.” A metszet azonban egyáltalában nem hű másolata a szabványos és gyakori csenstochovai képnek. Ennek történetéről a következőt tudni: Nagy Konstantin anyja Jeruzsálemben Mária-émlékek után kutatva erre a képre bukkant és magával vitte Konstantinápolyba; ott a kép számos csodát művelt. 808-ban Nikefor császár Nagy Károlynak ajándékozta, más változat szerint egy orosz fejedelem kapta hozományképpen, amikor valamelyik császár leányát vette nőül. Így jutott a kép Kijevbe, majd Csenstochovába, ahová 1382-ben érkezett meg. Őrizetét pálosokra bízta, akiknek Magyarországon számos kolostoruk volt, és így a kép kultusza nálunk is elterjedt.⁴ Ehhez a képhez a Berger közölte metszetnek kevés köze van, már rajta a korona, a Mária jobb keze; továbbá feje körül 11 csillag van a szokásos 12 helyett. Nem valószínű, hogy itt egy másik Mária-képről lenne szó, inkább azt kell hinnünk, hogy valami gyakorlatlan kéztől származó rajzmásolatot küldött Berger a rézmetszőnek, aki azután tovább szépítette. (Jordánszky Elek 1836-ban újból kiadta és bővítette az előbb említett „Mennyei korona”-t. A metszetek alapjául szolgáló rajzok megvannak az esztergomi prímási könyvtárban. Bizony igen sokszor alig hasonlítanak e rajzok a szóban forgó kegyképekre.)

Éppen ezért némi óvatossággal kell kezelni Berger könyvének másik rézmetszetét, amely a hegyi templom oltárképét mutatja be. Aláírása: „Wahre Abbildung des Marien Bildes in der ehemaligen Pauliner Kirche auf den Berg Wandorf”. Az ábrázolás félkörívvel zárul és hosszúkás képmezőbe írt. A metszet felső sarkaiban ez a felírás: „Patronin des Königreichs Ungarn”, azaz Magyarország védoasszonya. Felhőkön trónoló koronás Mária, két oldalán kerubfejek és két-két térdeplő angyal. Mária lába alatt felhőbe ágyazva a magyar címer, amely felett két angyal koronát tart. Ha leszámítjuk azokat az elváltoztatásokat, amelyeket a gyakorlatlan kéz követett el

1 Városl tanácsjegyzőkönyv 1826. évi 2607. és 1827. évi 1861. sz. végzés.

2 Varga, Josef: Die Wandorfer Bergkirche. Sopron. 1938. 38. lap.

3 Sammlung verschiedener Predigt-, Mess-, Christenlehre- und anderer Gesänge, als auch Beschreibung der Andachten, welche in der Pfarrkirche zu Agendorf und den dazu gehörigen Filialen Agendorf (!), Loipersbach, Wandorf und Brennborg das ganze Jahr hindurch gehalten werden. Sopron. 1827.

4 Nyári Sándor: A csenstochovai pálos kolostor és magyar műemlékei. Bp. 1901. 10–17.

a kép visszaadásában, mégis megkapó, hogy a német anyanyelvű lakosság az egykor más titulusú templom főoltárát magyar szellemű képpel díszítette.

A Berger-könyv lemezeit felhasználták kis szentkép készítésére is. A falusi templom képéről csak egy fényképklisés példányt ismerek a győri püspöki könyvtárból, de a magyaros oltárkép metszete megvan a soproni Langer-gyűjteményben. Mind a könyv, mind a metszet mérete azonos: $14,5 \times 9,5$ cm.

Van magyar szövegű példány is. Ugyanis Majer István esztergomi káplán hazafias buzgalomból elkezdte a magyar feliratos szentképek kiadását. Legtöbbször maga is rajzolta, metszette őket.⁵ Mivel a bánfalvi képnek ez a változata is pontosan a másikkak méreteiben készült, valószínű, hogy Majernek sikerült Bergertől megszereznie a lemezt. Mindenesetre mellőzte a német szövegeket, és így elmaradt a bánfalvi utalás is, az új szöveg megosztva a kép felső és alsó részén: „Magyarország védőasszonya

A sopronbánfalvi templom

/Könyörögj érettünk." Jóllehet Majer képecskét gyakran felhasználták mások, ő maga a bánfalvi metszet szerzőségét nem igényelte és így jelzi: „Kiadta Majer István”. Mivel pedig Majer képecskéi sok ezer példányban elterjedtek, azzal az érdekes körülménnyel állunk szemben, hogy egy német nemzetiségű falucska magyar tárgyú és szellemű oltárképe mint magyar színezetű kép terjedt el országszerte.

Ki volt az oltárkép festője? Valószínűleg Sopronban festették; feltehetőleg Moli-tor Józseftől való, aki a fertőmeggyesi és répceszemerei oltárképet is festette. De nem-

⁵ Csatkai: Majer István, a kisgrafika szerény munkása. Kisgrafika. 1943. 4. sz.

⁶ Egy példánya az esztergomi primási könyvtárban, Majer István összegyűjtött hagyatékában.

csak az oltárkép festője ismeretlen, hanem a sorsa is. A kolostort az egyházalaptól Zalka győri püspök 1890-ben megvásárolta és a benne akkoriban volt katonai kórház átadta helyét a karmelita apácáknak. Ekkoriban készült a nagy főoltár, amely az utóbbi időkig megvolt és abban foglalt helyet a falusi templomból felhozott kegykép. Hosszú évtizedek távolából már a legöregebb bánfalviak sem emlékeznek, mi lett a magyar szellemű képpel. Az a reményem, hogy a karmelita zárda feloszlásakor tán előkerül, nem vált valóra.

Csatkai Endre

Kéry György csepregi festő a XVII. század végén

Altalában keveset tudunk olyan képzőművészekről, akiknek működése Nyugat-Magyarországról átnyúlik a szomszédos Ausztriába. Középkori kőfaragóink Sopronból, Kismartonból dolgoztak a bécsi Szent István dómon; Mikó János üvegfestő a XV. század második felében Bécsújhelyen szerzett jó hírnevet, még városi tanácsos is lett. Név szerint ismert magyar festő, aki úgy látszik szerepet játszott odaát is, *Kéry György*, akit forrásaink csepreginek mondanak. Nem volt valami jelentős mester, de hát vidéken nagyon alacsonyra kell leereszteni a mércét. Adatait is rejtett helyek szolgáltatják.

Első említését az Archaeologiai Értesítő 1871-es évfolyamában a 138. lapon találjuk. Eszerint 1675-ben ez a Kéry festette a lékai ágostonrendi templom főoltárképét. Ez ma is megvan, a népszerű Szent Miklós püspököt ábrázolja állva, de mellette a kevéssé ismert torentinói Szent Miklóst is.¹ A hatalmas oltárépítmény lezáró részében egy közeli kegykép, a róti Mária másolatát látni. Nem valami nagyszabású képek és valószínű nem is azonos festőtől, mint a hajóban levő két szentkép, Sebestyén² és Katalin, amelyek jó kézre vallanak.

1932-ben a határmenti Kirchschnig városkában jártam, amelynek a szép gótikus részletei érdekelték. Csak az indulás perceiben értesültem róla az ottani plébánostól, hogy a főoltárképen Kéry jelzését találták. Nem volt rá mód, hogy meggyőződjem róla, minémű ez a festmény, egyébként az osztrák művészeti topográfia³ még a kép tárgyát sem említi, sőt a XVIII. század végére keltezi. A templom védőszentje Keresztelő Szent János; a városkából kapott felvilágosításokból nem lettünk okosabbak, a fényképeken alig vehető ki valami is a képből. Krisztus keresztelőjének szokatlanul formált jelenetét látjuk: Szent János magához öleli a vízből kilépő Krisztust, a magasból pedig angyalok lepedőt borítanak rá. Sok angyal népesíti be a nagy képet. Fénykép után ítélve nem keltezném olyan későre, mint az osztrák kollégák.

A Századok c. történeti folyóirat 1874-ben Nagy Iván „Magyarországi képzőművészek a legrégebb időktől 1850-ig” című lexikális felsorolásában ugyan nem említi Kéryt, de 1886-ban a 912. lapon találunk értékes megjegyzéseket Thaly Kálmán tollából. Franciscs Ádám pohárnok meghalván. Batthyány Adám gróf Kocsy Pál útján ízen Kérynek gyászlobogó végett. 1690. február 4-én Rohoncra ez a válasz: „Az ödvözölt Franciscs Ádám bortöltő zászlója végett képiro Kéri György urammal beszéltem, ő kglme' azt a váloaszt adott (!): ha ő kglme mind aranyot, mind peniglen ezüstet is hozzája adja, tehát flor. 48 — különben nem csinálhatja; mindazonáltal megalkuszik NGddal. Ha peniglen Ngod (nagyságod) maga aranyot, mind ezüstet is megh adja,

1 A helyiek szerint a két Miklós szent szerepel. Azonban hogy a torentinói Miklósnak hitt alak nem Szent Ágoston-e, közelebbről kellene megvizsgálni, mert barátságában van. A templom ugyanis az ágostonrendiek temploma volt valaha.

2 Szent Sebestyén képén az arcban a lenyagakozott Nádasdy Ferencét vélik felismerni, az a hír róla, hogy a képet az özvegy festette.

3 Ezen a főoltáron is van egy kegykép másolata, tán az Kéry munkája.

tehát 38 frtot kívánja." Thaly gyanítja, hogy nem Rohoncon, hanem Kőszegen élt Kéry mester. És erre rá is hibázott.

Ugyanis egy makulatúratömegben véletlenül rábukkantam a „Kőszeg és vidéke” című lap 1918. évi első számára és abban az a. j. jelzésű cikkre: A városközi terem Krisztus képe címmel. Amit a rossz sors a kirchschlagi kép dolgában megvont tőlem, ez esetben megadta, hiteles Kéry-képet játszott a kezemre. „Lakott városunkban —

Kéry György festménye a kőszegi Jurisich Múzeumban

írja a cikk — 1698-ban Kéry György nevű képiró. Mivel a képirást, mint minden művészetet, a közönség sohasem méltatta eléggé, ez időben persze még kevésbé, mint most, a mi képirónk is bizony sok szükségét szenvedő szegény maradt és a feljegyzés szerint »semmit sem bir«. Még a királyi adót sem tudta megfizetni, mire ugyancsak mindig és minden időben szorították a szegény adófizető alanyt. Ily szorultságában nagy dologra határozta el magát Kéry György piktor. A nemes tanácsnak az urnak

1698. évi december hó 30-án tartott sessiojában egy írott krucificust praesentálván azon instált alázatosan, hogy nékie a két esztendei hátralévő kir. adó megh engedtet-
nék és a városi munkátul etutet mégh él, immunisálatnék. A nemes tanács nyomban
azon választ adta: a kir. adó relaxáltatik, az városi munkátul ment lisen, azon kívül
adatik mégh nekie egy köből ros egy csöbör bor.”

Becsületére válik az egykori Kőszegnek az ecsetfaragó ritka megbecsültetése, és
az akta révén legalább biztos, hogy Kéry a XVII. század utolsó éveiben Kőszegen élt.
A kép legalább még pár éve ott függött a tanácsháza nagytermében, valamely dísz-
ülés közvetlen megnyitása előtt pár perccel láthattam, eléggé kívánczozott restaurá-
lásra; nagyon provinciális munkának találtam. De már azért is megbecsülendő, mert
a magyar művésztől származó, ritka hiteles munka.⁴

Újabban Kéry neve már belekerült a művészettörténeti szakirodalomba, az itt
említett adatok egy részét, legalábbis a forrásukat, említik is. Viszont egy újabb ada-
tot is említenek, hogy ti. a Batthyányk a borostyánkői várakban levő képeiket 1685-
ben vele restauráltatták, ezzel szemben a lékai oltárképet Szent Györgynek írják té-
vesen.⁵

Az biztos, hogy feladatai szerint nem valami elsőrangú festőről van szó, mégis
a ritka esettel állunk szemben, hogy e korai században nemcsak nevet ismerünk, de
egy-két képet is hitelesen neki tulajdoníthatunk. Így a további kutatás sem olyan ne-
hez és az esetleges eredmény a nyugat-magyarországi, sőt az általános magyar művé-
szettörténet gazdagodását jelentené.

Csatkai Endre

Adatok a Sopron vármegyei halászat történetéhez

1. A halászat Sopron vármegyében, különösen a korábbi századokban számot-
tevő jövedelmi forrást jelentett a földesuraknak és azon egész helyes jobbágyoknak,
akik „halászsó víz” birtokában voltak, továbbá mindazoknak, akik bérlet vagy
privilegium folytán halászati joggal reendelkeztek. Mindezt a Fertő, a Hanság, a fo-
lyók, a patakok és azok árterületei, továbbá a különböző tavak (holt tavak) és mo-
csarak tették lehetővé. Ebből adódóan azokban a helységeken virágzott, amelyek
a Fertő mellett és a Rábaköz vízben dús vidékén alakultak ki. Itt a lakosság foglal-
kozásában a földművelés mellett a halászat játszotta a legfőbb szerepet. Halastavak
a megye más részén is voltak az urasági kastélyok szomszédságában, de ezek kizá-
rálag uruk konyhájának halszükségletét látták el (Nagylozs, Pinnye, Nagycenk stb.).
A nagycenki halastó létesítéséről, amely korábban kenderáztató volt, 1801-ben Szé-
chenyi Ferenc gondoskodott. A címben említett témával kapcsolatban már jelent
meg egy értékes közlemény az Ethnographia 1953. évfolyamában Lukács Károly
tollából,¹ azonban úgy vélem, hogy mindezt újabb adatokkal lehet kiegészíteni.
Állításaim nagy része levéltári kutatásaim eredménye.

2. Kezdetben a víz a falusi közösség szabad használatában volt, azonban a XIII.
század végétől megindult ezeknek is a kisajátítása, különösen a földesurak részéről.
1328-ban Vág helység „cum Colonis terris arabilibus foeneto, Piscaturis, et aqua
mező Raba vocata” a Vághi familia tulajdonában volt. 1398-ban Csornai Mihály

4 Magyar nevű építőmester volt Sopronban a XVII. században Nagy László.

5 Garas Klára: A magyarországi festészet a XVII. században. Bp. 122, 133; Művészeti lexi-
kon. Bp. 632. lap. A burgenlandi Volk und Heimat. 1951. évi 22. száma a főoltárt hibásan 1709-re
keltezi.

1 Lukács Károly: Adatok a Fertő és a Rábaköz halászatának történetéhez. Ethnographia
1953, 282–90.

A Hamság egy része 1845-ben. Hadtörténelmi Levéltár. Sec. 49. Col. XXIV.

özvegye és fiai a birtokosai az osli határban lévő halászóvíznek, amelynek eladását Pinneyi Miklós a csornai premontrei konvent megbízottjának jelentletében megtiltotta nekik.² A Kanizsaiak 1387-ben kapták meg egyik legnagyobb uradalmukat, a kapuvárit Zsigmond királytól. Ennek velejárója volt a halászati jog is.³ 1558-ban pedig már a vasvári káptalan bizonyítja, hogy Nádasdy Tamást, továbbá feleségét, Kanizsai Orsolyát és fiát, Ferencet Kapuvár és a hozzá tartozó birtokokba (köztük Barbacs és a barbacsi tó) beiktatta.⁴ Nádasdy Tamás Lékán pisztrángos tavat létesített, amelybe 1560-ban, amint felesége írja: „Negyed félszáz pisztrángot vetettünk és ötöt”. (355)⁵ Nádasdy Ferencnek a lefejezése után 1671-ben birtokai egy részét a kincstár kezelte tív évig, majd 1681-ben vétel útján Esterházy Pál nádor kezébe került. Ezután az Esterházy család lett a halászati jog tulajdonosa is. Az Esterházyak halászhelyeihez tartoztak még Oka, Ruszt, Fehéregyháza, Feketeváros és Széleskút vizei Oka központtal.⁶ 1890-ben a vármegye alispánja kimondja, hogy a Beled községi Kis Rábában a halászás kizárólagosan az Esterházy hitbizományt illeti meg.⁷ A Nádasdy birtok sárvár-felső-vidéki tartozékait, köztük a Fertő melléki helységeket, Hegyköt, Homokot, Hidegséget, Bozt és Széplakot 1677-ben Draskovics Miklós kapta ajándékba, aki a következő évben ezeket átadta a Széchényi családnak a fertői halászzal együtt.⁸ Az egyház és a nemesek szintén a halászati jog birtokában voltak. Vitnyédén az egyházhoz „Halászo víz is vagyon egy kis Darab az Hoszszu hidon alul, az kis Rábáig Szolgál.” Baboton szintén a „Plebanussághoz vagyon Hidasz mellett egy Széles viz névü Too, mellynek az hasznát hasonloképpen az Pap percipiállya.”⁹ Nádasdy Pál 1639-ban tudomást szerez a sarródi „Sz: egyháznak romlanodó voltá”-ról, ezért javasolja jobbágyainak, hogy „az minémő vizallas vagyon ott Sarród mellett az gyöpeön, abból valami nemés Tot akarnak csinaltatni, olliát csinaltassanak es megis halaszéthassak,” de kiköti, hogy „azt Sehova egjebé ne convertallassak,” hanem „egyedül csak az ott valo Sz: egyháznak épületére és hasznára.”¹⁰ „Az Osly földön Chernell Palné Asszonyom Szamára” halásztak a XVI. század végén. Halászaik „futott Emberék,” akik Kapuváron a Rák Rébten építettek maguknak házacskát, név szerint „Vezkény Rác Balás, Farády Varga Moyses, Vezkény Varga Thamás, Vezkény második Rác Balás.”¹¹

3. A halaszvizeket a földesurak bérletbe adták ki. Ezeknek a bérbeadása a jövedelemszerzés mellett a halászó helyek karbantartására és a nagyobb hálószerkezetek megépítésére is szolgált. Az 1660. évi urbárium megemlíti, hogy Vitnyéd határában „vagyon két darab halászó viz mellyet Pey földeknek hívnak, kiket mikor valaki halász, mindenikről tartozik eő Nagyságának f. 1 adni.”¹² Ugyanezen halászóvizek bére egy századdal előbb „hol den. 20, hol pedig den. 25” volt.¹³ A folyók és patakok szabályozása előtt sok halászóvízzel találkozunk a Hanságban. Ezek nagy része

2 „quandam piscinam seu aquam intra metas possessiones Osl habitam” (Nagy Imre: Sopron vármegye története. Sopron, 1891, I, 528-9).

3 „Quoddam Castrum nostrum regale Kapw nuncupatum, in Comitatu Soproniensi situatum, simul cum suis vniversis villis . . . aquis, piscinis, molendinis, Vadis . . . dedimus donavimus . . .” (Hazai Okmánytár V, 165-6).

4 „piscaturis stagni Ferthew ac locorum Han appellatorium,” majd „in dominium prescripte totalis possessionis Barbach ac stagni Barbachy-Thoo dicti.” Az oklevél megemlíti még Tamási, Vitnyéd, Sarród, Süttör és Agyagos halászóvizeit is. (Nagy i. m. II, 633-49).

5 Herman Ottó: A magyar halászat könyve Budapest, 1887, I, 110.

6 Esterházy család hercegi ágának levéltára, Országos Levéltár (továbbiakban: OL.). P. 113. d. Varia II/4 2443 cs. No 144.

7 OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. T. No 601.

8 „et quidem Superiorem cum Oppido Hegykő, . . . et Piscaturis ex Lacu Fertő . . .” (Széchényi család levéltára. OL. P. 623. II. k. 28 sz. I. cs. 2. A)

9 OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. R. No 486.

10 OL. P. 108. Rep. 16. Fasc. B. No 67.

11 OL. P. 108. Rep. 65. No 57.

12 OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. R. No 486.

13 OL. P. 108. Rep. 65. No 57.

Kapuvár urának volt tartozéka, és ennek következtében a bérlők neki rótták le a megállapított díjakat. A felsorolt adatok szintén az 1660. évi urbáriumban találhatóak meg:

„Föl Szérlül a Rabcza mellett egy Too, mellejet Beő Sárkányiak birnak, adnak tőle esztendőnként a Kís Rábczával együtt f. 60.

Horgas Tootul Beő Sárkány eőt eőt Ember ád	f. 30.
Ásványos Tótul adtak az előtt egy egy tallert, most nem halásszák.	
Kis Németh Tótul ád Téteni Ember	f. 1.
Illyes Toótul fizetnek	f. 2.
Nagy Németh Tótul adnak	f. 2.
Vida Toótul adnak	f. 1.
Eger Tootul fizetnek	f. 1.

Eger Too mellett vagyon három Sülledik, mellytül adtanak f. 60, most senki sem halássza.

Eőregh halastó vagy Király tova, vagyon ott, de senki sem halássza ez előtt adtanak tőle f. 2. Csikos Toó adnak f. 2, Karikás totul adnak f. 5.

Hidaszi határban Rák víz vagyon, mellytül adnak f. 2.

Ág nevü Toó, Beő Sárkány felől, azelőtt 3 foréntot fizettek tőle, most nem halásszák. Tamásy Too mellett 4 f, most Beő Sárkányiak birjak fizetnek tőle f. 4.

Nagy Németh Too mellett való Süllyedéktül fizetnek den. 50.

Halom mellett vagyon egy kis Süllyedék, attul fizetnek den. 20.

Ezeken kívül vagyon Számtalan Sok apro Too.”

Az uraság a Hanságban három vámhelyet is állítatott fel, mégpedig a szergényi révben, a Fövényesben és Ledinben, „kiknek jövödelme minden szekér Ráktul, és haltul den. 25.” A bodonhelyi határban is volt egy halászóvíz az Ásvány mellett, melyet a pordányi ispán birt.¹⁴

4. A fertői halászás központja a XVII. században Hegykőn volt. Ide fizették be a szerződésekben lefektetett összegeket, hálónként nyolc krajcárt, a német falvak, mégpedig Meggyes, Balf, Rákos és Sopron halászái. A befizetés évenként két terminusban történt, Szent Iván és Szent György napkor.¹⁵ Azonban a rákosiak ezt a megállapodást valamiféle megfontolás alapján 1765-ben meg akarták semmisíteni és saját földesuruknak, a győri püspöknek szándékoztak fizetni, ami ellen a Széchenyi uraság erőlyesen tiltakozott.¹⁶ A hegykői határban is a vizenyős talaj és áradások következtében több halászóhely alakult ki. Ilyenek: Erk fark, Fördő, Csiderné, Kiss fekete ér, Nagy fekete ér, Bodács, Határ Toma, Rekeszköz, Csehesek, Parucs, Gyakor földes, Misefüz Toma, Székfünek, amelyeket a hegykőiek halásztak és a megfogott halak kétharmada az urat, Nádasdyt, egyharmada pedig a halászokat illette meg. Nádasdy Tamás halála után „nem tudatik mi okbul violenti manu maguknak usurpálták” ezeket a tavakat és patakokat Megyeri széplaki nemes és Viczay lozsi földesúr, akik a halakért censust nem fizettek. Itt voltak még „puszta helyekhez való puszta halászó-Vizek, az Majorházhoz is élnek benne, az többét az Szegénység, á mi kevesset élhet benne, az menyire értékjek vagyon.”¹⁷ A Fertőn történő halászás a XVIII. és a XIX. században is virágzott, ami kielégítő jövedelmet jelentett a Széchenyi családnak. 1763 májusában Friderik György bozi bíró a következő elszámolást juttatta a cenki uradalom pénztárába:

14 OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. R. No 486.

15 OL. P. 623. II. k. 9 sz. I. cs. 45. F.

16 „nunc tamen (uti id recenter innotuisset) Censum ejusmodi non scitur quibus ex considerationibus Domino Suo Terrestri pendere velle niterentur ...” (OL. P. 623. II. k. 5 sz.-I. cs. 5 sz. D).

17 OL. P. 623. II. k. 9 sz. I. cs. 45. F.

A Fertő déli környéke 1784-ben. Hadtörténelmi Levéltár. Sec. 5. Col. IV.

1763. Fertőn Lévo Halászatért percipiáltam féll esztendőre, ugy mint

	ft.	den.
29 ^a Aprilis Bozi Nováktul	8	—
4 ^a May. M Gróff Lászlóné Eő Ngha részerül	8	—
Eod(em) Bozi Csiszártull	8	—
Eod(em) Flássits Mihálytul	8	—
Eod(em) Soproni Edlinger részerül	12	—
Eod(em) Soproni Khern részerül	12	—
Eod(em) Markiez filippovits Balfrul	12	—
Eod(em) Hansz Smid Balfrul	12	—
Eod(em) Jakab Schenbaur	12	—
Eod(em) Hansz flássits Bozi	8	—
Eod(em) Marz Rhönig Bozi	8	—
11 ^a May. Sopr(oni) Srobsz részerül	12	—
Summa	120	—

Melly fönt irt Száz, Husz foréntokat, hogy Szabó György Tisztartó Ur Kezéhez vette, és nem többet. Praesens alább irt recognoscalom Czenk. 24^a May 1763

Friderik György Bozi Bíró

Ugyanő 1767-ben a halászatból 100 forint bért vett be.¹⁸ 1783-ban három soproni, egy balfi, egy meggyesi, egy kópházi, egy hidegségi, öt bozi és három tapogató halász, Piller János, Kölbl György, Schütz János 278 forintot fizetett. A tapogató halászok évi bére 2—2 forint volt.¹⁹ 1792-ben „A fertői halászatbul a Széchényi család kasz-szájába bejött” 1120 forint. Ebből az összegből a soproni Kolb András a „A vörös borhoz” címzett vendéglő tulajdonosa egymaga 1000 forinttal adózott.²⁰ Ugyanebben az évben a bozi hat „halászat helyrül szollo” bevétel 120 forint készpénz és 256 élő-hal.²¹ A hegykői vizeket vette árendába 1783-ban Nagy József sarródi „paraszt ember, de igen Nagy Gazda kereskedő, és az Méltóságos Horpácsi Konyhás is az tartya Hal-lal, és Vaddal Esztendőt által. Ezért a hegykői vizen lévő minden némű Halászatok-ért Esztendőrül esztendőre f. 200 ad.” A bérlemény hat évre szólt. Emiatt a hegy-kőiek panasszal éltek Széchényi Ferencnél és azt mondták „sem hogy vidéki embert bé ereszteninek inkább 200 ftott is meg adnak.”²² Az Esterházy uradalomnak a sar-ródi halászvizek 1780-ban 10 forintot jövedelmeztek. Ezen vizeken az Ostffy, Hor-váth és Pál családok a „halászatot birják, és az Jobbágyaiknak felében ki adatta-tott.”²³ Az okai, ruszti, fehéregyházi, feketevárosi és széleskúti halászhelyekről 1793-ban 125 forint 32 dénár került a kismartoni uradalom pénztárába.²⁴

5. A XVIII. század végétől a Széchényiek több éves szerződéseket kötöttek bér-lőkkel. 1788-tól 1804-ig tizenegy soproni polgár, név szerint Kundt Mihály kosár-kötő, Kern István, Schneller Sámuel, Pajrics Tamás vállalkozó, Meixner Ferenc, Hattvani István örökösei, Kern Tóbiás bádogos, Schrabsz Gottlieb könyvkötő, Lipp György, Reinekker József, gróf Pejachevich Károly kezelésében volt a Fertő azon

18 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 5 sz. D.

19 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 10 sz. D.

20 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 13 sz. D.

21 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 11 sz. D.

22 OL. P. 623. II. k. 9 sz. I. cs. 63 sz. F.

23 OL. P. 108. Rep. 16. Fasc. B. No 101.

24 OL. P. 113. d. Varia II/4 2443 No 27.

része, „mellyek á Sopronyi Szöllő hegyek aljára dűlnek.” Hegykői halászosok, Kovács Ferenc bíró, öreg Vinkovits Ferenc, Zambó György, Kóczán János, Szalai János és Horváth György 1815-ben „tartoznak arenda fejében 60 f. fizetni, és 3 Máza halat amikor kívántatik, a Mgos Uraságnak bé adni.” 1817-ben hat évre jött létre a szerződés a földesúr és Kovács János, öreg Vinkovits Ferenc, Németh József, Szigeti József, Zambó György, ifj. Kóczán Mihály között. Ezek a Sáros tavat halászták és „Arenda fejében pedig minden esztendőben tartoznak három máza halat á M.Uraságnak adni, á melynek felének Szép asztali hálnak kell lenni, tartoznak pedig akkor adni, midőn á M.Uraság kívánni fogja.” Ugyanezeknek az 1823—1825 években is volt szerződésük és ekkor esztendőnként 50 forintot adtak, továbbá halat, de ezért fizetett az uraság „fertály részal oltsobban mind á Nemes Vármegyétül az Meg lészen limitálva.” Homok község „Arenda fejében tartozik esztendőnkint az Méltóságos Uraság Hegykői Cassájában befizetni azaz 38 ftokat valto czedulában.” A XIX. század elején szerződéses kapcsolatban álltak a Széchenyiek még a pomogyiakkal, a hidegségiakkal, a bozi lakosok közül Schusztér Pállal, Reisenhoffer Mihállyal, öreg Schusztér Pállal és Pittner Jánossal. 1841-ben szerződést kötött gróf Széchenyi István megbízásából Lunkányi János táblabíró és igazgató okai lakosokkal is:

Szerződés

Melly Czenki Urodalom egy részről, más részről pedig Okkai ifjabb Reinprecht Illés közt kötöttetett u.m.

1° Az emlétett Urodalom, megengedi nevezett Reinprechtnek, á Medgyesi határra dűlő Fertői vizben á halászatott annak közepeig három egymásután következő esztendőkre az az Sz. Mihálytul 1841 Sz. Mihálig 1844.

2^{or} Ezen engedelemért és használatért fizetni fog emlétett Reinprecht a Czenki Cassába évenkint előre mindig Sz. Mihál napkor három forintokat Ezüst Pénzben.

Mellynek nagyobb ereire ezen szerződés két egyenlő párban elkészülvén mind a két felek által aláíratott és megerősítetett Czenk September 29-én 1841.

Eduard Reinprecht

Lunkányi János
Táblabíró és Igazgató²⁵

A bérleti díjat pontosan kellett fizetni. Aki a kitzűtött határidőig nem egyenlítette ki tartozását. attól az uraság ispánja személyesen hajtotta be. Így történt 1815-ben, amikor a cenki uradalom ispánja a következő soproni halászosoktól inkasszálta be a pénzt: Schrabcsz Gottlieb könyvkötőtől 12, a Kund örökösöktől és Lenk Samutól 12, Heidelbergger és Kerntől 12, Kern Tóbiástól és Rittertől szintén 12 forintot.²⁶

6. A halászás a fennmaradt levelek és szerződések szerint horgok,²⁷ öreg vagy apró hálók,²⁸ kűrtök,²⁹ varsák (*varsa hegyet az Beszarkányi Rapczaban Acsalagi Itatoigh találtuk*)³⁰ és tapogatók³¹ segítségével történt. Ezek legtöbbje a földesurak

25 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 11 sz. D.

26 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 13 sz. D.

27 A horog ősi halászszerző. A horogra családoknak itt élő kishalat – elsősorban kárászt és sügért – is tettek. Az így felcsalizott karóra kikötött horgot csukafogásra alkalmazták. Ponyt-fogásra átkötő módon fűt kukoricát is használtak az utóbbi évtizedekben. A fenékhorgot itt talán sohasem használták a tó hatalmas iszaprétege miatt.

28 Az öregháló igen elterjedt kerítőháló. A Fertőn használt kerítőhálók – helyi elnevezés szerint *hűzőhálók* – mindkét vége azonos magasságú s közepén – a Herman Ottó által leírt gyakoromhoz hasonlóan – zsákkal ellátottak, mert ezekkel nem a partra húztak, mint a folyókban, hanem a tó közepén is felszedhették. Ezek itteni meglétét a XVI. század második fele óta nyomon követhetjük, a méretük természetesen változó. A *nagyhűzőháló* hossza ma 200–240 m, de 1910 körül mégcsak 140 m volt. A mai *kishűzőháló* vagy *gyalogháló* hossza 80–100 m.

29 A vejsze nádfalból készült halfogó. A Fertő melléki vejszét *kűrtőnek* nevezi a környék lakossága. Kűrtőt főként Hegykőn és Sarródon építettek.

30 Két fajtája van: háló és vesszős varsa.

31 A Fertő vidékén a tapogató vesszős, nyeles borító. Kishalászosk szerzője volt. V. ö. Bárdosi János: A magyar Fertő tapogató halászata. Arrabona 1958, 159–173.

tulajdonában volt, akik kiadták használatra jobbágyaiknak bérfizetés ellenében. Bozon „Halásztobul az Uraságnak magha háloival szokott esztendeönkint (egyik esztendeőt a másikában számlálván) bé jönni circiter kétszáz forintra. Az arendás és kürtös hálóktul pedig proveniál annuátim f. 33. den. 50.”³² A sarródiakat pedig Esterházy segítette ki halászati eszközökkel, „mint hogy pedik a Halásztokhoz való esgez készület most olly jó állapotban vagyon, hogy azzal Mindjárt haszonnal lehet dolgozni.”³³ A halászvizeket és eszközöket időnként ellenőrizték is. 1704-ben a Széchenyiek széplaki halászgazdája, Élő Feerenc többedmagával „egész Okaj határig meg járván á Fertőt” és kontrolálták „hány Oregh vagy apro hálokkal vagy kürtövel halásznak.”³⁴

Az 1504. évi tilalmi rendelet az engedély nélküli halászásról is szól. A jobbágyok a tilalom ellenére is folytatták az illegális halászatot, és ha elfogták őket, akkor szigorú büntetésben részesültek.³⁵ Sennyei Ferenc 1543 nagybójtján kihirdetette, „hog senky az fenes fertore chedwlanal kwl horgatrea ne uessen.”³⁶ Az 1639. évi hegykői urbárium is megtorlásokat helyez kilátásba az orvhalászosoknak.³⁷ 1712 hatvanadvasárnapján Roller Mátyás, Fuksz Ádám megyesi és Schmitz Pál balfi lakosok a hegykői határ öreg tanyájában a halászáshoz minden előkészületet megtettek („glaciem secantes”), azonban az uraság emberei „in flagranti” rajtakapták őket. Ezen „eő Nagha hataran tett vilolentiáért” négyszáz rajnai forint büntetést szabtak ki rájuk.³⁸ A „Csornaj Urak” 1735-ben a barbacsi tóban halásztak, de amikor az uraság embere odament hozzájuk, „mind ha pofon ütötték volna eőket, ott hadták a Halászatot.”³⁹ A csekélyebb értékű vizek halászata után a jobbágy semmiféle szolgáltatást nem teljesített. Fertőszentmiklóson „Vagyon egy Ikva névő folyo viz, kinek halaszatya Szabad ugyan.” (1639)⁴⁰. A hegykői, széplaki és sarródi jobbágyok Fertő melléki kaszálóit a víz igen gyakran „el burította,” ezért nekik „mikor á Fertőnek arja vagyon azon rét helyeken Szabad halásztotyok vagyon.”⁴¹ A halászati szabályok értelmében a tavakat októberben halászták. A barbacsi tavat — olvassuk egy jelentésben — „az Méltóságos Uraságh Számára in Octobri fogják halászni.”⁴² Télen is volt halászás. Erre bokrok (csoport) alakultak. Hegykőn több bokor is működött. Szerződésben rögzítette le a Széchenyi uraság megbízottja, hogy „az ugy nevezett Sáros Tavat az Alsó Bokorral közösen birják, és az említett Tavat télen egy hétben az egyik Bokor, más hétben pedig a másik Bokor halássza, azon pedig á téli halászatott egy esztendőbe a Felső, más esztendőbe az Alsó Bokor kezdgye.”⁴³ A Fertő és a rábaközi haldús vizek megadták a lehetőséget e foglalkozáshoz, az állandó táplálkozási szükséglet, valamint az egyházi bójtók nagy száma a régebbi századokban szinte szükségessé tette a halászatot a víztől távol fekvő területek ellátása érdekében is. Sárvár halszükségletét a XVI. században a barbacsi tó biztosította.⁴⁴ Nádasdy küldött halat 1547-ben a Vas megyei Sennyére is.⁴⁵ A piacra kerülő halakat különbözőképpen dolgozták fel és szállították rendeltetési helyükre. Az urbáriumokban található vámtarifák szólnak az itteni halfajtákról, továbbá arról is,

32 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 8 sz. E.

33 OL. P. 108. Rep. 16. Fasc. B. No 102.

34 OL. P. 623. II. k. 10. sz. I. cs. 118 sz. B.

35 Mollay Károly: Sopronvármegye vázlatos története. Megjelent Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei c. kötetben. Budapest, 1956, 2. 62.

36 Mályusz Elemér: A Nádasdy levéltár magyar levelei. Levéltári Közlemények. 1924, 67.

37 „sub poena Instructione superinde repressa . . .” (OL. P. 623. II. k. 9 sz. I. cs. 45 sz. F)

38 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 1 sz. D.

39 OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. T. No 548.

40 OL. P. 108. Rep. 16. Fasc. B. No 70.

41 OL. P. 623. II. k. 9 sz. — I. cs. 53 sz. F.

42 OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. T. No 548.

43 OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 11 sz. D.

44 Mályusz i. h. 1925, 85.

45 „sennebe en az halat oda kwldom” (Mályusz i. h. 1929, 273).

sózva, szárítva vagy élve történt-e a szállítás. Az 1597. évi kapuvári urbáriumban a következőket találjuk:

Mikor Laythos halat visznek, minden Szekértül egy egy jo Thálbavaló hallal tartoznak, s Ló vammal.

Mikor Csikot visznek el adni, egy Pinth Csikkal es Lo Vámmal Tartoznak.

Mikor Sóss halat visznek minden száz fogas haltul egy egy fogas hallal tartoznak, s Lo vámmal.

Mikor rákot visznek, minden Szekér ráktul egy egy gyeken rakkal tartoznak.

A vitnyédiek az eladásra szánt egy szekér rák vagy csik után „Ket Becset,” „fél szekérthül egy Becset” fizettek uruknak.⁴⁶ A hansági Harcsás tóban minden valószínűség szerint harcsát halásztak. Nevét is innen kaphatta. A hal a XVI. században nem volt olcsó élelem. 1549-ben a barbacsi tóban fogott száz halért nyolc forintot fizettek, de „az jo zamo hal” volt.⁴⁷ Amint az idézett régi írások is tanúsítják, Sopron vármegyében az elmúlt századokban a halászat divatban volt, és a vizek halállományának kihasználása sokat jelentett a vármegye lakosai számára. 1318-ban Sopron határában már három „locus piscaturae in fluvio seu loco Fertou” volt, és ezzel az ország leghíresebb halászvárosai közé tartozott.⁴⁸ A mohácsi vész idején még Kapuvár is halászfalu volt. Vitnyéden is sok családnak adott kenyeret a halfogás. Babot határa pedig a XVI. század folyamán Hidász hozzákapcsolásával felnyúlt a Hanság ingoványaiába, s ennek következtében némi halászfalu jelleget is nyert. Később azonban a folyók és patakok szabályozásával, a mocsarak lecsapolásával fokozatosan csökkent a halfogás. A vitnyédiek már 1584-ben arról panaszkodtak, hogy a Rába alsó szakaszán olyan gátakat építettek, amelyek megakadályozzák, hogy a Dunáról a nagy halak feljöjjenek. 1753-ban szántóföldjeik területét kezdték növelni irtás útján, mert — mint folyamodványukban olvashatjuk — „á Halásztobul nem ilhetünk.”⁴⁹ Időről időre csökkent a halászóvizek száma is, és a felsorolt tavak nagy részének ma már se híre se hamva.

Mikó Sándor

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

„Felszabadulásunk története” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban (Sopron)

Hazánk felszabadulásának 25. évfordulóján kiállítási célra a Járási Tanács épületében megnyitottuk levéltárunk megyei részlegét. Eddig a hat teremből álló levéltári komplexum raktár volt. A nagyközönség elől vétek lenne elzárni a szép termeket. A történelmi múlt hangulatát megkapóan varázsolják eléink a szlavóniai tölgyfából készített szekrények és a felettük elhelyezett régi Sopron megyei várkastélyok festményei, az ablakokat ékesítő Sopron megyei nemes családok címerei, a nyolcszögletes üvegszekrényben sorakozó Sopron megyei 1575—1949. évi kéziratos jegyzőkönyvek (egy részük a XVIII. század végi könyvkötészet remeke) és a szekrényajtók mögül eredeti levéltári rendezésben (XVIII. sz.) élénk táruuló megsárgult iratkötegek. Korszerű

46 OL. P. 108. Rep. 65. No 57.

47 „zazaert noch forentot mek hádnak”. (Mályusz i. h. 1929, 231). Vö. Mikó Sándor: A Barbacsi-tó halászatának történetéből. Halászat 1970, 1. sz. 31.

48 Belényesy Márta: A halászat a XIV. században. Ethnographia 1953, 151. A szerző Sopron mellett még Pozsonyt, Komáromot, Budát és Szegedet említi.

49 Degré Alajos: Magyar halászati jog a középkorban. Budapest, 1939, 8.

kiállítások rendezéséhez azonban kisebb-nagyobb átalakításra, ill. a részleg modernizálására volt szükség. A berendezés felújítására és kiegészítésére 166 ezer forintot használtunk fel. A megyei, városi és járási tanács hozzájárulása mellett a társadalmi munka értéke 30 ezer forint volt. A 25 méter hosszú folyosó berendezése az ünnepi alkalomra készült. Tervezte Dr. Kubinszky Mihály egyetemi docens. A folyosó jobb oldalán a falra egymás mellé 10 db 150×160 cm-es vasvázus üvegvitrint szereltünk, melyet alul és felül 10 cm széles alumínium díszítésű lemezbortás fog össze. Minden egyes üvegtárló belső megvilágítású. A folyosó baloldali része azonos megoldású a fent említettel, viszont az üvegvitrinek méreteit alkalmaztuk az ablakok közti és alatti területhez, ahová 5 db álló és 5 db asztali tárló került. A belső termekben 8 db 130×60 cm-es asztali tárlót helyeztünk el. Könyvtárhelyiségünk beépített üvegszekrényeiben kb. 15 ezer történettudományi szakkönyvet őrzünk. A helyi Áll. Gazdaság az üvegszekrényekhez illő két db 100×250 cm-es asztali tárlóval egészítette ki a könyvtárhelyiség bútorzatát. Itt tartunk összefoglaló órákat történelemből a helyi tanulóifjúság számára, eredeti dokumentumok bemutatásával.

A soproni archívum Magyarország egyetlen levéltára, ahol reprezentatív, állandó jellegű kiállítás rendezhető és a látogatók csoportos fogadása lehetséges. Közvetlenül is szolgálhatjuk tehát a népművelést és az oktatásügyet. Kiállítások rendezésével módunkban áll — a levéltári törvény intencióinak megfelelően — tudatosítani, hogy a történetírás elsődleges kútforrása a levéltár, alkalmazottai az ott folyó tudományos kutatómunka irányítói. Tudományos munkát végeznek a levéltárosok akkor is, amikor rendezéssel, sajtóval és segédletek, nyilvántartások készítésével az értékes iratanyagot hozzáférhetővé teszik a mindennapi élet számára.

Felszabadulási emlékkiállításunkat Szaló Lajos, a Győr-Sopron megyei Tanács vb. elnökhelyettese 1970. április 2-án nyitotta meg több száz vendég előtt.

A kiállítás központi anyagát, gerincét a folyosó jobboldalán elhelyezett 10 db 150×160 cm-es üvegtárlóban bemutatott dokumentum-gyűjtemény képezi, az ún. politikatörténeti iratanyag (1944—1950.), melyet az alábbi témakörök szerint csoportosítottunk:

Hazánk német megszállása és a nyilas-fasiszta uralom

I. (tárló) A soproni zsidóság deportálása

Az ellenállási mozgalom röplapját találjuk az okmányok élén: „Az új rendszedő” címmel. A képen egy német katona a kaszáló magyar parasztember után búzakalászkodat szed. Időpont: 1944. március 19. Magyarország megszállása. Ferenczi János a helyi szoc. dem. pártszervezet baloldali tagjának fényképe alkalmat ad arra, hogy utaljunk több soproni munkásmozgalmi vezetőnek Dachauba hurcolására. A kapuvári szolgabíró a németek beledi fosztogatásáról jelent. Bakó államtitkár utasításában is a magyar hatóságok kiszolgáltatottságáról, tehetetlenségéről olvashatunk. Számos dokumentum foglalkozik a soproni zsidóság sorsával. Április 5-től kötelező a sárgacsillag viselése. Leltározzák a zsidók vagyonát, a németek, a helyi hatóságoktól függetlenül megalakítják a Zsidó Tanácsot, a gettó-lakosság képviselőjét (ápr. 7.). A dunántúli zsidóság deportálását a síófoki értekezleten határozták el. Az értekezletről feljegyzés készült (1944. jún. 22.). „Te is mosod kezedet” c. rajzos röplap, közli a lengyel kormány nyilatkozatát, hogy Auschwitzban 400 000 magyar zsidót öltek meg. A zsidók gettóba szállításáról és a deportálásáról Rezsnyák Ferenc készített fényképfelvételeket.

II. Uralomra jutnak a nyilasok — Sopron a székhely

Bevezető a „Soproni Hírlap” cikke a nyilas kormányalakításról. A Gestapo túszkodat szed, Takács László és Kőfaragó László városi alkalmazottakat agyonlővi. A polgármester körölvényében felkéri „az összes tisztviselőket és alkalmazottakat, hogy a temetésen teljes számban vegyenek részt”. A részvétel a megszállók elleni néma tüntetés volt (1944. okt. 18.). Arról olvashatunk, hogy a nyilas kormány és több miniszté-

rium Sopronba települ. Brennerbányát elzárják a lakosság elől, mert ott székel „a nemzetvezető”. Sopron lakossága 1941-ben 42 255, 1945. febr. 28-án 36 825, ebből 10 000 menekült. Irat az élelmezési nehézségekről és a nyilasok visszaéléseiről. A nyilas eszmék nem találhatnak talajra a megye lakosságánál, erről panaszkodik Papp „megyevezető”. Nem hajlandó a lakosság Németországba áttelepülni.

Maróthy nyilas képviselő a soproni országgyűlésen a németeknek azokról a kegyetlenkedéseiről beszél, melyeket a munkaszolgálatosokkal követnek el. Kimutatás a Sopron környékén meghalt munkaszolgálatosokról (Agfalva: 591; Fertőszentmiklós: 125; Hidegség: 1120; Kópháza: 28; Nagycenk: 1103; Sopronszécsény: 3; Sopronbánfalva: 194; összesen: 3164). Viszont az emberi együttérzésről tanúskodik több munkaszolga-

latosnak Hermann Ferenc fertőrákosi lakoshoz írt levele. Fényképek: Szerb Antal (1901—1945) író és irodalomtörténész Balfon halt meg; Vándor Sándor (1901—1945) zeneszerző Sopronbánfalván vesztette életét.

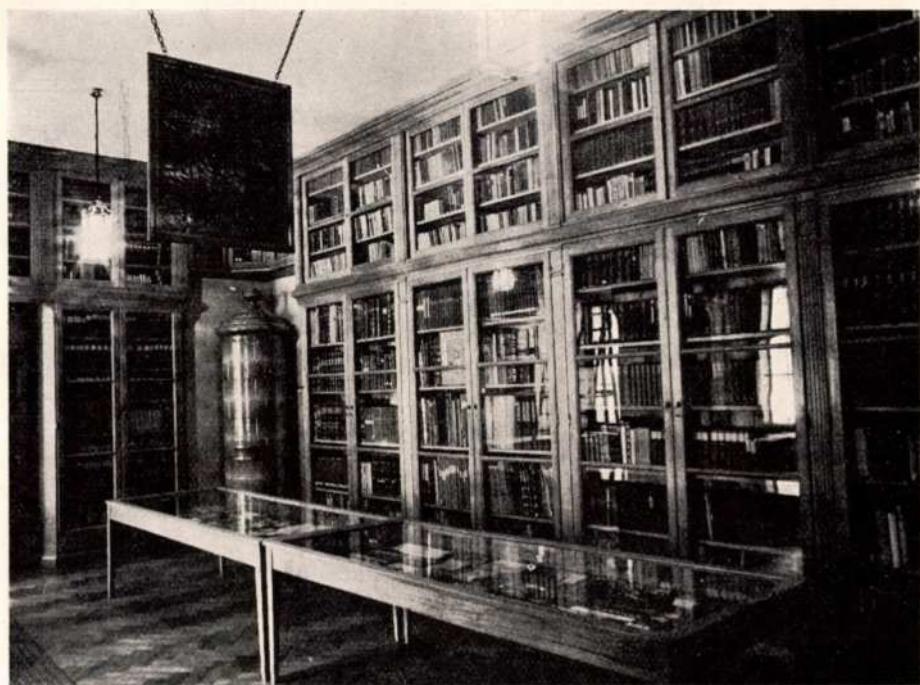
III. Romokban Sopron — Ellenállási mozgalom — Sopronkőhida

A város több rombadőlt házáról készített korabeli fényképet, valamint Mende Gusztáv és Wosinszky Kázmér festőművész egykori képeit láthatjuk. A legsúlyosabb, az 1944. december 6-i bombatámadás leírása érdemel figyelmet. A polgármester a belvárosban létesített német fegyverraktár ellen tiltakozik. Sopronkőhida: Bajcsy-Zsilinszky Endre haláláról szóló jegyzőkönyv, mellette ott találjuk az 1945 elején Kőhidán fogva tartott politikai foglyok teljes névsorát. Fényképek: Bajcsy-Zsilinszkyról és cellájáról, valamint a vele egy napon kivégzett 3 ifjú kommunistáról. Az ellenállási mozgalom számos röplapját olvashatjuk.

IV. Magyarország nyugati részében háború — keleten béke

Az egykori Sopron megyét a III. ukrán front katonái szabadították fel (térkép). Dátum jelzi a nagyobb községek felszabadulását. A frontparancsnok Tolbuchin marsall volt (fénykép). Két korabeli nyomtatott plakát. Az egyik a „Fegyverszüneti egyezmény” szövegét tartalmazza, a másik az Ideiglenes Nemzetgyűlés felhívása (Debrecen, 1944. dec. 22.). Az előbbi alatt a fegyverszünetet aláíró Vorosilov fényképe, az utóbbi alatt „Tanácskozik a nemzetgyűlés Debrecenben” c. kép. A háború befejezésére emlékeztet a német katonai erők feltétel nélküli megadásáról felvett jegyzőkönyv (plakát) és Sztálin marsall napiparancsa a Vörös Hadsereg csapataihoz és a hadiflottához, Sztálin rádiószózata a szovjet néphez (korabeli röplapok). Végül szolgabírói jelentés arról, hogyan ünnepelték a béke első napját Kapuvárott.

V. Városunkat felszabadító szovjet katonák

Itt középpontban a „Harcban a hazáért” c. orosz katonaujság szerkesztőségének falliújságát láthatjuk. A falliújságon a szerkesztőségi tagok, korrektorok, szedők stb. fényképe. A szerkesztőség tagjai 1945 áprilisában Németh László Liszt Ferenc u. 7. sz. lakosnál laktak, az ő tulajdona a falliújság. A Szövetségi Ellenőrző Bizottság helyi szerve Turik őrnagy elnökletével a Templom u. 2. sz. házban működött. A bejárati ajtó fölé függesztett orosz és magyar feliratú táblát olvashatja a látogató. Romanov városparancsnok 1. és 2. sz. parancsában a munka megkezdésére, romeltakarításra, a fegyverek beszolgáltatására szólítja fel a lakosságot. Romanov fényképe. A soproni szovjet hősi emlékművet 1945. júl. 22-én avatták fel. Az avatóbeszédet dr. Takács Kálmán tartotta, A SOTEX-zenekar működött közre, Tarján Vilmos karnagy vezényelt. A tárgyi emlékek közül megemlítünk orosz katonasapkát, kozák kardot, magyar rohamsisakot és halotti cédulát.

VI. A demokratikus berendezkedés

Sopronban a közigazgatás tisztviselői helyükön maradnak. Április 1-én már működik a polgármesteri hivatal. Április 16-án alakul meg a legfőbb néphatalmi szerv: a soproni Nemzeti Bizottság, dr. Takács Kálmán elnökletével. Megalakulnak az igazoló bizottságok a fasiszta rendszer alatti magatartás felülvizsgálása céljából. Demokratizálják a törvényhatósági bizottságokat. A helyi rendőrséghez politikai megbízottként Vince Józsefet küldi a Nemzeti Bizottság. Vaskó kommunista alispán megszervezi a polgárőrséget (1945. ápr. 20.). A korabeli újságban a MKP és SZDP helyi szerveinek megalakulásáról olvashatunk (1945. ápr. 22.). E tárlóban találunk 1945. május 8-án kiállított rendőrségi igazolványt, felvételi kérdőívet a magyar kommunista pártba stb.

VII. Demokratikus agrárreform

Sopronban sajátos formában zajlott le. A potsdami döntés értelmében a kitelepítés 8000 embert érint. Sopronban a földosztást a német lakosság kitelepítésének kellett megelőznie, csak azután oszthatták szét a földet az áttelepülő magyar lakosság-
nak. Ezért alakul megkésve a helyi Községi Földigénylő Bizottság is (1945. V. 31.). Dokumentum az áttelepülésre vállalkozó szegényparaszti küldöttség látogatásáról a Megyei Földbirtokrendező Tanácsnál (1945. V. 15.). Több kimutatást találunk itt: a volksbundtagoktól elkobzott ingatlanokról (1945. okt. 31.), kitelepítésre kötelezettekéről, Sopron megye területén kisajátított földekről és kastélyokról, a földigénylők számáról, a kiosztott földterület nagyságáról, a meglévő és létesítendő állami mezőgazdasági birtokokról (1945. V. 16.). Végül ügyiratot a termelészövetkezeti mozgalom kezdetéről is.

VIII. Az 1945. évi választás. Az újjáépítés

Az 1945-ös választási harcok hangulatát több rölpap idézi. A „Választási hirdetmény”-en a pártok jelöltjei és a pártok jelvényei. Az Új Sopron 1945. nov. 6. száma ismerteti a nemzetgyűlési képviselőválasztások eredményét: „30 százalék kommunista szavazat a vörös Kapuvárot”.

A város újjáépítésére már áprilisban „Helyreállítási tanácsot” szerveznek. A polgármesteri hivatal számba veszi a város iparos lakosságát. A kommunista párt helyi szervezete mozgósít a romeltakarításra és a vasút helyreállítására. Molnár József polgármesterhelyettes, az MKP tagja, érdekes, hű jellemzést ad Sopron gazdasági helyzetéről (1948).

!X. A gazdasági és élelmezési nehézségek leküzdése

Legsúlyosabb gondja a városi vezetőségnek a lakosság élelmezése. Gondot okoz a nyugatról visszaáramló menekültek ellátása is. Sopron határváros, kicsi a vidéki környete. A vasút romokban. A kitelepítést váró volksbundisták nem művelik meg földjeiket. A nélkülözésen enyhít Romanov városparancsnok, amikor május 1-én hét vagon gabonát ad a lakosságnak. Az éhező lakosság ellátásának biztosítására Közellátási Bizottságot alakítanak. A Nemzeti Bizottság és a polgármester „minden talpalattnyi föld” megművelésére mozgósít. Áprilisban már újra termelnek a gyárak, noha a munkásság éheznek, olvashatjuk a Vasárugyár RT.-nek a főispánhoz intézett levelében (1945. IV. 25.). Sopron textilüzemei a Szovjetunióból kapnak nyersanyagot.

Az Új Sopron 1964. május 26-án arról ír, hogy már 100 szövőgép zakatol a Soproni Selyemgyárban. A gyárak népi ellenőrző szerve: az Üzemi Bizottság. A Pamutipar üzemi bizottsága érvényt szerez akarátának (1948). Az inflációnak véget vet az 1946. augusztus 1-én megjelent forint. A helyi kommunisták javaslatára a Nemzeti Bizottság Forintvédő Bizottságot alakít. Többen úgy vélik, hogy a FB munkája céltalan, „míg Sopronban a közellátás a lehető legrosszabb”.

A város lakossága „teljesen nélkülözi a közellátás részéről mindazt a más városban és különösen Bp-en a közéletmezés terén kiadott élelmi és egyéb fenntartási cikkeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az életben létet megközelítően is biztosíthassuk” — írja 1946-ban Takács Kálmán. Hasonlóan ír Hoos István a Nemzeti Bizottság kommunista elnöke, 1947. október 10-én. Az egyenlő elbánás elvének érvényesítését kéri a Gazdasági Főtanácstól. A városi ipar és kereskedelem fellendítését célozza az a kommunista párti javaslat is, hogy 1948-ban tartsanak Sopronban őszi vásárt. Az új, szocialista gazdasági alap kialakulásának útjelzője: Brennerbánya államosítása (1946), a lövői késgyár közszécsítés (1945), nemzeti vállalatok alapítása (1949). A tárlóban: inflációs pengőből gyűjtemény, az első 100 forintos (Kék színű. 1946. júl.).

X. Az MKP 1947. évi, a Népfrent 1949. évi győzelme. — A tanácsok megalakulása

Az 1947. évi választás eredménye, hogy a 411 képviselő közül 97 kommunista, 67 független kigazdapárti, 66 szociáldemokrata stb. — olvashatja a látogató a „Kis Újság” 1947. aug 3-i számában. Sopron és a megye képviselője Rajk László. Köszönőlevele a jelölésért, A reakciós elemeknek a hatalomból való kiszorítása céljából a helyi kommunista szervezet két alkalommal is tüntet. Dokumentum a MKP és a Szociáldemokrata Párt egyesüléséről. Az új párt neve: Magyar Dolgozók Pártja. A város-politika legfőbb irányítója 1948 után: az MDP Várospolitikai Bizottsága. Tagjai közt a városi közigazgatás vezetői is megtalálhatók. A politika-történeti anyagot a Sopron Városi Tanács alakuló gyűléséről szóló jegyzőkönyv zárja (1950. aug. 15.). Két kimutatást láthatunk itt, a polgármesteri hivatal (1949. febr.) és a tanács szervezeti felépítését, ügyosztályait és ügyköreit. Az ügykörváltások hűen tükrözik az időközben lefolyt politikai és gazdasági átalakulást. A belső tervek egyik tárlójában az oktatásügy és a népművelés dokumentumai kaptak helyet.

Oktatásügy: tanfelügyelői rendelet az oktatás haladéktalan megkezdéséről (1945. ápr. 23.); általános iskolák szervezéséről, rendkívüli tárgyak tanításának engedélyezéséről, az iskolák államosításáról olvasunk. Az államosított iskolák együttes tanévnyitó ünnepsége 1948. szept. 4-én, a Petőfi téren zajlott le.

Szabadművelés: a népművelés demokratikus alapokra helyezéséről (1945. ápr. 26.), munkásifjak színjátszó csoportjainak létrejöttéről, a munkásifjúság egységes szervezetének, a SZIT-nek megalakulásáról szerez tudomást a látogató. Az 1948. évi szabadművelődés legfőbb célkitűzése: az 1848. évi magyar szabadságharc évfordulójának méltó megünneplése. 1951-ben alakult meg a „Liszt Ferenc” szimfonikus zenekar. Okmányok, fényképek sokasága szól a soproni járás községeiről. Központi helyen a megyei tanács vb. által társadalmi munkáért kiadott érmék és jelvények (Dr. Háring István gyűjteménye). Összesítő kimutatás tünteti fel a fertői kutatóintézet és a petőházi cukorgyár 25 év alatt elért termelési eredményeit. Bemutatásra került több község kulturális intézménye (fényképek). Huszonöt év politikai jelvényeiből is sikerült egy tárlót megtöltenünk (75 db. Erdélyi Tibor kölcsönzése).

Három tárlóban helyeztük el a soproni helytörténetírás 25 év alatt készült alkotásait. A nemrég elhunyt dr. Csatkai Endre Kossuth-díjas tudós műveit külön tárlóban csoportosítottuk, a róla készített plakettel együtt. Válogatást végeztünk a soproni újság-irodalomban is (Soproni Újság, Új Sopron, Fecsegő. Összetartás stb.).

Macher Frigyes főmérnök politikai eseményekkel és különféle évfordulókkal kapcsolatos bélyeggyűjteménye jelentősen élénkítette, változatosabbá tette kiállításunkat (3 tárló: 130 × 60 cm).

Két tárlót töltött meg anyagával Sopron három neves éremművésze: Renner Kálmán, Sz. Egyed Emma és Szőke Ernő. Az emlékkiállítás meghívójára készített szép kivitelű plakett Szőke Ernő munkája. Sokszorosította: Bellák Ottó.

Kiállításunk keretében több helyi vállalat, üzem 25 éves múltját — egy vagy két tárlóban — önállóan mutatta be. Főképpen grafikonok és fényképek segítségével ábrázolták a fejlődést, de az üzemre jellemző termékek sem hiányoztak.

Önálló kiállítást rendezett: a Kiskereskedelmi és Élelmiszer Vállalat, a Faforgács Feldolgozó Vállalat, az ELZETT, a Sörgyár, az Állami Gazdaság, a Földművelésügyi Hivatal és a Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal.

A soproni textilgyárak 25 éves fejlődéséről nyolc tabló készült. Ezeket Nemes Károly, a helyi Fenő-téri ált. iskola tanára bocsátotta rendelkezésünkre, ezáltal hasznos segítséget nyújtott kiállításunkhoz. A kiállítást vendégeink május 3-ig tekinthették meg. Tíz tárló kivételével, amelyek a politikai iratokat tartalmazzák, kiállításunkat lebontottuk, hogy helyet biztosítsunk a megyei Idegenforgalmi Hivatal kiállítása számára.

Az Idegenforgalmi Hivatal 50 éves fennállására dr. Friedrich Károly által rendezett jubileumi kiállítást Kisházi Ödön, az Elnöki Tanács elnökhelyettese nyitotta meg 1970. május 8-án.

Horváth Zoltán

A soproni sport 25 éve

(Kiállítás a Liszt Ferenc Múzeumban)

A Magyar Testnevelési és Sportszövetség Sopron Városi Tanácsa és a Liszt Ferenc Múzeum közös munkája a múzeum központi épületében 1970. április 30-án megnyitott kiállítás, amely Sopron város sportjának 25 éves történetét mutatja be vázlatosan. A kiállítás része a város egész évben rendezett felszabadulási megemlékezéseinek, elkészülte részben társadalmi munka eredménye. Hidvégi Ferenc a természetjárók, Székely Zoltán a tornászok, Sosztarich András a modellezők, Árpási Kálmán a sakkozók, Vörös József a SMAFC, Drescher Nándor a Textiles SC, Kámán László a SFAC, Tombácz Lajos az SVSE, Juhász Imréné, Krasznai Ferenc, Ferling József, Tóth Antal, Fábián Lajos testnevelő tanárok az iskolai sportkörök, Csonka Győző elnök az MTS emlékanyagát gyűjtötték össze s egészítették ki a kiállításra a múzeum már meglévő sporttörténeti anyagát. Szakmai tanácsokkal Fábján Lajos és Weisz Ferenc segítették a munkát.

A bő emlékanyaghoz és a sporttörténet gazdagságához mérten szűk terjedelmű kiállítás rendezői nem törekedhettek a teljességre, az elmúlt 25 évnek csak a legjelentősebb sporteseményeit és a legjellemzőbb soproni sportágait mutatják be. Így külön hangsúlyt kap a kiállításban a sport háború utáni újjáéledése és az a demokratikus fejlődés, amelynek eredményeként ma Sopron városban — a sportoló úttörőket és az üzemi tömegsportcsoportokban sportoló felnőtteket is beszámítva — 13 255 fiatal és felnőtt él a sport, a testedzés lehetőségeivel. 1945-ben a romos városban Romanov szovjet városparancsnok, lelkes sportbarát szorgalmazására indult meg a labdarúgóélet, s ezt követően hamarosan a többi sportágakban is megindult a pezsgés. Az elmúlt 25 évben különösen a kosárlabdában, természetjárásban, tornában, modellezésben és az iskolai sportkörökben az atlétikában értek el szép eredményeket a soproni sportolók. Az eredményeket és a fejlődést bemutató vitrinek és tablók mozgalmas sportfotókkal és gazdag kivitelezésű díjakkal igen tetszetős megjelenésűek. Külön szekrényben láthatók a legértékesebb trófeák, amelyek közül a kosárlabda Népköztársasági Kupát (SMAFC, 1969.) és a nemzetközi erdészeti sokoldalúsági verseny első díját (Erdészeti Technikum, 1969.) emeljük ki.

A felszabadulási emlékkiállítások sorozatában a Liszt Ferenc Múzeum októberben, a Múzeumi Hónapban „A helytörténeti kutatások 25 éve Sopronban” címmel rendez még kiállítást, amelyet majd szintén bemutatunk olvasóinknak.

Környei Attila

MEGEMLEKEZÉSEK

Földi Lőrinc (1913—1970)

Ez év június 21-én váratlanul hunyt el. Május 3-i szerkesztő bizottsági ülésükön — mint 1959 óta a Soproni Szemle minden szerkesztő bizottsági ülésén — a megszokott pontossággal vett részt, június 22-én családja, valamint az Óvónőképző Intézet, amelynek igazgatója volt, már gyászjelentését közölte.

1913. július 3-án született Kiskunfélegyházán kubikus-napszámos családból. Elemi- és középiskolai tanulmányait szülővárosában, egyetemi tanulmányait Szegeden végezte. Mint történelem-földrajz szakos gimnáziumi tanár nem tudott az egye-

tem elvégzése után rögtön elhelyezkedni, ezért a honvédség kötelékébe lépett. 1941 augusztusában így került a soproni hadapródiskolába katona-tanárnak. Amikor a hadapródiskolát 1944 végén Nyugatra telepítették, Sopronban maradt és az iskola felszerelését, könyvtárát a bombázások elől megmentette. A felszabadulás után a demokratikus honvédség állományában szolgált tovább a soproni kiegészítő parancsnokságon, majd félévig Budapesten a Honvédelmi Minisztériumban a tisztképző iskolák közismereti tárgyainak felügyelőjeként. 1951-ben saját kérelmére nemténylegesen állományba helyezték és a soproni Széchenyi István Gimnázium tanára lett. Itt 1954-ben nevezték ki igazgatóvá. 1964-ben vette át az Óvónőképző Intézet vezetését.

Pedagógiai munkásságán kívül élénk közéleti, társadalmi tevékenységet folytatott mint a Győr-Sopron Megyei Tanács tagja, a Hazafias Népfront Sopron Városi Elnökségének tagja, továbbá a Honvédelmi Szövetségben stb. Ennek elismerésül többek között az oktatásügy kiváló dolgozója lett és megkapta a Népköztársasági Erdemérem ezüst fokozatát. A Soproni Szemle szerkesztő bizottsága a város minden élő kérdése iránt érdeklődő tagját veszítette el Földi Lőrincben.

Mollay Károly

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Kiss Jenő: A rábaközi Mihályi igeképzői. Budapest, Akadémiai Kiadó 1970, 71 lap (Nyelvtudományi Értekezések 69. sz.)

Mihályi nyelvjárásának szókincséből még 1913-ban a mihályi származású Zsirai Miklós, utóbb a hazai finnugor összehasonlító nyelvtudomány kiváló művelője (SSz. 1955, 4. sz.) közölt tájszókat (Magyar Nyelv IX, 425—9, 464—5). Zsirainak máig kiadatlan „A rábaközi nyelvjárás magánhangzóinak zártsági viszonyaihoz” című dolgozata és nem készült el e folyóiratba szánt „A sopronmegyei magyar nyelvjáráskutatás” című dolgozata (SSz. 1938, 279). Az ugyancsak mihályi származású Kiss Jenőben Zsirai kezdeményezése folytatóra talál. Folyóiratunk 1969-ben közölte „Tallózás Sopron megyei (mihályi) földrajzi nevek között” című cikkét (SSz. XXIII, 357—60), a „Magyar Nyelv” című folyóirat ez évben közölte két, német eredetű mihályi tájszóról (szájtli 'meszely'; sléffül 'eliszkol') írt magyarázatát (MNy. LXVI, 83—4). Mihályi igeképzőiről írt fenti tanulmánya nem szokványos nyelvjárástani munka, hanem — mint az angol nyelvű összefoglalásban olvashatjuk — „this dissertation is the first in Hungarian linguistics, which describes the formative suffixes from all aspects of synchronic description”. A tanulmány az általános nyelvtudomány, különösen pedig a nyelvjáráskutatás szempontjából módszertani újdonságot jelent, mivel itt a kutató saját nyelvjárásának ma élő állapotát vizsgálja. Nevezetesen azt, mennyiben van eleven, azaz még produktív igeképzője a nyelvjárásnak, e produktivitás fokát, gyakoriságát, az igeképzők stilisztikai értékét. A mihályi nyelvjárásban 120 igeképzőt állapított meg, ezekből azonban csak 13-nak van több mint 100—100 származéka, 74-nek viszont nincsen 10-en felüli származéka. A tanulmány alapja az adattár, amely a funkciójuk szerint csoportosított igeképzőkre vonatkozó nyelvjárási adatokat mindig mondatba ágyazva közli („Mökkírgesédett a kezem a sok munkábo” stb.). A tanulmány ezért olyan nyelvjárási élő adatokat is nyújt, amelyek más szempontú feldolgozásra is alkalmasak lesznek. Az adattáron alapuló feldolgozás összefoglalóan jellemzi a mihályi nyelvjárás igeképzőit, a mihályi nyelvjárás és a köznyelv viszonyát, összehasonlítja Mihályi és Kalotaszeg, azaz a nyugati és a keleti nyelvjáróterület egy-egy nyelvjárását és külön szól a mihályi nyelvjárás ún. igésítő képzőiről (pl. -cul: *gobáncul* 'összevissza járkál', *görcöncul* 'riszál, súrol' stb.).

Mollay Károly

Hiller István: Die Forstwissenschaft als die Wiege unseres holzwirtschaftlichen Hochschulwesens. (Erdészeti és Faipari Egyetem Kiadványai 1969. 1. szám). Sopron, 1970. 107 lap.

Az Erdészeti és Faipari Egyetem ma már rendszeresen megjelenő különkiadványainak sorában először üdvözölhetünk egy tudománytörténeti kérdéssel foglalkozó értekezést. Szerencsés folytatása ez a kiadvány a korábbi években (1938—1958), a „Bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatásunk története” c. sorozatban megjelent füzeteknek.

Hiller dolgozatában végigkíséri az erdészeti felsőoktatásban kezdettől fogva fellelhető törekvést, hogy a hallgatókat ne csupán az erdőgazdálkodás szűkebb területére képezzék ki, hanem ismeretanyagot adjanak a kitermelt faanyag további, igen széleskörű feldolgozásáról, a faiparról is. Ismerteti a felszabadulás utáni idők törekvését, amely a faipar területén mutatkozó szakember hiányt az erdőmérnöki képzés szakosításával, új, fatechnológiai jellegű tárgyak beiktatásával stb. kívánta megoldani. Ezek a régi hagyományok és az új törekvések eredményeként került azután sor a soproni egyetemre az erdőmérnök-képzés mellett előbb csak külön szakon, majd önálló karon a faipari mérnök-képzés megindítására.

A dolgozatban a szerző a bő irodalmi források mellett elsősorban az Egyetem irattárának feldolgozásából meríti adatait.

Igmándy Zoltán

**Volk und Heimat. Monatszeitschrift für Kultur und Bildung. Herausgegeben vom
Volksbildungswerk für das Burgenland. Eisenstadt Jahrgang 23 (1969-1970).**

E népművelési folyóirat programja szerint ugyan elsősorban a felnőttképzést szolgálja, mégis az iskolai tanévhez igazítva jelenik meg. A 23. évfolyammal alakult át havi folyóirattá, ezt megelőzően kéthetenként, de a naptári évhez igazodó számozással jelent meg. 22. évfolyama tehát teljes egészében (1—12. számok) még szintén 1969-ből való. Már a kéthetenként megjelenő folyóirat bőséges illusztrációkkal szőtt általános népművelési kérdésekről, ipari létesítményekről, mellékletként tartalmazta a burgenlandi Dalosszövetség lapjának egy-egy számát („Sängerzeitung”), bemutatta Burgenland íróit, költőit, ezenkívül közölt mondákat és helytörténeti cikkeket is. A havi folyóirat mindezt jobb papíron, szebb kivitelben, színes címlappal folytatja. Ezen a helyen természetesen elsősorban a néprajzi és a helytörténeti vonatkozások érdekeinek bennünket.

Karl Gradwohl az osztrák népdalgyűjtés történetének 150, a burgenlandinak 40 esztendejéről számol be (23. évf. 4. sz.); Viktor Hatz az egykor Sopron vármegyéhez tartozott Répecebánya (ma: Piringsdorf) kosárfonóinak munkáját, terminológiáját írja le (5. sz.). Josef Loiberseck a kétheti és a havi folyóiratban 24 részletben nagyobb tanulmányt közöl a Vas vármegyei Rohonc, valamint Óhodász és Városhodász történetéről, amelyben Sopron vármegyei vonatkozásokat is érint. Hans Paul a várak műemléki védelméről ír a 22. évfolyam 2. számában. A már említett Josef Loiberseck a 23. évfolyamban „Am Edlersbach” címmel újabb cikksorozatot kezd és többek között az egykor Sopron vármegyéhez tartozott Rétfalu (ma: Wiesen) és Sıklósd (ma: Sigleß) történetére vonatkozó adatokat állítja össze (7—10. számok). Hans Schmid Zipser Keresztély András besztercebányai tanárnak Sopronban 1817-ben megjelent, „Versuch eines topographisch-mineralogischen Handbuchs von Ungern” című könyvét, az egykori Nyugat-Magyarországgal foglalkozó első ásványtani munkát ismerteti (23. évf. 7. sz.). Az egykori Nyugat-Magyarország művelődéstörténetének vázlatát August Ernst állítja össze (23. évf. 5—6. sz.). Margit Pflagner a mai Sopronról közöl történeti adatokkal átszőtt cikket, Mida Hubar, Burgenland legidősebb költőnője pedig egy verset a Storno-házról (23. évf. 2. sz.).

Népművelési folyóiratnál különösen lényeges, hogy megállapodott, megnyugtatóan tisztázott történeti ismereteket közöljön. Az említett helytörténeti cikkeknel általánosságban megjegyzendő, hogy Loiberseck tanulmányai kivételével nem igen ismerik a témájukkal kapcsolatos magyar eredményeket. Loiberseck helynévmagyarázatainál viszont nem veszi figyelembe Kranzmayer—Bürger „Burgenländisches Siedlungsnamenbuch” (Eisenstadt, 1957) megállapításait. August Ernst említi, hogy Rogérius mester „Carmen miserabile” című történeti művét 1266-ban írta Sopronban, holott ebben az évben halt meg, s ekkor már két évtizede nem élt Sopronban. (vö. Mollay: SSz. 1967., 210); Huendler Vid pécsi püspök sem volt a híressé vált, valóban soproni származású Kottanner Jánosné testvére (vö. Mollay: SSz. 1957., 1—9); Eggenfelder Liebhart soproni, majd pozsonyi nótárius sem volt pozsonyi származású (vö. SSz. 1967, 323) stb. Népművelési folyóiratnak sem szabadna már terjesztenie azt a régesrég megdőlt magyarázatot, hogy a *Sopron* név a római *Scarbantia* névből származik; hogy az *Ödenburg* név egy 860. évi oklevélben szerepel először (Margit Pflagner cikke): ilyen 860. évi oklevél ugyanis — ezt közel 40 esztendeje tudjuk — nem létezik! A felelőtlenséggel határoztam, hogy a szerkesztőség Lépesfalva (Loipersbach) történetéről szóló cikkben (22. évf. 4. sz.) minden kritikai megjegyzés nélkül közli a falu honfoglaláskori magyar *Gyula* nevének e „népies” magyarázatát: „Als in der Umgebung von Ödenburg Deutsche angesiedelt wurden, und aus Asien ein heidnischer Stamm — die Madjaren — hereinbrach, und auch das Giebt um Ödenburg besetzte, wirkte hier der heidnische Oberpriester *Daltos*. Sein Gehilfe *Gyulo* war vermutlich in Loipersbach tätig. Der Ort wurde nämlich zum ersten Male im Jahre 1265 unter dem Namen *Gyulo* erwähnt...” Az írástudók felelőssége népművelési folyóiratokra is évenyes.

Mollay Károly

SOPRONI SZEMLE

Ödenburg Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Aus dem Inhalt:

- Váczy, Peter:* Karolingische Kunst in Pannonien: Der sog. Cundpald-Kelch. II. Teil
Horváth, Zoltán: Kampf um das Ödenburger Marktrecht für Schafwollenhandel (1843—1846)
Hiller, Stefan: Fortschrittliche Studentenbewegungen in Ödenburg 1933—1945. II. Teil
Mollay, Karl: Die typologische Untersuchung der Ortsnamen
Házi, Jenő: Der Brandschaden des fürstl. Esterházyischen Kapellmeisters Josef Haydn im Jahre 1768 und der Brand im Eisenstädter Stadtarchiv
Mikó, Alexander: Beiträge zur Geschichte der Fischerei im Ödenburger Komitat
Mollay, Karl: Volk und Heimat. Eisenstadt Jahrgang 23 (1969—1970)

MUNKATÁRSAINKHOZ!

A kéziratokkal kapcsolatos kívánságaink:

1. Csak nyomdakész kéziratokat fogadunk el. (Szabványos ívpapíron, írógéppel, kettes sortávolsággal, 3 cm-es lapszélességgel. Az idézetek központozását, a korhű szövegek helyesírását pontosan jelölni kell. Csak egyszeres kiemeléseket alkalmazunk, a dőlt szedés egyszeri aláhúzásával. A kiadó a korrektúrában történt szerzői változtatások, pótlások költségeit a szerzőre hárítja.)
2. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják, a legszükségesebb könyvészeti adatok pontos megjelölésével. A rövid lapalji jegyzeteket zárójelbe téve a szövegbe dolgozzuk bele. (Pl.: SSz. VII, 39.)
3. Minden tanulmányhoz szíveskedjenek rövid német nyelvű összefoglalót is adni.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet fél évenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekkszám: Gyéni 61.280, közületi 61.066
(vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára).

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztőség, Sopron Városi Tanács.

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Felölös kiadó: Ugróczy Mihály, a Lapkiadó Vállalat igazgatója

Ára : 16,—

INDEX : 25.915